Digitized by the Internet Archive
in 2011 with funding from
University of Toronto

http://www.archive.org/details/mtulliiciceronis05cice

M. TULLII

CICERONIS

OPERA.

TOMUS QUINTUS,

QUI ORATIONUM SECUNDUS.

OXONII,

E TYPOGRAPHEO CLARENDONIANO.

M DCC LXXX III.

THE INSTITUTE OF MEDIAEVAL STUDIES
10 ELMSLEY PLACE
TORONTO 5, CANADA.

JAN 23 1932

4095

M. TULLII CICERONIS PRO LEGE MANILIA AD POPULUM ORATIO XIII.

I. QUANQUAM mihi ſemper frequens conſpectus veſter multo jucundiſſimus, hic autem locus ad agendum ampliſſimus, ad dicendum ornatiſſimus, eſt viſus, Quirites; tamen hoc aditu laudis, qui ſemper optimo cuique maxime patuit, non mea me voluntas, ſed meæ vitæ rationes ab ineunte ætate ſuſceptæ, prohibuerunt. Nam, cum antea per ætatem nondum hujus auctoritatem loci contingere auderem; ſtatueremque, nihil huc, niſi perfectum ingenio, elaboratum induſtria, afferri oportere; omne meum tempus amicorum temporibus tranſmittendum putavi. Ita neque hic locus vacuus unquam fuit ab iis, qui veſtram cauſam defenderent; et meus labor, in privatorum periculis caſte integreque verſatus, ex veſtro judicio fructum eſt ampliſſimum conſecutus. Nam, cum propter

dilationem comitiorum ter Prætor primus centuriis cunctis renuntiatus ſum, facile intellexi, Quirites, et quid de me judicaretis, et quid aliis præſcriberetis. Nunc, cum et auctoritatis in me tantum ſit, quantum vos honoribus mandandis eſſe voluiſtis, et ad agendum facultatis tantum, quantum homini vigilanti ex forenſi uſu prope quotidiana dicendi exercitatio potuit afferre; certe, et ſi quid auctoritatis in me eſt, ea apud eos utar, qui eam mihi dederunt, et ſi quid etiam dicendo conſequi poſſum, iis oſtendam potiſſimum, qui ei quoque rei fructum ſuo judicio tribuendum eſſe cenſuerunt. Atque illud in primis mihi lætandum jure eſſe video, quod in hac inſolita mihi ex hoc loco ratione dicendi cauſa talis oblata eſt, in qua oratio deeſſe nemini poteſt. Dicendum eſt enim de Cn. Pompeii ſingulari eximiaque virtute; hujus autem orationis difficilius eſt exitum, quam principium, invenire: ita mihi non tam copia, quam modus, in dicendo quærendus eſt.

II. Atque ut inde oratio mea proficiſcatur, unde hæc omnis cauſa ducitur: bellum grave et periculoſum veſtris vectigalibus atque ſociis a duobus potentiſſimis regibus infertur, Mithridate et Tigrane; quorum alter relictus, alter laceſſitus, occaſionem ſibi ad occupandam Aſiam oblatam eſſe arbitratur. Equitibus Romanis, honeſtiſſimis viris, afferuntur ex Aſia quotidie literæ, quorum magnæ res aguntur, in veſtris vectigalibus exercendis occupatæ; qui ad me pro neceſſitudine, quæ mihi eſt cum illo ordine, cauſam reipublicæ, periculaque rerum ſuarum, detulerunt: Bithyniæ, quæ nunc veſtra provincia eſt, vicos exuſtos eſſe complures: regnum Ariobarzanis, quod finitimum eſt veſtris vectigalibus, totum eſſe in hoſtium poteſtate: Lucullum, magnis rebus geſtis, ab eo bello diſcedere: huic qui ſuccurrerit, non ſatis eſſe paratum ad tantum bellum adminiſtrandum: unum ab omnibus ſociis et civibus ad id bellum imperatorem depoſci, atque expeti: eundem hunc unum ab hoſtibus metui, præterea neminem.

Cauſa quæ ſit, videtis: nunc, quid agendum ſit, conſiderate.

Primum mihi videtur de genere belli, deinde de magnitudine, tum de imperatore deligendo, eſſe dicendum. Genus eſt enim ejuſmodi, quod maxime veſtros animos excitare, atque inflammare, debet: in quo agitur populi Romani gloria, quæ vobis a majoribus cum magna in rebus omnibus, tum ſumma in re militari, tradita eſt: agitur ſalus ſociorum atque amicorum, pro qua multa majores veſtri magna et gravia bella geſſerunt: aguntur certiſſima populi Romani vectigalia, et maxima, quibus amiſſis, et pacis ornamenta, et ſubſidia belli, requiretis: aguntur bona multorum civium, quibus eſt a vobis, et ipſorum et reipublicæ cauſa, conſulendum.

III. Et quoniam ſemper appetentes gloriæ præter cæteras gentes, atque avidi laudis, fuiſtis, delenda vobis eſt illa macula, Mithridatico bello ſuperiore ſuſcepta; quæ penitus jam inſedit, atque inveteravit, in populi Romani nomine: quod is, qui uno die, tota Aſia, tot in civitatibus, uno nuntio atque una literarum ſignificatione, cives Romanos necandos trucidandoſque denotavit, non modo adhuc pœnam nullam, ſuo dignam ſcelere, ſuſcepit, ſed ab illo tempore annum jam tertium et viceſimum regnat; et ita regnat, ut ſe non Ponto, neque Cappadociæ latebris, occultare velit, ſed emergere e patrio regno, atque in veſtris vectigalibus, hoc eſt, in Aſiæ luce, verſari. Etenim adhuc ita veſtri cum illo rege contenderunt imperatores, ut ab illo inſignia victoriæ, non victoriam, reportarent. Triumphavit L. Sylla, triumphavit L. Murena, de Mithridate, duo fortiſſimi viri, et ſummi imperatores; ſed ita triumpharunt, ut ille, pulſus ſuperatuſque, regnaret. Veruntamen illis imperatoribus laus eſt tribuenda, quod egerunt; venia danda, quod reliquerunt: propterea quod ab eo bello Syllam in Italiam reſpublica, Murenam Sylla, revocavit.

IV. Mithridates autem omne reliquum tempus, non ad oblivionem veteris belli, ſed ad comparationem novi, contulit: qui, poſteaquam maximas ædificaſſet ornaſſetque claſſes; exercituſque permagnos, quibuſcunque ex gentibus potuiſſet, comparaſſet, et

PA
6278
A2

ſe Boſporanis, finitimis ſuis, bellum inferre ſimulaſſet; uſque in Hiſpaniam legatos Ecbatanis miſit ad eos duces, quibuſcum tum bellum gerebamus: ut, cum duobus in locis disjunctiſſimis maximeque diverſis, uno conſilio, a binis hoſtium copiis bellum terra marique gereretur, vos, ancipiti contentione diſtricti, de imperio dimicaretis.

Sed tamen alterius partis periculum, Sertorianæ atque Hiſpanienſis, quæ multo plus firmamenti ac roboris habebat, Cn. Pompeii divino conſilio ac ſingulari virtute depulſum eſt: in altera parte ita res a L. Lucullo, ſummo viro, eſt adminiſtrata, ut initia illa geſtarum rerum magna atque præclara non felicitati ejus, ſed virtuti; hæc autem extrema, quæ nuper acciderunt, non culpæ, ſed fortunæ, tribuenda eſſe videantur. Sed de Lucullo dicam alio loco, et ita dicam, Quirites, ut neque vera laus ei detracta oratione noſtra, neque falſa affícta, eſſe videatur. De veſtri imperii dignitate atque gloria, quoniam is eſt exorſus orationis meæ, videte, quem vobis animum ſuſcipiendum putetis.

V. Majores veſtri ſæpe, mercatoribus ac naviculatoribus injurioſius tractatis, bella geſſerunt: vos, tot civium Romanorum millibus, uno nuntio atque uno tempore, necatis, quo tandem animo eſſe debetis? Legati quod erant appellati ſuperbius, Corinthum patres veſtri, totius Græciæ lumen, extinctum eſſe voluerunt: vos eum regem inultum eſſe patiemini, qui legatum populi Romani, conſularem, vinculis ac verberibus, atque omni ſupplicio, excruciatum necavit? Illi libertatem civium Romanorum imminutam non tulerunt: vos vitam ereptam negligetis? Jus legationis verbo violatum illi perſecuti ſunt: vos legatum populi Romani, omni ſupplicio interfectum, inultum relinquetis? Videte, ne, ut illis pulcherrimum fuit, tantam vobis imperii gloriam relinquere; ſic vobis turpiſſimum ſit, illud, quod accepiſtis, tueri et conſervare non poſſe.

Quid, quod ſalus ſociorum ſummum in periculum ac diſcrimen vocatur? Regno expulſus eſt Ariobarzanes, rex, ſocius populi Romani atque amicus: imminent duo reges toti Aſiæ, non

ſolum vobis inimiciſſimi, ſed etiam veſtris ſociis atque amicis: civitates autem omnes, cuncta Aſia atque Græcia, veſtrum auxilium expectare, propter periculi magnitudinem, coguntur: imperatorem a vobis certum depoſcere, cum præſertim vos alium miſeritis, neque audent, neque id ſe facere ſummo ſine periculo poſſe arbitrantur.

Vident et ſentiunt hoc idem, quod vos, unum virum eſſe, in quo ſumma ſint omnia, et eum prope eſſe, (quò etiam carent ægrius) cujus adventu ipſo atque nomine, tametſi ille ad maritimum bellum venerit, tamen impetus hoſtium repreſſos eſſe intelligunt ac retardatos. Hi vos, quoniam libere loqui non licet, tacite rogant, ut ſe quoque, ſicut cæterarum provinciarum ſocios, dignos exiſtimetis, quorum ſalutem tali viro commendetis: atque hoc etiam magis, quam cæteros; quod ejuſmodi in provinciam homines cum imperio mittimus, ut, etiam ſi ab hoſte defendant, tamen ipſorum adventus in urbes ſociorum non multum ab hoſtili expugnatione differant. Hunc audiebant antea, nunc præſentem vident, tanta temperantia, tanta manſuetudine, tanta humanitate, ut ii beatiſſimi eſſe videantur, apud quos ille diutiſſime commoratur.

VI. Quare, ſi propter ſocios, nulla ipſi injuria laceſſiti, majores veſtri cum Antiocho, cum Philippo, cum Ætolis, cum Pœnis, bella geſſerunt; quanto vos ſtudio convenit, injuriis provocatos, ſociorum ſalutem una cum imperii veſtri dignitate defendere, præſertim cum de veſtris maximis vectigalibus agatur? Nam cæterarum provinciarum vectigalia, Quirites, tanta ſunt, ut iis ad ipſas provincias tutandas vix contenti eſſe poſſimus: Aſia vero tam opima eſt et fertilis, ut et ubertate agrorum, et varietate fructuum, et magnitudine paſtionis, et multitudine earum rerum, quæ exportantur, facile omnibus terris antecellat. Itaque hæc vobis provincia, Quirites, ſi et belli utilitatem, et pacis dignitatem, ſuſtinere vultis, non modo a calamitate, ſed etiam a metu calamitatis, eſt defendenda.

Nam cæteris in rebus, cum venit calamitas, tum detrimentum

accipitur : at in vectigalibus non ſolum adventus mali, ſed etiam metus ipſe, affert calamitatem. Nam, cum hoſtium copiæ non longe abſunt, etiam ſi irruptio facta nulla ſit, tamen pecora relinquuntur, agricultura deſeritur, mercatorum navigatio conquieſcit : ita neque ex portu, neque ex decumis, neque ex ſcriptura, vectigal conſervari poteſt. Quare ſæpe totius anni fructus uno rumore periculi, atque uno belli terrore, amittitur.

Quo tandem animo eſſe exiſtimatis aut eos, qui vectigalia nobis penſitant, aut eos, qui exercent atque exigunt, cum duo reges cum maximis copiis prope adſint ? cum una excurſio equitatus perbrevi tempore totius anni vectigal auferre poſſit ? cum publicani familias maximas, quas in ſalinis habent, quas in agris, quas in portubus atque cuſtodiis, magno periculo ſe habere arbitrentur ? Putatiſne vos illis rebus frui poſſe, niſi eos, qui vobis fructuoſi ſunt, conſervaveritis, non ſolum, ut antea dixi, calamitate, ſed etiam calamitatis formidine, liberatos ?

VII. Ac ne illud quidem vobis negligendum eſt, quod mihi ego extremum propoſueram, cum eſſem de belli genere dicturus, quod ad multorum bona civium Romanorum pertinet : quorum vobis, pro veſtra ſapientia, Quirites, habenda eſt ratio diligenter. Nam et publicani, homines et honeſtiſſimi et ornatiſſimi, ſuas rationes et copias in illam provinciam contulerunt : quorum ipſorum per ſe res et fortunæ curæ vobis eſſe debent. Etenim, ſi vectigalia nervos eſſe reipublicæ ſemper duximus ; eum certe ordinem, qui exercet illa, firmamentum cæterorum ordinum recte eſſe dicemus.

Deinde cæteris ex ordinibus homines gnavi et induſtrii partim in Aſia negotiantur, quibus vos abſentibus conſulere debetis ; partim ſuas, et ſuorum, in ea provincia pecunias magnas collocatas habent. Erit igitur humanitatis veſtræ, magnum eorum civium numerum calamitate prohibere ; ſapientiæ, videre, multorum civium calamitatem a republica ſejunctam eſſe non poſſe. Etenim illud primum parvi refert, vos publicanis amiſſa vectigalia poſtea victoria recuperare : neque enim iiſdem redimendi

facultas erit, propter calamitatem; neque aliis voluntas, propter timorem.

Deinde, quod nos eadem Aſia, atque idem iſte Mithridates, initio belli Aſiatici docuit; id quidem certe, calamitate docti, memoria retinere debemus. Nam tum, cum in Aſia res magnas permulti amiſerunt, ſcimus Romæ, ſolutione impedita, fidem concidiſſe: non enim poſſunt una in civitate multi rem atque fortunas amittere, ut non plures ſecum in eandem calamitatem trahant. A quo periculo prohibete rempublicam; et mihi credite, id quod ipſi videtis, hæc fides, atque hæc ratio pecuniarum, quæ Romæ, quæ in foro, verſatur, implicita eſt cum illis pecuniis Aſiaticis, et cohæret. Ruere illa non poſſunt, ut hæc non eodem labefactata motu concidant. Quare videte, num dubitandum vobis ſit, omni ſtudio ad id bellum incumbere, in quo gloria nominis veſtri, ſalus ſociorum, vectigalia maxima, fortunæ plurimorum civium, cum republica defenduntur.

VIII. Quoniam de genere belli dixi, nunc de magnitudine pauca dicam. Poteſt enim hoc dici: belli genus eſſe ita neceſſarium, ut ſit gerendum; non eſſe ita magnum, ut ſit pertimeſcendum. In quo maxime laborandum eſt, ne forte a vobis, quæ diligentiſſime providenda ſunt, contemnenda eſſe videantur.

Atque, ut omnes intelligant, me L. Lucullo tantum impertiri laudis, quantum forti viro, et ſapientiſſimo homini, et magno imperatori, debeatur; dico, ejus adventu maximas Mithridatis copias omnibus rebus ornatas atque inſtructas fuiſſe; urbemque Aſiæ clariſſimam, nobiſque amiciſſimam, Cyzicenorum, obſeſſam eſſe ab ipſo rege maxima multitudine, et oppugnatam vehementiſſime, quam L. Lucullus virtute, aſſiduitate, conſilio, ſummis obſidionis periculis liberavit: ab eodem imperatore claſſem magnam et ornatam, quæ ducibus Sertorianis ad Italiam ſtudio inflammato raperetur, ſuperatam eſſe atque depreſſam: magnas hoſtium præterea copias multis præliis eſſe deletas: patefactumque noſtris legionibus eſſe Pontum, qui ante populo Romano ex omni aditu clauſus eſſet: Sinopen atque Amiſum, quibus in

oppidis erant domicilia regis, omnibus rebus ornata atque referta, cæteraſque urbes Ponti et Cappadociæ permultas, uno aditu atque adventu eſſe captas: regem, ſpoliatum regno patrio atque avito, ad alios ſe reges atque alias gentes ſupplicem contuliſſe: atque hæc omnia, ſalvis populi Romani ſociis, atque integris vectigalibus, eſſe geſta. Satis opinor hoc eſſe laudis; atque ita, Quirites, ut hoc vos intelligatis, a nullo iſtorum, qui huic obtrectant legi atque cauſæ, L. Lucullum ſimiliter ex hoc loco eſſe laudatum.

IX. Requiretur fortaſſe nunc, quemadmodum, cum hæc ita ſint, reliquum poſſit eſſe magnum bellum. Cognoſcite, Quirites: non enim hoc ſine cauſa quæri videtur. Primum, ex ſuo regno ſic Mithridates profugit, ut ex eodem Ponto Medea illa quondam profugiſſe dicitur: quam prædicant in fuga fratris ſui membra in iis locis, qua ſe parens perſequeretur, diſſipaviſſe, ut eorum collectio diſperſa, mœrorque patrius, celeritatem perſequendi retardaret. Sic Mithridates fugiens maximam vim auri atque argenti, pulcherrimarumque rerum omnium, quas et a majoribus acceperat, et ipſe bello ſuperiore ex tota Aſia direptas in ſuum regnum congeſſerat, in Ponto omnem reliquit: hæc dum noſtri colligunt omnia diligentius, rex ipſe e manibus effugit. Ita illum in perſequendi ſtudio mœror, hos lætitia, retardavit.

Hunc in illo timore et fuga Tigranes, rex Armenius, recepit; diffidentemque rebus ſuis confirmavit, et afflictum erexit, perditumque recreavit. Cujus in regnum poſteaquam L. Lucullus cum exercitu venit; plures etiam gentes contra imperatorem noſtrum concitatæ ſunt. Erat enim metus injectus iis nationibus, quas nunquam populus Romanus, neque laceſſendas bello, neque tentandas, putavit: erat etiam alia gravis atque vehemens opinio, quæ per animos gentium barbararum pervaſerat, fani locupletiſſimi et religioſiſſimi diripiendi cauſa in eas oras noſtrum exercitum eſſe adductum. Ita nationes multæ atque magnæ novo quodam terrore ac metu concitabantur. Noſter autem exercitus, etſi urbem ex Tigranis regno ceperat, et præliis uſus erat ſecundis,

tamen nimia longinquitate locorum, ac deſiderio ſuorum, commovebatur.

Hic jam plura non dicam. Fuit enim illud extremum, ut ex iis locis a militibus noſtris reditus magis maturus, quam proceſſio longior, quæreretur. Mithridates autem et ſuam manum jam confirmarat, et eorum, qui ſe ex ejus regno collegerant, et magnis adventitiis multorum regum et nationum, copiis juvabatur. Hoc jam fere ſic fieri ſolere accepimus, ut regum afflictæ fortunæ facile multorum opes alliciant ad miſericordiam, maximeque eorum, qui aut reges ſunt, aut vivunt in regno; quod regale iis nomen magnum et ſanctum eſſe videatur. Itaque tantum victus efficere potuit, quantum incolumis nunquam eſt auſus optare: nam, cum ſe in regnum recepiſſet ſuum, non fuit eo contentus, quod ei præter ſpem acciderat, ut illam, poſteaquam pulſus erat, terram unquam attingeret; ſed in exercitum veſtrum, clarum atque victorem, impetum fecit.

Sinite hoc loco, Quirites, ſicut poetæ ſolent, qui res Romanas ſcribunt, præterire me noſtram calamitatem: quæ tanta fuit, ut eam ad aures L. Luculli non ex prælio nuntius, ſed ex ſermone rumor, afferret. Hic in ipſo illo malo, graviſſimaque belli offenſione, L. Lucullus, qui tamen aliqua ex parte iis incommodis mederi fortaſſe potuiſſet, veſtro juſſu coactus, quod imperii diuturnitati modum ſtatuendum veteri exemplo putaviſtis, partem militum, qui jam ſtipendiis confectis erant, dimiſit, partem Glabrioni tradidit. Multa prætereo conſulto; ſed ea vos conjectura perſpicitis, quantum illud bellum futurum putetis, quod conjungant reges potentiſſimi, renovent agitatæ nationes, ſuſcipiant integræ gentes, novus imperator veſter accipiat, vetere pulſo exercitu.

X. Satis mihi multa verba feciſſe videor, quare hoc bellum eſſet genere ipſo neceſſarium, magnitudine periculoſum. Reſtat, ut de imperatore ad id bellum deligendo, ac tantis rebus præficiendo, dicendum eſſe videatur.

Utinam, Quirites, virorum fortium atque innocentium copiam tantam haberetis, ut hæc vobis deliberatio difficilis eſſet, quemnam potiſſimum tantis rebus, ac tanto bello, præficiendum putaretis! Nunc vero cum ſit unus Cn. Pompeius, qui non modo eorum hominum, qui nunc ſunt, gloriam, ſed etiam antiquitatis memoriam, virtute ſuperarit; quæ res eſt, quæ cujuſquam animum in hac cauſa dubium facere poſſit? Ego enim ſic exiſtimo, in ſummo imperatore quatuor has res ineſſe oportere, ſcientiam rei militaris, virtutem, auctoritatem, felicitatem.

Quis igitur hoc homine ſcientior unquam aut fuit, aut eſſe debuit? qui e ludo atque pueritiæ diſciplina, bello maximo, atque acerrimis hoſtibus, ad patris exercitum, atque in militiæ diſciplinam, profectus eſt: qui extrema pueritia miles fuit ſummi imperatoris; ineunte adoleſcentia maximi ipſe exercitus imperator: qui ſæpius cum hoſte conflixit, quam quiſquam cum inimico concertavit; plura bella geſſit, quam cæteri legerunt; plures provincias confecit, quam alii concupiverunt: cujus adoleſcentia ad ſcientiam rei militaris non alienis præceptis, ſed ſuis imperiis; non offenſionibus belli, ſed victoriis; non ſtipendiis, ſed triumphis, eſt erudita. Quod denique genus belli eſſe poteſt, in quo illum non exercuerit fortuna reipublicæ? Civile, Africanum, Tranſalpinum, Hiſpanienſe, miſtum ex civitatibus, atque ex bellicoſiſſimis nationibus, ſervile, navale bellum. Varia et diverſa genera et bellorum et hoſtium, non ſolum geſta ab hoc uno, ſed etiam confecta, nullam rem eſſe declarant, in uſu militari poſitam, quæ hujus viri ſcientiam fugere poſſit.

XI. Jam vero virtuti Cn. Pompeii quæ poteſt par oratio inveniri? Quid eſt, quod quiſquam aut dignum illo, aut vobis novum, aut cuiquam inauditum, poſſit afferre? Neque enim illæ ſunt ſolæ virtutes imperatoriæ, quæ vulgo exiſtimantur, labor in negotio, fortitudo in periculis, induſtria in agendo, celeritas in conficiendo, conſilium in providendo: quæ tanta ſunt in hoc uno, quanta in omnibus reliquis imperatoribus, quos aut vidimus aut audivimus, non fuerunt.

Teſtis eſt Italia, quam ille ipſe victor, L. Sylla, hujus virtute et ſubſidio confeſſus eſt liberatam. Teſtis eſt Sicilia, quam, multis undique cinctam periculis, non terrore belli, ſed celeritate conſilii, explicavit. Teſtis eſt Africa, quæ, magnis oppreſſa hoſtium copiis, eorum ipſorum ſanguine redundavit. Teſtis eſt Gallia, per quam legionibus noſtris in Hiſpaniam iter, Gallorum internecione, patefactum eſt. Teſtis eſt Hiſpania, quæ ſæpiſſime plurimos hoſtes ab hoc ſuperatos proſtratoſque conſpexit. Teſtis eſt iterum et ſæpius Italia, quæ, cum ſervili bello tetro periculoſoque premeretur, ab hoc auxilium abſente expetivit: quod bellum expectatione Pompeii attenuatum atque imminutum eſt, adventu ſublatum ac ſepultum. Teſtes vero jam omnes oræ, atque omnes exteræ gentes ac nationes: denique maria omnia, tum univerſa, tum in ſingulis oris omnes ſinus atque portus. Quis enim toto mari locus per hos annos aut tam firmum habuit præſidium, ut tutus eſſet; aut tam fuit abditus, ut lateret? Quis navigavit, qui non ſe aut mortis, aut ſervitutis, periculo committeret, cum aut hieme, aut referto prædonum mari, navigaret? Hoc tantum bellum, tam turpe, tam vetus, tam late diviſum atque diſperſum, quis unquam arbitraretur aut ab omnibus imperatoribus uno anno, aut omnibus annis ab uno imperatore, confici poſſe? Quam provinciam tenuiſtis a prædonibus liberam per hoſce annos? quod vectigal vobis tutum fuit? quem ſocium defendiſtis? cui præſidio, claſſibus veſtris, fuiſtis? quam multas exiſtimatis inſulas eſſe deſertas? quam multas aut metu relictas, aut a prædonibus captas, urbes eſſe ſociorum?

XII. Sed quid ego longinqua commemoro? Fuit hoc quondam, fuit, proprium populi Romani longe a domo bellare, et propugnaculis imperii ſociorum fortunas, non ſua tecta, defendere. Sociis ego veſtris mare clauſum per hoſce annos dicam fuiſſe, cum exercitus noſtri Brunduſio nunquam, niſi ſumma hieme, tranſmiſerint? Qui ad vos ab exteris nationibus venirent, captos querar, cum legati populi Romani redempti ſint? Mercatoribus tutum mare non fuiſſe dicam, cum duodecim

ſecures in prædonum poteſtatem pervenerint? Cnidum, aut Colophonem, aut Samum, nobiliſſimas urbes, innumerabileſque alias, captas eſſe commemorem, cum veſtros portus, atque eos portus, quibus vitam et ſpiritum ducitis, in prædonum fuiſſe poteſtatem ſciatis? An vero ignoratis, portum Caietæ celeberrimum, atque pleniſſimum navium, inſpectante Prætore, a prædonibus eſſe direptum? Ex Miſeno autem ejus ipſius liberos, qui cum prædonibus antea ibi bellum geſſerat, a prædonibus eſſe ſublatos? Nam quid ego Oſtienſe incommodum, atque illam labem atque ignominiam reipublicæ, querar, cum, prope inſpectantibus vobis, claſſis ea, cui Conſul populi Romani præpoſitus eſſet, a prædonibus capta atque oppreſſa eſt? Pro Dii immortales! tantamne unius hominis incredibilis ac divina virtus, tam brevi tempore, lucem afferre reipublicæ potuit, ut vos, qui modo ante oſtium Tiberinum claſſem hoſtium videbatis, ii nunc nullam intra Oceani oſtium prædonum navem eſſe audiatis? Atque, hæc qua celeritate geſta ſint, quanquam videtis, tamen a me in dicendo prætereunda non ſunt. Quis enim unquam, aut obeundi negotii aut conſequendi quæſtus ſtudio, tam brevi tempore tot loca adire, tantos curſus conficere, potuit, quam celeriter, Cn. Pompeio duce, belli impetus navigavit? Qui, nondum tempeſtivo ad navigandum mari, Siciliam adiit, Africam exploravit, inde Sardiniam cum claſſe venit: atque hæc tria frumentaria ſubſidia reipublicæ firmiſſimis præſidiis, claſſibuſque, munivit. Inde ſe cum in Italiam recepiſſet, duabus Hiſpaniis, et Gallia Ciſalpina præſidiis ac navibus confirmata, miſſis item in oram Illyrici maris, et in Achaiam, omnemque Græciam, navibus, Italiæ duo maria maximis claſſibus firmiſſimiſque præſidiis adornavit: ipſe autem, ut a Brunduſio profectus eſt, undequinquageſimo die totam ad imperium populi Romani Ciliciam adjunxit: omnes, qui ubique prædones fuerunt, partim capti interfectique ſunt; partim unius hujus imperio ac poteſtati ſe dediderunt. Idem Cretenſibus, cum ad eum uſque in Pamphyliam legatos deprecatoreſque miſiſſent, ſpem deditionis non ademit, obſideſque

imperavit. Ita tantum bellum, tam diuturnum, tam longe lateque diſperſum, quo bello omnes gentes ac nationes premebantur, Cn. Pompeius extrema hieme apparavit, ineunte vere ſuſcepit, media æſtate confecit.

XIII. Eſt hæc divina atque incredibilis virtus imperatoris. Quid cæteræ, quas paulo ante commemorare cœperam, quantæ atque quam multæ ſunt? Non enim ſolum bellandi virtus in ſummo atque perfecto imperatore quærenda eſt; ſed multæ ſunt artes eximiæ, hujus adminiſtræ comiteſque virtutis. Ac primum quanta innocentia debent eſſe imperatores? quanta deinde omnibus in rebus temperantia? quanta fide? quanta facilitate? quanto ingenio? quanta humanitate? Quæ breviter, qualia ſint in Cn. Pompeio, conſideremus. Summa enim omnia ſunt, Quirites; ſed ea magis ex aliorum contentione, quam ipſa per ſeſe, cognoſci atque intelligi poſſunt.

Quem enim poſſumus imperatorem aliquo in numero putare, cujus in exercitu veneant centuriatus, atque venierint? Quid hunc hominem magnum aut amplum de republica cogitare, qui pecuniam, ex ærario depromptam ad bellum adminiſtrandum, aut propter cupiditatem provinciæ magiſtratibus diviſerit, aut propter avaritiam Romæ in quæſtu reliquerit? Veſtra admurmuratio facit, Quirites, ut agnoſcere videamini, qui hæc fecerint. Ego autem neminem nomino: quare iraſci mihi nemo poterit, niſi qui ante de ſe voluerit confiteri. Itaque, propter hanc avaritiam imperatorum, quantas calamitates, quocunque ventum ſit, noſtri exercitus ferant, quis ignorat? Itinera, quæ per hoſce annos in Italia per agros atque oppida civium Romanorum noſtri imperatores fecerunt, recordamini: tum facilius ſtatuetis, quid apud exteras nationes fieri exiſtimetis. Utrum plures arbitramini per hoſce annos militum veſtrorum armis hoſtium urbes, an hibernis ſociorum civitates, eſſe deletas? Neque enim poteſt exercitum is continere imperator, qui ſe ipſum non continet; neque ſeverus eſſe in judicando, qui alios in ſe ſeveros eſſe judices non vult.

Hic miramur, hunc hominem tantum excellere cæteris, cujus legiones ſic in Aſiam pervenerunt, ut non modo manus tanti exercitus, ſed ne veſtigium quidem, cuiquam pacato nocuiſſe dicatur? Jam vero, quemadmodum milites hibernent, quotidie ſermones ac literæ perferuntur: non modo, ut ſumptum faciat in militem, nemini vis affertur, ſed ne cupienti quidem cuiquam permittitur. Hiemis enim, non avaritiæ, perfugium majores noſtri in ſociorum atque amicorum tectis eſſe voluerunt.

XIV. Age vero, cæteris in rebus quali ſit temperantia, conſiderate. Unde illam tantam celeritatem et tam incredibilem curſum inventum putatis? non enim illum eximia vis remigum, aut ars inaudita quædam gubernandi, aut venti aliqui novi, tam celeriter in ultimas terras pertulerunt. Sed hæ res, quæ cæteros remorari ſolent, non retardarunt: non avaritia ab inſtituto curſu ad prædam aliquam devocavit, non libido ad voluptatem, non amœnitas ad delectationem, non nobilitas urbis ad cognitionem, non denique labor ipſe ad quietem: poſtremo ſigna et tabulas, cæteraque ornamenta Græcorum oppidorum, quæ cæteri tollenda eſſe arbitrantur, ea ſibi ille ne viſenda quidem exiſtimavit. Itaque omnes quidem nunc in his locis Cn. Pompeium, ſicut aliquem non ex hac urbe miſſum, ſed de cælo delapſum, intuentur: nunc denique incipiunt credere, fuiſſe homines Romanos hac quondam abſtinentia; quod jam nationibus exteris incredibile, ac falſo memoriæ proditum, videbatur. Nunc imperii noſtri ſplendor illis gentibus lucet: nunc intelligunt, non ſine cauſa majores ſuos tum, cum hac temperantia magiſtratus habebamus, ſervire populo Romano, quam imperare aliis, maluiſſe.

Jam vero ita faciles aditus ad eum privatorum, ita liberæ querimoniæ de aliorum injuriis, eſſe dicuntur; ut is, qui dignitate principibus excellit, facilitate par infimis eſſe videatur. Jam quantum conſilio, quantum dicendi gravitate et copia, valeat, in quo ipſo ineſt quædam dignitas imperatoria, vos, Quirites, hoc ipſo in loco ſæpe cognoſtis. Fidem vero ejus inter ſocios quantam exiſtimari putatis, quam hoſtes omnium gentium ſanctiſſimam

judicarint? Humanitate jam tanta eſt, ut difficile dictu ſit, utrum hoſtes magis virtutem ejus pugnantes timuerint, an manſuetudinem victi dilexerint. Et quiſquam dubitabit, quin huic tantum bellum hoc tranſmittendum ſit, qui, ad omnia noſtræ memoriæ bella conficienda, divino quodam conſilio natus eſſe videatur?

XV. Et, quoniam auctoritas multum in bellis quoque adminiſtrandis, atque imperio militari, valet; certe nemini dubium eſt, quin ea re idem ille imperator plurimum poſſit. Vehementer autem pertinere ad bella adminiſtranda, quid hoſtes, quid ſocii, de imperatoribus veſtris exiſtiment, quis ignorat, cum ſciamus, homines in tantis rebus, ut aut contemnant, aut metuant, aut oderint, aut ament, opinione non minus famæ, quam aliqua certa ratione, commoveri? Quod igitur nomen unquam in orbe terrarum clarius fuit? Cujus res geſtæ pares? De quo homine vos, id quod maxime facit auctoritatem, tanta et tam præclara judicia feciſtis?

An vero ullam uſquam eſſe oram tam deſertam putatis, quo non illius diei fama pervaſerit, cum univerſus populus Romanus referto foro, repletiſque omnibus templis, ex quibus hic locus conſpici poteſt, unum ſibi ad commune omnium gentium bellum Cn. Pompeium imperatorem depopoſcit? Itaque, ut plura non dicam, neque aliorum exemplis confirmem, quantum hujus auctoritas valeat in bello, ab eodem Cn. Pompeio omnium rerum egregiarum exempla ſumantur; qui quo die a vobis maritimo bello præpoſitus eſt imperator, tanta repente vilitas annonæ ex ſumma inopia et caritate rei frumentariæ conſecuta eſt, unius hominis ſpe et nomine, quantam vix ex ſumma ubertate agrorum diuturna pax efficere potuiſſet.

Jam, accepta in Ponto calamitate ex eo prælio, de quo vos paulo ante invitus admonui, cum ſocii pertimuiſſent, hoſtium opes animique creviſſent; cum ſatis firmum præſidium provincia non haberet; amiſiſſetis Aſiam, Quirites, niſi ad id ipſum temporis divinitus Cn. Pompeium ad eas regiones fortuna populi Romani attuliſſet. Hujus adventus et Mithridatem inſolita

inflammatum victoria continuit, et Tigranem magnis copiis minitantem Aſiæ retardavit. Et quiſquam dubitabit, quid virtute perfecturus ſit, qui tantum auctoritate perfecerit; aut quam facile imperio atque exercitu ſocios et vectigalia conſervaturus ſit, qui ipſo nomine ac rumore defenderit?

XVI. Age vero, illa res quantam declarat ejuſdem hominis apud hoſtes populi Romani auctoritatem, quod ex locis tam longinquis, tamque diverſis, tam brevi tempore, omnes una huic ſe dediderunt? quod Cretenſium legati, cum in eorum inſula noſter imperator exercituſque eſſet, ad Cn. Pompeium in ultimas prope terras venerunt, eique ſe omnes Cretenſium civitates dedere velle dixerunt? Quid? idem iſte Mithridates nonne ad eundem Cn. Pompeium legatum uſque in Hiſpaniam miſit? eumque Pompeius legatum ſemper judicavit; ii, quibus ſemper erat moleſtum, ad eum potiſſimum eſſe miſſum, ſpeculatorem, quam legatum, judicari maluerunt. Poteſtis igitur jam conſtituere, Quirites, hanc auctoritatem, multis poſtea rebus geſtis, magniſque veſtris judiciis, amplificatam, quantum apud illos reges, quantum apud exteras nationes, valituram eſſe exiſtimetis.

Reliquum eſt, ut de felicitate, quam præſtare de ſe ipſo nemo poteſt, meminiſſe et commemorare de altero poſſumus, ſicut æquum eſt homini de poteſtate Deorum, timide et pauca dicamus. Ego enim ſic exiſtimo; Maximo, Marcello, Scipioni, Mario, et cæteris magnis imperatoribus, non ſolum propter virtutem, ſed etiam propter fortunam, ſæpius imperia mandata, atque exercitus eſſe commiſſos. Fuit enim profecto quibuſdam ſummis viris quædam ad amplitudinem et gloriam, et ad res magnas bene gerendas, divinitus adjuncta fortuna. De hujus autem hominis felicitate, quo de nunc agimus, hac utar moderatione dicendi, non ut in illius poteſtate fortunam poſitam eſſe dicam, ſed ut præterita meminiſſe, reliqua ſperare, videamur; ne aut inviſa Diis immortalibus oratio noſtra, aut ingrata, eſſe videatur.

Itaque non ſum prædicaturus, Quirites, quantas ille res domi militiæque, terra marique, quantaque felicitate, geſſerit; ut ejus

ſemper voluntatibus non modo cives aſſenſerint, ſocii obtemperarint, hoſtes obedierint, ſed etiam venti tempeſtateſque obſecundarint. Hoc breviſſime dicam, neminem unquam tam impudentem fuiſſe, qui a Diis immortalibus tot et tantas res tacitus auderet optare, quot et quantas Dii immortales ad Cn. Pompeium detulerunt. Quod ut illi proprium ac perpetuum ſit, Quirites, cum communis ſalutis atque imperii, tum ipſius hominis, cauſa, ſicuti facitis, velle et optare debetis.

Quare, cum et bellum ita neceſſarium ſit, ut negligi non poſſit, ita magnum, ut accuratiſſime ſit adminiſtrandum; et cum ei imperatorem præficere poſſitis, in quo ſit eximia belli ſcientia, ſingularis virtus, clariſſima auctoritas, egregia fortuna; dubitabitis, Quirites, quin hoc tantum boni, quod vobis a Diis immortalibus oblatum et datum eſt, in rempublicam conſervandam atque amplificandam conferatis?

XVII. Quod ſi Romæ Cn. Pompeius privatus eſſet hoc tempore; tamen ad tantum bellum is erat deligendus atque mittendus. Nunc, cum ad cæteras ſummas utilitates hæc quoque opportunitas adjungatur, ut in iis ipſis locis adſit, ut habeat exercitum, ut ab iis, qui habent, accipere ſtatim poſſit; quid expectamus? aut cur non, ducibus Diis immortalibus, eidem, cui cætera ſumma cum ſalute reipublicæ commiſſa ſunt, hoc quoque bellum regium committimus?

At enim vir clariſſimus, amantiſſimus reipublicæ, veſtris beneficiis ampliſſimis affectus, Q. Catulus, itemque ſummis ornamentis honoris, fortunæ, virtutis, ingenii præditus, Q. Hortenſius, ab hac ratione diſſentiunt: quorum ego auctoritatem apud vos multis locis plurimum valuiſſe, et valere oportere, confiteor; ſed in hac cauſa, tametſi cognoſcitis auctoritates contrarias virorum fortiſſimorum et clariſſimorum, tamen, omiſſis auctoritatibus, ipſa re et ratione exquirere poſſumus veritatem: atque hoc facilius, quod ea omnia, quæ adhuc a me dicta ſunt, iidem iſti vera eſſe concedunt, et neceſſarium bellum eſſe, et magnum, et in uno Cn. Pompeio ſumma eſſe omnia.

Quid igitur ait Hortenſius? Si uni omnia tribuenda ſunt, unum digniſſimum eſſe Pompeium; ſed ad unum tamen omnia deferri non oportere. Obſolevit jam iſta oratio, re multo magis, quam verbis, refutata. Nam tu idem, Q. Hortenſi, multa, pro tua ſumma copia ac ſingulari facultate dicendi, et in ſenatu contra virum fortem A. Gabinium graviter ornateque dixiſti, cum is de uno imperatore contra prædones conſtituendo legem promulgaſſet; et ex hoc ipſo loco permulta item contra legem eam verba feciſti. Quid? tum, per Deos immortales! ſi plus apud populum Romanum auctoritas tua, quam ipſius populi Romani ſalus, et vera cauſa, valuiſſet, hodie hanc gloriam, atque hoc orbis terræ imperium, teneremus? An tibi tum imperium eſſe hoc videbatur, cum populi Romani Legati, Prætores, Quæſtoreſque capiebantur? cum ex omnibus provinciis commeatu, et privato et publico, prohibebamur? cum ita clauſa erant nobis omnia maria, ut neque privatam rem tranſmarinam, neque publicam, jam obire poſſemus?

XVIII. Quæ civitas antea unquam fuit, non dico Athenienſium, quæ ſatis late quondam mare tenuiſſe dicitur; non Carthaginenſium, qui permultum claſſe maritimiſque rebus valuerunt; non Rhodiorum, quorum uſque ad noſtram memoriam diſciplina navalis et gloria remanſit; quæ civitas unquam antea tam tenuis, quæ tam parva inſula fuit, quæ non portus ſuos, et agros, et aliquam partem regionis, atque oræ maritimæ, per ſe ipſa defenderet? At hercle aliquot annos continuos ante legem Gabiniam ille populus Romanus, cujus, uſque ad noſtram memoriam, nomen invictum in navalibus pugnis permanſerat, magna, ac multo maxima, parte non modo utilitatis, ſed dignitatis atque imperii, caruit.

Nos, quorum majores Antiochum regem claſſe, Perſenque, ſuperarunt, omnibuſque navalibus pugnis Carthaginenſes, homines in maritimis rebus exercitatiſſimos paratiſſimoſque, vicerunt; ii nullo in loco jam prædonibus pares eſſe poteramus. Nos quoque, qui antea non modo Italiam tutam habebamus,

ſed omnes ſocios in ultimis oris auctoritate noſtri imperii ſalvos præſtare poteramus, tum, cum inſula Delos tam procul a nobis in Ægeo mari poſita, quo omnes undique cum mercibus atque oneribus commeabant, referta divitiis, parva, ſine muro, nihil timebat; iidem non modo provinciis, atque oris Italiæ maritimis, ac portubus noſtris, ſed etiam Appia jam via, carebamus: et his temporibus non pudebat magiſtratus populi Romani, in hunc ipſum locum aſcendere, cum eum vobis majores veſtri exuviis nauticis, et claſſium ſpoliis, ornatum reliquiſſent.

XIX. Bono te animo tum, Q. Hortenſi, populus Romanus, et cæteros, qui erant in eadem ſententia, dicere exiſtimavit ea, quæ ſentiebatis; ſed tamen in ſalute communi idem populus Romanus dolori ſuo maluit, quam auctoritati veſtræ, obtemperare. Itaque una lex, unus vir, unus annus, non modo nos illa miſeria ac turpitudine liberavit; ſed etiam effecit, ut aliquando vere videremur omnibus gentibus ac nationibus, terra marique, imperare.

Quo mihi etiam indignius videtur obtrectatum eſſe adhuc, Gabinio dicam, anne Pompeio, an utrique? (id quod eſt verius:) ne legaretur A. Gabinius Cn. Pompeio expetenti ac poſtulanti. Utrum ille, qui poſtulat legatum ad tantum bellum, quem velit, idoneus non eſt, qui impetret, cum cæteri ad expilandos ſocios diripiendaſque provincias, quos voluerunt, legatos eduxerint; an ipſe, cujus lege ſalus ac dignitas populo Romano atque omnibus gentibus conſtituta eſt, expers eſſe debet gloriæ ejus imperatoris, atque ejus exercitus, qui conſilio ipſius atque periculo eſt conſtitutus? An C. Falcidius, Q. Metellus, Q. Cælius Latinienſis, Cn. Lentulus, quos omnes honoris cauſa nomino, cum tribuni plebis fuiſſent, anno proximo legati eſſe potuerunt: in hoc uno Gabinio ſunt tam diligentes, qui in hoc bello, quod lege Gabinia geritur, in hoc imperatore atque exercitu, quem per ſe ipſe conſtituit, etiam præcipuo jure eſſe deberet? De quo legando ſpero Conſules ad ſenatum relaturos. Qui ſi dubitabunt, aut gravabuntur, ego me profiteor relaturum: neque me impediet

cujuſquam, Quirites, inimicum edictum, quo minus, fretus vobis, veſtrum jus beneficiumque defendam: neque, præter interceſſionem, quidquam audiam; de qua, ut arbitror, iſti ipſi, qui minantur, etiam atque etiam, quî id liceat, conſiderabunt. Mea quidem ſententia, Quirites, unus A. Gabinius, belli maritimi rerumque geſtarum auctor, comes Cn. Pompeio adſcribitur: propterea quod alter uni id bellum ſuſcipiendum veſtris ſuffragiis detulit; alter delatum ſuſceptumque confecit.

XX. Reliquum eſt, ut de Q. Catuli auctoritate et ſententia dicendum eſſe videatur. Qui, cum ex vobis quæreret, ſi in uno Cn. Pompeio omnia poneretis, ſi quid eo factum eſſet, in quo ſpem eſſetis habituri; cepit magnum ſuæ virtutis fructum ac dignitatis, cum omnes prope una voce, *in eo ipſo vos ſpem habituros eſſe*, dixiſtis. Etenim talis eſt vir, ut nulla res tanta ſit, ac tam difficilis, quam ille non et conſilio regere, et integritate tueri, et virtute conficere, poſſit. Sed in hoc ipſo ab eo vehementiſſime diſſentio, quod, quo minus certa eſt hominum ac minus diuturna vita, hoc magis reſpublica, dum per Deos immortales licet, frui debet ſummi hominis vita atque virtute.

At enim nihil novi fiat contra exempla atque inſtituta majorum. Non dico hoc loco, majores noſtros ſemper in pace conſuetudini, in bello utilitati, paruiſſe; ſemper ad novos caſus temporum novorum conſiliorum rationes accommodaſſe: non dicam, duo bella maxima, Punicum et Hiſpanienſe, ab uno imperatore eſſe confecta; duas urbes potentiſſimas, quæ huic imperio maxime minabantur, Carthaginem atque Numantiam, ab eodem Scipione eſſe deletas: non commemorabo, nuper ita vobis patribuſque veſtris eſſe viſum, ut in uno C. Mario ſpes imperii poneretur, ut idem cum Jugurtha, idem cum Cimbris, idem cum Theutonis, bellum adminiſtraret: in ipſo Cn. Pompeio, in quo novi conſtitui nihil vult Q. Catulus, quam multa ſint nova, ſumma Catuli voluntate conſtituta, recordamini.

XXI. Quid enim tam novum, quam adoleſcentulum, privatum, exercitum difficili reipublicæ tempore conficere? confecit:

huic præeſſe? præfuit: rem optime ductu ſuo gerere? geſſit. Quid tam præter conſuetudinem, quam homini peradoleſcenti, cujus a ſenatorio gradu ætas longe abeſſet, imperium atque exercitum dari? Siciliam permitti, atque Africam, bellumque in ea adminiſtrandum? Fuit in his provinciis ſingulari innocentia, gravitate, virtute: bellum in Africa maximum confecit, victorem exercitum deportavit. Quid vero tam inauditum, quam equitem Romanum triumphare? at eam quoque rem populus Romanus non modo vidit, ſed etiam ſtudio omni viſendum putavit. Quid tam inuſitatum, quam ut, cum duo Conſules clariſſimi fortiſſimique eſſent, eques Romanus ad bellum maximum formidoloſiſſimumque pro Conſule mitteretur? miſſus eſt. Quo quidem tempore, cum eſſet nonnemo in ſenatu, qui diceret, *Non oportere mitti hominem privatum pro Conſule*; L. Philippus dixiſſe dicitur, *Non ſe illum ſua ſententia pro Conſule, ſed pro Conſulibus, mittere.* Tanta in eo reipublicæ bene gerendæ ſpes conſtituebatur, ut duorum Conſulum munus unius adoleſcentis virtuti committeretur. Quid tam ſingulare, quam ut, ex ſenatuſconſulto legibus ſolutus, Conſul ante fieret, quam ullum alium magiſtratum per leges capere licuiſſet? Quid tam incredibile, quam ut iterum eques Romanus ex ſenatuſconſulto triumpharet? Quæ in omnibus hominibus nova poſt hominum memoriam conſtituta ſunt, ea tam multa non ſunt, quam hæc, quæ in hoc uno homine vidimus. Atque hæc tot exempla, tanta ac tam nova, profecta ſunt in eundem hominem a Q. Catulo, atque a cæterorum ejuſdem dignitatis ampliſſimorum hominum auctoritate.

XXII. Quare videant, ne ſit periniquum, et non ferendum, illorum auctoritatem de Cn. Pompeii dignitate a vobis comprobatam ſemper eſſe; veſtrum ab illis de eodem homine judicium, populique Romani auctoritatem, improbari: præſertim cum jam ſuo jure populus Romanus in hoc homine ſuam auctoritatem vel contra omnes, qui diſſentiunt, poſſit defendere: propterea quod, iſtis reclamantibus, vos unum illum ex omnibus delegiſtis, quem bello prædonum præponeretis. Hoc ſi vos temere feciſtis, et

reipublicæ parum conſuluiſtis; recte iſti ſtudia veſtra ſuis conſiliis regere conantur: ſin autem vos plus tum in republica vidiſtis; vos, his repugnantibus, per voſmetipſos dignitatem huic imperio, ſalutem orbi terrarum, attuliſtis: aliquando iſti principes et ſibi, et cæteris, populi Romani univerſi auctoritati parendum eſſe fateantur.

Atque in hoc bello Aſiatico, et regio, non ſolum militaris illa virtus, quæ eſt in Cn. Pompeio ſingularis, ſed aliæ quoque virtutes animi, multæ et magnæ, requiruntur. Difficile eſt in Aſia, Cilicia, Syria, regniſque interiorum nationum, ita verſari veſtrum imperatorem, ut nihil aliud, quam de hoſte, ac de laude, cogitet: deinde, etiam ſi qui ſunt pudore ac temperantia moderatiores, tamen eos eſſe tales, propter multitudinem cupidorum hominum, nemo arbitratur. Difficile eſt dictu, Quirites, quanto in odio ſimus apud exteras nationes, propter eorum, quos ad eas per hos annos cum imperio miſimus, injurias ac libidines. Quod enim fanum putatis in illis terris noſtris magiſtratibus religioſum, quam civitatem ſanctam, quam domum ſatis clauſam ac munitam, fuiſſe? Urbes jam locupletes ac copioſæ requiruntur, quibus cauſa belli propter diripiendi cupiditatem inferatur. Libenter hæc coram cum Q. Catulo et Q. Hortenſio diſputarem, ſummis et clariſſimis viris: noverunt enim ſociorum vulnera; vident eorum calamitates; querimonias audiunt. Pro ſociis vos contra hoſtes exercitum mittere putatis, an, hoſtium ſimulatione, contra ſocios atque amicos? Quæ civitas eſt in Aſia, quæ non modo imperatoris, aut legati, ſed unius tribuni militum, animos ac ſpiritus capere poſſit?

XXIII. Quare, etiam ſi quem habetis, qui collatis ſignis exercitus regios ſuperare poſſe videatur; tamen, niſi erit idem, qui ſe a pecuniis ſociorum, qui ab eorum conjugibus ac liberis, qui ab ornamentis fanorum atque oppidorum, qui ab auro gazaque regia, manus, oculos, animum, cohibere poſſit, non erit idoneus, qui ad bellum Aſiaticum, regiumque, mittatur. Ecquam putatis civitatem pacatam fuiſſe, quæ locuples ſit? ecquam eſſe locupletem,

quæ iſtis pacata eſſe videatur? Ora maritima, Quirites, Cn. Pompeium non ſolum propter rei militaris gloriam, ſed etiam propter animi continentiam, requiſivit. Videbat enim populus Romanus non locupletari quotannis pecunia publica, præter paucos; neque nos quidquam aliud aſſequi claſſium nomine, niſi ut, detrimentis accipiendis, majore affici turpitudine videremur. Nunc, qua cupiditate homines in provincias, quibus jacturis, quibus conditionibus, proficiſcantur, ignorant videlicet iſti, qui ad unum deferenda eſſe omnia non arbitrantur? quaſi vero Cn. Pompeium non cum ſuis virtutibus, tum etiam alienis vitiis, magnum eſſe videamus.

Quare nolite dubitare, quin huic uni credatis omnia, qui inter annos tot unus inventus ſit, quem ſocii in urbes ſuas cum exercitu veniſſe gaudeant. Quod ſi auctoritatibus hanc cauſam, Quirites, confirmandam putatis, eſt vobis auctor, vir bellorum omnium, maximarumque rerum, peritiſſimus, P. Servilius; cujus tantæ res geſtæ terra marique extiterunt, ut, cum de bello deliberetis, auctor vobis gravior eſſe nemo debeat. Eſt C. Curio, ſummis veſtris beneficiis, maximiſque rebus geſtis, ſummo ingenio et prudentia, præditus. Eſt Cn. Lentulus, in quo omnes, pro ampliſſimis veſtris honoribus, ſummum conſilium, ſummam gravitatem, eſſe cognoſcitis. Eſt C. Caſſius, integritate, virtute, conſtantia ſingulari. Quare videte, ut horum auctoritatibus, illorum orationi, qui diſſentiunt, reſpondere poſſe videamur.

XXIV. Quæ cum ita ſint, C. Manili, primum iſtam tuam et legem, et voluntatem, et ſententiam, laudo, vehementiſſimeque comprobo: deinde te hortor, ut, auctore populo Romano, maneas in ſententia, neve cujuſquam vim aut minas pertimeſcas. Primum in te ſatis eſſe animi perſeverantiæque arbitror: deinde, cum tantam multitudinem cum tanto ſtudio adeſſe videamus, quantam non iterum in eodem homine præficiendo vidimus; quid eſt, quod aut de re, aut de perficiendi facultate, dubitemus? Ego autem, quidquid in me eſt ſtudii, conſilii, laboris, ingenii, quidquid hoc beneficio populi Romani, atque hac

poteſtate prætoria, quidquid auctoritate, fide, conſtantia, poſſum; id omne, ad hanc rem conficiendam, tibi et populo Romano polliceor ac defero. Teſtorque omnes Deos, et eos maxime, qui huic loco temploque præſident, qui omnium mentes eorum, qui ad rempublicam adeunt, maxime perſpiciunt, me hoc neque rogatu facere cujuſquam, neque quo Cn. Pompeii gratiam mihi per hanc cauſam conciliari putem, neque quo mihi ex cujuſquam amplitudine aut præſidia periculis, aut adjumenta honoribus, quæram: propterea quod pericula facile, ut hominem præſtare oportet, innocentia tecti pellemus; honorem autem neque ab uno, neque ex hoc loco, ſed eadem noſtra illa laborioſiſſima ratione vitæ, ſi veſtra voluntas feret, conſequemur.

Quamobrem, quidquid in hac cauſa mihi ſuſceptum eſt, Quirites, id omne me reipublicæ cauſa ſuſcepiſſe confirmo: tantumque abeſt, ut aliquam bonam gratiam mihi quæſiſſe videar, ut multas etiam ſimultates, partim obſcuras partim apertas, intelligam, mihi non neceſſarias, vobis non inutiles, ſuſcepiſſe. Sed ego me hoc honore præditum, tantis veſtris beneficiis affectum, ſtatui, Quirites, veſtram voluntatem, et reipublicæ dignitatem, et ſalutem provinciarum atque ſociorum, meis omnibus commodis et rationibus præferre oportere.

PRO

A. CLUENTIO AVITO

ORATIO XIV.

I. ANIMADVERTI, Judices, omnem accuſatoris orationem in duas diviſam eſſe partes: quarum altera mihi niti et magnopere confidere videbatur invidia jam inveterata judicii Juniani; altera tantummodo conſuetudinis cauſa timide et diffidenter attingere rationem veneficii criminum: qua de re lege eſt hæc quæſtio conſtituta. Itaque mihi certum eſt hanc eandem diſtributionem, invidiæ et criminum, ſic in defenſione ſervare, ut omnes intelligant, nihil me nec ſubterfugere voluiſſe reticendo, nec obſcurare dicendo.

Sed cum conſidero, quomodo mihi in utraque re ſit elaborandum, altera pars, ea quæ propria eſt judicii veſtri, et legitimæ veneficii quæſtionis, per mihi brevis, et non magnæ, in dicendo contentionis fore videtur; altera autem, quæ procul a judicio remota eſt, quæ concionibus ſeditioſe concitatis accommodatior eſt, quam tranquillis moderatiſque judiciis, proſpicio, quantum in agendo difficultatis, et quantum laboris, ſit habitura.

Sed in hac tanta difficultate illa me res tamen, Judices, conſolatur, quod vos de criminibus ſic audire conſueſtis, ut eorum omnem diſſolutionem ab oratore quæratis: ut non exiſtimetis, plus vos ad ſalutem reo largiri oportere, quam quantum defenſor, purgandis criminibus, conſequi, et dicendo probare, potuerit. De invidia autem ſic inter vos diſceptare debetis, ut non,

quid dicatur a nobis, ſed quid oporteat dici, conſideretis. Agitur enim in criminibus, A. Cluentii proprium periculum; in invidia, cauſa communis. Quamobrem alteram partem cauſæ ſic agemus, ut vos doceamus; alteram ſic, ut oremus. In altera, diligentia veſtra nobis adjungenda eſt; in altera, fides imploranda. Nemo eſt enim, qui invidiæ ſine veſtro, ac ſine talium virorum, ſubſidio poſſit reſiſtere.

Equidem quod ad me attinet, quo me vertam, neſcio. Negem fuiſſe illam infamiam judicii corrupti? negem illam rem agitatam in concionibus, jactatam in judiciis, commemoratam in ſenatu? Evellam ex animis hominum tantam opinionem, tam penitus inſitam, tam vetuſtam? Non eſt noſtri ingenii: veſtri auxilii eſt, Judices, hujus innocentiæ ſic in hac calamitoſa fama, quaſi in aliqua pernicioſiſſima flamma atque in communi incendio, ſubvenire.

II. Etenim, ſicut aliis in locis parum firmamenti, et parum virium, veritas habet, ſic in hoc loco falſa invidia imbecilla eſſe debet. Dominetur in concionibus, jaceat in judiciis: valeat in opinionibus ac ſermonibus imperitorum, ab ingeniis prudentium repudietur: vehementes habeat repentinos impetus, ſpatio interpoſito, et cauſa cognita, conſeneſcat. Denique illa definitio judiciorum æquorum, quæ nobis a majoribus tradita eſt, retineatur; ut in judiciis et ſine invidia culpa plectatur, et ſine culpa invidia ponatur.

Quamobrem a vobis, Judices, antequam de ipſa cauſa dicere incipio, hæc poſtulo: primum id, quod æquiſſimum eſt, ut ne quid præjudicati afferatis. Etenim non modo auctoritatem, ſed etiam nomen, judicum amittemus, niſi hic ex ipſis cauſis judicabimus, ac ſi ad cauſas judicia jam facta domo deferemus. Deinde, ſi quam opinionem jam veſtris mentibus comprehendiſtis; ſi eam ratio convellet, ſi ratio labefactabit, ſi denique veritas extorquebit; ne repugnetis, eamque animis veſtris aut libentibus, aut æquis, remittatis. Tum autem, cum ego unaquaque de re dicam, et diluam, ne ipſi, quæ contraria ſunt,

taciti cogitationi veſtræ ſubjiciatis; ſed ad extremum expectetis, et me meum dicendi ordinem ſervare patiamini. Cum peroraro, tum, ſi quid erit præteritum, a me requiratis.

III. Ego me, Judices, ad eam cauſam accedere, quæ jam per annos octo continuos ex contraria parte audiatur, atque ipſa opinione hominum tacita prope convicta atque damnata ſit, facile intelligo: ſed, ſi quis mihi Deus veſtram ad me audiendum benevolentiam conciliarit, efficiam profecto, ut intelligatis, nihil eſſe homini tam timendum, quam invidiam; nihil innocenti, ſuſcepta invidia, tam optandum, quam æquum judicium, quod in hoc uno denique falſæ infamiæ finis aliquis atque exitus reperiatur. Quamobrem magna me ſpes tenet, ſi ea, quæ ſunt in cauſa, explicare, atque omnia dicendo conſequi, potuero, hunc locum conſeſſumque veſtrum, quem illi horribilem A. Cluentio ac formidoloſum fore putaverunt, eum tandem ejus fortunæ miſeræ, multumque jactatæ, portum ac perfugium futurum.

Tametſi permulta ſunt, quæ mihi, antequam de cauſa dicam, de communibus invidiæ periculis dicenda eſſe videantur; tamen, ne diutius oratione mea ſuſpenſa expectatio veſtra teneatur, aggrediar ad crimen cum illa deprecatione, Judices, qua mihi ſæpius utendum eſſe intelligo, ſic ut me audiatis, quaſi hoc tempore hæc cauſa primum dicatur, ſicuti dicitur; non quaſi ſæpe jam dicta, et nunquam probata ſit. Hodierno enim die primum veteris iſtius criminis diluendi poteſtas eſt data: ante hoc tempus error in hac cauſa atque invidia verſata eſt. Quamobrem, dum multorum annorum accuſationi breviter dilucideque reſpondeo, quæſo, ut me, Judices, ſicuti facere inſtituiſtis, benigne attenteque audiatis.

IV. Corrupiſſe dicitur A. Cluentius judicium pecunia, quo inimicum ſuum innocentem, Statium Albium, condemnaret. Oſtendam, Judices, primum, quoniam caput illius atrocitatis atque invidiæ fuit, innocentem pecunia circumventum, neminem unquam majoribus criminibus, gravioribus teſtibus, eſſe in judicium vocatum; deinde, ea de eo præjudicia eſſe facta ab ipſis

judicibus, a quibus condemnatus eſt, ut non modo ab iiſdem, ſed ne ab aliis quidem ullis, abſolvi ullo modo poſſet. Cum hæc docuero, tum illud oſtendam, quod maxime requiri intelligo, judicium illud pecunia eſſe tentatum, non a Cluentio, ſed contra Cluentium; faciamque, ut intelligatis, in tota illa cauſa quid res ipſa tulerit, quid error affinxerit, quid invidia conflarit.

Primum igitur illud eſt, ex quo intelligi poſſit, debuiſſe Cluentium magnopere cauſæ confidere, quod certiſſimis criminibus et teſtibus fretus ad accuſandum deſcenderit. Hoc loco faciendum mihi, Judices, eſt, ut vobis breviter illa, quibus Albius condemnatus eſt, crimina exponam. Abs te peto, Oppianice, ut me invitum de patris tui cauſa dicere exiſtimes, adductum fide atque officio defenſionis. Etenim tibi ſi in præſentia ſatisfacere non potuero, tamen multæ mihi ad ſatisfaciendum reliquo tempore facultates dabuntur: Cluentio niſi nunc ſatisfecero, poſtea mihi ſatisfaciendi poteſtas non erit. Simul et illud quis eſt qui dubitare debeat, contra damnatum et mortuum, pro incolumi et vivo, dicere? cum illi, in quem dicitur, damnatio omne ignominiæ periculum jam abſtulerit, mors vero etiam doloris; huic autem, pro quo dicitur, nihil poſſit offenſionis accedere ſine acerbiſſimo animi ſenſu ac dolore, et ſine ſummo dedecore vitæ ac turpitudine. Atque, ut intelligatis, Cluentium, non accuſatorio animo, non oſtentatione aliqua aut gloria, adductum, ſed nefariis injuriis, quotidianis inſidiis, propoſito ante oculos vitæ periculo, nomen Oppianici detuliſſe, paulo longius exordium rei demonſtrandæ repetam: quod quæſo, Judices, ne moleſte patiamini. Principiis enim cognitis, multo facilius extrema intelligetis.

V. A. Cluentius Avitus fuit pater hujuſce, Judices, homo non ſolum municipii Larinatis, ex quo erat, ſed etiam regionis illius et vicinitatis, virtute, exiſtimatione, nobilitate, facile princeps. Is cum eſſet mortuus, Sylla et Pompeio Conſulibus, reliquit hunc annos XV natum; grandem autem et nubilem filiam, quæ brevi tempore poſt patris mortem nupſit A. Aurio Melino,

conſobrino ſuo, adoleſcenti in primis, ut tum habebatur, inter ſuos et honeſto, et nobili.

Cum eſſent hæ nuptiæ plenæ dignitatis, plenæ concordiæ, repente eſt exorta mulieris importunæ nefaria libido, non ſolum dedecore, verum etiam ſcelere, convincta. Nam Saſſia mater hujus Aviti (mater enim a me, nominis cauſa, tametſi in hunc hoſtili odio et crudelitate eſt, mater, inquam, appellabitur; neque unquam illa ita de ſuo ſcelere et immanitate audiet, ut naturæ nomen amittat: quo enim eſt ipſum nomen amantius indulgentiuſque maternum, hoc illius matris, quæ multos jam annos, et nunc cum maxime, filium interfectum cupit, ſingulare ſcelus majore odio dignum eſſe ducetis) ea igitur mater Aviti, Melini illius adoleſcentis, generi ſui, contra quam fas erat, amore capta, primo, neque id ipſum diu, quoquo modo poterat, in illa cupiditate continebatur; deinde ita flagrare cœpit amentia, ſic inflammata ferri libidine, ut eam non pudor, non pudicitia, non pietas, non macula familiæ, non hominum fama, non filii dolor, non filiæ mœror, a cupiditate revocaret.

Animum adoleſcentis, nondum conſilio ac ratione firmatum, pellexit iis omnibus rebus, quibus illa ætas capi ac deliniri poteſt. Filia, quæ non ſolum illo communi dolore muliebri in ejuſmodi viri injuriis angeretur, ſed nefarium matris pellicatum ferre non poſſet, de quo ne queri quidem ſine ſcelere ſe poſſe arbitraretur, cæteros ſui tanti mali ignaros eſſe cupiebat; in hujus amantiſſimi ſui fratris manibus, et gremio, mœrore et lacrymis conſeneſcebat.

Ecce autem ſubitum divortium; quod ſolatium malorum omnium fore videbatur. Diſcedit a Melino Cluentia; ut in tantis injuriis, non invita, ut a viro, non libenter. Tum vero illa egregia ac præclara mater palam exultare lætitia, ac triumphare gaudio, cœpit, victrix filiæ, non libidinis. Itaque diutius ſuſpicionibus obſcuris lædi famam ſuam noluit; lectum illum genialem, quem biennio ante filiæ ſuæ nubenti ſtraverat, in eadem domo ſibi ornari et ſterni, expulſa atque exturbata filia, jubet:

nubit genero ſocrus, nullis auſpicibus, nullis auctoribus, funeſtis ominibus omnium.

VI. O mulieris ſcelus incredibile, et præter hanc unam, in omni vita inauditum! O libidinem effrenatam et indomitam! O audaciam ſingularem, non timuiſſe, ſi minus vim Deorum, hominumque famam, at illam ipſam noctem, faceſque illas nuptiales! non limen cubiculi, non cubile filiæ, non parietes denique ipſos, ſuperiorum teſtes nuptiarum! Perfregit, ac proſtravit, omnia cupiditate ac furore: vicit pudorem libido, timorem audacia, rationem amentia.

Tulit hoc commune dedecus jam familiæ, cognationis, nominis, graviter filius: augebatur autem ejus moleſtia quotidianis querimoniis, et aſſiduo fletu, ſororis. Statuit tamen nihil ſibi in tantis injuriis ac tanto ſcelere matris gravius faciendum, quam ut illa matre ne uteretur: ne, quam videre ſine ſummo animi dolore non poterat, ea ſi matre uteretur, non ſolum videre, ſed etiam probare ſuo judicio, putaretur.

Initium quod huic cum matre fuerit ſimultatis, audiſtis. Pertinuiſſe hoc ad cauſam, tunc, cum reliqua cognoveritis, intelligetis: nam illud me non præterit, cujuſmodicunque mater ſit, tamen in judicio filii de turpitudine parentis dici vix oportere. Non eſſem ad ullam cauſam idoneus, Judices, ſi hoc, quod in communibus hominum ſenſibus, atque in ipſa natura, poſitum atque infixum eſt, id ego, cum ad amici pericula depellenda adhiberer, non viderem. Facile intelligo non modo reticere homines parentum injurias, ſed etiam animo æquo ferre, oportere. Sed ego ea, quæ ferri poſſunt, ferenda; quæ taceri, tacenda, eſſe arbitror.

Nihil in vita vidit calamitatis A. Cluentius, nullum periculum mortis adiit, nihil mali timuit, quod non totum a matre eſſet conflatum et profectum. Quæ hoc tempore ſileret omnia, atque ea, ſi oblivione non poſſet, tamen taciturnitate ſua tecta eſſe pateretur: ſed ea vero ſic agit, ut prorſus reticere nullo modo poſſit. Hoc enim ipſum judicium, hoc periculum, illa

accuſatio, omnis teſtium copia, quæ futura eſt, a matre initio eſt adornata, a matre hoc tempore inſtruitur, atque omnibus ejus opibus et copiis comparatur : ipſa denique nuper Larino, hujus opprimendi cauſa, Romam advolavit. Præſto eſt mulier audax, pecunioſa, crudelis : inſtituit accuſatores, inſtruit teſtes : ſqualore hujus et ſordibus lætatur : exitium exoptat : ſanguinem ſuum profundere omnem cupit, dummodo profuſum hujus ante videat. Hæc niſi omnia perſpexeritis in cauſa, temere a nobis illam appellari putatote : ſin autem erunt et aperta, et nefaria, Cluentio ignoſcere debetis, quod hæc a me dici patiatur ; mihi ignoſcere non deberetis, ſi tacerem.

VII. Nunc jam ſummatim exponam, quibus criminibus Oppianicus damnatus ſit : ut et conſtantiam A. Cluentii, et rationem accuſationis, perſpicere poſſitis. Ac primum, cauſa accuſandi quæ fuerit, oſtendam, ut id ipſum A. Cluentium vi et neceſſitate coactum feciſſe videatis.

Cum manifeſto venenum deprehendiſſet, quod vir matris Oppianicus ei paraviſſet ; et res non conjectura, ſed oculis ac manibus, teneretur, neque in cauſa ulla dubitatio poſſet eſſe ; accuſavit Oppianicum. Quam conſtanter, et quam diligenter, poſtea dicam : nunc hoc ſcire vos volui, nullam huic aliam accuſandi cauſam fuiſſe, niſi uti propoſitum vitæ periculum, et quotidianas capitis inſidias, hac una ratione vitaret. Atque, ut intelligatis, his accuſatum eſſe criminibus Oppianicum, ut neque accuſator timere, neque reus ſperare, debuerit ; pauca vobis illius judicii crimina exponam : quibus cognitis, nemo veſtrum mirabitur, illum, diffidentem rebus ſuis, ad Stalenum, atque ad pecuniam, confugiſſe.

Larinas quædam fuit Dinea, ſocrus Oppianici, quæ filios habuit M. et Numerium Aurios, et Cn. Magium, et filiam Magiam, nuptam Oppianico. M. Aurius adoleſcentulus, bello Italico captus apud Aſculum, in Q. Sergii ſenatoris, ejus, qui inter ſicarios damnatus eſt, manus incidit, et apud eum fuit in ergaſtulo. Numerius autem Aurius frater mortuus eſt, heredemque

Cn. Magium, fratrem ſuum, reliquit. Poſtea Magia, uxor Oppianici, mortua eſt. Poſtremo unus, qui reliquus erat Dineæ, filius, Cn. Magius, eſt mortuus: is fecit heredem illum adoleſcentem Oppianicum, ſororis ſuæ filium, eumque partiri cum Dinea matre juſſit. Interim venit index ad Dineam, neque obſcurus neque incertus, qui nuntiaret ei, filium ejus, M. Aurium, vivere; et in agro Gallico eſſe in ſervitute. Mulier, amiſſis liberis, cum unius filii recuperandi ſpes eſſet oſtentata, omnes ſuos propinquos, filiique ſui neceſſarios, convocavit, et ab iis flens petivit, ut negotium ſuſciperent, adoleſcentem inveſtigarent, ſibi reſtituerent eum filium, quem tantum unum ex multis fortuna reliquum eſſe voluiſſet. Hæc cum agere inſtituiſſet, oppreſſa morbo eſt. Itaque teſtamentum fecit ejuſmodi, ut illi filio H-S ccccıↃↃↃↃ millia legaret, heredem inſtitueret eundem illum Oppianicum, nepotem ſuum: atque his diebus paucis eſt mortua. Propinqui tamen illi, quemadmodum viva Dinea inſtituerant, ita mortua illa ad inveſtigandum Aurium cum eodem illo indice in agrum Gallicum profecti ſunt.

VIII. Interim Oppianicus, ut erat, ſicut multis ex rebus reperietis, ſingulari ſcelere et audacia, per quendam Gallicanum, familiarem ſuum, primum illum indicem pecunia corrupit; deinde ipſum Aurium, non magna jactura facta, tollendum interficiendumque curavit. Illi autem, qui erant ad propinquum inveſtigandum et recuperandum profecti, literas Larinum ad Aurios, illius adoleſcentis propinquos, ſuoſque neceſſarios, mittunt; ſibi difficilem eſſe inveſtigandi rationem, quod intelligerent indicem ab Oppianico eſſe corruptum. Quas literas A. Aurius, vir fortis et experiens, et domi nobilis, M. illius Aurii propinquus, in foro, palam, multis audientibus, cum adeſſet Oppianicus, recitat, et clariſſima voce ſe nomen Oppianici, ſi interfectum M. Aurium comperiſſet, delaturum eſſe teſtatur.

Interim brevi tempore illi, qui erant in agrum Gallicum profecti, Larinum revertuntur; interfectum eſſe M. Aurium renuntiant. Animi non ſolum propinquorum, ſed etiam omnium

Larinatium, odio Oppianici, et illius adoleſcentis miſericordia, commoventur. Itaque, cum A. Aurius, qui antea denuntiarat, clamore hominem ac minis inſequi cœpiſſet; Larino profugit, et ſe in caſtra clariſſimi viri, Q. Metelli, contulit.

Poſt illam fugam, et ſceleris et conſcientiæ teſtem, nunquam ſe judiciis, nunquam legibus, nunquam inermem inimicis, committere auſus eſt; ſed, per illam L. Syllæ vim atque victoriam, Larinum in ſummo timore omnium cum armatis advolavit: quatuor viros, quos municipes fecerant, ſuſtulit: ſe a Sylla, et alios præterea tres, factos eſſe dixit: et ab eodem ſibi eſſe imperatum, ut Aurium illum, qui ſibi delationem nominis et capitis periculum oſtentarat, et alterum Aurium, et ejus C. filium, et Sex. Virbium, quo ſequeſtre in illo indice corrumpendo diceba-tur eſſe uſus, proſcribendos interficiendoſque curaret. Itaque, illis crudeliſſime interfectis, non mediocri ab eo cæteri proſcriptionis et mortis metu terrebantur. His rebus in cauſa judicioque patefactis, quis eſt, qui illum abſolvi potuiſſe arbitraretur?

IX. Atque hæc parva ſunt: cognoſcite reliqua, ut non aliquando condemnatum eſſe Oppianicum, ſed aliquandiu incolumem fuiſſe, miremini. Primum videte hominis audaciam. Saſſiam in matrimonium ducere, Aviti matrem, illam, cujus virum A. Aurium occiderat, concupivit. Utrum impudentior hic, qui poſtulet; an crudelior illa, ſi nubat, difficile dictu eſt. Sed tamen utriuſque humanitatem conſtantiamque cognoſcite.

Petit Oppianicus, ut ſibi Saſſia nubat, et id magnopere contendit. Illa autem non admiratur audaciam, non impudentiam aſpernatur, non denique illam Oppianici domum, viri ſui ſanguine redundantem, reformidat; ſed, quod haberet tres ille filios, idcirco ſe ab his nuptiis abhorrere reſpondit. Oppianicus, qui pecuniam Saſſiæ concupiviſſet, domo ſibi quærendum remedium exiſtimavit ad eam moram, quæ nuptiis afferebatur: nam, cum haberet ex Novia infantem filium; alter autem ejus filius, Papia natus, Theani Appuli, quod abeſt a Larino decem et octo millia paſſuum, apud matrem educaretur; arceſſit ſubito ſine

cauſa puerum Theano, quod facere, niſi ludis publicis aut feſtis diebus, antea non ſolebat. Mater, nihil mali miſera ſuſpicans, mittit. Ille ſe Tarentum proficiſci cum ſimulaſſet, eo ipſo die puer, cum hora undecima in publico valens viſus eſſet, ante noctem mortuus, et poſtridie, antequam luceret, combuſtus eſt. Atque hunc tantum mœrorem matri prius hominum rumor, quam quiſquam ex Oppianici familia, renuntiavit. Illa, cum uno tempore audiſſet ſibi non ſolum filium, ſed etiam exequiarum munus, ereptum, Larinum confeſtim exanimata venit, et ibi de integro funus jam ſepulto filio fecit. Dies nondum decem interceſſerant, cum ille alter filius infans necatur. Itaque nubit Oppianico continuo Saſſia, lætanti jam animo, et ſpe optima confirmato: nec mirum, quæ ſe non nuptialibus donis, ſed filiorum funeribus, delinitam videret. Ita, quod cæteri propter liberos pecuniæ cupidiores ſolent eſſe, ille propter pecuniam liberos amittere jucundum eſſe duxit.

X. Sentio, Judices, vos pro veſtra humanitate, his tantis ſceleribus breviter a me demonſtratis, vehementer eſſe commotos. Quo tandem igitur animo fuiſſe illos arbitramini, quibus his de rebus non modo audiendum fuit, verum etiam judicandum? Vos auditis de eo, in quem judices non eſtis: de eo, quem non videtis: de eo, quem odiſſe jam non poteſtis: de eo, qui et naturæ, et legibus, ſatisfecit: quem leges exilio, natura morte multavit: auditis non ab inimico: auditis ſine teſtibus: auditis, cum ea, quæ copioſiſſime dici poſſunt, breviter a me ſtrictimque dicuntur. Illi audiebant de eo, de quo jurati ſententias ferre debebant: de eo, cujus præſentis nefarium et conſceleratum vultum intuebantur: de eo, quem oderant propter audaciam: de eo, quem omni ſupplicio dignum eſſe ducebant: audiebant ab accuſatoribus: audiebant verba multorum teſtium: audiebant, cum unaquaque de re a P. Canutio, homine eloquentiſſimo, graviter et diu diceretur.

Et eſt quiſquam, qui, cum hæc cognoverit, ſuſpicari poſſit, Oppianicum judicio oppreſſum et circumventum eſſe innocentem?

Acervatim jam reliqua, Judices, dicam, ut ad ea, quæ propiora hujus cauſæ et adjunctiora ſunt, perveniam. Vos, quæſo, memoria teneatis, non mihi hoc eſſe propoſitum, ut accuſem Oppianicum mortuum; ſed, cum hoc perſuadere vobis velim, judicium ab hoc non eſſe corruptum, hoc uti initio ac fundamento defenſionis, Oppianicum, hominem ſceleratiſſimum et nocentiſſimum, eſſe damnatum: qui uxori ſuæ Cluentiæ, quæ amita hujus Aviti fuit, cum ipſe poculum dediſſet, ſubito illa in media potione exclamavit, ſe maximo cum dolore mori; nec diutius vixit, quam locuta eſt. Nam in ipſo ſermone hoc, et vociferatione, mortua eſt: et ad hanc mortem tam repentinam, vocemque morientis, omnia præterea, quæ ſolent eſſe indicia et veſtigia veneni, in illius mortuæ corpore fuerunt. Eodemque veneno C. Oppianicum, fratrem, necavit.

XI. Neque eſt hoc ſatis: tametſi in ipſo fraterno parricidio nullum ſcelus prætermiſſum videtur; tamen, ut ad hoc nefarium facinus accederet, aditum ſibi aliis ſceleribus ante munivit. Nam, cum eſſet gravida Auria, fratris uxor, et jam appropinquare partus videretur; mulierem veneno interfecit, ut una illa, et quod erat ex fratre conceptum, necaretur. Poſtea fratrem aggreſſus eſt: qui ſero, jam exhauſto illo poculo mortis, cum et de ſuo, et de uxoris, interitu clamaret, teſtamentumque mutare cuperet, in ipſa ſignificatione hujus voluntatis eſt mortuus. Ita mulierem, ne partu ejus ab hereditate fraterna excluderetur, necavit; fratris autem liberos prius vita privavit, quam illi hanc ab natura propriam lucem accipere potuerunt: ut omnes intelligerent, nihil ei clauſum, nihil ſanctum, eſſe poſſe, cujus ab audacia, fratris liberos ne materni quidem corporis cuſtodia tegere potuiſſet.

Memoria teneo, Mileſiam quandam mulierem, cum eſſem in Aſia, quod, ab heredibus ſecundis accepta pecunia, partum ſibi ipſa medicamentis abegiſſet, rei capitalis eſſe damnatum: neque injuria; quæ ſpem parentis, memoriam nominis, ſubſidium generis, heredem familiæ, deſignatum reipublicæ civem, ſuſtuliſſet.

Quanto Oppianicus in eadem injuria majore ſupplicio dignus? ſiquidem illa, cum ſuo corpori vim attuliſſet, ſe ipſam cruciavit; hic autem idem illud effecit per alieni corporis mortem atque cruciatum. Cæteri non videntur in ſingulis hominibus multa parricidia ſuſcipere poſſe: Oppianicus inventus eſt, qui in uno corpore plures necaret.

XII. Itaque, cum hanc ejus conſuetudinem audaciamque cognoſceret avunculus illius adoleſcentis Oppianici, Cn. Magius; iſque gravi morbo affectus eſſet, et heredem illum ſororis ſuæ filium faceret; amicis adhibitis, præſente matre ſua Dinea, uxorem ſuam interrogavit, eſſetne prægnans. Quæ cum ſe eſſe reſpondiſſet, ab ea petivit, ut ſe mortuo apud Dineam, quæ tum ei mulieri ſocrus erat, quoad pareret, habitaret; diligentiamque adhiberet, ut id, quod conceperat, ſervaret, ut ſalvum parere poſſet. Itaque ei teſtamento legat grandem pecuniam a filio, ſi qui natus eſſet; ab ſecundo herede nihil legat.

Quid de Oppianico ſuſpicatus ſit, videtis; quid judicarit, obſcurum non eſt: nam, cum ejus filium faceret heredem, eum tutorem liberis non adſcripſit. Quid Oppianicus fecerit, cognoſcite; ut illum Magium intelligatis longe animo proſpexiſſe morientem. Quæ pecunia mulieri legata erat a filio, ſi qui natus eſſet, eam præſentem Oppianicus, non debitam, mulieri ſolvit: ſi hæc ſolutio legatorum, et non merces abortionis, appellanda eſt. Quo illa pretio accepto, multiſque præterea muneribus, quæ tum ex tabulis Oppianici recitabantur, ſpem illam, quam in alvo commendatam a viro continebat, victa avaritia ſceleri Oppianici vendidit.

Nihil poſſe jam ad hanc improbitatem addi videtur. Attendite exitum. Quæ mulier obteſtatione viri decem illis menſibus ne domum quidem ullam, niſi ſocrus ſuæ, noſſe debuit, hæc quinto menſe poſt viri mortem ipſi Oppianico nupſit. Quæ nuptiæ non diuturnæ fuerunt: erant enim non matrimonii dignitate, ſed ſceleris ſocietate, conjunctæ.

XIII. Quid? illa cædes Aſinii Larinatis, adoleſcentis pecu-

nioſi, quam clara tum, recenti re, quam omnium ſermone celebrata? Fuit Avilius quidam Larinas, perdita nequitia et ſumma egeſtate, arte quadam præditus ad libidines adoleſcentulorum excitandas accommodata: qui ut ſe blanditiis et aſſentationibus in Aſinii conſuetudinem penitus immerſit, Oppianicus continuo ſperare cœpit, hoc ſe Avilio, tanquam aliqua machina admota, capere Aſinii adoleſcentiam, et fortunas ejus patrias expugnare, poſſe. Ratio excogitata Larini eſt; res tranſlata Romam: iniri enim id conſilium facilius in ſolitudine, perfici rem ejuſmodi commodius in turba, poſſe arbitrati ſunt. Aſinius cum Avilio Romam eſt profectus: hos veſtigiis Oppianicus conſecutus eſt. Jam ut Romæ vixerint, quibus conviviis, quibus flagitiis, quantis et quam profuſis ſumptibus, non modo conſcio, ſed etiam conviva et adjutore, Oppianico, longum eſt mihi dicere, præſertim ad alia properanti. Exitum hujus aſſimulatæ familiaritatis cognoſcite.

Cum eſſet adoleſcens apud mulierculam quandam, atque ibi pernoctaret, et ibi diem poſterum commoraretur; Avilius, ut erat conſtitutum, ſimulat ſe ægrotare, et teſtamentum facere velle. Oppianicus obſignatores ad eum, qui neque Aſinium neque Avilium noſſent, adducit, et illum Aſinium appellat: ipſe, teſtamento Aſinii nomine obſignato, diſcedit. Avilius illico convaleſcit. Aſinius autem brevi illo tempore, quaſi in hortulos iret, in arenarias quaſdam extra portam Eſquilinam perductus, occiditur.

Qui cum unum jam et alterum diem deſideraretur; neque in iis locis, ubi ex conſuetudine quærebatur, inveniretur, et Oppianicus in foro Larinatium dictitaret, nuper ſe et ſuos amicos teſtamentum ejus obſignaſſe; liberti Aſinii, et nonnulli amici, quod eo die, quo poſtremum Aſinius viſus erat, Avilium cum eo fuiſſe, et a multis viſum eſſe, conſtabat, in eum invadunt, et hominem ante pedes Q. Manilii, qui tum erat triumvir, conſtituunt. Atque ille continuo, nullo teſte, nullo indice, recentis maleficii conſcientia perterritus, omnia, ut a me paulo ante dicta

ſunt, exponit, Aſiniumque ab ſe, conſilio Oppianici, interfectum fatetur.

Extrahitur domo latitans Oppianicus a Manilio: index Avilius ex altera parte coram tenetur. Hic jam quid reliqua quæritis? Manilium plerique noratis. Non ille honorem a pueritia, non ſtudia virtutis, non ullum exiſtimationis bonæ fructum, unquam cogitarat; ſed, ex petulanti atque improbo ſcurra, in diſcordiis civitatis ad eam columnam, ad quam multorum ſæpe conviciis perductus erat, cum ſuffragiis populi pervenerat. Itaque rem cum Oppianico tranſigit: pecuniam ab eo accipit: cauſam et ſuſceptam, et manifeſtam, relinquit. Ac tum in Oppianici cauſa crimen hoc Aſinianum cum teſtibus multis, tum vero indicio Avilii, probabatur: in quo, inter allegatos, Oppianici nomen primum eſſe conſtabat, ejus, quem vos miſerum atque innocentem falſo judicio circumventum eſſe dicitis.

XIV. Quid? aviam tuam, Oppianice, Dineam, cui tu es heres, pater tuus non manifeſto necavit? ad quam cum adduxiſſet medicum illum ſuum, jam cognitum, et ſæpe victorem, per quem interfecerat plurimos, mulier exclamat, ſe ab eo nullo modo velle curari, quo curante ſuos omnes perdidiſſet. Tum repente Anconitanum quendam, L. Clodium, pharmacopolam circumforaneum, qui caſu tum Larinum veniſſet, aggreditur, et cum eo H-S quadringentis, id quod ipſius tabulis tum eſt demonſtratum, tranſigit. L. Clodius, qui properaret, cui fora multa reſtarent, ſimul atque introductus eſt, rem confecit: prima potione mulierem ſuſtulit; neque poſtea Larini punctum eſt temporis commoratus.

Eadem hac Dinea teſtamentum faciente, cum tabulas prehendiſſet Oppianicus, qui gener ejus fuiſſet, digito legata delevit; et, cum id multis locis feciſſet, poſt mortem ejus, ne lituris coargui poſſet, teſtamentum in alias tabulas tranſcriptum ſignis adulterinis obſignavit. Multa prætereo conſulto: etenim vereor, ne hæc ipſa nimium multa eſſe videantur: vos tamen eum ſimilem ſui fuiſſe in cæteris quoque vitæ partibus exiſtimare

debebitis. Illum tabulas publicas Larini cenſorias corrupiſſe, decuriones univerſi judicaverunt. Cum illo jam nemo rationem, nemo rem ullam, contrahebat: nemo illum ex tam multis cognatis et affinibus tutorem unquam liberis ſuis ſcripſit: nemo illum aditu, nemo congreſſione, nemo ſermone, nemo convivio, dignum judicabat. Omnes aſpernabantur, omnes abhorrebant, omnes, ut aliquam immanem ac perniencioſam beſtiam peſtemque, fugiebant.

Hunc tamen hominem tam audacem, tam nefarium, tam nocentem, nunquam accuſaſſet Avitus, Judices, ſi id prætermittere, ſalvo capite ſuo, potuiſſet. Erat huic inimicus Oppianicus: erat; ſed tamen erat vitricus: crudelis et huic infeſta mater; attamen mater. Poſtremo nihil tam remotum ab accuſatione, quam Cluentius, et natura, et voluntate, et inſtituta ratione vitæ. Sed, cum eſſet hæc illi propoſita conditio, ut aut juſte pieque accuſaret, aut acerbe indigneque moreretur; accuſare, quoquo modo poſſet, quam illo modo emori, maluit. Atque, ut hæc ita eſſe perſpicere poſſitis, exponam vobis Oppianici facinus manifeſto compertum atque deprehenſum: ex quo ſimul utrumque, et huic accuſare, et illum condemnari, neceſſe fuiſſe, intelligetis.

XV. Martiales quidam Larini appellabantur, miniſtri publici Martis, atque ei Deo veteribus inſtitutis, religionibuſque Larinatium, conſecrati: quorum cum ſatis magnus numerus eſſet, cumque item, ut in Sicilia permulti Venerei ſunt, ſic illi Larini in Martis familia numerarentur; repente Oppianicus, eos omnes liberos eſſe, civeſque Romanos, cœpit defendere. Graviter id decuriones Larinatium, cunctique municipes, tulerunt: itaque ab Avito petiverunt, ut eam cauſam ſuſciperet, publiceque defenderet. Avitus, cum ſe ab omni ejuſmodi negotio removiſſet, tamen pro loco, pro antiquitate generis ſui, pro eo, quod ſe non ſuis ſolum commodis, ſed etiam ſuorum municipum, cæterorumque neceſſariorum, natum eſſe arbitrabatur, tantæ voluntati univerſorum Larinatium deeſſe noluit.

Suſcepta cauſa, Romamque delata, magnæ quotidie contentiones inter Avitum et Oppianicum ex utriuſque ſtudio defenſionis excitabantur. Erat ipſe immani acerbaque natura Oppianicus: incendebat ejus amentiam infeſta atque inimica filio mater Aviti. Magni autem illi ſua intereſſe arbitrabantur, hunc a cauſa Martialium demovere. Suberat etiam alia cauſa major, quæ Oppianici, hominis avariſſimi atque audaciſſimi, mentem maxime commovebat. Nam Avitus uſque ad illius judicii tempus nullum teſtamentum unquam fecerat: neque enim legare ejuſmodi matri poterat in animum inducere; neque teſtamento nomen omnino prætermittere parentis. Id cum Oppianicus ſciret, (neque enim erat obſcurum) intelligebat, Avito mortuo, bona ejus omnia ad matrem eſſe ventura: quæ ab ſeſe poſtea, aucta pecunia, majore præmio; orbata filio, minore periculo, necaretur. Itaque, his rebus incenſus, qua ratione Avitum veneno tollere conatus ſit, cognoſcite.

XVI. C. et L. Fabricii, fratres gemini, fuerunt ex municipio Aletrinate, homines inter ſe cum forma, tum moribus, ſimiles: municipum autem ſuorum diſſimillimi; in quibus quantus ſplendor ſit, quam prope æquabilis, quam fere omnium conſtans, et moderata, vitæ ratio, nemo veſtrum, ut mea fert opinio, ignorat. His Fabriciis ſemper uſus eſt Oppianicus familiariſſime. Jam hoc fere ſcitis omnes, quantam vim habeat ad conjungendas amicitias ſtudiorum ac naturæ ſimilitudo. Cum illi ita viverent, ut nullum quæſtum turpem eſſe arbitrarentur; cum omnis ab his fraus, omnes inſidiæ, circumſcriptioneſque adoleſcentium naſcerentur, cumque eſſent vitiis atque improbitate omnibus noti; ſtudio, ut dixi, ad eorum ſe familiaritatem multis jam ante annis Oppianicus applicarat.

Itaque tum ſic ſtatuit, per C. Fabricium (nam L. erat mortuus) inſidias Avito comparare. Erat illo tempore infirma valetudine Avitus: utebatur autem medico ignobili, ſed ſpectato homine, Cleophanto; cujus ſervum Diogenem Fabricius ad venenum Avito dandum ſpe et pretio ſollicitare cœpit. Servus

non incallidus, ſed, ut ipſa res declaravit, frugi atque integer, ſermonem Fabricii non eſt aſpernatus: rem ad dominum detulit: Cleophantus autem cum Avito eſt locutus. Avitus autem ſtatim cum M. Bebrio ſenatore, familiariſſimo ſuo, communicavit: qui qua fide, qua prudentia, qua dignitate fuerit, meminiſſe vos arbitror. Ei placuit, ut Diogenem Avitus emeret a Cleophanto, quo facilius aut comprehenderetur res ejus indicio, aut falſa eſſe cognoſceretur. Ne multis, Diogenes emitur; venenum diebus paucis, multi viri boni cum ex occulto interveniſſent, pecuniaque obſignata, quæ ad eam rem dabatur, in manibus Scamandri, liberti Fabriciorum, deprehenditur.

XVII. Pro Dii immortales! Oppianicum quiſquam, his rebus cognitis, circumventum eſſe dicet? Quis unquam audacior? quis nocentior? quis apertior in judicium adductus eſt? Quod ingenium, quæ facultas dicendi, quæ a quoquam excogitata defenſio, huic uni crimini potuit obſiſtere? ſimul et illud quis eſt qui dubitet, quin hac re comperta, manifeſtoque deprehenſa, aut obeunda mors Cluentio, aut ſuſcipienda accuſatio, fuerit?

Satis eſſe arbitror demonſtratum, Judices, iis criminibus accuſatum eſſe Oppianicum, ut honeſte abſolvi nullo modo potuerit. Cognoſcite nunc ita reum citatum eſſe illum, ut, re ſemel atque iterum præjudicata, condemnatus in judicium venerit. Nam Cluentius, Judices, primum nomen ejus detulit, cujus in manibus venenum deprehenderat: is erat libertus Fabriciorum, Scamander. Integrum conſilium; judicii corrupti nulla ſuſpicio; ſimplex in judicium cauſa, certa res, verum crimen allatum eſt. Hic tum Fabricius, is, de quo ante dixi, qui, liberto damnato, ſibi illud impendere periculum videret; quod mihi cum Aletrinatibus vicinitatem, et cum pleriſque eorum magnum uſum, eſſe ſciebat, frequentes eos ad me domum adduxit. Qui, quanquam de homine, ſicut neceſſe erat, exiſtimabant; tamen, quod erat ex eodem municipio, ſuæ dignitatis eſſe arbitrabantur, eum, quibus rebus poſſent, defendere: idque a me, ut facerem, et ut cauſam Scamandri ſuſciperem, petebant; in

qua cauſa patroni omne periculum continebatur. Ego, qui neque illis talibus viris, ac tam amantibus mei, rem poſſem ullam negare; neque illud crimen tantum ac tam manifeſtum eſſe arbitrarer, ſicut ne illi quidem ipſi, qui mihi tum illam cauſam commendabant, arbitrabantur, pollicitus iis ſum, me omnia, quæ vellent, eſſe facturum.

XVIII. Res agi cœpta eſt: citatus eſt Scamander reus: accuſabat P. Canutius, homo in primis ingenioſus, et in dicendo exercitatus: accuſabat autem ille quidem Scamandrum verbis tribus, *Venenum eſſe deprehenſum.* Omnia tela totius accuſationis in Oppianicum conjiciebantur: aperiebatur cauſa inſidiarum: Fabriciorum familiaritas commemorabatur: hominis vita, et audacia, proferebatur: denique omnis accuſatio, varie graviterque tractata, ad extremum manifeſta veneni deprehenſione concluſa eſt. Hic ego cum ad reſpondendum ſurrexi, qua cura, Dii immortales! qua ſollicitudine animi, quo timore! Semper equidem magno cum metu incipio dicere. Quotieſcunque dico, toties mihi videor in judicium venire non ingenii ſolum, ſed etiam virtutis, atque officii: ne aut id profiteri videar, quod non poſſim implere, quod eſt impudentiæ; aut id non efficere, quod poſſim, quod eſt aut perfidiæ, aut negligentiæ. Tum vero ita ſum perturbatus, ut omnia timerem; ſi nihil dixiſſem, ne infantiſſimus, ſi multa in ejuſmodi cauſa dixiſſem, ne impudentiſſimus, exiſtimarer.

XIX. Collegi me aliquando, et ita conſtitui, fortiter eſſe agendum; illi ætati, qua tum eram, ſolere laudi dari, etiam ſi in minus firmis cauſis hominum periculis non defuiſſem. Itaque feci: ſic pugnavi, ſic omni ratione contendi, ſic ad omnia confugi, quantum ego aſſequi potui, remedia ac perfugia cauſarum, ut hoc, quod timide dicam, conſecutus ſim, ne quis illi cauſæ patronum defuiſſe arbitraretur. Sed, ut quidquid ego apprehenderam, ſtatim accuſator extorquebat e manibus. Si quæſieram, an inimicitiæ Scamandro cum Avito; fatebatur, nullas fuiſſe: ſed Oppianicum, cujus ille miniſter fuiſſet, huic inimiciſſimum

fuiſſe, atque eſſe, dicebat. Sin autem illud egeram, nullum ad Scamandrum morte Aviti venturum emolumentum fuiſſe; concedebat: ſed ad uxorem Oppianici, hominis in uxoribus necandis exercitati, omnia bona Aviti ventura eſſe dicebat. Cum illa defenſione uſus eſſem, quæ in libertinorum cauſis honeſtiſſima ſemper exiſtimata eſt, Scamandrum patrono eſſe probatum; fatebatur: ſed quærebat, cui probatus eſſet ipſe patronus.

Cum ego pluribus verbis in eo commoratus eſſem, Scamandro factas inſidias eſſe per Diogenem, conſtitutumque inter eos de alia re fuiſſe, ut medicamentum, non venenum, Diogenes afferret; hoc cuivis uſu venire poſſe; quærebat, cur in ejuſmodi locum tam abditum, cur ſolus, cur cum obſignata pecunia, veniſſet. Denique hoc loco cauſa teſtibus, honeſtiſſimis hominibus, premebatur. M. Bebrius de ſuo conſilio Diogenem emptum: ſe præſente Scamandrum cum veneno pecuniaque deprehenſum eſſe dicebat. P. Quintius Varus, homo ſumma religione et ſumma auctoritate præditus, de inſidiis, quæ fierent Avito, et de ſollicitatione Diogenis, recenti re, ſecum Cleophantum locutum eſſe dicebat.

Atque in illo judicio cum Scamandrum nos defendere videremur, verbo ille reus erat, re quidem vera, et periculo, et tota accuſatione, Oppianicus. Neque id obſcure ferebat, nec diſſimulare ullo modo poterat: aderat frequens, advocabat, omni ſtudio gratiaque pugnabat: poſtremo, id quod maximo malo illi cauſæ fuit, hoc ipſo in loco, quaſi reus ipſe eſſet, ſedebat. Oculi omnium judicum non in Scamandrum, ſed in Oppianicum, conjiciebantur: timor ejus, perturbatio, ſuſpenſus incertuſque vultus, crebra coloris mutatio, quæ erant antea ſuſpicioſa, hæc aperta ac manifeſta faciebant.

XX. Cum in conſilium iri oporteret, quæſivit ab reo C. Junius, Quæſitor, ex lege illa Cornelia, quæ tum erat, clam, an palam, de ſe ſententiam ferri vellet. De Oppianici ſententia reſponſum eſt, quod is Aviti familiarem Junium eſſe dicebat, clam velle ferri. Itum eſt in conſilium. Omnibus ſententiis, præter

unam, quam ſuam Stalenus eſſe dicebat, Scamander prima actione condemnatus eſt. Quis tum erat omnium, qui, Scamandro condemnato, non judicium de Oppianico factum eſſe arbitraretur? Quid eſt illa damnatione judicatum, niſi venenum id, quod Avito daretur, eſſe quæſitum? Quæ porro tenuiſſima ſuſpicio collata in Scamandrum eſt, aut conferri potuit, ut is ſua ſponte necare voluiſſe Avitum putaretur?

Atque, hoc tum judicio facto, et Oppianico re et exiſtimatione jam, lege et pronuntiatione nondum, condemnato, tamen Avitus Oppianicum reum ſtatim non fecit. Voluit cognoſcere, utrum judices in eos ſolos eſſent ſeveri, quos venenum habuiſſe ipſos comperiſſent; an etiam conſilia conſcientiaſque ejuſmodi facinorum ſupplicio dignas judicarent. Itaque C. Fabricium, quem propter familiaritatem Oppianici conſcium illi facinori fuiſſe arbitrabatur, reum ſtatim fecit: utque ei locus primus conſtitueretur, propter cauſæ conjunctionem impetravit. Hic tum Fabricius non modo ad me meos vicinos et amicos Aletrinates non adduxit, ſed ipſe iis neque defenſoribus uti poſtea, neque laudatoribus, potuit. Rem enim integram hominis non alieni, quamvis ſuſpicioſam, defendere, humanitatis eſſe putabamus; judicatam labefactare conari, impudentiæ. Itaque tum ille, inopia et neceſſitate coactus, in cauſa ejuſmodi ad Cæpaſios fratres confugit, homines induſtrios, atque eo animo, ut, quæcunque dicendi poteſtas eſſet data, in honore atque in beneficio ponerent.

XXI. Jam hoc quoque prope iniquiſſime comparatum eſt, quod in morbis corporis, ut quiſque eſt difficillimus, ita medicus nobiliſſimus atque optimus quæritur; in periculis capitis, ut quæque cauſa difficillima eſt, ita deterrimus obſcuriſſimuſque patronus adhibetur: niſi forte hæc cauſa eſt, quod medici nihil præter artificium, oratores etiam auctoritatem, præſtare debent. Citatur reus: agitur cauſa: paucis verbis accuſat, ut de re judicata, Canutius. Incipit longo et alte petito prooemio reſpondere major Cæpaſius. Primo attente auditur ejus oratio: erigebat

animum, jam demiſſum et oppreſſum, Oppianicus. Gaudebat ipſe Fabricius: non intelligebat, animos judicum non illius eloquentia, ſed defenſionis impudentia, commoveri. Poſteaquam de re cœpit dicere, ad ea, quæ erant in cauſa, addebat etiam ipſe nova quædam vulnera. Hoc quanquam ſedulo faciebat, tamen interdum non defendere, ſed prævaricari accuſationi, videbatur. Itaque, cum callidiſſime ſe dicere putaret, et cum illa verba graviſſima ex intimo artificio deprompſiſſet, *Reſpicite, Judices, hominum fortunas, reſpicite dubios varioſque caſus, reſpicite C. Fabricii ſenectutem*; cum hoc, *Reſpicite*, ornandæ orationis cauſa, ſæpe dixiſſet, reſpexit ipſe: at C. Fabricius a ſubſelliis, demiſſo capite, diſceſſerat. Hic judices ridere; ſtomachari atque acerbe ferre patronus, cauſam ſibi eripi, et ſe cætera de illo loco, *Reſpicite, Judices*, non poſſe dicere: nec quidquam propius eſt factum, quam ut illum perſequeretur, et collo obtorto ad ſubſellia reduceret, ut reliqua poſſet perorare. Jam tum Fabricius primum ſuo judicio, quod eſt graviſſimum, deinde legis vi et ſententiis judicum, eſt condemnatus.

XXII. Quid eſt, quod jam de Oppianici cauſa plura dicamus? Apud eoſdem judices reus eſt factus, cum is duobus præjudiciis jam damnatus eſſet: ab iiſdem autem judicibus, qui Fabriciorum damnatione de Oppianico judicarant, locus ei primus eſt conſtitutus: accuſatus eſt criminibus graviſſimis, et iis, quæ a me breviter dicta ſunt, et præterea multis, quæ ego omnia nunc omitto: accuſatus eſt apud eos, qui et Scamandrum, miniſtrum Oppianici, et Fabricium, conſcium maleficii, condemnarant.

Utrum, per Deos immortales! magis eſt mirandum, quod is condemnatus eſt, an quod omnino reſpondere auſus eſt? Quid enim illi judices facere potuerunt? qui, ſi innocentes Fabricios condemnaſſent, tamen in Oppianico ſibi conſtare, et ſuperioribus conſentire judiciis, debuerunt. An vero illa ſua per ſe ipſi judicia reſcinderent, cum cæteri ſoleant in judicando, ne ab aliorum judiciis diſcrepent, providere? et illi, qui Fabricii libertum, quia miniſter in maleficio fuerat; patronum, quia conſcius,

condemnaſſent; ipſum principem atque architectum ſceleris abſolverent? et qui cæteros, nullo præjudicio facto, tamen ex ipſa cauſa condemnaſſent; hunc, quem bis condemnatum jam acceperant, liberarent?

Tum vero illa judicia ſenatoria, non falſa invidia, ſed vera atque inſigni turpitudine, notata, atque operta dedecore et infamia, defenſioni locum nullum reliquiſſent. Quid enim tandem illi judices reſponderent, ſi quis ab iis quæreret, Condemnaſtis Scamandrum, quo crimine? nempe quod Avitum per ſervum medici veneno necare voluiſſet. Quid Aviti morte Scamander conſequebatur? nihil, ſed adminiſter erat Oppianici. Condemnaſtis C. Fabricium, quid ita? quia, cum ipſe familiariſſime Oppianico uſus, libertus autem ejus in maleficio deprehenſus eſſet, illum expertem ejus conſilii fuiſſe non probabatur. Si igitur ipſum Oppianicum, bis ſuis judiciis condemnatum, abſolviſſent, quis tantam turpitudinem judiciorum, quis tantam inconſtantiam rerum judicatarum, quis tantam libidinem judicum, ferre potuiſſet? Quod ſi hoc videtis, quod jam hac omni oratione patefactum eſt, illo judicio reum condemnari, præſertim ab iiſdem judicibus, qui duo præjudicia feciſſent, neceſſe fuiſſe; ſimul illud videatis neceſſe eſt, nullam accuſatori cauſam eſſe potuiſſe, cur judicium vellet corrumpere.

XXIII. Quæro enim abs te, T. Atti, relictis jam cæteris argumentis omnibus, num Fabricios quoque innocentes condemnatos exiſtimes? num etiam illa judicia pecunia corrupta eſſe dicas, quibus judiciis alter a Staleno ſolo abſolutus eſt, alter etiam ipſe ſe condemnavit? Age, ſi nocentes; cujus maleficii? Numquid præter venenum quæſitum, quo Avitus necaretur, objectum eſt? numquid aliud in illis judiciis verſatum eſt, præter haſce inſidias Avito ab Oppianico per Fabricios factas? Nihil, nihil inquam, aliud, Judices, reperietis. Extat memoria: ſunt tabulæ publicæ: redargue me, ſi mentior: teſtium dicta recita: doce, in illorum judiciis quid, præter hoc venenum Oppianici, non modo in criminis, ſed in maledicti, loco ſit objectum.

Multa dici poſſunt, quare ita neceſſe fuerit judicari; ſed ego occurram expectationi veſtræ, Judices. Nam, etſi a vobis ſic audior, ut nunquam benignius, neque attentius, quemquam auditum putem; tamen vocat me alio jamdudum tacita veſtra expectatio, quæ mihi obloqui videtur, Quid ergo? negaſne, illud judicium eſſe corruptum? Non nego: ſed ab hoc corruptum non eſſe confirmo. A quo igitur eſt corruptum? Opinor, primum, ſi incertum fuiſſet, quiſnam exitus illius judicii futurus eſſet, veriſimilius tamen eſſet, eum potius corrupiſſe, qui metuiſſet, ne ipſe condemnaretur, quam illum, qui veritus eſſet, ne alter abſolveretur: deinde, cum eſſet nemini dubium, quid judicari neceſſe eſſet, eum certe potius, qui ſibi aliqua ratione diffideret, quam eum, qui omni ratione confideret: poſtremo, certe potius illum, qui bis apud eos judices offendiſſet, quam eum, qui bis cauſam iis probaviſſet. Unum quidem certe, nemo erit tam iniquus Cluentio, qui mihi non concedat, ſi conſtet corruptum illud eſſe judicium, aut ab Avito, aut ab Oppianico, eſſe corruptum. Si doceo non ab Avito, vinco ab Oppianico: ſi oſtendo ab Oppianico, purgo Avitum. Quare, etſi ſatis docui, rationem nullam huic corrumpendi fuiſſe; ex quo intelligitur, ab Oppianico eſſe corruptum; tamen de illo ipſo ſeparatim cognoſcite.

XXIV. Atque ego illa non argumentabor, quæ ſunt gravia, vehementer: eum corrupiſſe, qui in periculo fuerit; eum, qui metuerit; eum, qui ſpem ſalutis in alia ratione non habuerit; eum, qui ſemper ſingulari fuerit audacia. Multa ſunt ejuſmodi: verum cum habeam rem non dubiam, ſed apertam atque manifeſtam, enumeratio ſingulorum argumentorum non eſt neceſſaria.

Dico, C. Ælio Staleno judici pecuniam grandem Statium Albium ad corrumpendum judicium dediſſe. Num quis negat? Te appello, Oppianice; te, T. Atti: quorum alter eloquentia damnationem illam, alter tacita pietate, deplorat. Audete negare, ab Oppianico Staleno judici pecuniam datam: negate, negate, inquam, in eo loco. Quid reticetis? At negare non poteſtis,

quod repetiſtis, quod confeſſi eſtis, quod abſtuliſtis. Quo tandem igitur ore mentionem corrupti judicii facitis, cum ab iſta parte judici pecuniam ante judicium datam, poſt judicium ereptam, eſſe fateamini?

Quonam igitur hæc modo geſta ſunt? Repetam paulo altius, Judices, et omnia, quæ in diuturna obſcuritate latuerunt, ſic aperiam, ut ea cernere oculis videamini. Vos quæſo, ut adhuc me attente audiſtis, item, quæ reliqua ſunt, audiatis: profecto nihil a me dicetur, quod non dignum hoc conventu et ſilentio, dignum veſtris ſtudiis atque auribus, eſſe videatur. Nam, ut primum Oppianicus, ex eo, quod Scamander reus erat factus, quid ſibi impenderet, cœpit ſuſpicari; ſtatim ſe ad hominis egentis, audacis, in judiciis corrumpendis exercitati, tum autem judicis, Staleni familiaritatem applicavit. Ac primum, Scamandro reo, tantum donis datis muneribuſque perfecerat, ut eo auctore uteretur cupidiore, quam fides judicis poſtulabat. Poſt autem, cum eſſet Scamander unius Staleni ſententia abſolutus, patronus autem Scamandri ne ſua quidem ſententia liberatus, acrioribus ſaluti ſuæ remediis ſubveniendum putavit. Tum a Staleno, ſicut ab homine ad excogitandum acutiſſimo, ad audendum impudentiſſimo, ad efficiendum acerrimo (hæc enim ille et aliqua ex parte habebat, et majore ex parte ſe habere ſimulabat) auxilium capiti et fortunis ſuis petere cœpit.

XXV. Jam hoc non ignoratis, Judices, ut etiam beſtiæ, fame dominante, plerumque ad eum locum, ubi paſtæ aliquando ſint, revertantur. Stalenus ille biennio ante, cum cauſam bonorum Safinii Atellæ recepiſſet, ſexcentis millibus nummûm ſe judicium corrupturum eſſe dixerat: quæ cum accepiſſet a pupillo, ſuppreſſit; judicioque facto, nec Safinio, nec bonorum emptoribus, reddidit. Quam cum pecuniam profudiſſet, et ſibi nihil non modo ad cupiditates ſuas, ſed ne ad neceſſitatem quidem, reliquiſſet, ſtatuit ad eaſdem ſibi prædas ac ſuppreſſiones judiciales revertendum. Itaque, cum Oppianicum jam perditum, et duobus jugulatum præjudiciis, videret, promiſſis eum ſuis

excitavit abjectum, et ſimul ſaluti deſperare vetuit. Oppianicus orare hominem cœpit, ut ſibi rationem oſtenderet judicii corrumpendi.

Ille autem, quemadmodum ex ipſo Oppianico poſtea eſt auditum, negavit quemquam eſſe in civitate, præter ſe, qui id efficere poſſit. Sed primo gravari cœpit, quod ædilitatem ſe petere cum hominibus nobiliſſimis, et invidiam atque offenſionem timere dicebat: poſt exoratus, initio permagnam pecuniam popoſcit; deinde ad id pervenit, quod confici potuit, et ſeſtertium ſexcenta quadraginta deferri ad ſe domum juſſit. Quæ pecunia ſimul atque ad eum delata eſt, homo impuriſſimus ſtatim cœpit in ejuſmodi mente et cogitatione verſari, nihil eſſe ſuis rationibus utilius, quam Oppianicum condemnari: illo abſoluto, pecuniam illam aut judicibus diſpertiendam, aut ipſi eſſe reddendam; damnato, repetiturum eſſe neminem. Itaque rem excogitat ſingularem. Atque hæc, Judices, quæ vere dicuntur a nobis, facilius credetis, ſi cum animis veſtris longo intervallo recordari C. Staleni vitam et naturam volueritis: nam perinde ut opinio eſt de cujuſque moribus, ita, quid ab eo factum, et non factum ſit, exiſtimari poteſt.

XXVI. Cum eſſet egens, ſumptuoſus, audax, callidus, perfidioſus, et cum domi ſuæ, miſerrimus et inaniſſimus, tantum nummorum poſitum videret; ad omnem malitiam et fraudem verſare mentem ſuam cœpit: Demne judicibus? mihi igitur ipſi, præter periculum et infamiam, quid quæretur? Nihil excogitem, quamobrem Oppianico damnari neceſſe ſit? quî tandem? nihil enim eſt, quod fieri non poſſit. Si quis eum forte caſus ex periculo eripuerit, nonne reddendum eſt? præcipitantem igitur impellamus, inquit, et perditum proſternamus. Capit hoc conſilium, ut pecuniam quibuſdam judicibus leviſſimis polliceatur, deinde eam poſtea ſupprimat; ut, quoniam graves homines ſua ſponte ſevere judicaturos putabat, hos, qui leviores erant, deſtitutione iratos Oppianico redderet. Itaque, ut erat ſemper præpoſterus atque perverſus, initium facit a Bulbo; et eum, quod jamdiu

nihil quæſierat, triſtem, atque oſcitantem, leviter impellit. Quid tu, inquit? ecquid me adjuvas, Bulbe, ne gratis reipublicæ ſerviamus? Ille vero, ſimul atque hoc audivit, *ne gratis*, Quo voles, inquit, ſequar: ſed quid affers? Tum ei quadraginta millia, ſi eſſet abſolutus Oppianicus, pollicetur; et eum, ut cæteros appellet, quibuſcum loqui conſueſſet, rogat: atque etiam ipſe, conditor totius negotii, Guttam aſpergit huic Bulbo.

Itaque minime amarus is viſus eſt, qui aliquid ex ejus ſermone ſpeculæ deguſtarat. Unus et alter dies interceſſerat, cum res parum certa videbatur: ſequeſter et confirmator pecuniæ deſiderabatur. Tum appellat hilari vultu hominem Bulbus, ut blandiſſime poteſt: Quid tu, inquit, Pœte? (hoc enim ſibi Stalenus cognomen ex imaginibus Æliorum delegerat, ne, ſi ſe Ligurem feciſſet, nationis magis ſuæ, quam generis, uti cognomine videretur) qua de re mecum locutus es, quærunt a me, ubi ſit pecunia. Hic ille planus improbiſſimus, quæſtu judiciario paſtus, qui illi pecuniæ, quam condiderat, ſpe jam atque animo incubaret, contrahit frontem, (recordamini faciem, atque illos ejus fictos ſimulatoſque vultus) queritur ſe ab Oppianico deſtitutum: et, qui eſſet totus ex fraude et mendacio factus, quique ea vitia, quæ a natura habebat, etiam ſtudio atque artificio quodam malitiæ condiviſſet, pulchre aſſeverat ſe ab Oppianico deſtitutum: atque hoc addit teſtimonii, ſua illum ſententia, quam palam omnes laturi eſſent, condemnatum iri.

XXVII. Manarat ſermo in conſilio, pecuniæ quandam mentionem inter judices eſſe verſatam. Res neque tam fuerat occulta, quam erat occultanda; neque tam erat aperta, quam reipublicæ cauſa aperienda. In ea obſcuritate, ac dubitatione omnium, Canutio, perito homini, qui quodam odore ſuſpicionis Stalenum corruptum eſſe ſenſiſſet, neque dum rem perfectam arbitraretur, placuit repente pronuntiare judices. Dixerunt, ſe id velle. Hic tum Oppianicus non magnopere pertimuit: rem a Staleno perfectam eſſe arbitrabatur. In conſilium erant ituri judices triginta et duo: ſententiis decem et ſex abſolutio confici poterat.

H-S ƆCXL, in ſingulos judices diſtributa, eum numerum ſententiarum conficere debebant, ut ad cumulum, ſpe majorum præmiorum, ipſius Staleni ſententia ſeptima decima accederet. Atque etiam caſu tum, quod illud repente erat factum, Stalenus ipſe non aderat: cauſam neſcio quam apud judicem defendebat. Facile hoc Avitus patiebatur, facile Canutius; at non Oppianicus, neque patronus ejus L. Quintius: qui, cum eſſet eo tempore tribunus plebis, convicium C. Junio, judici quæſtionis, maximum fecit, *Ut ne ſine Staleno in conſilium iretur:* cumque id ei per viatores conſulto negligentius agi videretur, ipſe e publico judicio ad privatum Staleni judicium profectus eſt, et illud pro poteſtate dimitti juſſit: Stalenum ipſe ad ſubſellia adduxit. Conſurgitur in conſilium, cum ſententias Oppianicus, quæ tum erat poteſtas, palam ferri velle dixiſſet, ut Stalenus ſcire poſſet, quid cuique deberetur. Varia judicum genera: nummarii pauci; ſed omnes irati. Ut qui accipere in campo conſuerunt, iis candidatis, quorum nummos ſuppreſſos eſſe putant, inimiciſſimi ſolent eſſe; ſic ejuſmodi judices infeſti tum reo venerant. Cæteri nocentiſſimum eſſe arbitrabantur; ſed ſpectabant ſententias eorum, quos corruptos putabant, ut ex iis conſtituerent, a quo judicium corruptum videretur.

XXVIII. Ecce tibi ejuſmodi ſortitio, ut in primis Bulbo, et Staleno, et Guttæ, eſſet judicandum. Summa omnium expectatio, quidnam ſententiæ ferrent leves ac nummarii judices. Atque illi omnes ſine ulla dubitatione condemnant. Hic tum injectus eſt hominibus ſcrupulus, et quædam dubitatio, quidnam eſſet actum. Deinde homines ſapientes, ex vetere illa diſciplina judiciorum, qui neque abſolvere hominem nocentiſſimum poſſent, neque eum, de quo eſſet orta ſuſpicio, pecunia oppugnatum, re illa incognita, primo condemnare vellent; non liquere dixerunt. Nonnulli autem ſeveri homines hoc ſtatuerunt, quo quiſque animo quid faceret, ſpectari oportere; et, ſi alii pecunia accepta verum judicabant, tamen nihilo minus ſe ſuperioribus ſuis judiciis conſtare putabant oportere. Itaque damnarunt. Quinque

omnino fuerunt, qui illum veſtrum innocentem Oppianicum, ſive imprudentia, ſive miſericordia, ſive aliqua ſuſpicione, ſive ambitione adducti, abſolverent.

Condemnato Oppianico, ſtatim L. Quintius, homo maxime popularis, qui omnes rumorum et concionum ventos colligere conſueſſet, oblatam ſibi facultatem putavit, ut ex invidia ſenatoria poſſet creſcere, quod ejus ordinis judicia minus jam probari populo arbitrabatur. Habetur una atque altera concio vehemens et gravis: accepiſſe pecuniam judices, ut innocentem reum condemnarent, tribunus plebis clamitabat: agi fortunas omnium dicebat: nulla eſſe judicia: qui pecunioſum inimicum haberet, incolumem eſſe neminem poſſe. Homines totius ignari negotii, qui Oppianicum nunquam vidiſſent, virum optimum, et hominem prudentiſſimum, pecunia oppreſſum arbitrarentur, incenſi ſuſpicione rem in medium vocare cœperunt, et cauſam illam totam depoſcere.

Atque illo ipſo tempore in ædes T. Annii, hominis honeſtiſſimi, neceſſarii et amici mei, noctu Stalenus, arceſſitus ab Oppianico, venit. Jam cætera nota ſunt omnibus: ut cum illo Oppianicus egerit de pecunia: ut ille ſe redditurum eſſe dixerit: ut eorum ſermonem omnem audierint viri boni, qui tum conſulto prope in occulto ſtetiſſent: ut res patefacta atque in forum prolata, et pecunia omnis a Staleno extorta atque erepta ſit.

XXIX. Hujus Staleni perſona, populo jam nota atque perſpecta, ab nulla turpi ſuſpicione abhorrebat: ſuppreſſam eſſe ab eo pecuniam, quam pro reo pronuntiaſſet, qui erant in concione, non intelligebant; neque enim docebantur. Verſatam eſſe in judicio mentionem pecuniæ ſentiebant: innocentem reum condemnatum eſſe audiebant: Staleni ſententia condemnatum videbant: non gratis id ab eo factum eſſe, quod hominem norant, judicabant. Similis in Bulbo, in Gutta, in aliis nonnullis, ſuſpicio conſiſtebat.

Itaque confiteor (licet enim jam impune, hoc præſertim in loco, confiteri) quod Oppianici non modo vita, ſed etiam nomen

ante illud tempus populo ignotum fuiſſet: indigniſſimum porro videretur, circumventum eſſe innocentem pecunia: hanc deinde ſuſpicionem augeret Staleni improbitas, et nonnullorum ejus ſimilium judicum turpitudo: cauſam autem ageret L. Quintius, homo cum ſumma poteſtate præditus, tum ad inflammandos animos multitudinis accommodatus: ſummam illi judicio invidiam infamiamque eſſe conflatam. Atque in hanc flammam recentem C. Junium, qui illi quæſtioni præfuerat, injectum eſſe memini, et illum hominem ædilitium, jam Prætorem opinionibus hominum conſtitutum, non diſceptatione dicendi, ſed clamore hominum, de foro, atque adeo de civitate, eſſe ſublatum. Neque me pœnitet hoc potius tempore, quam illo, cauſam A. Cluentii defendere. Cauſa enim manet eadem, quæ mutari nullo modo poteſt: temporis iniquitas atque invidia receſſit, ut, quod in tempore mali fuit, nihil obſit; quod in cauſa boni fuit, proſit. Itaque, nunc quemadmodum audiar, ſentio, non modo ab iis, quorum judicium atque poteſtas eſt, ſed etiam ab illis, quorum tantum eſt exiſtimatio. At tum ſi dicerem, non audirer: non quod alia res eſſet, immo eadem, ſed tempus aliud. Id adeo ſic cognoſcite.

XXX. Quis tum auderet dicere, nocentem condemnatum eſſe Oppianicum? quis nunc id audet negare? Quis tum poſſet arguere, ab Oppianico judicium tentatum eſſe pecunia? quis id hoc tempore infitiari poteſt? Cui tum liceret docere, Oppianicum reum factum eſſe tum denique, cum duobus proximis præjudiciis condemnatus eſſet? quis eſt, qui id hoc tempore infirmare conetur?

Quare, invidia remota, quam dies mitigavit, oratio mea deprecata eſt, veſtra fides atque æquitas a veritatis diſceptatione rejecit; quid eſt præterea, quod in cauſa relinquatur? Verſatam eſſe in judicio pecuniam, conſtat: ea quæritur unde profecta ſit; ab accuſatore, an ab reo. Accuſator dicit hæc: Primum, graviſſimis criminibus accuſabam, ut nihil opus eſſet pecunia: deinde, condemnatum adducebam, ut ne eripi quidem pecunia poſſet: poſtremo, etiam ſi abſolutus eſſet, mearum tamen

omnium fortunarum ſtatus incolumis maneret. Quid contra reus? Primum, ipſam multitudinem et atrocitatem criminum pertimeſcebam: deinde, Fabriciis propter conſcientiam mei ſceleris condemnatis, me eſſe condemnatum ſentiebam: poſtremo, in eum caſum veneram, ut omnis mearum fortunarum ſtatus unius judicii periculo contineretur.

Age, quoniam corrumpendi judicii cauſas ille multas et graves habuit, hic nullam; profectio ipſius pecuniæ requiratur. Confecit tabulas diligentiſſime Cluentius: hæc autem res habet hoc certe, ut nihil poſſit, neque additum, neque detractum de re familiari, latere. Anni ſunt octo, cum iſta cauſa in iſta meditatione verſatur; cum omnia, quæ nunc ad eam rem pertinent, et ex hujus et ex aliorum tabulis, agitatis, tractatis, inquiritis; cum interea Cluentianæ pecuniæ veſtigium nullum invenitis. Quid? Albiana pecunia veſtigiiſne nobis odoranda eſt, an ad ipſum cubile, vobis ducibus, venire poſſumus? Tenentur uno in loco H-S IↃCXL: tenentur apud hominem audaciſſimum: tenentur apud judicem. Quid vultis amplius?

At enim Stalenus non fuit ab Oppianico, ſed a Cluentio, ad judicium corrumpendum conſtitutus. Cur eum, cum in conſilium iretur, Cluentius et Canutius abeſſe patiebantur? Cur, cum in conſilium mittebant, Stalenum judicem, cui pecuniam dederant, non requirebant? Oppianicus quærebat? Quintius flagitabat? Sine Staleno ne in conſilium iretur, tribunitia poteſtate perfectum eſt?

At condemnavit. Hanc enim damnationem dederat obſidem Bulbo et cæteris, ut deſtitutus ab Oppianico videretur. Quare, ſi iſtinc cauſa corrumpendi judicii, iſtinc pecunia, iſtinc Stalenus, iſtinc denique omnis fraus et audacia eſt; hinc pudor, honeſta vita, et nulla ſuſpicio pecuniæ, nulla corrumpendi judicii cauſa: patimini, veritate patefacta, atque omni errore ſublato, eo tranſire illius turpitudinis infamiam, ubi cætera maleficia conſiſtant; ab eo invidiam diſcedere aliquando, ad quem nunquam acceſſiſſe culpam videtis.

XXXI. At enim pecuniam Staleno dedit Oppianicus non ad corrumpendum judicium, ſed ad conciliationem gratiæ. Tene hoc, Atti, dicere, tali prudentia, etiam uſu atque exercitatione, prædictum? Sapientiſſimum eſſe dicunt eum, cui, quod opus ſit, ipſi veniat in mentem; proxime accedere illum, qui alterius bene inventis obtemperet. In ſtultitia contra eſt. Minus enim ſtultus eſt is, cui nihil in mentem venit, quam ille, qui, quod ſtulte alteri venit in mentem, comprobat. Iſtam conciliationem gratiæ Stalenus tum recenti re, cum faucibus premeretur, excogitavit, ſive, ut homines tum loquebantur, a P. Cethego admonitus, iſtam dedit conciliationis et gratiæ fabulam. Nam fuiſſe hunc hominum ſermonem recordari poteſtis: Cethegum, quod hominem odiſſet, et quod ejus improbitatem verſari in republica nollet, et quod videret, eum, qui ſe ab reo pecuniam, cum judex eſſet, clam atque extra ordinem accepiſſe confeſſus eſſet, ſalvum eſſe non poſſe, minus ei fidele conſilium dediſſe. In hoc ſi improbus Cethegus fuit, videtur mihi adverſarium removere voluiſſe: ſin erat ejuſmodi cauſa, ut Stalenus nummos ſe accepiſſe negare non poſſet; nihil autem erat periculoſius, nec turpius, quam, ad quam rem accepiſſet, confiteri; non eſt conſilium Cethegi reprehendendum.

Verum alia cauſa tum Staleni fuit, alia nunc, Atti, tua eſt. Ille, cum re premeretur, quodcunque diceret, honeſtius diceret, quam ſi, quod erat factum, fateretur: te vero illud idem, quod tum exploſum et ejectum eſt, nunc retuliſſe demiror. Quî enim poterat tum in gratiam redire cum Oppianico Cluentius? qui cum matre habebat ſimultates: hærebat in tabulis publicis reus, et accuſator: condemnati erant Fabricii: nec elabi alio accuſatore poterat Albius, nec ſine ignominia calumniæ relinquere accuſationem Cluentius.

XXXII. An ut prævaricaretur? Jam id quoque ad corrumpendum judicium pertinet. Sed quid opus erat ad eam rem judice ſequeſtre? et omnino quamobrem tota iſta res per Stalenum potius, hominem ab utroque alieniſſimum, ſordidiſſimum,

turpiſſimum, quam per bonum aliquem virum ageretur, et amicum neceſſariumque communem? Sed quid ego hæc pluribus, quaſi de re obſcura, diſputo, cum ipſa pecunia, quæ Staleno data eſt, numero ac ſumma ſua non modo, quanta fuerit, ſed etiam ad quam rem data fuerit, oſtendat? Sexdecim dico judices, ut Oppianicus abſolveretur, corrumpendos fuiſſe; ad Stalenum ſexcenta et quadraginta millia nummum eſſe delata. Si, ut tu dicis, gratiæ conciliandæ cauſa, quadraginta iſtorum acceſſio millium quid valet? ſi, ut nos dicimus, ut IↃCXL millia nummum ſexdecim judicibus darentur; non Archimedes melius potuit deſcribere.

At enim judicia facta permulta ſunt, a Cluentio judicium eſſe corruptum. Immo vero ante hoc tempus omnino iſta ipſa res ſuo nomine in judicium nunquam eſt vocata: ita multum agitata, ita diu jactata, iſta res eſt, ut hodierno die primum cauſa illa defenſa ſit, hodierno die primum veritas vocem contra invidiam, his judicibus freta, miſerit. Veruntamen multa iſta judicia quæ ſunt? Ego enim me ad omnia confirmavi, et ſic paravi, ut docerem, quæ facta poſtea judicia de illo dicerentur, partim ruinæ ſimiliora aut tempeſtati, quam judicio et diſceptationi, fuiſſe; partim nihil contra Avitum valere; partim etiam pro hoc eſſe; partim eſſe ejuſmodi, ut neque appellata unquam judicia ſint, neque exiſtimata. Hic ego, magis ut conſuetudinem ſervem, quam quod vos non veſtra hoc ſponte faciatis, petam a vobis, ut me, dum de his ſingulis diſputo judiciis, attente audiatis.

XXXIII. Condemnatus eſt C. Junius, qui ei quæſtioni præfuerat. Adde etiam illud, ſi placet; tum eſt condemnatus, cum eſſet judex quæſtionis. Non modo cauſæ, ſed ne legi quidem, quidquam per tribunum plebis laxamenti datum eſt. Quo tempore illum a quæſtione ad nullum aliud reipublicæ munus abduci licebat, eo tempore ad quæſtionem ipſe abreptus eſt. At quam quæſtionem? vultus enim veſtri, Judices, me invitant, ut, quæ reticenda putaram, libeat jam libere dicere.

Quid? illa tandem quæſtio, aut diſceptatio, aut judicium, fuit? Putabo fuiſſe. Dicat, qui vult hodie de illo populo concitato, cui tum mos geſtus eſt; qua de re Junius cauſam dixerit. Quemcunque rogaris, hoc reſpondebit, quod pecuniam acceperit, quod innocentem circumvenerit. Eſt hæc opinio. At, ſi ita eſſet; hac lege accuſatum eſſe oportuit, qua accuſatur Avitus. At ipſe ea lege quærebat. Paucos dies expectaſſet Quintius. At neque privatus accuſare, nec, ſedata jam invidia, volebat. Videtis igitur non in cauſa, ſed in tempore ac poteſtate, ſpem omnem accuſatoris fuiſſe.

Multam petivit. Qua lege? quod in legem non juraſſet; quæ res nemini unquam fraudi fuit; et quod C. Verres, Prætor urbanus, homo ſanctus et diligens, ſubſortitionem ejus in eo codice non haberet, qui tum interlitus proferebatur. His de cauſis C. Junius condemnatus eſt, Judices, leviſſimis et infirmiſſimis; quas omnino in judicium afferri non oportuit. Itaque oppreſſus eſt non cauſa, ſed tempore.

XXXIV. Hoc vos Cluentio judicium putatis obeſſe oportere? Quam ob cauſam? Si ex lege ſubſortitus non erat Junius, aut ſi in legem aliquando non juraverat; idcirco illius damnatione aliquid de Cluentio judicabatur? Non, inquit: ſed ille idcirco his legibus condemnatus eſt, quod contra aliam legem commiſerat. Qui hoc confitentur, poſſunt, illud idem judicium fuiſſe, defendere. Ergo idcirco, inquit, infeſtus tum Prætor Junio fuit, quod illud judicium corruptum per eum putabatur. Num igitur hoc tempore cauſa mutata eſt? num alia res, alia ratio illius judicii, alia natura totius negotii, nunc eſt, ac tum fuit? Non opinor, ex iis rebus, quæ geſtæ ſunt, rem ullam potuiſſe mutari.

Quid ergo eſt cauſæ, quod nunc noſtra defenſio audiatur tanto ſilentio, tunc Junio defendendi ſui poteſtas erepta ſit? Quia tum in cauſa nihil erat, præter invidiam, errorem, ſuſpicionem, conciones quotidianas, ſeditioſe ac populariter concitatas. Accuſabat tribunus plebis idem in concionibus, idem ad ſubſellia: ad judicium non modo de concione, ſed etiam cum ipſa concione,

veniebat. Gradus illi Aurelii, tum novi, quaſi pro theatro illi judicio ædificati videbantur: quos ubi accuſator concitatis hominibus complerat, non modo dicendi ab reo, ſed ne ſurgendi quidem, poteſtas erat.

Nuper apud C. Orchinium, collegam meum, locus ab judicibus Fauſto Syllæ de pecuniis reſiduis non eſt conſtitutus: non quo illi aut exlegem eſſe Syllam, aut cauſam pecuniæ publicæ contemptam atque abjectam, putarent; ſed quod, accuſante tribuno plebis, conditione æqua diſceptari poſſe non putaverunt. Quid? conferam Syllamne cum Junio, an hunc tribunum plebis cum Quintio, an vero tempus cum tempore? Sylla maximis opibus, cognatis, affinibus, neceſſariis, clientibus plurimis: hæc autem apud Junium parva, et infirma, et ipſius labore quæſita atque collecta. Hic tribunus plebis modeſtus, pudens, non modo non ſeditioſus, ſed etiam ſeditioſis adverſarius: ille autem acerbus, criminoſus, popularis homo ac turbulentus. Tempus hoc tranquillum ac pacatum: illud omnibus invidiæ tempeſtatibus concitatum. Quæ cum ita eſſent, in Fauſto tamen illi judices ſtatuerunt, iniqua conditione reum cauſam dicere, cum adverſario ejus ad jus accuſationis ſumma vis poteſtatis accederet.

XXXV. Quam quidem rationem vos, Judices, diligenter pro veſtra ſapientia et humanitate cogitare, et penitus perſpicere, debetis, quid mali, quantum periculi, unicuique noſtrum inferre poſſit vis tribunitia, conflata præſertim invidia, et concionibus ſeditioſe concitatis. Optimis hercle temporibus, tum, cum homines ſe non jactatione populari, ſed dignitate atque innocentia, tuebantur, tamen nec P. Popillius, nec Q. Metellus, clariſſimi atque ampliſſimi viri, vim tribunitiam ſuſtinere potuerunt: nedum his temporibus, his moribus, his magiſtratibus, ſine veſtra ſapientia, ac judiciorum remediis, ſalvi eſſe poſſimus.

Non fuit igitur illud judicium, judicii ſimile, Judices, non fuit; in quo non modus eſt adhibitus, non mos conſuetudoque ſervata, non cauſa defenſa: vis illa fuit, et, ut ſæpe jam dixi, ruina quædam atque tempeſtas, et quidvis potius, quam judicium,

aut diſceptatio, aut quæſtio. Quod ſi quis eſt, qui illud judicium fuiſſe arbitretur, et qui his rebus judicatis ſtandum putet; is tamen hanc cauſam ab illa debet ſejungere. Ab illo enim, ſive quod in legem non juraſſet, ſive quod ex lege ſubſortitus judicem non eſſet, multa petita eſſe dicitur: Cluentii autem ratio cum illis legibus, quibus ab Junio multa petita eſt, nulla poteſt ex parte eſſe conjuncta.

At etiam Bulbus eſt condemnatus. Adde, majeſtatis: ut intelligas, hoc judicium cum illo non eſſe conjunctum. At eſt hoc illi crimen objectum. Fateor: ſed etiam, legionem eſſe ab eo ſollicitatam in Illyrico, C. Coſconii literis et multorum teſtimoniis planum factum eſt: quod crimen erat proprium illius quæſtionis, et quæ res lege majeſtatis tenebatur. At hoc obfuit ei maxime. Jam iſta divinatio eſt: qua ſi uti licet, vide, ne mea conjectura multo ſit verior. Ego enim ſic arbitror, Bulbum, quod homo nequam, turpis, improbus, multis flagitiis contaminatus, in judicium ſit adductus, idcirco facilius eſſe damnatum. Tu mihi ex tota cauſa Bulbi, quod tibi commodum eſt, eligis, ut id eſſe ſecutos judices dicas.

XXXVI. Quapropter hoc Bulbi judicium non plus obeſſe huic cauſæ debet, quam illa, quæ commemorata ſunt ab accuſatore, duo judicia, P. Popillii, et T. Guttæ; qui cauſam de ambitu dixerunt; qui accuſati ſunt ab iis, qui erant ipſi ambitus condemnati: quos ego non idcirco eſſe arbitror in integrum reſtitutos, quod planum fecerint, illos ob rem judicandam pecuniam accepiſſe; ſed quod judicibus probarint, quod in eodem genere, in quo ipſi offendiſſent, alios reprehendiſſent, ſe ad præmia legis venire oportere. Quapropter neminem dubitare exiſtimo, quin illa damnatio ambitus nulla ex parte cum cauſa Cluentii, veſtroque judicio, conjuncta eſſe poſſit.

Quid, quod Stalenus eſt condemnatus? Non dico hoc tempore, Judices, id quod neſcio an dici oporteat, illum majeſtatis eſſe damnatum. Non recito teſtimonia hominum honeſtiſſimorum, quæ in Stalenum ſunt dicta ab iis, qui M. Æmilio, clariſſimo

viro, legati, et præfecti, et tribuni militares fuerunt: quorum teſtimoniis planum factum eſt, maxime ejus opera, cum Quæſtor eſſet, in exercitu ſeditionem eſſe conflatam. Ne illa quidem teſtimonia recito, quæ dicta ſunt, de H-S ıɔc; quæ ille, cum accepiſſet nomine judicii Safiniani, ſicut in Oppianici judicio poſtea, retinuit atque ſuppreſſit.

Omitto et hæc, et alia permulta, quæ illo judicio in Stalenum dicta ſunt: hoc dico, eandem tum fuiſſe P. et L. Cominiis, equitibus Romanis, honeſtiſſimis hominibus et diſertis, controverſiam cum Staleno, quem accuſabant, quæ nunc mihi eſt cum Attio. Cominii dicebant idem, quod ego dico: Stalenum ab Oppianico pecuniam accepiſſe, ut judicium corrumperet: Stalenus conciliandæ gratiæ cauſa ſe accepiſſe dicebat.

Irridebatur hæc illius reconciliatio, et perſona viri boni ſuſcepta, ſicut in ſtatuis inauratis, quas poſuit ad Juturnæ: quibus ſubſcripſit, *Reges ab ſe in gratiam eſſe reductos.* Exagitabantur omnes ejus fraudes atque fallaciæ: tota vita in ejuſmodi ratione verſata aperiebatur: egeſtas domeſtica, quæſtus forenſis, in medium proferebatur: nummarius interpres pacis et concordiæ non probabatur. Itaque tum Stalenus, cum idem defenderet, quod Attius, condemnatus eſt.

Cominii cum hoc agerent, quod nos in tota cauſa egimus, probaverunt. Quamobrem, ſi Staleni damnatione, Oppianicum judicium corrumpere voluiſſe, Oppianicum judici ad emendas ſententias dediſſe pecuniam, judicatum eſt: cum ita conſtitutum ſit, uti in illa culpa aut Cluentius ſit, aut Oppianicus; Cluentii nummus nullus judici datus ullo veſtigio reperitur; Oppianici pecunia poſt judicium factum a judice ablata eſt; poteſt eſſe dubium, quin illa damnatio Staleni non modo non ſit contra Cluentium, ſed maxime noſtram cauſam defenſionemque confirmet?

XXXVII. Ergo adhuc Junii judicium video eſſe ejuſmodi, ut incurſionem potius ſeditionis, vim multitudinis, impetum tribunitium, quam judicium, appellandum putem. Quod ſi quis illud

judicium appellet, tamen hoc confiteatur neceſſe eſt, nullo modo illam multam, quæ a Junio petita ſit, cum Cluentii cauſa poſſe conjungi. Illud igitur Junianum per vim factum eſt; Bulbi, et Popillii, et Guttæ, contra Cluentium non eſt; Staleni, etiam pro Cluentio eſt. Videamus, ecquod aliud judicium, quod pro Cluentio ſit, proferre poſſimus.

Dixitne tandem cauſam C. Fidiculanus Falcula, qui Oppianicum condemnarat, cum præſertim, id quod fuit in illo judicio invidioſiſſimum, paucos dies ex ſubſortitione ſediſſet? Dixit, et bis quidem dixit: in ſummam enim L. Quintius invidiam concionibus eum quotidianis, ſeditioſis et turbulentis, adduxerat. Uno judicio multa eſt ab eo petita, ſicut ab Junio, quod non ſuæ decuriæ munere, neque ex lege, ſediſſet. Paulo ſedatiore tempore eſt accuſatus, quam Junius, ſed eadem fere lege, et crimine. Quia nulla in judicio ſeditio, neque vis, neque turba, verſata eſt, prima actione facillime eſt abſolutus. Non numero hanc abſolutionem: nihilominus enim poteſt, ut illam multam non commiſerit, accepiſſe tamen ob rem judicandam pecuniam, quam captam nuſquam Stalenus eadem lege dixit. Proprium crimen illud quæſtionis ejus non fuit.

Fidiculanus quid feciſſe dicebatur? accepiſſe a Cluentio H-S cccc. Cujus erat ordinis? ſenatorii. Qua lege in eo genere a ſenatore ratio repeti ſolet, de pecuniis repetundis, ea lege accuſatus, honeſtiſſime eſt abſolutus. Acta eſt enim cauſa more majorum, ſine vi, ſine metu, ſine periculo: dicta, et expoſita, et demonſtrata, ſunt omnia: adducti judices ſunt, non modo potuiſſe honeſte ab eo reum condemnari, qui non perpetuo ſediſſet, ſed, ſi aliud is judex nihil ſciſſet, niſi, quæ præjudicia de eo facta eſſe conſtarent, audire præterea nihil debuiſſe.

XXXVIII. Tum etiam illi quinque, qui, imperitorum hominum rumuſculos aucupati, tum illum abſolverunt, jam ſuam clementiam laudari magnopere nolebant. A quibus ſi qui quæreret, ſediſſentne judices in C. Fabricium; ſediſſe ſe dicerent. Si interrogarentur, num quo crimine is eſſet accuſatus, præterquam

veneni ejus, quod quæſitum Avito diceretur; negarent. Si deinde eſſent rogati, quid judicaſſent; condemnaſſe ſe dicerent: nemo enim abſolvit. Eodem modo quæſitum ſi eſſet de Scamandro, certe idem reſpondiſſent: tametſi ille una ſententia eſt abſolutus, ſed illam unam nemo tum iſtorum ſuam dici vellet.

Uter igitur facilius ſuæ ſententiæ rationem redderet: iſne, qui ſe et ſibi et rei judicatæ conſtitiſſe dicit; an ille, qui ſe in principem maleficii lenem, in adjutores ejus et conſcios vehementiſſimum, eſſe reſpondit? Quorum ego de ſententia non debeo diſputare: neque enim dubito, quin ii tales viri, ſuſpicione aliqua perculſi repentina, de ſtatu ſuo declinarint. Quare eorum, qui abſolverunt, miſericordiam non reprehendo: eorum, qui in judicando ſuperiora judicia ſecuti ſunt ſua ſponte, non Staleni fraude, conſtantiam comprobo: eorum vero, qui ſibi non liquere dixerunt, ſapientiam laudo: qui abſolvere eum, quem nocentiſſimum cognorant, et quem ipſi bis jam antea condemnarant, nullo modo poterant; condemnare, cum tanta conſilii infamia et tam atrocis rei ſuſpicio eſſet injecta, paulo poſterius, patefacta re, maluerunt.

Ac ne ex facto ſolum ſapientes illos judicetis, ſed etiam ex hominibus ipſis, quod ii fecerint, rectiſſime ac ſapientiſſime factum probetis; quis P. Octavio Balbo ingenio prudentior, jure peritior, fide, religione, officio diligentior, aut ſanctior, commemorari poteſt? non abſolvit. Quis Q. Conſidio conſtantior? quis judiciorum, atque ejus dignitatis, quæ in judiciis publicis verſari debet, peritior? quis virtute, conſilio, auctoritate, præſtantior? ne is quidem abſolvit. Longum eſt de ſingulorum virtute ita dicere: quæ, quia cognita ſunt ab omnibus, verborum ornamenta non quærunt. Qualis vir M. Juventius Pedo fuit ex vetere illa judicum diſciplina? qualis L. Caulius Mergus? M. Baſilus? C. Caudinus? qui omnes in judiciis publicis, jam tum florente republica, floruerunt. Ex eodem numero L. Caſſius, Cn. Heius, pari et integritate, et prudentia; quorum nullius ſententia eſt Oppianicus abſolutus. Atque ex omnibus natu minimus, ingenio,

et diligentia, et religione, par iis, quos antea commemoravi, P. Saturius, in eadem ſententia fuit. O innocentiam Oppianici ſingularem! quo in reo, qui abſolvit, ambitioſus; qui diſtulit, cautus; qui condemnavit, conſtans, exiſtimatur.

XXXIX. Hæc tum, agitante Quintio, neque in concione neque in judicio demonſtrata ſunt: neque enim ipſe dici patiebatur, nec per multitudinem concitatam conſiſtere cuiquam in dicendo licebat. Itaque ipſe, poſtquam Junium pervertit, cauſam totam reliquit: paucis enim diebus illis et ipſe privatus eſt factus, et hominum ſtudia deferbuiſſe intelligebat. Quod ſi, per quos dies Junium accuſavit, Fidiculanum accuſare voluiſſet; reſpondendi Fidiculano poteſtas facta non eſſet. Ac primo quidem, omnibus illis judicibus, qui Oppianicum condemnarant, minabatur. Jam inſolentiam noratis hominis; noratis animos ejus ac ſpiritus tribunitios. Quod erat odium, Dii immortales! quæ ſuperbia, quanta ignoratio ſui, quam gravis atque intolerabilis arrogantia! qui illud etiam ipſum acerbe tulerit (ex quo illa nata ſunt omnia) non ſibi, ac defenſioni ſuæ, condonatum eſſe Oppianicum: proinde quaſi non ſatis ſigni eſſe debuerit, ab omnibus eum fuiſſe deſertum, qui ſe ad patronum illum contuliſſet. Erat enim Romæ ſumma copia patronorum, hominum eloquentiſſimorum atque ampliſſimorum, quorum certe aliquis defendiſſet equitem Romanum, in municipio ſuo nobilem, ſi honeſte putaſſet ejuſmodi cauſam poſſe defendi.

XL. Nam Quintius quidem quam cauſam unquam antea dixerat, cum annos ad quinquaginta natus eſſet? quis eum unquam non modo in patroni, ſed in laudatoris, aut advocati, loco viderat? qui, quod Roſtra jamdiu vacua, locumque illum poſt adventum L. Syllæ a tribunitia voce deſertum, oppreſſerat, multitudinemque jam deſuefactam a concionibus ad veteris conſuetudinis ſimilitudinem revocaverat, idcirco cuidam hominum generi pauliſper jucundior fuit. Atque idem quanto in odio poſtea ſuis illis ipſis fuit, per quos in altiorem locum aſcenderat? neque injuria. Facite enim, ut non ſolum mores ejus et arrogantiam,

ſed etiam vultum atque amictum, atque illam uſque ad talos demiſſam purpuram, recordemini. Is, quaſi non eſſet ullo modo ferendum, ſe ex judicio diſceſſiſſe victum, rem ab ſubſelliis in Roſtra detulit. Et jam querimur ſæpe, hominibus novis non ſatis magnos in hac civitate eſſe fructus? nego uſquam unquam fuiſſe majores: ubi, ſi quis, ignobili loco natus, ita vivat, ut nobilitatis dignitatem virtute tueri poſſe videatur, uſque eo pervenit, quoad eum induſtria cum innocentia proſecuta eſt. Si quis autem hoc uno nititur, quod ſit ignobilis; procedit ſæpe longius, quam ſi idem ille eſſet cum iiſdem ſuis vitiis nobiliſſimus. Ut Quintius (nihil enim dicam de cæteris) ſi fuiſſet homo nobilis; quis eum cum illa ſuperbia atque intolerantia ferre potuiſſet? Quod eo loco fuit; ita tulerunt, ut, ſi quid haberet a natura boni, prodeſſe ei putarent oportere: ſuperbiam autem atque arrogantiam ejus deridendam magis arbitrarentur propter humilitatem hominis, quam pertimeſcendam.

XLI. Sed, ut illuc revertar: quo tempore Fidiculanus eſt abſolutus, tu, qui ea judicia facta commemoras, quæro, quid tum eſſe exiſtimas judicatum? certe gratis judicaſſe. At condemnarat: at cauſam totam non audierat: at in concionibus omnibus a L. Quintio vehementer erat, et ſæpe, vexatus. Illa igitur omnia Quintiana iniqua, falſa, turbulenta, popularia, ſeditioſa, judicia fuerunt. Eſto: potuit eſſe innocens Falcula. Jam ergo aliquis Oppianicum gratis condemnavit; jam non eos Junius ſubſortitus eſt, qui pecunia accepta condemnarent; jam potuit aliquis ab initio non ſediſſe, et tamen Oppianicum gratis condemnaſſe. Verum, ſi innocens Falcula, quæſo, quis nocens? Si hic gratis condemnavit, quis accepit? Nego rem eſſe ullam in quemquam illorum objectam, quæ Fidiculano objecta non ſit; neque aliquid fuiſſe in Fidiculani cauſa, quod idem non eſſet in cæterorum.

Aut hoc judicium reprehendas tu, cujus accuſatio rebus judicatis niti videbatur, neceſſe eſt; aut, ſi hoc verum eſſe concedis, Oppianicum gratis condemnatum eſſe fateare. Quanquam

ſatis magno argumento eſſe debet, quod ex tam multis judicibus, abſoluto Falcula, nemo reus factus eſt. Quid enim mihi damnatos ambitus colligitis, alia lege, certis criminibus, plurimis teſtibus? cum primum illi ipſi debuerint potius accuſari de pecuniis repetundis, quam ambitus. Nam, ſi in ambitus judiciis hoc his obfuit, cum alia lege cauſam dicerent; certe, ſi propria lege hujus peccati adducti eſſent, multo plus obfuiſſet. Deinde, ſi tanta vis fuit iſtius criminis, ut, qua quiſque lege ex illis judicibus reus factus eſſet, tamen hac plaga periret; cur in tanta multitudine accuſatorum, tantis præmiis, cæteri rei facti non ſunt? Hic profertur id, quod judicium appellari non oportet, P. Septimio Scævolæ litem eo nomine eſſe æſtimatam. Cujus rei quæ conſuetudo ſit, quoniam apud homines peritiſſimos dico, pluribus verbis docere non debeo. Nunquam enim ea diligentia, quæ ſolet adhiberi in cæteris judiciis, eadem, reo damnato, adhibita eſt. In litibus æſtimandis fere judices, aut, quod ſibi eum, quem ſemel condemnarunt, inimicum putant eſſe, ſi qua in eum lis capitis illata eſt, non admittunt; aut, quod ſe perfunctos jam eſſe arbitrantur, cum de reo judicarunt, negligentius attendunt cætera. Itaque et majeſtatis abſoluti ſunt permulti, quibus damnatis, de pecuniis repetundis, lites eſſent æſtimatæ: et hoc quotidie fieri videmus, ut, reo damnato de pecuniis repetundis, ad quos perveniſſe pecunias in litibus æſtimandis ſtatutum ſit, eos illi judices abſolvant. Quod cum ſit, non judicia reſcinduntur, ſed hoc ſtatuitur, æſtimationem litium non eſſe judicium. Scævola condemnatus eſt aliis criminibus, frequentiſſimis Apuliæ teſtibus: omni contentione pugnatum eſt, ut lis hæc capitis æſtimaretur. Quæ res ſi rei judicatæ pondus habuiſſet, ille poſtea vel iiſdem, vel aliis, inimicis reus hac lege ipſa factus eſſet.

XLII. Sequitur id, quod illi judicium appellant, majores autem noſtri nunquam neque judicium nominarunt, neque perinde ut rem judicatam obſervaverunt, animadverſio atque auctoritas cenſoria. Qua de re antequam dicere incipio, perpauca mihi de meo officio verba facienda ſunt; ut a me cum hujuſce periculi,

tum cæterorum quoque officiorum, et amicitiarum, ratio conſervata eſſe videatur. Nam mihi cum viris fortibus, qui cenſores proxime fuerunt, ambobus eſt amicitia; cum altero vero, ſicuti et plerique veſtrum ſciunt, magnus uſus, et ſumma utriuſque officiis conſtituta neceſſitudo eſt. Quare, quidquid de ſubſcriptionibus eorum mihi dicendum erit, eo dicam animo, ut omnem orationem meam non de illorum facto, ſed de ratione cenſoria, habitam exiſtimari velim: a Lentulo autem, familiari meo, qui a me pro eximia ſua virtute, ſummiſque honoribus, quos a populo Romano adeptus eſt, honoris cauſa nominatur, facile hoc, Judices, impetrabo, ut, quam ipſe adhibere conſuevit in amicorum periculis fidem et diligentiam, tum vim animi, libertatemque dicendi, in hac mihi concedat, ut tantum mihi ſumam, quantum ſine hujus periculo præterire non poſſum. A me tamen, ut æquum eſt, omnia caute pedetentimque dicentur, ut neque fides hujus defenſionis relicta, neque cujuſquam aut dignitas læſa, aut amicitia violata, eſſe videatur. Video igitur, Judices, animadvertiſſe cenſores in judices quoſdam illius conſilii Juniani, cum iſtam ipſam cauſam ſubſcriberent. Hic primum illud commune proponam, nunquam animadverſionibus cenſoriis hanc civitatem ita contentam, ut rebus judicatis, fuiſſe. Neque in re nota conſumam tempus exemplis: ponam illud unum: C. Getam, cum a L. Metello et Cn. Domitio, cenſoribus, ex ſenatu ejectus eſſet, cenſorem ipſum poſtea eſſe factum; et, cujus mores a cenſoribus erant reprehenſi, hunc poſtea et populi Romani, et eorum, qui in ipſum animadverterant, moribus præfuiſſe. Quod ſi illud judicium putaretur; ut cæteri, turpi judicio damnati, in perpetuum omni honore ac dignitate privantur, ſic hominibus ignominia notatis neque ad honorem aditus, neque in curiam reditus, eſſet. Nunc, ſi quem Cn. Lentuli, aut L. Gellii, libertus furti condemnarit, is, omnibus ornamentis amiſſis, nunquam ullam honeſtatis ſuæ partem recuperabit: quos autem ipſe L. Gellius, et Cn. Lentulus, duo cenſores, clariſſimi viri, ſapientiſſimique homines, furti et captarum pecuniarum nomine,

notaverunt, ii non modo in ſenatum redierunt, ſed etiam illarum ipſarum rerum judiciis abſoluti ſunt.

XLIII. Neminem voluerunt majores noſtri non modo de exiſtimatione cujuſquam, ſed ne pecuniaria quidem de re minima, eſſe judicem, niſi qui inter adverſarios conveniſſet. Quapropter in omnibus legibus, quibus exceptum eſt, de quibus cauſis aut magiſtratum capere non liceat, aut judicem legi, aut alterum accuſare, hæc ignominiæ cauſa prætermiſſa eſt. Timoris enim cauſam, non vitæ pœnam, in illa poteſtate eſſe voluerunt. Itaque non ſolum, Judices, illud oſtendam, quod jam videtis, populi Romani ſuffragiis ſæpenumero cenſorias ſubſcriptiones eſſe deletas, verum etiam judiciis eorum, qui jurati ſtatuere majore cum religione et diligentia debuerunt. Primum judices, ſenatores equiteſque Romani, in compluribus jam reis, quos contra leges pecunias accepiſſe ſubſcriptum eſt, ſuæ potius religioni, quam cenſorum opinioni, paruerunt. Deinde Prætores urbani, qui jurati debent optimum quemque in ſelectos judices referre, nunquam ſibi ad eam rem cenſoriam ignominiam impedimento eſſe oportere duxerunt. Cenſores denique ipſi ſæpenumero ſuperiorum cenſorum judiciis (ſi iſta judicia appellari vultis) non ſteterunt. Atque etiam ipſi inter ſe cenſores ſua judicia tanti eſſe arbitrantur, ut alter alterius judicium non modo reprehendat, ſed etiam reſcindat; ut alter de ſenatu moveri velit, alter retineat, et ordine ampliſſimo dignum exiſtimet; ut alter in ærarios referri, aut tribu moveri, jubeat, alter vetet. Quare quî vobis in mentem venit, hæc appellare judicia, quæ a populo Romano reſcindi, ab juratis judicibus repudiari, a magiſtratibus negligi, ab iis, qui eandem poteſtatem adepti ſunt, commutari, inter collegas diſcrepare, videatis.

XLIV. Quæ cum ita ſint, videamus, quid tandem cenſores de illo judicio corrupto judicaſſe dicantur. Ac primum illud ſtatuamus: utrum, quia cenſores ſubſcripſerint, ita ſit; an, quia ita fuerit, illi ſubſcripſerint. Si ideo, quia ſubſcripſerint; videte, quid agatis, ne in unumquemque noſtrum cenſoribus in poſterum

poteſtatem regiam permittatis; ne ſubſcriptio cenſoria non minus calamitatis civibus, quam illa acerbiſſima proſcriptio, poſſit afferre; ne cenſorium ſtylum, cujus mucronem multis remediis majores noſtri retuderunt, æque poſthac, atque illum dictatorium gladium, pertimeſcamus. Sin autem quod ſubſcriptum eſt, quia verum eſt, idcirco grave debet eſſe; hoc quæramus, verum ſit, an falſum; removeantur auctoritates cenſoriæ; tollatur id ex cauſa, quod in cauſa non eſt; doce, quam pecuniam Cluentius dederit, unde dederit, quemadmodum dederit; unum denique aliquod a Cluentio profectæ pecuniæ veſtigium oſtende. Vince deinde, virum bonum fuiſſe Oppianicum, hominem integrum; nihil de illo unquam ſecus eſſe exiſtimatum; nihil denique præjudicatum: tum auctoritatem cenſorum amplexator; tum illorum judicium cum re conjunctum eſſe defendito.

Dum vero eum fuiſſe Oppianicum conſtabit, qui tabulas publicas municipii ſui corrupiſſe judicatus ſit; qui teſtamentum interleverit; qui, ſuppoſita perſona, falſum teſtamentum obſignandum curarit; qui eum, cujus nomine id obſignatum eſt, interfecerit; qui avunculum filii ſui in ſervitute ac vinculis necarit; qui municipes ſuos proſcribendos occidendoſque curarit; qui ejus uxorem, quem occiderat, in matrimonium duxerit; qui pecuniam pro abortione dederit; qui ſocrum, qui uxorem, qui uno tempore fratris uxorem, ſperatoſque liberos, fratremque ipſum, qui denique ſuos liberos, interfecerit; qui, cum venenum privigno ſuo quæreret, manifeſto ſit deprehenſus; cujus miniſtris conſciiſque damnatis, ipſe adductus in judicium pecuniam judici dederit ad ſententias judicum corrumpendas: dum hæc, inquam, de Oppianico conſtabunt, nec ullo argumento Cluentianæ pecuniæ crimen tenebitur; quid eſt, quod te iſta cenſoria, ſive voluntas, ſive opinio fuit, adjuvare, aut hunc innocentem opprimere, poſſe videatur?

XLV. Quid igitur cenſores ſecuti ſunt? Ne ipſi quidem, ut graviſſime dicam, quidquam aliud dicent, præter ſermonem atque famam. Nihil ſe teſtibus, nihil tabulis, nihil gravi aliquo

argumento, comperiſſe, nihil denique, cauſa cognita, ſtatuiſſe, dicent. Quod ſi ita feciſſent; tamen id non ita fixum eſſe deberet, ut convelli non liceret. Non utar exemplorum copia, quæ ſumma eſt; non rem veterem, non hominem potentem aliquem aut gratioſum, proferam. Nuper hominem tenuem, ſcribam ædilitium, D. Matrinium cum defendiſſem apud M. Junium, Q. Publicium, Prætores, et M. Plætorium, C. Flaminium, Ædiles curules, perſuaſi, ut ſcribam jurati legerent eum, quem iidem iſti cenſores ærarium reliquiſſent: cum enim in homine nulla culpa reperiretur, quid ille meruiſſet, non quid de eo ſtatutum eſſet, quærendum eſſe duxerunt. Nam hæc quidem, quæ de judicio corrupto ſubſcripſerint, quis eſt, qui ab illis ſatis cognita, et diligenter judicata, arbitretur? In M'. Aquilium et in T. Guttam video eſſe ſubſcriptum. Quid eſt hoc? duos eſſe corruptos ſolos pecunia. Quid cæteri? videlicet gratis condemnarunt. Non eſt igitur circumventus, non eſt oppreſſus pecunia, non, ut illæ Quintianæ conciones habebantur, omnes, qui Oppianicum condemnarunt, in culpa ſunt ac ſuſpicione ponendi: duos ſolos video auctoritate cenſorum affines ei turpitudini judicari. Aut illud afferant, aliquid eſſe, quod de iis duobus habuerint compertum, de cæteris comperiſſe.

XLVI. Nam illud quidem minime probandum eſt, ad notationes, auctoritatemque cenſoriam, exemplum illos a conſuetudine militari tranſtuliſſe. Statuerunt enim ita majores noſtri, ut, ſi a multis eſſet flagitium rei militaris admiſſum, ſortitione in quoſdam animadverteretur; ut metus videlicet ad omnes, pœna ad paucos, perveniret. Quod idem facere cenſores in delectu dignitatis, et in judicio civium, et in animadverſione vitiorum, quî convenit? Nam miles, qui locum non tenuit, qui hoſtium impetum vimque pertimuit, poteſt idem poſtea et miles eſſe melior, et vir bonus, et civis utilis. Quare, ne in bello propter hoſtium metum delinqueret, amplior ei mortis et ſupplicii metus eſt a majoribus conſtitutus: ne autem nimium multi pœnam capitis ſubirent, idcirco illa ſortitio comparata eſt.

Hoc tu idem facies, cenſor, in ſenatu legendo? ſi erunt plures, qui ob innocentem condemnandum pecuniam acceperint, non animadvertas in omnes, ſed carpas, ut velis, et paucos ex multis ad ignominiam ſortiare? Habebit igitur, te ſciente et vidente, curia ſenatorem, populus Romanus judicem, reſpublica civem, ſine ignominia quemquam, qui, ad perniciem innocentis, fidem ſuam et religionem pecunia commutarit? et, qui pretio adductus eripuerit patriam, fortunas, liberos, civi innocenti, is cenſoriæ ſeveritatis nota non inuretur? Tu es præfectus moribus, tu magiſter veteris diſciplinæ et ſeveritatis, ſi aut retines quemquam ſciens in ſenatu, ſcelere tanto contaminatum, aut ſtatuis, qui in eadem culpa ſit, non eadem pœna affici oportere? et, quam conditionem ſupplicii majores in bello timiditati militis propoſitam eſſe voluerunt, eandem tu in pace conſtitues improbitati ſenatoris? Quod ſi hoc exemplum ex re militari ad animadverſionem cenſoriam transferendum fuit; ſortitione id ipſum factum eſſe oportuit: ſin autem ſortiri ad pœnam, atque hominum delictum fortunæ judicio committere, minime cenſorium eſt; certe in multorum peccato carpi paucos ad ignominiam et turpitudinem non oportet.

XLVII. Verum omnes intelligimus, in iſtis ſubſcriptionibus ventum quendam popularem eſſe quæſitum. Jactata res erat in concione a tribuno ſeditioſo: incognita cauſa probatum illud erat multitudini: illicitum eſt contra dicere: nemo denique, ut defenderet contrariam partem, laborabat. In invidiam porro magnam illa judicia venerant: etenim paucis poſtea menſibus alia vehemens erat in judiciis ex notatione tabularum invidia verſata. Prætermitti a cenſoribus, et negligi, macula judiciorum poſſe non videbatur. Homines, quos cæteris vitiis, atque omni dedecore, infames videbant, eos hac quoque ſubſcriptione notare voluerunt, et eo magis, quod illo ipſo tempore, illis cenſoribus erant judicia cum equeſtri ordine communicata: ut viderentur per hominum idoneorum ignominiam ſua auctoritate illa judicia cum equeſtri ordine reprehendiſſe.

Quod ſi hanc apud eos ipſos cenſores mihi, aut alii, cauſam agere licuiſſet, hominibus tali prudentia certe probaviſſem (res enim indicat) nihil ipſos habuiſſe cogniti, nihil comperti; ex tota ipſa ſubſcriptione rumorem quendam et plauſum popularem eſſe quæſitum. Nam in L. Popillium, qui Oppianicum condemnarat, ſubſcripſit L. Gellius, quod is pecuniam accepiſſet, quo innocentem condemnaret. Jam id ipſum quantæ divinationis eſt, ſcire innocentem fuiſſe reum, quem fortaſſe nunquam viderat, cum homines ſapientiſſimi, judices, ut nihil dicam de iis, qui condemnarunt, cauſa cognita, ſibi dixerint non liquere?

Verum eſto. Condemnat Popillium Gellius; judicat, accepiſſe a Cluentio pecuniam. Negat hoc Lentulus: nam Popillium, quod erat libertini filius, in ſenatum non legit; locum quidem ſenatorium ludis, et cætera ornamenta, reliquit, et eum omni ignominia liberat. Quod cum facit, judicat, ejus ſententia gratis eſſe Oppianicum condemnatum: et eundem Popillium poſtea Lentulus in ambitus judicio pro teſtimonio diligentiſſime laudat. Quare, ſi neque L. Gellii judicio ſtetit Lentulus, neque Lentuli exiſtimatione contentus fuit Gellius; et, ſi uterque cenſor cenſoris opinione ſtandum non putavit; quid eſt, quamobrem quiſquam noſtrum cenſorias ſubſcriptiones omnes fixas, et in perpetuum ratas, putet eſſe oportere?

XLVIII. At in ipſum Avitum animadverterunt. Nullam quidem ob turpitudinem, nullum ob totius vitæ non dicam vitium, ſed erratum. Neque enim hoc homine ſanctior, neque probior, neque in omnibus officiis retinendis diligentior, eſſe quiſquam poteſt: neque illi aliter dicunt; ſed eandem illam famam judicii corrupti ſecuti ſunt. Neque ipſi ſecus exiſtimant, quam nos exiſtimari volumus, de hujus pudore, integritate, virtute; ſed putarunt prætermitti accuſatorem non potuiſſe, cum animadverſum eſſet in judices. Qua de re tota ſi unum factum ex omni antiquitate protulero, plura non dicam.

Non enim mihi exemplum ſummi et clariſſimi viri, P. Africani, prætereundum videtur: qui, cum eſſet cenſor, et in equi-

tum cenſu C. Licinius Sacerdos prodiiſſet, clara voce, ut omnis concio audire poſſet, dixit ſe ſcire, illum verbis conceptis pejeraſſe. Si quis contra dicere vellet, uſurum eſſe eum ſuo teſtimonio: deinde, cum contra nemo diceret, juſſit equum traducere. Itaque is, cujus arbitrio et populus Romanus et exteræ gentes contentæ eſſe conſueverant, ipſe ſua conſcientia ad ignominiam alterius contentus non fuit. Quod ſi hoc Avito facere licuiſſet, facile, illis ipſis judicibus, et falſæ ſuſpicioni, et invidiæ populariter excitatæ, reſtitiſſet.

Unum etiam eſt, quod me maxime conturbat, cui loco reſpondere poſſe vix videor, quod elogium recitaſti de teſtamento Cn. Egnatii, patris, hominis honeſtiſſimi videlicet et ſapientiſſimi, idcirco ſe exheredaſſe filium, quod is ob Oppianici damnationem pecuniam accepiſſet. De cujus hominis levitate et inconſtantia plura non dicam. Hoc teſtamentum ipſum, quod recitas, ejuſmodi eſt, ut ille, cum eum filium exheredaret, quem oderat, ei filio coheredes homines alieniſſimos conjungeret, quem diligebat. Sed tu, Atti, conſideres, cenſeo, diligenter, utrum cenſorum judicium grave velis eſſe, an Egnatii. Si Egnatii; leve eſt, quod cenſores de cæteris ſubſcripſerunt: ipſum enim Cn. Egnatium, quem tu gravem eſſe vis, ex ſenatu ejecerunt. Sin autem cenſorum; hunc Egnatium, quem pater cenſoria ſubſcriptione exheredavit, cenſores in ſenatu, cum patrem ejicerent, retinuerunt.

XLIX. At enim ſenatus univerſus judicavit, illud corruptum eſſe judicium. Quomodo? ſuſcepit cauſam. An potuit rem delatam ejuſmodi repudiare? cum tribunus plebis, populo concitato, rem pene ad manus revocaſſet; cum vir optimus, et homo innocentiſſimus, pecunia circumventus eſſe diceretur; cum invidia flagraret ordo ſenatorius; potuit nihil decerni? potuit illa concitatio multitudinis ſine ſummo periculo reipublicæ repudiari? At quid eſt decretum? quam ſapienter, quam diligenter? *Si qui ſunt, quorum opera factum ſit, ut judicium publicum corrumperetur.* Utrum videtur ſenatus id factum judicare; an, ſi

factum ſit, moleſte graviterque ferre? Si ipſe A. Cluentius ſententiam de judiciis rogaretur, aliam non diceret, atque ii dixerunt, quorum ſententiis Cluentium condemnatum eſſe dicitis.

Sed quæro a vobis, num iſtam legem ex iſto ſenatuſconſulto L. Lucullus, Conſul, homo ſapientiſſimus, tulerit? num anno poſt M. Lucullus et C. Caſſius, in quos tum Conſules deſignatos idem illud ſenatus decreverit? Non tulerunt: et, quod tu Aviti pecunia factum eſſe arguis, neque id ulla vel tenuiſſima ſuſpicione confirmas, factum eſt primo illorum æquitate et ſapientia Conſulum, ut id, quod ſenatus decreverat, ad illud invidiæ præſens incendium reſtinguendum, id poſtea referendum ad populum non arbitrarentur. Ipſe deinde populus Romanus, qui, L. Quintii tribuni plebis fictis querimoniis antea concitatus, rem illam et rogationem flagitarat, idem C. Junii filii, pueri parvuli, lacrymis commotus, maximo clamore et concurſu totam illam legem et quæſtionem repudiavit. Ex quo intelligi potuit id, quod ſæpe dictum eſt: ut mare, quod ſua natura tranquillum ſit, ventorum vi agitari atque turbari; ſic et populum Romanum ſua ſponte eſſe placatum, hominum ſeditioſorum vocibus, ut violentiſſimis tempeſtatibus, concitari.

L. Eſt etiam reliqua permagna auctoritas, quam ego turpiter pene præterii: mea enim eſſe dicitur. Recitavit ex oratione neſcio qua Attius, quam meam eſſe dicebat, cohortationem quandam judicum ad honeſte judicandum, et commemorationem tum illorum judiciorum, quæ probata non eſſent, tum illius ipſius judicii Juniani: perinde quaſi ego non ab initio hujus defenſionis dixerim, invidioſum illud fuiſſe judicium; aut, cum de infamia judiciorum, quæ probata non eſſent, diſputarem, potuerim illud, quod tam populare eſſet, in illo tempore præterire. Ego vero, ſi quid ejuſmodi dixi, neque cognitum commemoravi, neque pro teſtimonio dixi; et illa oratio potius temporis mei, quam judicii et auctoritatis, fuit. Cum enim accuſarem, et mihi initio propoſuiſſem, ut animos et populi Romani et judicum commoverem, cumque omnes offenſiones judiciorum non ex

mea opinione, ſed ex hominum rumore, proferrem, iſtam rem, quæ tam populariter eſſet agitata, præterire non potui. Sed errat vehementer, ſi quis in orationibus noſtris, quas in judiciis habuimus, auctoritates noſtras conſignatas ſe habere arbitratur: omnes enim illæ orationes cauſarum et temporum ſunt, non hominum ipſorum ac patronorum. Nam, ſi cauſæ ipſæ pro ſe loqui poſſent, nemo adhiberet oratorem: nunc adhibemur, ut ea dicamus, non quæ noſtra auctoritate conſtituantur, ſed quæ ex re ipſa cauſaque ducantur. Hominem ingenioſum, M. Antonium, aiunt ſolitum eſſe dicere, *idcirco ſe nullam unquam orationem ſcripſiſſe, ut, ſi quid aliquando, quod non opus eſſet, ab ſe eſſet dictum, poſſet ſe negare dixiſſe*: perinde quaſi, quid a nobis dictum aut actum ſit, id niſi literis mandaverimus, hominum memoria non comprehendatur.

LI. Ego vero in iſto genere libentius cum multorum, tum hominis eloquentiſſimi et ſapientiſſimi, L. Craſſi, auctoritatem ſequor: qui, cum L. Plancium defenderet, accuſante M. Bruto, homine in dicendo vehementi et callido, cum Brutus, duobus recitatoribus conſtitutis, ex duabus ejus orationibus capita alterna, inter ſe contraria, recitanda curaſſet, quod in diſſuaſione rogationis ejus, quæ contra coloniam Narbonenſem ferebatur, quantum poteſt, de auctoritate ſenatus detrahit, in ſuaſione legis Serviliæ ſummis ornat ſenatum laudibus; et multa in equites Romanos cum ex ea oratione aſperius dicta recitaſſet, quo animi illorum judicum in Craſſum incenderentur; aliquantum eſſe commotus dicitur.

Itaque in reſpondendo primum expoſuit utriuſque rationem temporis, ut oratio ex re et cauſa habita videretur: deinde, ut intelligere poſſet Brutus, quem hominem, et non ſolum qua eloquentia, verum etiam quo lepore et quibus facetiis, præditum, laceſſiſſet; tres et ipſe excitavit recitatores cum ſingulis libellis, quos M. Brutus, pater illius accuſatoris, de jure civili reliquit. Eorum initia cum recitarentur, ea, quæ vobis nota eſſe arbitror: *Forte evenit, ut ruri in Privernate eſſemus, ego, et Brutus filius:*

fundum Privernatem flagitabat. *In Albano eramus, ego, et Brutus filius:* Albanum poſcebat. *In Tiburte forte cum aſſediſſemus, ego, et filius Brutus:* Tiburtem fundum requirebat. Brutum autem, hominem ſapientem, quod filii nequitiam videret, quæ prædia ei relinqueret, teſtificari dicebat voluiſſe. Quod ſi potuiſſet honeſte ſcribere, ſe in balneis cum id ætatis filio fuiſſe, non præteriiſſet: eas ſe tamen ab eo balneas non ex libris patris, ſed ex tabulis et ex cenſu, quærere. Craſſus tum ita Brutum ultus eſt, ut illum recitationis ſuæ pœniteret: moleſte enim fortaſſe tulerat, ſe in iis orationibus reprehenſum, quas de republica habuiſſet; in quibus forſitan magis requiratur conſtantia.

Ego autem illa recitata eſſe non moleſte fero. Neque enim ab illo tempore, quod tum erat, neque ab ea cauſa, quæ tum agebatur, aliena fuerunt: neque mihi quidquam oneris ſuſcepi, cum iſta dixi, quo minus honeſte hanc cauſam, et libere, poſſem defendere. Quod ſi velim confiteri, me cauſam A. Cluentii nunc cognoſcere, antea fuiſſe in illa opinione populari; quis tandem id poſſit reprehendere? Præſertim, Judices, cum a vobis quoque ipſis hoc impetrare ſit æquiſſimum, quod ego et ab initio petivi, et nunc peto, ut, ſi quam huc graviorem de illo judicio opinionem attuliſtis, hanc, cauſa perſpecta, atque omni veritate cognita, deponatis.

LII. Nunc, quoniam ad omnia, quæ abs te dicta ſunt, T. Atti, de Oppianici damnatione, reſpondi; confiteare neceſſe eſt, te opinionem multum fefelliſſe, quod exiſtimaris, me cauſam A. Cluentii non facto ejus, ſed lege, defenſurum. Nam hoc perſæpe dixiſti, tibi ſic renuntiari, me habere in animo cauſam hanc præſidio legis defendere. Itane eſt? ab amicis videlicet imprudentes prodimur? et eſt neſcio quis de iis, quos amicos nobis arbitramur, qui noſtra conſilia ad adverſarios deferat? Quiſnam tibi hoc renuntiavit? quis tam improbus fuit? cui ego autem narravi? Nemo, ut opinor, in culpa eſt; ſed nimirum tibi iſtuc lex ipſa renuntiavit. Sed num tibi ita defendiſſe videor, ut tota in cauſa mentionem ullam fecerim legis? Num ſecus hanc

cauſam defendiſſem, hac ſi lege Avitus teneretur? Certe, ut hominem confirmare oportet, nullus eſt locus a me purgandi iſtius invidioſi criminis prætermiſſus.

Quid ergo eſt? quæret fortaſſe quiſpiam, diſpliceatne mihi, legum præſidio a capite periculum propulſare. Mihi vero, Judices, non diſplicet; ſed utor inſtituto meo. In hominis honeſti pudentiſque judicio, non ſolum meo conſilio uti conſuevi, ſed multum etiam ejus, quem defendo, et conſilio, et voluntati, obtempero. Nam, ut hæc ad me cauſa delata eſt; qui leges eas, ad quas adhibemur, et in quibus verſamur, noſſe deberem; dixi Avito ſtatim, de eo, *Qui coiſſet, quo quis condemnaretur*, illum eſſe liberum: teneri autem noſtrum ordinem. Atque ille me orare et obſecrare cœpit, ut ne ſeſe lege defenderem. Cum ego, quæ mihi viderentur, dicerem; traduxit me ad ſuam ſententiam: affirmabat enim lacrymans, non ſe cupidiorem eſſe civitatis retinendæ, quam exiſtimationis. Morem homini geſſi: et tamen idcirco feci, (neque enim id ſemper facere debemus) quod videbam, per ſe ipſam cauſam copioſiſſime ſine lege poſſe defendi. Videbam, in hac defenſione, qua jam ſum uſus, plus dignitatis; in illa, qua me hic uti noluit, minus laboris, futurum. Quod ſi nihil aliud eſſet actum, niſi ut hanc cauſam obtinerem, lege recitata, peroraſſem.

LIII. Neque me illa oratio commoveret, quod ait Attius, indignum eſſe facinus, ſi ſenator judicio quemquam circumvenerit, legibus eum teneri; ſi eques Romanus hoc idem fecerit, non teneri. Ut tibi concedam, hoc indignum eſſe, quod cujuſmodi ſit, jam videro) tu mihi concedas neceſſe eſt, multo eſſe indignius, in ea civitate, quæ legibus contineatur, diſcedi a legibus. Hoc enim vinculum eſt hujus dignitatis, qua fruimur in republica, hoc fundamentum libertatis, hic fons æquitatis: mens, et animus, et conſilium, et ſententia, civitatis poſita eſt in legibus. Ut corpora noſtra ſine mente, ſic civitas ſine lege, ſuis partibus, ut nervis, ac ſanguine, et membris, uti non poteſt. Legum miniſtri, magiſtratus; legum interpretes, judices;

legum denique idcirco omnes ſervi ſumus, ut liberi eſſe poſſimus.

Quid eſt, Q. Naſo, cur tu in hoc ſexto loco ſedeas? Quæ vis eſt, qua abs te hi judices, tali dignitate præditi, coerceantur? Vos autem, Judices, quamobrem ex tam magna multitudine civium tam pauci de hominum fortunis ſententiam fertis? Quo jure Attius, quæ voluit, dixit? Cur mihi tamdiu poteſtas dicendi datur? Quid ſibi autem illi ſcribæ, quid lictores, quid cæteri, quos apparere huic quæſtioni video, volunt? Opinor hæc omnia lege fieri, totumque hoc judicium, ut antea dixi, quaſi mente quadam regi legis, et adminiſtrari. Quid ergo eſt? hæc quæſtio ſola ita gubernatur? Quid M. Plætorii et C. Flaminii inter ſicarios? quid C. Orchinii peculatus? quid mea de pecuniis repetundis? Quid C. Aquilii, apud quem nunc de ambitu cauſa dicitur? quid reliquæ quæſtiones? Circumſpicite omnes reipublicæ partes; omnia legum imperio et præſcripto fieri videbitis. Si quis apud me te, T. Atti, reum velit facere; clames, te lege pecuniarum repetundarum non teneri. Neque hæc tua recuſatio confeſſio ſit captæ pecuniæ; ſed laboris, ſed periculi, non legitimi declinatio.

LIV. Nunc, quid agatur, et quid abs te juris conſtituatur, vide. Jubet lex ea, qua lege hæc quæſtio conſtituta eſt, judicem quæſtionis, hoc eſt, Q. Voconium, cum iis judicibus, qui ei obvenerint, (vos appellat, Judices) quærere de veneno. In quem quærere? Infinitum eſt: *Quicunque fecerit, vendiderit, emerit, habuerit, dederit.* Quid eadem lex ſtatim adjungit? Recita. *Deque ejus capite quærito.* Cujus? qui coierit? convenerit? Non ita eſt. Quid ergo eſt? dic. *Qui tribunus militum legionibus quatuor primis, quive quæſtor, tribunus plebis.* Deinceps omnes magiſtratus nominavit. *Quive in ſenatu ſententiam dixit, dixerit.* Quid tum? *Qui eorum coiit, coierit, convenit, convenerit, quo quis judicio publico condemnaretur.* Qui eorum: quorum? videlicet, qui ſupra ſcripti ſunt. Quid intereſt, utro modo ſcriptum ſit? Etſi eſt apertum, tamen ipſa lex docet. Ubi enim omnes mortales

alligat, ita loquitur: *Qui venenum malum fecit, fecerit.* Omnes viri, mulieres, liberi, ſervi, in judicium vocantur. Si item de coitione voluiſſet; adjunxiſſet, *Quive coierit.* Nunc ita eſt, *Deque ejus capite quærito, qui magiſtratum habuerit, quive in ſenatu ſententiam dixerit; qui eorum coiit, coierit.*

Num is Cluentius? certe non eſt. Quis ergo eſt Cluentius? qui tamen defendi cauſam ſuam lege nolit. Itaque abjicio legem; morem Cluentio gero: tibi tamen, Atti, pauca, quæ ab hujus cauſa ſejuncta ſunt, reſpondebo. Eſt enim quiddam in hac cauſa, quod Cluentius ad ſe; eſt aliquid, quod ego ad me putem pertinere. Hic ſua putat intereſſe, ſe re ipſa, et geſto negotio, non lege, defendi; ego autem mea exiſtimo intereſſe, me nulla in diſputatione ab Attio videri eſſe ſuperatum. Non enim mihi hæc cauſa ſola dicenda eſt: omnibus hic labor meus propoſitus eſt, quicunque hac facultate defenſionis contenti eſſe poſſunt. Nolo, quemquam eorum, qui adſunt, exiſtimare, me, quæ de lege ab Attio dicta ſunt, ſi reticuerim, comprobare. Quamobrem, Cluenti, de te tibi obſequor: neque ego legem recito, neque hoc loco pro te dico; ſed ea, quæ a me deſiderari arbitror, non relinquam.

LV. Iniquum tibi videtur, Atti, eſſe, non iiſdem legibus omnes teneri. Primum, ut id iniquiſſimum eſſe confitear, hujuſmodi eſt, ut commutatis eis opus ſit legibus, non ut iis, quæ ſunt, non pareamus. Deinde, quis unquam hoc ſenator accuſavit, ut, cum altiorem gradum dignitatis beneficio populi Romani eſſet conſecutus, eo ſe putaret durioribus legum conditionibus uti non oportere? Quam multa ſunt commoda, quibus caremus; quam multa moleſta ac difficilia, quæ ſubimus? atque hæc omnia tantum honoris et amplitudinis commodis compenſantur. Converte nunc te ad equeſtrem ordinem, atque in cæteros ordines; eaſdem vitæ conditiones non perferent. Putant enim minus multos ſibi laqueos legum, et conditionum, ac judiciorum, propoſitos eſſe oportere, qui in ſummum locum civitatis aut non potuerunt aſcendere, aut non petiverunt.

Atque, ut omittam leges alias omnes, quibus nos tenemur, cæteri autem ſunt ordines liberati; hanc ipſam legem, *Ne quis judicio circumveniretur*, C. Gracchus tulit: eam legem pro plebe, non in plebem, tulit. Poſtea L. Sylla, homo a populi cauſa remotiſſimus, tamen, cum ejus rei quæſtionem hac ipſa lege conſtitueret, qua vos hoc tempore judicatis, populum Romanum, quem ab hoc genere liberum acceperat, alligare novo quæſtionis genere auſus non eſt. Quod ſi fieri poſſe exiſtimaſſet; pro illo odio, quod habuit in equeſtrem ordinem, nihil feciſſet libentius, quam omnem illam acerbitatem proſcriptionis ſuæ, queſtus in veteres judices, in hanc unam quæſtionem contuliſſet.

Nec nunc quidquam agitur, mihi credite, Judices, et proſpicite id, quod providendum eſt, niſi ut equeſter ordo in hujuſce legis periculum includatur. Neque hoc agitur ab omnibus, ſed a paucis. Nam ii ſenatores, qui ſe facile tuentur integritate et innocentia, quales, ut vere dicam, vos eſtis, et cæteri, qui ſine cupiditate vixerunt, equites ordini ſenatorio dignitate proximos, concordia conjunctiſſimos, eſſe cupiunt: ſed ii, qui ſe volunt poſſe omnia, neque præterea quidquam eſſe aut in homine ullo, aut in ordine, hoc uno metu ſe putant equites Romanos in poteſtatem ſuam redacturos, ſi conſtitutum eſt, ut de iis, qui rem judicarent, hujuſmodi judicia fieri poſſint. Vident enim auctoritatem hujus ordinis confirmari: vident judicia comprobari: hoc metu propoſito, evellere ſe aculeum ſeveritatis veſtræ poſſe confidunt. Quis enim de homine audeat paulo majoribus opibus prædito vere et fortiter judicare, cum videat, ſibi de eo, quod coierit, aut conſenſerit, cauſam eſſe dicendam?

LVI. O viros fortes, equites Romanos! qui homini clariſſimo ac potentiſſimo, M. Druſo, tribuno plebis, reſtiterunt, cum ille nihil aliud ageret cum illa cuncta, quæ tum erat, nobilitate, niſi uti, qui res judicaſſent, hujuſcemodi quæſtionibus in judicium vocarentur. Tunc C. Flavius Puſio, Cn. Titinnius, C. Mæcenas, illa robora populi Romani, cæterique hujuſcemodi

ordinis, non fecerunt idem, quod nunc Cluentius, ut aliquid culpæ ſuſcipere ſe putarent, recuſando; ſed apertiſſime repugnarunt, cum hæc recuſarent, et palam fortiſſime atque honeſtiſſime dicerent, ſe potuiſſe judicio populi Romani in ampliſſimum locum pervenire, ſi ſua ſtudia ad honores petendos conferre voluiſſent: ſeſe vidiſſe, in ea vita qualis ſplendor ineſſet, quanta ornamenta, quæ dignitas; quæ ſe non contempſiſſe, ſed ordine ſuo, patrumque ſuorum, contentos fuiſſe, et vitam illam tranquillam et quietam, remotam a procellis invidiarum, et hujuſcemodi judiciorum anfractu, ſequi maluiſſe. Aut ſibi ad honores petendos ætatem integram reſtitui oportere; aut, quoniam id non poſſet, eam conditionem vitæ, quam ſecuti, petitionem reliquiſſent, manere: iniquum eſſe, eos, qui honorum ornamenta, propter periculorum multitudinem, prætermiſiſſent, populi beneficiis eſſe privatos, judiciorum novorum periculis non carere. Senatorem hoc queri non poſſe, propterea quod ea conditione propoſita petere cœpiſſet, quodque permulta eſſent ornamenta, quibus eam mitigare moleſtiam poſſet; locus, auctoritas, domi ſplendor, apud exteras nationes nomen et gratia, toga prætexta, ſella curulis, inſignia, faſces, exercitus, imperia, provinciæ: quibus in rebus cum ſummum recte factis majores noſtri præmium, tum plura peccatis pericula propoſita eſſe voluerunt. Illi non hoc recuſabant, ea ne lege accuſarentur, qua nunc Avitus accuſatur, quæ tunc erat Sempronia, nunc eſt Cornelia; intelligebant enim, ea lege equeſtrem ordinem non teneri; ſed, ne nova lege alligarentur, laborabant. Avitus ne hoc quidem unquam recuſavit, quo minus vel ea lege rationem vitæ ſuæ redderet, qua non teneretur. Quæ ſi vobis conditio placet; omnes id agamus, ut hæc quam primum in omnes ordines quæſtio perferatur.

LVII. Interea quidem, per Deos immortales! quoniam omnia commoda noſtra, jura, libertatem, ſalutem denique, legibus obtinemus, a legibus non recedamus: ſimul et illud quam ſit indignum cogitemus, populum Romanum aliud nunc agere:

vobis rempublicam et fortunas ſuas commiſiſſe: ipſum ſine cura eſſe: non metuere, ne lege ea, quam nunquam ipſe juſſerit, et quæſtione, qua ſe ſolutum liberumque eſſe arbitretur, per paucos judices aſtringatur. Agit enim ſic cauſam T. Attius, adoleſcens bonus et diſertus, omnes cives legibus teneri omnibus: vos attenditis, et auditis ſilentio, ſicut facere debetis. A. Cluentius, eques Romanus, cauſam dicit ea lege, qua lege ſenatores, et ii, qui magiſtratum habuerunt, ſoli tenentur: mihi per eum recuſare, et in arce legis præſidia conſtituere defenſionis meæ, non licet. Si obtinuerit cauſam Cluentius, ſicuti veſtra æquitate nixi confidimus, exiſtimabunt, id quod erit, obtinuiſſe propter innocentiam, quoniam ita defenſus ſit; in lege autem, quam attingere noluerit, præſidii nihil fuiſſe.

Hic nunc eſt quiddam, quod ad me pertineat, de quo ante dixi, quod ego populo Romano præſtare debeam, quoniam is meæ vitæ ſtatus eſt, ut omnis mihi cura atque opera poſita ſit in omnium periculis defendendis. Video, quanta, et quam periculoſa, et quam infinita, quæſtio tentetur ab accuſatoribus, cum eam legem, quæ in noſtrum ordinem ſcripta ſit, in populum Romanum transferre conentur. Qua in lege eſt, *qui coierit:* quod quam late pateat, videtis. *Convenerit:* æque infinitum et incertum eſt. *Conſenſerit:* hoc vero cum incertum et infinitum, tum obſcurum et occultum eſt. *Falſumve teſtimonium dixerit.* Quis de plebe Romana teſtimonium dixit unquam, cui non hoc periculum, T. Attio auctore, paratum eſſe videatis? Nam dicturum quidem certe, ſi hoc judicium plebi Romanæ propoſitum ſit, neminem unquam eſſe confirmo. Sed hoc polliceor omnibus, ſi cui forte hac lege negotium faceſſetur, qui lege non teneatur, ſi is uti me defenſore voluerit, me ejus cauſam legis præſidio defenſurum; et vel his judicibus, vel eorum ſimilibus, facile probaturum, et omni me defenſione uſurum eſſe legis: qua nunc ut utar, ab eo, cujus voluntati mihi obtemperandum eſt, non conceditur.

LVIII. Non enim debeo dubitare, Judices, quin, ſi qua ad

vos cauſa hujuſmodi delata ſit ejus, qui lege non teneatur; etiam ſi is invidioſus, aut multis offenſus, eſſe videatur, etiam ſi eum oderitis, etiam ſi inviti abſoluturi ſitis, tamen abſolvatis, et religioni potius veſtræ, quam odio, pareatis. Eſt enim ſapientis judicis, cogitare, tantum ſibi a populo Romano eſſe permiſſum, quantum commiſſum et creditum ſit; et non ſolum ſibi poteſtatem datam, verum etiam fidem habitam, eſſe meminiſſe; poſſe quem oderit, abſolvere; quem non oderit, condemnare; et ſemper non quid ipſe velit, ſed quid lex et religio cogat, cogitare; animadvertere, qua lege reus citetur, de quo reo cognoſcat, quæ res in quæſtione verſetur. Cum hæc ſunt videnda, tum vero illud eſt hominis magni, Judices, atque ſapientis, cum illam, judicandi cauſa, tabellam ſumpſerit, non ſe putare eſſe ſolum, neque ſibi, quodcunque concupierit, licere, ſed habere in conſilio legem, religionem, æquitatem, fidem; libidinem autem, odium, invidiam, metum, cupiditateſque omnes, amovere; maximeque æſtimare conſcientiam mentis ſuæ, quam a Diis immortalibus accepimus, quæ a nobis divelli non poteſt, quæ ſi optimorum conſiliorum atque factorum teſtis in omni vita nobis erit, ſine ullo metu et ſumma cum honeſtate vivemus.

Hæc ſi T. Attius aut cognoviſſet, aut cogitaſſet; profecto ne conatus quidem eſſet dicere, id quod verbis multis egit, judicem, quod ei videatur, ſtatuere, et non devinctum legibus eſſe oportere. Quibus de rebus mihi pro Cluentii voluntate nimium, pro reipublicæ dignitate parum, pro veſtra prudentia ſatis, dixiſſe videor. Reliqua perpauca ſunt, quæ, quia veſtræ quæſtionis erant, idcirco illi ſtatuerunt ſibi ſingenda eſſe, et proferenda, ne omnium turpiſſimi reperirentur, ſi in judicium nihil, præter invidiam, attuliſſent.

LIX. Atque, ut exiſtimetis, neceſſario me de his rebus, de quibus jam dixerim, pluribus egiſſe verbis, attendite reliqua: profecto intelligetis, ea, quæ paucis demonſtrari potuerunt, breviſſime eſſe defenſa. Cn. Decio Samniti, ei, qui proſcriptus

eſt, injuriam in calamitate ejus ab hujus familia factam eſſe dixiſtis. Ab nullo ille liberalius, quam a Cluentio, tractatus eſt: hujus illum opes in rebus ejus incommodis ſublevarunt: atque hoc cum ipſe, tum omnes ejus amici, neceſſariique, cognoverunt.

Ancarii et Paceni paſtoribus hujus villicum vim et manus attuliſſe. Cum quædam in collibus, ut ſolet, controverſia paſtorum eſſet orta; Aviti villici rem domini, et privatam poſſeſſionem, defenderunt. Cum eſſet expoſtulatio facta, cauſa illis demonſtrata; ſine judicio controverſiaque diſceſſum eſt.

P. Ælii teſtamento propinquus exheredatus cum eſſet, heres hic alienior inſtitutus eſt. P. Ælius Aviti merito fecit: neque hic in teſtamento faciendo interfuit: idque teſtamentum ab hujus inimico Oppianico eſt obſignatum. Florio legatum ex teſtamento, infitiatum eſſe. Non eſt ita: ſed cum H-S xxx ſcripta eſſent, pro H-S ccc, neque ei ſatis cautum videretur; voluit, eum aliquid acceptum referre liberalitati ſuæ. Primo debere negavit; poſt ſine controverſia ſolvit. Cælii cujuſdam Samnitis uxorem poſt bellum ab hoc eſſe repetitam. Mulierem cum emiſſet de ſectoribus, quo tempore eam primum liberam eſſe audivit, ſine judicio reddidit Cælio. Ennium eſſe quendam, cujus bona teneat Avitus. Eſt hic Ennius egens quidam, calumniator, mercenarius Oppianici, qui permultos annos quievit; deinde aliquando cum ſervo Aviti furti egit; nuper ab ipſo Avito petere cœpit. Hic illo privato judicio, mihi credite, nobis iiſdem fortaſſe patronis, calumniam non effugiet. Atque etiam, ut nobis renuntiatur, hominem multorum hoſpitum, A. Binnium quendam, cauponem de via Latina, ſubornatis; qui ſibi a Cluentio, ſerviſque ejus, in taberna ſua manus allatas eſſe dicat. Quo de homine nihil etiam nunc dicere nobis eſt neceſſe. Si invitaverit, id quod ſolet, ſic hominem accipiemus, ut moleſte ferat, ſe de via deceſſiſſe. Habetis, Judices, quæ in totam vitam de moribus A. Cluentii, quem illi invidioſum reum volunt eſſe, annos octo meditati accuſatores college-

runt. Quam levia, genere ipſo! quam falſa, re! quam brevia, reſponſu!

LX. Cognoſcite nunc id, quod ad veſtrum jusjurandum pertinet, quod veſtri judicii eſt, quod vobis oneris impoſuit ea lex, qua coacti huc conveniſtis, de criminibus veneni: ut omnes intelligant, quam paucis verbis hæc cauſa perorari potuerit, et quam multa a me dicta ſint, quæ ad hujus voluntatem maxime, ad veſtrum judicium minime, pertinerent.

Objectum eſt, C. Vibium Capacem ab hoc A. Cluentio veneno eſſe ſublatum. Opportune adeſt homo ſumma fide, et omni virtute præditus, L. Plætorius, ſenator, qui illius Capacis hoſpes fuit, et familiaris. Apud hunc ille Romæ hábitavit, apud hunc ægrotavit, hujus domi eſt mortuus. At heres eſt Cluentius. Inteſtatum dico eſſe mortuum, poſſeſſionemque ejus bonorum, Prætoris edicto, huic illius ſororis filio, adoleſcenti pudentiſſimo et in primis honeſto, equiti Romano datam, Numerio Cluentio, quem videtis.

Alterum veneficii crimen, Oppianico huic adoleſcenti, cum ejus in nuptiis more Larinatium multitudo hominum pranderet, venenum Aviti conſilio paratum: id cum daretur in mulſo, Balbutium quendam, ejus familiarem, intercepiſſe, bibiſſe, ſtatimque eſſe mortuum. Hæc ego ſi ſic agerem, tanquam mihi crimen eſſet diluendum, hæc pluribus verbis dicerem, quæ nunc paucis percurrit oratio mea.

Quid unquam Avitus in ſe admiſit, ut hoc tantum ab eo facinus non abhorrere videatur? Quid autem magnopere Oppianicum metuebat, cum ille verbum omnino in hac ipſa cauſa nullum facere potuerit; huic autem accuſatores, matre viva, deeſſe non poſſent? quod jam intelligetis. An, ut de cauſa ejus periculi nihil decederet, ad cauſam novum crimen accederet? Quod autem tempus veneni dandi, illo die? in illa frequentia? Per quem porro datum? unde ſumptum? Quæ deinde interceptio poculi? cur non de integro autem datum? Multa ſunt, quæ dici poſſunt; ſed non committam,

ut videar non dicendo voluiſſe dicere: res enim jam ſe ipſa defendat.

Nego, illum adoleſcentem, quem ſtatim epoto poculo mortuum eſſe dixiſtis, omnino illo die eſſe mortuum: magnum et impudens mendacium. Perſpicite cætera. Dico, illum, cum ad illud prandium crudior veniſſet, et, ut ætas illa fert, ſibi tum non peperciſſet; aliquot dies ægrotaſſe, et ita eſſe mortuum. Quis huic rei teſtis eſt? idem, qui ſui luctus, pater; pater, inquam, illius adoleſcentis: quem, propter animi dolorem, pertenuis ſuſpicio potuiſſet ex illo loco teſtem in A. Cluentium conſtituere; is hunc ſuo teſtimonio ſublevat. Quod recita. Tu autem, niſi moleſtum eſt, pauliſper exurge, et perfer hunc dolorem commemorationis neceſſariæ: in qua ego diutius non morabor, quoniam, quod fuit viri optimi, feciſti, uti ne cui innocenti mœror tuus calamitatem et falſum crimen afferret. Testimonium *Balbutii patris.*

LXI. Unum etiam mihi reliquum ejuſmodi crimen eſt, Judices, ex quo illud perſpicere poſſitis, quod a me initio orationis meæ dictum eſt; quidquid mali per hos annos A. Cluentius viderit, quidquid hoc tempore habeat ſollicitudinis ac negotii, id omne a matre eſſe conflatum. Oppianicum veneno necatum eſſe, quod ei datum ſit in pane per M. Aſellium quendam, familiarem illius, idque Aviti conſilio factum eſſe, dicitis. In quo primum illud quæro, quæ cauſa Avito fuerit, cur interficere Oppianicum vellet. Inimicitias enim inter ipſos fuiſſe confiteor; ſed homines inimicos ſuos morte affici volunt, vel quod metuunt, vel quod oderunt. Quo tandem igitur Avitus metu adductus tantum in ſe facinus ſuſcipere conatus eſt? Quid erat, quod jam Oppianicum pœna affectum pro maleficiis, ejectum e civitate, quiſquam timeret? Quid metuebat? ut oppugnaretur a perdito? an ne accuſaretur a condemnato? an ne exulis teſtimonio læderetur? Sin autem, quod oderat Avitus, idcirco illum vita frui noluit; adeone erat ſtultus, ut illam, quam tum ille vivebat, vitam eſſe arbitraretur, damnati, exulis, deſerti

ab omnibus? Quem, propter animi importunitatem, nemo recipere tecto, nemo audire, nemo alloqui, nemo reſpicere, vellet? Hujus igitur vitæ Avitus invidebat? Hunc ſi acerbe et penitus oderat; non eum quam diutiſſime vivere velle debebat? Huic mortem maturabat inimicus, quod illi unum in malis perfugium erat calamitatis? Qui, ſi quid animi ac virtutis habuiſſet, ut multi ſæpe fortes viri in ejuſmodi dolore, mortem ſibi ipſe conſciſſet; huic quamobrem id vellet inimicus offerre, quod ipſe ſibi optare deberet? Nam nunc quidem quid tandem illi mali mors attulit? niſi forte ineptiis ac fabulis ducimur, ut exiſtimemus illum apud inferos impiorum ſupplicia perferre, ac plures illic offendiſſe inimicos, quam hic reliquiſſe; a ſocrus, ab uxorum, a fratris, a liberum, pœnis actum eſſe præcipitem in ſceleratorum ſedem atque regionem. Quæ ſi falſa ſunt, id quod omnes intelligunt, quid ei tandem aliud mors eripuit, præter ſenſum doloris?

LXII. Age vero, venenum per quem datum? per M. Aſellium. Quid huic cum Avito? nihil: atque adeo, quod ille Oppianico familiariſſime eſt uſus, potius etiam ſimultas. Eine igitur, quem ſibi offenſiorem, Oppianico familiariſſimum, ſciebat eſſe, potiſſimum et ſuum ſcelus, et illius periculum, committebat? Cur deinde tu, qui pietate ad accuſandum excitatus es, hunc Aſellium eſſe inultum tamdiu ſinis? Cur non Aviti exemplo uſus es, ut per illum, qui attuliſſet venenum, de hoc præjudicaretur?

Jam vero illud quam non probabile, quam inuſitatum, Judices, quam novum, in pane datum venenum? Faciliuſne potuit, quam in poculo? latentius potuit, abditum aliqua in parte panis, quam ſi totum colliquefactum in potione eſſet? celerius potuit comeſtum, quam epotum, in venas atque in omnes partes corporis permanare? facilius fallere in pane, ſi eſſet animadverſum, quam in poculo, cum ita confuſum eſſet, ut ſecerni nullo modo poſſet?

At repentina morte periit. Quod ſi eſſet ita factum, tamen ea

res, propter multorum ejuſmodi mortem, ſatis firmam veneni ſuſpicionem non haberet: ſi eſſet ſuſpicioſum, tamen ad alios potius, quam ad Avitum, pertineret. Verum in eo ipſo homines impudentiſſime mentiuntur. Id ut intelligatis, et mortem ejus, et quemadmodum, poſt mortem, in Avitum ſit crimen a matre quæſitum, cognoſcite.

Cum vagus et exul erraret, atque undique excluſus Oppianicus in Falernum ſe ad C. Quintilium contuliſſet; ibi primum in morbum incidit, ac ſatis vehementer diuque ægrotavit. Cum eſſet una Saſſia, et Statio Albio quodam, colono, homine valente, qui ſimul eſſe ſolebat, familiarius uteretur, quam vir diſſolutiſſimus, incolumi fortuna, pati poſſet, et jus illud matrimonii caſtum atque legitimum damnatione viri ſublatum arbitraretur; Nicoſtratus quidam, fidelis Oppianici ſervulus, percurioſus et minime mendax, multa dicitur renuntiare domino ſolitus eſſe. Interea Oppianicus cum jam convaleſceret, neque in Falerno improbitatem coloni diutius ferre poſſet, et huc ad urbem profectus eſſet, (ſolebat enim extra portam aliquid habere conducti) cecidiſſe ex equo dicitur, et homo infirma valetudine latus offendiſſe vehementer, et, poſteaquam ad urbem cum febri venerit, paucis diebus eſſe mortuus. Mortis ratio, Judices, ejuſmodi eſt, ut aut nihil habeat ſuſpicionis, aut, ſi quid habet, id intra parietes in domeſtico ſcelere verſetur.

LXIII. Poſt mortem ejus Saſſia ſtatim moliri nefaria mulier cœpit inſidias filio: quæſtionem habere de viri morte conſtituit. Emit de A. Rupilio, quo erat uſus Oppianicus medico, Stratonem quendam, quaſi ut idem faceret, quod Avitus in emendo Diogene fecerat. De hoc Stratone, et de aſſecla quodam ſervo ſuo, quæſituram eſſe dixit. Præterea ſervum illum Nicoſtratum, quem nimium loquacem fuiſſe, ac nimium domino fidelem, arbitrabatur, ab hoc adoleſcente Oppianico in quæſtionem poſtulavit. Hic cum eſſet illo tempore puer, et illa quæſtio de patris ſui morte conſtitui diceretur; etſi illum ſervum, et ſibi benevolum eſſe, et patri fuiſſe, arbitrabatur; nihil tamen eſt auſus

recuſare. Advocantur amici et hoſpites Oppianici, et ipſius mulieris multi, homines honeſti, atque omnibus rebus ornati: tormentis omnibus vehementiſſimis quæritur. Cum eſſent animi ſervorum et ſpe et metu tentati, ut aliquid in quæſtione dicerent; tamen, ut arbitror, auctoritate advocatorum, et vi tormentorum, adducti, in veritate manſerunt, neque ſe quidquam ſcire dixerunt.

Quæſtio illo die de amicorum ſententia dimiſſa eſt. Satis longo intervallo poſt iterum advocantur. Habetur de integro quæſtio: nulla vis tormentorum acerrimorum prætermittitur: averſari advocati, et jam vix ferre poſſe: furere crudelis atque importuna mulier, ſibi nequaquam, ut ſperaſſet, ea, quæ cogitaſſet, procedere. Cum jam tortor, atque eſſent tormenta ipſa defeſſa, neque tamen illa finem facere vellet; quidam ex advocatis, homo et honoribus populi ornatus, et ſumma virtute præditus, intelligere ſe dixit, non id agi, ut verum inveniretur, ſed ut aliquid falſi dicere cogerentur. Hoc poſtquam cæteri comprobarunt; ex omnium ſententia conſtitutum eſt, ſatis videri eſſe quæſitum.

Redditur Oppianico Nicoſtratus: Larinum ipſa proficiſcitur cum ſuis, mœrens, quod jam certe incolumem filium fore putabat, ad quem non modo verum crimen, ſed ne ficta quidem ſuſpicio, perveniret; et cui non modo aperta inimicorum oppugnatio, ſed ne occultæ quidem matris inſidiæ, nocere potuiſſent. Larinum poſtquam venit; quæ, a Stratone illo venenum antea viro ſuo datum, ſibi perſuaſum eſſe ſimulaſſet, inſtructam ei continuo et ornatam, Larini medicinæ exercendæ cauſa, tabernam dedit.

LXIV. Unum, alterum, tertium, annum Saſſia quieſcebat; ut velle atque optare aliquid calamitatis filio potius, quam id ſtruere et moliri, videretur. Tum interim, Hortenſio, Metello, Conſulibus, ut hunc Oppianicum aliud agentem, ac nihil ejuſmodi cogitantem, ad hanc accuſationem detraheret, invito deſpondit ei filiam ſuam, illam, quam ex genero ſuſceperat; ut

eum nuptiis alligatum ſimul, et teſtamenti ſpe devinctum, poſſit habere in poteſtate. Hoc ipſo fere tempore Strato ille medicus domi furtum fecit, et cædem ejuſmodi. Cum eſſet in ædibus armarium, in quo ſciret eſſe nummorum aliquantum, et auri, noctu duos conſervos dormientes occidit, in piſcinamque dejecit; ipſe armarii fundum exſecuit, et H-S * et auri quinque pondo abſtulit, uno ex ſervis, puero non grandi, conſcio.

Furto poſtridie cognito, omnis ſuſpicio in eos ſervos, qui non comparebant, commovebatur. Cum exſectio illa fundi in armario animadverteretur, quærebant homines, quonam modo fieri potuiſſet. Quidam ex amicis Saſſiæ recordatus eſt, ſe nuper in auctione quadam vidiſſe in rebus minutis aduncam ex omni parte dentium et tortuoſam venire ſerrulam, qua illud potuiſſe ita circumſecari videretur. Ne multa; perquiritur a coactoribus: invenitur ea ſerrula ad Stratonem perveniſſe. Hoc initio ſuſpicionis orto, et aperte inſimulato Stratone, puer ille conſcius pertimuit; rem omnem dominæ indicavit: homines in piſcina inventi ſunt: Strato in vincula conjectus eſt: atque etiam in taberna ejus nummi, nequaquam omnes, reperiuntur.

Conſtituitur quæſtio de furto. Nam quid quiſquam ſuſpicari aliud poteſt? An hoc dicitis, armario expilato, pecunia ablata, non omni recuperata, occiſis hominibus, inſtitutam eſſe quæſtionem de morte Oppianici? Cui probatis? Quid eſt, quod minus veriſimile proferre potuiſtis? Deinde, ut omittam cætera, triennio poſt mortem Oppianici de ejus morte quærebatur? Atque etiam, incenſa odio priſtino, Nicoſtratum eundem illum tum ſine cauſa in quæſtionem poſtulavit. Oppianicus primo recuſavit: poſteaquam illa abducturam ſe filiam, mutaturam eſſe teſtamentum, minaretur; mulieri crudeliſſimæ ſervum fideliſſimum, non in quæſtionem tulit, ſed plane ad ſupplicium dedit.

LXV. Poſt triennium igitur agitata denique quæſtio de viri morte habebatur: et de quibus ſervis habebatur? Nova, credo, res objecta, novi quidam homines in ſuſpicionem vocati ſunt. De Stratone, et de Nicoſtrato. Quid? Romæ quæſitum de iſtis

hominibus non erat? Itane tandem? Mulier, jam non morbo, ſed ſcelere, furioſa, cum quæſtionem habuiſſet Romæ, cum de T. Annii, L. Rutilii, P. Saturii, et cæterorum honeſtiſſimorum virorum, ſententia conſtitutum eſſet, ſatis quæſitum videri, eadem de re triennio poſt, iiſdem de hominibus, nullo adhibito, non dicam viro, ne colonum forte adfuiſſe dicatis, ſed bono viro, in filii caput quæſtionem habere conata eſt.

An hoc dicitis? Mihi enim venit in mentem, quid dici poſſit, tametſi adhuc non eſſet dictum: cum haberetur de furto quæſtio, Stratonem aliquid de veneno eſſe confeſſum? Hoc uno modo, Judices, ſæpe multorum improbitate depreſſa veritas emergit, et innocentiæ defenſio intercluſa reſpirat: quod aut ii, qui ad fraudem callidi ſunt, non tantum audent, quantum excogitant; aut illi, quorum eminet audacia, atque projecta eſt, a conſiliis malitiæ deſeruntur. Quod ſi aut confidens aſtutia, aut callida eſſet audacia, vix ullo obſiſti modo poſſet. Utrum furtum factum non eſt? at nihil clarius Larini fuit. An ad Stratonem ſuſpicio non pertinuit? at is et ex ſerrula inſimulatus, et a puero conſcio eſt indicatus. An id actum non eſt in quærendo?

Quæ fuit alia igitur cauſa quærendi? An, id quod dicendum vobis eſt, et quod tum Saſſia dictitabat, cum de furto quæreretur, tum Strato iiſdem in tormentis dixit de veneno? En hoc illud eſt, quod ante dixi: mulier abundat audacia; conſilio et ratione deficitur. Nam tabellæ quæſtionis plures proferuntur, quæ recitatæ, vobiſque editæ ſunt, illæ ipſæ, quas tum obſignatas eſſe dixi: in quibus tabellis de furto litera nulla invenitur. Non venit in mentem, primam orationem Stratonis conſcribere de furto; poſt aliquid adjungere dictum de veneno, quod non percontatione quæſitum, ſed dolore expreſſum, videretur.

Quæſtio de furto eſt, veneni jam ſuſpicione, ſuperiore quæſtione, ſublata: quod ipſum hæc eadem mulier indicarat; quæ, ut Romæ de amicorum ſententia ſtatuerat ſatis eſſe quæſitum, poſtea per triennium maxime ex omnibus ſervis Stratonem illum

dilexerat, in honore habuerat, commodis omnibus affecerat. Cum igitur de furto quæreretur, et eo furto, quod ille ſine controverſia fecerat; tum ille de eo, quod quærebatur, verbum nullum fecit? de veneno ſtatim dixit? de furto, ſi non eo loco, quo debuit, ne in extrema quidem, aut media, aut in aliqua denique parte quæſtionis, verbum fecit ullum?

LXVI. Jam videtis, illam nefariam mulierem, Judices, eadem manu, qua, ſi detur poteſtas, interficere filium cupiat, hanc fictam quæſtionem conſcripſiſſe. Atque iſtam ipſam quæſtionem, dicite, quis obſignavit? unum aliquem nominate. Neminem reperietis, niſi forte ejuſmodi hominem, quem ego proferri malim, quam neminem nominari. Quid ais, T. Atti? Tu periculum capitis, tu indicium ſceleris, tu fortunas alterius, literis conſcriptas, in judicium afferas; neque earum auctorem literarum, neque obſignatorem, neque teſtem ullum, nominabis? Et quam tu peſtem innocentiſſimo filio ex matris ſinu deprompſeris, hanc hi tales viri comprobabunt? Eſto, in tabellis nihil eſt auctoritatis: quid? ipſa quæſtio judicibus; quid? amicis hoſpitibuſque Oppianici, quos adhibuerat antea; quid? huic tandem ipſi tempori, cur non reſervata eſt? Quid iſtis hominibus factum eſt, Stratone, et Nicoſtrato?

Quæro abs te, Oppianice, ſervo tuo Nicoſtrato quid factum eſſe dicas: quem tu, cum hunc brevi tempore accuſaturus eſſes, Romam deducere, dare poteſtatem indicandi, incolumem denique ſervare quæſtioni, ſervare his judicibus, ſervare huic tempori, debuiſti. Nam Stratonem quidem, Judices, in crucem actum eſſe exſecta ſcitote lingua: quod, nemo eſt Larinatium, qui neſciat. Timuit mulier amens non ſuam conſcientiam, non odium municipum, non famam omnium, ſed, quaſi non omnes ejus ſceleris teſtes eſſent futuri, ſic metuit, ne condemnaretur extrema ſervuli voce morientis.

Quod hoc portentum, Dii immortales! quod tantum monſtrum in ullis locis? quod tam infeſtum ſcelus et immane, aut unde, natum eſſe dicamus? Jam enim videtis profecto, Judices,

non ſine neceſſariis me, ac maximis, cauſis principio orationis meæ de matre dixiſſe: nihil eſt enim mali, nihil ſceleris, quod illa non ab initio filio voluerit, optaverit, cogitaverit, effecerit. Mitto illam primam libidinis injuriam: mitto nefarias generi nuptias: mitto cupiditate matris expulſam ex matrimonio filiam: quæ nondum ad hujuſce vitæ periculum, ſed ad commune familiæ dedecus, pertinebant. Nihil de alteris Oppianici nuptiis queror: quarum illa cum obſides filios ab eo mortuos accepiſſet, tum denique in familiæ luctum, atque in privignorum funus, nupſit. Prætereo, quod Aurium Melinum, cujus illa quondam ſocrus, paulo ante uxor, fuiſſet, cum Oppianici eſſe opera proſcriptum occiſumque cognoſceret, eam ſibi domum ſedemque conjugii delegit, in qua quotidie ſuperioris viri mortis indicia et ſpolia fortunarum videret.

Illud primum queror, de illo ſcelere, quod nunc denique patefactum eſt, Fabriciani veneni: quod jam tum recens ſuſpicioſum cæteris, huic incredibile, nunc vero apertum jam omnibus, ac manifeſtum, videtur. Non eſt profecto de illo veneno celata mater: nihil eſt ab Oppianico ſine conſilio mulieris cogitatum: quod niſi eſſet, certe poſtea, deprehenſa re, non illa ut ab improbo viro diſceſſiſſet, ſed ut a crudeliſſimo hoſte fugiſſet, domumque illam in perpetuum, ſcelere omni affluentem, reliquiſſet. Non modo id non fecit, ſed ab illo tempore nullum locum prætermiſit, in quo non inſtrueret inſidias aliquas, ac dies omnes ac noctes tota mente mater de pernicie filii cogitaret. Quæ primum, ut iſtum confirmaret Oppianicum accuſatorem filio ſuo, donis muliebribus, collocatione filiæ, ſpe hereditatis, obſtrinxit.

LXVII. Itaque apud cæteros, novis inter propinquos ſuſceptis inimicitiis, ſæpe fieri divortia, atque affinitatum diſcidia, vidimus: hæc mulier ſatis firmum accuſatorem filio ſuo fore neminem putavit, niſi qui in matrimonium ſororem ejus ante duxiſſet. Cæteri, novis affinitatibus adducti, veteres inimicitias ſæpe deponunt: illa ſibi ad confirmandas inimicitias affinitatis con-

junctionem pignori fore putavit. Neque in eo ſolum diligens fuit, ut accuſatorem filio ſuo compararet; ſed etiam cogitavit, quibus eum rebus armaret. Hinc enim illæ ſollicitationes ſervorum et minis et promiſſis: hinc illæ infinitæ crudeliſſimæque de morte Oppianici quæſtiones: quibus finem aliquando non muliebris modus, ſed amicorum auctoritas, fecit. Ab eodem ſcelere illæ triennio poſt habitæ Larini quæſtiones: ejuſdem amentiæ falſæ conſcriptiones quæſtionum: ex eodem furore etiam illa conſcelerata exſectio linguæ: totius denique hujus ab illa eſt et inventa, et adornata, comparatio criminis.

Atque his rebus cum inſtructum accuſatorem filio ſuo Romam ipſa miſiſſet, pauliſper, conquirendorum et conducendorum teſtium cauſa, Larini eſt commorata: poſtea autem, cum appropinquare hujus judicium ei nuntiatum eſt, confeſtim huc advolavit, ne aut accuſatoribus diligentia, aut pecunia teſtibus, deeſſet; aut ne forte mater hoc ſibi optatiſſimum ſpectaculum hujus ſordium atque luctus, et tanti ſqualoris, amitteret.

LXVIII. Jam vero quod iter Romam ejus mulieris fuiſſe exiſtimatis? quod ego, propter vicinitatem Aquinatium et Venafranorum, ex multis audivi et comperi: quos concurſus in his oppidis? quantos et virorum et mulierum gemitus eſſe factos? Mulierem quandam Larino, atque illam uſque a mari ſupero, Romam proficiſci, cum magno comitatu, et pecunia, quo facilius circumvenire judicio capitis, atque opprimere, filium poſſet! Nemo erat illorum, pene dicam, quin expiandum illum locum eſſe arbitraretur, quacunque illa iter feciſſet; nemo, quin terram ipſam violari, quæ mater eſt omnium, veſtigiis conſceleratæ matris putaret. Itaque nullo in oppido conſiſtendi poteſtas ei fuit; nemo ex tot hoſpitibus inventus eſt, qui non contagionem aſpectus fugeret: nocti ſe potius ac ſolitudini, quam ulli aut turbæ aut hoſpiti, committebat.

Nunc vero quid agat, quid moliatur, quid denique quotidie cogitet, quem ignorare noſtrum putat? quos appellarit, quibus pecuniam promiſerit, quorum fidem pretio labefactare conata

ſit, tenemus. Quin etiam nocturna ſacrificia, quæ putat occultiora eſſe, ſceleratasque ejus preces, et nefaria vota, cognovimus; quibus illa etiam Deos immortales de ſuo ſcelere teſtatur, neque intelligit, pietate, et religione, et juſtis precibus, Deorum mentes, non contaminata ſuperſtitione, neque ad ſcelus perficiendum cæſis hoſtiis, poſſe placari. Cujus ego furorem atque crudelitatem Deos immortales a ſuis aris atque templis aſpernatos eſſe confido.

LXIX. Vos, Judices, quos huic A. Cluentio quoſdam alios Deos ad omne vitæ tempus fortuna eſſe voluit, hujus importunitatem matris a filii capite depellite. Multi ſæpe in judicando peccata liberum parentum miſericordiæ conceſſerunt: vos, ne hujus honeſtiſſime actam vitam matris crudelitati condonetis, rogamus; præſertim cum ex altera parte totum municipium videre poſſitis. Omnes ſcitote, Judices, (incredibile dictu eſt, ſed a me veriſſime dicitur) omnes Larinates, qui valuerunt, veniſſe Romam, ut hunc ſtudio frequentiaque ſua, quantum poſſent, in tanto ejus periculo ſublevarent. Pueris illud hoc tempore, et mulieribus, oppidum ſcitote eſſe traditum, idque in præſentia, in communi Italiæ pace, domeſticis copiis eſſe tutum: quos tamen ipſos æque, et eos, quos præſentes videtis, hujus expectatio judicii dies noctesque ſollicitat.

Non illi vos de unius municipis fortunis arbitrantur, ſed de totius municipii ſtatu, dignitate, commodiſque omnibus, ſententias eſſe laturos. Summa eſt enim, Judices, hominis in communem municipii rem diligentia, in ſingulos municipes benignitas, in omnes homines juſtitia et fides. Præterea nobilitatem illam inter ſuos, locumque a majoribus traditum, ſic tuetur, ut majorum gravitatem, conſtantiam, gratiam, liberalitatem, aſſequatur. Itaque iis eum verbis publice laudant, ut non ſolum teſtimonium ſuum judiciumque ſignificent, verum etiam curam animi, ac dolorem. Quæ dum laudatio recitatur, vos quæſo, qui eam detuliſtis, aſſurgite. LAUDATIO CLUENTII, *ex decurionum Larinatium decreto.*

Ex lacrymis horum, Judices, exiſtimare poteſtis, omnes hæc decuriones decreviſſe lacrymantes. Age vero, vicinorum quantum ſtudium, quam incredibilis benevolentia, quanta cura eſt? Non illi in libellis laudationum decreta miſerunt, ſed homines honeſtiſſimos, quos noſſemus omnes, huc frequentes adeſſe, et hunc præſentes laudare, voluerunt. Adſunt Ferentani, homines nobiliſſimi, Marrucini item pari dignitate: Theano, Appulo, atque Luceria, equites Romanos, honeſtiſſimos homines, laudatores videtis: Boviano, totoque ex Samnio, cum laudationes honeſtiſſimæ miſſæ ſunt, tum homines ampliſſimi nobiliſſimique venerunt. Jam qui in agro Larinati prædia, qui negotia, qui res pecuarias, habent, honeſti homines, et ſummo ſplendore præditi, difficile dictu eſt, quam ſint ſolliciti, quam laborent. Non multi mihi ab uno ſic diligi videntur, ut hic ab his univerſis.

LXX. Quam non abeſſe ab hujus judicio L. Voluſienum, ſummo ſplendore hominem ac virtute præditum, vellem! quam vellem præſentem poſſe P. Helvidium Rufum, equitem Romanum, omnium ornatiſſimum, nominare! qui, cum hujus cauſa dies noctesſque vigilaret, et cum me hanc cauſam doceret, in morbum gravem periculoſumque incidit; in quo tamen non minus de capite ejus, quam de ſua vita, laborat. Cn. Tudicii ſenatoris, viri optimi et honeſtiſſimi, par ſtudium et teſtimonio et laudatione cognoſcetis. Eadem ſpe, ſed majore verecundia, de te, P. Volumni, quoniam judex es in A. Cluentium, dicimus. Et, ne longum ſit, omnium vicinorum ſummam eſſe in hunc benevolentiam, confirmamus.

Horum omnium ſtudium, curam, diligentiam, meumque una laborem, qui totam hanc cauſam, vetere inſtituto, ſolus peroravi, veſtramque ſimul, Judices, æquitatem et manſuetudinem, una mater oppugnat. At quæ mater? quam cæcam crudelitate et ſcelere ferri videtis: cujus cupiditatem nulla unquam turpitudo retardavit: quæ vitiis animi in deterrimas partes jura hominum convertit omnia: cujus ea ſtultitia eſt, ut eam nemo ho-

minem; ea vis, ut nemo fœminam; ea crudelitas, ut nemo matrem, appellare poſſit. Atque etiam nomina neceſſitudinum, non ſolum naturæ nomen et jura, mutavit: uxor generi, noverca filii, filiæ pellex: eo jam denique adducta eſt, ut ſibi, præter formam, nihil ad ſimilitudinem hominis reſervarit.

Quare, Judices, ſi ſcelus odiſtis, prohibete aditum matris a filii ſanguine: date parenti hunc incredibilem dolorem ex ſalute, ex victoria, liberum: patimini, matrem, ne orbata filio lætetur, victam potius veſtra æquitate diſcedere. Sin autem, id quod veſtra natura poſtulat, pudorem, bonitatem, virtutemque diligitis; levate hunc aliquando ſupplicem veſtrum, Judices, tot annos in falſa invidia periculiſque verſatum: qui nunc primum poſt illam flammam, aliorum facto et cupiditate excitatam, ſpe veſtræ æquitatis erigere animum, et paulum reſpirare a metu, cœpit; cui poſita ſunt in vobis omnia; quem ſervatum eſſe plurimi cupiunt, ſervare ſoli vos poteſtis. Orat vos Avitus, Judices, et flens obſecrat, ne ſe invidiæ, quæ in judiciis valere non debet; ne matri, cujus vota et preces a veſtris mentibus repudiare debetis; ne Oppianico, homini nefario, condemnato jam et mortuo, condonetis.

LXXI. Quod ſi qua calamitas hunc in hoc judicio afflixerit innocentem; næ iſte miſer, Judices, ſi, id quod difficile factu eſt, in vita remanebit, ſæpe et multum queretur, deprehenſum eſſe illud quondam Fabricianum venenum. Quod ſi tum indicatum non eſſet; non huic ærumnoſiſſimo venenum illud fuiſſet, ſed multorum medicamentum laborum: poſtremo etiam fortaſſis mater, exequias illius funeris proſecuta, mortem ſe filii lugere ſimulaſſet. Nunc vero quid erit profectum, niſi ut hujus ex mediis mortis inſidiis vita ad luctum reſervata, mors ſepulcro patris privata, eſſe videatur? Satis diu fuit in miſeriis, Judices: ſatis multos annos ex invidia laboravit. Nemo huic tam iniquus, præter parentem, fuit, cujus animum non jam expletum eſſe putemus. Vos, qui æqui eſtis omnibus, qui, ut quiſque crudeliſſime oppugnatur, eum leniſſime ſublevatis, conſervate

A. Cluentium: reſtituite incolumem municipio: amicis, vicinis, hoſpitibus, quorum ſtudia videtis, reddite: vobis in perpetuum, liberiſque veſtris, obſtringite. Veſtrum eſt hoc, Judices, veſtræ dignitatis, veſtræ clementiæ: recte hoc repetitur a vobis, ut virum optimum atque innocentiſſimum, plurimiſque mortalibus carum atque jucundiſſimum, his aliquando calamitatibus liberetis; ut omnes intelligant, in concionibus eſſe invidiæ locum, in judiciis veritati.

DE LEGE AGRARIA

CONTRA

P. SERVILIUM RULLUM

In Senatu

ORATIO XV.

I. * * * Quæ res aperte petebatur, ea nunc occulte cuniculis oppugnatur. Dicent enim decemviri, id quod dicitur a multis, et ſæpe dictum eſt, poſt eoſdem Conſules, regis Alexandri teſtamento, regnum illud populi Romani eſſe factum. Dabitis igitur Alexandriam clam petentibus iis, quibus apertiſſime pugnantibus reſtitiſtis? Hæc, per Deos immortales! utrum eſſe vobis conſilia ſiccorum, an vinolentorum ſomnia; et utrum cogitata ſapientum, an optata furioſorum, videntur?

Videte nunc, proximo capite ut impurus helluo turbet rempublicam; ut a majoribus noſtris poſſeſſiones relictas diſperdat, et diſſipet; ut ſit non minus in populi Romani patrimonio nepos, quam in ſuo. Proſcribit in ſua lege vectigalia, quæ decemviri vendant, hoc eſt, proſcribit auctionem publicorum bonorum: agros emi vult, qui dividantur: quærit pecuniam. Videlicet excogitabit aliquid, atque afferet. Nam ſuperioribus capitibus dignitas populi Romani violabatur: nomen imperii in

* * * *Deſunt permulta.*

commune odium orbis terræ vocabatur: urbes pacatæ, agri ſociorum, regum ſtatus, decemviris donabantur: nunc præſens certa pecunia numerata quæritur. Expecto, quid tribunus plebis vigilans et acutus excogitet. Veneat, inquit, ſilva Scantia. Utrum tandem hanc ſilvam in relictis poſſeſſionibus, an in Cenſorum paſcuis, inveniſti? Si quid eſt, quod indagaris, inveneris, ex tenebris erueris, quanquam iniquum eſt, conſume tamen ſane, quoniam commodum eſt, quoniam quidem tu attuliſti. Silvam vero tu Scantiam vendas, nobis Conſulibus, atque hoc ſenatu? tu ullum vectigal attingas? tu populi Romani ſubſidia belli, tu ornamenta pacis, eripias? Tum vero hoc me inertiorem Conſulem judicabo, quam illos fortiſſimos viros, qui apud majores noſtros fuerunt; quod quæ vectigalia, illis Conſulibus, populo Romano parta ſunt, ea, me Conſule, ne retineri quidem potuiſſe judicabuntur.

II. Vendit Italiæ poſſeſſiones ex ordine omnes. Sane eſt in eo diligens: nullam enim prætermittit. Perſequitur in tabulis cenſoriis totam Siciliam: nullum ædificium, nullos agros, relinquit. Audiſtis auctionem populi Romani proſcriptam a tribuno plebis, conſtitutam in menſem Januarium: et, credo, non dubitatis, quin idcirco hæc, ærarii cauſa, non vendiderint ii, qui armis et virtute pepererunt, ut eſſet, quod nos, largitionis cauſa, venderemus.

Videte nunc, quoad fecerit iter apertius, quam antea. Nam, ſuperiore parte legis quemadmodum Pompeium oppugnarent, a me indicati ſunt: nunc jam ſe ipſi indicabunt. Jubent venire agros Attalenſium, atque Olympenorum: hos populo Romano Servilii, fortiſſimi viri, victoria adjunxit. Deinde agros in Macedonia regios, qui partim T. Flaminini, partim L. Pauli, qui Perſen vicit, virtute parti ſunt: deinde agrum optimum et fructuoſiſſimum Corinthium, qui L. Mummii imperio ac felicitate ad vectigalia populi Romani adjunctus eſt: poſt autem agros in Hiſpania apud Carthaginem novam, duorum Scipionum eximia virtute poſſeſſos: tum vero ipſam veterem Carthaginem

vendunt, quam P. Africanus, nudatam tectis ac mœnibus, ſive ad notandam Carthaginenſium calamitatem, ſive ad teſtificandam noſtram victoriam, ſive ad oblatam aliquam religionem, ad æternam hominum memoriam conſecravit. His inſignibus atque inſulis imperii venditis, quibus ornatam vobis majores veſtri rempublicam tradiderunt, jubent eos agros venire, quos rex Mithridates in Paphlagonia, Ponto, Cappadociaque, poſſederit. Num obſcure videntur, prope haſta præconis, inſectari Cn. Pompeii exercitum, qui venire jubeant eos ipſos agros, in quibus ille etiam nunc bellum gerat, atque verſetur?

III. Hoc vero cujuſmodi eſt, quod ejus auctionis, quam conſtituunt, locum ſibi nullum definiunt? nam decemviris, quibus in locis ipſis videatur, vendendi poteſtas lege permittitur. Cenſoribus vectigalia locare, niſi in conſpectu populi Romani, non licet: his vendere vel in ultimis terris licebit? At hoc etiam nequiſſimi homines, conſumptis patrimoniis, faciunt, ut in atriis auctionariis potius, quam in triviis aut in compitis, auctionentur: hic permittit ſua lege decemviris, ut in quibus commodum ſit tenebris, ut in qua velint ſolitudine, bona populi Romani poſſint divendere.

Jam illa omnibus in provinciis, regnis, liberis populis, quam acerba, quam formidoloſa, quam quæſtuoſa, concurſatio decemviralis futura ſit, non videtis? Hereditatum obeundarum cauſa quibus vos legationes dediſtis, qui et privati, et privatum ad negotium, exierunt, non maximis opibus, neque ſumma auctoritate, præditi, tamen auditis profecto, quam graves eorum adventus ſociis veſtris eſſe ſoleant. Quamobrem quid putatis impendere hac lege omnibus gentibus terroris et mali, cum mittantur in orbem terrarum decemviri ſummo cum imperio, ſumma cum avaritia, infinitaque omnium rerum cupiditate? Quorum cum adventus graves, cum faſces formidoloſi, tum vero judicium ac poteſtas erit non ferenda: licebit enim, quod videbitur, publicum judicare; quod judicarint, vendere. Etiam illud, quod homines ſancti non facient, ut pecuniam accipiant, ne vendant;

tamen id iis ipſum per legem licebit. Hinc vos quas ſpoliationes, quas pactiones, quam denique in omnibus locis nundinationem, juris ac fortunarum fore putatis? etenim, quod ſuperiore parte legis præfinitum fuit, Sylla et Pompeio Conſulibus, id rurſus liberum infinitumque fecerunt.

IV. Jubet eoſdem decemviros omnibus agris publicis pergrande vectigal imponere, ut iidem poſſint et liberare agros, quos commodum ſit, et, quos ipſis libeat, publicare. Quo in judicio perſpici non poteſt, utrum ſeveritas acerbior, an benignitas quæſtuoſior, ſit futura. Sunt tamen in tota lege exceptiones duæ, non tam iniquæ, quam ſuſpicioſæ. Excipit in vectigali imponendo agrum Recentoricum Sicilienſem; in vendendis agris, eos agros, de quibus cautum ſit fœdere: hi ſunt in Africa, qui ab Hiempſale poſſidentur.

Hic quæro, ſi Hiempſali ſatis eſt cautum fœdere, et Recentoricus ager privatus eſt, quid attinuerit excipi? Sin et fœdus illud habet aliquam dubitationem, et ager Recentoricus dicitur nonnunquam eſſe publicus; quem putet exiſtimaturum, duas cauſas in orbe terrarum repertas, quibus gratis parceret? Nunc quiſnam tam abſtruſus uſquam nummus videtur, quem non architecti hujuſce legis olfecerint? Provincias, civitates liberas, ſocios, amicos, reges denique, exhauriunt: admovent manus vectigalibus populi Romani. Non eſt ſatis.

Audite, audite vos, qui ampliſſimo populi ſenatuſque judicio exercitus habuiſtis, et bella geſſiſtis. *Quod ad quemque pervenit, pervenerit, ex præda, ex manubiis, ex auro coronario, quod neque conſumptum in monumento, neque in ærarium relatum ſit, id ad decemviros referri* jubet. Hoc capite multa ſperant: in omnes imperatores, heredeſque eorum, quæſtionem ſuo judicio comparant: ſed maximam pecuniam ſe a Fauſto ablaturos arbitrantur. Quam cauſam ſuſcipere jurati judices noluerunt, hanc iſti decemviri ſuſcipere: idcirco a judicibus fortaſſe prætermiſſam eſſe arbitrantur, quod ſit ipſis reſervata.

Deinde etiam in reliquum tempus diligentiſſime ſancit, ut,

quod quiſque imperator habeat pecuniæ, protinus ad decemviros deferat. Hic tamen excipit Pompeium; ſimillime, ut mihi videtur, atque in illa lege, qua peregrini Roma ejiciuntur, Glaucippus excipitur: non enim hac exceptione unus afficitur beneficio, ſed unus privatur injuria. Sed cui manubias remittit, hujus vectigalia invadit: jubet enim pecuniam, ſi qua poſt nos Conſules ex novis vectigalibus recipiatur, hac uti decemviros. Quaſi vero non intelligamus, hæc eos vectigalia, quæ Cn. Pompeius adjunxerit, vendere cogitare.

V. Videtis jam, Patres conſcripti, omnibus rebus et modis conſtructam et coacervatam pecuniam decemviralem. Minuetur hujus pecuniæ invidia: conſumetur enim in agrorum emptionibus. Optime. Quis ergo emet agros iſtos? iidem decemviri: tu, Rulle, (miſſos enim facio cæteros) emes, quos voles: vendes, quos voles: utrumque horum facies, quanti voles. Cavet enim vir optimus, ne emat ab invito. Quaſi vero non intelligamus, ab invito emere, injurioſum eſſe; ab non invito, quæſtuoſum. Quantum tibi agri vendet, ut alios omittam, ſocer tuus? et, ſi ego ejus æquitatem animi probe novi, vendet non invitus. Facient idem cæteri libenter, ut poſſeſſionis invidiam pecunia commutent: accipiant, quod cupiunt: dent, quod retinere vix poſſunt.

Nunc proſpicite omnium rerum infinitam atque intolerandam licentiam. Pecunia coacta eſt ad agros emendos: ii porro ab invitis non ementur. Si conſenſerint poſſeſſores non vendere, quid futurum eſt? Referetur pecunia? non licet. Exigetur? vetat. Verum eſto: nihil eſt, quod non emi poſſit, ſi tantum des, quantum velit venditor. Spoliemus orbem terrarum, vendamus vectigalia, effundamus ærarium, ut, locupletatis aut invidiæ, aut peſtilentiæ, poſſeſſoribus, agri tamen emantur. Quid tum? quæ erit in iſtos agros deductio? quæ totius rei ratio, atque deſcriptio? Deducentur, inquit, coloniæ. Quot? quorum hominum? in quæ loca? quis enim non videt, in coloniis eſſe hæc omnia conſideranda? Tibi nos, Rulle, et iſtis tuis, harum om-

nium rerum machinatoribus, totam Italiam inermem tradituros exiſtimaſti, quam præſidiis confirmaretis, coloniis occuparetis, omnibus vinclis devinctam et conſtrictam teneretis? Ubi enim cavetur, ne in Janiculo coloniam conſtituatis? ne urbem hanc urbe alia premere atque urgere poſſitis? Non faciemus, inquit. Primum neſcio: deinde timeo: poſtremo non committam, ut veſtro beneficio potius, quam noſtro conſilio, ſalvi eſſe poſſimus.

VI. Quod vero totam Italiam veſtris colonis complere voluiſtis, id cujuſmodi eſſet, neminemne noſtrum intellecturum exiſtimaviſtis? Scriptum eſt enim: *Quæ in municipia, quaſque in colonias, decemviri velint, deducant colonos, quos velint; et iis agros aſſignent, quibus in locis velint:* ut, cum totam Italiam militibus ſuis occuparint, vobis non modo dignitatis retinendæ, ſed ne libertatis quidem recuperandæ, ſpes relinquatur. Atque hæc a me ſuſpicionibus et conjectura coarguuntur.

Jam omnis omnium tolletur error: jam aperte oſtendent, ſibi nomen hujus reipublicæ, ſedem urbis atque imperii, denique hoc templum Jovis Optimi Maximi, atque hanc arcem omnium gentium, diſplicere. Capuam deduci colonos volunt. Illam urbem huic urbi rurſus opponere, illuc opes ſuas deferre, et imperii nomen transferre, cogitant. Qui locus, propter ubertatem agrorum abundantiamque rerum omnium, ſuperbiam et crudelitatem genuiſſe dicitur; ibi noſtri coloni, delecti ad omne facinus, a decemviris collocabuntur. Et, credo, qua in urbe homines, in veteri dignitate fortunaque nati, copiam rerum moderate ferre non potuerunt, in ea iſti veſtri ſatellites modeſte inſolentiam ſuam continebunt.

Majores noſtri Capua magiſtratus, ſenatum, conſilium commune, omnia denique inſignia reipublicæ, ſuſtulerunt, neque aliud quidquam, niſi inane nomen Capuæ, reliquerunt: non crudelitate, (quid enim illis fuit clementius, qui etiam externis hoſtibus victis ſua ſæpiſſime reddiderunt?) ſed conſilio; quod videbant, ſi quod reipublicæ veſtigium illis mœnibus contineretur, urbem ipſam imperio domicilium præbere poſſe. Vos hæc, niſi

evertere rempublicam cuperetis, ac vobis novam dominationem comparare, credo, quam pernicioſa eſſent, non videretis.

VII. Quid enim cavendum eſt in coloniis deducendis? Si luxuries: Annibalem ipſum Capua corrupit. Si ſuperbia: nata inibi eſſe ex Campanorum faſtidio videtur. Si præſidium: non præponitur huic urbi iſta colonia, ſed opponitur? At quemadmodum armatur? Dii immortales! nam bello Punico, quidquid potuit Capua, potuit ipſa per ſeſe: nunc omnes urbes, quæ circum Capuam ſunt, a colonis per eoſdem decemviros occupabuntur. Hanc enim ob cauſam permittit ipſa lex, *in omnia, quæ velint, oppida, colonos ut decemviri deducant, quos velint.* Atque his colonis agrum Campanum, et Stellatem campum, dividi jubet.

Non queror diminutionem vectigalium, non flagitium hujus jacturæ atque damni: prætermitto illa, quæ nemo eſt, quin graviſſime et veriſſime conqueri poſſit, nos caput patrimonii publici, pulcherrimam populi Romani poſſeſſionem, ſubſidium annonæ, horreum belli, ſub ſigno clauſtriſque reipublicæ poſitum vectigal, ſervare non potuiſſe: eum denique nos agrum P. Rullo conceſſiſſe, qui ager ipſe per ſeſe et Syllanæ dominationi et Gracchorum largitioni reſtitiſſet. Non dico, ſolum hoc in republica vectigal eſſe, quod, amiſſis aliis, remaneat; intermiſſis, non conquieſcat; in pace niteat, in bello non obſoleſcat; militem ſuſtentet, hoſtem non pertimeſcat. Prætermitto omnem hanc orationem, et concioni reſervo: de periculo ſalutis ac libertatis loquor.

Quid enim exiſtimatis integrum vobis in republica fore, aut in veſtra libertate ac dignitate retinendum, cum Rullus, atque ii, quos multo magis quam Rullum timetis, cum omni egentium atque improborum manu, cum omnibus copiis, cum omni argento et auro, Capuam, et urbes circa Capuam, occuparint? His ego rebus P. C. reſiſtam vehementer atque acriter: neque patiar, homines ea, me Conſule, expromere, quæ contra rempublicam diu cogitarint. Erraſtis, Rulle, vehementer, et tu, et nonnulli collegæ tui, qui ſperatis, vos contra Conſulem, veritate,

non oſtentatione, popularem, poſſe in evertenda republica populares exiſtimari. Laceſſo vos; in concionem voco; populo Romano diſceptatore uti volo.

VIII. Etenim, ut circumſpiciamus omnia, quæ populo grata atque jucunda ſunt, nihil tam populare, quam pacem, quam concordiam, quam otium, reperiemus. Sollicitam mihi civitatem ſuſpicione, ſuſpenſam metu, perturbatam veſtris legibus, et concionibus, et ſeditionibus, tradidiſtis: ſpem improbis oſtendiſtis, timorem bonis injeciſtis: fidem de foro, dignitatem de republica, ſuſtuliſtis. Hoc motu atque hac perturbatione animorum atque rerum, cum populo Romano vox et auctoritas Conſulis repente in tantis tenebris illuxerit; cum oſtenderit, nihil eſſe metuendum, nullum exercitum, nullam manum, nullas colonias, nullam venditionem vectigalium, nullum imperium novum, nullum regnum decemvirale, nullam alteram Romam, neque aliam ſedem imperii, nobis Conſulibus, futuram, ſummamque tranquillitatem pacis atque otii: verendum, credo, nobis erit, ne veſtra iſta præclara lex Agraria magis popularis eſſe videatur. Cum vero ſcelera conſiliorum veſtrorum, fraudemque legis, et inſidias, quæ ipſi populo Romano a popularibus tribunis plebis fiant, oſtendero, pertimeſcam, credo, ne mihi non liceat contra vos in concione conſiſtere: præſertim, cum mihi deliberatum et conſtitutum ſit, ita gerere conſulatum, quo uno modo geri graviter et libere poteſt, ut neque provinciam, neque honorem, neque ornamentum aliquod, aut commodum, neque rem ullam, quæ a tribuno plebis impediri poſſit, appetiturus ſim.

Dicit frequentiſſimo ſenatu Conſul, Kalendis Januarii, ſeſe, ſi ſtatus hic reipublicæ maneat, neque aliud negotium extiterit, quod honeſte ſubterfugere non poſſit, in provinciam non iturum. Sic me in hoc magiſtratu geram, Patres conſcripti, ut poſſim tribunum plebis reipublicæ iratum coercere; mihi iratum, contemnere.

IX. Quamobrem, per Deos immortales! colligite vos, Tribuni plebis: deſerite eos, a quibus, niſi proſpicitis, brevi tempore

deſeremini: conſpirate nobiſcum: conſentite cum bonis: communem rempublicam communi ſtudio atque amore defendite. Multa ſunt occulta reipublicæ vulnera, multa nefariorum civium pernicioſa conſilia: nullum externum periculum eſt, non rex, non gens ulla, non natio, pertimeſcenda eſt: incluſum malum, inteſtinum, ac domeſticum eſt. Huic pro ſe quiſque noſtrum mederi, atque hoc omnes ſanare velle debemus.

Erratis, ſi ſenatum probare ea, quæ dicuntur a me, putatis, populum autem eſſe in alia voluntate. Omnes, qui ſe incolumes volunt, ſequentur auctoritatem Conſulis, ſoluti a cupiditatibus, liberi a delictis, cauti in periculis, non timidi in contentionibus. Quod ſi quis veſtrum ſpe ducitur, ſe poſſe turbulenta ratione honori velificari ſuo; primum, me Conſule, id ſperare deſiſtat; deinde habeat me ipſum ſibi documento, quem equeſtri ortum loco Conſulem videt, quæ vitæ via facillime viros bonos ad honorem dignitatemque perducat. Quod ſi vos veſtrum mihi ſtudium, P. C. ad communem dignitatem defendendam profitemini, perficiam profecto id, quod maxime reſpublica deſiderat, ut hujus ordinis auctoritas, quæ apud majores noſtros fuit, eadem nunc longo intervallo reipublicæ reſtituta eſſe videatur.

DE

LEGE AGRARIA

AD POPULUM

ORATIO XVI.

I. EST hoc in more poſitum, Quirites, inſtitutoque majorum, ut ii, qui beneficio veſtro imagines familiæ ſuæ conſecuti ſunt, eam primam habeant concionem, qua gratiam beneficii veſtri cum ſuorum laude conjungant: qua in oratione nonnulli aliquando digni majorum loco reperiuntur; plerique autem hoc perficiunt, ut tantum majoribus eorum debitum eſſe videatur, unde etiam, quod poſteris ſolveretur, redundaret. Mihi quidem apud vos de meis majoribus dicendi facultas non datur: non quod non tales fuerint, quales nos, illorum ſanguine creatos, diſciplinisque inſtitutos, videtis; ſed quod laude populari, atque honoris veſtri luce, caruerunt.

De me autem ipſo, vereor, ne arrogantis ſit apud vos dicere; ingrati, tacere. Nam et, quibus ſtudiis hanc dignitatem conſecutus ſim, memetipſum commemorare, perquam grave eſt; et ſilere de tantis veſtris beneficiis nullo modo poſſum. Quare adhibebitur a me certa ratio, moderatioque, dicendi, ut, quid a vobis acceperim, commemorem: quare dignus veſtro ſummo honore ſingularique judicio ſim, ipſe modice dicam, ſi neceſſe erit; vos eoſdem exiſtimaturos putem, qui judicaviſtis.

Me, perlongo intervallo prope memoriæ temporumque noſtrorum primum hominem novum, Conſulem feciſtis; et eum locum, quem nobilitas præſidiis firmatum atque omni ratione obvallatum tenebat, me duce, reſcidiſtis, virtutique in poſterum patere voluiſtis. Neque me tantummodo Conſulem, quod eſt ipſum per ſeſe ampliſſimum, ſed ita, feciſtis, quomodo pauci nobiles in hac civitate Conſules facti ſunt, novus ante me nemo.

II. Nam profecto, ſi recordari volueritis, de novis hominibus reperietis eos, qui ſine repulſa Conſules facti ſunt, diuturno labore, atque aliqua occaſione, eſſe factos, cum multis annis poſt petiſſent, quam Prætores fuiſſent, aliquanto ſerius, quam per ætatem ac per leges liceret; qui autem anno ſuo petierint, ſine repulſa non eſſe factos. Me eſſe unum ex omnibus novis hominibus, de quibus meminiſſe poſſumus, qui Conſulatum petierim, cum primum licitum ſit; Conſul factus ſim, cum primum petierim: ut veſter honos ad mei temporis diem petitus, non ad alienæ petitionis occaſionem interceptus, nec diuturnis precibus efflagitatus, ſed dignitate impetratus, eſſe videatur.

Eſt illud ampliſſimum, quod paulo ante commemoravi, Quirites, quod hoc honore ex novis hominibus primum me, multis poſt annis, affeciſtis; quod prima petitione; quod anno meo: ſed tamen magnificentius atque ornatius eſſe illo nihil poteſt, quod meis comitiis non tabellam vindicem tacitæ libertatis, ſed vocem vivam præ vobis indicem veſtrarum erga me voluntatum ac ſtudiorum, tuliſtis. Itaque me non extrema tribus ſuffragiorum, ſed primi illi veſtri concurſus; neque ſingulæ voces præconum, ſed una voce univerſus populus Romanus, Conſulem declaravit.

Hoc ego tam inſigne, tam ſingulare, veſtrum beneficium, Quirites, cum ad animi mei fructum atque lætitiam duco eſſe permagnum, tum ad curam ſollicitudinemque multo majus. Verſantur enim, Quirites, in animo meo multæ et graves cogitationes, quæ mihi nullam partem, neque diurnæ neque nocturnæ, quietis impertiunt: primum tuendi Conſulatus; quæ cum

omnibus eſt difficilis et magna ratio, tum vero mihi, præter cæteros: cui errato nulla venia, recte facto exigua laus, et ab invitis expreſſa, proponitur; non dubitanti fidele conſilium, non laboranti certum ſubſidium, nobilitatis oſtenditur.

III. Quod ſi ſolus in diſcrimen aliquod adducerer, ferrem, Quirites, animo æquiore; ſed mihi videntur certi homines, ſi qua in re me non modo conſilio, verum etiam caſu, lapſum eſſe arbitrabuntur, vos univerſos, qui me antetuleritis nobilitati, vituperaturi. Mihi autem, Quirites, omnia potius perpetienda eſſe duco, quam non ita gerendum Conſulatum, ut in omnibus meis factis atque conſiliis veſtrum de me factum conſiliumque laudetur. Accedit etiam ille mihi ſummus labor ac difficillima ratio conſulatus gerendi, quod non eadem, qua ſuperioribus Conſulibus, lege et conditione utendum eſſe decrevi; qui aditum hujus loci conſpectumque veſtrum partim magnopere fugerunt, partim non vehementer ſecuti ſunt. Ego autem non ſolum hoc in loco dicam, ubi eſt id dictu facillimum; ſed in ipſo ſenatu, in quo eſſe locus huic voci non videbatur, popularem me futurum eſſe Conſulem, prima mea illa oratione Kalendis Januarii dixi. Neque enim ullo modo facere poſſum, ut, cum me intelligam, non hominum potentium ſtudio, non excellentibus gratiis paucorum, ſed univerſi populi Romani judicio, Conſulem ita factum, ut nobiliſſimis hominibus longe præponerer, non et in hoc magiſtratu, et in omni vita, eſſem popularis. Sed mihi ad hujuſce verbi vim, et interpretationem, vehementer opus eſt veſtra ſapientia: verſatur enim magnus error, propter inſidioſas nonnullorum ſimulationes; qui, cum populi non ſolum commoda, verum etiam ſalutem, oppugnant et impediunt, oratione aſſequi volunt, ut populares eſſe videantur.

Ego, qualem Kalendis Januarii acceperim rempublicam, Quirites, intelligo; plenam ſollicitudinis, plenam timoris: in qua nihil erat mali, nihil adverſi, quod non boni metuerent, improbi expectarent. Omnia turbulenta conſilia contra hunc reipublicæ ſtatum, et contra veſtrum otium, partim iniri, partim,

nobis Conſulibus deſignatis, inita eſſe, dicebantur. Sublata erat de foro fides, non ictu aliquo novæ calamitatis, ſed ſuſpicione ac perturbatione judiciorum, infirmatione rerum judicatarum: novæ dominationes, extraordinaria non imperia, ſed regna, quæri putabantur.

IV. Quæ cum ego non ſolum ſuſpicarer, ſed plane cernerem, (neque enim obſcure gerebantur) dixi in ſenatu, in hoc magiſtratu me popularem Conſulem futurum. Quid enim eſt tam populare, quam pax? qua non modo ii, quibus natura ſenſum dedit, ſed etiam tecta atque agri, mihi lætari videntur. Quid tam populare, quam libertas? quam non ſolum ab hominibus, verum etiam a beſtiis, expeti, atque omnibus rebus anteponi, videtis. Quid tam populare, quam otium? quod ita jucundum eſt, ut et vos, et majores veſtri, et fortiſſimus quiſque vir, maximos labores ſuſcipiendos putet, ut aliquando in otio poſſit eſſe, præſertim in imperio ac dignitate: qui idcirco etiam majoribus noſtris præcipuam laudem gratiamque debemus, quod eorum labore eſt factum, ut impune in otio eſſe poſſemus. Quare quî poſſum non eſſe popularis, cum videam hæc omnia, Quirites, pacem externam, libertatem propriam generis ac nominis veſtri, otium domeſticum, denique omnia, quæ vobis cara atque ampla ſunt, in fidem, et quodam modo in patrocinium, mei conſulatus eſſe collata?

Neque enim, Quirites, illud vobis jucundum aut populare debet videri, largitio aliqua promulgata, quæ verbis oſtentari poteſt, re vera fieri, niſi exhauſto ærario, nullo pacto poteſt. Neque vero illa popularia ſunt exiſtimanda, judiciorum perturbationes, rerum judicatarum infirmationes, reſtitutio damnatorum; qui civitatum afflictarum, perditis jam rebus, extremi exitiorum ſolent eſſe exitus: neque, ſi qui agros populo Romano pollicentur, ſi aliud quiddam obſcure moliuntur, aliud ſpe ac ſpecie ſimulationis oſtentant, populares exiſtimandi ſunt.

V. Nam vere dicam, Quirites, genus ipſum legis Agrariæ vituperare non poſſum. Venit enim mihi in mentem, duos cla-

riſſimos, ingenioſiſſimos, amantiſſimos plebis Romanæ viros, Tib. et C. Gracchos, plebem in agris publicis conſtituiſſe, qui agri a privatis antea poſſidebantur. Non ſum autem ego is Conſul, qui, ut plerique, nefas eſſe arbitrer, Gracchos laudare; quorum conſiliis, ſapientia, legibus, multas eſſe video reipublicæ partes conſtitutas.

Itaque, ut initio mihi, deſignato Conſuli, nuntiabatur, legem agrariam tribunos plebis deſignatos conſcribere; cupiebam, quod cogitarent, cognoſcere. Etenim arbitrabar, quoniam eodem anno gerendi nobis eſſent magiſtratus, eſſe aliquam oportere inter nos reipublicæ bene adminiſtrandæ ſocietatem.

Cum familiariter me in eorum ſermonem inſinuarem, ac darem, celabar, excludebar: et, cum oſtenderem, ſi lex utilis plebi Romanæ mihi videretur, auctorem me atque adjutorem futurum, tamen aſpernabantur hanc liberalitatem meam: negabant, me adduci poſſe, ut ullam largitionem probarem. Finem feci offerendi mei, ne forte mea ſedulitas aut inſidioſa, aut impudens, videretur. Interea non deſiſtebant clam inter ſe convenire, privatos quoſdam adhibere, ad ſuos cœtus occultos noctem adjungere, et ſolitudinem. Quibus rebus, quanto in metu fuerimus, ex veſtra ſollicitudine, in qua illis temporibus fuiſtis, facile aſſequi conjectura poteritis.

Ineunt tandem magiſtratus tribuni plebis: concio tandem expectata P. Rulli, quod et princeps erat Agrariæ legis, et truculentius ſe gerebat, quam cæteri. Jam deſignatus, alio vultu, alio vocis ſono, alio inceſſu, eſſe meditabatur: veſtitu obſoletiore, corpore inculto et horrido, capillatior, quam ante, barbaque majore: ut oculis et aſpectu denuntiare omnibus vim tribunitiam, et minitari reipublicæ, videretur. Legem hominis concionemque expectabam. Lex initio nulla proponitur: concionem in primis advocari jubet: ſumma cum expectatione concurritur. Explicat orationem ſane longam, et verbis valde bonis. Unum erat, quod mihi vitioſum videbatur, quod tanta ex frequentia inveniri nemo potuit, qui intelligere poſſet, quid diceret: hoc

ille utrum inſidiarum cauſa fecerit, an hoc genere eloquentiæ delectetur, neſcio. Tamen, ſi qui acutiores in concione ſteterant, de lege Agraria neſcio quid voluiſſe eum dicere ſuſpicabantur. Aliquando tandem, me deſignato, lex in publicum proponitur: concurrunt juſſu meo plures uno tempore librarii; deſcriptam legem ad me afferunt.

VI. Omni hoc vobis ratione confirmare poſſum, Quirites, hoc animo me ad legendam legem cognoſcendamque veniſſe, ut, ſi eam vobis accommodatam atque utilem eſſe intelligerem, auctor ejus atque adjutor eſſem. Non enim natura, neque diſcidio, neque odio penitus inſito, bellum neſcio quod habet ſuſceptum Conſulatus cum tribunatu; quia perſæpe ſeditioſis atque improbis tribunis plebis boni et fortes Conſules obſtiterunt, et quia vis tribunitia nonnunquam libidini reſtitit conſulari. Non poteſtatum diſſimilitudo, ſed animorum disjunctio, diſſenſionem facit. Itaque hoc animo legem ſumpſi in manus, ut eam cuperem eſſe aptam veſtris commodis, et ejuſmodi, quam Conſul, re, non oratione, popularis, et honeſte et libenter poſſet defendere. Atque ego a primo capite legis uſque ad extremum reperio, Quirites, nihil aliud cogitatum, nihil aliud ſuſceptum, nihil aliud actum, niſi uti decem reges ærarii, vectigalium, provinciarum omnium, totius reipublicæ, regnorum, liberorum populorum, orbis denique terrarum, domini conſtituerentur, legis Agrariæ ſimulatione atque nomine. Sic confirmo, Quirites, hac lege Agraria, pulchra atque populari, dari vobis nihil, condonari certis hominibus omnia; oſtentari populo Romano agros, eripi etiam libertatem; privatorum pecunias augeri, publicas exhauriri; denique, quod eſt indigniſſimum, per tribunum plebis, quem majores præſidem libertatis cuſtodemque eſſe voluerunt, reges in civitate conſtitui.

Quæ cum expoſuero, ſi falſa vobis videbuntur eſſe, ſequar auctoritatem veſtram; mutabo meam ſententiam: ſin inſidias fieri libertati veſtræ, ſimulatione largitionis, intelligetis, nolitote dubitare, plurimo ſudore et ſanguine majorum veſtrorum partam,

vobiſque traditam, libertatem, nullo veſtro labore, Conſule adjutore, defendere.

VII. Primum caput eſt legis Agrariæ, quo, ut illi putant, tentamini leviter, quo animo libertatis veſtræ diminutionem ferre poſſitis. Jubet enim *tribunum plebis, qui eam legem tulerit, creare decemviros per tribus ſeptemdecim, ut, quem novem tribus fecerint, is decemvir ſit.* Hic quæro, quam ob cauſam initium rerum ac legum ſuarum hinc duxerit, ut populus Romanus ſuffragio privaretur. Toties legibus Agrariis curatores conſtituti ſunt, triumviri, quinqueviri, decemviri: quæro a populari tribuno plebeio, ecquando, niſi per xxxv tribus, creati ſint. Etenim cum omnes poteſtates, imperia, curationes, ab univerſo populo Romano proficiſci convenit, tum eas profecto maxime, quæ conſtituuntur ad populi fructum aliquem, et commodum; in quo et univerſi deligant, quem populo Romano maxime conſulturum putent, et unuſquiſque ſtudio et ſuffragio ſuo viam ſibi ad beneficium impetrandum munire poſſit. Hoc tribuno plebis potiſſimum venit in mentem, populum Romanum univerſum privare ſuffragiis; paucas tribus, non certa conditione juris, ſed ſortis beneficio, fortuito, ad uſurpandam libertatem vocare.

Item, inquit, *eodemque modo,* capite altero, *ut comitiis pontificis maximi.* Ne hoc quidem vidit, majores noſtros tam fuiſſe populares, ut quod per populum creari fas non erat propter religionem ſacrorum, in eo tamen, propter amplitudinem ſacerdotii, voluerint populo ſupplicari. Atque hoc idem de cæteris ſacerdotiis Cn. Domitius, tribunus plebis, vir clariſſimus, tulit; quod populus per religionem ſacerdotia mandare non poterat, ut minor pars populi vocaretur: ab ea parte qui eſſet factus, is a collegio cooptaretur. Videte, quid interſit inter Cn. Domitium, tribunum plebis, hominem nobiliſſimum, et P. Rullum, qui tentavit, ut opinor, patientiam veſtram, cum ſe nobilem eſſe diceret. Domitius, quod per cæremonias populi fieri non poterat, ratione aſſecutus eſt, ut id, quoad poſſet, quoad fas eſſet, quoad liceret, populi ad partes daret: hic, quod populi proprium

ſemper fuit, quod nemo imminuit, nemo immutavit, quin ii, qui populo agros eſſent aſſignaturi, ante acciperent a populo beneficium, quam darent, id totum eripere vobis, atque e manibus extorquere, conatus eſt. Ille, quod dari populo nullo modo poterat, tamen quodammodo dedit: hic, quod adimi nullo pacto poterat poteſtate, quadam ratione eripere conatur.

VIII. Quæret quiſpiam, in tanta injuria, tantaque impudentia, quid ſpectarit. Non defuit conſilium; fides erga plebem Romanam, æquitas in vos, libertatemque veſtram, vehementer defuit. Jubet enim, comitia decemviris habere creandis eum, qui legem tulerit. Hoc dicam planius: Jubet Rullus, homo non cupidus, neque appetens, habere comitia Rullum. Nondum reprehendo: video feciſſe alios. Illud, quod nemo fecit, de minore parte populi, quo pertineat, videte. Habebit comitia: volet eos renuntiare, quibus regia poteſtas hac lege quæritur: univerſo populo neque ipſe committit, neque illi horum conſiliorum auctores committi recte putant poſſe.

Sortietur tribus idem Rullus. Homo felix educet, quas volet, tribus. Quos novem tribus decemviros fecerint, ab eodem Rullo eductæ, hos omnium rerum, ut jam oſtendam, dominos habebimus. Atque ii, ut grati ac memores beneficii eſſe videantur, aliquid ſe novem tribuum notis hominibus debere confitebuntur: reliquis vero ſex et xx tribubus, nihil erit, quod non putent poſſe ſuo jure denegare. Quos tandem igitur decemviros creari vult? ſe primum. Quî licet? leges enim ſunt veteres, neque eæ conſulares, ſi quid intereſſe hoc arbitramini, ſed tribunitiæ, vobis majoribuſque veſtris vehementer gratæ atque jucundæ. Licinia eſt lex, atque altera Æbutia; quæ non modo eum, qui tulerit de aliqua curatione ac poteſtate, ſed etiam collegas ejus, cognatos, affines excipit, ne eis ea poteſtas curatiove mandetur. Etenim, ſi populo conſulis, remove te a ſuſpicione alicujus tui commodi; fac fidem, te nihil, niſi populi utilitatem et fructum, quærere; ſine ad alios poteſtatem, ad te gratiam, beneficii tui

pervenire. Nam hoc quidem vix eſt liberi populi, vix veſtrorum animorum, ac magnificentiæ.

IX. Quis legem tulit? Rullus. Quis majorem partem populi ſuffragiis privavit? Rullus. Quis comitiis præfuit? Rullus. Quis tribus, quas voluit, vocavit, nullo cuſtode ſortitus? Quis decemviros, quos voluit, renuntiavit? Idem Rullus. Quem principem renuntiavit? Rullum. Vix, mehercule, ſervis hoc eum ſuis, non vobis, omnium gentium dominis, probaturum arbitrarer. Optimæ leges igitur hac lege ſine ulla exceptione tollentur. Idem legis ſibi ſua lege curationem petet: idem, majore parte populi ſuffragiis ſpoliata, comitia habebit: quos volet, atque in iis ſe ipſum, renuntiabit: et videlicet collegas ſuos, adſcriptores legis Agrariæ, non repudiabit, a quibus ei locus primus invidiæ in præſcriptione legis conceſſus eſt; cæteri fructus omnium rerum, qui in ſpe legis hujus poſiti ſunt, communi cautione atque æqua ſibi parte retinentur.

At videte hominis diligentiam, ſi aut Rullum cogitaſſe, aut ſi Rullo potuiſſe in mentem venire, arbitramini. Viderunt ii, qui hæc machinabantur, ſi vobis ex omni populo deligendi poteſtas eſſet data, quæcunque res eſſet, in qua fides, integritas, virtus, auctoritas quæreretur, vos eam ſine dubitatione ad Cn. Pompeium principem delaturos. Etenim, quem unum ex cunctis delegiſſetis, ut eum omnibus omnium gentium bellis terra et mari præponeretis; certe in decemviris faciendis, ſive fides haberetur, ſive honos, et committi huic optime, et ornari hunc juſtiſſime, poſſe intelligebant.

Itaque excipitur hac lege non adoleſcentia, non legitimum aliquod impedimentum, non poteſtas, non magiſtratus ullus aliis negotiis ac legibus impeditus; reus denique, quo minus decemvir fieri poſſit, non excipitur. Cn. Pompeius excipitur, ne cum P. Rullo, taceo de cæteris, decemvir fieri poſſit. Præſentem eum profiteri jubet; quod nulla alia in lege unquam fuit, ne in his quidem magiſtratibus, quorum certus ordo eſt. Timebat enim, Pompeius ne ſi adeſſet, ferri non poſſet; aut, ne, ſi accepta lex

eſſet, illum ſibi collegam adſcriberetis, cuſtodem ac vindicem cupiditatum.

X. Hic, quoniam video vos hominis dignitate, et contumelia legis, eſſe commotos; renovabo illud, quod initio dixi, regnum comparari, libertatem veſtram hac lege funditus tolli. An vos aliter exiſtimabatis, cum ad omnia veſtra pauci homines cupiditatis oculos adjeciſſent, non eos in primis id acturos, ut ex omni cuſtodia veſtræ libertatis, ex omni poteſtate, curatione, patrocinio veſtrorum commodorum, Cn. Pompeius depelleretur? Viderunt, et vident, ſi per imprudentiam veſtram, negligentiam meam, legem incognitam acceperitis, fore, uti poſtea, cognitis inſidiis, cum decemviros crearitis, tum vitiis omnibus et ſceleribus legis Cn. Pompeii præſidium opponendum putetis. Et hoc parvum argumentum vobis erit, a certis hominibus dominationem, poteſtatemque omnium rerum, quæri, cum videatis, eum, quem cuſtodem veſtræ libertatis fore videant, expertem fieri dignitatis?

Cognoſcite nunc, quæ poteſtas decemviris, et quanta, detur. Primum lege curiata decemviros ornat. Jam hoc inauditum, et plane novo more, uti curiata lege magiſtratus detur, qui nullis comitiis ante ſit datus. Eam legem ab eo Prætore, qui ſit primus factus, ferri jubet. At quomodo? Ut ii decemviratum habeant, quos plebs deſignaverit. Oblitus eſt, nullos a plebe deſignari. Et is orbem terrarum conſtringit novis legibus, qui, quid in ſecundo capite ſcriptum eſt, non meminit in tertio? Atque hic perſpicuum eſt, quid juris a majoribus acceperitis, quid ab hoc tribuno plebis vobis relinquatur.

XI. Majores de ſingulis magiſtratibus bis vos ſententiam ferre voluerunt. Nam cum Centuriata lex cenſoribus ferebatur, cum Curiata cæteris patriciis magiſtratibus; tum iterum de eiſdem judicabatur, ut eſſet reprehendendi poteſtas, ſi populum beneficii ſui pœniteret. Nunc, quia prima illa comitia tenetis, centuriata, et tributa; curiata tantum auſpiciorum cauſa remanſerunt. Hic autem tribunus plebis, quia videbat, poteſtatem

neminem injuſſu populi, aut plebis, poſſe habere, curiatis ea comitiis, quæ vos non ſinitis, confirmavit; tributa, quæ veſtra erant, ſuſtulit. Ita, cum majores binis comitiis voluerint vos de ſingulis magiſtratibus judicare; hic homo popularis ne unam quidem populo comitiorum poteſtatem reliquit.

Sed videte hominis religionem, et diligentiam. Vidit, et perſpexit, ſine curiata lege decemviros habere poteſtatem non poſſe, quoniam per novem tribus eſſent conſtituti. Jubet ferre de his legem curiatam: Prætori imperat. Quam id ipſum abſurde, nihil ad me attinet. Jubet enim, *qui primus ſit Prætor factus, eum legem curiatam ferre: ſin is ferre non poſſit; qui poſtremus ſit:* ut aut luſiſſe in tantis rebus, aut profecto neſcio quid ſpectaſſe, videatur. Verum hoc, quod eſt aut ita perverſum, ut ridiculum, aut ita malitioſum, ut obſcurum ſit, relinquamus: ad religionem hominis revertamur. Videt ſine lege curiata nihil agi per decemviros poſſe.

Quid poſtea, ſi ea lata non erit? Attendite ingenium. *Tum ii decemviri,* inquit, *eodem jure ſint, quo qui optima lege.* Si hoc fieri poteſt, ut in hac civitate, quæ longe jure libertatis cæteris civitatibus antecellit, quiſquam nullis comitiis imperium aut poteſtatem aſſequi poſſit; quid attinet tertio capite legem curiatam ferre jubere, quoniam quarto permittas, ut ſine lege curiata idem juris habeant, quod haberent, ſi optima lege a populo eſſent creati? Reges conſtituuntur, non decemviri, Quirites: iique ab his initiis fundamentiſque naſcuntur, ut, non modo cum gerere cœperint, ſed etiam cum conſtituentur, omne veſtrum jus, poteſtas, libertaſque tollatur.

XII. At videte, quam diligenter retineat jus tribunitiæ poteſtatis. Conſulibus legem curiatam ferentibus, a tribunis plebis ſæpe eſt interceſſum. Neque tamen nos id querimur, eſſe hanc tribunorum plebis poteſtatem: tantummodo, ſi quis ea poteſtate temere eſt uſus, exiſtimamus. Hic tribunus plebis lege curiata, quam Prætor ferat, adimit intercedendi poteſtatem. Atque hoc cum in eo reprehendendum eſt, quod per tribunum plebis

tribunitia poteſtas minuitur: tum in eo deridendum, quod Conſuli, ſi legem curiatam non habet, attingere rem militarem non licet; huic, qui vetat intercedendi poteſtatem, etiam ſi interceſſum ſit, tamen eandem conſtituit, quam, ſi lata eſſet lex: ut non intelligam, quare aut hic vetet intercedere, aut quemquam interceſſurum putet; cum interceſſio ſtultitiam interceſſoris ſignificatura ſit, non rem impeditura.

Sint igitur decemviri neque veris comitiis, hoc eſt, populi ſuffragiis, neque illis ad ſpeciem, atque ad uſurpationem vetuſtatis, per xxx lictores, auſpiciorum cauſa, adumbratis, conſtituti. Videte nunc, eos, qui a vobis nihil poteſtatis acceperint, quanto majoribus ornamentis afficiat, quam omnes nos affecti ſumus, quibus vos ampliſſimas poteſtates dediſtis. Jubet, auſpicii coloniarum deducendarum cauſa, decemviros habere pullarios. *Eodem jure*, inquit, *quo habuerunt treſviri lege Sempronia.* Audes etiam, Rulle, mentionem facere legis Semproniæ? nec te ea lex ipſa commonet, tres viros illos xxxv tribuum ſuffragio eſſe creatos? Et, cum tu a Tib. Gracchi æquitate ac pudore longiſſime remotus ſis; id, quod diſſimillima ratione factum ſit, eodem jure putas eſſe oportere?

XIII. Dat præterea poteſtatem, verbo prætoriam, re vera regiam: definit in quinquennium, facit ſempiternam. Tantis enim confirmat opibus et copiis, ut invitis eripi nullo modo poſſit: deinde ornat aparitoribus, ſcribis, librariis, præconibus, architectis; præterea mulis, tabernaculis, centuriis, ſupellectili: ſumptum haurit ex ærario, ſuppeditat a ſociis: janitores ex equeſtri loco ducentos in annos ſingulos ſtipatores corporis conſtituit; eoſdem miniſtros et ſatellites poteſtatis.

Formam adhuc habetis, Quirites, et ſpeciem ipſam tyrannorum: inſignia videtis poteſtatis, nondum ipſam poteſtatem. Dixerit enim fortaſſe quiſpiam, Quid me iſta lædunt, ſcriba, lictor, præco, pullarius? Omnia ſunt hæc hujuſmodi, Quirites, ut ea qui habeat ſine veſtris ſuffragiis, aut rex non ferendus, aut privatus furioſus, eſſe videatur.

Perſpicite, quanta poteſtas permittatur: non privatorum inſaniam, ſed intolerantiam regum, eſſe dicetis. Primum permittitur infinita poteſtas innumerabilis pecuniæ conficiendæ de veſtris vectigalibus, non fruendis, ſed alienandis: deinde orbis terrarum, gentiumque omnium, datur cognitio ſine conſilio, pœna ſine provocatione, animadverſio ſine auxilio. Judicare per quinquennium, vel de Conſulibus, vel de ipſis tribunis plebis, poterunt: de illis interea nemo judicabit. Magiſtratus his gerere licebit: cauſam dicere non licebit. Emere agros, a quibus volent, vel quos volent, quam volent magno, poterunt: colonias deducere novas, renovare veteres, totam Italiam ſuis coloniis ut complere liceat, permittitur: omnes provincias obeundi, liberos populos agris multandi, regnorum vel dandorum, ſumma poteſtas datur, cum velint: Romæ eſſe, cum commodum ſit: quacunque velint, ſummo cum imperio, judicioque omnium rerum, vagari ut liceat, conceditur. Interea diſſolvant judicia publica: de conſiliis abducant, quos velint: ſinguli de maximis rebus judicent: quæſtori permittant: finitorem mittant: ratum ſit, quod finitor uni illi, a quo miſſus erit, renuntiaverit.

XIV. Verbum mihi deeſt, Quirites, cum ego hanc poteſtatem regiam appello: ſed profecto major eſt quædam. Nullum enim regnum fuit unquam, quod non, ſi minus jure aliquo, at regionibus tamen certis, contineretur: hoc vero infinitum eſt, quo et regna omnia, et veſtrum imperium, quod latiſſime patet, et ea, quæ partim libera a vobis, partim etiam ignorata vobis ſunt, permiſſu legis continentur.

Datur igitur eis primum, ut liceat eis vendere omnia, de quibus vendendis ſenatuſconſulta facta ſunt, M. Tullio, Cn. Cornelio, Conſulibus. Cur hoc tam eſt obſcurum atque cæcum? Quid? iſta omnia, de quibus ſenatus cenſuit, nominatim in lege perſcribi nonne potuerunt? Duæ ſunt hujus obſcuritatis cauſæ, Quirites: una pudoris, ſi quis pudor eſſe poteſt in tam inſigni impudentia; altera, ſceleris. Nam neque ea, quæ ſenatus nomi-

natim vendenda cenſuit, audet appellare: ſunt enim loca publica urbis, ſunt ſacella, quæ poſt reſtitutam tribunitiam poteſtatem nemo attigit; quæ majores in urbe partim periculi perfugia eſſe voluerunt. Hæc lege tribunitia decemviri vendent. Accedet eo mons Gaurus: accedent ſalicta ad Minturnas: adjungetur etiam illa via vendibilis Herculanea, multarum deliciarum, et magnæ pecuniæ: permulta alia, quæ ſenatus propter anguſtias ærarii vendenda cenſuit, Conſules propter invidiam non vendiderunt.

Verum hæc fortaſſe propter pudorem in lege reticentur. Sed illud magis eſt credendum et pertimeſcendum, quod audaciæ decemvirali corrumpendarum tabularum publicarum, fingendorumque ſenatuſconſultorum, quæ facta nunquam ſunt, cum ex eo numero, qui per eos annos Conſules fuerunt, multi mortui ſint, magna poteſtas permittitur: niſi forte nihil eſt æquum vos de eorum audacia ſuſpicari, quorum cupiditati nimium anguſtus orbis terrarum eſſe videatur.

XV. Habetis unum venditionis genus, quod magnum videri vobis intelligo: ſed attendite animos ad ea, quæ conſequuntur: hunc quaſi gradum quendam atque aditum ad cætera factum intelligetis. *Qui agri, quæ loca, quæ ædificia.* Quid eſt præterea? multa in mancipiis, in pecore, auro, argento, ebore, veſte, ſupellectili, cæteris rebus. Quid dicam? invidioſum putaſſet hoc fore, ſi omnia nominaſſet? non metuit invidiam. Quid ergo? longum putavit, et timuit, ne quid præteriret. Adſcripſit, *aliudve quid:* qua brevitate rem nullam eſſe exceptam videtis. Quidquid ergo ſit extra Italiam, quod publicum populi Romani factum ſit, L. Sylla, Q. Pompeio, Conſulibus, aut poſtea, id decemviros jubet vendere.

Hoc capite, Quirites, omnes gentes, nationes, provincias, regna, decemvirûm ditioni, judicio, poteſtatique, permiſſa et condonata eſſe dico. Primum enim hoc quæro, qui tandem locus uſquam ſit, quem non poſſint decemviri dicere publicum populi Romani eſſe factum. Nam, cum idem poſſit judicare, qui

dixerit; quid eſt, quod non liceat ei dicere, cui liceat eidem judicare? Commodum erit Pergamum, Smyrnam, Tralles, Epheſum, Miletum, Cizycum, totam denique Aſiam, quæ poſt L. Syllam, Q. Pompeium, Conſules, recuperata ſit, populi Romani factam eſſe dicere.

Utrum oratio ad ejus rei diſceptationem deerit; an, cum idem et differet, et judicabit, impelli non poterit, ut falſum judicet? An, ſi condemnare Aſiam volet, terrorem damnationis et minas non, quanti volet, æſtimabit? Quid? quod diſputari contra nullo pacto poteſt, quoniam ſtatutum a vobis eſt, et judicatum, quam hereditatem jam crevimus, regnum Bithyniæ, quod certe publicum eſt populi Romani factum? num quid cauſæ eſt, quin omnes agros, urbes, ſtativa, portus, totam denique Bithyniam, decemviri vendituri ſint?

XVI. Quid Mytilenæ? quæ certe veſtræ, Quirites, belli lege ac victoriæ jure factæ ſunt: urbs et natura, et ſitu, et deſcriptione ædificiorum, et pulchritudine, in primis nobilis: agri jucundi et fertiles: nempe eodem capite incluſi continentur. Quid Alexandria, cunctaque Ægyptus? ut occulte latet? ut recondita eſt? ut furtim tota decemviris traditur? Quis enim veſtrum hoc ignorat, dici, illud regnum teſtamento regis Alexandri populi Romani eſſe factum? Hic ego, Conſul populi Romani, non modo nihil judico, ſed ne, quid ſentiam, quidem profero: magna enim mihi res non modo ad ſtatuendum, ſed etiam ad dicendum, videtur eſſe. Video, qui teſtamentum factum eſſe confirmet: auctoritatem ſenatus extare hereditatis aditæ ſentio, tum, quando Alexandro mortuo legatos Tyrum miſimus, qui ab illo pecuniam depoſitam nobis recuperarent. Hæc L. Philippum ſæpe in ſenatu confirmaſſe memoria teneo. Eum, qui regnum illud teneat hoc tempore, neque genere neque animo regio eſſe, inter omnes fere video convenire. Dicitur contra, nullum eſſe teſtamentum: non oportere populum Romanum omnium regnorum appetentem videri: demigraturos in illa loca

noſtros homines, propter agrorum bonitatem et omnium rerum copiam.

Hac tanta de re P. Rullus cum cæteris decemviris, collegis ſuis, judicabit? et verum judicabit? nam utrumque ita magnum eſt, ut nullo modo neque concedendum, neque ferendum ſit. Volet eſſe popularis: populo Romano adjudicabit. Ergo idem ex ſua lege vendet Alexandriam, vendet Ægyptum: urbis copioſiſſimæ, pulcherrimorumque agrorum, judex, arbiter, dominus, rex denique opulentiſſimi regni, reperietur. Non ſumet ſibi tantum, non appetet; judicabit Alexandriam regis eſſe, a populo Romano abjudicabit.

XVII. Primum populi Romani hereditatem decemviri judicent, cum vos volueritis de privatis hereditatibus centumviros judicare? deinde quis aget cauſam populi Romani? ubi res iſta agetur? qui ſunt iſti decemviri, quos perſpiciamus regnum Alexandriæ Ptolemæo gratis adjudicaturos? Quod ſi Alexandria petebatur; cur non eoſdem curſus hoc tempore, quos, L. Cotta, L. Torquato, Conſulibus, cucurrerunt? cur non aperte, ut antea? cur non item, ut cum decreto, et palam, regionem illam petierunt? an quietis iis, qui per curſum rectum regnum tenere non potuerunt, nunc tetris tenebris et caligine ſe Alexandriam perventuros arbitrati ſunt?

Atque illud circumſpicite veſtris mentibus, unaque * legatos noſtros, homines auctoritate tenui, qui rerum privatarum cauſa legationes liberas obeunt, tamen exteræ nationes ferre vix poſſunt. Grave eſt enim nomen imperii, atque id etiam in levi perſona pertimeſcitur, propterea quod veſtro, non ſuo, nomine, cum hinc egreſſi ſunt, abutuntur. Quid cenſetis, cum iſti decemviri cum imperio, cum faſcibus, cum illa delecta finitorum juventute, per orbem terrarum vagabuntur? quo tandem animo, quo metu, quo periculo, miſeras nationes futuras? Eſt in imperio terror: patientur. Eſt in adventu ſumptus: ferent. Imperabitur aliquid muneris: non recuſabunt. Illud vero quantum eſt, Quirites, cum is decemvir, qui aliquam in urbem aut

expectatus, ut hoſpes, aut repente, ut dominus, venerit, illum ipſum locum, quo venerit, illam ipſam ſedem hoſpitalem, in quam erit deductus, publicam populi Romani eſſe dicet? Quanta calamitas populi, ſi dixerit; quantus ipſi quæſtus, ſi negarit? Atque iidem, qui hæc appetunt, queri nonnunquam ſolent, omnes terras Cn. Pompeio atque omnia maria eſſe permiſſa. Simile vero eſt, multa committi, et condonari omnia? labori et negotio præponi, an prædæ et quæſtui? mitti ad ſocios liberandos, an ad opprimendos? Denique, ſi quis eſt honos ſingularis, nihilne intereſt, utrum populus Romanus eum, cui velit, deferat; an is impudenter populo Romano per legis fraudem ſurripiatur?

XVIII. Intellexiſtis, quot res, et quantas, decemviri, legis permiſſu, vendituri ſint. Non eſt ſatis. Cum ſeſe ſociorum, cum exterarum nationum, cum regum, ſanguine implerint; incidant nervos populi Romani, adhibeant manus vectigalibus veſtris, irrumpant in ærarium. Sequitur enim caput, quo capite non permittit quidem, ſi forte deſit pecunia, quæ tanta ex ſuperioribus recipi poteſt, ut deeſſe non debeat; ſed plane, quaſi ea res vobis ſaluti futura ſit, ita cogit, atque imperat, ut decemviri veſtra vectigalia vendant nominatim. Quam tu mihi ex ordine recita de legis ſcripto populi Romani auctionem: quam mehercule ego præconi huic ipſi luctuoſam et acerbam prædicationem futuram puto. Auctio. Ut in ſuis rebus, ita in republica, luxurioſus eſt nepos, qui prius ſilvas vendat, quam vineas. Italiam percenſuiſti: perge in Siciliam. Auctionis pars ea, quæ ad Siciliam pertinet. Nihil eſt in hac provincia, quod aut in oppidis aut in agris majores noſtri proprium nobis reliquerint, quin id venire jubeat. Quod partum recenti victoria majores vobis in ſociorum urbibus ac finibus et vinculum pacis, et monumentum belli, reliquerunt, id vos ab illis acceptum, hoc auctore, vendetis? Hic mihi parumper mentes veſtras, Quirites, commovere videor, dum patefacio vobis, quas iſti penitus abſtruſas inſidias ſe poſuiſſe arbitrentur contra Cn. Pompeii

dignitatem. Et mihi, quæſo, ignoſcite, ſi appello talem virum ſæpius. Vos mihi Prætori biennio ante, Quirites, hoc eodem in loco perſonam hanc impoſuiſtis, ut, quibuſcunque rebus poſſem, illius abſentis dignitatem vobiſcum una tuerer. Feci adhuc, quæ potui, neque familiaritate illius adductus, nec ſpe honoris atque ampliſſimæ dignitatis; quam ego, etſi libente illo, tamen abſente illo, per vos conſecutus ſum. Quamobrem cum intelligam, hanc totam fere legem ad illius opes evertendas, tanquam machinam, comparari; et reſiſtam conſiliis hominum, et perficiam profecto, quod ego video comparari, ut id vos univerſi non ſolum videre, verum etiam tenere, poſſitis.

XIX. Jubet venire, quæ Attalenſium, quæ Phaſelitum, quæ Olympenorum fuerint, agrumque Agerenſem, et Orindicum, et Geduſanum. Hæc P. Servilii imperio et victoria, clariſſimi viri, veſtra facta ſunt. Adjungit agros Bithyniæ regios, quibus nunc publicani fruuntur: deinde Attalicos agros in Cherſoneſo: in Macedonia, qui regis Philippi, ſive Perſæ, fuerunt: qui item a cenſoribus locati ſunt, et certiſſimum vectigal.

Adſcribit idem auctioni Corinthios agros, opimos et fertiles; et Cyrenenſes, qui Appionis fuerunt; et agros in Hiſpania propter Carthaginem novam; et in Africa ipſam veterem Carthaginem vendit: quam videlicet P. Africanus non propter religionem ſedium illarum, ac vetuſtatis, de conſilii ſententia conſecravit, ſed ut ipſe locus eorum, qui cum hac urbe de imperio certarunt, veſtigia calamitatis oſtenderet. Sed non fuit tam diligens, quam eſt Rullus: aut fortaſſe emptorem ei loco reperire non potuit. Verum inter hos agros regios, captos veteribus bellis, virtute ſummorum imperatorum, adjungit regios agros Mithridatis, qui in Paphlagonia, qui in Ponto, qui in Cappadocia fuerunt, ut eos decemviri vendant.

Itane vero? non legibus datis, non auditis verbis imperatoris, nondum denique bello confecto, cum rex Mithridates, amiſſo exercitu, regno expulſus, tamen in ultimis terris aliquid etiam nunc moliatur, atque ab invicta Cn. Pompeii manu Mœotide,

et illis paludibus, et itinerum anguſtiis, atque altitudine montium, defendatur; cum imperator in bello verſetur; in locis autem illis etiam nunc belli nomen reliquum ſit: eos agros, quorum adhuc penes Cn. Pompeium omne judicium et poteſtas, more majorum, debet eſſe, decemviri vendent? et, credo, P. Rullus (is enim ſic ſe gerit, ut ſibi jam decemvir deſignatus eſſe videatur) ad eam auctionem potiſſimum proficiſcetur.

XX. Is videlicet, antequam veniat in Pontum, literas ad Cn. Pompeium mittet: quarum ego jam exemplum ab iſtis compoſitum eſſe arbitror. *P. Servilius Rullus, tribunus plebis, decemvir, S. D. Cn. Pompeio, Cn. F.* Non credo adſcripturum eſſe, *Magno:* non enim videtur id, quod imminuere lege conatur, conceſſurum verbo. *Te volo curare, ut mihi Sinope præſto ſis, auxiliumque adducas, dum eos agros, quos tuo labore cepiſti, ego mea lege vendam.* An Pompeium non adhibebit? In ejus provincia vendet manubias imperatoris? Ponite ante oculos vobis Rullum in Ponto, inter veſtra atque hoſtium caſtra, haſta poſita, cum ſuis formoſis finitoribus auctionantem.

Neque in hoc ſolum ineſt contumelia, quæ vehementer et inſignis eſt, et nova, ut ulla res parta bello, nondum legibus datis, etiam tum imperatore bellum adminiſtrante, non modo venierit, verum etiam locata ſit. Plus ſpectant homines certe, quam contumeliam: ſperant, ſi conceſſum ſit inimicis Cn. Pompeii, cum imperio, cum judicio omnium rerum, cum infinita poteſtate, cum innumerabili pecunia, non ſolum aliis in locis vagari, verum etiam ad ipſius exercitum pervenire; aliquid illi inſidiarum fieri, aliquid de ejus exercitu, copiis, gloria, detrahi poſſe. Putant, ſi quam ſpem in Cn. Pompeio exercitus habeat, aut agrorum, aut aliorum commodorum, hanc non habiturum, cum viderit, earum rerum omnium poteſtatem ad decemviros eſſe tranſlatam.

Patior non moleſte, tam ſtultos eſſe, qui hæc ſperent; tam impudentes, qui conentur: illud queror, tam me ab iis eſſe contemptum, ut hæc portenta, me Conſule, potiſſimum

cogitarent. Atque, in omnibus his agris ædificiiſque vendendis, permittitur decemviris, *ut vendant, quibuſcunque in locis videatur*. O perturbatam rationem ! o libidinem refrenandam ! o conſilia diſſoluta, atque perdita !

XXI. Vectigalia locare nuſquam licet, niſi in hac urbe, hoc ex loco, hac veſtrum frequentia. Venire veſtras res proprias, et in perpetuum a vobis alienari, in Paphlagoniæ tenebris, atque in Cappadociæ ſolitudine, licebit ? L. Sylla cum bona indemnatorum civium funeſta illa auctione ſua venderet, et ſe prædam ſuam diceret vendere, tamen ex hoc loco vendidit; nec, quorum oculos offendebat, eorum ipſorum conſpectum fugere auſus eſt. Decemviri veſtra vectigalia non modo ne vobis quidem arbitris, ſed ne præcone quidem publico teſte, vendent ?

Sequitur, *Omnes agros extra Italiam infinito ex tempore*, non, ut antea, ab Sylla et Pompeio Conſulibus. Cognitio decemvirum, privatus ſit, an publicus : ſicque agro pergrande vectigal imponitur. Hoc quantum judicium, quam intolerandum, quam regium ſit, quem præterit ? poſſe, quibuſcunque locis velint, nulla diſceptatione, nullo conſilio, privata publicare, publica liberare ?

Excipitur hoc capite ager in Sicilia Recentoricus : quem ego excipi, et propter hominum neceſſitudinem, et propter æquitatem, Quirites, ſæpe vehementer gaudeo. Sed quæ hæc impudentia? qui agrum Recentoricum poſſident, vetuſtate poſſeſſionis ſe, non jure; miſericordia ſenatus, non agri conditione, defendunt. Nam illum agrum publicum eſſe fatentur : ſe moveri poſſeſſionibus, amiciſſimis ſedibus, ac Diis Penatibus, negant oportere. At, ſi eſt privatus ager Recentoricus, quid eum excipis ? ſin autem publicus; quæ eſt iſta æquitas, cæteros, etiam ſi privati ſint, permittere ut publici judicentur; hunc excipere nominatim, qui publicus eſſe fateatur? Ergo eorum ager excipitur, qui apud Rullum alia ratione valuerunt: cæteri agri omnes, qui ubique ſunt, ſine ullo delectu, ſine populi Romani notione, ſine judicio ſenatus, decemviris addicentur.

XXII. Atque etiam eſt alia, ſuperiore capite, quo omnia veneunt, quæſtuoſa exceptio: quæ teget eos agros, de quibus fœdere cautum eſt. Audivit, hanc rem non a me, ſed ab aliis, agitari ſæpe in ſenatu, nonnunquam ex hoc loco, poſſidere agros in ora maritima regem Hiempſalem, quos P. Africanus populo Romano adjudicarit; et tamen poſtea per C. Cottam Conſulem cautum eſſe fœdere. Hoc quia vos fœdus non juſſeritis, veretur Hiempſal, ut ſatis firmum ſit, et ratum. Quid? cujuſmodi eſt illud? Tollitur veſtrum judicium: fœdus totum excipitur: comprobatur. Quod minuit auctionem decemviralem, laudo: quod regi amico cavet, non reprehendo: quod non gratis ſit, indico. Volitat enim ante oculos iſtorum Jubæ regis filius, adoleſcens non minus bene nummatus, quam bene capillatus.

Vix jam videtur locus eſſe, qui tantos acervos pecuniæ capiat. Auget, addit, accumulat: *Aurum, argentum, ex præda, ex manubiis, ex coronario, ad quoſcunque pervenit, neque relatum eſt in publicum, neque in monumento conſumptum,* id profiteri apud decemviros, et ad eos referre, jubet. Hoc capite etiam quæſtionem de clariſſimis viris, qui populi Romani bella geſſerunt, judiciumque de pecuniis repetundis, ad decemviros tranſlatum videtis. Horum erit nullum judicium, quantæ cujuſque manubiæ fuerint, quid relatum, quid reſiduum ſit. In poſterum vero lex hæc imperatoribus veſtris conſtituitur, ut, *quicunque de provincia deceſſerit, apud eoſdem decemviros, quantum habeat prædæ, manubiarum, auri coronarii, profiteatur.*

Hic tamen vir optimus eum, quem amat, excipit, Cn. Pompeium. Unde iſte amor tam improviſus, ac tam repentinus? Qui honore decemviratus excluditur prope nominatim; cujus judicium, legumque datio, captorum agrorum ipſius virtute cognitio, tollitur; cujus non in provinciam, ſed in ipſa caſtra, decemviri cum imperio, infinita pecunia, maxima poteſtate, et judicio rerum omnium, mittuntur; cui jus imperatorium, quod ſemper omnibus imperatoribus eſt conſervatum, ſoli eripitur: is excipitur unus, ne manubias referre debeat. Utrum

tandem hoc capite honos haberi homini, an invidia quæri, videtur?

XXIII. Remittit hoc Rullo Cn. Pompeius: beneficio iſto legis, benignitate decemvirali, nihil utitur. Nam, ſi eſt æquum, prædas ac manubias ſuas imperatores, non in monumenta Deorum immortalium, neque in urbis ornamenta, conferre, ſed ad decemviros, tanquam ad dominos, reportare; nihil ſibi appetit præcipue Pompeius, nihil: vult ſe in communi, atque in eodem, quo cæteri, jure verſari. Sin eſt iniquum, Quirites, ſi turpe, ſi intolerandum, hos decemviros portitores omnibus omnium pecuniis conſtitui, qui non modo reges, atque exterarum nationum homines, ſed etiam imperatores noſtros, excutiant; non mihi videntur honoris cauſa excipere Pompeium, ſed metuere, ne ille eandem contumeliam, quam cæteri, ferre non poſſit. Pompeius autem hoc animo ſit, ut, quidquid vobis placeat, ſibi ferendum putet; quod vos ferre non poteritis, id profecto perficiat, ne diutius inviti ferre cogamini.

Veruntamen cavet, ut, *Si qua pecunia poſt nos Conſules ex novis vectigalibus recipiatur, ea decemviri utantur:* nova porro vectigalia videt ea fore, quæ Pompeius adjunxerit. Ita, remiſſis manubiis, vectigalibus ejus virtute partis ſe frui putat oportere. Parta ſit pecunia, Quirites, decemviris tanta, quanta ſit in terris; nihil prætermiſſum: ſed omnes urbes, agri, regna denique, poſtremo etiam vectigalia veſtra, venierint: acceſſerint in cumulum manubiæ veſtrorum imperatorum: quantæ, et quam immanes, divitiæ decemviris in tantis auctionibus, tot judiciis, tam infinita poteſtate rerum omnium, quærantur, videtis.

XXIV. Cognoſcite nunc alios immenſos atque intolerabiles quæſtus, ut intelligatis, ad certorum hominum importunam avaritiam hoc populare legis Agrariæ nomen eſſe quæſitum. Hac pecunia jubet agros emi, quo deducamini. Non conſuevi homines appellare aſperius, Quirites, niſi laceſſitus. Velim fieri poſſet, ut a me ſine contumelia nominarentur ii, qui ſe decemviros ſperant futuros: jam videretis, quibus hominibus omnium rerum

et vendendarum, et emendarum, poteſtatem permitteretis. Sed, quod ego nondum ſtatuo mihi eſſe dicendum, vos tamen id poteſtis cum animis veſtris cogitare. Unum hoc certe videor mihi veriſſime poſſe dicere : tum, cum haberet hæc reſpublica Luſcinos, Calatinos, Acidinos, homines non ſolum honoribus populi, rebuſque geſtis, verum etiam patientia paupertatis, ornatos; et tum, cum erant Catones, Philippi, Lælii, quorum ſapientiam temperantiamque in publicis privatiſque, forenſibus domeſticiſque, rebus perſpexeratis; tamen hujuſcemodi res commiſſa nemini eſt, ut idem judicaret, et venderet, et hoc faceret per quinquennium toto in orbe terrarum : idemque agros vectigales populi Romani abalienaret; et, cum ſummam tantæ pecuniæ nullo teſte ſibi ipſe ex ſua voluntate feciſſet, tum denique emeret, a quibus vellet, quod videretur. Committite vos nunc, Quirites, his hominibus hæc omnia, quos odorari hunc decemviratum ſuſpicamini : reperietis, partem eſſe eorum, quibus ad habendum, partem, quibus ad conſumendum, nihil ſatis eſſe videatur.

XXV. Hic ego jam illud, quod expeditiſſimum ſit, ne diſputo quidem, Quirites, non eſſe hanc vobis a majoribus relictam conſuetudinem, ut emantur agri a privatis, quo plebs publice deducatur: omnibus legibus, agris publicis privatos eſſe deductos: hujuſcemodi me aliquid ab hoc horrido ac truce tribuno plebis expectaſſe: hanc vero emendi et vendendi quæſtuoſiſſimam ac turpiſſimam mercaturam alienam actione tribunitia, alienam dignitate populi Romani, ſemper putavi.

Libet agros emi. Primum quæro, quos agros? et quibus in locis? nolo ſuſpenſam et incertam plebem Romanam obſcura ſpe et cæca expectatione pendere. Albanus ager eſt, Setinus, Privernas, Fundanus, Veſtinus, Falernus, Linternus, Cumanus, Caſinas. Audio. Ab alia porta, Capenas, Faliſcus, Sabinus, Reatinus, Venafranus, Allifanus, Trebulanus. Habes tantam pecuniam, qua hoſce omnes agros, et cæteros horum ſimiles, non

modo emere, verum etiam coacervare, poſſis: cur eos non definis, neque nominas, ut ſaltem deliberare plebs Romana poſſit, quid interſit ſua, quid expediat, quantum tibi in emendis et in vendendis rebus committendum putet?

Definio, inquit, Italiam. Satis certa regio: etenim quantulum intereſt, utrum in Maſſici radices, an in Italiam, aliove, deducamini?

Age vero, definis locum. Quid? naturam agri? vero, inquit, *qui arari aut coli poſſit.* Qui poſſit arari, inquit, aut coli; non qui aratus aut cultus ſit. Utrum hæc lex eſt, an tabula Veratianæ auctionis? in qua ſcriptum fuiſſe aiunt: *Jugera* CC, *in quibus olivetum fieri poteſt; jugera* CCC, *ubi inſtitui vineæ poſſunt.* Hoc tu emes iſta innumerabili pecunia, quod arari aut coli poſſit? Quod ſolum tam exile et macrum eſt, quod aratro perſtringi non poſſit? aut quod eſt tam aſperum ſaxetum, in quo agricolarum cultus non elaboret? Idcirco, inquit, agros nominare non poſſum, quia tangam nullum ab invito. Hoc quoque multo eſt quæſtuoſius, quam ſi ab invito ſumeret: inibitur enim ratio quæſtus de veſtra pecunia; et tum denique ager emetur, cum idem expedierit emptori, et venditori.

XXVI. Sed videte vim legis Agrariæ. Ne ii quidem, qui publicos poſſident, decedent de poſſeſſione, niſi erunt deducti optima conditione, et pecunia maxima. Converſa ratio. Antea, cum erat a tribuno plebis mentio legis Agrariæ facta, continuo qui agros publicos, aut qui poſſeſſiones invidioſas, tenebant, pertimeſcebant: hæc lex eos homines fortunis locupletat, invidia liberat. Quam multos enim, Quirites, exiſtimatis eſſe, qui latitudinem poſſeſſionum tueri, qui invidiam Syllanorum agrorum ferre, non poſſint? qui vendere cupiant, emptorem non reperiant? perdere jam denique illos agros ratione aliqua velint? Qui paulo ante, diem noctemque, tribunitium nomen horrebant, veſtram vim metuebant, mentionem legis Agrariæ pertimeſcebant; ii nunc etiam ultro rogabuntur, atque orabuntur, ut agros partim publicos, partim plenos invidiæ, plenos periculi, quanti

ipſi velint, decemviris tradant. Atque hoc carmen hic tribunus plebis non vobis, ſed ſibi intus, canit.

Habet ſocerum, virum optimum, qui tantum agri in illis reipublicæ tenebris occupavit, quantum concupivit. Huic ſubvenire vult ſuccumbenti jam, oppreſſo, Syllanis oneribus gravi, ſua lege, ut liceat illi invidiam deponere, pecuniam condere. Et vos non dubitatis, quin vectigalia veſtra vendatis, plurimo majorum veſtrorum ſanguine et ſudore quæſita, ut Syllanos poſſeſſores divitiis augeatis, periculo liberetis?

Nam ad hanc emptionem decemviralem duo genera agrorum ſpectant, Quirites: eorum unum, propter invidiam, domini fugiunt; alterum, propter vaſtitatem. Syllanus ager, a certis hominibus latiſſime continuatus, tantam habet invidiam, ut veri ac fortis tribuni plebis ſtridorem unum perferre non poſſit: hic ager omnis, quoquo pretio coemptus erit, tamen ingenti pecunia vobis inducetur. Alterum genus agrorum, propter ſterilitatem incultum, propter peſtilentiam vaſtum atque deſertum, emetur ab iis, qui eos vident ſibi eſſe, ſi non vendiderint, relinquendos. Et nimirum iſtud eſt, quod ab hoc tribuno plebis dictum eſt in ſenatu: urbanam plebem nimium in republica poſſe: *exhauriendam eſſe:* hoc enim verbo eſt uſus; quaſi de aliqua ſentina, ac non de optimorum civium genere, loqueretur.

XXVII. Vos vero, Quirites, ſi me audire vultis, retinete iſtam poſſeſſionem gratiæ, libertatis, ſuffragiorum, dignitatis, urbis, fori, ludorum, feſtorum dierum, cæterorum omnium commodorum: niſi forte mavultis, relictis his rebus, atque hac luce reipublicæ, in Sipontina ſiccitate, aut in Salapinorum peſtilentiæ finibus, Rullo duce, collocari. At dicat, quos agros empturus ſit: oſtendat et quid, et quibus, daturus ſit. Ut vero, cum omnes urbes, agros, vectigalia, regna vendiderit, tum arenam aliquam, aut paludes, emat; id vos poteſtis, quæſo, concedere? Quanquam illud eſt egregium, quod hac lege ante omnia veneunt, ante pecuniæ coguntur et coacervantur, quam gleba una ematur. Deinde emi jubet: ab invito vetat.

Quæro, ſi, qui velint vendere, non fuerint, quid pecunia fiet? Referre in ærarium lex vetat: exigi prohibet. Igitur pecuniam omnem decemviri tenebunt; vobis ager non emetur. Vectigalibus abalienatis, ſociis vexatis, regibus atque omnibus gentibus exinanitis, illi pecunias habebunt, vos agros non habebitis. Facile, inquit, adducentur pecuniæ magnitudine, ut velint vendere. Ergo ea lex eſt, qua noſtra vendamus, quanti poſſimus; aliena emamus, quanti poſſeſſores velint.

Atque in hos agros, qui hac lege empti ſint, colonias ab iis decemviris deduci jubet? Quid? omniſne ejuſmodi locus eſt, ut nihil interſit reipublicæ colonia deducatur in eum locum, necne? An eſt locus, qui coloniam poſtulet? Eſt plane. Rectius, et * quo in genere, ſicut in cæteris reipublicæ partibus, eſt operæ pretium diligentiam majorum recordari; qui colonias ſic idoneis in locis contra ſuſpicionem periculi collocarunt, ut eſſe non oppida Italiæ, ſed propugnacula imperii, viderentur. Hi deducent colonias in eos agros, quos emerint. Etiamne, ſi reipublicæ non expediat? *Et in quæ loca præterea videbitur.* Quid igitur eſt cauſæ, quin coloniam in Janiculum poſſint deducere; et ſuum præſidium in capite atque cervicibus veſtris collocare? Tu non definias, quot colonias, in quæ loca, quo numero colonorum, deduci velis? tu occupes locum, quem idoneum ad vim tuam judicaris? compleas numero, confirmes præſidio, quo velis? populi Romani vectigalibus atque omnibus copiis ipſum populum Romanum coerceas, opprimas, redigas in iſtam decemviralem ditionem ac poteſtatem?

XXVIII. Ut vero totam Italiam ſuis præſidiis obſidere atque occupare cogitet, quæſo, Quirites, cognoſcite. Permittit decemviris, ut in omnia municipia, in omnes colonias, totius Italiæ colonos deducant, quos velint; iiſque colonis agrum dari jubet. Num obſcure majores opes, quam libertas veſtra pati poteſt, et majora præſidia, quæruntur? num obſcure regnum conſtituitur? num obſcure libertas veſtra tollitur? Nam, cum iidem omnem pecuniam, maximam multitudinem, id eſt, totam Italiam, ſuis

opibus obſidebunt; iidem veſtram libertatem ſuis præſidiis et coloniis interclusſam tenebunt: quæ ſpes tandem, quæ facultas, recuperandæ veſtræ libertatis relinquetur?

At enim ager Campanus hac lege dividetur, orbis terræ pulcherrimus, et Capuam colonia deducetur, urbem ampliſſimam atque ornatiſſimam. Atqui quid ad hæc poſſumus dicere? De commodo veſtro prius dicam, Quirites; deinde ad amplitudinem et dignitatem revertar: ut, ſi quis agri aut oppidi bonitate delectetur, ne quid expectet; ſi quem rei dignitas commovet, ut huic ſimulatæ largitioni reſiſtat.

Ac primum de oppido dicam, ſi quis eſt forte, quem Capua magis, quam Roma, delectat. Quinque millia colonorum Capuam ſcribi jubet: ad hunc numerum quingenos ſibi ſinguli ſument. Quæſo, nolite voſmetipſos conſolari: vere et diligenter conſiderate. Num vobis, aut veſtri ſimilibus, integris, quietis, otioſis hominibus, in hoc numero locum fore putatis? Si eſt omnibus vobis, aut majori veſtrum parti: quanquam me veſter honos vigilare dies atque noctes, et intentis oculis omnes reipublicæ partes intueri, jubet; tamen pauliſper, ſi ita commodum veſtrum feret, connivebo. Sed ſi quinque hominum millibus, ad vim, facinus, cædemque delectis, locus atque urbs, quæ bellum facere atque inſtruere poſſit, quæritur; tamenne patiemini, veſtro nomine contra vos firmari opes, armari præſidia, urbes, agros, copias comparari? Nam agrum quidem Campanum, quem vobis oſtentant, ipſi concupiverunt: deducent ſuos, quorum nomine ipſi teneant, et fruantur: coement præterea: iſta dena jugera continuabunt. Nam, ſi dicent per legem id non licere; ne per Corneliam quidem licet: at videmus (ut longinqua mittamus) agrum Præneſtinum a paucis poſſideri: neque iſtorum pecuniis quidquam aliud deeſſe video, niſi ejuſmodi fundos, quorum ſubſidio familiarum magnitudines, et Cumanorum ac Puteolanorum prædiorum ſumptus, ſuſtentare poſſint. Quod ſi veſtrum commodum ſpectat; veniat, et coram mecum de agri Campani diviſione diſputet.

XXIX. Quæſivi ex eo Kalendis Januarii, quibus hominibus, et quemadmodum, illum agrum eſſet diſtributurus. Reſpondit, a Romilia tribu ſe initium eſſe facturum. Primum, quæ eſt iſta ſuperbia et contumelia, ut populi pars amputetur, ordo tribuum negligatur? ante ruſticis detur ager, qui habent, quam urbanis, quibus iſta agri ſpes et jucunditas oſtenditur? Aut, ſi hoc ab ſe dictum negat, et ſatisfacere omnibus vobis cogitat; proferat: in jugera dena deſcribat: a Suburana uſque ad Arnienſem nomina veſtra proponat. Si non modo dena jugera dari vobis, ſed ne conſtipari quidem tantum numerum hominum poſſe in agrum Campanum, intelligetis; tamenne vexari rempublicam, contemni majeſtatem populi Romani, deludi voſmetipſos, diutius a tribuno plebis patiemini?

Quod ſi poſſet ager iſte ad vos pervenire; nonne eum tamen in patrimonio veſtro remanere malletis? Unumne fundum pulcherrimum populi Romani, caput veſtræ pecuniæ, pacis ornamentum, ſubſidium belli, fundamentum vectigalium, horreum legionum, ſolatium annonæ, diſperire patiemini? An obliti eſtis, Italico bello, amiſſis cæteris vectigalibus, quantos agri Campani fructibus exercitus alueritis? An ignoratis, cætera illa magnifica populi Romani vectigalia perlevi ſæpe momento fortunæ, inclinatione temporis, pendere? Quid nos Aſiæ portus, quid Syriæ rura, quid omnia tranſmarina vectigalia, juvabunt, tenuiſſima ſuſpicione prædonum aut hoſtium injecta? At vero hoc agri Campani vectigal cum ejuſmodi eſt, ut domi ſit, et omnibus præſidiis oppidorum tegatur; tum neque bellis infeſtum, nec fructibus varium, nec cælo ac loco calamitoſum, eſſe ſolet. Majores noſtri non ſolum id, quod a Campanis ceperant, non imminuerunt, verum etiam, quod ei tenebant, quibus adimi jure non poterat, coemerunt. Qua de cauſa nec duo Gracchi, qui de plebis Romanæ commodis plurimum cogitaverunt, nec L. Sylla, qui omnia ſine ulla religione, quibus voluit, eſt dilargitus, agrum Campanum attingere auſus eſt. Rullus extitit, qui ex ea poſſeſſione rempublicam demoveret; ex

qua nec Gracchorum benignitas eam, nec Syllæ dominatio, dejeciſſet.

XXX. Quem agrum nunc prætereuntes veſtrum eſſe dicitis, et quem per iter qui faciunt, externi homines, veſtrum eſſe audiunt; is, cum erit diviſus, neque erit, neque veſter eſſe dicetur. At qui homines poſſidebunt? Primo quidem acres, ad vim prompti, ad ſeditionem parati, qui, ſimul ac decemviri concrepuerint, armati in cives, et expediti ad cædem, eſſe poſſint. Deinde ad paucos, opibus et copiis affluentes, totum agrum Campanum perferri videbitis. Vobis interea, qui illas a majoribus pulcherrimas vectigalium ſedes armis captas accepiſtis, gleba nulla de paternis atque avitis poſſeſſionibus relinquetur: ac tantum intererit inter veſtram et privatorum diligentiam, quod, cum a majoribus noſtris P. Lentulus, qui princeps ſenatus, in ea loca miſſus eſſet, ut et privatos agros, qui in publicum Campanum incurrebant, pecunia publica coemeret, dicitur renuntiaſſe, nulla ſe pecunia fundum cujuſdam emere potuiſſe: eumque, qui nollet vendere, ideo negaſſe ſe adduci poſſe, uti venderte, quod, cum plures fundos haberet, ex illo ſolo fundo nunquam malum nuntium audiſſet.

Itane vero? privatum hæc cauſa commovit: populus Romanus ne agrum Campanum privatis gratis, Rullo rogante, tradat, non commovebit? Atqui idem populus Romanus de hoc vectigali poteſt dicere, quod ille de ſuo fundo dixiſſe dicitur. Aſia multos annos vobis fructum, Mithridatico bello, non tulit: Hiſpaniarum vectigal temporibus Sertorianis nullum fuit: Siciliæ civitatibus bello fugitivorum M'. Aquilius etiam mutuum frumentum dedit: at ex hoc vectigali nunquam malus nuntius auditus eſt. Cætera vectigalia belli facultatibus affliguntur; hoc vectigali etiam belli facultates ſuſtentantur.

XXXI. Deinde in hac aſſignatione agrorum ne illud quidem dici poteſt, quod in cæteris, agros deſertos a plebe, atque a cultura hominum liberorum, eſſe non oportere. Sic enim dico: ſi Campanus ager dividatur, exturbari et expelli plebem ex agris,

non conſtitui et collocari. Totus enim ager Campanus colitur et poſſidetur a plebe, et a plebe optima et modeſtiſſima: quod genus hominum optime moratum, optimorum et aratorum et militum, ab hoc plebicola tribuno funditus ejicitur. Atque illi miſeri, nati in illis agris, et educati, glebis ſubigendis exercitati, quo ſe ſubito conferant, non habebunt: his robuſtis, et valentibus, et audacibus, decemvirum ſatellitibus agri Campani poſſeſſio tota tradetur. Et, ut vos nunc de veſtris majoribus prædicatis, Hunc agrum nobis majores noſtri reliquerunt; ſic veſtri poſteri de vobis prædicabunt, Hunc agrum patres noſtri acceptum a patribus ſuis perdiderunt.

Equidem exiſtimo, ſi jam campus Martius dividatur, et unicuique veſtrum, ubi conſiſtat, bini pedes aſſignentur; tamen promiſcue toto, quam proprie parva frui parte malletis. Quare, etiam ſi ad vos eſſet ſingulos aliquid ex hoc agro perventurum, qui vobis oſtenditur, aliis comparatur; tamen honeſtius eum vos univerſi, quam ſinguli, poſſideretis. Nunc vero, cum ad vos nihil pertineat, ſed paretur aliis, eripiatur vobis; nonne acerrime, tanquam armato hoſti, ſic huic legi, pro veſtris agris reſiſtetis?

Adjungit Stellatem campum agro Campano; et in eo duodena deſcribit in ſingulos homines jugera. Quaſi vero paulum differat ager Campanus ac Stellatis. Et multitudo, Quirites, quæritur, qua illa omnia oppida compleantur. Nam dixi antea, lege permitti, ut, quæ velint municipia, quas velint veteres colonias, colonis ſuis occupent. Calenum municipium complebunt: Theanum oppriment: Atellam, Cumas, Neapolin, Pompeios, Nuceriam, ſuis præſidiis devincient: Puteolos vero, qui nunc in ſua poteſtate ſunt, ſuo jure libertateque utuntur, totos novo populo atque adventitiis copiis occupabunt.

XXXII. Tunc illud Campanæ vexillum coloniæ, vehementer huic imperio timendum, Capuam a decemviris inferetur: tunc contra hanc Romam, communem patriam omnium noſtrum, illa altera Roma quæretur. In id oppidum homines nefarii

rempublicam noſtram transferre conantur, quo in oppido majores veſtri nullam omnino rempublicam eſſe voluerunt; qui tres ſolum urbes in terris omnibus, Carthaginem, Corinthum, Capuam, ſtatuerunt poſſe imperii gravitatem ac nomen ſuſtinere. Deleta Carthago eſt, quod cum hominum copiis, tum ipſa natura ac loco, ſuccincta portubus, armata muris, excurrere ex Africa, imminere ita fructuoſiſſimis inſulis populi Romani, videbatur. Corinthi veſtigium vix relictum eſt: erat enim poſita in anguſtiis atque in faucibus Græciæ, ſic, ut terra clauſtra locorum teneret, et duo maria maxime navigationi diverſa pene conjungeret, cum pertenui diſcrimine ſeparentur. Hæc, quæ procul erant a conſpectu imperii, non ſolum afflixerunt, ſed etiam, ne quando recreata exſurgere atque erigere ſe poſſent, funditus, ut dixi, ſuſtulerunt.

De Capua multum eſt et diu conſultum. Extant literæ, Quirites, publicæ: ſunt ſenatuſconſulta complura. Statuerunt homines ſapientes, ſi agrum Campanis ademiſſent, magiſtratus, ſenatum, publicum ex illa urbe conſilium ſuſtuliſſent, imaginem reipublicæ nullam reliquiſſent; nihil fore, quod Capuam timeremus. Itaque hoc perſcriptum in monumentis veteribus reperietis, ut eſſet urbs, quæ res eas, quibus ager Campanus coleretur, ſuppeditare poſſet; ut eſſet locus comportandis condendiſque fructibus; ut aratores, cultu agrorum defeſſi, urbis domiciliis uterentur; idcirco illa ædificia non eſſe deleta.

XXXIII. Videte quantum intervallum ſit interjectum inter majorum noſtrorum conſilia, et inter iſtorum hominum dementiam. Illi Capuam receptaculum aratorum, nundinas ruſticorum, cellam atque horreum Campani agri, eſſe voluerunt: hi, expulſis aratoribus, effuſis ac diſſipatis fructibus veſtris, eandem Capuam ſedem novæ reipublicæ conſtituunt, molem contra veterem rempublicam comparant. Quod ſi majores noſtri exiſtimaſſent, quemquam in tam illuſtri imperio, et tam præclara populi Romani diſciplina, M. Bruti aut P. Rulli ſimilem futurum, (hos enim nos duos adhuc videmus, qui hanc rempublicam

Capuam totam transferre vellent) profecto nomen illius urbis non reliquiſſent.

Verum arbitrabantur, Corintho et Carthagini, etiam ſi ſenatum et magiſtratum ſuſtuliſſent, agrumque civibus ademiſſent, tamen non defore, qui illa reſtituerent, atque qui ante omnia commutarent, quam nos audire poſſemus; hic vero, in oculis ſenatus populique Romani, nihil poſſe exiſtere, quod non ante extingui atque opprimi poſſet, quam plane exortum ac natum eſſet. Neque vero ea res fefellit homines, divina mente et conſilio præditos: nam poſt Q. Fulvium, Q. Fabium, Conſules, quibus Conſulibus Capua devicta atque capta eſt, nihil eſt in ea urbe contra hanc rempublicam, non dico factum, ſed nihil omnino excogitatum. Multa poſtea bella geſta cum regibus, Philippo, Antiocho, Perſa, Pſeudophilippo, Ariſtonico, Mithridate, et cæteris: multa præterea bella gravia Carthaginenſium, Corinthium, Numantinum: multæ in hac republica ſeditiones domeſticæ, quas prætermitto: bella cum ſociis, Fregellanum, Marſicum: quibus omnibus domeſticis externiſque bellis Capua non modo non obfuit, ſed opportuniſſimam ſe nobis præbuit, et ad bellum inſtruendum, et ad exercitus ornandos, et tectis ac ſedibus ſuis recipiendos.

Homines non inerant in urbe, qui malis concionibus, turbulentis ſenatuſconſultis, iniquis imperiis, rempublicam miſcerent, et rerum novarum cauſam aliquam quærerent. Neque enim concionandi poteſtas erat cuiquam, nec conſilii capiendi publici: non gloriæ cupiditate efferebantur, propterea quod, ubi honos publice non eſt, ibi gloriæ cupiditas eſſe non poteſt. Non contentione, non ambitione, diſcordes: nihil enim ſupererat, de quo certarent; nihil, quod contra peterent; nihil, ubi diſſiderent. Itaque illam Campanam arrogantiam, atque intolerandam ferociam, ratione et conſilio majores noſtri ad inertiſſimum et deſidioſiſſimum otium perduxerunt. Sic et crudelitatis infamiam effugerunt, quod urbem ex Italia pulcherrimam non ſuſtulerunt; et multum in poſterum providerunt, quod, nervis

urbis omnibus exſectis, urbem ipſam ſolutam ac debilitatam reliquerunt.

XXXIV. Hæc conſilia majorum M. Bruto, ut antea dixi, reprehendenda, et P. Rullo, viſa ſunt: neque te, Rulle, omina illa M. Bruti, atque auſpicia, a ſimili furore deterrent. Nam et ipſe, qui deduxit, et qui magiſtratum Capuæ et Leocranti ceperunt, et qui aliquam partem illius deductionis, honoris, muneris attigerunt, omnes acerbiſſimas impiorum pœnas pertulerunt. Et, quoniam Bruti atque temporis illius feci mentionem, commemorabo id quod egomet vidi, cum veniſſem Capuam, coloniam deductam L. Conſidio et Sext. Saltio, quemadmodum ipſi loquebantur, Prætoribus: ut intelligatis, quantam locus ipſe afferat ſuperbiam; quæ paucis diebus, quibus illo colonia deducta fuit, perſpici atque intelligi potuit.

Nam primum, id quod dixi, cum cæteris in coloniis duumviri appellentur, hi ſe Prætores appellari volebant. Quibus primus annus hanc cupiditatem attuliſſet, nonne arbitramini paucis annis fuiſſe Conſulum nomen appetituros? Deinde anteibant lictores, non cum bacillis, ſed, ut hic Prætoribus anteeunt, cum faſcibus duobus. Erant hoſtiæ majores in foro conſtitutæ, quæ ab his Prætoribus de tribunali, ſicut a nobis Conſulibus de conſilii ſententia probatæ, ad præconem et ad tibicinem immolabantur. Deinde Patres conſcripti vocabantur. Jam vero, vultum Conſidii videre, ferendum vix erat. Quem hominem vegrandi macie torridum, Romæ contemptum atque abjectum, videbamus, hunc Capuæ Campano ſupercilio, ac regio ſpiritu, cum videremus, Magios, Bloſſios, mihi videbar illos videre, ac Jubellios. Jam vero qui metus erat tunicatorum illorum? et in Albana, et Seplaſia, quæ concurſatio percontantium, quid Prætor edixiſſet? ubi cœnaret? quid enuntiaſſet? Nos autem, hinc Roma qui veneramus, jam non hoſpites, ſed peregrini atque advenæ, nominabamur.

XXXV. Hæc qui proſpexerint, majores noſtros dico, Quirites, non eos in Deorum immortalium numero venerandos a nobis et

S 2

colendos putatis? Quid enim viderunt? hoc, quod nunc vos, quæſo, perſpicite atque cognoſcite. Non ingenerantur hominibus mores tam a ſtirpe generis ac ſeminis, quam ex iis rebus, quæ ab ipſa natura loci, et a vitæ conſuetudine, ſuppeditantur; quibus alimur, et vivimus. Carthaginenſes fraudulenti et mendaces non genere, ſed natura loci, quod, propter portus ſuos, multis et variis mercatorum et advenarum ſermonibus ad ſtudium fallendi ſtudio quæſtus vocabantur. Ligures, montani, duri atque agreſtes: docuit ager ipſe, nihil ferendo, niſi multa cultura, et magno labore, quæſitum. Campani ſemper ſuperbi bonitate agrorum, et fructuum magnitudine, urbis ſalubritate, deſcriptione, pulchritudine. Ex hac copia, atque omnium rerum affluentia, primum illa nata ſunt: arrogantia, qua a majoribus noſtris alterum Capua Conſulem poſtulavit; deinde ea luxuries, quæ ipſum Annibalem, armis etiam tum invictum, voluptate vicit.

Huc iſti decemviri cum numerum colonorum ex lege Rulli deduxerint; centum decuriones, decem augures, ſex pontifices, conſtituerint: quos illorum animos, quos impetus, quam ferociam, fore putatis? Romam in montibus poſitam, et convallibus, cœnaculis ſublatam atque ſuſpenſam, non optimis viis, anguſtiſſimis ſemitis, præ ſua Capua, planiſſimo in loco explicata, ac præ illis ſemitis, irridebunt atque contemnent. Agros vero, Vaticanum, et Pupiniam, cum ſuis optimis atque uberibus campis conferendos ſcilicet non putabunt. Oppidorum autem finitimorum illam copiam cum hac per riſum ac per jocum contendent: Labicos, Fidenas, Collatiam, ipſum hercle Lanuvium, Ariciam, Tuſculum, cum Calibus, Theano, Neapoli, Puteolis, Cumis, Pompeiis, Nuceria, comparabunt. Quibus illis rebus elati et inflati, fortaſſe non continuo, ſed certe, ſi paulum aſſumpſerint vetuſtatis ac roboris, non continebuntur; progredientur longius, efferentur. Singularis homo privatus, niſi magna ſapientia præditus, vix facile ſeſe regionibus officii, magnis in fortunis et copiis, continet; nedum iſti ab Rullo,

et Rulli ſimilibus, conquiſiti atque electi coloni, Capuæ, in domicilio ſuperbiæ, atque in ſedibus luxuriæ, collocati, non ſtatim conquiſituri ſint aliquid ſceleris et flagitii. Immo vero etiam hoc magis, quam illi veteres germanique Campani, quod in vetere fortuna illos natos, et educatos, nimiæ tamen rerum omnium copiæ depravabant; hi, ex ſumma egeſtate in eandem rerum abundantiam traducti, non ſolum copia, verum etiam inſolentia, commovebuntur.

XXXVI. Hæc tu, P. Rulle, M. Bruti ſceleris veſtigia, quam monumenta majorum ſapientiæ, ſequi maluiſti: hæc tu cum iſtis tuis auctoribus excogitaſti, ut vetera vectigalia venderetis, et expleretis nova. Urbi Capuam ad certamen dignitatis opponere vis, ut ſub veſtrum jus, juriſdictionem, poteſtatem, urbes, nationes, provincias, liberos populos, reges, terrarum denique orbem, ſubjungeretis: ut, cum omnem pecuniam ex ærario exhauſiſſetis, ex vectigalibus redegiſſetis, ab omnibus regibus, gentibus, imperatoribus coegiſſetis, tamen omnes vobis pecunias ad nutum veſtrum penderent: ut iidem partim invidioſos agros a Syllanis poſſeſſoribus, partim deſertos ac peſtilentes a veſtris neceſſariis, a vobiſmetipſis, emptos, quanti velletis, populo Romano induceretis: ut omnia municipia coloniaſque Italiæ novis colonis occuparetis: ut quibuſcunque in locis vobis videretur, ac quam multis videretur, colonias collocaretis: ut omnem rempublicam veſtris militibus, veſtris urbibus, veſtris præſidiis, cingeretis, atque oppreſſam teneretis: ut ipſum Cn. Pompeium, cujus præſidio ſæpiſſime populus Romanus contra acerrimos hoſtes, et contra improbiſſimos cives, victor extitit, proſcribere, atque horum conſpectu privare, poſſetis: ut nihil auro et argento violari, nihil numero et ſuffragiis declarari, nihil elata manu perfringi, poſſet, quod non vos oppreſſum atque ereptum teneretis: ut volitaretis interea per gentes, per regna omnia, cum imperio ſummo, cum judicio infinito, cum omni pecunia: ut veniretis in caſtra Cn. Pompeii, atque ipſa caſtra, ſi commodum vobis eſſet, venderetis: ut interea magiſtratus

reliquos, legibus omnibus ſoluti, ſine metu judiciorum, ſine periculo, petere poſſetis: ut nemo ad populum Romanum vos adducere, nemo producere, non ſenatus cogere, non Conſul coercere, non tribunus plebis retinere, poſſit.

Hæc ego vos concupiiſſe pro veſtra ſtultitia atque intemperantia non miror: ſperaſſe, me Conſule, aſſequi poſſe, demiror. Nam cum omnium Conſulum gravis in republica cuſtodienda cura ac diligentia debet eſſe, tum eorum maxime, qui non in cunabulis, ſed in campo, ſunt Conſules facti. Nulli populo Romano pro me majores mei ſpoponderunt: mihi creditum eſt: a me petere quod debeo, me ipſum appellare, debetis. Quemadmodum, cum petebam, nulli me vobis auctores generis mei commendarunt; ſic, ſi quid deliquero, nullæ ſunt imagines, quæ me a vobis deprecentur.

XXXVII. Quare, modo ut vita ſuppetat, quanquam ego ſum is, qui eam poſſim ab iſtorum ſcelere inſidiiſque defendere, polliceor hoc vobis, Quirites, bona fide: rempublicam vigilanti homini, non timido; diligenti, non ignavo, commiſiſtis. Ego is Conſul, qui concionem metuam? qui tribunos plebis perhorreſcam? qui ſæpe, et ſine cauſa, tumultuer? qui timeam, ne mihi in carcere habitandum ſit, ſi tribunus plebis duci juſſiſſet? Ego, nondum veſtris armis armatus, inſignibuſque ampliſſimis ornatus, imperio, auctoritate, non horrui in hunc locum progredi, vobiſque auctoribus improbitati hominis reſiſtere: nunc verear, ne reſpublica, tantis munita præſidiis, ab iſtis vinci aut opprimi poſſit? Si antea timuiſſem; hac concione, hoc populo, certe non vererer. Quis enim unquam tam ſecunda concione legem Agrariam ſuaſit, quam ego diſſuaſi? ſi hoc diſſuadere eſt, ac non diſturbare, ac pervertere. Ex quo intelligi, Quirites, poteſt, nihil eſſe tam populare, quam id, quod ego vobis in hunc annum Conſul popularis affero, pacem, tranquillitatem, otium. Quæ nobis deſignatis timebatis, ea ne accidere poſſent, conſilio meo ac ratione proviſa ſunt. Non modo vos eritis in otio, qui ſemper eſſe volueratis, verum etiam iſtos, quibus otioſi negotium

faceſſimus, otioſiſſimos reddam. Etenim illis honores, poteſtates, divitiæ, ex tumultu atque ex diſſenſionibus civium comparari ſolent: vos, quorum gratia in ſuffragiis conſiſtit, libertas in legibus, honos in judiciis et æquitate magiſtratus, et res familiares in pace, omni ratione otium tenere debetis. Nam, ſi ii, qui propter deſidiam in otio vivunt, tamen in ſua turpi inertia capiunt voluptatem; ſub ipſo otio, quo vos fortunam regitis, ſi hunc ſtatum, quem habetis, eſſe meliorem non ignoratis, non ut quæſitum, ſed vita partum otium tenueritis. Quod ego et concordia, quam mihi conſtitui cum collega, invitiſſimis iis hominibus, quos in conſulatu inimicos eſſe et animis et corporis actibus providi, omnibus proſpexi ſane, et revocavi. Idem tribunis plebis denuntiavi, quid turbulenti, me Conſule, conflarent. Summum et firmiſſimum eſt illud communibus fortunis præſidium, Quirites, ut, quales vos hodierno die maxima concione mihi pro ſalute veſtra præbuiſtis, tales reliquis temporibus populo Romano præbeatis. Pro certo polliceor hoc vobis atque confirmo, me eſſe perfecturum, ut jam tandem illi, qui honori inviderunt meo, tamen vos univerſos in Conſule deligendo plurimum vidiſſe fateantur.

DE

LEGE AGRARIA

AD POPULUM

ORATIO XVII.

I. COMMODIUS feciſſent tribuni plebis, Quirites, ſi, quæ apud vos de me deferunt, ea coram potius, me præſente, dixiſſent: nam et æquitatem veſtræ diſceptationis, et conſuetudinem ſuperiorum, et jus ſuæ poteſtatis, retinuiſſent. Sed, quoniam adhuc præſens certamen contentionemque fugerunt, nunc, ſi videtur eis, in meam concionem prodeant, et, quo provocati a me venire noluerunt, revocati ſaltem revertantur.

Video quoſdam, Quirites, ſtrepitu ſignificare neſcio quid, et non eoſdem vultus, quos proxima mea concione præbuerunt, in hanc concionem mihi retuliſſe. Quare a vobis, qui nihil de me crediđiſtis, ut eam voluntatem, quam ſemper habuiſtis erga me, retineatis, peto: a vobis autem, quos leviter immutatos eſſe ſentio, parvam exigui temporis uſuram bonæ de me opinionis poſtulo, ut eam, ſi quæ dixero, vobis probabo, perpetuo retineatis; ſin aliter, hoc ipſo in loco depoſitam atque abjectam relinquatis.

Completi ſunt animi, aureſque veſtræ, Quirites, me gratificantem ſeptem tyrannis, cæteriſque Syllanarum aſſignationum poſſeſſoribus, Agrariæ legi et commodis veſtris obſiſtere. Hæc ſi qui crediderunt, illud prius crediderint neceſſe eſt, hac lege

Agraria, quæ promulgata ſit, adimi Syllanos agros, vobiſque dividi, aut denique minui privatorum poſſeſſiones, ut in eas vos deducamini. Si oſtendo, non modo non adimi cuiquam glebam de Syllanis agris, ſed etiam genus id agrorum certo capite legis impudentiſſime confirmari atque ſanciri; ſi doceo, agris his, qui a Sylla ſunt dati, ſic diligenter Rullum ſua lege conſulere, ut facile appareat, eam legem non a veſtrorum commodorum patrono, ſed a Valgii genero, eſſe conſcriptam: num quid eſt cauſæ, Quirites, quin illa criminatione, qua in me abſentem uſus eſt, non ſolum meam, ſed etiam veſtram, diligentiam prudentiamque deſpexerit?

II. Caput eſt legis XL, de quo ego conſulto, Quirites, neque apud vos ante feci mentionem, ne aut refricare obductam jam reipublicæ cicatricem viderer, aut aliquid alieniſſimo tempore novæ diſſenſionis commovere. Neque vero nunc ideo diſputabo, quod hunc ſtatum reipublicæ non magnopere defendendum putem; præſertim qui otii et concordiæ patronum me in hunc annum reipublicæ profeſſus ſim; ſed, ut doceam Rullum poſthac in his ſaltem tacere rebus, in quibus de ſe et de ſuis factis taceri velit.

Omnium legum iniquiſſimam, diſſimillimamque legis, eſſe arbitror eam, quam L. Flaccus, interrex, de Sylla tulit, *ut omnia, quæcunque ille feciſſet, eſſent rata.* Nam, cum cæteris in civitatibus, tyrannis inſtitutis, leges omnes extinguantur atque tollantur, hic reipublicæ tyrannum lege conſtituit. Eſt invidioſa lex, ſicut dixi; veruntamen habet excuſationem: non enim videtur hominis lex eſſe, ſed temporis.

Quid, ſi eſt hæc multo impudentior? Nam Valeria lege, Corneliiſque legibus, eripitur, cum datur: conjungitur impudens gratificatio cum acerba injuria: ſed tamen habet in illis legibus ſpem nonnullam ille, cui ademptus eſt; aliquem ſcrupulum, cui datus eſt. Rulli cautio eſt hæc, *Quæ poſt C. Marium, Cn. Papirium, Conſules.* Quam procul a ſuſpicione fugit, quod eos Conſules, qui adverſarii Syllæ maxime fuerunt, potiſſimum

nominavit? Si enim Syllam Dictatorem nominaſſet; perſpicuum fore, et invidioſum, arbitratus eſt. Sed quem veſtrum tam tardo ingenio fore putavit, cui, poſt eos Conſules Syllam Dictatorem fuiſſe, in mentem venire non poſſet?

Quid ergo ait Marianus tribunus plebis, qui nos Syllanos in invidiam rapit? *Quæ poſt Marium et Carbonem Conſules, agros, ædificia, lacus, ſtagna, loca, poſſeſſiones,* cælum et mare prætermiſit, cætera complexus eſt. *Publice data, aſſignata, vendita, conceſſa ſunt.* A quo, Rulle? Poſt Marium et Carbonem Conſules, quis aſſignavit, quis dedit, quis conceſſit, præter Syllam? *Ea omnia eo jure ſint.* Quo jure? labefactat videlicet neſcio quid: nimium acer, nimium vehemens, tribunus plebis Syllana reſcindit. *Ut quæ optimo jure privata ſint.* Etiamne meliore, quam paterna et avita? meliore.

At hoc Valeria lex non dicit: Corneliæ leges non ſanciunt: Sylla ipſe non poſtulat. Si iſti agri partem aliquam juris, aliquam ſimilitudinem propriæ poſſeſſionis, aliquam ſpem diuturnitatis, attingunt; nemo eſt tam imprudens iſtorum, quin agi ſecum præclare arbitretur. Tu vero, Rulle, quid quæris? Quod habent, ut habeant? quis vetat? Ut privatum? at ita latum eſt, ut melior tui ſoceri fundus Irpinus ſit, ſive ager Irpinus, (totum enim poſſidet) quam meus paternus avituſque fundus Arpinas. Id enim caves: optimo enim jure ea ſunt profecto prædia, quæ optima conditione ſunt. Libera meliore jure ſunt, quam ſerva: capite hoc, omnia, quæ ſerviebant, non ſervient. Soluta meliore in cauſa ſunt, quam obligata: eodem capite obligata omnia, ſi modo Syllana ſunt, liberantur. Immunia commodiore conditione ſint, quam illa, quæ penſitant. Ego Tuſculanis pro aqua Crabra vectigal pendam, quia a municipio fundum accepi: ſi a Sylla mihi datus eſſet, Rulli lege non penderem.

III. Video vos, Quirites, ſicuti res ipſa cogit, commoveri vel legis, vel orationis, impudentia: legis, quæ jus melius Syllanis prædiis conſtituat, quam paternis; orationis, quæ ejuſmodi cauſa inſimulare quemquam audeat, rationes Syllæ nimium

vehementer defendere. At ſi illa ſolum ſanciret, quæ a Sylla eſſent data, tacerem; modo ipſe ſe Syllanum eſſe confiteretur. Sed non modo illis cavet, verum etiam aliud quoddam genus donationis inducit: et is, qui a me Syllanas poſſeſſiones defendi criminatur, non eas ſolum ſancit, verum ipſe novas aſſignationes inſtituit, et repentinus Sylla nobis exoritur.

Nam attendite, quantas conceſſiones agrorum hic noſter objurgator uno verbo facere conetur. *Quæ data, donata, conceſſa, vendita.* Patior. Audio. Quid deinde? *poſſeſſa.* Hæc tribunus plebis promulgare auſus eſt, ut, quod quiſque poſt Marium et Carbonem Conſules poſſidet, id eo jure teneret, quo qui optimo privatum? Etiamne ſi vi ejecit? etiamne ſi clam, ſi precario, venit in poſſeſſionem? Ergo hac lege jus civile, cauſæ poſſeſſionum, Prætorum interdicta, tollentur.

Non mediocris res, neque parvum ſub hoc verbo furtum, Quirites, latet. Sunt enim multi agri lege Cornelia publicati, nec cuiquam aſſignati, neque venditi, qui a paucis hominibus impudentiſſime poſſidentur. His cavet, hos defendit, hos privatos facit; hos, inquam, agros, quos Sylla nemini dedit, Rullus non vobis aſſignare vult, ſed eis condonare, qui poſſident. Cauſam quæro, cur ea, quæ majores vobis in Italia, Sicilia, duabus Hiſpaniis, Macedonia, Aſia, quæſiverunt, venire patiamini, cum ea, quæ veſtra ſunt, condonari poſſeſſoribus eadem lege videatis.

Jam totam legem intelligetis, cum ad paucorum dominationem ſcripta ſit, tum ad Syllanæ aſſignationis rationes eſſe accommodatiſſimam. Nam ſocer hujus vir multum bonus eſt: neque ego nunc de illius bonitate, ſed de generi impudentia, diſputo: ille enim, quod habet, retinere vult; neque ſe Syllanum eſſe diſſimulat.

IV. Hic, ut ipſe habeat quod non habet, quæ dubia ſunt, per vos ſancire vult: et, cum plus appetat, quam ipſe Sylla; quibus ego rebus reſiſto, Syllanas res defendere criminor. Habet agros nonnullos, inquit, ſocer meus deſertos atque longinquos:

vendet eos mea lege, quanti volet. Habet incertos, ac nullo jure poſſeſſos: confirmabuntur optimo jure. Habet publicos: reddam privatos. Denique eos fundos, quos in agro Caſinati optimos et fructuoſiſſimos continuavit, cum uſque eo vicinos proſcriberet, quoad oculis confirmando ex multis prædiis unam fundi regionem formamque perfecerit; quos nunc cum aliquo metu tenet, ſine ulla cura poſſidebit.

Et, quoniam, qua de cauſa et quorum cauſa ille hoc promulgavit, oſtendi; doceat ipſe, num ego quem poſſeſſorem defendam, cum Agrariæ legi reſiſto. Silvam Scantiam vendis: reſpublica poſſidet: defendo. Campanum agrum dividis: vos eſtis in poſſeſſione: non cedo. Deinde Italiæ, Siciliæ, cæterarumque provinciarum, poſſeſſiones venales ac proſcriptas hac lege video: veſtra ſunt prædia, veſtræ poſſeſſiones: reſiſtam, atque repugnabo, neque patiar, a quoquam populum Romanum de ſuis poſſeſſionibus, me Conſule, demoveri; præſertim cum vobis nihil quæratur. Hoc enim vos in errore verſari diutius non oportet. Num quis veſtrum ad vim, ad facinus, ad cædem, accommodatus eſt? nemo. Atque ei generi hominum, mihi credite, Campanus ager, et præclara illa Capua, ſervatur: exercitus contra vos, contra libertatem veſtram, contra Cn. Pompeium, conſtituitur: contra hanc urbem, Capua; contra vos, manus hominum audaciſſimorum; contra Cn. Pompeium, decem duces comparantur. Veniant coram, et, quoniam me in veſtram concionem, vobis flagitantibus, convocaverunt, diſſerant.

PRO

C. RABIRIO,

PERDUELLIONIS REO,

AD QUIRITES

ORATIO XVIII.

I. ETSI, Quirites, non eſt meæ conſuetudinis, initio dicendi rationem reddere, qua de cauſa quemque defendam, propterea quod cum omnibus civibus in eorum periculis ſemper ſatis juſtam mihi cauſam neceſſitudinis eſſe duxi; tamen, in hac defenſione capitis, famæ, fortunarumque omnium, C. Rabirii, proponenda ratio videtur eſſe officii mei: propterea quod, quæ juſtiſſima mihi cauſa ad hunc defendendum eſſe viſa eſt, eadem vobis ad abſolvendum debet videri.

Nam me cum amicitiæ vetuſtas, tum dignitas hominis, tum ratio humanitatis, tum meæ vitæ perpetua conſuetudo, ad C. Rabirium defendendum eſt adhortata: tum vero, ut id ſtudioſiſſime facerem, ſalus reipublicæ, conſulare officium, conſulatus denique ipſe, mihi una vobiſcum cum ſalute reipublicæ commendatus, coegit. Non enim C. Rabirium culpa delicti, non invidia, vitæque turpitudo, non denique veteres, juſtæ, graveſque inimicitiæ civium, in diſcrimen capitis vocaverunt: ſed, ut illud ſummum auxilium majeſtatis atque imperii, quod nobis a

majoribus eſt traditum, de republica tolleretur; ut nihil poſthac auctoritas ſenatus, nihil conſulare imperium, nihil conſenſio bonorum, contra peſtem ac perniciem civitatis valeret. Idcirco in his rebus evertendis unius hominis ſenectus, infirmitas, ſolitudoque, tentata eſt.

Quamobrem, ſi eſt boni Conſulis, cum cuncta auxilia reipublicæ labefactari convellique videat, ferre opem patriæ, ſuccurrere ſaluti, fortuniſque communibus, implorare civium fidem, ſuam ſalutem poſteriorem ſalute communi ducere; eſt etiam bonorum et fortium civium, quales vos omnibus reipublicæ temporibus extitiſtis, intercludere omnes ſeditionum vias, munire præſidia reipublicæ, ſummum in Conſulibus imperium, ſummum in ſenatu conſilium, putare: ea qui ſecutus ſit, laude potius et honore, quam pœna et ſupplicio, dignum judicare. Quamobrem labor in hoc defendendo præcipue meus eſt; ſtudium vero conſervandi hominis commune mihi vobiſcum eſſe debebit.

II. Sic enim exiſtimare debetis, Quirites, poſt hominum memoriam rem nullam majorem, magis periculoſam, magis ab omnibus vobis providendam, neque a tribuno plebis ſuſceptam, neque a Conſule defenſam, neque ad populum Romanum eſſe delatam. Agitur enim nihil aliud in hac cauſa, Quirites, quam ut nullum ſit poſthac in republica publicum conſilium; nulla bonorum conſenſio contra improborum furorem et audaciam; nullum extremis reipublicæ temporibus perfugium et præſidium ſalutis.

Quæ cum ita ſint, primum, quod in tanta dimicatione capitis, famæ, fortunarumque omnium, fieri neceſſe eſt, ab Jove Optimo Maximo, cæteriſque Diis Deabuſque immortalibus, quorum ope et auxilio multo magis hæc reſpublica, quam ratione hominum et conſilio, gubernatur, pacem ac veniam peto; precorque ab iis, ut hodiernum diem, et ad hujus ſalutem conſervandam, et ad rempublicam conſtituendam, illuxiſſe patiantur. Deinde vos, Quirites, quorum poteſtas proxime ad Deorum

immortalium numen accedit, oro atque obſecro, quoniam uno tempore vita C. Rabirii, hominis miſerrimi atque innocentiſſimi, ſalus reipublicæ, veſtris manibus ſuffragiiſque permittitur, adhibeatis in hominis fortunis miſericordiam, in reipublicæ ſalute ſapientiam, quam ſoletis.

Nunc, quoniam, T. Labiene, diligentiæ meæ temporis anguſtiis obſtitiſti, meque, ex comparato et conſtituto ſpatio defenſionis, in ſemihoræ curriculum coegiſti; parebitur et, quod iniquiſſimum eſt, accuſatoris conditioni, et, quod miſerrimum, inimici poteſtati. Quanquam in hac præſcriptione ſemihoræ patroni mihi partes reliquiſti, Conſulis ademiſti: propterea quod ad defendendum propemodum ſatis erit hoc mihi temporis, verum ad conquerendum parum.

Niſi forte de locis religioſis, ac de lucis, quos ab hoc violatos eſſe dixiſti, pluribus verbis tibi reſpondendum putas. Quo in crimine nihil eſt unquam abs te dictum, niſi a C. Macro objectum eſſe crimen id C. Rabirio. In quo ego demiror, meminiſſe te, quid objecerit C. Rabirio Macer inimicus; oblitum eſſe, quid æqui et jurati judices judicarint.

III. An de peculatu facto, an de tabulario incenſo, longa oratio eſt exprimenda? quo in crimine propinquus C. Rabirii judicio clariſſimo C. Curtius pro virtute ſua eſt honeſtiſſime liberatus; ipſe vero Rabirius non modo in judicium horum criminum, ſed ne in tenuiſſimam quidem ſuſpicionem verbo, eſt unquam vocatus. An de ſororis filio diligentius reſpondendum eſt? quem ab hoc necatum eſſe dixiſti, cum ad judicii moram familiaris funeris excuſatio quæreretur. Quid enim eſt tam veriſimile, quam cariorem huic ſororis maritum, quam ſororis filium, fuiſſe? atque ita cariorem, ut alter vita crudeliſſime privaretur, cum alteri ad prolationem judicii biduum quæreretur? An de ſervis alienis contra legem Fabiam retentis, aut de civibus Romanis contra legem Porciam verberatis, aut necatis, plura dicenda ſunt, cum tanto ſtudio C. Rabirius totius Apuliæ, ſingulari voluntate Campaniæ vicinitatis, ornetur? cumque ad ejus propulſandum

periculum non modo homines, ſed prope regiones ipſæ, concurrerint; aliquanto etiam latius excitatæ, quam ipſius vicinitatis nomen ac termini poſtulabant?

Nam quid ego ad id longam orationem comparem, quod eſt in eadem multæ irrogatione præſcriptum, hunc nec ſuæ, nec alienæ, pudicitiæ peperciſſe? Quin etiam ſuſpicor, eo mihi ſemihoram a Labieno præſtitutam eſſe, ut ne plura de pudicitia dicerem. Ergo ad hæc crimina, quæ patroni diligentiam deſiderant, intelligitis mihi ſemihoram iſtam nimium longam fuiſſe. Illam alteram partem de nece Saturnini nimis exiguam atque anguſtam eſſe voluiſti; quæ non oratoris ingenium, ſed Conſulis auxilium, implorat et flagitat.

Nam de perduellionis judicio, quod a me ſublatum eſſe criminari ſoles, meum crimen eſt, non Rabirii. Quod utinam, Quirites, ego id aut primus, aut ſolus, ex hac republica ſuſtuliſſem! utinam, quod ille crimen eſſe vult, proprium teſtimonium meæ laudis eſſet! Quid enim optari poteſt, quod ego mallem, quam me in conſulatu meo carnificem de foro, crucem de campo, ſuſtuliſſe? Sed iſta laus primum eſt majorum noſtrorum, Quirites, qui, expulſis regibus, nullum in libero populo veſtigium crudelitatis regiæ retinuerunt: deinde multorum virorum fortium, qui veſtram libertatem non acerbitate ſuppliciorum infeſtam, ſed lenitate legum munitam, eſſe voluerunt.

IV. Quamobrem uter noſtrum tandem, Labiene, popularis eſt? tune, qui civibus Romanis in concione ipſa carnificem, qui vincla, adhiberi putas oportere; qui in campo Martio, comitiis centuriatis, auſpicato in loco, crucem ad civium ſupplicium defigi et conſtitui jubes: an ego, qui funeſtari concionem contagione carnificis veto; qui expiandum forum populi Romani ab illis nefarii ſceleris veſtigiis eſſe dico; qui caſtam concionem, ſanctum campum, inviolatum corpus, omnium civium Romanorum integrum jus libertatis, defendo ſervari oportere?

Popularis vero tribunus plebis, cuſtos defenſorque juris et libertatis. Porcia lex virgas ab omnium civium Romanorum

corpore amovit: hic miſericors flagella retulit. Porcia lex libertatem civium lictori eripuit: Labienus, homo popularis, carnifici tradidit. C. Gracchus legem tulit, ne de capite civium Romanorum injuſſu veſtro judicaretur: hic popularis a duumviris, injuſſu veſtro, non judicari de cive Romano, ſed indicta cauſa civem Romanum capitis condemnari, coegit.

Tu mihi etiam legis Porciæ, tu C. Gracchi, tu horum libertatis, tu cujuſquam denique hominis popularis, mentionem facis, qui non modo ſuppliciis inuſitatis, ſed etiam verborum inaudita crudelitate, violare libertatem hujus populi, tentare manſuetudinem, commutare diſciplinam, conatus es? Namque hæc tua, quæ te hominem clementem popularemque delectant, *I lictor, colliga manus:* quæ non modo hujus libertatis manſuetudiniſque non ſunt, ſed ne Romuli quidem, aut Numæ Pompilii; ſed Tarquinii, ſuperbiſſimi atque crudeliſſimi regis, iſta ſunt cruciatus carmina: quæ tu, homo lenis ac popularis, libentiſſime commemoras, *Caput obnubito, arbori infelici ſuſpendito:* quæ verba, Quirites, jampridem in hac republica non ſolum tenebris vetuſtatis, verum etiam luce libertatis, oppreſſa ſunt.

V. An vero, ſi actio iſta popularis eſſet, et, ſi ullam partem æquitatis haberet, aut juris, C. Gracchus eam reliquiſſet? Scilicet tibi graviorem dolorem patrui tui mors attulit, quam C. Graccho fratris: et tibi acerbior ejus patrui mors eſt, quem nunquam vidiſti, quam illi, ejus fratris, quicum concordiſſime vixerat: et ſimilis viri tu ulciſceris patrui mortem, atque ille perſequeretur fratris ſui, ſi iſta ratione agere voluiſſet: et par deſiderium ſui reliquit apud populum Romanum Labienus iſte, patruus veſter, quiſquis fuit, ac Tib. Gracchus reliquerat. An pietas tua major, quam Gracchi? an animus? an conſilium? an opes? an auctoritas? an eloquentia? quæ ſi in illo minima fuiſſent, tamen præ tuis facultatibus maxima putarentur.

Cum vero his rebus omnibus C. Gracchus omnes vicerit; quantum intervallum tandem inter te atque illum interjectum

putas? Sed moreretur prius acerbiſſima morte millies Gracchus, quam in ejus concione carnifex conſiſteret: quem non modo foro, ſed etiam cælo hoc ac ſpiritu cenſoriæ leges, atque urbis domicilio, carere voluerunt. Hic ſe popularem dicere audet, me alienum a commodis veſtris? cum iſte omnes et ſuppliciorum et verborum acerbitates, non ex memoria veſtra, ac patrum veſtrorum, ſed ex annalium monumentis, atque ex regum commentariis, conquiſierit; ego omnibus meis opibus, omnibus conſiliis, omnibus dictis atque factis, repugnarim et reſtiterim crudelitati. Niſi forte hanc conditionem vobis eſſe vultis, quam ſervi, ſi libertatis ſpem propoſitam non haberent, ferre nullo modo poſſent.

Miſera eſt ignominia judiciorum publicorum, miſera multatio bonorum, miſerum exilium: ſed tamen in omni calamitate retinetur aliquod veſtigium libertatis. Mors denique ſi proponitur, in libertate moriamur. Carnifex vero, et obductio capitis, et nomen ipſum crucis, abſit non modo a corpore civium Romanorum, ſed etiam a cogitatione, oculis, auribus. Harum enim omnium rerum non ſolum eventus, atque perpeſſio, ſed etiam conditio, expectatio, mentio ipſa denique, indigna cive Romano atque homine libero eſt. An vero ſervos noſtros horum ſuppliciorum omnium metu dominorum benignitas una vindicta liberabit: nos a verberibus, ab unco, a crucis denique terrore, neque res geſtæ, neque acta ætas, neque noſtri honores, vindicabunt?

Quamobrem fateor, atque etiam, T. Labiene, profiteor, et præ me fero, te ex illa crudeli, importuna, non tribunitia actione, ſed regia, meo conſilio, virtute, auctoritate eſſe depulſum. Qua tu in actione quanquam omnia exempla majorum, omnes leges, omnem auctoritatem ſenatus, omnes religiones, atque auſpiciorum publica jura, neglexiſti; tamen a me hæc in hoc tam exiguo meo tempore non audies. Liberum tempus nobis dabitur ad iſtam diſceptationem: nunc de Saturnini crimine, ac de clariſſimi patrui tui morte, dicemus.

VI. Arguis occiſum eſſe a C. Rabirio L. Saturninum: et id C. Rabirius multorum teſtimoniis, Q. Hortenſio copioſiſſime defendente, antea falſum eſſe docuit. Ego autem, ſi mihi eſſet integrum, ſuſciperem hoc crimen, agnoſcerem, confiterer. Utinam hanc mihi facultatem cauſa concederet, ut poſſem hoc prædicare, C. Rabirii manu L. Saturninum, hoſtem populi Romani, interfectum! Nihil me clamor iſte commovet, ſed conſolatur, cum indicat eſſe quoſdam cives imperitos, ſed non multos. Nunquam, mihi credite, populus Romanus hic, qui ſilet, Conſulem me feciſſet, ſi veſtro clamore perturbatum iri arbitraretur. Quanto jam levior eſt acclamatio! Quin continetis vocem, indicem ſtultitiæ veſtræ, teſtem paucitatis?

Libenter, inquam, confiterer, ſi vere poſſem, aut etiam ſi mihi eſſet integrum, C. Rabirii manu L. Saturninum eſſe occiſum; et id facinus pulcherrimum eſſe arbitrarer: ſed, quoniam id facere non poſſum, confitebor id, quod ad laudem minus valebit, ad crimen non minus. Confiteor, interficiendi Saturnini cauſa, C. Rabirium arma cepiſſe. Quid eſt, Labiene? quam a me graviorem confeſſionem, aut quod in hunc majus crimen, expectas? Niſi vero intereſſe aliquid putas inter eum, qui hominem occidit, et eum, qui cum telo occidendi hominis cauſa fuit. Si interfici Saturninum nefas fuit; arma ſumpta eſſe contra Saturninum ſine ſcelere non poſſunt. Si arma jure ſumpta concedis; interfectum jure concedas neceſſe eſt. * * *

VII. Fit ſenatuſconſultum, ut C. Marius, L. Valerius, Conſules, adhiberent tribunos plebis et prætores, quos eis videretur; operamque darent, ut imperium populi Romani majeſtaſque conſervaretur. Adhibent omnes tribunos plebis præter Saturninum, omnes prætores præter Glauciam: qui rempublicam ſalvam eſſe vellent, arma capere, et ſe ſequi, jubent. Parent omnes. Ex ædificiis armamentariiſque publicis arma populo Romano, C. Mario Conſule diſtribuente, dantur. Hic jam, ut omittam cætera, de te ipſo, Labiene, quæro: cum Saturninus Capito-

* * * *Paucula quædam deeſſe videntur.*

lium teneret armatus, eſſet una C. Glaucia, C. Saufeius, etiam ille ex compedibus atque ergaſtulo Gracchus: addam, quoniam ita vis, eodem Q. Labienum, patruum tuum: in foro autem C. Marius, et L. Valerius Flaccus, Conſules, poſt cunctus ſenatus, atque ille ſenatus, quem etiam vos ipſi, qui hos patres conſcriptos, qui nunc ſunt, in invidiam vocatis, quo facilius de hoc ſenatu detrahere poſſitis, laudare conſueviſtis: cum equeſter ordo; at quorum equitum Romanorum, Dii immortales! patrum noſtrorum, atque ejus ætatis, quæ tum magnam partem reipublicæ, atque omnem dignitatem judiciorum, tenebat: cum omnes omnium ordinum homines, qui in ſalute reipublicæ ſalutem ſuam repoſitam eſſe arbitrabantur, arma cepiſſent: quid tandem C. Rabirio faciendum fuit?

De te ipſo, inquam, Labiene, quæro: cum ad arma Conſules ex ſenatuſconſulto vocaviſſent: cum armatus M. Æmilius, princeps ſenatus, in comitio conſtitiſſet; qui, cum ingredi vix poſſet, non ad inſequendum ſibi tarditatem pedum, ſed ad fugiendum, impedimento fore putabat: cum denique Q. Scævola, confectus ſenectute, perditus morbo, mancus, et membris omnibus captus ac debilis, haſtili nixus, et animi vim et infirmitatem corporis oſtenderet: cum L. Metellus, Serg. Galba, C. Serranus, P. Rutilius, C. Fimbria, Q. Catulus, omneſque, qui tum erant, conſulares, pro ſalute communi arma cepiſſent: cum omnes prætores, cuncta nobilitas ac juventus accurreret, Cn. et L. Domitii, L. Craſſus, Q. Mucius, C. Claudius, M. Druſus: cum omnes Octavii, Metelli, Julii, Caſſii, Catones, Pompeii: cum L. Philippus, L. Scipio, cum M. Lepidus, cum D. Brutus, cum hic ipſe P. Servilius, quo tu imperatore, Labiene, meruiſti: cum hic Q. Catulus, admodum tum adoleſcens, cum hic C. Curio, cum denique omnes clariſſimi viri, cum Conſulibus eſſent: quid tandem C. Rabirium facere convenit? Utrum incluſum atque abditum latere in occulto, atque ignaviam ſuam tenebrarum ac parietum cuſtodiis tegere; an in Capitolium pergere, atque ibi ſe cum tuo patruo, et cæteris, ad mortem

propter vitæ turpitudinem confugientibus, congregare? an cum Mario, Scauro, Catulo, Metello, Scævola, cum bonis denique omnibus, coire non modo ſalutis, verum etiam periculi, ſocietatem?

VIII. Tu denique, Labiene, quid faceres tali in re, ac tempore? Cum ignaviæ ratio te in fugam atque in latebras impelleret; improbitas et furor L. Saturnini in Capitolium arceſſeret; Conſules ad patriæ ſalutem ac libertatem vocarent: quam tandem auctoritatem, quam vocem, cujus ſectam ſequi, cujus imperio parere, potiſſimum velles? Patruus, inquit, meus cum Saturnino fuit. Quid? pater quicum? quid? propinqui veſtri, equites Romani? quid? omnis præfectura, regio, vicinitas veſtra? quid? ager Picenus univerſus, utrum tribunitium furorem, an conſularem auctoritatem, ſecutus eſt?

Equidem hoc affirmo, quod tu nunc de tuo patruo prædicas, neminem unquam adhuc de ſeſe eſſe confeſſum. Nemo eſt, inquam, inventus tam profligatus, tam perditus, tam ab omni non modo honeſtate, ſed etiam ſimulatione honeſtatis, relictus, qui ſe in Capitolio fuiſſe cum Saturnino fateretur. At fuit veſter patruus. Fuerit; et fuerit, nulla deſperatione rerum ſuarum, nullis domeſticis vulneribus, coactus: induxerit eum L. Saturnini familiaritas, ut amicitiam patriæ præponeret. Idcircone oportuit C. Rabirium deſciſcere a republica? non comparere in illa armata multitudine bonorum? Conſulum voci atque imperio non obedire? Atqui videmus, hæc in rerum natura tria fuiſſe: ut aut cum Saturnino eſſet, aut cum bonis, aut lateret. Latere, mortis erat inſtar turpiſſimæ: cum Saturnino eſſe, furoris et ſceleris: virtus, et honeſtas, et pudor, cum Conſulibus eſſe cogebat. Hoc tu igitur in crimen vocas, quod cum iis fuerit C. Rabirius, quos, amentiſſimus fuiſſet, ſi oppugnaſſet; turpiſſimus, ſi reliquiſſet?

IX. At C. Decianus, de quo tu ſæpe commemoras, quia, cum hominem omnibus inſignem notis turpitudinis, P. Furium, accuſaret ſummo ſtudio bonorum omnium, queri eſt auſus in

concione de morte Saturnini, condemnatus eſt: et Sex. Titius, quod habuit imaginem L. Saturnini domi ſuæ, condemnatus eſt. Statuerunt equites Romani illo judicio, improbum civem eſſe, et non retinendum in civitate, qui hominis, hoſtilem in modum ſeditioſi, imagine aut mortem ejus honeſtaret, aut deſideria imperitorum miſericordia commoveret, aut ſuam ſignificaret imitandæ improbitatis voluntatem. Itaque mihi mirum videtur, unde hanc tu, Labiene, imaginem, quam habes, inveneris: nam, Sex. Titio damnato, qui iſtam habere auderet, inventus eſt nemo. Quod tu ſi audiſſes, aut ſi per ætatem ſcire potuiſſes; nunquam profecto iſtam imaginem, quæ domi poſita peſtem atque exilium Sex. Titio attuliſſet, in Roſtra, atque in concionem, attuliſſes; nec tuas unquam rationes ad eos ſcopulos appuliſſes, ad quos Sex. Titii afflictam navem, et in quibus C. Deciani naufragium fortunarum, videres. Sed in his rebus omnibus imprudentia laberis: cauſam enim ſuſcepiſti antiquiorem memoria tua; quæ cauſa ante mortua eſt, quam tu natus eſſes. Qua in cauſa tute profecto fuiſſes, ſi per ætatem eſſe potuiſſes, eam cauſam in judicium vocas.

An non intelligis, primum quos homines, et quales viros, mortuos ſummi ſceleris arguas; deinde quot ex iis, qui vivunt, eodem crimine in ſummum capitis periculum arceſſas? Nam, ſi C. Rabirius fraudem capitalem admiſit, quod arma contra L. Saturninum tulit; huic quidem afferet aliquam deprecationem periculi ætas illa, qua tum fuit: Q. vero Catulum, patrem hujus, in quo ſumma ſapientia, eximia virtus, ſingularis humanitas fuit; M. Scaurum, illa gravitate, illo conſilio, illa prudentia; duos Mucios, L. Craſſum, M. Antonium, qui tum extra urbem cum præſidio fuit; quorum in hac civitate longe maxima conſilia atque ingenia fuerunt: cæteros, pari dignitate præditos, cuſtodes gubernatoreſque reipublicæ, quemadmodum mortuos defendemus? Quid de illis honeſtiſſimis viris, atque optimis civibus, equitibus Romanis, dicemus, qui tum una cum ſenatu ſalutem reipublicæ defenderunt? Quid de tribunis ærariis, cæte-

rorumque ordinum omnium hominibus, qui tum arma pro communi libertate ceperunt?

X. Sed quid ego de iis omnibus, qui conſulari imperio paruerunt, loquor? De ipſorum Conſulum fama quid futurum eſt? L. Flaccum, hominem cum ſemper in republica, tum in magiſtratibus gerendis, in ſacerdotio, cæremoniiſque, quibus præerat, diligentiſſimum, nefarii ſceleris ac parricidii mortuum condemnabimus? Adjungemus ad hanc labem ignominiamque mortis etiam C. Marii nomen? C. Marium, quem vere patrem patriæ, parentem, inquam, veſtræ libertatis, atque hujuſce reipublicæ, poſſumus dicere, ſceleris ac parricidii nefarii mortuum condemnabimus?

Etenim, ſi C. Rabirio, quod iit ad arma, crucem T. Labienus in campo Martio defigendam putavit; quod tandem excogitabitur in eum ſupplicium, qui vocavit? Ac, ſi fides Saturnino data eſt, quod abs te ſæpiſſime dicitur; non eam C. Rabirius, ſed C. Marius, dedit; idemque violavit, ſi in fide non ſtetit. Quæ fides, Labiene, quî potuit ſine ſenatuſconſulto dari? Adeone hoſpes hujuſce urbis, adeone ignarus es diſciplinæ, conſuetudiniſque noſtræ, ut hæc neſcias? ut peregrinari in aliena civitate, non in tua magiſtratum gerere, videare?

Quid jam iſta C. Mario, inquit, nocere poſſunt, quoniam ſenſu et vita caret? Itane vero? tantis in laboribus C. Marius periculiſque vixiſſet, ſi nihil longius, quam vitæ termini poſtulabant, ſpe atque animo de ſe et gloria ſua cogitaſſet? At, credo, cum innumerabiles hoſtium copias in Italia fudiſſet, atque obſidione rempublicam liberaſſet, omnia ſua ſecum una moritura arbitrabatur. Non eſt ita, Quirites: neque quiſquam noſtrum in reipublicæ periculis cum laude ac virtute verſatur, quin ſpe poſteritatis, fructuque, ducatur. Itaque cum multis aliis de cauſis virorum bonorum mentes divinæ mihi atque æternæ videntur eſſe, tum maxime quod optimi et ſapientiſſimi cujuſque animus ita præſentit in poſterum, ut nihil niſi ſempiternum ſpectare videatur.

Quapropter equidem et C. Marii, et cæterorum virorum, ſapientiſſimorum ac fortiſſimorum civium, mentes, quæ mihi videntur ex hominum vita ad Deorum religionem et ſanctimoniam demigraſſe, teſtor, me pro illorum fama, gloria, memoria, non ſecus, ac pro patriis fanis atque delubris, propugnandum putare: ac, ſi pro illorum laude mihi arma capienda eſſent, non minus ſtrenue caperem, quam illi pro communi ſalute ceperunt. Etenim, Quirites, exiguum nobis vitæ curriculum natura circumſcripſit, immenſum gloriæ.

XI. Quare, ſi eos, qui jam de vita deceſſerunt, ornabimus; juſtiorem nobis mortis conditionem relinquemus. Sed, ſi illos, Labiene, quos jam videre non poſſumus, negligis; ne his quidem, quos vides, conſuli putas oportere? Neminem eſſe dico ex iis omnibus, qui illo die Romæ fuerint, quem tu diem in judicium vocas, pubeſque tum fuerit, quin arma ceperit, quin Conſules ſecutus ſit. Omnes ii, quorum tu ex ætate conjecturam facere potes, quid tum fecerint, abs te rei capitis, C. Rabirii nomine, citantur. At occidit Saturninum Rabirius. Utinam feciſſet! non ſupplicium deprecarer, ſed præmium poſtularem. Etenim, ſi Scevæ, ſervo Q. Crotonis, qui occidit L. Saturninum, libertas data eſt; quod equiti Romano præmium dari par fuiſſet? et, ſi C. Marius, quod fiſtulas, quibus aqua ſuppeditabatur Jovis Optimi Maximi templis ac ſedibus, præcidi imperarat, quod in clivo Capitolino improborum civium. . . . *Deſunt non pauca.*

IN

L. CATILINAM

In Senatu

ORATIO XIX.

I. QUOUSQUE tandem abutere, Catilina, patientia noſtra? quamdiu etiam furor iſte tuus nos eludet? quem ad finem ſeſe effrenata jactabit audacia? Nihilne te nocturnum præſidium Palatii, nihil urbis vigiliæ, nihil timor populi, nihil concurſus bonorum omnium, nihil hic munitiſſimus habendi ſenatus locus, nihil horum ora vultuſque, moverunt? Patere tua conſilia non ſentis? conſtrictam jam omnium horum conſcientia teneri conjurationem tuam non vides? Quid proxima, quid ſuperiore, nocte egeris, ubi fueris, quos convocaveris, quid conſilii ceperis, quem noſtrum ignorare arbitraris?

O tempora, o mores! Senatus hæc intelligit, conſul videt: hic tamen vivit. Vivit? Immo vero etiam in ſenatum venit: fit publici conſilii particeps: notat et deſignat oculis ad cædem unumquemque noſtrum. Nos autem, viri fortes, ſatisfacere reipublicæ videmur, ſi iſtius furorem ac tela vitemus.

Ad mortem te, Catilina, duci, juſſu conſulis, jampridem oportebat; in te conferri peſtem iſtam, quam tu in nos omnes jamdiu machinaris. An vero vir ampliſſimus, P. Scipio, pontifex maximus, Tib. Gracchum, mediocriter labefactantem

ſtatum reipublicæ, privatus interfecit: Catilinam vero, orbem terræ cæde atque incendiis vaſtare cupientem, nos conſules perferemus? nam illa nimis antiqua prætereo, quod Q. Servilius Ahala Sp. Melium, novis rebus ſtudentem, manu ſua occidit. Fuit, fuit, iſta quondam in hac republica virtus, ut viri fortes acrioribus ſuppliciis civem pernicioſum, quam acerbiſſimum hoſtem, coercerent. Habemus enim ſenatuſconſultum in te, Catilina, vehemens et grave: non deeſt reipublicæ conſilium, neque auctoritas hujus ordinis: nos, nos, dico aperte, conſules deſumus.

II. Decrevit quondam ſenatus, ut L. Opimius conſul videret, ne quid reſpublica detrimenti caperet. Nox nulla interceſſit; interfectus eſt propter quaſdam ſeditionum ſuſpiciones C. Gracchus, clariſſimo patre, avo, majoribus: occiſus eſt cum liberis M. Fulvius, conſularis. Simili ſenatuſconſulto, C. Mario et L. Valerio, conſulibus, permiſſa eſt reſpublica: num unum diem poſtea L. Saturninum, tribunum plebis, et C. Servilium, prætorem, mors ac reipublicæ pœna remorata eſt? At nos viceſimum jam diem patimur hebeſcere aciem horum auctoritatis. Habemus enim hujuſmodi ſenatuſconſultum, veruntamen incluſum in tabulis, tanquam in vagina reconditum: quo ex ſenatuſconſulto confeſtim interfectum te eſſe, Catilina, convenit. Vivis; et vivis non ad deponendam, ſed ad confirmandam, audaciam. Cupio, Patres conſcripti, me eſſe clementem: cupio in tantis reipublicæ periculis non diſſolutum videri: ſed jam me ipſum inertiæ nequitiæque condemno.

Caſtra ſunt in Italia contra rempublicam in Etruriæ faucibus collocata: creſcit in dies ſingulos hoſtium numerus: eorum autem imperatorem caſtrorum, ducemque hoſtium, intra mœnia, atque adeo in ſenatu, videmus, inteſtinam aliquam quotidie perniciem reipublicæ molientem. Si te jam, Catilina, comprehendi, ſi interfici, juſſero; credo, erit verendum mihi, ne non hoc potius omnes boni ſerius a me, quam quiſquam crudelius factum eſſe dicat. Verum ego hoc, quod jampridem factum eſſe

oportuit, certa de cauſa nondum adducor ut faciam. Tum denique interficiam te, cum jam nemo tam improbus, tam perditus, tam tui ſimilis, inveniri poterit, qui id non jure factum eſſe fateatur. Quamdiu quiſquam erit, qui te defendere audeat, vives: et vives ita, ut nunc vivis, multis meis et firmis præſidiis obſeſſus, ne commovere te contra rempublicam poſſis. Multorum te etiam oculi et aures non ſentientem, ſicut adhuc fecerunt, ſpeculabuntur, atque cuſtodient.

III. Etenim quid eſt, Catilina, quod jam amplius expectes, ſi neque nox tenebris obſcurare cœtus nefarios, nec privata domus parietibus continere vocem conjurationis tuæ, poteſt? ſi illuſtrantur, ſi erumpunt, omnia? Muta jam iſtam mentem: mihi crede: obliviſcere cædis, atque incendiorum. Teneris undique: luce ſunt clariora nobis tua conſilia omnia: quæ etiam mecum licet recognoſcas. Meminiſtine, me ante diem XII Kalendas Novembris dicere in ſenatu, fore in armis certo die, qui dies futurus eſſet ante diem VI Kalendas Novembris, C. Mallium, audaciæ ſatellitem atque adminiſtrum tuæ? Num me fefellit, Catilina, non modo res tanta, tam atrox, tam incredibilis, verum, id quod multo magis eſt admirandum, dies? Dixi ego idem in ſenatu, cædem te optimatum contuliſſe in ante diem V Kalendas Novembris, tum, cum multi principes civitatis Roma non tam ſui conſervandi, quam tuorum conſiliorum reprimendorum, cauſa profugerunt. Num infitiari potes, te illo ipſo die, meis præſidiis, mea diligentia, circumcluſum, commovere te contra rempublicam non potuiſſe, cum tu, diſceſſu cæterorum, noſtra tamen, qui remanſiſſemus, cæde contentum te eſſe dicebas?

Quid? cum te Præneſte Kalendis ipſis Novembris occupaturum nocturno impetu eſſe confideres; ſenſiſtine, illam coloniam meo juſſu, meis præſidiis, cuſtodiis, vigiliiſque, eſſe munitam? Nihil agis, nihil moliris, nihil cogitas, quod ego non modo non audiam, ſed etiam non videam, planeque ſentiam.

IV. Recognoſce tandem mecum illam ſuperiorem noctem:

jam intelliges multo me vigilare acrius ad ſalutem, quam te ad perniciem, reipublicæ. Dico te priori nocte veniſſe inter falcarios (non agam obſcure) in M. Leccæ domum: conveniſſe eodem complures ejuſdem amentiæ ſceleriſque ſocios. Num negare audes? quid taces? convincam, ſi negas: video enim eſſe hic in ſenatu quoſdam, qui tecum una fuere.

O Dii immortales! ubinam gentium ſumus? in qua urbe vivimus? quam rempublicam habemus? Hic, hic ſunt, in noſtro numero, Patres conſcripti, in hoc orbis terræ ſanctiſſimo graviſſimoque conſilio, qui de meo, noſtrumque omnium, interitu, qui de hujus urbis, atque adeo orbis terrarum, exitio, cogitent. Hoſce ego video conſul, et de republica ſententiam rogo: et, quos ferro trucidari oportebat, eos nondum voce vulnero. Fuiſti igitur apud Leccam illa nocte, Catilina: diſtribuiſti partes Italiæ: ſtatuiſti quo quemque proficiſci placeret: delegiſti quos Romæ relinqueres, quos tecum educeres: deſcripſiſti urbis partes ad incendia: confirmaſti, te ipſum jam eſſe exiturum: dixiſti paululum tibi eſſe etiam tum moræ, quod ego viverem. Reperti ſunt duo equites Romani, qui te iſta cura liberarent, et ſeſe illa ipſa nocte paulo ante lucem me in meo lectulo interfecturos pollicerentur. Hæc ego omnia, vix dum etiam cœtu veſtro dimiſſo, comperi: domum meam majoribus præſidiis munivi, atque firmavi: excluſi eos, quos tu mane ad me ſalutatum miſeras, cum illi ipſi veniſſent, quos ego jam multis ac ſummis viris ad me id temporis venturos eſſe prædixeram.

V. Quæ cum ita ſint, Catilina, perge quo cœpiſti: egredere aliquando ex urbe: patent portæ; proficiſcere. Nimium diu te imperatorem illa tua Malliana caſtra deſiderant. Educ tecum etiam omnes tuos; ſi minus, quam plurimos: purga urbem. Magno me metu liberabis, dummodo inter me atque te murus interſit. Nobiſcum verſari jam diutius non potes: non feram, non patiar, non ſinam. Magna Diis immortalibus habenda eſt gratia, atque huic ipſi Jovi Statori, antiquiſſimo cuſtodi hujus urbis, quod hanc tam tetram, tam horribilem, tamque infeſtam,

reipublicæ peſtem toties jam effugimus. Non eſt ſæpius in uno homine ſalus ſumma periclitanda reipublicæ. Quamdiu mihi, conſuli deſignato, Catilina, inſidiatus es, non publico me præſidio, ſed privata diligentia, defendi. Cum proximis comitiis conſularibus me conſulem in campo, et competitores, interficere voluiſti, compreſſi tuos nefarios conatus amicorum præſidio et copiis, nullo tumultu publice concitato. Denique quotieſcunque me petiſti, per me tibi obſtiti: quanquam videbam, perniciem meam cum magna calamitate reipublicæ eſſe conjunctam. Nunc jam aperte rempublicam univerſam petis: templa Deorum immortalium, tecta urbis, vitam omnium civium, Italiam denique totam, ad exitium et vaſtitatem vocas. Quare, quoniam id, quod primum, atque hujus imperii diſciplinæque majorum proprium eſt, facere nondum audeo; faciam id, quod eſt ad ſeveritatem lenius, ad communem ſalutem utilius. Nam, ſi te interfici juſſero, reſidebit in republica reliqua conjuratorum manus: ſin tu, quod te jamdudum hortor, exieris; exhaurietur ex urbe tuorum comitum magna et pernicioſa ſentina reipublicæ. Quid eſt, Catilina? num dubitas id, me imperante, facere, quod jam tua ſponte faciebas? Exire ex urbe conſul hoſtem jubet. Interrogas me, num in exilium? non jubeo: ſed, ſi me conſulis, ſuadeo.

VI. Quid enim, Catilina, eſt, quod te jam in hac urbe delectare poſſit? in qua nemo eſt, extra iſtam conjurationem perditorum hominum, qui te non metuat; nemo, qui non oderit. Quæ nota domeſticæ turpitudinis non inuſta vitæ tuæ eſt? quod privatarum rerum dedecus non hæret infamiæ? quæ libido ab oculis, quod facinus a manibus unquam tuis, quod flagitium a toto corpore, abfuit? cui tu adoleſcentulo, quem corruptelarum illecebris irretiſſes, non aut ad audaciam ferrum, aut ad libidinem facem, prætuliſti? Quid vero? nuper, cum morte ſuperioris uxoris novis nuptiis domum vacuam feciſſes, nonne etiam alio incredibili ſcelere hoc ſcelus cumulaſti? Quod ego prætermitto, et facile patior ſileri, ne in hac civitate tanti facinoris

immanitas aut extitiſſe, aut non vindicata eſſe, videatur. Prætermitto ruinas fortunarum tuarum, quas omnes impendere tibi proximis idibus ſenties: Ad illa venio, quæ non ad privatam ignominiam vitiorum tuorum, non ad domeſticam tuam difficultatem ac turpitudinem, ſed ad ſummam reipublicæ atque ad omnium noſtrum vitam ſalutemque, pertinent.

Poteſtne tibi hujus vitæ hæc lux, Catilina, aut hujus cæli ſpiritus eſſe jucundus, cum ſcias, horum eſſe neminem, qui neſciat, te pridie Kalendas Januarias, Lepido et Tullo conſulibus, ſtetiſſe in comitio cum telo? manum, conſulum et principum civitatis interficiendorum cauſa, paraviſſe? ſceleri ac furori tuo non mentem aliquam, aut timorem tuum, ſed fortunam populi Romani, obſtitiſſe? Ac jam illa omitto: neque enim ſunt aut obſcura, aut non multa poſtea commiſſa. Quoties tu me deſignatum, quoties me conſulem, interficere conatus es? Quot ego tuas petitiones ita conjectas, ut vitari poſſe non viderentur, parva quadam declinatione, et, ut aiunt, corpore, effugi? Nihil agis, nihil aſſequeris, nihil moliris, quod mihi latere valeat in tempore: neque tamen conari, ac velle, deſiſtis. Quoties jam tibi extorta eſt ſica iſta de manibus? quoties vero excidit caſu aliquo, et elapſa eſt? Tamen ea carere diutius non potes: quæ quidem quibus abs te initiata ſacris, ac devota ſit, neſcio, quod eam neceſſe putas conſulis in corpore defigere.

VII. Nunc vero, quæ tua eſt iſta vita? ſic enim jam tecum loquar, non ut odio permotus eſſe videar, quo debeo, ſed ut miſericordia, quæ tibi nulla debetur. Veniſti paulo ante in ſenatum. Quis te ex hac tanta frequentia, ex tot tuis amicis ac neceſſariis, ſalutavit? Si hoc poſt hominum memoriam contigit nemini, vocis expectas contumeliam, cum ſis graviſſimo judicio taciturnitatis oppreſſus? Quid, quod adventu tuo iſta ſubſellia vacua facta ſunt? quod omnes conſulares, qui tibi perſæpe ad cædem conſtituti fuerunt, ſimul atque aſſediſti, partem iſtam ſubſelliorum nudam atque inanem reliquerunt? Quo tandem animo hoc tibi ferendum putas? Servi mehercle mei ſi me iſto

pacto metuerent, ut te metuunt omnes cives tui, domum meam relinquendam putarem: tu tibi urbem non arbitraris? et, ſi me meis civibus injuria ſuſpectum tam graviter, atque offenſum, viderem; carere me aſpectu civium, quam infeſtis oculis omnium conſpici, mallem. Tu, cum conſcientia ſcelerum tuorum agnoſcas odium omnium juſtum, et jam tibi diu debitum, dubitas, quorum mentes ſenſuſque vulneras, eorum aſpectum præſentiamque vitare? Si te parentes timerent atque odiſſent tui, neque eos ulla ratione placare poſſes; ut opinor, ab eorum oculis aliquo concederes. Nunc te patria, quæ communis eſt omnium noſtrum parens, odit ac metuit; et jamdiu de te nihil judicat, niſi de parricidio ſuo cogitare: hujus tu neque auctoritatem verebere, neque judicium ſequere, neque vim pertimeſces? Quæ tecum, Catilina, ſic agit, et quodammodo tacita loquitur: Nullum jam tot annos facinus exſtitit, niſi per te: nullum flagitium ſine te: tibi uni multorum civium neces, tibi vexatio direptioque ſociorum, impunita fuit ac libera: tu non ſolum ad negligendas leges ac quæſtiones, verum etiam ad evertendas perfringendaſque, valuiſti. Superiora illa, quanquam ferenda non fuerunt, tamen, ut potui, tuli: nunc vero me totam eſſe in metu propter te unum; quidquid increpuerit, Catilinam timeri; nullum videri contra me conſilium iniri poſſe, quod a tuo ſcelere abhorreat; non eſt ferendum. Quamobrem diſcede, atque hunc mihi timorem eripe: ſi verus, ne opprimar; ſin falſus, ut tandem aliquando timere deſinam.

VIII. Hæc ſi tecum, ut dixi, patria loquatur, nonne impetrare debeat, etiam ſi vim adhibere non poſſit? Quid, quod tu te ipſe in cuſtodiam dediſti? Quid, quod, vitandæ ſuſpicionis cauſa, apud M. Lepidum te habitare velle dixiſti? a quo non receptus, etiam ad me venire auſus es; atque, ut domi meæ te aſſervarem, rogaſti. Cum a me quoque id reſponſum tuliſſes, me nullo modo poſſe iiſdem parietibus tuto eſſe tecum, qui magno in periculo eſſem, quod iiſdem mœnibus contineremur, ad Q. Metellum prætorem veniſti. A quo repudiatus, ad ſodalem

tuum, virum optimum, M. Marcellum, demigraſti: quem tu videlicet et ad cuſtodiendum te diligentiſſimum, et ad ſuſpicandum ſagaciſſimum, et ad vindicandum fortiſſimum, fore putaſti. Sed quam longe videtur a carcere atque a vinculis abeſſe debere, qui ſe ipſum jam dignum cuſtodia judicaverit?

Quæ cum ita ſint, Catilina, dubitas, ſi hic emori æquo animo non potes, abire in aliquas terras, et vitam iſtam, multis ſuppliciis juſtis debitiſque ereptam, fugæ ſolitudinique mandare? Refer, inquis, ad ſenatum, (id enim poſtulas) et, ſi hic ordo placere ſibi decreverit, te ire in exilium, obtemperaturum te eſſe dicis. Non referam id, quod abhorret a meis moribus: et tamen faciam, ut intelligas, quid hi de te ſentiant. Egredere ex urbe, Catilina: libera rempublicam metu: in exilium, ſi hanc vocem expectas, proficiſcere. Quid eſt, Catilina? ecquid attendis, ecquid animadvertis, horum ſilentium? Patiuntur, tacent. Quid expectas auctoritatem loquentium, quorum voluntatem tacitorum perſpicis?

At, ſi hoc idem huic adoleſcenti optimo, P. Sextio, ſi fortiſſimo viro, M. Marcello, dixiſſem; jam mihi conſuli, hoc ipſo in templo, jure optimo ſenatus vim et manus intuliſſet. De te autem, Catilina, cum quieſcunt, probant; cum patiuntur, decernunt; cum tacent, clamant. Neque hi ſolum, quorum tibi auctoritas eſt videlicet cara, vita viliſſima; ſed etiam illi equites Romani, honeſtiſſimi atque optimi viri, cæterique fortiſſimi cives, qui circumſtant ſenatum: quorum tu et frequentiam videre, et ſtudia perſpicere, et voces paulo ante exaudire, potuiſti; quorum ego vix abs te jamdiu manus ac tela contineo; eoſdem facile adducam, ut te hæc, quæ jampridem vaſtare ſtudes, relinquentem uſque ad portas proſequantur.

IX. Quanquam quid loquor? te ut ulla res frangat? tu ut unquam te corrigas? tu ut ullam fugam meditere? ut ullum tu exilium cogites? Utinam tibi iſtam mentem Dii immortales donarent! Tametſi video, ſi mea voce perterritus ire in exilium animum induxeris, quanta tempeſtas invidiæ nobis, ſi minus in

præſens tempus, recenti memoria ſcelerum tuorum, at in poſteritatem, impendeat. Sed eſt mihi tanti, dummodo iſta privata ſit calamitas, et a reipublicæ periculis ſejungatur. Sed tu ut vitiis tuis commoveare, ut legum pœnas pertimeſcas, ut temporibus reipublicæ concedas, non eſt poſtulandum: neque enim is es, Catilina, ut te aut pudor a turpitudine, aut metus a periculo, aut ratio a furore, revocarit.

Quamobrem, ut ſæpe jam dixi, proficiſcere: ac, ſi mihi inimico, ut prædicas, tuo conflare vis invidiam, recta perge in exilium: vix feram ſermones hominum, ſi id feceris; vix molem iſtius invidiæ, ſi in exilium ieris juſſu conſulis, ſuſtinebo. Sin autem ſervire meæ laudi et gloriæ mavis, egredere cum importuna ſceleratorum manu; confer te ad Mallium; concita perditos cives; ſecerne te a bonis; infer patriæ bellum; exſulta impio latrocinio: ut a me non ejectus ad alienos, ſed invitatus ad tuos, iſſe videaris.

Quanquam quid ego te invitem, a quo jam ſciam eſſe præmiſſos, qui tibi ad forum Aurelium præſtolarentur armati? ſciam pactam et conſtitutam eſſe cum Mallio diem? a quo etiam aquilam illam argenteam, quam tibi ac tuis omnibus pernicioſam eſſe confido et funeſtam futuram, cui domi tuæ ſacrarium ſcelerum tuorum conſtitutum fuit, ſciam eſſe præmiſſam? Tu ut illa diutius carere poſſis, quam venerari ad cædem proficiſcens ſolebas; a cujus altaribus ſæpe iſtam dexteram impiam ad necem civium tranſtuliſti?

X. Ibis tandem aliquando, quo te jampridem tua iſta cupiditas effrenata ac furioſa rapiebat. Neque enim tibi hæc res affert dolorem, ſed quandam incredibilem voluptatem: ad hanc te amentiam natura peperit, voluntas exercuit, fortuna ſervavit. Nunquam tu non modo otium, ſed ne bellum quidem, niſi nefarium concupiſti: nactus es ex perditis, atque ab omni non modo fortuna, verum etiam ſpe, derelictis, conflatam improborum manum.

Hic tu qua lætitia perfruere, quibus gaudiis exultabis, quanta

in voluptate bacchabere, cum in tanto numero tuorum neque audies virum bonum quemquam, neque videbis? Ad hujus vitæ ſtudium meditati illi ſunt, qui feruntur, labores tui: jacere humi, non modo ad obſidendum ſtuprum, verum etiam ad facinus obeundum: vigilare, non ſolum inſidiantem ſomno maritorum, verum etiam bonis occiſorum. Habes ubi oſtentes illam præclaram tuam patientiam famis, frigoris, inopiæ rerum omnium; quibus te brevi tempore confectum eſſe ſenties. Tantum profeci tum, cum te a conſulatu repuli, ut exul potius tentare, quam conſul vexare, rempublicam poſſes; atque ut id, quod eſſet a te ſcelerate ſuſceptum, latrocinium potius, quam bellum, nominaretur.

XI. Nunc, ut a me, Patres conſcripti, quandam prope juſtam patriæ querimoniam deteſter ac deprecer; percipite, quæſo, diligenter, quæ dicam, et ea penitus animis veſtris mentibuſque mandate. Etenim, ſi mecum patria, quæ mihi vita mea multo eſt carior, ſi cuncta Italia, ſi omnis reſpublica, loquatur: M. Tulli, quid agis? tune eum, quem eſſe hoſtem comperiſti, quem ducem belli futurum vides, quem expectari imperatorem in caſtris hoſtium ſentis, auctorem ſceleris, principem conjurationis, evocatorem ſervorum et civium perditorum, exire patieris, ut abs te non emiſſus ex urbe, ſed immiſſus in urbem, eſſe videatur? Nonne hunc in vincula duci, non ad mortem rapi, non ſummo ſupplicio mactari, imperabis? Quid tandem impedit te? moſne majorum? at perſæpe etiam privati in hac republica pernicioſos cives morte multarunt. An leges, quæ de civium Romanorum ſupplicio rogatæ ſunt? at nunquam in hac urbe ii, qui a republica defecerunt, civium jura tenuerunt. An invidiam poſteritatis times? præclaram vero populo Romano refers gratiam, qui te, hominem per te cognitum, nulla commendatione majorum, tam mature ad ſummum imperium per omnes honorum gradus extulit, ſi propter invidiam, aut alicujus periculi metum, ſalutem civium tuorum negligis. Sed, ſi quis eſt invidiæ metus, num eſt vehementius ſeveritatis ac

fortitudinis invidia, quam inertiæ ac nequitiæ, pertimeſcenda? An, cum bello vaſtabitur Italia, vexabuntur urbes, tecta ardebunt; tum te non exiſtimas invidiæ incendio conflagraturum?

XII. His ego ſanctiſſimis reipublicæ vocibus, et eorum hominum, qui idem ſentiunt, mentibus, pauca reſpondebo. Ego, ſi hoc optimum factu judicarem, Patres conſcripti, Catilinam morte multari; unius uſuram horæ gladiatori iſti ad vivendum non dediſſem. Etenim, ſi ſummi viri, et clariſſimi cives, Saturnini, et Gracchorum, et Flacci, et ſuperiorum complurium, ſanguine non modo ſe non contaminarunt, ſed etiam honeſtarunt; certe verendum mihi non erat, ne quid, hoc parricida civium interfecto, invidiæ mihi in poſteritatem redundaret. Quod ſi ea mihi maxime impenderet; tamen hoc animo ſemper fui, ut invidiam, virtute partam, gloriam, non invidiam, putarem.

Quanquam nonnulli ſunt in hoc ordine, qui aut ea, quæ imminent, non videant; aut ea, quæ vident, diſſimulent: qui ſpem Catilinæ mollibus ſententiis aluerunt, conjurationemque naſcentem non credendo corroboraverunt. Quorum auctoritatem ſecuti multi, non ſolum improbi, verum etiam imperiti, ſi in hunc animadvertiſſem, crudeliter et regie factum eſſe dicerent. Nunc intelligo, ſi iſte, quo intendit, in Malliana caſtra pervenerit, neminem tam ſtultum fore, qui non videat conjurationem eſſe factam; neminem tam improbum, qui non fateatur. Hoc autem uno interfecto, intelligo hanc reipublicæ peſtem paulisper reprimi, non in perpetuum comprimi, poſſe. Quod ſi ſe ejecerit, ſecumque ſuos eduxerit, et eodem cæteros undique collectos naufragos aggregaverit; extinguetur, atque delebitur, non modo hæc tam adulta reipublicæ peſtis, verum etiam ſtirps ac ſemen malorum omnium.

XIII. Etenim jamdiu, Patres conſcripti, in his periculis conjurationis, inſidiiſque, verſamur: ſed neſcio quo pacto omnium ſcelerum, ac veteris furoris et audaciæ, maturitas in noſtri conſulatus tempus erupit. Quod ſi ex tanto latrocinio iſte unus

tolletur; videbimur fortaſſe ad breve quoddam tempus cura et metu eſſe relevati: periculum autem reſidebit, et erit incluſum penitus in venis atque in viſceribus reipublicæ. Ut ſæpe homines ægri morbo gravi, cum æſtu febrique jactantur, ſi aquam gelidam biberint, primo relevari videntur, deinde multo gravius vehementiuſque afflictantur; ſic hic morbus, qui eſt in republica, relevatus iſtius pœna, vehementius vivis reliquis ingraveſcet.

Quare, Patres conſcripti, ſecedant improbi, ſecernant ſe a bonis, unum in locum congregentur; muro denique, id quod ſæpe jam dixi, ſecernantur a nobis: deſinant inſidiari domi ſuæ conſuli, circumſtare tribunal prætoris urbani, obſidere cum gladiis curiam, malleolos et faces ad inflammandam urbem comparare: ſit denique inſcriptum in fronte uniuſcujuſque civis, quid de republica ſentiat. Polliceor hoc vobis, Patres conſcripti, tantam in nobis conſulibus fore diligentiam, tantam in vobis auctoritatem, tantam in equitibus Romanis virtutem, tantam in omnibus bonis conſenſionem, ut Catilinæ profectione omnia patefacta, illuſtrata, oppreſſa, vindicata, eſſe videatis.

Hiſce omnibus, Catilina, cum ſumma reipublicæ ſalute, et cum tua peſte ac pernicie, cumque eorum exitio, qui ſe tecum omni ſcelere parricidioque junxerunt, proficiſcere ad impium bellum, ac nefarium. Tum tu, Jupiter, qui iiſdem, quibus hæc urbs, auſpiciis a Romulo es conſtitutus, quem Statorem hujus urbis atque imperii vere nominamus; hunc, et hujus ſocios, a tuis aris cæteriſque templis, a tectis urbis ac mœnibus, a vita fortuniſque civium omnium, arcebis; et omnes inimicos bonorum, hoſtes patriæ, latrones Italiæ, ſcelerum fœdere inter ſe, ac nefaria ſocietate, conjunctos, æternis ſuppliciis vivos mortuoſque mactabis.

IN

L. CATILINAM

AD QUIRITES

ORATIO XX.

I. TANDEM aliquando, Quirites, L. Catilinam, furentem audacia, ſcelus anhelantem, peſtem patriæ nefarie molientem, vobis atque huic urbi ferrum flammamque minitantem, ex urbe vel ejecimus, vel emiſimus, vel ipſum egredientem verbis proſecuti ſumus. Abiit, exceſſit, evaſit, erupit. Nulla jam pernicies a monſtro illo atque prodigio mœnibus ipſis intra mœnia comparabitur. Atque hunc quidem unum hujus belli domeſtici ducem ſine controverſia vicimus: non enim jam inter latera noſtra ſica illa verſabitur; non in campo, non in foro, non in curia, non denique intra domeſticos parietes, pertimeſcemus. Loco ille motus eſt, cum eſt ex urbe depulſus: palam jam cum hoſte, nullo impediente, bellum juſtum geremus. Sine dubio perdidimus hominem, magnificeque vicimus, cum illum ex occultis inſidiis in apertum latrocinium conjecimus. Quod vero non cruentum mucronem, ut voluit, extulit, quod vivis nobis egreſſus eſt, quod ei ferrum de manibus extorſimus, quod incolumes cives, quod ſtantem urbem, reliquit; quanto tandem illum mœrore afflictum eſſe et profligatum putatis? Jacet ille nunc proſtratus, Quirites, et ſe perculſum atque abjectum eſſe ſentit, et retorquet oculos profecto ſæpe ad hanc urbem, quam

ex ſuis faucibus ereptam eſſe luget: quæ quidem lætari mihi videtur, quod tantam peſtem evomuerit, foraſque projecerit.

II. At ſi quis eſt talis, quales eſſe omnes oportebat, qui in hoc ipſo, in quo exultat et triumphat oratio mea, me vehementer accuſet, quod tam capitalem hoſtem non comprehenderim potius, quam emiſerim; non eſt iſta mea culpa, Quirites, ſed temporum. Interemptum eſſe L. Catilinam, et graviſſimo ſupplicio affectum, jampridem oportebat: idque a me et mos majorum, et hujus imperii ſeveritas, et reſpublica, poſtulabat. Sed quam multos fuiſſe putatis, qui, quæ ego deferrem, non crederent? quam multos, qui propter ſtultitiam non putarent? quam multos, qui etiam defenderent? quam multos, qui propter improbitatem faverent? Ac ſi, ſublato illo, depelli a vobis omne periculum judicarem; jam pridem ego L. Catilinam non modo invidiæ meæ, verum etiam vitæ, periculo ſuſtuliſſem. Sed cum viderem, ne vobis quidem omnibus re etiam tum probata, ſi illum, ut erat meritus, morte multaſſem, fore, ut ejus ſocios invidia oppreſſus perſequi non poſſem; rem huc deduxi, ut tum palam pugnare poſſetis, cum hoſtem aperte videretis.

Quem quidem ego hoſtem, Quirites, quam vehementer foris eſſe timendum putem, licet hinc intelligatis, quod illud etiam moleſte fero, quod ex urbe parum comitatus exierit. Utinam ille omnes ſecum ſuas copias eduxiſſet! Tongillum mihi eduxit, quem amare in prætexta calumnia cœperat; Publicium et Munatium, quorum æs alienum contractum in popina nullum reipublicæ motum afferre poterat: reliquit quos viros? quanto alieno ære, quam valentes, quam nobiles?

III. Itaque ego illum exercitum, præ Gallicanis legionibus, et hoc delectu, quem in agro Piceno et Gallico Q. Metellus habuit, et his copiis, quæ a nobis quotidie comparantur, magnopere contemno; collectum ex ſenibus deſperatis, ex agreſti luxuria, ex ruſticis decoctoribus, ex iis, qui vadimonia deſerere, quam illum exercitum, maluerunt: quibus ego non modo ſi aciem exercitus noſtri, verum etiam ſi edictum prætoris, oſten-

dero, concident. Hos, quos video volitare in foro, quos ſtare ad curiam, quos etiam in ſenatum venire; qui nitent unguentis, qui fulgent purpura, mallem ſecum ſuos milites eduxiſſet: qui ſi hic permanent, mementote non tam exercitum illum eſſe nobis, quam hos, qui exercitum deſeruerunt, pertimeſcendos.

Atque hoc etiam ſunt timendi magis, quod, quid cogitent, me ſcire ſentiunt; neque tamen permoventur. Video, cui Apulia ſit attributa, qui habeat Etruriam, qui agrum Picenum, qui Gallicum, qui ſibi has urbanas inſidias cædis atque incendiorum depopoſcerit. Omnia ſuperioris noctis conſilia ad me perlata eſſe ſentiunt: patefeci in ſenatu heſterno die: Catilina ipſe pertimuit, profugit: hi quid expectant? næ illi vehementer errant, ſi illam meam priſtinam lenitatem perpetuam ſperant futuram.

IV. Quod expectavi, jam ſum aſſecutus, ut vos omnes factam eſſe aperte conjurationem contra rempublicam videretis: niſi vero ſi quis eſt, qui Catilinæ ſimiles cum Catilina ſentire non putet. Non eſt jam lenitati locus: ſeveritatem res ipſa flagitat. Unum etiam nunc concedam: exeant, proficiſcantur, ne patiantur deſiderio ſui Catilinam miſerum tabeſcere. Demonſtrabo iter: Aurelia via profectus eſt: ſi accelerare volent, ad veſperam conſequentur. O fortunatam rempublicam, ſi quidem hanc ſentinam hujus urbis ejecerit! Uno mehercule Catilina exhauſto, relevata mihi et recreata reſpublica videtur. Quid enim mali aut ſceleris fingi aut excogitari poteſt, quod non ille conceperit? Quis tota Italia veneficus, quis gladiator, quis latro, quis ſicarius, quis parricida, quis teſtamentorum ſubjector, quis circumſcriptor, quis ganeo, quis nepos, quis adulter, quæ mulier infamis, quis corruptor juventutis, quis corruptus, quis perditus, inveniri poteſt, qui ſe cum Catilina non familiariſſime vixiſſe fateatur? Quæ cædes per hoſce annos ſine illo facta eſt? quod nefarium ſtuprum non per illum? Jam vero quæ tanta in ullo unquam homine juventutis illecebra fuit, quanta in illo? qui alios ipſe amabat turpiſſime, aliorum amori flagitioſiſſime ſerviebat: aliis

fructum libidinum, aliis mortem parentum, non modo impellendo, verum etiam adjuvando, pollicebatur. Nunc vero quam ſubito non ſolum ex urbe, verum etiam ex agris, ingentem numerum perditorum hominum collegerat? Nemo, non modo Romæ, ſed nec ullo in angulo totius Italiæ, oppreſſus ære alieno fuit, quem non ad hoc incredibile ſceleris fœdus adſciverit.

V. Atque, ut ejus diverſa ſtudia in diſſimili ratione perſpicere poſſitis, nemo eſt in ludo gladiatorio paulo ad facinus audacior, qui ſe non intimum Catilinæ eſſe fateatur; nemo in ſcena levior, et nequior, qui ſe non ejuſdem prope ſodalem fuiſſe commemoret. Atque idem tamen, ſtuprorum et ſcelerum exercitatione aſſuefactus, frigore, et fame, et ſiti, ac vigiliis perferendis, fortis ab iſtis prædicabatur, cum induſtriæ ſubſidia, atque inſtrumenta virtutis, in libidine audaciaque conſumeret.

Hunc vero ſi ſui fuerint comites ſecuti, ſi ex urbe exierint deſperatorum hominum flagitioſi greges; O nos beatos, O rempublicam fortunatam, O præclaram laudem conſulatus mei! Non enim jam ſunt mediocres hominum libidines, non humanæ audaciæ, ac tolerandæ: nihil cogitant, niſi cædes, niſi incendia, niſi rapinas: patrimonia ſua profuderunt: fortunas ſuas obligurierunt: res eos jampridem, fides deficere nuper cœpit; eadem tamen illa, quæ erat in abundantia, libido permanet. Quod ſi in vino et alea comiſſationes ſolum et ſcorta quærerent, eſſent illi quidem deſperandi, ſed tamen eſſent ferendi: hoc vero quis ferre poſſit, inertes homines fortiſſimis viris inſidiari, ſtultiſſimos prudentiſſimis, ebrioſos ſobriis, dormientes vigilantibus? qui mihi accubantes in conviviis, complexi mulieres impudicas, vino languidi, conferti cibo, ſertis redimiti, unguentis obliti, debilitati ſtupris, eructant ſermonibus ſuis cædem bonorum, atque urbis incendia.

Quibus ego confido impendere fatum aliquod; et pœnas, jamdiu improbitati, nequitiæ, ſceleri, libidini debitas, aut inſtare jam plane, aut certe jam appropinquare. Quos ſi meus

conſulatus, quoniam ſanare non poteſt, ſuſtulerit; non breve neſcio quod tempus, ſed multa ſecula, propagarit reipublicæ. Nulla eſt enim natio, quam pertimeſcamus; nullus rex, qui bellum populo Romano facere poſſit: omnia ſunt externa, unius virtute, terra marique pacata. Domeſticum bellum manet: intus inſidiæ ſunt: intus incluſum periculum eſt: intus eſt hoſtis: cum luxuria nobis, cum amentia, cum ſcelere, certandum eſt. Huic ego me bello ducem profiteor, Quirites: ſuſcipio inimicitias hominum perditorum. Quæ ſanari poterunt, quacunque ratione ſanabo: quæ reſecanda erunt, non patiar ad perniciem civitatis manare. Proinde aut exeant, aut quieſcant: aut, ſi et in urbe, et in eadem mente, permanent; ea, quæ merentur, expectent.

VI. At etiam ſunt, Quirites, qui dicant, a me in exilium ejectum eſſe Catilinam. Quod ego ſi verbo aſſequi poſſem, iſtos ipſos ejicerem, qui hæc loquuntur. Homo enim videlicet timidus, et permodeſtus, vocem conſulis ferre non potuit: ſimul atque ire in exilium juſſus eſt, paruit, quievit.

Heſterno die, cum domi meæ pene interfectus eſſem, ſenatum in ædem Jovis Statoris convocavi; rem omnem ad patres conſcriptos detuli. Quo cum Catilina veniſſet; quis eum ſenator appellavit? quis ſalutavit? quis denique ita aſpexit ut perditum civem, ac non potius ut importuniſſimum hoſtem? Quin etiam principes ejus ordinis partem illam ſubſelliorum, ad quam ille acceſſerat, nudam atque inanem reliquerunt. Hic ego, vehemens ille conſul, qui verbo cives in exilium ejicio, quæſivi a Catilina, an nocturno conventu apud M. Leccam fuiſſet, necne. Cum ille homo audaciſſimus, conſcientia convictus, primo reticuiſſet; patefeci cætera: quid ea nocte egiſſet, ubi fuiſſet, quid in proximam conſtituiſſet, quemadmodum eſſet ei ratio totius belli deſcripta, edocui. Cum hæſitaret, cum teneretur; quæſivi, quid dubitaret eo proficiſci, quo jampridem pararat: cum arma, cum ſecures, cum faſces, cum tubas, cum ſigna militaria, cum Aquilam illam argenteam, cui ille etiam ſacrarium ſcelerum

domi ſuæ fecerat, ſcirem eſſe præmiſſam. In exilium ejiciebam, quem jam ingreſſum eſſe in bellum videbam? Etenim, credo, Mallius iſte centurio, qui in agro Feſulano caſtra poſuit, bellum populo Romano ſuo nomine indixit: et illa caſtra nunc non Catilinam ducem expectant: et ille, ejectus in exilium, ſe Maſſiliam, ut aiunt, non in hæc caſtra, conferet.

VII. O conditionem miſeram, non modo adminiſtrandæ, verum etiam conſervandæ, reipublicæ! Nunc, ſi L. Catilina, conſiliis, laboribus, periculis meis, circumcluſus ac debilitatus, ſubito pertimuerit, ſententiam mutaverit, deſeruerit ſuos, conſilium belli faciendi abjecerit, ex hoc curſu ſceleris et belli iter ad fugam atque in exilium converterit; non ille a me ſpoliatus armis audaciæ, non obſtupefactus ac perterritus mea diligentia, non de ſpe conatuque depulſus, ſed indemnatus, innocens, in exilium ejectus a conſule vi et minis, eſſe dicetur: et erunt, qui illum, ſi hoc fecerit, non improbum, ſed miſerum; me non diligentiſſimum conſulem, ſed crudeliſſimum tyrannum, exiſtimari velint. Eſt mihi tanti, Quirites, hujus invidiæ falſæ atque iniquæ tempeſtatem ſubire, dummodo a vobis hujus horribilis belli ac nefarii periculum depellatur. Dicatur ſane ejectus eſſe a me, dummodo eat in exilium: ſed mihi credite, non eſt iturus. Nunquam ego a Diis immortalibus optabo, Quirites, invidiæ meæ levandæ cauſa, ut L. Catilinam ducere exercitum hoſtium, atque in armis volitare, audiatis: ſed triduo tamen audietis: multoque magis illud timeo, ne mihi ſit invidioſum aliquando, quod illum emiſerim potius, quam quod ejecerim. Sed, cum ſint homines, qui illum, cum profectus ſit, ejectum eſſe dicant; iidem, ſi interfectus eſſet, quid dicerent?

Quanquam iſti, qui Catilinam Maſſiliam ire dictitant, non tam hoc queruntur, quam verentur. Nemo eſt iſtorum tam miſericors, qui illum non ad Mallium, quam ad Maſſilienſes, ire malit. Ille autem ſi mehercule hoc, quod agit, nunquam ante cogitaſſet, tamen latrocinantem ſe interfici mallet, quam exulem vivere: nunc vero, cum ei nihil adhuc præter ipſius

voluntatem cogitationemque acciderit, niſi quod vivis nobis Roma profectus eſt; optemus potius, ut eat in exilium, quam queramur.

VIII. Sed cur tamdiu de uno hoſte loquimur; et de eo hoſte, qui jam fatetur ſe eſſe hoſtem; et quem, quia, quod ſemper volui, murus intereſt, non timeo: de his, qui diſſimulant, qui Romæ remanent, qui nobiſcum ſunt, nihil dicimus? Quos quidem ego, ſi ullo modo fieri poſſet, non tam ulciſci ſtudeo, quam ſanare, et ipſos placare reipublicæ: neque, id quare fieri non poſſit, ſi me audire volent, intelligo. Exponam enim vobis, Quirites, ex quibus generibus hominum iſtæ copiæ comparentur; deinde ſingulis medicinam conſilii atque orationis meæ, ſi quam potero, afferam.

Unum eſt eorum, qui magno in ære alieno majores etiam poſſeſſiones habent; quarum amore adducti, diſſolvi nullo modo poſſunt. Horum hominum ſpecies eſt honeſtiſſima: ſunt enim locupletes; voluntas vero, et cauſa, impudentiſſima. Tu agris, tu ædificiis, tu argento, tu familia, tu rebus omnibus, ornatus et copioſus ſis; et dubites de poſſeſſione detrahere, acquirere ad fidem? Quid enim expectas? bellum? quid? ergo in vaſtatione omnium tuas poſſeſſiones ſacroſanctas futuras putas? An tabulas novas? errant, qui iſtas a Catilina expectant: meo beneficio tabulæ novæ proferentur, verum auctionariæ. Neque enim iſti, qui poſſeſſiones habent, alia ratione ulla ſalvi eſſe poſſunt. Quod ſi maturius facere voluiſſent, neque (id quod ſtultiſſimum eſt) certare cum uſuris fructibus prædiorum; et locupletioribus his, et melioribus, civibus uteremur. Sed hoſce homines minime puto pertimeſcendos; quod aut deduci de ſententia poſſunt, aut, ſi permanebunt, magis mihi videntur vota facturi contra rempublicam, quam arma laturi.

IX. Alterum genus eſt eorum, qui, quanquam premuntur ære alieno, dominationem tamen expectant: rerum potiri volunt: honores, quos quieta republica deſperant, perturbata conſequi ſe poſſe arbitrantur. Quibus hoc præcipiendum videtur,

unum ſcilicet et idem, quod cæteris omnibus, ut deſperent ſe id, quod conantur, conſequi poſſe. Primum omnium me ipſum vigilare, adeſſe, providere reipublicæ: deinde magnos animos eſſe in bonis viris, magnam concordiam, maximam multitudinem, magnas præterea militum copias: Deos denique immortales huic invicto populo, clariſſimo imperio, pulcherrimæ urbi, contra tantam vim ſceleris præſentes auxilium eſſe laturos. Quod ſi jam ſint id, quod cum ſummo furore cupiunt, adepti; num illi in cinere urbis, et ſanguine civium, quæ mente conſcelerata ac nefaria concupierunt, ſe conſules, ac dictatores, aut etiam reges, ſperant futuros? non vident id ſe cupere, quod ſi adepti fuerint, fugitivo alicui, aut gladiatori, concedi ſit neceſſe?

Tertium genus eſt ætate jam affectum, ſed tamen exercitatione robuſtum: quo ex genere eſt ipſe Mallius, cui nunc Catilina ſuccedit. Hi ſunt homines ex iis coloniis, quas Feſulis Sylla conſtituit: quas ego univerſas civium eſſe optimorum, et fortiſſimorum virorum, ſentio: ſed tamen hi ſunt coloni, qui ſe inſperatis repentiniſque pecuniis ſumptuoſius inſolentiuſque jactarunt. Hi, dum ædificant tanquam beati, dum prædiis, lecticis, familiis magnis, conviviis apparatis, delectantur, in tantum æs alienum inciderunt, ut, ſi ſalvi eſſe velint, Sylla ſit iis ab inferis excitandus. Qui etiam nonnullos agreſtes, homines tenues atque egentes, in eandem illam ſpem rapinarum veterum impulerunt. Quos ego utroſque, Quirites, in eodem genere prædatorum direptorumque pono. Sed eos hoc moneo, deſinant furere, ac proſcriptiones et dictaturas cogitare: tantus enim illorum temporum dolor inuſtus eſt civitati, ut jam iſta non modo homines, ſed ne pecudes quidem mihi paſſuræ eſſe videantur.

X. Quartum genus eſt ſane varium, et miſtum, et turbulentum: qui jampridem premuntur; qui nunquam emergent: qui partim inertia, partim male gerendo negotio, partim etiam ſumptibus, in vetere ære alieno vacillant: qui vadimoniis,

judiciis, proſcriptionibus bonorum, defatigati, permulti et ex urbe, et ex agris, ſe in illa caſtra conferre dicuntur. Hoſce ego non tam milites acres, quam infitiatores lentos, eſſe arbitror. Qui homines primum, ſi ſtare non poſſunt, corruant: ſed ita, ut non modo civitas, ſed ne vicini quidem proximi ſentiant. Nam illud non intelligo, quamobrem, ſi vivere honeſte non poſſunt, perire turpiter velint; aut cur, minore dolore perituros ſe cum multis, quam ſi ſoli pereant, arbitrentur.

Quintum genus eſt parricidarum, ſicariorum, denique omnium facinoroſorum: quos ego a Catilina non revoco. Nam neque divelli ab eo poſſunt; et pereant ſane in latrocinio, quoniam ſunt ita multi, ut eos capere carcer non poſſit.

Poſtremum autem genus eſt non ſolum numero, verum etiam genere ipſo, atque vita, quod proprium eſt Catilinæ, de ejus delectu, immo vero de complexu ejus ac ſinu: quos pexo capillo, nitidos, aut imberbes, aut bene barbatos, videtis: manicatis et talaribus tunicis; velis amictos, non togis: quorum omnis induſtria vitæ, et vigilandi labor, in antelucanis cœnis expromitur. In his gregibus omnes aleatores, omnes adulteri, omnes impuri impudicique, verſantur. Hi pueri, tam lepidi ac delicati, non ſolum amare, et amari, neque cantare, et ſaltare, ſed etiam ſicas vibrare, et ſpargere venena, didicerunt: qui niſi exeunt, niſi pereunt, etiamſi Catilina perierit, ſcitote hoc in republica ſeminarium Catilinarium futurum. Veruntamen quid ſibi iſti miſeri volunt? num ſuas ſecum mulierculas ſunt in caſtra ducturi? quemadmodum autem illis carere poterunt, his præſertim jam noctibus? quo autem pacto illi Apenninum, atque illas pruinas ac nives, perferent? niſi idcirco ſe facilius hiemem toleraturos putant, quod nudi in conviviis ſaltare didicerunt. O bellum magnopere pertimeſcendum, cum hanc ſit habiturus Catilina ſcortorum cohortem prætoriam!

XI. Inſtruite nunc, Quirites, contra has tam præclaras Catilinæ copias veſtra præſidia, veſtroſque exercitus: et primum

gladiatori illi confecto et ſaucio conſules imperatoreſque veſtros opponite: deinde contra illam naufragorum ejectam ac debilitatam manum florem totius Italiæ ac robur educite. Jam vero urbes coloniarum ac municipiorum reſpondebunt Catilinæ tumulis ſilveſtribus. Neque vero cæteras copias, ornamenta, præſidia veſtra, cum illius latronis inopia atque egeſtate conferre debeo. Sed ſi, omiſſis his rebus omnibus, quibus nos ſuppeditamus, eget ille, ſenatu, equitibus Romanis, populo, urbe, ærario, vectigalibus, cuncta Italia, provinciis omnibus, exteris nationibus; ſi, inquam, his rebus omiſſis, ipſas cauſas, quæ inter ſe confligunt, contendere velimus, ex eo ipſo, quam valde illi jaceant, intelligere poſſumus. Ex hac enim parte pudor pugnat, illinc petulantia: hinc pudicitia, illinc ſtuprum: hinc fides, illinc fraudatio: hinc pietas, illinc ſcelus: hinc conſtantia, illinc furor: hinc honeſtas, illinc turpitudo: hinc continentia, illinc libido: denique æquitas, temperantia, fortitudo, prudentia, virtutes omnes, certant cum iniquitate, cum luxuria, cum ignavia, cum temeritate, cum vitiis omnibus: poſtremo copiæ cum egeſtate, bona ratio cum perdita, mens ſana cum amentia, bona denique ſpes cum omnium rerum deſperatione, confligit. In hujuſmodi certamine ac prælio, nonne, etiam ſi hominum ſtudia deficiant, Dii ipſi immortales cogent ab his præclariſſimis virtutibus tot et tanta vitia ſuperari?

XII. Quæ cum ita ſint, Quirites, vos, quemadmodum jam antea dixi, veſtra tecta cuſtodiis vigiliiſque defendite: mihi, ut urbi ſine veſtro motu, ac ſine ullo tumultu, ſatis eſſet præſidii, conſultum ac proviſum eſt. Coloni omnes, municipeſque veſtri, certiores a me facti de hac nocturna excurſione Catilinæ, facile urbes ſuas fineſque defendent: gladiatores, quam ſibi ille maximam manum, et certiſſimam, fore putavit, quanquam meliore animo ſunt, quam pars patriciorum, poteſtate tamen noſtra continebuntur. Q. Metellus, quem ego, proſpiciens hoc, in agrum Gallicanum Picenumque præmiſi, aut

opprimet hominem, aut omnes ejus motus conatuſque prohibebit. Reliquis autem de rebus conſtituendis, maturandis, agendis, jam ad ſenatum referemus, quem vocari videtis.

Nunc illos, qui in urbe remanſerunt, atque adeo qui contra urbis ſalutem, omniumque veſtrum, in urbe a Catilina relicti ſunt, quanquam ſunt hoſtes, tamen quia nati ſunt cives, monitos etiam atque etiam volo. Mea lenitas adhuc ſi cui ſolutior viſa eſt, hoc expectavit, ut id, quod latebat, erumperet. Quod reliquum eſt, jam non poſſum oblivіſci, meam hanc eſſe patriam, me horum eſſe conſulem: mihi aut cum his vivendum, aut pro his eſſe moriendum. Nullus eſt portæ cuſtos, nullus inſidiator viæ: ſi qui exire volunt, conſulere ſibi poſſunt. Qui vero in urbe ſe commoverit, cujus ego non modo factum, ſed inceptum ullum conatumve, contra patriam deprehendero; ſentiet in hac urbe eſſe conſules vigilantes, eſſe egregios magiſtratus, eſſe fortem ſenatum, eſſe arma, eſſe carcerem, quem vindicem nefariorum ac manifeſtorum ſcelerum majores noſtri eſſe voluerunt.

XIII. Atque hæc omnia ſic agentur, Quirites, ut res maximæ minimo motu, pericula ſumma nullo tumultu, bellum inteſtinum ac domeſticum, poſt hominum memoriam crudeliſſimum ac maximum, me uno togato duce et imperatore, ſedetur. Quod ego ſic adminiſtrabo, Quirites, ut, ſi ullo modo fieri poterit, ne improbus quidem quiſquam in hac urbe pœnam ſui ſceleris ſufferat. Sed, ſi vis manifeſtæ audaciæ, ſi impendens patriæ periculum, me neceſſario de hac animi lenitate deduxerint; illud profecto perficiam, quod in tanto et tam inſidioſo bello vix optandum videtur, ut ne quis bonus intereat, paucorumque pœna vos jam omnes ſalvi eſſe poſſitis.

Quæ quidem ego neque mea prudentia, neque humanis conſiliis, fretus polliceor vobis, Quirites; ſed multis, et non dubiis, Deorum immortalium ſignificationibus: quibus ego ducibus in hanc ſpem ſententiamque ſum ingreſſus: qui jam non procul, ut quondam ſolebant, ab extero hoſte atque longinquo,

ſed hic præſentes ſuo numine atque auxilio ſua templa, atque urbis tecta, defendunt: quos vos, Quirites, precari, venerari, atque implorare debetis, ut, quam urbem pulcherrimam florentiſſimamque eſſe voluerunt, hanc, omnibus hoſtium copiis terra marique ſuperatis, a perditiſſimorum civium nefario ſcelere defendant.

IN

L. CATILINAM

AD QUIRITES

ORATIO XXI.

I. REMPUBLICAM, Quirites, vitamque omnium veſtrum, bona, fortunas, conjuges, liberoſque veſtros, atque hoc domicilium clariſſimi imperii, fortunatiſſimam pulcherrimamque urbem, hodierno die, Deorum immortalium ſummo erga vos amore, laboribus, conſiliis, periculiſque meis, ex flamma atque ferro, ac pene ex faucibus fati, ereptam, et vobis conſervatam ac reſtitutam, videtis. Et, ſi non minus nobis jucundi atque illuſtres ſunt ii dies, quibus conſervamur, quam illi, quibus naſcimur; quod ſalutis certa lætitia eſt, naſcendi incerta conditio, et quod ſine ſenſu naſcimur, cum voluptate conſervamur: profecto, quoniam illum, qui hanc urbem condidit, Romulum, ad Deos immortales benevolentia famaque ſuſtulimus; eſſe apud vos poſteroſque veſtros in honore debebit is, qui eandem hanc urbem conditam amplificatamque ſervavit. Nam totius urbis templis, delubris, tectis ac mœnibus, ſubjectos prope jam ignes circumdatoſque reſtinximus; iidemque gladios in rempublicam deſtrictos retudimus, mucroneſque eorum a jugulis veſtris rejecimus. Quæ quoniam in ſenatu illuſtrata, patefacta, compertaque ſunt per me, vobis jam exponam breviter, Quirites, ut et quanta, et quam manifeſta, et qua

ratione inveſtigata et comprehenſa ſint, vos, qui et ignoratis, et expectatis, ſcire poſſitis.

Principio, ut Catilina paucis ante diebus erupit ex urbe, cum ſceleris ſui ſocios, hujuſce nefarii belli acerrimos duces, Romæ reliquiſſet; ſemper vigilavi, et providi, Quirites, quemadmodum in tantis et tam abſconditis inſidiis ſalvi eſſe poſſemus.

II. Nam tum, cum ex urbe Catilinam ejiciebam (non enim jam vereor hujus verbi invidiam, cum illa magis ſit timenda, quod vivus exierit) ſed tum, cum illum exterminari volebam; aut reliquam conjuratorum manum ſimul exituram, aut eos, qui reſtitiſſent, infirmos ſine illo ac debiles fore, putabam. Atque ego, ut vidi, quos maximo furore et ſcelere eſſe inflammatos ſciebam, eos nobiſcum eſſe, et Romæ remanſiſſe; in eo omnes dies noctesque conſumpſi, ut, quid agerent, quid molirentur, ſentirem ac viderem: ut, quoniam auribus veſtris, propter incredibilem magnitudinem ſceleris, minorem fidem faceret oratio mea, rem ita comprehenderem, ut tum demum animis ſaluti veſtræ provideretis, cum oculis maleficium ipſum videretis. Itaque ut comperi, legatos Allobrogum, belli Tranſalpini et tumultus Gallici excitandi cauſa, a P. Lentulo eſſe ſollicitatos, eoſque in Galliam ad ſuos cives, eodem itinere, cum literis mandatiſque ad Catilinam eſſe miſſos, comitemque iis adjunctum Vulturcium, atque huic datas eſſe ad Catilinam literas; facultatem mihi oblatam putavi, ut, quod erat difficillimum, quodque ego ſemper optabam a Diis immortalibus, tota res non ſolum a me, ſed etiam a ſenatu, et a vobis, manifeſto deprehenderetur.

Itaque heſterno die L. Flaccum et C. Pontinum, prætores, fortiſſimos atque amantiſſimos reipublicæ viros, ad me vocavi: rem omnem expoſui: quid fieri placeret, oſtendi. Illi autem, qui omnia de republica præclara atque egregia ſentirent, ſine recuſatione, ac ſine ulla mora, negotium ſuſceperunt, et, cum adveſperaſceret, occulte ad pontem Milvium pervenerunt; atque ibi in proximis villis ita bipartiti fuerunt, ut Tiberis inter

eos, et pons, intereſſet. Eodem autem et ipſi ſine cujuſquam ſuſpicione multos fortes viros eduxerunt, et ego ex præfectura Reatina complures delectos adoleſcentes, quorum opera utor aſſidue in reipublicæ præſidio, cum gladiis miſeram. Interim, tertia fere vigilia exacta, cum jam pontem Milvium magno comitatu legati Allobrogum ingredi inciperent, unaque Vulturcius, fit in eos impetus: educuntur et ab illis gladii, et a noſtris. Res erat prætoribus nota ſolis: ignorabatur a cæteris.

III. Tum interventu Pontini atque Flacci pugna, quæ erat commiſſa, ſedatur: literæ, quæcunque erant in eo comitatu, integris ſignis, prætoribus traduntur: ipſi comprehenſi ad me, cum jam diluceſceret, deducuntur. Atque horum omnium ſcelerum improbiſſimum machinatorem Cimbrum Gabinium, ſtatim ad me, nihildum ſuſpicantem, vocavi. Deinde item arceſſitur L. Statilius, et poſt eum Cethegus: tardiſſime autem Lentulus venit, credo quod literis dandis, præter conſuetudinem, proxima nocte vigilarat.

Cum vero ſummis ac clariſſimis hujus civitatis viris, qui, audita re, frequentes ad me mane convenerant, literas a me prius aperiri, quam ad ſenatum referrem, placeret; ne, ſi nihil eſſet inventum, temere a me tantus tumultus injectus civitati videretur; negavi me eſſe facturum, ut de periculo publico non ad conſilium publicum rem integram deferrem. Etenim, Quirites, ſi ea, quæ erant ad me delata, reperta non eſſent; tamen ego non arbitrabar, in tantis reipublicæ periculis mihi eſſe nimiam diligentiam pertimeſcendam. Senatum frequentem celeriter, ut vidiſtis, coegi. Atque interea ſtatim, admonitu Allobrogum, C. Sulpicium, prætorem, fortem virum, miſi, qui ex ædibus Cethegi, ſi quid telorum eſſet, efferret: ex quibus ille maximum ſicarum numerum et gladiorum extulit.

IV. Introduxi Vulturcium ſine Gallis: fidem ei publicam, juſſu ſenatus, dedi: hortatus ſum, ut ea, quæ ſciret, ſine timore indicaret. Tum ille, cum vix ſe ex magno timore recepiſſet, dixit, a P. Lentulo ſe habere ad Catilinam mandata et

literas, ut ſervorum præſidio uteretur, et ad urbem quamprimum cum exercitu accederet: id autem eo conſilio, ut, cum urbem omnibus ex partibus, quemadmodum deſcriptum diſtributumque erat, incendiſſent, cædemque infinitam civium feciſſent, præſto eſſet ille, qui et fugientes exciperet, et ſe cum urbanis ducibus conjungeret. Introducti autem Galli, jusjurandum ſibi et literas a P. Lentulo, Cethego, Statilio, ad ſuam gentem datas eſſe, dixerunt: atque ita ſibi ab his et a L. Caſſio eſſe præſcriptum, ut equitatum in Italiam quam primum mitterent: pedeſtres ſibi copias non defuturas: Lentulum autem ſibi confirmaſſe, ex fatis Sibyllinis aruſpicumque reſponſis, ſe eſſe tertium illum Cornelium, ad quem regnum hujus urbis, atque imperium, pervenire eſſet neceſſe: Cinnam ante ſe, et Syllam, fuiſſe: eundemque dixiſſe, fatalem hunc eſſe annum ad interitum hujus urbis atque imperii, qui eſſet decimus annus poſt virginum abſolutionem, poſt Capitolii autem incenſionem viceſimus. Hanc autem Cethego cum cæteris controverſiam fuiſſe dixerunt, quod Lentulo et aliis, Saturnalibus cædem fieri, atque urbem incendi, placeret; Cethego nimium id longum videri.

V. Ac, ne longum ſit, Quirites, tabellas proferri juſſimus, quæ a quoque dicebantur datæ. Primum oſtendimus Cethego ſignum: cognovit. Nos linum incidimus: legimus. Erat ſcriptum ipſius manu, Allobrogum ſenatui et populo, ſeſe, quæ eorum legatis confirmaſſet, eſſe facturum; orare, ut item illi facerent, quæ ſibi legati eorum præcepiſſent. Tum Cethegus, qui paulo ante aliquid de gladiis ac ſicis, quæ apud ipſum erant deprehenſæ, reſpondiſſet, dixiſſetque, ſe ſemper bonorum ferramentorum ſtudioſum fuiſſe; recitatis literis debilitatus atque abjectus, conſcientia convictus, repente conticuit.

Introductus Statilius, cognovit manum et ſignum ſuum. Recitatæ ſunt tabellæ in eandem fere ſententiam: confeſſus eſt.

Tum oſtendi tabellas Lentulo; et quæſivi, cognoſceretne ſignum. Annuit. Eſt vero, inquam, ſignum quidem notum,

imago avi tui, clariſſimi viri, qui amavit unice patriam, et cives ſuos; quæ quidem te a tanto ſcelere etiam muta revocare debuit. Leguntur eadem ratione ad ſenatum Allobrogum populumque literæ: ſi quid de his rebus dicere vellet, feci poteſtatem. Atque ille primo quidem negavit: poſt autem aliquanto, toto jam indicio expoſito atque edito, ſurrexit: quæſivit a Gallis, quid ſibi eſſet cum iis; quamobrem domum ſuam veniſſent: itemque a Vulturcio. Qui cum illi breviter conſtanterque reſpondiſſent, per quem ad eum, quotieſque, veniſſent; quæſiſſentque ab eo, nihilne ſecum eſſet de fatis Sibyllinis locutus: tum ille ſubito, ſcelere demens, quanta conſcientiæ vis eſſet, oſtendit: nam, cum id poſſet infitiari, repente præter opinionem omnium confeſſus eſt. Ita eum non modo ingenium illud, et dicendi exercitatio, qua ſemper valuit, ſed etiam, propter vim ſceleris manifeſti atque deprehenſi, impudentia, qua ſuperabat omnes, improbitaſque, defecit.

Vulturcius vero ſubito proferri literas atque aperiri juſſit, quas ſibi a Lentulo ad Catilinam datas eſſe dicebat. Atque ibi vehementiſſime perturbatus Lentulus, tamen et ſignum ſuum et manum cognovit. Erant autem ſcriptæ ſine nomine, ſed ita: *Qui ſim, ex eo, quem ad te miſi, cognoſces. Cura, ut vir ſis, et cogita, quem in locum ſis progreſſus: et vide, quid jam tibi ſit neceſſe. Cura, ut omnium tibi auxilia adjungas, etiam infimorum.* Gabinius deinde introductus, cum primo impudenter reſpondere cœpiſſet, ad extremum nihil ex iis, quæ Galli inſimulabant, negavit. Ac mihi quidem, Quirites, cum illa certiſſima ſunt viſa argumenta atque indicia ſceleris, tabellæ, ſigna, manus, denique uniuſcujuſque confeſſio; tum multo illa certiora, color, oculi, vultus, taciturnitas. Sic enim obſtupuerant, ſic terram intuebantur, ſic furtim nonnunquam inter ſe aſpiciebant, ut non jam ab aliis indicari, ſed indicare ſe ipſi, viderentur.

VI. Indiciis expoſitis atque editis, Quirites, ſenatum conſului, de ſumma reipublicæ quid fieri placeret. Dictæ ſunt a principibus acerrimæ ac fortiſſimæ ſententiæ, quas ſenatus ſine

ulla varietate eſt conſecutus. Et, quoniam nondum eſt perſcriptum ſenatus conſultum, ex memoria vobis, Quirites, quid ſenatus cenſuerit, exponam. Primum mihi gratiæ verbis ampliſſimis aguntur, quod virtute, conſilio, providentia mea, reſpublica periculis ſit maximis liberata: deinde L. Flaccus et C. Pontinus, prætores, quod eorum opera forti fidelique uſus eſſem, merito ac jure laudantur: atque etiam viro forti, collegæ meo, laus impertitur, quod eos, qui hujus conjurationis participes fuiſſent, a ſuis et reipublicæ conſiliis removiſſet. Atque ita cenſuerunt, ut P. Lentulus, cum ſe prætura abdicaſſet, tum in cuſtodiam traderetur: itemque uti C. Cethegus, L. Statilius, P. Gabinius, qui omnes præſentes erant, in cuſtodiam traderentur: atque idem hoc decretum eſt in L. Caſſium, qui ſibi procurationem incendendæ urbis depopoſcerat: in M. Cæparium, cui, ad ſollicitandos paſtores, Apuliam eſſe attributam erat indicatum: in P. Furium, qui eſt ex his coloniis, quas Feſulas L. Sylla deduxit: in Q. Magium Chilonem, qui una cum hoc Furio ſemper erat in hac Allobrogum ſollicitatione verſatus: in P. Umbrenum, libertinum hominem, a quo primum Gallos ad Gabinium perductos eſſe conſtabat. Atque ea lenitate ſenatus eſt uſus, Quirites, ut ex tanta conjuratione, tantaque vi ac multitudine domeſticorum hoſtium, novem hominum perditiſſimorum pœna, republica conſervata, reliquorum mentes ſanari poſſe arbitraretur.

Atque etiam ſupplicatio Diis immortalibus, pro ſingulari eorum merito, meo nomine decreta eſt, Quirites: quod mihi primum poſt hanc urbem conditam togato contigit: et his decreta verbis eſt, *Quod urbem incendiis, cæde cives, Italiam bello, liberaſſem.* Quæ ſupplicatio ſi cum cæteris conferatur, Quirites, hoc interſit; quod cæteræ bene geſta, hæc una conſervata republica conſtituta eſt.

Atque illud, quod faciendum primum fuit, factum atque tranſactum eſt. Nam P. Lentulus, quanquam patefactus indiciis, et confeſſionibus ſuis, judicio ſenatus non modo prætoris jus,

verum etiam civis, amiſerat; tamen magiſtratu ſe abdicavit: ut, quæ religio C. Mario, clariſſimo viro, non fuerat, quo minus C. Glauciam, de quo nihil nominatim erat decretum, prætorem occideret, ea nos religione in privato P. Lentulo puniendo liberaremur.

VII. Nunc, quoniam, Quirites, ſceleratiſſimi periculoſiſſimique belli nefarios duces captos jam et comprehenſos tenetis, exiſtimare debetis, omnes Catilinæ copias, omnes ſpes, atque opes, his depulſis urbis periculis, concidiſſe. Quem quidem ego cum ex urbe pellebam, hoc providebam animo, Quirites, remoto Catilina, nec mihi eſſe P. Lentuli ſomnum, nec L. Caſſii adipem, nec Cethegi furioſam temeritatem, pertimeſcendam. Ille erat unus timendus ex his omnibus, ſed tamdiu, dum mœnibus urbis continebatur: omnia norat, omnium aditus tenebat: appellare, tentare, ſollicitare, poterat, audebat: erat ei conſilium ad facinus aptum: conſilio autem neque lingua, neque manus, deerat. Jam ad cæteras res conficiendas certos homines delectos ac deſcriptos habebat: neque vero, cum aliquid mandaverat, confectum putabat: nihil erat, quod non ipſe obiret, occurreret, vigilaret, laboraret: frigus, ſitim, famem, ferre poterat.

Hunc ego hominem tam acrem, tam paratum, tam audacem, tam callidum, tam in ſcelere vigilantem, tam in perditis rebus diligentem, niſi ex domeſticis inſidiis in caſtrenſe latrocinium compuliſſem, (dicam id, quod ſentio, Quirites) non facile hanc tantam molem mali a cervicibus veſtris depuliſſem. Non ille vobis Saturnalia conſtituiſſet, neque tanto ante exitium ac fati diem reipublicæ denuntiaſſet; neque commiſiſſet, ut ſignum, ut literæ ſuæ, teſtes denique manifeſti ſceleris, deprehenderentur: quæ nunc, illo abſente, ſic geſta ſunt, ut nullum in privata domo furtum unquam ſit tam palam inventum, quam hæc tanta in rempublicam conjuratio manifeſto inventa atque deprehenſa eſt. Quod ſi Catilina in urbe ad hanc diem remanſiſſet, quanquam, quoad fuit, omnibus ejus conſiliis occurri atque obſtiti,

tamen, ut leviſſime dicam, dimicandum nobis cum illo fuiſſet; neque nos unquam, dum ille in urbe hoſtis fuiſſet, tantis periculis rempublicam tanta pace, tanto otio, tanto ſilentio, liberaſſemus.

VIII. Quanquam hæc omnia, Quirites, ita ſunt a me adminiſtrata, ut Deorum immortalium nutu atque conſilio et geſta et proviſa eſſe videantur. Idque cum conjectura conſequi poſſumus, quod vix videtur humani conſilii tantarum rerum gubernatio eſſe potuiſſe; tum vero ita præſentes his temporibus opem et auxilium nobis tulerunt, ut eos pene oculis videre poſſemus. Nam, ut illa omittam, viſas nocturno tempore ab occidente faces, ardoremque cæli; ut fulminum jactus, ut terræ motus, relinquam; ut omittam cætera, quæ tam multa, nobis conſulibus, facta ſunt, ut hæc, quæ nunc fiunt, canere Dii immortales viderentur: hoc certe, Quirites, quod ſum dicturus, neque prætermittendum, neque relinquendum eſt.

Nam profecto memoria tenetis, Cotta et Torquato conſulibus, complures in Capitolio turres de cælo eſſe percuſſas, cum et ſimulacra Deorum immortalium depulſa ſunt, et ſtatuæ veterum hominum dejectæ, et legum æra liquefacta. Tactus eſt etiam ille, qui hanc urbem condidit, Romulus: quem inauratum in Capitolio parvum atque lactentem, uberibus lupinis inhiantem, fuiſſe meminiſtis. Quo quidem tempore cum aruſpices ex tota Etruria conveniſſent, cædes atque incendia, et legum interitum, et bellum civile ac domeſticum, et totius urbis atque imperii occaſum, appropinquare dixerunt, niſi Dii immortales, omni ratione placati, ſuo numine prope fata ipſa flexiſſent.

Itaque illorum reſponſis tunc et ludi decem per dies facti ſunt, neque res ulla, quæ ad placandum Deos pertineret, prætermiſſa eſt: iidemque juſſerunt, ſimulacrum Jovis facere majus, et in excelſo collocare, et contra, atque ante fuerat, ad orientem convertere: ac ſe ſperare dixerunt, ſi illud ſignum, quod videtis, ſolis ortum, et forum curiamque, conſpiceret, fore, ut ea conſilia, quæ clam eſſent inita contra ſalutem urbis atque imperii,

illuſtrarentur, ut a ſenatu populoque Romano perſpici poſſent. Atque illud ita collocandum conſules illi ſtatuerunt: ſed tanta fuit operis tarditas, ut neque a ſuperioribus conſulibus, neque a nobis ante hodiernum diem, collocaretur.

IX. Hic quis poteſt eſſe, Quirites, tam averſus a vero, tam præceps, tam mente captus, qui neget, hæc omnia, quæ videmus, præcipueque hanc urbem, Deorum immortalium nutu atque poteſtate adminiſtrari? Etenim, cum eſſet ita reſponſum, cædes, incendia, interitumque reipublicæ, comparari, et ea per cives; quæ tum propter magnitudinem ſcelerum nonnullis incredibilia videbantur, ea non modo cogitata a nefariis civibus, verum etiam ſuſcepta, eſſe ſenſiſtis. Illud vero nonne ita præſens eſt, ut nutu Jovis Optimi Maximi factum eſſe videatur, ut, cum hodierno die mane per forum meo juſſu et conjurati, et eorum indices, in ædem Concordiæ ducerentur, eo ipſo tempore ſignum ſtatueretur? quo collocato, atque ad vos ſenatumque converſo, omnia et ſenatus, et vos, quæ erant contra ſalutem omnium cogitata, illuſtrata et patefacta vidiſtis.

Quo etiam majore ſunt iſti odio ſupplicioque digni, qui non ſolum veſtris domiciliis atque tectis, ſed etiam Deorum templis atque delubris, ſunt funeſtos ac nefarios ignes inferre conati. Quibus ego ſi me reſtitiſſe dicam, nimium mihi ſumam, et non ſim ferendus: ille, ille Jupiter reſtitit: ille Capitolium, ille hæc templa, ille hanc urbem, ille vos omnes, ſalvos eſſe voluit: Diis ego immortalibus ducibus hanc mentem, Quirites, voluntatemque ſuſcepi, atque ad hæc tanta indicia perveni. Jam vero illa Allobrogum ſollicitatio ſic a Lentulo cæteriſque domeſticis hoſtibus, tanta res, tam dementer credita et ignotis, et barbaris, commiſſæque literæ nunquam eſſent profecto, niſi a Diis immortalibus huic tantæ audaciæ conſilium eſſet ereptum. Quid vero? ut homines Galli ex civitate male pacata, quæ gens una reſtat, quæ populo Romano bellum facere et poſſe, et non nolle, videatur, ſpem imperii et rerum ampliſſimarum ultro ſibi a patriciis hominibus oblatam negligerent, veſtramque ſalutem

ſuis opibus anteponerent; id nonne divinitus factum eſſe putatis? præſertim qui nos non pugnando, ſed tacendo, ſuperare potuerunt.

X. Quamobrem, Quirites, quoniam ad omnia pulvinaria ſupplicatio decreta eſt, celebratote illos dies cum conjugibus ac liberis veſtris. Nam multi ſæpe honores Diis immortalibus juſti habiti ſunt ac debiti, ſed profecto juſtiores nunquam. Erepti enim eſtis ex crudeliſſimo ac miſerrimo interitu, et erepti ſine cæde, ſine ſanguine, ſine exercitu, ſine dimicatione: togati, me uno togato duce et imperatore, viciſtis.

Etenim recordamini, Quirites, omnes civiles diſſenſiones, neque ſolum eas, quas audiſtis, ſed et has, quas voſmetipſi meminiſtis et vidiſtis. L. Sylla P. Sulpicium oppreſſit; ex urbe ejecit C. Marium, cuſtodem hujus urbis; multoſque fortes viros partim ejecit ex civitate, partim interemit. Cn. Octavius, conſul, armis ex urbe collegam ſuum expulit: omnis hic locus acervis corporum et civium ſanguine redundavit. Superavit poſtea Cinna cum Mario: tum vero, clariſſimis viris interfectis, lumina civitatis extincta ſunt. Ultus eſt hujus victoriæ crudelitatem poſtea Sylla: ne dici quidem opus eſt, quanta diminutione civium, et quanta calamitate reipublicæ. Diſſenſit M. Lepidus a clariſſimo et fortiſſimo viro Q. Catulo: attulit non tam ipſius interitus reipublicæ luctum, quam cæterorum.

Atque illæ diſſenſiones erant hujuſmodi, Quirites, quæ non ad delendam, ſed ad commutandam, rempublicam pertinerent. Non illi nullam eſſe rempublicam, ſed in ea, quæ eſſet, ſe eſſe principes; neque hanc urbem conflagrare, ſed ſe in hac urbe florere, voluerunt. Atque illæ tamen omnes diſſenſiones, quarum nulla exitium reipublicæ quæſivit, ejuſmodi fuerunt, ut non reconciliatione concordiæ, ſed internecione civium, dijudicatæ ſint. In hoc autem uno poſt hominum memoriam maximo crudeliſſimoque bello, quale bellum nulla unquam barbaria cum ſua gente geſſit, quo in bello lex hæc fuit a Lentulo, Catilina, Caſſio, Cethego, conſtituta, ut omnes, qui ſalva urbe ſalvi eſſe

poſſent, in hoſtium numero ducerentur, ita me geſſi, Quirites, ut omnes ſalvi conſervaremini: et, cum hoſtes veſtri tantum civium ſuperfuturum putaſſent, quantum infinitæ cædi reſtitiſſet, tantum autem urbis, quantum flamma obire non potuiſſet; et urbem et cives integros incolumeſque ſervavi.

XI. Quibus pro tantis rebus, Quirites, nullum ego a vobis præmium virtutis, nullum inſigne honoris, nullum monumentum laudis, poſtulo, præterquam hujus diei memoriam ſempiternam. In animis ego veſtris omnes triumphos meos, omnia ornamenta honoris, monumenta gloriæ, laudis inſignia, condi et collocari volo: nihil me mutum poteſt delectare, nihil tacitum, nihil denique hujuſmodi, quod etiam minus digni aſſequi poſſint. Memoria veſtra, Quirites, noſtræ res alentur, ſermonibus creſcent, literarum monumentis inveteraſcent, et corroborabuntur: eandemque diem intelligo, quam ſpero æternam fore, et ad ſalutem urbis, et ad memoriam conſulatus mei, propagatam: unoque tempore in hac republica duos cives extitiſſe, quorum alter fines veſtri imperii non terræ, ſed cæli, regionibus terminaret; alter ejuſdem imperii domicilium ſedemque ſervaret.

XII. Sed, quoniam earum rerum, quas ego geſſi, non eſt eadem fortuna atque conditio, quæ illorum, qui externa bella geſſerunt; quod mihi vivendum ſit cum illis, quos vici ac ſubegi, iſti hoſtes aut interfectos, aut oppreſſos, reliquerunt: veſtrum eſt, Quirites, ſi cæteris recta ſua facta proſunt, mihi mea nequando obſint, providere. Mentes enim hominum audaciſſimorum ſceleratæ ac nefariæ ne vobis nocere poſſent, ego providi; ne mihi noceant, veſtrum eſt providere. Quanquam, Quirites, mihi quidem ipſi nihil jam ab iſtis noceri poteſt: magnum enim eſt in bonis præſidium, quod mihi in perpetuum comparatum eſt; magna in republica dignitas, quæ me ſemper tacita defendet; magna vis eſt conſcientiæ, quam qui negligent, cum me violare volent, ſe ipſi indicabunt.

Eſt etiam in nobis is animus, Quirites, ut non modo nullius

audaciæ cedamus, ſed etiam omnes improbos ultro ſemper laceſſamus. Quod ſi omnes impetus domeſticorum hoſtium, depulſi a vobis, ſe in me unum converterint; vobis erit providendum, Quirites, qua conditione poſthac eos eſſe velitis, qui ſe pro ſalute veſtra obtulerint invidiæ, periculiſque omnibus. Mihi quidem ipſi quid eſt, quod jam ad vitæ fructum poſſit acquiri, præſertim cum neque in honore veſtro, neque in gloria virtutis, quidquam videam altius, quo quidem mihi libeat aſcendere? Illud perficiam profecto, Quirites, ut ea, quæ geſſi in conſulatu, privatus tuear atque ornem: ut, ſi qua eſt invidia in conſervanda republica ſuſcepta, lædat invidos, mihi valeat ad gloriam. Denique ita me in republica tractabo, ut meminerim ſemper quæ geſſerim, curemque, ut ea virtute, non caſu, geſta eſſe videantur.

Vos, Quirites, quoniam jam nox eſt, veneramini illum Jovem, cuſtodem hujus urbis, ac veſtrum, atque in veſtra tecta diſcedite; et ea, quanquam jam periculum eſt depulſum, tamen æque, ac priori nocte, cuſtodiis vigiliiſque defendite. Id ne vobis diutius faciendum ſit, atque ut in perpetua pace eſſe poſſitis, providebo.

IN

L. CATILINAM

In Senatu

ORATIO XXII.

I. VIDEO, Patres conſcripti, in me omnium veſtrum ora atque oculos eſſe converſos: video vos non ſolum de veſtro ac reipublicæ, verum etiam, ſi id depulſum ſit, de meo, periculo eſſe ſollicitos. Eſt mihi jucunda in malis, et grata in dolore, veſtra erga me voluntas: ſed eam, per Deos immortales quæſo, deponite, atque, obliti ſalutis meæ, de vobis ac de liberis veſtris cogitate. Mihi quidem ſi hæc conditio conſulatus data eſt, ut omnes acerbitates, omnes dolores, cruciatuſque perferrem; feram non ſolum fortiter, ſed etiam libenter, dummodo meis laboribus vobis populoque Romano dignitas ſaluſque pariatur.

Ego ſum ille conſul, Patres conſcripti, cui non forum, in quo omnis æquitas continetur; non campus, conſularibus auſpiciis conſecratus; non curia, ſummum auxilium omnium gentium; non domus, commune perfugium; non lectus, ad quietem datus; non denique hæc ſedes honoris, ſella curulis, unquam vacua mortis periculo atque inſidiis fuit. Ego multa tacui, multa pertuli, multa conceſſi, multa meo quodam dolore, in veſtro timore, ſanavi.

Nunc, ſi hunc exitum conſulatus mei Dii immortales eſſe

voluerunt, ut vos, Patres conſcripti, populumque Romanum ex cæde miſera, conjuges liberoſque veſtros, virgineſque Veſtales, ex acerbiſſima vexatione; templa atque delubra, hanc pulcherrimam patriam omnium noſtrum, ex fœdiſſima flamma; totam Italiam ex bello et vaſtitate, eriperem; quæcunque mihi uni proponetur fortuna, ſubeatur. Etenim, ſi P. Lentulus ſuum nomen, inductus a vatibus, fatale ad perniciem reipublicæ fore putavit; cur ego non læter meum conſulatum ad ſalutem reipublicæ prope fatalem extitiſſe?

II. Quare, Patres conſcripti, conſulite vobis, proſpicite patriæ, conſervate vos, conjuges, liberos, fortunaſque veſtras; populi Romani nomen ſalutemque defendite; mihi parcere, ac de me cogitare, deſinite. Nam primum debeo ſperare, omnes Deos, qui huic urbi præſident, pro eo mihi, ac mereor, relaturos gratiam eſſe: deinde, ſi quid obtigerit, æquo animo paratoque moriar. Neque enim turpis mors forti viro poteſt accidere, neque immatura conſulari, nec miſera ſapienti. Nec tamen ego ſum ille ferreus, qui fratris cariſſimi, atque amantiſſimi, præſentis mœrore non movear, horumque omnium lacrymis, a quibus me circumſeſſum videtis: neque meam mentem non domum ſæpe revocat exanimata uxor, abjecta metu filia, et parvulus filius, quem mihi videtur amplecti reſpublica tanquam obſidem conſulatus mei; neque ille, qui expectans hujus exitum diei adſtat in conſpectu meo, gener. Moveor his rebus omnibus, ſed in eam partem, ut ſalvi ſint vobiſcum omnes, etiam ſi vis aliqua me oppreſſerit, potius, quam et illi et nos una cum republica pereamus.

Quare, Patres conſcripti, incumbite ad reipublicæ ſalutem; circumſpicite omnes procellas, quæ impendent, niſi providetis. Non Tib. Gracchus, qui iterum tribunus plebis fieri voluit; non C. Gracchus, qui agrarios concitare conatus eſt; non L. Saturninus, qui C. Memmium occidit, in diſcrimen aliquod, atque in veſtræ ſeveritatis judicium, adducitur. Tenentur ii, qui ad urbis incendium, ad veſtram omnium cædem, ad Catilinam

accipiendum, Romæ reſtiterunt: tenentur literæ, ſigna, manus, denique uniuſcujuſque confeſſio. Sollicitantur Allobroges: ſervitia excitantur: Catilina arceſſitur: id eſt initum conſilium, ut, interfectis omnibus, nemo ne ad deplorandum quidem reipublicæ nomen, atque ad lamentandam tanti imperii calamitatem, relinquatur.

III. Hæc omnia indices detulerunt, rei confeſſi ſunt, vos multis jam judiciis judicaſtis. Primum, quod mihi gratias egiſtis ſingularibus verbis; et mea virtute atque diligentia perditorum hominum patefactam eſſe conjurationem decreviſtis: deinde, quod P. Lentulum, ut ſe abdicaret prætura, coegiſtis: tum, quod eum, et cæteros, de quibus judicaſtis, in cuſtodiam dandos cenſuiſtis: maximeque, quod meo nomine ſupplicationem decreviſtis, qui honos togato habitus ante me eſt nemini: poſtremo, heſterno die præmia legatis Allobrogum, Titoque Vulturcio, dediſtis ampliſſima. Quæ ſunt omnia ejuſmodi, ut ii, qui in cuſtodiam nominatim dati ſunt, ſine ulla dubitatione a vobis damnati eſſe videantur.

Sed ego inſtitui referre ad vos, Patres conſcripti, tanquam integrum, et de facto, quid judicetis; et de pœna, quid cenſeatis. Illa prædicam, quæ ſunt conſulis.

Ego magnum in republica verſari furorem, et nova quædam miſceri et concitari mala, jampridem videbam: ſed hanc tantam, tam exitioſam, haberi conjurationem a civibus nunquam putavi. Nunc, quidquid eſt, quocunque veſtræ ſe mentes inclinant atque ſententiæ, ſtatuendum vobis ante noctem eſt. Quantum facinus ad vos delatum ſit, videtis: huic ſi paucos putatis affines eſſe, vehementer erratis. Latius opinione diſſeminatum eſt hoc malum: manavit non ſolum per Italiam, verum etiam tranſcendit Alpes, et obſcure ſerpens multas jam provincias occupavit. Id opprimi ſuſtentando, ac prolatando, nullo pacto poteſt: quacunque ratione placet, celeriter vobis vindicandum eſt.

IV. Video duas adhuc eſſe ſententias: unam D. Silani, qui cenſet, eos, qui hæc delere conati ſunt, morte eſſe multandos;

alteram C. Cæſaris, qui mortis pœnam removet, cæterorum ſuppliciorum omnes acerbitates amplectitur. Uterque et pro ſua dignitate, et pro rerum magnitudine, in ſumma ſeveritate verſatur. Alter eos, qui nos omnes, qui populum Romanum, vita privare conati ſunt, qui delere imperium, qui populi Romani nomen extinguere, punctum temporis frui vita, et hoc communi ſpiritu, non putat oportere: atque hoc genus pœnæ ſæpe in improbos cives in hac republica eſſe uſurpatum recordatur. Alter intelligit, mortem a Diis immortalibus non eſſe ſupplicii cauſa conſtitutam, ſed aut neceſſitatem naturæ, aut laborum ac miſeriarum quietem eſſe: itaque eam ſapientes nunquam inviti, fortes etiam ſæpe libenter, oppetiverunt. Vincula vero, et ea ſempiterna, certe ad ſingularem pœnam nefarii ſceleris inventa ſunt: itaque municipiis diſpertiri jubet. Habere videtur iſta res iniquitatem, ſi imperare velis; difficultatem, ſi rogare. Decernatur tamen, ſi placet: ego enim ſuſcipiam, et, ut ſpero, reperiam, qui id, quod ſalutis omnium cauſa ſtatueritis, non putet eſſe ſuæ dignitatis recuſare.

Adjungit gravem pœnam municipibus, ſi quis eorum vincula ruperit: horribiles cuſtodias circumdat, et digna ſcelere hominum perditorum ſancit, ne quis eorum pœnam, quos condemnat, aut per ſenatum, aut per populum, levare poſſit: eripit etiam ſpem, quæ ſola hominem in miſeriis conſolari ſolet. Bona præterea publicari jubet: vitam ſolam relinquit nefariis hominibus: quam ſi eripuiſſet, multas uno dolore animi atque corporis, et omnes ſcelerum, pœnas ademiſſet. Itaque, ut aliqua in vita formido improbis eſſet poſita, apud inferos ejuſmodi quædam illi antiqui ſupplicia impiis conſtituta eſſe voluerunt: quod videlicet intelligebant, his remotis, non eſſe mortem ipſam pertimeſcendam.

V. Nunc, Patres conſcripti, ego mea video quid interſit. Si eritis ſecuti ſententiam C. Cæſaris; quoniam hanc is in republica viam, quæ popularis habetur, ſecutus eſt, fortaſſe minus erunt, hoc auctore et cognitore hujuſce ſententiæ, mihi populares

impetus pertimeſcendi. Sin illam alteram; neſcio, an amplius mihi negotii contrahatur: ſed tamen meorum periculorum rationes utilitas reipublicæ vincat. Habemus enim a C. Cæſare, ſicut ipſius dignitas, et majorum ejus amplitudo, poſtulabat, ſententiam, tanquam obſidem perpetuæ in rempublicam voluntatis: intellectum eſt, quid interſit inter lenitatem concionatorum, et animum vere popularem, ſaluti populi conſulentem.

Video de iſtis, qui populares haberi volunt, abeſſe non neminem, ne de capite videlicet civium Romanorum ſententiam ferat. Is et nudiuſtertius in cuſtodiam cives Romanos dedit, et ſupplicationem mihi decrevit, et indices heſterno die maximis præmiis affecit. Jam hoc nemini dubium eſt, qui reo cuſtodiam, quæſitori gratulationem, indici præmium, decrevit, quid de tota re et cauſa judicarit. At vero C. Cæſar intelligit, legem Semproniam eſſe de civibus Romanis conſtitutam: qui autem reipublicæ ſit hoſtis, eum civem eſſe nullo modo poſſe: denique ipſum latorem legis Semproniæ, juſſu populi, pœnas reipublicæ dependiſſe. Idem etiam ipſum Lentulum, largitorem et prodigum, non putat, cum de pernicie populi Romani, exitio hujus urbis, tam acerbe tamque crudeliter cogitarit, appellari poſſe popularem. Itaque homo mitiſſimus, atque leniſſimus, non dubitat P. Lentulum æternis tenebris vinculiſque mandare; et ſancit in poſterum, ne quis hujus ſupplicio levando ſe jactare, et in pernicie populi Romani poſthac popularis eſſe, poſſit: adjungit etiam publicationem bonorum, ut omnes animi cruciatus, et corporis, etiam egeſtas ac mendicitas conſequatur.

VI. Quamobrem, ſive hoc ſtatueritis; dederitis mihi comitem ad concionem, populo Romano carum atque jucundum: ſive Silani ſententiam ſequi malueritis; facile me, atque vos, a crudelitatis vituperatione defendetis: atque obtinebo, eam multo leviorem fuiſſe. Quanquam, Patres conſcripti, quæ poteſt eſſe in tanti ſceleris immanitate punienda crudelitas? Ego enim de meo ſenſu judico. Nam, ita mihi ſalva republica vobiſcum perfrui liceat, ut ego, quod in hac cauſa vehementior ſum, non

atrocitate animi moveor, (quis enim eſt me mitior?) ſed ſingulari quadam humanitate, et miſericordia. Videor enim hanc mihi urbem videre, lucem orbis terrarum, atque arcem omnium gentium, ſubito uno incendio concidentem: cerno animo ſepulta in patria miſeros atque inſepultos acervos civium: verſatur mihi ante oculos aſpectus Cethegi, et furor, in veſtra cæde bacchantis. Cum vero mihi propoſui regnantem Lentulum, ſicut ipſe ſe ex fatis ſperaſſe confeſſus eſt; purpuratum eſſe hunc Gabinium; cum exercitu veniſſe Catilinam: tum lamentationem matrum familias, tum fugam virginum atque puerorum, ac vexationem virginum Veſtalium, perhorreſco: et, quia mihi vehementer hæc videntur miſera atque miſeranda, idcirco in eos, qui ea perficere voluerunt, me ſeverum vehementemque præbeo. Etenim quæro, ſi quis paterfamilias, liberis ſuis a ſervo interfectis, uxore occiſa, incenſa domo, ſupplicium de ſervo non quam acerbiſſimum ſumpſerit; utrum is clemens ac miſericors, an inhumaniſſimus et crudeliſſimus, eſſe videatur? mihi vero importunus ac ferreus, qui non dolore ac cruciatu nocentis ſuum dolorem cruciatumque lenierit. Sic nos in his hominibus, qui nos, qui conjuges, qui liberos noſtros, trucidare voluerunt; qui ſingulas uniuſcujuſque noſtrum domos, et hoc univerſum reipublicæ domicilium, delere conati ſunt; qui id egerunt, ut gentem Allobrogum in veſtigiis hujus urbis, atque in cinere deflagrati imperii, collocarent; ſi vehementiſſimi fuerimus, miſericordes habebimur: ſin remiſſiores eſſe voluerimus, ſummæ nobis crudelitatis in patriæ civiumque pernicie fama ſubeunda eſt.

Niſi vero cuipiam L. Cæſar, vir fortiſſimus et amantiſſimus reipublicæ, crudelior nudiuſtertius viſus eſt, cum ſororis ſuæ, fœminæ electiſſimæ, virum præſentem, et audientem, vita privandum eſſe dixit; cum avum juſſu conſulis interfectum, filiumque ejus impuberem, legatum a patre miſſum, in carcere necatum, eſſe dixit. Quorum, quod ſimile factum? quod initum delendæ reipublicæ conſilium? Largitionis voluntas tum in

republica verſata eſt, et partium quædam contentio. Atque illo tempore hujus avus Lentuli, clariſſimus vir, armatus Gracchum eſt perſecutus: ille etiam grave tum vulnus accepit, ne quid de ſumma dignitate reipublicæ minueretur. Hic ad evertenda fundamenta reipublicæ Gallos arceſſivit, ſervitia concitavit, Catilinam evocavit, attribuit nos trucidandos Cethego, cæteros cives interficiendos Gabinio, urbem inflammandam Caſſio, totam Italiam vaſtandam diripiendamque Catilinæ. Vereamini, cenſeo, ne in hoc ſcelere tam immani ac nefando nimis aliquid ſevere ſtatuiſſe videamini; cum multo magis ſit verendum, ne remiſſione pœnæ crudeles in patriam, quam ne ſeveritate animadverſionis nimis vehementes in acerbiſſimos hoſtes, fuiſſe videamur.

VII. Sed quæ exaudio, Patres conſcripti, diſſimulare non poſſum. Jactantur enim voces, quæ perveniunt ad aures meas, eorum, qui vereri videntur, ut habeam ſatis præſidii ad ea, quæ vos ſtatueritis hodierno die, tranſigenda. Omnia et proviſa, et parata, et conſtituta ſunt, Patres conſcripti, cum mea ſumma cura atque diligentia, tum multo etiam majore populi Romani ad ſummum imperium retinendum, et ad communes fortunas conſervandas, voluntate. Omnes adſunt omnium ordinum homines, omnium denique ætatum: plenum eſt forum, plena templa circa forum, pleni omnes aditus hujus loci ac templi. Cauſa enim eſt poſt urbem conditam hæc inventa ſola, in qua omnes ſentirent unum atque idem, præter eos, qui cum ſibi viderent eſſe pereundum, cum omnibus potius, quam ſoli, perire voluerunt. Hoſce ego homines excipio, et ſecerno libenter: neque enim in improborum civium, ſed in acerbiſſimorum hoſtium, numero habendos puto. Cæteri vero, Dii immortales! qua frequentia, quo ſtudio, qua virtute, ad communem dignitatem ſalutemque conſentiunt? Quid ego hic equites Romanos commemorem? qui vobis ita ſummam ordinis conſiliique concedunt, ut vobiſcum de amore reipublicæ certent: quos, ex multorum annorum diſſenſione ad hujus ordinis ſocietatem

concordiamque revocatos, hodiernus dies vobiſcum, atque hæc cauſa, conjungit: quam conjunctionem ſi in conſulatu confirmatam meo perpetuam in republica tenuerimus, confirmo vobis, nullum poſthac malum civile ac domeſticum ad ullam reipublicæ partem eſſe venturum. Pari ſtudio defendendæ reipublicæ conveniſſe video tribunos ærarios, fortiſſimos viros; ſcribas item univerſos: quos cum caſu hic dies ad ærarium frequentaſſet, video ab expectatione ſortis ad communem ſalutem eſſe converſos. Omnis ingenuorum adeſt multitudo, etiam tenuiſſimorum. Quis eſt enim, cui non hæc templa, aſpectus urbis, poſſeſſio libertatis, lux denique hæc ipſa, et hoc commune patriæ ſolum, cum ſit carum, tum vero dulce atque jucundum?

VIII. Operæ pretium eſt, Patres conſcripti, libertinorum hominum ſtudia cognoſcere; qui, fortuna ſua civitatis jus conſecuti, hanc vere ſuam patriam eſſe judicant: quam quidam hinc nati, et ſummo nati loco, non patriam ſuam, ſed urbem hoſtium, eſſe judicaverunt. Sed quid ego hujuſce ordinis homines commemorem, quos privatæ fortunæ, quos communis reſpublica, quos denique libertas ea, quæ dulciſſima eſt, ad ſalutem patriæ defendendam excitavit? ſervus eſt nemo, qui modo tolerabili conditione ſit ſervitutis, qui non audaciam civium perhorreſcat; qui non hæc ſtare cupiat; qui non tantum, quantum audet, et quantum poteſt, conferat ad communem ſalutem voluntatis.

Quare, ſi quem veſtrum forte commovet hoc, quod auditum eſt, lenonem quendam Lentuli concurſare circum tabernas, pretio ſperantem ſollicitari poſſe animos egentium atque imperitorum; eſt id quidem cœptum atque tentatum, ſed nulli ſunt inventi tam aut fortuna miſeri, aut voluntate perditi, qui non ipſum illum ſellæ atque operis, et quæſtus quotidiani, locum; qui non cubile ac lectulum ſuum; qui denique non curſum hunc otioſum vitæ ſuæ, ſalvum eſſe velint. Multo vero maxima pars eorum, qui in tabernis ſunt; immo vero (id enim potius eſt dicendum) genus hoc univerſum amantiſſimum eſt otii:

etenim omne eorum inſtrumentum, omnis opera ac quæſtus, frequentia civium ſuſtinetur, alitur otio: quorum ſi quæſtus, occluſis tabernis, minui ſolet, quid tandem incenſis futurum eſt? Quæ cum ita ſint, Patres conſcripti, vobis populi Romani præſidia non deſunt; vos, ne populo Romano deeſſe videamini, providete.

IX. Habetis conſulem ex plurimis periculis et inſidiis, atque ex media morte, non ad vitam ſuam, ſed ad ſalutem veſtram, reſervatum: omnes ordines ad conſervandam rempublicam mente, voluntate, ſtudio, virtute, voce, conſentiunt: obſeſſa facibus et telis impiæ conjurationis, vobis ſupplex manus tendit patria communis: vobis ſe, vobis vitam omnium civium, vobis arcem et Capitolium, vobis aras Penatium, vobis illum ignem Veſtæ perpetuum ac ſempiternum, vobis omnia templa Deorum atque delubra, vobis muros atque urbis tecta, commendat. Præterea de veſtra vita, de conjugum veſtrarum ac liberorum anima, de fortunis omnium, de ſedibus, de focis veſtris, hodierno die vobis judicandum eſt.

Habetis ducem memorem veſtri, oblitum ſui; quæ non ſemper facultas datur: habetis omnes ordines, omnes homines, univerſum populum Romanum, id quod in civili cauſa hodierno die primum videmus, unum atque idem ſentientem. Cogitate, quantis laboribus fundatum imperium, quanta virtute ſtabilitam libertatem, quanta Deorum benignitate auctas exaggerataſque fortunas, una nox pene delerit. Id ne unquam poſthac non modo confici, ſed ne cogitari quidem, poſſit a civibus, hodierno die providendum eſt. Atque hæc non ut vos, qui mihi ſtudio pene præcurritis, excitarem, locutus ſum; ſed ut mea vox, quæ debet eſſe in republica princeps, officio functa conſulari videretur.

X. Nunc, ante quam ad ſententiam redeo, de me pauca dicam. Ego, quanta manus eſt conjuratorum, quam videtis eſſe permagnam, tantam me inimicorum multitudinem ſuſcepiſſe video; ſed eam eſſe judico turpem, et infirmam, et contemptam, et abjectam. Quod ſi aliquando alicujus furore et ſcelere conci-

tata manus iſta plus valuerit, quam veſtra ac reipublicæ dignitas; me tamen meorum factorum atque conſiliorum nunquam, Patres conſcripti, pœnitebit. Etenim mors, quam illi mihi fortaſſe minitantur, omnibus eſt parata: vitæ tantam laudem, quanta vos me veſtris decretis honeſtaſtis, nemo eſt aſſecutus. Cæteris enim ſemper bene geſtæ, mihi uni conſervatæ, reipublicæ gratulationem decreviſtis.

Sit Scipio clarus, ille, cujus conſilio atque virtute Annibal in Africam redire, atque ex Italia decedere, coactus eſt: ornetur alter eximia laude Africanus, qui duas urbes huic imperio infeſtiſſimas, Carthaginem Numantiamque, delevit: habeatur vir egregius L. Paulus, ille, cujus currum rex potentiſſimus quondam et nobiliſſimus, Perſes, honeſtavit: ſit in æterna gloria Marius, qui bis Italiam obſidione et metu ſervitutis liberavit: anteponatur omnibus Pompeius, cujus res geſtæ atque virtutes iiſdem, quibus ſolis curſus, regionibus ac terminis continentur. Erit profecto inter horum laudes aliquid loci noſtræ gloriæ: niſi forte majus eſt patefacere nobis provincias, quo exire poſſimus, quam curare, ut etiam illi, qui abſunt, habeant, quo victores revertantur.

Quanquam eſt uno loco conditio melior externæ victoriæ, quam domeſticæ; quod hoſtes alienigenæ aut oppreſſi ſerviunt, aut recepti beneficio ſe obligatos putant: qui autem ex numero civium dementia aliqua depravati hoſtes patriæ ſemel eſſe cœperunt, eos, cum a pernicie reipublicæ repuleris, nec vi coercere, nec beneficio placare, poſſis. Quare mihi cum perditis civibus æternum bellum ſuſceptum eſſe video; quod ego veſtro bonorumque omnium auxilio, memoriaque tantorum periculorum, quæ non modo in hoc populo, qui ſervatus eſt, ſed etiam in omnium gentium ſermonibus ac mentibus, ſemper hærebit, a me, atque meis, facile propulſari poſſe confido. Neque ulla profecto tanta vis reperietur, quæ conjunctionem veſtram equitumque Romanorum, et tantam conſpirationem bonorum omnium, perfringere et labefactare poſſit.

XI. Quæ cum ita ſint, Patres conſcripti, pro imperio, pro exercitu, pro provincia, quam neglexi, pro triumpho, cæteriſque laudis inſignibus, quæ ſunt a me, propter urbis veſtræque ſalutis cuſtodiam, repudiata, pro clientelis, hoſpitiiſque provincialibus, quæ tamen urbanis opibus non minore labore tueor, quam comparo; pro his igitur omnibus rebus, et pro meis in vos ſingularibus ſtudiis, proque hac, quam conſpicitis, ad conſervandam rempublicam diligentia, nihil aliud a vobis, niſi hujus temporis, totiuſque mei conſulatus, memoriam, poſtulo: quæ dum erit veſtris mentibus infixa, firmiſſimo me muro ſeptum eſſe arbitrabor. Quod ſi meam ſpem vis improborum fefellerit atque ſuperaverit, commendo vobis parvum meum filium; cui profecto ſatis erit præſidii, non ſolum ad ſalutem, verum etiam ad dignitatem, ſi ejus, qui hæc omnia ſuo ſolus periculo conſervaverit, illum eſſe filium memineritis.

Quapropter de ſumma ſalute veſtra, populique Romani, Patres conſcripti, de veſtris conjugibus ac liberis, de aris ac focis, de fanis ac templis, de totius urbis tectis ac ſedibus, de imperio, de libertate, de ſalute Italiæ, deque univerſa republica, decernite diligenter, ut inſtituiſtis, ac fortiter. Habetis enim conſulem, qui et parere veſtris decretis non dubitet; et ea, quæ ſtatueritis, quoad vivet, defendere, et per ſe ipſum præſtare, poſſit.

PRO

L. MURENA

ORATIO XXIII.

I. QUÆ deprecatus ſum a Diis immortalibus, Judices, more inſtitutoque majorum, illo die, quo auſpicato comitiis centuriatis L. Murenam conſulem renuntiavi; ut ea res mihi, magiſtratuique meo, populo, plebique Romanæ, bene ac feliciter eveniret: eadem precor ab iiſdem Diis immortalibus ob ejuſdem hominis conſulatum una cum ſalute obtinendum, et ut veſtræ mentes atque ſententiæ cum populi Romani voluntatibus ſuffragiiſque conſentiant, eaque res vobis populoque Romano pacem, tranquillitatem, otium, concordiamque, afferat. Quod ſi illa ſolemnis comitiorum precatio, conſularibus auſpiciis conſecrata, tantam habet in ſe vim et religionem, quantam reipublicæ dignitas poſtulat; idem ego ſum precatus, ut eis quoque hominibus, quibus hic conſulatus, me rogante, datus eſſet, ea res fauſte, feliciter, proſpereque, eveniret.

Quæ cum ita ſint, Judices, et cum omnis Deorum immortalium poteſtas aut tranſlata ſit ad vos, aut certe communicata vobiſcum; idem conſul eum veſtræ fidei commendat, qui antea Diis immortalibus commendavit, ut ejuſdem hominis voce et declaratus conſul, et defenſus, beneficium populi Romani cum veſtra, atque omnium civium, ſalute tueatur. Et, quoniam in hoc officio ſtudium meæ defenſionis ab accuſatoribus, atque etiam ipſa ſuſceptio cauſæ reprehenſa eſt; antequam pro L. Murena dicere inſtituo, pro me ipſo pauca dicam: non quo

mihi potior hoc quidem in tempore ſit officii mei, quam hujuſce ſalutis, defenſio; ſed ut, meo facto vobis probato, majore auctoritate ab hujus honore, fama, fortuniſque omnibus, inimicorum impetus propulſare poſſim.

II. Et primum M. Catoni, vitam ad certam rationis normam dirigenti, et diligentiſſime perpendenti momenta officiorum omnium, de officio meo reſpondebo. Negat fuiſſe rectum Cato, me et conſulem, et legis ambitus latorem, et tam ſevere geſto conſulatu, cauſam L. Murenæ attingere. Cujus reprehenſio me vehementer movet, non ſolum ut vobis, Judices, quibus maxime debeo, verum etiam ut ipſi Catoni, graviſſimo atque integerrimo viro, rationem facti mei probem. A quo tandem, M. Cato, eſt æquius conſulem defendi, quam a conſule? Quis mihi in republica poteſt, aut debet, eſſe conjunctior, quam is, cui reſpublica a me uno traditur ſuſtinenda, magnis meis laboribus et periculis ſuſtentata? Quod ſi in iis rebus repetendis, quæ mancipi ſunt, is periculum judicii præſtare debet, qui ſe nexu obligavit; profecto etiam rectius in judicio conſulis deſignati is potiſſimum conſul, qui conſulem declaravit, auctor beneficii populi Romani, defenſorque periculi, eſſe debebit. Ac ſi, ut nonnullis in civitatibus fieri ſolet, patronus huic cauſæ publice conſtitueretur, is potiſſime honore affecto defenſor daretur, qui eodem honore præditus non minus afferret ad dicendum auctoritatis, quam facultatis. Quod ſi e portu ſolventibus ii, qui jam in portum ex alto invehuntur, præcipere ſummo ſtudio ſolent et tempeſtatum rationem, et prædonum, et locorum; quod natura affert, ut eis faveamus, qui eadem pericula, quibus nos perfuncti ſumus, ingrediantur: quo tandem me animo eſſe oportet, prope jam ex magna jactatione terram videntem, in hunc, cui video maximas reipublicæ tempeſtates eſſe ſubeundas? Quare, ſi eſt boni conſulis, non ſolum videre, quid agatur, verum etiam providere, quid futurum ſit; oſtendam alio loco, quantum ſalutis communis interſit, duos conſules in republica Kalendis Januarii eſſe. Quod ſi ita eſt, non tam me officium

debuit ad hominis amici fortunas, quam reſpublica conſulem ad communem ſalutem defendendam vocare.

III. Nam quod legem de ambitu tuli, certe ita tuli, ut eam, quam mihimet ipſi jampridem tulerim de civium periculis defendendis, non abrogarem. Etenim, ſi largitionem factam eſſe confiterer, idque recte factum eſſe defenderem, facerem improbe, etiam ſi alius legem tuliſſet: cum vero nihil commiſſum contra legem eſſe defendam, quid eſt, quod meam defenſionem latio legis impediat?

Negat eſſe ejuſdem ſeveritatis, Catilinam, exitium reipublicæ intra mœnia molientem, verbis, et pene imperio, urbe expuliſſe; et nunc pro L. Murena dicere. Ego autem has partes lenitatis et miſericordiæ, quas me natura ipſa docuit, ſemper egi libenter; illam vero gravitatis ſeveritatiſque perſonam non appetivi, ſed ab republica mihi impoſitam ſuſtinui, ſicut hujus imperii dignitas in ſummo periculo civium poſtulabat. Quod ſi tum, cum reſpublica vim et ſeveritatem deſiderabat, vici naturam, et tam vehemens fui, quam cogebar, non quam volebam; nunc, cum omnes me cauſæ ad miſericordiam atque ad humanitatem vocent, quanto tandem ſtudio debeo naturæ meæ conſuetudinique ſervire? Ac de officio defenſionis meæ, et de ratione accuſationis tuæ, fortaſſe etiam alia in parte orationis dicendum nobis erit.

Sed me, Judices, non minus hominis ſapientiſſimi atque ornatiſſimi, Ser. Sulpicii, conqueſtio, quam Catonis accuſatio, commovebat, qui graviſſime et acerbiſſime ferre dixit, me, familiaritatis neceſſitudiniſque oblitum, cauſam L. Murenæ contra ſe defendere. Huic ego, Judices, ſatisfacere cupio, voſque adhibere arbitros: nam cum grave eſt vere accuſari in amicitia, tum etiam, ſi falſo accuſeris, non eſt negligendum. Ego, Ser. Sulpici, me in petitione tua tibi omnia ſtudia atque officia pro noſtra neceſſitudine et debuiſſe confiteor, et præſtitiſſe arbitror: nihil tibi conſulatum petenti a me defuit, quod eſſet aut ab amico, aut a gratioſo, aut a conſule, poſtulandum. Abiit

illud tempus: mutata ratio eſt: ſic exiſtimo, ſic mihi perſuadeo, me tibi contra honorem L. Murenæ, quantum tu a me poſtulare auſus ſis, tantum debuiſſe; contra ſalutem, nihil debere. Neque enim ſi tibi tum, cum peteres conſulatum, affui, idcirco nunc, cum Murenam ipſum petas, adjutor eodem pacto eſſe debeo. Atque hoc non modo non laudari, ſed ne concedi quidem, poteſt, ut, amicis noſtris accuſantibus, non etiam alieniſſimos defendamus.

IV. Mihi autem cum Murena, Judices, et vetus et magna amicitia eſt, quæ in capitis dimicatione a Ser. Sulpicio non idcirco obruetur, quod ab eodem in honoris contentione ſuperata eſt. Quæ ſi cauſa non eſſet, tamen vel dignitas hominis, vel honoris ejus, quem adeptus eſt, amplitudo, ſummam mihi ſuperbiæ crudelitatiſque famam inuſſiſſet, ſi hominis, et ſuis et populi Romani ornamentis ampliſſimi, cauſam tanti periculi repudiaſſem. Neque enim jam mihi licet, neque eſt integrum, ut meum laborem hominum periculis ſublevandis non impertiam. Nam, cum præmia mihi tanta pro hac induſtria ſint data, quanta antea nemini; labores, per quos ea ceperis, cum adeptus ſis, deponere, eſſet hominis et aſtuti, et ingrati.

Quod ſi licet deſinere, ſi te auctore poſſum, ſi nulla inertiæ, nulla ſuperbiæ, turpitudo, nulla inhumanitatis culpa, ſuſcipitur; ego vero libenter deſino. Sin autem fuga laboris deſidiam, repudiatio ſupplicum ſuperbiam, amicorum neglectio improbitatem, coarguit; nimirum hæc cauſa eſt ejuſmodi, quam nec induſtrius, nec miſericors, nec officioſus, deſerere poſſit. Atque hujuſce rei conjecturam de tuo ipſius ſtudio, Servi, facillime ceperis. Nam, ſi tibi neceſſe putas etiam adverſariis amicorum tuorum de jure conſulentibus reſpondere; et, ſi turpe exiſtimas, te advocato, illum ipſum, quem contra veneris, cauſa cadere: noli tam eſſe injuſtus, ut, cum tui fontes vel inimicis tuis pateant, noſtros rivulos etiam amicis putes clauſos eſſe oportere.

Etenim, ſi me tua familiaritas ab hac cauſa removiſſet, et

ſi hoc idem Q. Hortenſio, M. Craſſo, clariſſimis viris, ſi item cæteris, a quibus intelligo tuam gratiam magni æſtimari, accidiſſet; in ea civitate conſul deſignatus defenſorem non haberet, in qua nemini unquam infimo majores noſtri patronum deeſſe voluerunt. Ego vero, Judices, ipſe me exiſtimarem nefarium, ſi amico; crudelem, ſi miſero; ſuperbum, ſi conſuli, defuiſſem. Quare, quod dandum eſt amicitiæ, large dabitur a me, ut tecum agam, Servi, non ſecus, ac ſi meus eſſet frater, qui mihi eſt cariſſimus, iſto in loco: quod tribuendum eſt officio, fidei, religioni, id ita moderabor, ut meminerim me contra amici ſtudium pro amici periculo dicere.

V. Intelligo, Judices, tres totius accuſationis partes fuiſſe, et earum unam in reprehenſione vitæ, alteram in contentione dignitatis, tertiam in criminibus ambitus, eſſe verſatam. Atque harum trium partium prima illa, quæ graviſſima eſſe debebat, ita fuit infirma et levis, ut illos lex magis quædam accuſatoria, quam vera maledicendi facultas, de vita L. Murenæ dicere aliquid coegerit. Objecta eſt enim Aſia, quæ ab hoc non ad voluptatem et luxuriam expetita eſt, ſed in militari labore peragrata. Qui ſi adoleſcens, patre ſuo imperatore, non meruiſſet, aut hoſtem aut patris imperium timuiſſe, aut a parente repudiatus, videretur. An, cum ſedere in equis triumphantium prætextati potiſſimum filii ſoleant, huic donis militaribus patris triumphum decorare fugiendum fuit, ut rebus communiter geſtis pene ſimul cum patre triumpharet?

Hic vero, Judices, et fuit in Aſia, et viro fortiſſimo, parenti ſuo, magno adjumento in periculis, ſolatio in laboribus, gratulationi in victoria fuit. Et, ſi habet Aſia ſuſpicionem luxuriæ quandam, non Aſiam nunquam vidiſſe, ſed in Aſia continenter vixiſſe, laudandum eſt. Quamobrem non Aſiæ nomen objiciendum Murenæ fuit, ex qua laus familiæ, memoria generi, honos et gloria nomini, conſtituta eſt; ſed aliquod aut in Aſia ſuſceptum, aut ex Aſia deportatum, flagitium ac dedecus. Meruiſſe vero ſtipendia in eo bello, quod tum populus Romanus non

modo maximum, ſed etiam ſolum, gerebat, virtutis; patre imperatore libentiſſime meruiſſe, pietatis; finem ſtipendiorum patris victoriam ac triumphum fuiſſe, felicitatis fuit. Maledicto quidem idcirco nihil in hiſce rebus loci eſt, quod omnia laus occupavit.

VI. Saltatorem appellat L. Murenam Cato. Maledictum eſt, ſi vere objicitur, vehementis accuſatoris; ſin falſo, maledici conviciatoris. Quare, cum iſta ſis auctoritate, non debes, M. Cato, arripere maledictum ex trivio, aut ex ſcurrarum aliquo convicio, neque temere conſulem populi Romani ſaltatorem vocare; ſed conſpicere, quibus præterea vitiis affectum eſſe neceſſe ſit eum, cui vere iſtud objici poſſit. Nemo enim fere ſaltat ſobrius, niſi forte inſanit; neque in ſolitudine, neque in convivio moderato atque honeſto. Tempeſtivi convivii, amœni loci, multarum deliciarum, comes eſt extrema ſaltatio. Tu mihi arripis id, quod neceſſe eſt omnium vitiorum eſſe poſtremum; relinquis illa, quibus remotis, hoc vitium omnino eſſe non poteſt. Nullum turpe convivium, non amor, non comiſſatio, non libido, non ſumptus, oſtenditur: et, cum ea non reperiantur, quæ voluptatis nomen habent, quæque vitioſa ſunt; in quo ipſam luxuriam reperire non potes, in eo te umbram luxuriæ reperturum putas?

Nihil igitur in vitam L. Murenæ dici poteſt? Nihil, inquam, omnino, Judices. Sic a me conſul deſignatus defenditur, ut ejus nulla fraus, nulla avaritia, nulla perfidia, nulla crudelitas, nullum petulans dictum, in vita proferatur. Bene habet: jacta ſunt fundamenta defenſionis. Nondum enim noſtris laudibus, quibus utar poſtea, ſed prope inimicorum confeſſione, virum bonum atque integrum hominem defendimus.

VII. Quo conſtituto, facilior eſt mihi aditus ad contentionem dignitatis: quæ pars altera fuit accuſationis. Summam video eſſe in te, Servi Sulpici, dignitatem generis, integritatis, induſtriæ, cæterorumque ornamentorum omnium, quibus fretum ad conſulatus petitionem aggredi par eſt. Paria cognoſco eſſe iſta in

L. Murena, atque ita paria, ut neque ipſe dignitate vinci potuerit, neque te dignitate ſuperarit. Contempſiſti L. Murenæ genus, extuliſti tuum. Quo loco ſi tibi hoc ſumis, niſi qui patricius ſit, neminem bono eſſe genere natum; facis, ut rurſus plebs in Aventinum ſevocanda eſſe videatur. Sin autem ſunt amplæ et honeſtæ familiæ plebeiæ; et proavus L. Murenæ, et avus, prætores fuerunt, et pater, cum ampliſſime atque honeſtiſſime ex prætura triumphaſſet, hoc faciliorem huic gradum conſulatus adipiſcendi reliquit, quod is, jam patri debitus, a filio petebatur.

Tua vero nobilitas, Servi Sulpici, tametſi ſumma eſt, tamen hominibus literatis et hiſtoricis eſt notior; populo vero et ſuffragatoribus obſcurior. Pater enim fuit equeſtri loco; avus nulla illuſtri laude celebratus. Itaque non ex ſermone hominum recenti, ſed ex annalium vetuſtate, eruenda eſt memoria nobilitatis tuæ. Quare ego te ſemper in noſtrum numerum aggregare ſoleo, quod virtute induſtriaque perfeciſti, ut, cum equitis Romani eſſes filius, ſumma tamen amplitudine dignus putarere: nec mihi unquam minus in Q. Pompeio, novo homine, et fortiſſimo viro, virtutis eſſe viſum eſt, quam in homine nobiliſſimo, M. Æmilio. Etenim ejuſdem animi atque ingenii eſt, poſteris ſuis, quod Pompeius fecit, amplitudinem nominis, quam non acceperit, tradere; et, ut Scaurus, memoriam prope intermortuam generis ſui virtute renovare.

VIII. Quanquam ego putabam, Judices, multis viris fortibus ne ignobilitas objiceretur generis, meo labore eſſe perfectum; qui non modo Curiis, Catonibus, Pompeiis, antiquis illis, fortiſſimis viris, novis hominibus, ſed his recentibus, Mariis, et Didiis, et Cæliis, commemorandis jacebant. Cum ego vero tanto intervallo clauſtra iſta nobilitatis refregiſſem, ut aditus ad conſulatum poſthac, ſicut apud majores noſtros fuit, non magis nobilitati, quam virtuti, pateret; non arbitrabar, cum ex familia vetere et illuſtri conſul deſignatus ab equitis Romani filio, conſule, defenderetur, de generis novitate accuſatores

eſſe dicturos. Etenim mihi ipſi accidit, ut cum duobus patriciis, altero improbiſſimo atque audaciſſimo, altero modeſtiſſimo atque optimo viro, peterem : ſuperavi tamen dignitate Catilinam, gratia Galbam. Quod ſi id crimen homini novo eſſe deberet ; profecto mihi neque inimici, neque invidi, defuiſſent.

Omittamus igitur de genere dicere, cujus eſt magna in utroque dignitas : videamus cætera. Quæſturam una petiit, et ſum ego factus prior. Non eſt reſpondendum ad omnia : neque enim quemquam veſtrum fugit, cum multi pares dignitate fiant, unus autem primum ſolus poſſit obtinere ; non eundem eſſe ordinem dignitatis et renuntiationis : propterea quod renuntiatio gradus habeat, dignitas autem ſit perſæpe eadem omnium. Sed quæſtura utriuſque propemodum pari momento ſortis fuit. Habuit hic lege Titia provinciam tacitam et quietam ; tu illam, cui, cum quæſtores ſortiuntur, etiam acclamari ſolet, Oſtienſem, non tam gratioſam et illuſtrem, quam negotioſam et moleſtam. Conſedit utriuſque nomen in quæſtura : nullum enim vobis ſors campum dedit, in quo excurrere virtus, cognoſcique, poſſet.

IX. Reliqui temporis ſpatium in contentionem vocatur. Ab utroque diſſimillima ratione tractatum eſt. Servius hic nobiſcum hanc urbanam militiam reſpondendi, ſcribendi, cavendi, plenam ſollicitudinis ac ſtomachi, ſecutus eſt : jus civile didicit : multum vigilavit : laboravit : præſto multis fuit : multorum ſtultitiam perpeſſus eſt : arrogantiam pertulit : difficultatem exſorbuit : vixit ad aliorum arbitrium, non ad ſuum. Magna laus, et grata hominibus, unum hominem elaborare in ea ſcientia, quæ ſit multis profutura.

Quid Murena interea ? Fortiſſimo et ſapientiſſimo viro, ſummo imperatori, legatus L. Lucullo fuit : qua in legatione duxit exercitum : ſigna contulit : manum conſeruit : magnas copias hoſtium fudit : urbes partim vi, partim obſidione, cepit : Aſiam iſtam refertam, et eandem delicatam, ſic obiit, ut in ea neque avaritiæ, neque luxuriæ, veſtigium reliquerit : maximo in bello ſic eſt verſatus, ut hic multas res et magnas ſine imperatore

geſſerit, nullam ſine hoc imperator. Atque hæc, quanquam præſente L. Lucullo loquar, tamen, ne ab ipſo, propter periculum noſtrum, conceſſam videamur habere licentiam fingendi, publicis literis teſtata ſunt omnia : quibus L. Lucullus tantum Murenæ laudis impertit, quantum neque ambitioſus imperator, neque invidus, tribuere alteri in communicanda gloria debuit.

Summa in utroque eſt honeſtas, ſumma dignitas : quam ego, ſi mihi per Servium liceat, pari atque eadem in laude ponam. Sed non licet : agitat rem militarem : inſectatur totam hanc legationem : aſſiduitatis, et operarum harum quotidianarum, putat eſſe conſulatum. Apud exercitum mihi fueris, inquit, tot annos ? forum non attigeris ? abfueris tamdiu ? et, cum longo intervallo veneris, cum iis, qui in foro habitarunt, de dignitate contendas ? Primum iſta noſtra aſſiduitas, Servi, neſcis, quantum interdum afferat hominibus faſtidii, quantum ſatietatis. Mihi quidem vehementer expediit, poſitam in oculis eſſe gratiam ; ſed tamen ego mei ſatietatem magno meo labore ſuperavi : et tu idem fortaſſe ; veruntamen utrique noſtrum deſiderium nihil obfuiſſet.

Sed ut, hoc omiſſo, ad ſtudiorum atque artium contentionem revertamur : qui poteſt dubitari, quin ad conſulatum adipiſcendum multo plus afferat dignitatis rei militaris, quam juris civilis, gloria ? Vigilas tu de nocte, ut tuis conſultoribus reſpondeas ; ille, ut eo, quo intendit, mature cum exercitu perveniat. Te gallorum, illum buccinarum, cantus exſuſcitat. Tu actionem inſtituis ; ille aciem inſtruit. Tu caves, ne tui conſultores ; ille, ne urbes aut caſtra, capiantur. Ille tenet, et ſcit, ut hoſtium copiæ ; tu, ut aquæ pluviæ, arceantur. Ille exercitatus eſt in propagandis finibus ; tu in regendis. Ac nimirum (dicendum eſt enim quod ſentio) rei militaris virtus præſtat cæteris omnibus.

X. Hæc nomen populo Romano, hæc huic urbi æternam gloriam, peperit ; hæc orbem terrarum parere huic imperio coegit. Omnes urbanæ res, omnia hæc noſtra præclara ſtudia, et

hæc forenſis laus, et induſtria, latent in tutela ac præſidio bellicæ virtutis: ſimul atque increpuit ſuſpicio tumultus, artes illico noſtræ conticeſcunt. Et, quoniam mihi videris iſtam ſcientiam juris tanquam filiolam oſculari tuam, non patiar te in tanto errore verſari, ut iſtud neſcio quid, quod tantopere didiciſti, præclarum aliquid eſſe arbitrere. Aliis ego te virtutibus, continentiæ, gravitatis, juſtitiæ, fidei, cæteris omnibus, conſulatu, et omni honore, ſemper digniſſimum judicavi: quod quidem jus civile didiciſti, non dicam, operam perdidiſti; ſed illud dicam, nullam eſſe in illa diſciplina munitam ad conſulatum viam. Omnes enim artes, quæ nobis populi Romani ſtudia conciliant, et admirabilem dignitatem, et pergratam utilitatem, debent habere.

XI. Summa dignitas eſt in iis, qui militari laude antecellunt: omnia enim, quæ ſunt in imperio, et in ſtatu civitatis, ab iis defendi et firmari putantur. Summa etiam utilitas: ſi quidem eorum conſilio et periculo cum republica, tum etiam noſtris rebus, perfrui poſſumus. Gravis etiam illa eſt, et plena dignitatis, dicendi facultas, quæ ſæpe valuit in conſule deligendo, poſſe conſilio atque oratione et ſenatus, et populi, et eorum, qui res judicant, mentes permovere. Quæritur conſul, qui dicendo nonnunquam comprimat tribunitios furores, qui concitatum populum flectat, qui largitioni reſiſtat. Non mirum, ſi ob hanc facultatem homines ſæpe etiam non nobiles conſulatum conſecuti ſunt; præſertim cum hæc eadem res plurimas gratias, firmiſſimas amicitias, maxima ſtudia, pariat: quorum in iſto veſtro artificio, Sulpici, nihil eſt.

Primum dignitas in tam tenui ſcientia quæ poteſt eſſe? Res enim ſunt parvæ, prope in ſingulis literis atque interpunctionibus verborum occupatæ. Deinde, etiam ſi quid apud majores noſtros fuit in iſto ſtudio admirationis; id, enuntiatis veſtris myſteriis, totum eſt contemptum et abjectum. Poſſet agi lege, necne, pauci quondam ſciebant: faſtos enim vulgo non habebant. Erant in magna potentia qui conſulebantur: a quibus

etiam dies, tanquam a Chaldæis, petebantur. Inventus eſt ſcriba quidam Cn. Flavius, qui cornicum oculos confixerit, et ſingulis diebus ediſcendos faſtos populo propoſuerit, et ab ipſis cautis jurisconſultis eorum ſapientiam compilarit. Itaque irati illi, quod ſunt veriti, ne, dierum ratione pervulgata et cognita, ſine ſua opera lege poſſet agi, notas quaſdam compoſuerunt, ut omnibus in rebus ipſi intereſſent.

XII. Cum hoc fieri belliſſime poſſet: Fundus Sabinus meus eſt: immo meus: deinde judicium: noluerunt. *Fundus*, inquit, *qui eſt in agro, qui Sabinus vocatur.* Satis verboſe: cedo, quid poſtea? *Eum ego ex jure Quiritium meum eſſe aio.* Quid tum? *Inde ego te ex jure manu conſertum voco.* Quid huic tam loquaciter litigioſo reſponderet ille, unde petebatur, non habebat. Tranſit idem juriſconſultus, tibicinis Latini modo: *Unde tu me*, inquit, *ex jure manu conſertum vocaſti, inde ibi ego te revoco.* Prætor interea ne pulchrum ſe ac beatum putaret, atque aliquid ipſe ſua ſponte loqueretur, ei quoque carmen compoſitum eſt, cum cæteris rebus abſurdum, tum vero nullo uſu: *Utriſque ſuperſtitibus, præſentibus, iſtam viam dico: inite viam.* Præſto aderat ſapiens ille, qui inire viam doceret. *Redite viam:* eodem duce redibant. Hæc jam tum apud illos barbatos ridicula, credo, videbantur: homines, cum recte atque in loco conſtitiſſent, juberi abire; ut, unde abiſſent, eodem ſtatim redirent. Iiſdem ineptiis fucata ſunt illa omnia, *Quando te in jure conſpicio:* et hæc, *Sed anne tu dicis cauſa vindicaveris?* Quæ dum erant occulta, neceſſario ab eis, qui ea tenebant, petebantur: poſtea vero pervulgata, atque in manibus jactata et excuſſa, inaniſſima prudentiæ reperta ſunt; fraudis autem et ſtultitiæ pleniſſima.

Nam, cum permulta præclare legibus eſſent conſtituta, ea juriſconſultorum ingeniis pleraque corrupta ac depravata ſunt. Mulieres omnes propter infirmitatem conſilii majores in tutorum poteſtate eſſe voluerunt: hi invenerunt genera tutorum, quæ poteſtate mulierum continerentur. Sacra interire illi noluerunt: horum ingenio ſenes ad coemptiones faciendas, interimendorum

ſacrorum cauſa, reperti ſunt. In omni denique jure civili æquitatem reliquerunt, verba ipſa tenuerunt: ut, quia in alicujus libris, exempli cauſa, id nomen invenerant, putarunt, omnes mulieres, quæ coemptionem facerent, *Caias* vocari. Jam illud mihi quidem mirum videri ſolet, tot homines, tam ingenioſos, per tot annos etiam nunc ſtatuere non potuiſſe, utrum *diem tertium*, an *perendinum*; *judicem*, an *arbitrum*; *rem*, an *litem*, dici oporteret.

XIII. Itaque, ut dixi, dignitas in iſta ſcientia conſularis nunquam fuit, quæ tota ex rebus fictis commentitiiſque conſtaret: gratiæ vero multo etiam minores. Quod enim omnibus patet, et æque promptum eſt mihi, et adverſario meo, id eſſe gratum nullo pacto poteſt. Itaque non modo beneficii collocandi ſpem, ſed etiam illud, quod aliquando fuit, *Licet conſulere*, jam perdidiſtis. Sapiens exiſtimari nemo poteſt in ea prudentia, quæ neque extra Romam uſquam, neque Romæ, rebus prolatis, quidquam valet: peritus ideo haberi nemo poteſt, quod in eo, quod ſciunt omnes, nullo modo poſſunt inter ſe diſcrepare: difficilis autem res ideo non putatur, quod et perpaucis et minime obſcuris literis continetur. Itaque, ſi mihi, homini vehementer occupato, ſtomachum moveritis, triduo me juriſconſultum eſſe profitebor. Etenim, quæ de ſcripto aguntur, ſcripta ſunt omnia: neque tamen quidquam tam anguſte ſcriptum eſt, quo ego non poſſim, *Qua de re agitur*, addere. Quæ conſuluntur autem, minimo periculo reſpondentur. Si id, quod oportet, reſponderis; idem videare reſpondiſſe, quod Servius: ſin aliter; etiam controverſum jus noſſe, et tractare, videare.

Quapropter non ſolum illa gloria militaris veſtris formulis atque actionibus anteponenda eſt, verum etiam dicendi conſuetudo longe et multum iſti veſtræ exercitationi ad honorem antecellet. Itaque mihi videntur plerique initio multo hoc maluiſſe; poſt, cum id aſſequi non potuiſſent, iſtuc potiſſimum ſunt delapſi. Ut aiunt in Græcis artificibus, eos aulœdos eſſe, qui citharœdi fieri non potuerint; ſic nonnullos videmus, qui oratores

evadere non potuerunt, eos ad juris ſtudium devenire. Magnus dicendi labor, magna res, magna dignitas, ſumma autem gratia: etenim a vobis ſalubritas quædam; ab iis, qui dicunt, ſalus ipſa, petitur. Deinde veſtra reſponſa atque decreta et evertuntur ſæpe dicendo, et ſine defenſione oratoris firma eſſe non poſſunt: in qua re ſi ſatis profeciſſem, parcius de ejus laude dicerem; nunc nihil de me dico, ſed de iis, qui in dicendo magni ſunt, aut fuerunt.

XIV. Duæ ſunt artes, quæ poſſunt locare homines in ampliſſimo gradu dignitatis: una imperatoris, altera oratoris boni. Ab hoc enim pacis ornamenta retinentur; ab illo belli pericula repelluntur. Cæteræ tamen virtutes ipſæ per ſe multum valent, juſtitia, fides, pudor, temperantia; quibus te, Servi, excellere omnes intelligunt: ſed nunc de ſtudiis ad honorem diſpoſitis, non de inſita cujuſque virtute, diſputo. Omnia iſta nobis ſtudia de manibus excutiuntur, ſimul atque aliquis motus novus bellicum canere cœpit. Etenim, ut ait ingenioſus poeta, et auctor valde bonus, præliis promulgatis, *tollitur e medio* non ſolum iſta veſtra verboſa ſimulatio prudentiæ, ſed etiam ipſa illa domina rerum, *ſapientia: vi geritur res. Spernitur orator*, non ſolum odioſus in dicendo, ac loquax, verum etiam *bonus: horridus miles amatur*. Veſtrum vero ſtudium totum jacet. *Non ex jure manu conſertum, ſed mage ferro*, inquit, *rem repetunt*. Quod ſi ita eſt, cedat, opinor, Sulpici, forum caſtris, otium militiæ, ſtylus gladio, umbra ſoli: ſit denique in civitate ea prima res, propter quam ipſa eſt civitas omnium princeps.

Verum hæc Cato nimium nos noſtris verbis magna facere demonſtrat; et oblitos eſſe, bellum illud omne Mithridaticum cum mulierculis eſſe geſtum. Quod ego longe ſecus exiſtimo, Judices; deque eo pauca diſſeram: neque enim cauſa in hoc continetur. Nam, ſi omnia bella, quæ cum Græcis geſſimus, contemnenda ſunt; derideatur de rege Pyrrho triumphus M'. Curii: de Philippo, T. Flaminini: de Ætolis, M. Fulvii: de rege Perſe, L. Pauli: de Pſeudophilippo, Q. Metelli: de

Corinthiis, L. Mummii. Sin hæc bella graviſſima, victoriæque eorum bellorum graviſſimæ, fuerunt; cur Aſiaticæ nationes, atque ille a te hoſtis contemnitur? Atqui ex veterum rerum monumentis vel maximum bellum populum Romanum cum Antiocho geſſiſſe video; cujus belli victor L. Scipio, parta cum Publio fratre gloria, quam laudem ille, Africa oppreſſa, cognomine ipſo præ ſe ferebat, eandem hic ſibi ex Aſiæ nomine aſſumpſit. Quo quidem in bello virtus enituit egregia M. Catonis, proavi tui: quo ille, cum eſſet, ut ego mihi ſtatuo, talis, qualem te eſſe video, nunquam cum Scipione eſſet profectus, ſi cum mulierculis bellandum eſſe arbitraretur. Neque vero cum P. Africano ſenatus egiſſet, ut legatus fratri proficiſceretur; cum ipſe paulo ante, Annibale ex Italia expulſo, ex Africa ejecto, Carthagine oppreſſa, maximis periculis rempublicam liberaviſſet, niſi illud grave bellum et vehemens putaretur.

XV. Atqui, ſi diligenter, quid Mithridates potuerit, et quid effecerit, et qui vir fuerit, conſideraris; omnibus regibus, quibuſcum populus Romanus bellum geſſit, hunc regem nimirum antepones. Quem L. Sylla, maximo et fortiſſimo exercitu, cum exacerbaſſet pugna, non rudis imperator, ut aliud nihil dicam, eum bello invectum totam in Aſiam cum pace dimiſit: quem L. Murena, pater hujuſce, vehementiſſime vigilantiſſimeque vexatum, repreſſum magna ex parte, non oppreſſum, reliquit: qui rex, ſibi aliquot annis ſumptis ad confirmandas rationes et copias belli, tantum ipſe opibus conatuque invaluit, ut ſe Oceanum cum Ponto, Sertorii copias cum ſuis, conjuncturum putaret. Ad quod bellum duobus conſulibus ita miſſis, ut alter Mithridatem perſequeretur, alter Bithyniam tueretur; alterius res, et terra et mari calamitoſæ, vehementer et opes regis et nomen auxerunt: L. Luculli vero res tantæ extiterunt, ut neque majus bellum commemorari poſſit, neque majore conſilio et virtute geſtum. Nam, cum totius impetus belli ad Cyzicenorum mœnia conſtitiſſet, eamque urbem ſibi Mithridates Aſiæ januam fore putaviſſet, qua effracta et revulſa, tota pateret

provincia; perfecta ab Lucullo hæc ſunt omnia, ut urbs fideliſſimorum ſociorum defenderetur, ut omnes copiæ regis diuturnitate obſidionis conſumerentur. Quid? illam pugnam navalem ad Tenedum, cum contento curſu, acerrimis ducibus, hoſtium claſſis Italiam ſpe atque animis inflata peteret, mediocri certamine, et parva dimicatione, commiſſam arbitraris? Mitto prælia: prætereo oppugnationes oppidorum. Expulſus regno tandem aliquando, tantum tamen conſilio atque auctoritate valuit, ut ſe, rege Armeniorum adjuncto, novis opibus copiiſque renovarit.

XVI. Ac, ſi mihi nunc de rebus geſtis eſſet noſtri exercitus imperatoriſque dicendum, plurima et maxima prælia commemorare poſſem: ſed non id agimus. Hoc dico: ſi bellum hoc, ſi hic hoſtis, ſi ille rex, contemnendus fuiſſet; neque tanta cura ſenatus et populus Romanus ſuſcipiendum putaſſet, neque tot annos geſſiſſet, neque tanta gloria L. Luculli, neque vero ejus belli conficiendi curam tanto ſtudio populus Romanus ad Cn. Pompeium detuliſſet: cujus ex omnibus pugnis, quæ ſunt innumerabiles, vel acerrima mihi videtur illa, quæ cum rege commiſſa eſt, et ſumma contentione pugnata. Qua ex pugna cum ſe ille eripuiſſet, et Boſporum confugiſſet, quo exercitus adire non poſſet; etiam in extrema fortuna et fuga nomen tamen retinuit regium. Itaque ipſe Pompeius, regno poſſeſſo, ex omnibus oris ac notis ſedibus hoſte pulſo, tamen tantum in unius anima poſuit, ut, cum omnia, quæ ille tenuerat, adierat, ſperarat, victoria poſſideret, tamen non ante, quam illum vita expulit, bellum confectum judicarit. Hunc tu hoſtem, Cato, contemnis, quo cum per tot annos, tot præliis, tot imperatores bella geſſerunt? cujus expulſi et ejecti vita tanti æſtimata eſt, ut, morte ejus nuntiata, tum denique bellum confectum arbitraretur? Hoc igitur in bello L. Murenam legatum fortiſſimi animi, ſummi conſilii, maximi laboris, cognitum eſſe defendimus; et hanc ejus operam non minus ad conſulatum adipiſcendum, quam hanc noſtram forenſem induſtriam, dignitatis habuiſſe.

XVII. At enim in præturæ petitione prior renuntiatus eſt Servius. Pergitiſne vos, tanquam ex ſyngrapha, agere cum populo, ut, quem locum ſemel honoris cuipiam dederit, eundem reliquis honoribus debeat? Quod enim fretum, quem Euripum, tot motus, tantas, tam varias, habere putatis agitationes fluctuum; quantas perturbationes, et quantos æſtus, habet ratio comitiorum? Dies intermiſſus unus, aut nox interpoſita, ſæpe perturbat omnia; et totam opinionem parva nonnunquam commutat aura rumoris. Sæpe etiam ſine ulla aperta cauſa fit aliud atque exiſtimamus, ut nonnunquam ita factum eſſe etiam populus admiretur; quaſi vero non ipſe fecerit. Nihil eſt incertius vulgo, nihil obſcurius voluntate hominum, nihil fallacius ratione tota comitiorum. Quis L. Philippum ſummo ingenio, opera, gratia, nobilitate, a M. Herennio ſuperari poſſe arbitratus eſt? quis Q. Catulum, humanitate, ſapientia, integritate antecellentem, a Cn. Manlio? quis M. Scaurum, hominem graviſſimum, civem egregium, fortiſſimum ſenatorem, a Q. Maximo? Non modo horum nihil ita fore putatum eſt, ſed ne, cum eſſet factum quidem, quare ita factum eſſet, intelligi potuit. Nam, ut tempeſtates ſæpe certo aliquo cæli ſigno commoventur, ſæpe improviſo nulla ex certa ratione, obſcura aliqua ex cauſa, excitantur: ſic in hac comitiorum tempeſtate populari, ſæpe intelligas, quo ſigno commota ſit; ſæpe ita obſcura eſt, ut caſu excitata eſſe videatur.

XVIII. Sed tamen, ſi eſt reddenda ratio; duæ res vehementer in prætura deſideratæ ſunt, quæ ambæ in conſulatu tum Murenæ profuerunt: una, expectatio muneris, quæ et rumore nonnullo, et ſtudiis ſermonibuſque competitorum, creverat; altera, quod ii, quos in provincia ac legatione omnis et liberalitatis et virtutis ſuæ teſtes habuerat, nondum deceſſerant. Horum utrumque ei fortuna ad conſulatus petitionem reſervavit: nam et L. Luculli exercitus, qui ad triumphum convenerat, idem comes L. Murenæ præſto fuit; et munus ampliſſimum, quod petitio præturæ deſiderabat, prætura reſtituit.

Num tibi hæc parva videntur adjumenta et ſubſidia conſulatus? voluntas militum, quæ cum per ſe valet multitudine, tum apud ſuos gratia; tum vero in conſule declarando multum etiam apud univerſum populum Romanum auctoritatis habet ſuffragatio militaris: imperatores enim comitiis conſularibus, non verborum interpretes, deliguntur. Quare gravis eſt illa oratio, *Me ſaucium recreavit: me præda donavit: hoc duce caſtra cepimus, ſigna contulimus: nunquam iſte plus militi laboris impoſuit, quam ſibi ſumpſit ipſe; cum fortis, tum etiam felix.* Hoc quanti putas eſſe ad famam hominum, ac voluntatem? Etenim, ſi tanta illis comitiis religio eſt, ut adhuc ſemper omen valuerit prærogativum; quid mirum eſt, in hoc felicitatis famam ſermonemque valuiſſe?

XIX. Sed, ſi hæc leviora ducis, quæ ſunt graviſſima, et hanc urbanam ſuffragationem militari anteponis; noli ludorum hujus elegantiam, et ſcenæ magnificentiam, valde contemnere, quæ huic admodum profuerunt. Nam quid ego dicam, populum ac vulgus imperitorum ludis magnopere delectari? minus eſt mirandum: quanquam huic cauſæ id ſatis eſt: ſunt enim populi ac multitudinis comitia. Quare, ſi populo ludorum magnificentia voluptati eſt, non eſt mirandum, eam L. Murenæ apud populum profuiſſe. Sed, ſi noſmetipſi, qui et ab delectatione omni negotiis impedimur, et in ipſa occupatione delectationes alias multas habere poſſumus, ludis tamen oblectamur, et ducimur; quid tu admirere de multitudine indocta?

L. Otho, vir fortis, meus neceſſarius, equeſtri ordini reſtituit non ſolum dignitatem, ſed etiam voluptatem. Itaque lex hæc, quæ ad ludos pertinet, eſt omnium gratiſſima, quod honeſtiſſimo ordini cum ſplendore fructus quoque jucunditatis eſt reſtitutus. Quare delectant homines, mihi crede, ludi, etiam illos, qui diſſimulant, non ſolum eos, qui fatentur: quod ego in mea petitione ſenſi: nam nos quoque habuimus ſcenam competitricem. Quod ſi ego, qui trinos ludos ædilis feceram, tamen Antonii ludis commovebar; tibi, qui caſu nullos feceras,

nihil hujus iſtam ipſam, quam irrides, argenteam ſcenam adverſatam putas?

Sed hæc ſane ſint paria omnia: ſit par forenſis opera militari: ſit par militari ſuffragatio urbana: ſit idem, magnificentiſſimos et nullos unquam feciſſe ludos: quid? in ipſa prætura nihilne exiſtimas inter tuam et iſtius ſortem interfuiſſe?

XX. Hujus ſors ea fuit, quam omnes tui neceſſarii tibi optabamus, juris dicundi: in qua gloriam conciliat magnitudo negotii; gratiam, æquitatis largitio: qua in ſorte ſapiens prætor, qualis hic fuit, offenſionem vitat æqualitate decernendi, benevolentiam adjungit lenitate audiendi. Egregia et ad conſulatum apta provincia, in qua laus æquitatis, integritatis, facilitatis, ad extremum ludorum voluptate concluditur. Quid tua ſors? triſtis, atrox: quæſtio peculatus, ex altera parte, lacrymarum et ſqualoris, ex altera, plena catenarum atque indicum. Cogendi judices inviti, retinendi contra voluntatem: ſcriba damnatus, ordo totus alienus: Syllana gratificatio reprehenſa; multi viri fortes, et prope pars civitatis offenſa eſt: lites ſevere æſtimatæ: cui placet, obliviſcitur; cui dolet, meminit. Poſtremo tu in provinciam ire noluiſti. Non poſſum id in te reprehendere, quod in me ipſo et prætor et conſul probavi: ſed tamen L. Murenæ provincia multas bonas gratias cum optima exiſtimatione attulit. Habuit proficiſcens delectum in Umbria: dedit ei facultatem reſpublica liberalitatis; qua uſus, multas ſibi tribus, quæ municipiis Umbriæ conficiuntur, adjunxit. Ipſe autem in Gallia, ut noſtri homines deſperatas jam pecunias exigerent, æquitate diligentiaque perfecit. Tu interea Romæ ſcilicet amicis præſto fuiſti. Fateor: ſed tamen illud cogita, nonnullorum amicorum ſtudia minui ſolere in eos, a quibus provincias contemni intelligant.

XXI. Et, quoniam oſtendi, Judices, parem dignitatem ad conſulatus petitionem, diſparem fortunam provincialium negotiorum, in Murena atque in Sulpicio fuiſſe; dicam jam apertius, in quo meus neceſſarius fuerit inferior Servius, et ea dicam,

vobis audientibus, amiſſo jam tempore, quæ ipſi ſoli, re integra, ſæpe dixi. Petere conſulatum neſcire te, Servi, perſæpe tibi dixi: et in iis rebus ipſis, quas te magno et forti animo et agere et dicere videbam, tibi ſolitus ſum dicere, magis te fortem ſenatorem mihi videri, quam ſapientem candidatum. Primum accuſandi terrores et minæ, quibus tu quotidie uti ſolebas, ſunt fortis viri; ſed et populi opinionem a ſpe adipiſcendi avertunt, et amicorum ſtudia debilitant. Neſcio quo pacto ſemper hoc fit: neque in uno aut altero animadverſum eſt, ſed jam in pluribus: ſimul atque candidatus accuſationem meditari viſus eſt, ut honorem deſperaſſe videatur.

Quid? ergo acceptam injuriam perſequi non placet? Immo vehementer placet: ſed aliud tempus eſt petendi, aliud perſequendi. Petitorem ego, præſertim conſulatus, magna ſpe, magno animo, magnis copiis, et in forum et in campum deduci volo: non placet mihi inquiſitio candidati, prænuntia repulſæ; non teſtium potius, quam ſuffragatorum, comparatio; non minæ magis, quam blanditiæ; non declamatio potius, quam perſalutatio: præſertim, cum jam hoc novo more omnes fere domos omnium concurſent, et ex vultu candidatorum conjecturam faciant, quantum quiſque animi et facultatis habere videatur. Videſne tu illum triſtem, demiſſum? jacet, diffidit, abjecit haſtas. Serpit hic rumor: *Scis tu illum accuſationem cogitare, inquirere in competitores, teſtes quærere? alium faciam, quoniam ſibi hic ipſe deſperat.* Ejuſmodi candidatorum amici intimi debilitantur, ſtudia deponunt, aut teſtatam rem abjiciunt, aut ſuam operam et gratiam judicio et accuſationi reſervant.

XXII. Accedit eodem, ut etiam ipſe candidatus totum animum atque omnem curam, operam diligentiamque ſuam, in petitione non poſſit ponere. Adjungitur enim accuſationis cogitatio, non parva res, ſed nimirum omnium maxima: magnum eſt enim, te comparare ea, quibus poſſis hominem e civitate, præſertim non inopem, neque infirmum, exturbare; qui et per ſe, et per ſuos, et vero etiam per alienos, defendatur. Omnes

enim ad pericula propulſanda concurrimus; et qui non aperte inimici ſumus, etiam alieniſſimis, in capitis periculis, amiciſſimorum officia et ſtudia præſtamus. Quare ego, expertus et petendi, et defendendi, et accuſandi, moleſtiam, ſic intellexi; in petendo ſtudium eſſe acerrimum, in defendendo officium, in accuſando laborem. Itaque ſic ſtatuo, fieri nullo modo poſſe, ut idem accuſationem, et petitionem conſulatus, diligenter adornet atque inſtruat. Unum ſuſtinere pauci poſſunt, utrumque nemo. Tu, cum te de curriculo petitionis deflexiſſes, animumque ad accuſandum tranſtuliſſes, exiſtimaſti, te utrique negotio ſatisfacere poſſe? Vehementer erraſti. Quis enim dies fuit, poſteaquam in iſtam accuſandi denuntiationem ingreſſus es, quem tu non totum in iſta ratione conſumpſeris?

XXIII. Legem ambitus flagitaſti, quæ tibi non deerat; erat enim ſeveriſſime ſcripta Culpurnia: geſtus eſt mos et voluntati, et dignitati tuæ. Sed tota illa lex accuſationem tuam, ſi haberes nocentem reum, fortaſſe armaſſet; petitioni vero refragata eſt. Pœna gravior in plebem tua voce efflagitata eſt: commoti animi ſunt tenuiorum. Exilium in noſtrum ordinem: conceſſit ſenatus poſtulationi tuæ; ſed non libenter duriorem fortunæ communi conditionem, te auctore, conſtituit. Morbi excuſationi pœna addita eſt: voluntas offenſa multorum, quibus aut contra valetudinis commodum laborandum eſt, aut incommodo morbi etiam cæteri vitæ fructus relinquendi. Quid ergo? hæc quis tulit? is, qui auctoritati ſenatus, voluntati tuæ, paruit: denique is tulit, cui minime proderant. Illa, quæ mea ſumma voluntate ſenatus frequens repudiavit, mediocriter adverſata tibi eſſe exiſtimas? Confuſionem ſuffragiorum flagitaſti, prorogationem legis Maniliæ, æquationem gratiæ, dignitatis, ſuffragiorum. Graviter homines honeſti, atque in ſuis civitatibus et municipiis gratioſi, tulerunt, a tali viro eſſe pugnatum, ut omnes et dignitatis et gratiæ gradus tollerentur. Idem edititios judices eſſe voluiſti, ut odia occulta civium, quæ tacitis nunc diſcordiis continentur, in fortunas optimi cujuſque erumperent.

Hæc omnia tibi accuſandi viam muniebant, adipiſcendi obſæpiebant. Atque ex omnibus illa plaga eſt injecta petitioni tuæ, non tacente me, maxima; de qua ab homine ingenioſiſſimo et copioſiſſimo, Hortenſio, multa graviſſime dicta ſunt: quo etiam mihi durior locus eſt dicendi datus; ut, cum ante me et ille dixiſſet, et vir ſumma dignitate, et diligentia, et facultate dicendi, M. Craſſus, ego in extremo non partem aliquam agerem cauſæ, ſed de tota re dicerem, quod mihi videretur. Itaque in iiſdem rebus fere verſor, et quod poſſum, Judices, occurro veſtræ ſapientiæ.

XXIV. Sed tamen, Servi, quam te ſecurim putas injeciſſe petitioni tuæ, cum tu populum Romanum in eum metum adduxiſti, ut pertimeſceret, ne conſul Catilina fieret, dum tu accuſationem comparares, depoſita atque abjecta petitione? Etenim te inquirere videbant, triſtem ipſum: mœſtos amicos, obſervationes, teſtificationes, ſeductiones teſtium, ſeceſſionem ſubſcriptorum, animadvertebant: quibus rebus certe ipſi candidatorum vultus obſcuriores videri ſolent. Catilinam interea alacrem atque lætum, ſtipatum choro juventutis, vallatum indicibus atque ſicariis, inflatum cum ſpe militum, tum collegæ mei, quemadmodum dicebat ipſe, promiſſis, circumfluente colonorum Arretinorum et Feſulanorum exercitu. Quam turbam diſſimillimo ex genere diſtinguebant homines, percuſſi Syllani temporis calamitate. Vultus erat ipſius plenus furoris, oculi ſceleris, ſermo arrogantiæ: ſic, ut ei jam exploratus, et domi conditus, conſulatus videretur. Murenam contemnebat: Sulpicium accuſatorem ſuum numerabat, non competitorem: ei vim denuntiabat: reipublicæ minabatur.

XXV. Quibus rebus qui timor bonis omnibus injectus ſit, quantaque deſperatio reipublicæ, ſi ille factus eſſet, nolite a me commoneri velle: vobiſmetipſi vobiſcum recordamini. Meminiſtis enim, cum illius nefarii gladiatoris voces percrebruiſſent, quas habuiſſe in concione domeſtica dicebatur, cum miſerorum fidelem defenſorem negaſſet inveniri poſſe, niſi eum, qui ipſe

miſer eſſet: integrorum et fortunatorum promiſſis ſaucios et miſeros credere non oportere: quare qui conſumpta replere, erepta recuperare, vellent, ſpectarent quid ipſe deberet, quid poſſideret, quid auderet: minime timidum, et valde calamitoſum, eſſe oportere eum, qui eſſet futurus dux et ſignifer calamitoſorum.

Tum igitur, his rebus auditis, meminiſtis fieri ſenatuſconſultum, referente me, ne poſtero die comitia haberentur, ut de his rebus in ſenatu agere poſſemus. Itaque poſtridie frequenti ſenatu Catilinam excitavi, atque eum de his rebus juſſi, ſi quid vellet, quæ ad me allatæ eſſent, dicere. Atque ille, ut ſemper fuit apertiſſimus, non ſe purgavit, ſed indicavit, atque induit. Tum enim dixit, duo corpora eſſe reipublicæ: unum debile, infirmo capite; alterum firmum, ſine capite: huic, cum ita de ſe meritum eſſet, caput, ſe vivo, non defuturum. Congemuit ſenatus frequens, neque tamen ſatis ſevere, pro rei indignitate, decrevit: nam partim ideo fortes in decernendo non erant, quia nihil timebant; partim, quia timebant. Tum erupit e ſenatu, triumphans gaudio, quem omnino vivum illinc exire non oportuerat: præſertim, cum idem ille in eodem ordine paucis diebus ante Catoni, fortiſſimo viro, judicium minitanti ac denuntianti, reſpondiſſet, ſi quod eſſet in ſuas fortunas incendium excitatum, id ſe non aqua, ſed ruina, reſtincturum.

XXVI. His tum rebus commotus, et quod homines jam tum conjuratos cum gladiis in campum deduci a Catilina ſciebam, deſcendi in campum cum firmiſſimo præſidio fortiſſimorum virorum, et cum illa lata inſignique lorica, non quæ me tegeret, (etenim ſciebam Catilinam non latus aut ventrem, ſed caput et collum, ſolere petere) verum ut omnes boni animadverterent, et, cum in metu et periculo conſulem viderent, id quod eſt factum, ad opem præſidiumque meum concurrerent. Itaque cum te, Servi, remiſſiorem in petendo putarent, Catilinam et ſpe et cupiditate inflammatum viderent, omnes, qui illam ab republica peſtem depellere cupiebant, ad Murenam ſe ſtatim contulerunt.

Magna eſt autem comitiis conſularibus repentina voluntatum inclinatio, præſertim cum incubuit ad virum bonum, et multis aliis adjumentis petitionis ornatum. Qui cum honeſtiſſimo patre, atque majoribus, modeſtiſſima adoleſcentia, clariſſima legatione, prætura probata in jure, grata in munere, ornata in provincia, petiſſet diligenter, et ita petiſſet, ut neque minanti cederet, neque cuiquam minaretur; huic mirandum eſt magno adjumento Catilinæ ſubitam ſpem conſulatus adipiſcendi fuiſſe?

Nunc mihi tertius ille locus eſt orationis de ambitus criminibus, perpurgatus ab iis, qui ante me dixerunt; a me, quoniam ita Murena voluit, retractandus: quo in loco Poſtumio, familiari meo, ornatiſſimo viro, de diviſorum indiciis, et de deprehenſis pecuniis; adoleſcenti ingenioſo et bono, Ser. Sulpicio, de equitum centuriis; M. Catoni, homini in omni virtute excellenti, de ipſius accuſatione, de ſenatuſconſulto, de republica, reſpondebo.

XXVII. Sed pauca, quæ meum animum repente moverunt, prius de L. Murenæ fortuna conquerar. Nam, cum ſæpe antea, Judices, et ex aliorum miſeriis, et ex meis curis laboribuſque quotidianis, fortunatos eos homines judicarem, qui, remoti a ſtudiis ambitionis, otium ac tranquillitatem vitæ ſecuti ſunt; tum vero in his L. Murenæ tantis tamque improviſis periculis ita ſum animo affectus, ut non queam ſatis neque communem omnium noſtrum conditionem, neque hujus eventum fortunamque, miſerari: qui primum, dum ex honoribus continuis familiæ, majorumque ſuorum, unum aſcendere gradum dignitatis conatus eſt, venit in periculum, ne et ea, quæ relicta, et hæc, quæ ab ipſo parta ſunt, amittat; deinde, propter ſtudium novæ laudis, etiam in veteris fortunæ diſcrimen adducitur.

Quæ cum ſunt gravia, Judices, tum illud acerbiſſimum eſt, quod habet eos accuſatores, non qui odio inimicitiarum ad accuſandum, ſed qui ſtudio accuſandi ad inimicitias, deſcenderent. Nam, ut omittam Servium Sulpicium, quem intelligo non injuria L. Murenæ, ſed honoris contentione, permotum; accuſat

paternus amicus, Cn. Poſtumius, vetus, ut ait ipſe, vicinus, ac neceſſarius, qui neceſſitudinis cauſas complures protulit, ſimultatis nullam commemorare potuit: accuſat Ser. Sulpicius, ſodalis filii, cujus ingenio paterni omnes neceſſarii munitiores eſſe debebant: accuſat M. Cato, qui, quanquam a Murena nulla re unquam alienus fuit, tamen ea conditione nobis erat in hac civitate natus, ut ejus opes et ingenium præſidio multis etiam alieniſſimis, vix cuiquam inimico exitio, eſſe deberet.

Reſpondebo igitur Poſtumio primum, qui neſcio quo pacto mihi videtur prætorius candidatus in conſularem, quaſi deſultorius in quadrigarum curriculum, incurrere. Cujus competitores ſi nihil deliquerunt, dignitati eorum conceſſit, cum petere deſtitit: ſin autem eorum aliquis largitus eſt; expetendus amicus eſt, qui alienam potius injuriam, quam ſuam, perſequatur. * * *

XXVIII. Venio nunc ad M. Catonem, quod eſt firmamentum ac robur totius accuſationis: qui tamen ita gravis eſt accuſator et vehemens, ut multo magis ejus auctoritatem, quam criminationem, pertimeſcam. In quo ego accuſatore, Judices, primum illud deprecabor, ne quid L. Murenæ dignitas illius, ne quid expectatio tribunatus, ne quid totius vitæ ſplendor et gravitas, noceat: denique ne ea ſoli huic obſint bona M. Catonis, quæ ille adeptus eſt, ut multis prodeſſe poſſet. Bis conſul fuerat P. Africanus, et duos terrores hujus imperii, Carthaginem Numantiamque, deleverat, cum accuſavit L. Cottam: erat in eo ſumma eloquentia, ſumma fides, ſumma integritas, auctoritas tanta, quanta in ipſo imperio populi Romani, quod illius opera tenebatur. Sæpe hoc majores natu dicere audivi, hanc accuſatoris eximiam dignitatem plurimum L. Cottæ profuiſſe: noluerunt ſapientiſſimi homines, qui tum rem illam judicabant, ita quemquam cadere in judicio, ut nimiis adverſarii viribus abjectus videretur. Quid? Ser. Galbam (nam traditum memoriæ eſt) nonne proavo tuo, fortiſſimo atque florentiſſimo viro, M. Catoni,

* * * *Ea omnia, quæ et Poſtumio, et Ser. Sulpicio, adoleſcenti, reſponſa ſunt, deſiderantur.*

incumbenti ad ejus perniciem, populus Romanus eripuit? Semper in hac civitate nimis magnis accuſatorum opibus et populus univerſus, et ſapientes ac multum in poſterum proſpicientes judices, reſtiterunt. Nolo accuſator in judicium potentiam afferat, non vim majorem aliquam, non auctoritatem excellentem, non nimiam gratiam: valeant hæc omnia ad ſalutem innocentium, ad opem impotentium, ad auxilium calamitoſorum; in periculo vero, et in pernicie, civium, repudientur. Nam, ſi quis hoc forte dicet, Catonem deſcenſurum ad accuſandum non fuiſſe, niſi prius de cauſa judicaſſet; iniquam legem, Judices, et miſeram conditionem inſtituet periculis hominum, ſi exiſtimabit, judicium accuſatoris in reum pro aliquo præjudicio valere oportere.

XXIX. Ego tuum conſilium, Cato, propter ſingulare animi mei de tua virtute judicium, vituperare non audeo: nonnulla in re forſitan conformare, et leviter emendare, poſſim. *Non multa peccas*, inquit ille fortiſſimo viro ſenior magiſter; *ſed, ſi peccas, te regere poſſum.* At ego te veriſſime dixerim peccare nihil, neque ulla in re te eſſe hujuſmodi, ut corrigendus potius, quam leviter inflectendus, eſſe videare. Finxit enim te ipſa natura ad honeſtatem, gravitatem, temperantiam, magnitudinem animi, juſtitiam, ad omnes denique virtutes, magnum hominem et excelſum. Acceſſit his tot doctrina non moderata, nec mitis, ſed, ut mihi videtur, paulo aſperior et durior, quam aut veritas, aut natura, patiatur. Et, quoniam non eſt nobis hæc oratio habenda aut cum imperita multitudine, aut in aliquo conventu agreſtium, audacius paulo de ſtudiis humanitatis, quæ et mihi et vobis nota et jucunda ſunt, diſputabo.

In M. Catone, Judices, hæc bona, quæ videmus divina et egregia, ipſius ſcitote eſſe propria: quæ nonnunquam requirimus, ea ſunt omnia non a natura, ſed a magiſtro. Fuit enim quidam ſummo ingenio vir, Zeno, cujus inventorum æmuli Stoici nominantur. Hujus ſententiæ ſunt et præcepta ejuſmodi: Sapientem gratia nunquam moveri, nunquam cujuſquam delicto

ignoſcere : neminem miſericordem eſſe, niſi ſtultum et levem : viri non eſſe, neque exorari, neque placari : ſolos ſapientes eſſe, ſi diſtortiſſimi ſint, formoſos ; ſi mendiciſſimi, divites ; ſi ſervitutem ſerviant, reges : nos autem, qui ſapientes non ſumus, fugitivos, exules, hoſtes, inſanos denique, eſſe dicunt : omnia peccata eſſe paria : omne delictum ſcelus eſſe nefarium : nec minus delinquere eum, qui gallum gallinaceum, cum opus non fuerit, quam eum, qui patrem, ſuffocaverit : ſapientem nihil opinari, nullius rei pœnitere, nulla in re falli, ſententiam mutare nunquam.

XXX. Hæc homo ingenioſiſſimus, M. Cato, auctoribus eruditiſſimis inductus, arripuit ; neque diſputandi cauſa, ut magna pars, ſed ita vivendi. Petunt aliquid publicani ? cave quidquam habeat momenti gratia. Supplices aliqui veniunt, miſeri et calamitoſi ? ſceleratus et nefarius fueris, ſi quidquam, miſericordia adductus, feceris. Fatetur aliquis ſe peccaſſe, et ejus delicti veniam petit ? nefarium eſt facinus ignoſcere. At leve delictum eſt ? omnia peccata ſunt paria. Dixiſti quippiam ? fixum et ſtatutum eſt. Non re ductus es, ſed opinione ? ſapiens nihil opinatur. Erraſti aliqua in re ? male dici putat. Hac ex diſciplina nobis illa ſunt. Dixi in ſenatu, me nomen conſularis candidati delaturum. Iratus dixiſti. Nunquam, inquit, ſapiens iraſcitur. At temporis cauſa. Improbi, inquit, hominis eſt, mendacio fallere : mutare ſententiam, turpe eſt : exorari, ſcelus : miſereri, flagitium.

Noſtri autem illi (fatebor enim, Cato, me quoque in adoleſcentia, diffiſum ingenio meo, quæſiſſe adjumenta doctrinæ) noſtri, inquam, illi a Platone, et Ariſtotele, moderati homines et temperati, aiunt, apud ſapientem valere aliquando gratiam : viri boni eſſe misereri : diſtincta eſſe genera delictorum, et diſpares pœnas : eſſe apud hominem conſtantem ignoſcendi locum : ipſum ſapientem ſæpe aliquid opinari, quod neſciat : iraſci nonnunquam : exorari eundem, et placari : quod dixerit, interdum, ſi ita rectius ſit, mutare : de ſententia decedere aliquando : omnes virtutes mediocritate quadam eſſe moderatas.

XXXI. Hos ad magiſtros ſi qua te fortuna, Cato, cum iſta natura detuliſſet, non tu quidem vir melior eſſes, nec fortior, nec temperantior, nec juſtior, (neque enim eſſe potes) ſed paulo ad lenitatem propenſior. Non accuſares, nullis adductus inimicitiis, nulla laceſſitus injuria, pudentiſſimum hominem, ſumma dignitate atque honeſtate præditum: putares, cum in ejuſdem anni cuſtodia te atque L. Murenam fortuna poſuiſſet, aliquo te cum hoc reipublicæ vinculo eſſe conjunctum: quod atrociter in ſenatu dixiſti, aut non dixiſſes, aut ſepoſuiſſes, aut mitiorem in partem interpretarere.

Ac te ipſum, quantum ego opinione auguror, nunc et animi quodam impetu concitatum, et vi naturæ atque ingenii elatum, et recentibus præceptorum ſtudiis flagrantem jam, uſus flectet, dies leniet, ætas mitigabit. Etenim iſti ipſi mihi videntur veſtri præceptores et virtutis magiſtri fines officiorum paulo longius, quam natura vellet, protuliſſe; ut, cum ad ultimum animo contendiſſemus, ibi tamen, ubi oporteret, conſiſteremus. Nihil ignoveris: immo aliquid, non omnia. Nihil gratiæ cauſa feceris: immo reſiſtito gratiæ, cum officium et fides poſtulabit. Miſericordia commotus ne ſis: etiam; in diſſolvenda ſeveritate: ſed tamen eſt laus aliqua humanitatis. In ſententia permaneto: vero; niſi ſententiam ſententia alia vicerit melior.

Hujuſcemodi Scipio ille fuit, quem non pœnitebat facere idem, quod tu: habere eruditiſſimum hominem, et pene divinum, domi; cujus oratione et præceptis, quanquam erant eadem iſta, quæ te delectant, tamen aſperior non eſt factus, ſed, ut accepi a ſenibus, leniſſimus. Quis vero C. Lælio comior, quis jucundior, eodem ex ſtudio iſto? quis illo gravior, ſapientior? Poſſum de L. Philippo, de C. Gallo, dicere hæc eadem: ſed te domum jam deducam tuam. Quemquamne exiſtimas Catone, proavo tuo, commodiorem, comiorem, moderatiorem fuiſſe, ad omnem rationem humanitatis? de cujus præſtanti virtute cum vere graviterque diceres, domeſticum te habere dixiſti exemplum ad imitandum. Eſt illud quidem exemplum

tibi propoſitum domi: ſed tamen naturæ ſimilitudo illius ad te magis, qui ab illo ortus es, quam ad unumquemque noſtrum, pervenire potuit; ad imitandum vero tam mihi propoſitum exemplar illud eſt, quam tibi. Sed, ſi illius comitatem et facilitatem tuæ gravitati ſeveritatique aſperſeris; non iſta quidem erunt meliora, quæ nunc ſunt optima, ſed certe condita jucundius.

XXXII. Quare, ut ad id, quod inſtitui, revertar, tolle mihi e cauſa nomen Catonis: remove ac prætermitte auctoritatem, quæ in judiciis aut nihil valere, aut ad ſalutem debet valere: congredere mecum criminibus ipſis. Quid accuſas, Cato? quid affers in judicium? quid arguis? Ambitum accuſas? non defendo. Me reprehendis, quod idem defendam, quod lege punierim. Punivi ambitum, non innocentiam: ambitum vero ipſum vel tecum accuſabo, ſi voles. Dixiſti, ſenatuſconſultum, me referente, eſſe factum, ſi mercede corrupti obviam candidatis iſſent, ſi conducti ſectarentur, ſi gladiatoribus vulgo locus tributim, et item prandia ſi vulgo eſſent data; contra legem Calpurniam factum videri. Ergo ita ſenatus judicat, contra legem facta hæc videri, ſi facta ſint: decernit, quod nihil opus eſt, dum candidatis morem gerit. Nam factum ſit, necne, vehementer quæritur: ſi factum ſit, quin contra legem ſit, dubitare nemo poteſt.

Eſt igitur ridiculum, quod eſt dubium, id relinquere incertum; quod nemini dubium poteſt eſſe, id judicare. Atque id decernitur omnibus poſtulantibus candidatis: ut ex ſenatuſconſulto neque cujus interſit, neque contra quem ſit, intelligi poſſit. Quare doce, a L. Murena illa eſſe commiſſa: tum egomet tibi contra legem commiſſa eſſe concedam.

XXXIII. Multi obviam prodierunt de provincia decedenti, conſulatum petenti. Solet fieri. Eccui autem non proditur revertenti? quæ fuit iſta multitudo? Primum, ſi tibi iſtam rationem non poſſim reddere, quid habet admirationis, tali viro advenienti, candidato conſulari, obviam prodiſſe multos? quod niſi

eſſet factum, magis mirandum videretur. Quid, ſi etiam illud addam, quod a conſuetudine non abhorret, rogatos eſſe multos? num aut criminoſum ſit, aut mirandum, qua in civitate rogati infimorum hominum filios prope de nocte ex ultima ſæpe urbe deductum venire ſoleamus, in ea non eſſe gravatos homines prodire hora tertia in campum Martium, præſertim talis viri nomine rogatos? Quid, ſi omnes ſocietates venerunt, quarum ex numero multi hic ſedent judices? Quid, ſi multi homines noſtri ordinis, honeſtiſſimi? Quid, ſi illa officioſiſſima, quæ neminem patitur non honeſte in urbem introire, tota natio candidatorum? ſi denique ipſe accuſator noſter Poſtumius obviam cum bene magna caterva ſua venit: quid habet iſta multitudo admirationis? Omitto clientes, vicinos, tribules, exercitum totum Luculli, qui ad triumphum per eos dies venerat. Hoc dico, frequentiam in iſto officio gratuitam non modo dignitati ullius unquam, ſed ne voluntati quidem, defuiſſe. At ſectabantur multi. Doce, mercede; concedam eſſe crimen: hoc quidem remoto, quid reprehendis?

XXXIV. Quid opus eſt, inquit, ſectatoribus? A me tu id quæris, quid opus ſit eo, quo ſemper uſi ſumus? Homines tenues unum habent in noſtrum ordinem aut promerendi aut proferendi beneficii locum, hanc in noſtris petitionibus operam, atque aſſectationem. Neque enim fieri poteſt, neque poſtulandum eſt a nobis, aut ab equitibus Romanis, ut ſuos neceſſarios candidatos ſectentur totos dies; a quibus ſi domus noſtra celebratur, ſi interdum ad forum deducimur, ſi uno baſilicæ ſpatio honeſtamur, diligenter obſervari videmur et coli: tenuiorum et non occupatorum amicorum eſt iſta aſſiduitas, quorum copia bonis et beneficis deeſſe non ſolet.

Noli igitur eripere hunc inferiori generi hominum fructum officii, Cato: ſine eos, qui omnia a nobis ſperant, habere ipſos quoque aliquid, quod nobis tribuere poſſint. Si nihil erit, præter ipſorum ſuffragium, tenue eſt; ſi, ut ſuffragantur, nihil valent gratia. Ipſi denique, ut ſolent loqui, non dicere pro nobis,

non ſpondere, non vocare domum ſuam, poſſunt: atque hæc a nobis petunt omnia: neque ulla re alia, quæ a nobis conſequuntur, niſi opera ſua, compenſari putant poſſe. Itaque et legi Fabiæ, quæ eſt de numero ſectatorum, et ſenatus conſulto, quod eſt L. Cæſare conſule factum, reſtiterunt: nulla eſt enim pœna, quæ poſſit obſervantiam tenuiorum ab hoc vetere inſtituto officiorum excludere.

At ſpectacula ſunt tributim data, et ad prandium vulgo vocati. Etſi hoc factum a Murena omnino, Judices, non eſt, ab ejus amicis autem more et modo factum eſt; tamen admonitus re ipſa recordor, quantum hæ quæſtiones, in ſenatu habitæ, punctorum nobis, Servi, detraxerint. Quod enim tempus fuit, aut noſtra aut patrum noſtrorum memoria, quo hæc, ſive ambitio eſt, ſive liberalitas, non fuerit, ut locus et in circo et in foro daretur amicis et tribulibus? Hæc homines tenuiores primum, nedum qui a ſuis tribulibus vetere inſtituto aſſequebantur * * *

XXXV. Præfectum fabrum ſemel locum tribulibus ſuis dediſſe: quid ſtatuent in viros primarios, qui in circo totas tabernas, tribulium cauſa, compararunt? Hæc omnia ſectatorum, ſpectaculorum, prandiorum item, crimina a multitudine in tuam nimiam diligentiam, Servi, conjecta ſunt: in quibus tamen Murena ab ſenatus auctoritate defenditur. Quid enim? Senatus num obviam prodire crimen putat? non; ſed mercede: convince. Num ſectari multos? non; ſed conductos: doce. Num locum ad ſpectandum dare, aut ad prandium invitare? minime; ſed vulgo, paſſim. Quid eſt vulgo? univerſos. Non igitur, ſi L. Natta, ſummo loco adoleſcens, qui et quo animo jam ſit, et qualis vir futurus ſit, videmus, in equitum centuriis voluit eſſe et ad hoc officium neceſſitudinis, et ad reliquum tempus, gratioſus, id erit ejus vitrico fraudi aut crimini: nec, ſi virgo Veſtalis, hujus propinqua et neceſſaria, locum ſuum gladiatorium conceſſit huic, non et illa pie fecit, et hic a culpa eſt

* * * *Deeſt nonnihil.*

remotus. Omnia hæc ſunt officia neceſſariorum, commoda tenuiorum, munia candidatorum.

At enim agit mecum auſtere et Stoice Cato: negat verum eſſe, allici benevolentiam cibo; negat judicium hominum in magiſtratibus mandandis corrumpi voluptatibus oportere. Ergo, ad cœnam petitionis cauſa ſi quis vocat, condemnetur. Quippe, inquit, tu mihi ſummum imperium, ſummam auctoritatem, tu gubernacula reipublicæ, petas fovendis hominum ſenſibus, et deliniendis animis, et adhibendis voluptatibus? utrum lenocinium, inquit, a grege delicatæ juventutis, an orbis terrarum imperium a populo Romano, petebas? Horribilis oratio, ſed eam uſus, vita, mores, civitas ipſa, reſpuit. Neque tamen Lacedæmonii, auctores iſtius vitæ atque orationis, qui quotidianis epulis in robore accumbunt; neque vero Cretes, quorum nemo guſtavit unquam cubans, melius, quam Romani homines, qui tempora voluptatis laboriſque diſpertiunt, reſpublicas ſuas retinuerunt: quorum alteri, uno adventu noſtri exercitus, deleti ſunt; alteri, noſtri imperii præſidio, diſciplinam ſuam legeſque conſervant.

XXXVI. Quare noli, Cato, majorum inſtituta, quæ res ipſa publica, quæ diuturnitas imperii, comprobat, nimium ſevera oratione reprehendere. Fuit eodem ex ſtudio vir eruditus apud patres noſtros, et honeſtus homo, et nobilis, Q. Tubero. Is, cum epulum Q. Maximus, Africani patrui ſui nomine, populo Romano daret, rogatus eſt a Maximo, ut triclinium ſterneret, cum eſſet Tubero ejuſdem Africani ſororis filius. Atque ille, homo eruditiſſimus, ac Stoicus, ſtravit pelliculis hædinis lectulos Punicanos, et expoſuit vaſa Samia: quaſi vero eſſet Diogenes Cynicus mortuus, et non divini hominis Africani mors honeſtaretur. Quem cum ſupremo ejus die Maximus laudaret, gratias egit Diis immortalibus, quod ille vir in hac republica potiſſimum natus eſſet: neceſſe enim fuiſſe, ibi eſſe terrarum imperium, ubi ille eſſet. Hujus in morte celebranda graviter tulit populus Romanus hanc perverſam ſapientiam Tuberonis.

Itaque homo integerrimus, civis optimus, cum eſſet L. Pauli nepos, P. Africani, ut dixi, ſororis filius, his hædinis pelliculis prætura dejectus eſt. Odit populus Romanus privatam luxuriam; publicam magnificentiam diligit: non amat profuſas epulas; ſordes et inhumanitatem multo minus: diſtinguit rationem officiorum, ac temporum; viciſſitudinem laboris, ac voluptatis. Nam, quod ais, nulla re allici hominum mentes oportere ad magiſtratum mandandum, niſi dignitate; hoc tu ipſe, in quo ſumma eſt dignitas, non ſervas. Cur enim quemquam, ut ſtudeat tibi, ut te adjuvet, rogas? Rogas tu me, ut mihi præſis, ut committam ego me tibi. Quid tandem? iſtuc me rogari oportet abs te, an te potius a me, ut pro mea ſalute laborem periculumque ſuſcipias?

Quid, quod habes nomenclatorem? in eo quidem fallis et decipis. Nam, ſi nomine appellari abs te cives tuos honeſtum eſt, turpe eſt eos notiores eſſe ſervo tuo, quam tibi: ſin etiam noris, tamen per monitorem appellandi ſunt? cur ante petis, quam inſuſurravit? aut quid, cum admoneris, tamen, quaſi tute noris, ita ſalutas? quid, poſteaquam es deſignatus, multo ſalutas negligentius? Hæc omnia, ad rationem civitatis ſi dirigas, recta ſunt: ſin perpendere ad diſciplinæ præcepta velis, reperiantur praviſſima. Quare nec plebi Romanæ eripiendi fructus iſti ſunt ludorum, gladiatorum, conviviorum; quæ omnia majores noſtri comparaverunt: nec candidatis iſta benignitas adimenda eſt, quæ liberalitatem magis ſignificat, quam largitionem.

XXXVII. At enim te ad accuſandum reſpublica adduxit. Credo, Cato, te iſto animo atque ea opinione veniſſe: ſed tu imprudentia laberis. Ego, quod facio, Judices, cum amicitiæ dignitatiſque L. Murenæ gratia facio, tum me pacis, otii, concordiæ, libertatis, ſalutis, vitæ denique omnium noſtrum, cauſa facere clamo, atque obteſtor. Audite, audite conſulem, Judices, nihil dicam arrogantius, tantum dicam, totos dies atque noctes de republica cogitantem. Non uſque eo L. Catilina rempublicam

deſpexit atque contempſit, ut ea copia, quam ſecum eduxit, ſe hanc civitatem oppreſſurum arbitraretur. Latius patet illius ſceleris contagio, quam quiſquam putat: ad plures pertinet: intus, intus, inquam, eſt equus Trojanus; a quo nunquam, me conſule, dormientes opprimemini.

Quæris a me, quid ego Catilinam metuam. Nihil; et curavi, ne quis metueret: ſed copias illius, quas hic video, dico eſſe metuendas: nec tam timendus eſt nunc exercitus L. Catilinæ, quam iſti, qui illum exercitum deſeruiſſe dicuntur. Non enim deſeruerunt; ſed, ab illo in ſpeculis atque inſidiis relicti, in capite atque in cervicibus noſtris reſtiterunt. Hi et integrum conſulem, et bonum imperatorem, et natura et fortuna cum reipublicæ ſalute conjunctum, dejici de urbis præſidio, et de cuſtodia civitatis, veſtris ſententiis, deturbari, volunt. Quorum ego ferrum et audaciam rejeci in campo, debilitavi in foro, compreſſi etiam domi meæ ſæpe, Judices; his vos ſi alterum conſulem tradideritis, plus multo erunt veſtris ſententiis, quam ſuis gladiis, conſecuti. Magni intereſt, Judices, id quod ego multis repugnantibus egi atque perfeci, eſſe Kalendis Januarii in republica duo conſules.

Nolite arbitrari, mediocribus conſiliis, aut uſitatis viis, aut lege improba, aut pernicioſa largitione, auditum aliquando aliquod malum reipublicæ quæri: inita ſunt in hac civitate conſilia, Judices, urbis delendæ, civium trucidandorum, nominis Romani extinguendi. Atque hæc cives, cives, inquam, (ſi eos hoc nomine appellari fas eſt) de patria ſua et cogitant, et cogitaverunt. Horum ego quotidie conſiliis occurro, audaciam debilito, ſceleri reſiſto. Sed vos moneo, Judices: in exitu eſt jam meus conſulatus: nolite mihi ſubtrahere vicarium meæ diligentiæ: nolite adimere eum, cui rempublicam cupio tradere incolumem, ab his tantis periculis defendendam.

XXXVIII. Atque, ad hæc mala Judices, quid accedat aliud, non videtis? Te, te appello, Cato: nonne proſpicis tempeſtatem anni tui? Jam enim heſterna concione intonuit vox perni-

cioſa deſignati tribuni, collegæ tui: contra quem multum tua mens, multum omnes boni providerunt, qui te ad tribunatus petitionem vocaverunt. Omnia, quæ per hoc triennium agitata ſunt jam ab eo tempore, quo a L. Catilina et Cn. Piſone initum conſilium ſenatus interficiendi ſcitis eſſe, in hos dies, in hos menſes, in hoc tempus, erumpunt.

Qui locus eſt, Judices, quod tempus, qui dies, quæ nox, cum ego non ex iſtorum inſidiis ac mucronibus, non ſolum meo, ſed multo etiam magis divino, conſilio, eripiar atque evolem? Neque iſti me meo nomine interfici, ſed vigilantem conſulem de reipublicæ præſidio demovere, volunt: nec minus vellent, Cato, te quoque aliqua ratione, ſi poſſent, tollere: id quod, mihi crede, et agunt, et moliuntur. Vident, quantum in te ſit animi, quantum ingenii, quantum auctoritatis, quantum reipublicæ præſidii: ſed, cum conſulari auctoritate et auxilio ſpoliatam vim tribunitiam viderint, tum ſe facilius inermem et debilitatum te oppreſſuros arbitrantur. Nam, ne ſufficiatur conſul, non timent: vident in tuorum poteſtate collegarum fore: ſperant ſibi Silanum, clarum virum, ſine collega, te ſine conſule, rempublicam ſine præſidio, objici poſſe.

His tantis in rebus, tantiſque in periculis, eſt tuum, M. Cato, qui non mihi, non tibi, ſed patriæ, natus es, videre quid agatur, retinere adjutorem, defenſorem, ſocium in republica, conſulem non cupidum, conſulem, quod maxime tempus hoc poſtulat, fortuna conſtitutum ad amplexandum otium; ſcientia, ad bellum gerendum; animo et uſu, ad quod velis negotium.

XXXIX. Quanquam hujuſce rei poteſtas omnis in vobis ſita eſt, Judices: totam rempublicam vos in hac cauſa tenetis, vos gubernatis. Si L. Catilina cum ſuo conſilio nefariorum hominum, quos ſecum eduxit, hac de re poſſet judicare, condemnaret L. Murenam: ſi interficere poſſet, occideret. Petunt enim rationes illius, ut orbetur auxilio reſpublica; ut minuatur contra ſuum furorem imperatorum copia; ut major facultas

tribunis plebis detur, depulſo adverſario, ſeditionis ac diſcordiæ concitandæ. Idemne igitur delecti ampliſſimis ex ordinibus honeſtiſſimi atque ſapientiſſimi viri judicabunt, quod ille importuniſſimus gladiator, hoſtis reipublicæ, judicaret?

Mihi credite, Judices, in hac cauſa non ſolum de L. Murenæ, verum etiam de veſtra, ſalute ſententiam feretis. In diſcrimen extremum venimus: nihil eſt jam, unde nos reficiamus, aut ubi lapſi reſiſtamus. Non ſolum minuenda non ſunt auxilia, quæ habemus; ſed etiam nova, ſi fieri poſſit, comparanda. Hoſtis eſt enim non apud Anienem, quod bello Punico graviſſimum viſum eſt, ſed in urbe, in foro: (Dii immortales! ſine gemitu hoc dici non poteſt) non nemo etiam in illo ſacrario reipublicæ, in ipſa, inquam, curia, non nemo hoſtis eſt. Dii faxint, ut meus collega, vir fortiſſimus, hoc Catilinæ nefarium latrocinium armatus opprimat! ego togatus, vobis boniſque omnibus adjutoribus, hoc, quod conceptum reſpublica periculum parturit, conſilio diſcutiam, et comprimam!

Sed quid tandem fiet, ſi hæc elapſa de manibus noſtris in eum annum, qui conſequitur, redundarint? Unus erit conſul, et is non in adminiſtrando bello, ſed in ſufficiendo collega, occupatus. Hunc jam qui impedituri ſint *** illa peſtis immanis, importuna, Catilinæ prorumpet, qua poterit; et jam populo Romano minatur: in agros ſuburbanos repente advolabit: verſabitur in caſtris furor, in curia timor, in foro conjuratio, in campo exercitus, in agris vaſtitas: omni autem in ſede ac loco ferrum flammamque metuemus. Quæ jamdiu comparantur, eadem iſta omnia, ſi ornata ſuis præſidiis erit reſpublica, facile et magiſtratuum conſiliis, et privatorum diligentia, opprimentur.

XL. Quæ cum ita ſint, Judices, primum reipublicæ cauſa, qua nulla res cuiquam potior debet eſſe, vos, pro mea ſumma et vobis cognita in rempublicam diligentia, moneo, pro auctoritate conſulari hortor, pro magnitudine periculi obteſtor, ut otio, ut paci, ut ſaluti, ut vitæ veſtræ, et cæterorum civium,

conſulatis: deinde ego fidem veſtram, vel defenſoris et amici officio adductus, oro atque obſecro, Judices, ut ne hominis miſeri, et cum corporis morbo, tum animi dolore, confecti, L. Murenæ recentem gratulationem nova lamentatione obruatis. Modo, maximo beneficio populi Romani ornatus, fortunatus videbatur, quod primus in familiam veterem, primus in municipium antiquiſſimum, conſulatum attuliſſet: nunc idem, ſqualore ſordidus, confectus morbo, lacrymis ac mœrore perditus, veſter eſt ſupplex, Judices, veſtram fidem obteſtatur, miſericordiam implorat, veſtram poteſtatem ac veſtras opes intuetur.

Nolite, per Deos immortales! Judices, hac eum re, qua ſe honeſtiorem fore putavit, etiam cæteris ante partis honeſtatibus, atque omni dignitate fortunaque, privare. Atque ita vos Murena, Judices, orat atque obſecrat, ſi injuſte neminem læſit, ſi nullius aures voluntatemve violavit, ſi nemini, ut leviſſime dicam, odio nec domi nec militiæ fuit; ſit apud vos modeſtiæ locus, ſit demiſſis hominibus perfugium, ſit auxilium pudori. Miſericordiam ſpoliatio conſulatus magnam habere debet, Judices: una enim eripiuntur cum conſulatu omnia. Invidiam vero his temporibus habere conſulatus ipſe nullam poteſt: objicitur enim concionibus ſeditioſorum, inſidiis conjuratorum, telis Catilinæ: ad omne denique periculum, atque ad omnem invidiam, ſolus opponitur. Quare, quid invidendum Murenæ aut cuiquam noſtrum ſit in hoc præclaro conſulatu, non video, Judices: quæ vero miſeranda ſunt, ea et mihi ante oculos verſantur, et vos videre et perſpicere poteſtis.

XLI. Si, quod Jupiter omen avertat! hunc veſtris ſententiis afflixeritis; quo ſe miſer vertet? Domumne? ut eam imaginem clariſſimi viri, parentis ſui, quam paucis ante diebus laureatam in ſua gratulatione conſpexit, eandem deformatam ignominia, lugentemque, videat? An ad matrem? quæ miſera, modo conſulem oſculata filium ſuum, nunc cruciatur; et ſollicita eſt, ne eundem paulo poſt ſpoliatum omni dignitate conſpiciat.

Sed quid ego matrem aut domum appello, quem nova pœna legis et domo, et parente, et omnium ſuorum conſuetudine conſpectuque, privat? Ibit igitur in exilium miſer? quo? ad Orientiſne partes, in quibus annos multos legatus fuit, et exercitus duxit, et res maximas geſſit? at habet magnum dolorem, unde cum honore deceſſeris, eodem cum ignominia reverti. An ſe in contrariam partem terrarum abdet, ut Gallia Tranſalpina, quem nuper ſummo cum imperio libentiſſime viderit, eundem lugentem, mœrentem, exulem, videat? In ea porro provincia quo animo C. Murenam, fratrem ſuum, aſpiciet? qui hujus dolor? qui illius mœror erit? quæ utriuſque lamentatio? quanta autem perturbatio fortunæ, atque ſermonis, quod, quibus in locis paucis ante diebus factum eſſe conſulem Murenam nuntii literæque celebraſſent, et unde hoſpites atque amici gratulatum Romam concurrerint, repente eo accedat ipſe nuntius ſuæ calamitatis?

Quæ ſi acerba, ſi miſera, ſi luctuoſa ſunt, ſi alieniſſima a manſuetudine et miſericordia veſtra, Judices; conſervate populi Romani beneficium, reddite reipublicæ conſulem: date hoc ipſius pudori, date patri mortuo, date generi et familiæ, date etiam Lanuvio, municipio honeſtiſſimo, quod in hac tota cauſa frequens mœſtumque vidiſtis: nolite a ſacris patriis Junonis Soſpitæ, cui omnes conſules facere neceſſe eſt, domeſticum et ſuum conſulem potiſſimum avellere. Quem ego vobis, ſi quid habet aut momenti commendatio, aut auctoritatis confirmatio mea, conſul conſulem, Judices, ita commendo, ut cupidiſſimum otii, ſtudioſiſſimum bonorum, acerrimum contra ſeditionem, fortiſſimum in bello, inimiciſſimum huic conjurationi, quæ nunc rempublicam labefactat, futurum eſſe promittam, et ſpondeam.

PRO

L. FLACCO

ORATIO XXIV.

I. CUM in maximis periculis hujus urbis atque imperii, graviſſimo atque acerbiſſimo reipublicæ caſu, ſocio atque adjutore conſiliorum periculorumque meorum L. Flacco, cædem a vobis, conjugibus, liberis veſtris, vaſtitatem a templis, delubris, urbe, Italia, depellebam; ſperabam, Judices, honoris potius L. Flacci me adjutorem futurum, quam miſeriarum deprecatorem. Quod enim eſſet præmium dignitatis, quod populus Romanus, cum hujus majoribus ſemper detuliſſet, huic denegaret; cum L. Flaccus veterem Valeriæ gentis in liberanda patria laudem prope quingenteſimo anno reipublicæ retuliſſet? Sed, ſi forte aliquando aut beneficii hujus obtrectator, aut virtutis hoſtis, aut laudis invidus, extitiſſet; exiſtimabam L. Flacco multitudinis potius imperitæ, nullo tamen cum periculo, quam ſapientiſſimorum et lectiſſimorum virorum, judicium eſſe ſubeundum. Etenim, quibus auctoribus et defenſoribus omnium tum ſalus eſſet non civium ſolum, verum etiam gentium, defenſa ac retenta, neminem unquam putavi per eos ipſos periculum hujus fortunis, atque inſidias, creaturum. Quod ſi eſſet aliquando futurum, ut aliquis de L. Flacci pernicie cogitaret, nunquam tamen exiſtimavi, Judices, D. Lælium, optimi viri filium, optima ipſum ſpe præditum, ſummæ dignitatis, eam ſuſcepturum accuſationem, quæ ſceleratorum civium potius odio et furori, quam ipſius virtuti atque inſtitutæ adoleſcentiæ, conveniret. Etenim,

cum a clariſſimis viris juſtiſſimas inimicitias ſæpe cum bene meritis civibus depoſitas eſſe vidiſſem, non ſum arbitratus, quemquam amicum reipublicæ, poſteaquam L. Flacci amor in patriam perſpectus eſſet, novas huic inimicitias, nulla accepta injuria, denuntiaturum.

Sed quoniam, Judices, multa nos et in noſtris rebus, et in republica, fefellerunt; ferimus ea, quæ ſunt ferenda: tantum a vobis petimus, ut omnia reipublicæ ſubſidia, totum ſtatum civitatis, omnem memoriam temporum præteritorum, ſalutem præſentium, ſpem reliquorum, in veſtra poteſtate, in veſtris ſententiis, in hoc uno judicio, poſitam eſſe et defixam putetis. Si unquam reſpublica conſilium, gravitatem, ſapientiam, providentiam judicum imploravit; hoc tempore, hoc, inquam, tempore, implorat.

II. Non eſtis de Lydorum, aut Myſorum, aut Phrygum, qui huc compulſi concitatique venerunt, ſed de veſtra, republica judicaturi, de civitatis ſtatu, de communi ſalute, de ſpe bonorum omnium, ſi qua reliqua eſt etiam nunc, quæ fortium civium mentes cogitationeſque ſuſtentet. Omnia alia perfugia bonorum, præſidia innocentium, ſubſidia reipublicæ, conſilia, auxilia, jura, ceciderunt. Quem enim alium appellem, quem obteſter, quem implorem? Senatumne? at is ipſe auxilium petit a vobis, et confirmationem auctoritatis ſuæ veſtræ poteſtati permiſſam eſſe ſentit. An equites Romanos? judicabitis principes ejus ordinis quinquaginta, quid cum omnibus ſenſeritis. An populum Romanum? at is quidem omnem ſuam de bonis poteſtatem tradidit vobis. Quamobrem, niſi hoc loco, niſi apud vos, niſi per vos, Judices, non auctoritatem, quæ amiſſa eſt, ſed ſalutem noſtram, quæ ſpe exigua extremaque pendet, tenuerimus; nihil eſt præterea, quo confugere poſſimus: niſi forte, quæ res hoc judicio tentetur, quid agatur, cui cauſæ fundamenta jaciantur, Judices, non videtis.

Damnatus eſt is, qui Catilinam, ſigna patriæ inferentem, interemit: quid eſt cauſæ, cur non is, qui Catilinam ex urbe

repulit, pertimeſcat? Repetitur ad pœnam, qui indicia communis exitii excepit: cur ſibi confidat is, qui ea proferenda et patefacienda curavit? ſocii conſiliorum, miniſtri, comiteſque, vexantur: quid auctores, quid duces, quid principes, ſibi expectent? Atque utinam inimici noſtri, ac bonorum omnium, mecum potius contendant, utrum tum omnes boni duces noſtri, an comites, fuerint ad communem conſervandam ſalutem * * *

III. Hunc igitur virum, Læli, quibus tandem rebus oppugnas? Fuit, P. Servilio imperatore, in Cilicia tribunus militum: ea res ſiletur. Fuit M. Piſoni quæſtor in Hiſpania: vox de quæſtura nulla miſſa eſt. Bellum Cretenſe ex magna parte geſſit, atque una cum ſummo imperatore ſuſtinuit: muta eſt hujus temporis accuſatio. Præturæ juriſdictio, res varia et multiplex ad ſuſpiciones et ſimultates, non attingitur: ea vero in ſummo et periculoſiſſimo reipublicæ tempore etiam ab inimicis laudatur. At a teſtibus læditur. Antequam dico, a quibus, qua ſpe, qua vi, qua re concitatis, qua levitate, qua egeſtate, qua perfidia, qua audacia præditis; dicam de genere univerſo, et de conditione omnium noſtrum.

Per Deos immortales! Judices, vos, quomodo is, qui anno ante Romæ jus dixerat, anno poſt in Aſia jus dixerit, a teſtibus quæretis ignotis, ipſi conjectura nihil judicabitis? In tam varia juriſdictione tam multa decreta, tot hominum gratioſorum læſæ voluntates: quæ eſt unquam jacta non ſuſpicio, quæ tamen ſolet eſſe falſa, ſed iracundiæ vox, aut doloris? Et is eſt reus avaritiæ, qui in uberrima re turpe compendium, in maledicentiſſima civitate, in ſuſpicioſiſſimo negotio, maledictum omne, non modo crimen, effugit. Prætereo illa, quæ prætereunda non ſunt; nullum hujus in privatis rebus factum avarum, nullam in re pecuniaria contentionem, nullam in re familiari ſordem, poſſe proferri. Quibus igitur teſtibus ego hoſce poſſum refutare, niſi vobis ¿

Timolites ille vicanus, homo non modo nobis, ſed ne inter

* * * *Permulta deſunt.*

ſuos quidem, notus, vos docebit, qualis ſit L. Flaccus? quem vos modeſtiſſimum adoleſcentem, provinciæ maximæ ſanctiſſimum virum, noſtri exercitus fortiſſimum militem, diligentiſſimum ducem, temperatiſſimum legatum quæſtoremque, cognoverunt? quem vos præſentes conſtantiſſimum ſenatorem, juſtiſſimum prætorem, ac amantiſſimum reipublicæ civem, judicaſtis? De quibus vos aliis teſtes eſſe debetis, de iis ipſi alios teſtes audietis?

IV. At quos teſtes? Primum dicam, id quod eſt commune, Græcos: non quo nationi huic ego unus maxime fidem derogem; nam, ſi quis unquam de noſtris hominibus a genere iſto ſtudio ac voluntate non abhorrens fuit, me et eſſe arbitror, et magis etiam tum, cum plus erat otii, fuiſſe: ſed ſunt in illo numero multi boni, docti, pudentes, qui ad hoc judicium deducti non ſunt; multi impudentes, illiterati, leves, quos variis de cauſis video concitatos. Veruntamen hoc dico de toto genere Græcorum: tribuo illis literas, do multarum artium diſciplinam, non adimo ſermonis leporem, ingeniorum acumen, dicendi copiam; denique etiam, ſi qua ſibi alia ſumunt, non repugno: teſtimoniorum religionem et fidem nunquam iſta natio coluit; totiuſque hujuſce rei quæ ſit vis, quæ auctoritas, quod pondus, ignorant.

Unde illud eſt, *Da mihi teſtimonium mutuum*? num Gallorum, num Hiſpanorum, putatur? Totum iſtud Græcorum eſt: ut etiam, qui Græce neſciunt, hoc, quibus verbis a Græcis dici ſoleat, ſciant. Itaque videte, quo vultu, qua confidentia, dicant; tum intelligetis, qua religione dicant. Nunquam nobis ad rogatum reſpondent; ſemper accuſatori plus, quam ad rogatum: nunquam laborant, quemadmodum probent, quod dicunt; ſed quemadmodum ſe explicent dicendo. Iratus Flacco dixit M. Lurco, quod, ut ipſe aiebat, libertus erat ejus turpi judicio condemnatus. Nihil dixit, quod læderet eum, cum cuperet: impediebat enim religio: tamen id, quod dixit, quanto cum pudore, quo tremore et pallore, dixit? Quam promptus

homo P. Septimius? quam iratus de judicio, et de villico? tamen hæſitabat; tamen ejus iracundiæ religio nonnunquam repugnabat. Inimicus M. Cælius, quod, cum in re manifeſta putaſſet nefas eſſe, publicanum judicare contra publicanum, ſublatus erat e numero recuperatorum: tamen tenuit ſe, neque attulit in judicium quidquam ad lædendum, niſi voluntatem.

V. Hi ſi Græci fuiſſent, ac niſi noſtri mores ac diſciplina plus valerent, quam dolor ac ſimultas; omnes ſe ſpoliatos, vexatos, fortunis everſos, eſſe dixiſſent. Græcus teſtis, cum ea voluntate proceſſit, ut lædat; non jurisjurandi, ſed lædendi, verba meditatur. Vinci, refelli, coargui, putat eſſe turpiſſimum: ad id ſe parat; nihil aliud curat. Itaque non optimus quiſque, nec graviſſimus, ſed impudentiſſimus, loquaciſſimuſque, deligitur. Vos autem in privatis minimarum rerum judiciis teſtem diligenter expenditis: etiam ſi formam hominis, ſi nomen, ſi tribum, noſtis, mores tamen exquirendos putatis. Qui tum dicit teſtimonium ex noſtris hominibus, ut ſe ipſe ſuſtentat! ut omnia verba moderatur! ut timet, ne quid cupide, ne quid iracunde, ne quid plus, minuſve, quam ſit neceſſe, dicat! Num illos idem putatis? quibus jusjurandum jocus eſt; teſtimonium, ludus; exiſtimatio veſtra, tenebræ; laus, merces, gratia, gratulatio, poſita eſt omnis in impudenti mendacio. Sed non dilatabo orationem meam: etenim poſſet eſſe infinita, ſi mihi libeat totius gentis in teſtimoniis dicendis explicare vanitatem. Sed propius accedam: de his veſtris teſtibus dicam.

Vehementem accuſatorem nacti ſumus, Judices, et inimicum in omni genere odioſum ac moleſtum: quem ſpero his rebus fore magno uſui et amicis et reipublicæ. Sed certe inflammatus incredibili cupiditate hanc cauſam accuſationemque ſuſcepit. Qui comitatus in inquirendo? comitatum dico? immo vero quantus exercitus? quæ jactura, qui ſumptus, quanta largitio? Quæ, quanquam utilia ſunt cauſæ, timide tamen dico; quod vereor, ne Lælius ex his rebus, quas ſibi ſuſcepit gloriæ cauſa, putet aliquid oratione mea ſermonis in ſeſe, aut invidiæ, eſſe quæſitum.

VI. Itaque hanc partem totam relinquam: tantum a vobis petam, Judices, ut, ſi quid ipſi audiſtis communi fama atque ſermone de vi, de manu, de armis, de copiis; memineritis, quarum rerum invidia, lege hac recenti ac nova, certus eſt inquiſitioni comitum numerus conſtitutus. Sed, ut hanc vim omittam, quanta illa ſunt? quæ, quoniam accuſatorio jure et more ſunt facta, reprehendere non poſſumus, queri tamen cogimur: primum, quod, diſtributis partibus, ſermo eſt tota Aſia diſſipatus, Cn. Pompeium, quod L. Flacco eſt vehementer inimicus, contendiſſe a Lælio, paterno amico ac perneceſſario, ut hunc hoc judicio arceſſeret; omnemque ei ſuam auctoritatem, gratiam, copias, opes, ad hoc negotium conficiendum detuliſſe. Id hoc veriſimilius Græcis hominibus videbatur, qui paulo ante familiarem Lælium in eadem provincia Flacco viderant: Pompeii autem auctoritas cum apud omnes tanta eſt, quanta eſſe debet, tum excellit in iſta provincia, quam nuper et prædonum et regum bello liberavit. Adjunxit illa, ut eos, qui domo exire nolebant, teſtimonii denuntiatione terreret; qui domi ſtare non poterant, largo et liberali viatico commoveret. Sic adoleſcens, ingenii plenus, locupletes metu, tenues præmio, ſtultos errore, permovit. Sic ſunt expreſſa iſta præclara, quæ recitantur, pſephiſmata, non ſententiis, neque auctoritatibus, declarata, nec jurejurando conſtricta, ſed porrigenda manu, profundendoque clamore, multitudinis concitatæ.

VII. O morem præclarum, diſciplinamque, quam a majoribus accepimus, ſi quidem teneremus! ſed neſcio quo pacto jam de manibus elabitur. Nullam illi noſtri ſapientiſſimi et ſanctiſſimi viri vim concionis eſſe voluerunt: quæ ſciſceret plebs, aut quæ populus juberet, ſummota concione, diſtributis partibus, tributim et centuriatim deſcriptis ordinibus, claſſibus, ætatibus, auditis auctoribus, re multos dies promulgata et cognita, juberi vetarique voluerunt.

Græcorum autem totæ reſpublicæ ſedentis concionis temeritate adminiſtrantur. Itaque, ut hanc Græciam, quæ jamdiu ſuis

conſiliis perculſa et afflicta eſt, omittam; illa vetus, quæ quondam opibus, imperio, gloria, floruit, hoc uno malo concidit, libertate immoderata ac licentia concionum. Cum in theatro imperiti homines, rerum omnium rudes ignarique, conſederant; tum bella inutilia ſuſcipiebant, tum ſeditioſos homines reipublicæ præficiebant, tum optime meritos cives e civitate ejiciebant.

Quod ſi hæc Athenis tum, cum illæ non ſolum in Græcia, ſed prope cunctis gentibus, enitebant, accidere ſunt ſolita; quam moderationem putatis in Phrygia, aut in Myſia, concionum fuiſſe? Noſtras conciones illarum nationum homines plerumque perturbant: quid, cum ſoli ſunt ipſi, tandem fieri putatis? Cæſus eſt virgis Cymæus ille Athenagoras, qui in fame frumentum exportare erat auſus. Data concio Lælio eſt. Proceſſit ille, et Græcus apud Græcos non de culpa ſua dixit, ſed de pœna queſtus eſt. Porrexerunt manus: pſephiſma natum eſt. Hoc teſtimonium eſt? Nuper epulati, paulo ante omni largitione ſaturati Pergameni, quod Mithridates, qui multitudinem illam non auctoritate, ſed ſagina, tenebat, ſe velle dixit, id ſutores et zonarii conclamarunt. Hoc teſtimonium eſt civitatis? Ego teſtes a Sicilia publice duxi: verum erant ea teſtimonia non concitatæ concionis, ſed jurati ſenatus. Quare jam non eſt mihi contentio cum teſte; vobis videndum eſt, ſintne hæc teſtimonia putanda.

VIII. Adoleſcens bonus, honeſto loco natus, diſertus, cum maximo ornatiſſimoque comitatu venit in oppidum Græcorum: poſtulat concionem: locupletes homines et graves, ne ſibi adverſentur, teſtimonii denuntiatione deterret: egentes et leves ſpe legationis et viatico publico, privata etiam benignitate, prolectat. Opifices et tabernarios, atque illam omnem fæcem civitatum, quid eſt negotii concitare, in eum præſertim, qui nuper ſummo cum imperio fuerit, ſummo autem in amore eſſe, propter nomen ipſum imperii, non potuerit? Mirandum vero eſt, homines eos, quibus odio ſunt noſtræ ſecures; nomen, acerbitati;

ſcriptura, decumæ, portorium, morti; libenter arripere facultatem lædendi, quæcunque detur. Mementote igitur, cum audietis pſephiſmata, non audire vos teſtimonia; audire temeritatem vulgi, audire vocem leviſſimi cujuſque, audire ſtrepitum imperitorum, audire concionem concitatam leviſſimæ nationis. Itaque perſcrutamini penitus naturam rationemque criminum: jam nihil præter ſpem, nihil præter terrorem ac minas, reperietis. * * *

IX. In ærario nihil habent civitates, nihil in vectigalibus. Duæ rationes conficiendæ pecuniæ, aut verſura, aut tributo: nec tabulæ creditoris proferuntur, nec tributi confectio ulla recitatur. Quam vero facile falſas rationes inferre, et in tabulas quodcunque commodum eſt referre, ſoleant, ex Cn. Pompeii literis ad Hypſæum, et Hypſæi ad Pompeium, miſſis, quæſo cognoſcite. Literæ Pompeii, et Hypsæi. Satiſne vobis coarguere his auctoribus diſſolutam Græcorum conſuetudinem, licentiamque impudentem, videmur? niſi forte, qui Cn. Pompeium, qui præſentem, qui nullo impellente, fallebant, eos, urgente Lælio, in abſentem, et in L. Flaccum, aut timidos fuiſſe aut religioſos putamus.

Sed fuerint incorruptæ literæ domi: nunc vero quam habere auctoritatem, aut quam fidem, poſſunt? Triduo lex ad prætorem deferri, judicum ſignis obſignari, jubet: triceſimo die vix deferuntur. Ne corrumpi tabulæ facile poſſint, idcirco lex obſignatas in publico poni voluit: at obſignantur corruptæ. Quid refert igitur, tanto poſt ad judices deferantur, an omnino non deferantur? Quid, ſi teſtium ſtudium cum accuſatore ſociatum eſt? tamenne iſti teſtes habebuntur?

X. Ubi eſt igitur illa expectatio, quæ verſari in judiciis ſolet? Nam antea, cum dixerat accuſator acriter et vehementer, cumque defenſor ſuppliciter demiſſeque reſponderat; tertius ille erat expectatus locus teſtium, qui aut ſine ullo ſtudio dicebant, aut cum diſſimulatione aliqua cupiditatis. Hoc vero quid eſt? Una

* * * *Deeſſe videntur nonnulla.*

ſedent, ex accuſatorum ſubſelliis ſurgunt, non diſſimulant, non verentur: de ſubſelliis queror? una ex domo prodeunt: ſi verbo titubarint, quo revertantur, non habebunt. An quiſquam eſſe teſtis poteſt, quem accuſator ſine cura interroget; nec metuat, ne ſibi aliquid, quod ipſe nolit, reſpondeat? Ubi eſt igitur illa laus oratoris, quæ vel in accuſatore antea, vel in patrono, ſpectari ſolebat? Bene teſtem interrogavit: callide acceſſit: reprehendit: quo voluit, adduxit: convicit, et elinguem reddidit.

Quid tu iſtum roges, Læli, qui, priuſquam hoc, *Te rogo,* dixeris, plura etiam effundet, quam tu ei domi ante præſcripſeris? Quid ego autem defenſor rogem? nam aut oratio teſtium refelli ſolet, aut vita lædi. Qua diſputatione orationem refellam ejus, qui dicit, *Dedimus,* nihil amplius? In hominem dicendum eſt igitur, cum oratio argumentationem non habet. Quid dicam in ignotum? Querendum eſt ergo et deplorandum, id quod jamdudum facio, de omni accuſationis iniquitate: primum de communi genere teſtium: dicit enim natio minime in teſtimoniis dicendis religioſa. Propius accedo. Nego eſſe iſta teſtimonia, quæ tu ipſe pſephiſmata appellas; ſed et fremitum egentium, et motum quendam temerarium Græculæ concionis. Intrabo etiam magis. Qui geſſit, non adeſt: qui numeraſſe dicitur, non eſt deductus: privatæ literæ nullæ proferuntur: publicæ retentæ ſunt in accuſatorum poteſtate. Summa eſt in teſtibus. Hi vivunt cum inimicis; adſunt cum adverſariis; habitant cum accuſatoribus. Utrum hic tandem diſceptationem et cognitionem veritatis, an innocentiæ labem aliquam, aut ruinam, fore putatis? Multa enim ſunt ejuſmodi, Judices, ut, etiam ſi in homine ipſo, de quo agitur, negligenda ſint, tamen in imitatione atque in exemplo pertimeſcenda videantur.

XI. Si quem infimo loco natum, nullo ſplendore vitæ, nulla commendatione famæ, defenderem; tamen civem a civibus communis humanitatis jure ac miſericordia deprecarer, ne ignotis teſtibus, ne incitatis, ne accuſatoris confeſſoribus, convivis, contubernalibus, ne hominibus, levitate Græcis, crudelitate

barbaris, civem ac ſupplicem veſtrum dederetis; ne periculoſam imitationem exempli reliquis in poſterum proderetis. Sed, cum L. Flacci res agatur, cujus ex familia qui primus conſul factus eſt, primus in hac civitate conſul fuit, cujus virtute regibus exterminatis, libertas in republica conſtituta eſt; quæ uſque ad hoc tempus honoribus, imperio, rerum geſtarum gloria, continuata permanſit: cumque ab hac perenni conteſtataque virtute majorum non modo non degenerarit L. Flaccus, ſed, id quod maxime florere in generis ſui gloria viderat, laudem patriæ in libertatem vindicandæ prætor adamarit: in hoc ego reo ne quod perniciosum exemplum prodatur, pertimeſcam, in quo, etiam ſi quid erraſſet, omnes boni connivendum eſſe arbitrarentur? Quod quidem ego non modo non poſtulo, ſed contra, Judices, vos oro et obteſtor, ut totam cauſam quam maxime intentis oculis, ut aiunt, acerrime contemplemini. Nihil religione teſtatum, nihil veritate fundatum, nihil dolore expreſſum; contraque omnia corrupta libidine, iracundia, ſtudio, pretio, perjurio, reperientur.

XII. Etenim jam, univerſa iſtorum cognita cupiditate, accedam ad ſingulas querelas criminationeſque Græcorum. Claſſis nomine pecuniam civitatibus imperatam queruntur. Quod nos factum, Judices, confitemur: ſed, ſi hoc crimen eſt, aut in eo eſt, quod non licuerit imperare; aut in eo, quod non opus fuerit navibus; aut in eo, quod nulla, hoc prætore, claſſis navigarit. Licuiſſe ut intelligas, cognoſce, quid, me conſule, ſenatus decreverit, cum quidem nihil a ſuperioribus continuorum annorum decretis deceſſerit. SENATUSCONSULTUM. Proximum eſt ergo, ut, opus fuerit claſſe, necne, quæramus. Utrum igitur hoc Græci ſtatuent, aut ullæ exteræ nationes, an veſtri prætores, veſtri duces, veſtri imperatores? Equidem exiſtimo, in ejuſmodi regione atque provincia, quæ mari cincta, portibus diſtincta, inſulis circumdata eſſet, non ſolum præſidii, ſed etiam ornandi imperii, cauſa navigandum fuiſſe. Hæc enim ratio ac magnitudo animorum in majoribus noſtris fuit, ut, cum in privatis

rebus, ſuiſque ſumptibus, minimo contenti, tenuiſſimo cultu viverent; in imperio, atque in publica dignitate, omnia ad gloriam ſplendoremque revocarent. Quæritur enim in re domeſtica continentiæ laus; in publica dignitatis.

Quod ſi etiam præſidii cauſa claſſem habuit, quis erit tam iniquus, qui reprehendat? Nulli erant prædones. Quid? nullos fore, quis præſtare poterat? Minuis, inquit, gloriam Pompeii. Immo tu auges moleſtiam. Ille enim claſſes prædonum, urbes, portus, receptacula, ſuſtulit; pacem maritimam ſumma virtute, atque incredibili celeritate, confecit: illud vero neque ſuſcepit, neque ſuſcipere debuit, ut, ſi qua uſpiam navicula prædonum apparuiſſet, accuſandus videretur. Itaque ipſe in Aſia, cum omnia jam bella terra marique confeciſſet, claſſem tamen iiſdem iſtis civitatibus imperavit. Quod ſi tum ſtatuit opus eſſe, cum ipſius præſentis nomine tuta omnia et pacata eſſe poterant; quid, cum ille deceſſiſſet, Flacco exiſtimatis ſtatuendum et faciendum fuiſſe?

XIII. Quid nos hic? nonne ipſo Pompeio auctore, Silano et Murena conſulibus, decrevimus, ut claſſis in Italia navigaret? nonne eo ipſo tempore, cum L. Flaccus in Aſia remiges imperabat, nos hic in mare ſuperum et inferum ſeſtertium ter et quadragies rogabamus? Quid poſtremo anno? nonne M'. Curio et P. Sextilio quæſtoribus pecunia in claſſem eſt erogata? Quid? hoc omni tempore equites in ora maritima non fuerunt? Illa eſt enim gloria divina Pompeii: primum prædones eos, qui tum, cum illi bellum maritimum gerendum datum eſt, toto mari diſperſi vagabantur, redactos eſſe omnes in poteſtatem; deinde Syriam eſſe noſtram, Ciliciam teneri, Cyprum per Ptolemæum regem nihil audere; præterea Cretam Metelli virtute eſſe noſtram; nihil eſſe, unde proficiſcantur, nihil quo revertantur; omnes ſinus, promontoria, litora, inſulas, urbes maritimas, clauſtris imperii noſtri contineri.

Quod ſi Flacco prætore nemo in mari prædo fuiſſet, tamen hujus diligentia reprehendenda non eſſet: idcirco enim, quod

hic claſſem habuiſſet, exiſtimarem non fuiſſe. Quid ſi L. Oppii, L. Agrii, C. Ceſtii, equitum Romanorum, hujus etiam clariſſimi viri, Cn. Domitii, qui in Aſia tum legatus fuit, teſtimonio doceo, eo ipſo tempore, quo tu ipſe negas claſſem habendam fuiſſe, complures a prædonibus eſſe captos; tamen Flacci conſilium in remigibus imperandis reprehendetur? Quid ſi etiam occiſus eſt a piratis Adramytenus, homo nobilis, cujus eſt fere nobis omnibus nomen auditum, Atinas pugil, Olympionices? hoc eſt apud Græcos (quoniam de eorum gravitate dicimus) prope majus et glorioſius, quam Romæ triumphaſſe. At neminem cepiſti. Quam multi oræ maritimæ clariſſimi viri præfuerunt, qui, cum prædonem nullum cepiſſent, mare tamen tutum præſtiterunt? Caſus eſt enim in capiendo, locus, eventus, occaſio: defendendi facilis eſt cautio, non ſolum latibulis occultorum locorum, ſed etiam tempeſtatum moderatione et converſione.

XIV. Reliquum eſt, ut quæratur, utrum iſta claſſis curſu et remis, an ſumptu tantum et literis, navigarit. Num id igitur negari poteſt, cujus rei cuncta teſtis eſt Aſia, bipartito claſſem diſtributam fuiſſe, ut una pars ſupra Epheſum, altera infra Epheſum, navigaret? Hac claſſe M. Craſſus, vir ampliſſimus, ab Æno in Aſiam, his navibus Flaccus ex Aſia in Macedoniam, navigavit. In quo igitur prætoris eſt diligentia requirenda? in numero navium, et in deſcriptione æquabili ſumptus? Dimidium ejus, quo Pompeius erat uſus, imperavit: num potuit parcius? Deſcripſit autem pecuniam ad Pompeii rationem, quæ fuit accommodata L. Syllæ deſcriptioni; qui cum omnes Aſiæ civitates pro portione in provincias deſcripſiſſet, illam rationem in imperando ſumptu et Pompeius et Flaccus ſecutus eſt: neque eſt adhuc tamen ea ſumma completa.

Non refert vero. Quid lucretur? Cum enim genus imperatæ pecuniæ ſuſcipit; id, quod tu crimen eſſe vis, confitetur. Qui igitur probari poteſt, in ea pecunia non referenda crimen ſibi ipſum facere, in qua crimen eſſet nullum, ſi referret?

At enim negas fratrem meum, qui L. Flacco ſucceſſerit, pecuniam ullam in remiges imperaſſe. Equidem Quinti fratris mei laude delector; ſed aliis magis, gravioribus atque majoribus. Aliud quiddam ſtatuit, aliud vidit: exiſtimavit, quocunque tempore auditum quid eſſet de prædonibus, quam vellet ſubito, ſe claſſem comparaturum. Denique hoc primus frater meus in Aſia fecit, ut hoc ſumptu remigum civitates levaret: crimen autem tum videri ſolet, cum aliquis ſumptus inſtituit eos, qui antea non erant inſtituti, non cum ſucceſſor aliquid immutat de inſtitutis priorum. Flaccus, quid alii poſtea facturi eſſent, ſcire non poterat; quid feciſſent, videbat.

XV. Sed, quoniam de communi totius Aſiæ crimine dictum eſt, aggrediar jam ad ſingulas civitates: ex quibus ſit ſane nobis prima civitas Acmonenſis. Citat præco voce maxima legatos Acmonenſes. Procedit unus Aſclepiades. Prodeant. Etiamne præconem mentiri coegiſti? Eſt enim, credo, is vir iſte, ut civitatis nomen ſua auctoritate ſuſtineat, damnatus turpiſſimis judiciis domi, notatus literis publicis: cujus de probris, adulteriis, ac ſtupris, extant Acmonenſium literæ; quas ego non ſolum propter longitudinem, ſed etiam propter turpiſſimam obſcœnitatem verborum, prætereundas puto. Dixit publice data drachmarum CCVI millia. Dixit tantum: nihil oſtendit, nihil protulit: ſed adjunxit id, quod certe, quoniam erat domeſticum, docere debuit; ſe privatim drachmarum CCVI millia dediſſe. Quantum ſibi ablatum homo impudentiſſimus dicit, tantum nunquam eſt auſus, ut haberet, optare.

Ab Aulo Sextilio dicit ſe dediſſe, et a ſuis fratribus. Potuit dare Sextilius: nam fratres quidem conſortes ſunt mendicitatis. Audiamus igitur Sextilium: fratres denique ipſi prodeant: quam volent, impudenter mentiantur; et, quod nunquam habuerint, dediſſe ſe dicant. Tamen aliquid fortaſſe coram producti dicent, in quo reprehendantur. Non deduxi, inquit, Sextilium. Cedo tabulas: non deportavi. Fratres ſaltem exhibe: non denuntiavi. Quod ergo unus Aſclepiades, fortuna egens, vita turpis,

exiſtimatione damnatus, impudentia atque audacia fretus, ſine tabulis, ſine auctore, legerit, id nos, quaſi crimen, aut teſtimonium, pertimeſcamus?

Idem laudationem, quam nos ab Acmonenſibus Flacco datam proferebamus, falſam eſſe dicebat. Cujus quidem laudationis jactura exoptanda nobis fuit: nam, ut ſignum publicum inſpexit præclarus iſte auctor ſuæ civitatis, ſolere ſuos cives, cæteroſque Græcos, ex tempore, quod opus ſit, obſignare dixit. Tu vero tibi habeto iſtam laudationem: nec enim Acmonenſium teſtimonio Flacci vita et dignitas nititur. Das enim mihi, quod hæc cauſa maxime poſtulat, nullam gravitatem, nullam conſtantiam, nullum firmum in Græcis hominibus conſilium, nullam denique eſſe teſtimonii fidem. Niſi vero hactenus iſta formula teſtimonii, atque orationis tuæ, deſcribi ac diſtingui poteſt, ut Flacco abſenti aliquid civitates tribuiſſe dicantur; Lælio præſenti, per ſe agenti, vi legis, jure accuſationis, opibus præterea ſuis, terrenti ac minanti, nihil temporis cauſa ſcripſiſſe aut obſignaſſe videantur.

XVI. Equidem in minimis rebus ſæpe res magnas vidi, Judices, deprehendi, ac teneri, ut in hoc Aſclepiade. Hæc, quæ a nobis prolata laudatio, obſignata erat creta illa Aſiatica, quæ fere eſt omnibus nota nobis; qua utuntur omnes non modo in publicis, ſed etiam in privatis, literis, quas quotidie videmus mitti a publicanis, ſæpe unicuique noſtrum. Neque enim teſtis ipſe ſigno inſpecto falſum nos proferre dixit, ſed levitatem totius Aſiæ protulit; de qua nos et libenter et facile concedimus. Noſtra igitur laudatio, quam ille temporis cauſa nobis datam dicit, datam quidem confitetur, conſignata creta eſt: in illo autem teſtimonio, quod accuſatori dicitur datum, ceram eſſe vidimus.

Hic ego, Judices, ſi vos Acmonenſium decretis, ſi cæterorum Phrygum literis, permoveri putarem, vociferarer, et, quantum maxime poſſem, contenderem: teſtarer publicanos, excitarem negotiatores, veſtram etiam conſcientiam implorarem:

cera deprehenſa, confiderem totius teſtimonii fictam audaciam manifeſto comprehenſam atque oppreſſam teneri. Nunc vero non inſultabo vehementius, nec volitabo in hoc inſolentius; neque in iſtum nugatorem, tanquam in aliquem teſtem, invehar; neque in toto Acmonenſium teſtimonio, ſive hic confictum eſt, ut apparet, ſive miſſum domo eſt, ut dicitur, commovebor. Etenim, quibus ego iſtam laudationem remittam, quoniam ſunt, ut Aſclepiades dicit, leves, horum teſtimonium non pertimeſcam.

XVII. Venio nunc ad Dorylenſium teſtimonium; qui producti tabulas ſe publicas ad ſpeluncas perdidiſſe dixerunt. O paſtores, neſcio quos, cupidos literarum! ſi quidem nihil iſtis, præter literas, abſtulerunt. Sed aliud eſſe cauſæ ſuſpicamur, ne forte iſti parum verſuti eſſe videantur. Pœna eſt, ut opinor, Dorylenſium gravior, quam apud alios, falſarum et corruptarum literarum. Si veras protuliſſent, criminis nihil erat; ſi falſas, erat pœna: belliſſimum putarunt, dicere amiſſas.

Quieſcant igitur, et me hoc in lucro ponere, atque aliud agere, patiantur. Non ſinunt: ſupplet enim ille neſcio quis, et privatim dicit ſe dediſſe. Hoc vero ferri nullo modo poteſt. Qui de tabulis publicis recitat, iis, quæ in accuſatoris poteſtate fuerunt, non debet habere auctoritatem; ſed tamen judicium fieri videtur, cum tabulæ illæ ipſæ, cujuſquemodi ſunt, proferuntur. Cum vero is, quem nemo veſtrum vidit unquam, nemo, qui mortalis eſſet, audivit, tantum dicit, *Dedi*; dubitatis, Judices, quin ab hoc ignotiſſimo Phryge nobiliſſimum civem vindicetis? Atque huic eidem nuper tres equites Romani honeſti et graves, cum in cauſa liberali eum, qui aſſerebatur, cognatum ſuum eſſe diceret, non crediderunt. Qui hoc evenit, ut, qui locuples teſtis doloris et ſanguinis ſui non fuerit, idem ſit gravis auctor injuriæ publicæ?

Atque hic Dorylenſis nuper cum efferretur magna frequentia, conſeſſuque veſtro, mortis illius invidiam in L. Flaccum Lælius conferebat. Facis injuſte, Læli, ſi putas periculo noſtro

vivere tuos contubernales; præſertim quod tua negligentia factum arbitremur: homini enim Phrygi, qui arborem fici nunquam vidiſſet, fiſcinam ficorum objeciſti. Cujus mors te ex aliqua parte relevavit: edacem enim hoſpitem amiſiſti. Flacco vero quid profuit, qui valuit tamdiu, dum huc prodiret; mortuus eſt, aculeo jam dimiſſo, ac dicto teſtimonio? At iſtud columen actionis tuæ Mithridates, poſteaquam, biduum retentus teſtis a nobis, effudit, quæ voluit, omnia, reprehenſus, convictus, fractuſque diſceſſit; ambulat cum lorica: metuit homo doctus et ſapiens, ne L. Flaccus nunc ſcelere ſe alliget, cum jam teſtem illum effugere non poſſit; ut, qui ante dictum teſtimonium ſibi temperarit, cum tamen aliquid aſſequi poſſet, is nunc id agat, ut ad falſum avaritiæ teſtimonium verum etiam maleficii crimen adjungat. Sed de hoc teſte, totoque Mithridatico, diſſeruit et ſubtiliter et copioſe Q. Hortenſius: nos, ut inſtituimus, ad reliqua pergamus.

XVIII. Caput eſt omnium Græcorum concitandorum, qui cum accuſatoribus ſedet, Heraclides ille Temnites, homo ineptus et loquax, ſed, ut ſibi videtur, ita doctus, ut etiam magiſtrum illorum ſe eſſe dicat; et qui ita ſit ambitioſus, ut omnes vos noſque quotidie perſalutet. Temni uſque ad illam ætatem in ſenatum venire non potuit: et, qui ſe artem dicendi traditurum etiam cæteris profiteatur, ipſe omnibus turpiſſimis judiciis convictus eſt.

Pari felicitate una legatus venit Nicomedes, qui neque in ſenatum ulla conditione pervenire potuit, et furti, et pro ſocio, damnatus eſt. Nam princeps legationis Lyſanias adeptus eſt ordinem ſenatorium; ſed, cum rempublicam nimium amplecteretur, peculatus damnatus et bona et ſenatorium nomen amiſit. Hi tres etiam ærarii noſtri tabulas falſas eſſe voluerunt: nam ſervos novem ſe profeſſi ſunt habere, cum omnino ſine comite veniſſent. Decreto ſcribendo primum video affuiſſe Lyſaniam: cujus fratris bona, quod is populo non ſolvebat, prætore Flacco publice venierunt. Præterea Philippus eſt, Lyſaniæ gener, et

Hermobius, cujus frater Poles item pecuniæ publicæ eſt condemnatus.

XIX. Dicunt ſe Flacco, et iis, qui ſimul eſſent, drachmarum xv millia dediſſe. Cum civitate mihi res eſt acerrima, et conficientiſſima literarum; in qua nummus commoveri nullus poteſt ſine quinque prætoribus, tribus quæſtoribus, quatuor menſariis, qui apud illos a populo creantur. Ex hoc tanto numero deductus eſt nemo: et, cum illam pecuniam nominatim Flacco datam referant, majorem etiam aliam cum huic iidem darent, in ædem ſacram reficiendam, ſe perſcripſiſſe dicunt: quod minime convenit. Nam aut omnia occulte referenda fuerunt, aut aperte omnia. Cum perſcribunt nominatim Flacco; nihil timent, nihil verentur: cum operi publico referunt; iidem homines ſubito eundem, quem contempſerant, pertimeſcunt. Si prætor dedit, ut eſt ſcriptum, a quæſtore numeravit; quæſtor a menſa publica; menſa aut ex vectigali, aut ex tributo. Nunquam erit iſtud ſimile criminis, niſi mihi totam rationem omni et perſonarum genere et literarum explicaris; vel, quod eſt in eodem decreto ſcriptum, homines clariſſimos civitatis, ampliſſimis uſos honoribus, hoc prætore circumventos. Cur hi neque in judicio adſunt, neque in decreto nominantur? non enim credo ſignificari iſto loco illum, qui ſe erigit, Heraclidem.

Utrum enim in clariſſimis eſt civibus is, quem judicatum hic duxit Hermippus? qui hanc ipſam legationem, quam habet, non accepit a ſuis civibus, ſed uſque Tmolo petivit; cui nullus honos in ſua civitate habitus eſt unquam. Res autem ea, quæ tenuiſſimis committebatur, huic uni in vita commiſſa ſola eſt. Cuſtos, T. Aufidio prætore, frumento publico eſt poſitus: pro quo cum a P. Varino prætore pecuniam accepiſſet, celavit ſuos cives, ultroque iis ſumptum intulit. Quod poſteaquam Temni, literis a P. Varino miſſis, cognitum atque patefactum eſt; cumque eadem de re Cn. Lentulus, qui cenſor fuit, Temnitarum patronus, literas miſiſſet: Heraclidem iſtum Temni nemo poſtea vidit. Atque, ut ejus impudentiam perſpicere poſſitis, cauſam

ipſam, quæ leviſſimi hominis animum in Flaccum incitavit, quæſo cognoſcite.

XX. Fundum Cymæum Romæ mercatus eſt de pupillo Meculonio. Cum verbis ſe locupletem faceret, haberet nihil præter illam impudentiam, quam videtis, pecuniam ſumpſit mutuam a Sex. Stola, judice hoc noſtro, primario viro, qui et rem agnoſcit, neque hominem ignorat; qui tamen credidit P. Fulvii Veratii, lectiſſimi hominis, fide. Ei cum ſolveret, ſumpſit a C. et M. Fuſiis, equitibus Romanis, primariis viris. Hic hercule cornici oculum, ut dicitur: nam hunc Hermippum, hominem eruditum, civem ſuum, cui debebat eſſe notiſſimus, percuſſit; ejus enim fide ſumpſit a Fuſiis. Securus Hermippus Temnum proficiſcitur, cum iſte ſeſe pecuniam, quam hujus fide ſumpſerat, a diſcipulis ſuis diceret Fuſiis perſoluturum: habebat enim rhetor iſte adoleſcentes quoſdam locupletes, quos dimidio redderet ſtultiores, quam acceperat, ubi nihil poſſent diſcere, niſi ignorantiam literarum.

Neminem quidem adeo infatuare potuit, ut ei nummum ullum crederet. Itaque, cum Roma clam eſſet profectus, multoſque minutis mutuationibus fraudaviſſet; in Aſiam venit, Hermippoque percontanti de nomine Fuſiano reſpondet, ſe omnem pecuniam Fuſiis perſolviſſe. Interim, neque ita longo intervallo, libertus a Fuſiis cum literis ad Hermippum venit: pecunia petitur ab Hermippo. Hermippus ab Heraclide petit: ipſe tamen Fuſiis ſatisfacit abſentibus, et fidem ſuam liberat. Hunc æſtuantem et tergiverſantem judicio ille perſequitur: a recuperatoribus cauſa cognoſcitur.

Nolite exiſtimare, Judices, non unam et eandem omnibus in locis eſſe fraudatorum et infitiatorum impudentiam. Fecit eadem omnia, quæ noſtri debitores ſolent: negavit ſeſe omnino verſuram ullam feciſſe Romæ: Fuſiorum ſe affirmavit nunquam omnino nomen audiſſe: Hermippum vero ipſum, pudentiſſimum atque optimum virum, veterem amicum atque hoſpitem meum, ſplendidiſſimum atque ornatiſſimum civitatis ſuæ, probris

omnibus maledictiſque vexavit. Sed, cum ſe homo volubilis quadam præcipiti celeritate dicendi in illa oratione jactaret, repente, teſtimoniis Fuſiorum nominibuſque recitatis, homo audaciſſimus pertimuit, loquaciſſimus obmutuit: itaque recuperatores contra iſtum rem minime dubiam prima actione judicaverunt. Cum judicatum non faceret, addictus Hermippo, et ab hoc ductus eſt.

XXI. Habetis et honeſtatem hominis, et auctoritatem teſtimonii, et cauſam omnem ſimultatis. Atque is ab Hermippo miſſus, cum ei pauca mancipia vendidiſſet, Romam ſe contulit: deinde in Aſiam rediit, cum jam frater meus Flacco ſucceſſiſſet: ad quem adiit, cauſamque ita detulit; recuperatores, vi Flacci coactos, et metu, falſum invitos judicaviſſe. Frater meus pro ſua æquitate prudentiaque decrevit, ut, ſi judicatum negaret, in duplum iret; ſi metu coactos diceret, haberet eoſdem recuperatores. Recuſavit: et, quaſi nihil eſſet actum, nihil judicatum, ab Hermippo ibidem mancipia, quæ ipſe ei vendiderat, petere cœpit. M. Gratidius, legatus, ad quem eſt aditum, actionem ſe daturum negavit: re judicata ſtari oſtendit placere.

Iterum iſte, cui nullus eſſet uſquam conſiſtendi locus, Romam ſe retulit: perſequitur Hermippus, qui nunquam iſtius impudentiæ ceſſit. Petit Heraclides a C. Plotio ſenatore, viro primario, qui legatus in Aſia fuerat, mancipia quædam, quæ ſe, cum judicatum eſſet, per vim vendidiſſe dicebat. Q. Naſo, vir ornatiſſimus, qui prætor fuerat judex ſumitur: qui cum ſententiam ſecundum Plotium ſe dicturum oſtenderet, et ab eo judice abiret, quod judicium lege non erat, cauſam totam reliquit. Satiſne vobis, Judices, videor ad ſingulos teſtes accedere, neque, ut primo conſtitueram, tantummodo cum univerſo genere confligere?

Venio ad Lyſaniam ejuſdem civitatis, peculiarem tuum, Deciane, teſtem; quem tu cum ephebum Temni cognoſſes, quoniam te nudus delectarat, ſemper nudum eſſe voluiſti. Abduxiſti Temno Apollonidem: pecuniam adoleſcentulo grandi

fœnore, fiducia tamen accepta, occupaviſti: hanc fiduciam commiſſam tibi dicis; tenes hodie, ac poſſides. Eum tu teſtem ſpe recuperandi fundi paterni venire ad teſtimonium dicendum coegiſti; qui quoniam teſtimonium nondum dixit, quidnam ſit dicturus, expecto. Novi genus hominum, novi conſuetudinem, novi libidinem. Itaque, etſi teneo, quid ſit dicere paratus, nihil tamen contra diſputabo prius, quam dixerit: totum enim convertet, atque alia finget. Quamobrem et ille ſervet, quod paravit; et ego me ad id, quod attulerit, integrum conſervabo.

XXII. Venio nunc ad eam civitatem, in quam ego multa et magna ſtudia et officia contuli; et quam meus frater in primis colit atque diligit: quæ ſi civitas per viros bonos, graveſque homines, querelas ad vos detuliſſet, paulo commoverer magis. Nunc vero quid putem? Trallianos Mæandrio cauſam commiſiſſe, homini egenti, ſordido, ſine honore, ſine exiſtimatione, ſine cenſu? Ubi erant illi, Pythodori, Ætideni, Lepiſones, cæteri homines apud nos noti, inter ſuos nobiles? ubi illa magnifica et glorioſa oſtentatio civitatis? nonne eſſet puditum, ſi hanc cauſam agerent ſevere, non modo legatum, ſed Trallianum omnino, dici Mæandrium? huic tali legato, huic publico teſti, patronum ſuum jam inde a patre atque majoribus, L. Flaccum mactandum civitatis teſtimonio tradidiſſent?

Non eſt ita, Judices, non eſt profecto. Vidi ego in quodam judicio nuper Philodorum teſtem Trallianum, vidi Parrhaſium, vidi Archidemum, cum quidem idem hic mihi Mæandrius quaſi miniſtrator aderat, ſubjiciens, quid in ſuos cives, civitatemque, ſi vellem, dicerem: nihil enim illo homine levius, nihil egentius, inquinatius. Quare, ſi hunc habent auctorem Tralliani doloris ſui, ſi hunc cuſtodem literarum, ſi hunc teſtem injuriæ, ſi hunc auctorem querelarum, remittant ſpiritus, comprimant animos ſuos, ſedent arrogantiam, fateantur in Mæandrii perſona eſſe expreſſam faciem civitatis: ſin iſtum ſemper illi ipſi domi proterendum eſſe et conculcandum putaverunt; deſinant

putare auctoritatem eſſe in eo teſtimonio, cujus auctor inventus eſt nemo.

XXIII. Sed exponam, quid in re ſit, ut, quamobrem iſta civitas neque ſevere Flaccum oppugnarit, neque benigne defenderit, ſcire poſſitis. Erat ei Caſtriciano nomine irata; de quo toto reſpondit Hortenſius: invita ſolverat Caſtricio pecuniam, jamdiu debitam. Hinc totum odium, hinc omnis offenſio. Quo cum veniſſet Lælius ad iratos, et illud Caſtricianum vulnus dicendo refricuiſſet; exſiluerunt principes, neque in illa concione adfuerunt, neque ipſius decreti ac teſtimonii auctores eſſe voluerunt. Uſque eo orba fuit ab optimatibus illa concio, ut princeps principum eſſet Mæandrius; cujus lingua, quaſi flabello ſeditionis, illa tum eſt egentium concio ventilata.

Itaque civitatis pudentis, ut ego ſemper exiſtimavi, et gravis, ut ipſi exiſtimari volunt, juſtum dolorem querelaſque cognoſcite. Quæ pecunia fuerit apud ſe, Flacci patris nomine, collata a civibus, hanc a ſe eſſe ablatam queruntur. Alio loco quæram, quid licuerit Flacco: nunc tantum a Trallianis requiro, quam pecuniam a ſe ablatam queruntur, ſuamne dicant, ſibi a civitatibus collatam in uſum ſuum: cupio audire. Non, inquit, dicimus. Quid igitur? delatam ad nos, creditam nobis, L. Flacci patris nomine, ad hujus dies feſtos atque ludos. Quid tum? Hanc te, inquit, capere non licuit. Jam id videro: ſed primum illud tenebo. Queritur gravis, locuples, ornata civitas, quod non retinet alienum: ſpoliatam ſe dicit, quod id non habet, quod ejus non fuit. Quid hoc impudentius dici aut fingi poteſt? Delectum eſt oppidum, quo in oppido uno pecunia a tota Aſia ad honores L. Flacci poneretur: hæc pecunia tota ab honoribus tranſlata eſt in quæſtum et fœnerationem; recuperata eſt multis poſt annis.

XXIV. Quæ civitati facta eſt injuria? At moleſte fert civitas. Credo: avulſum eſt enim præter ſpem, quod erat ſpe devoratum, lucrum. At queritur. Impudenter facit: non enim omnia, quæ dolemus, eadem jure queri poſſumus. At accuſat verbis

graviſſimis. Non civitas, ſed imperiti homines, a Mæandrio concitati. Quo loco etiam atque etiam facite ut recordemini, quæ ſit temeritas multitudinis, quæ levitas propria Græcorum, quid in concione ſeditioſa valeat oratio. Hic, in hac graviſſima et moderatiſſima civitate, cum eſt forum plenum judiciorum, plenum magiſtratuum, plenum optimorum virorum et civium, cum ſpeculatur atque obſidet roſtra vindex temeritatis, et moderatrix officii, curia; tamen quantos fluctus excitari concionum videtis? Quid vos fieri cenſetis Trallibus? an id, quod Pergami? niſi forte hæ civitates exiſtimari volunt, facilius una ſe epiſtola Mithridatis moveri impellique potuiſſe, ut amicitiam populi Romani, fidem ſuam, jura omnia officii, humanitatiſque, violarent; quam ut filium teſtimonio læderent, cujus patrem armis pellendum a ſuis mœnibus cenſuiſſent.

Quare nolite mihi iſta nomina civitatum nobilium opponere: quos enim hoſtes hæc familia contempſit, nunquam eoſdem teſtes pertimeſcet. Vobis autem eſt confitendum, ſi conſiliis principum veſtræ civitates reguntur; non multitudinis temeritate, ſed optimatum conſilio, bellum ab iſtis civitatibus cum populo Romano eſſe ſuſceptum: ſin ille tum motus eſt temeritate imperitorum excitatus; patiamini me delicta vulgi a publica cauſa ſeparare.

XXV. At enim iſtam pecuniam huic capere non licuit. Utrum vultis patri Flacci licuiſſe, necne? Si licuit, ſicuti certe licuit; ad ejus honores collatam, ex quibus ipſe nihil capiebat, patris pecuniam recte abſtulit filius: ſi non licuit; tamen illo mortuo non modo filius, ſed quivis heres, rectiſſime potuit auferre. Ac tum quidem Tralliani, cum ipſi gravi fœnore iſtam pecuniam multos annos occupaviſſent, a Flacco tamen omnia, quæ voluerunt, impetraverunt: neque tam fuerunt impudentes, ut id, quod Lælius dixit, dicere auderent, hanc ab ſe pecuniam abſtuliſſe Mithridatem. Quis enim erat, qui non ſciret, in ornandis ſtudioſiorem Mithridatem, quam in ſpoliandis, Trallianis fuiſſe?

Quæ quidem a me ſi, ut dicenda ſunt, dicerentur, gravius agerem, Judices, quam adhuc egi, quantam Aſiaticis teſtibus fidem habere vos conveniret. Revocarem animos veſtros ad Mithridatici belli memoriam, ad illam univerſorum civium Romanorum per tot urbes, uno puncto temporis, miſeram crudelemque cædem: prætores noſtros deditos, legatos in vincula conjectos, nominis prope Romani memoriam cum veſtigio imperii non modo ex ædibus Græcorum, verum etiam ex literis, eſſe deletam. Mithridatem Deum, illum Patrem, illum Conſervatorem Aſiæ, illum Evium, Nyſium, Bacchum, Liberum, nominabant. Unum atque idem erat tempus, cum L. Flacco conſuli portas tota Aſia claudebat; Cappadocem autem illum non modo recipiebat ſuis urbibus, verum etiam ultro vocabat. Liceat hæc nobis, ſi oblivisci non poſſumus, at tacere: liceat mihi potius de levitate Græcorum queri, quam de crudelitate. Auctoritatem iſti habeant apud eos, quos eſſe omnino noluerunt: nam, quoſcunque potuerunt, togatos interemerunt; nomen civium Romanorum, quantum in ipſis fuit, ſuſtulerunt.

XXVI. In hac igitur urbe ſe jactent, quam oderunt: apud eos, quos inviti vident: in ea republica, ad quam opprimendam non animus eis, ſed vires defuerunt. Aſpiciant hunc florem legatorum, laudatorumque Flacci, ex vera atque integra Græcia: tum ſe ipſi expendant, tum cum his ſe comparent; tum, ſi audebunt, dignitati horum componant ſuam.

Adſunt Athenienſes, unde humanitas, doctrina, religio, fruges, jura, leges ortæ, atque in omnes terras diſtributæ, putantur: de quorum urbis poſſeſſione, propter pulchritudinem, etiam inter Deos certamen fuiſſe proditum eſt: quæ vetuſtate ea eſt, ut ipſa ex ſeſe ſuos cives genuiſſe dicatur; et eorum eadem terra parens, altrix, patria, dicatur: auctoritate autem tanta eſt, ut jam fractum prope ac debilitatum Græciæ nomen hujus urbis laude nitatur.

Adſunt Lacedæmonii: cujus civitatis ſpectata ac nobilitata virtus non ſolum natura corroborata, verum etiam diſciplina,

L l 2

putatur: qui ſoli toto orbe terrarum ſeptingentos jam annos amplius unis moribus, et nunquam mutatis legibus, vivunt. Adſunt ex Achaia cuncta multi legati, Bœotia, Theſſalia: quibus locis nuper legatus L. Flaccus, imperatore Metello, præfuit. Neque vero te, Maſſilia, prætereo, quæ L. Flaccum militem quæſtoremque cognoſti: cujus ego civitatis diſciplinam atque gravitatem non ſolum Græciæ, ſed haud ſcio an cunctis gentibus, anteponendam dicam: quæ, tam procul a Græcorum omnium regionibus, diſciplinis, linguaque diviſa, cum in ultimis terris, cincta Gallorum gentibus, barbariæ fluctibus alluatur, ſic optimatum conſilio gubernatur, ut omnes ejus inſtituta laudare facilius poſſint, quam æmulari. Hiſce utitur laudatoribus Flaccus, his innocentiæ teſtibus, ut Græcorum cupiditati Græcorum auxilio reſiſtamus.

XXVII. Quanquam quis ignorat, qui modo unquam mediocriter res iſtas ſcire curavit, quin tria Græcorum genera ſint vere? quorum uni ſunt Athenienſes, quæ gens Ionum habebatur; Æoles alteri; Dores tertii nominabantur. Atque hæc cuncta Græcia, quæ fama, quæ gloria, quæ doctrina, quæ plurimis artibus, quæ etiam imperio, et bellica laude, floruit, parvum quendam locum, ut ſcitis, Europæ tenet, ſemperque tenuit: Aſiæ maritimam oram, bello ſuperatam, cinxit urbibus, non ut munitam coloniis illam augeret, ſed ut obſeſſam teneret.

Quamobrem quæſo a vobis, Aſiatici teſtes, ut, cum vere recordari voletis, quantum auctoritatis in judicium afferatis, voſmetipſi deſcribatis Aſiam; nec, quid alienigenæ de vobis loqui ſoleant, ſed quid voſmetipſi de genere veſtro ſtatuatis, memineritis. Namque, ut opinor, Aſia veſtra conſtat ex Phrygia, Myſia, Caria, Lydia. Utrum igitur noſtrum eſt, an veſtrum, hoc proverbium, *Phrygem plagis fieri ſolere meliorem?* Quid de tota Caria? nonne hoc veſtra voce vulgatum eſt, ſi quid *cum periculo* experiri velis, *in Care* id potiſſimum eſſe faciendum? Quid porro in Græco ſermone tam tritum atque celebratum eſt, quam, ſi quis deſpicatui ducitur, ut *Myſorum ultimus*

eſſe dicatur? Nam quid ego dicam de Lydia? quis unquam Græcus comœdiam ſcripſit, in qua ſervus primarum partium non Lydus eſſet? Quamobrem quæ vobis ſit injuria, ſi ſtatuimus veſtro nobis judicio ſtandum eſſe de vobis?

Equidem mihi jam ſatis ſuperque dixiſſe videor de Aſiatico genere teſtium: ſed tamen veſtrum eſt, Judices, omnia, quæ dici poſſunt in hominum levitatem, inconſtantiam, cupiditatem, etiamſi a me minus dicuntur, veſtris animis et cogitatione comprehendere.

XXVIII. Sequitur auri illa invidia Judaici. Hoc nimirum eſt illud, quod non longe a gradibus Aureliis hæc cauſa dicitur: ob hoc crimen hic locus abs te, Læli, atque illa turba quæſita eſt: ſcis, quanta ſit manus, quanta concordia, quantum valeat in concionibus. Summiſſa voce agam, tantum ut judices audiant: neque enim deſunt, qui iſtos in me, atque in optimum quemque, incitent: quos ego, quo id facilius faciant, non adjuvabo. Cum aurum, Judæorum nomine, quotannis ex Italia, et ex omnibus veſtris provinciis, Hieroſolymam exportari ſoleret, Flaccus ſanxit edicto, ne ex Aſia exportari liceret. Quis eſt, Judices, qui hoc vere non laudare poſſit? Exportari aurum non oportere, cum ſæpe antea ſenatus, tum me conſule, graviſſime judicavit. Huic autem barbaræ ſuperſtitioni reſiſtere, ſeveritatis; multitudinem Judæorum, flagrantem nonnunquam in concionibus, pro republica contemnere, gravitatis ſummæ fuit.

At Cn. Pompeius, captis Hieroſolymis, victor ex illo fano nihil attigit. In primis hoc, ut multa alia, ſapienter, quod in tam ſuſpicioſa ac maledica civitate locum ſermoni obtrectatorum non reliquit: non enim, credo, religionem et Judæorum, et hoſtium, impedimento præſtantiſſimo imperatori, ſed pudorem, fuiſſe. Ubi ergo crimen eſt? quoniam quidem furtum nuſquam reprehendis, edictum probas, judicatum fateris, quæſitum et prolatum palam non negas, actum eſſe per viros primarios res ipſa declarat. Apameæ manifeſto comprehenſum, ante pedes prætoris in foro expenſum eſt auri pondo centum paulo

minus per Sex. Cæſium, equitem Romanum, caſtiſſimum hominem atque integerrimum: Laodiceæ viginti pondo paulo amplius per hunc ipſum L. Peducæum, judicem noſtrum: Adrumeti per Cn. Domitium, legatum: Pergami non multum.

Auri ratio conſtat: aurum in ærario eſt: furtum non reprehenditur: invidia quæritur: a judicibus oratio avertitur, vox in coronam turbamque effunditur. Sua cuique civitati religio, Læli, eſt; noſtra nobis. Stantibus Hieroſolymis, pacatiſque Judæis, tamen iſtorum religio ſacrorum a ſplendore hujus imperii, gravitate nominis noſtri, majorum inſtitutis, abhorrebat: nunc vero hoc magis, quod illa gens, quid de imperio noſtro ſentiret, oſtendit armis; quam cara Diis immortalibus eſſet, docuit, quod eſt victa, quod elocata, quod ſervata.

XXIX. Quamobrem, quoniam, quod crimen eſſe voluiſti, id totum vides in laudem eſſe converſum; veniamus jam ad civium Romanorum querelas. Ex quibus ſit ſane prima Deciani. Quid tibi tandem, Deciane, injuriæ factum eſt? Negotiaris in libera civitate. Primum patere me eſſe curioſum: quouſque negotiabere? præſertim cum ſis iſto loco natus. Annos jam triginta in foro verſaris; ſed tamen in Pergameno. Longo intervallo, ſi quando tibi peregrinari commodum eſt, Romam venis: affers faciem novam, nomen vetus, purpuram Tyriam; in qua tibi invideo, quod unis veſtimentis tamdiu lautus es.

Verum eſto: negotiari libet: cur non Pergami, Smyrnæ, Trallibus? ubi et multi cives Romani ſunt, et jus a noſtro magiſtratu dicitur. Otium te delectat: lites, turba, prætor, odio eſt: Græcorum libertate gaudes. Cur ergo unus tu Apollonidenſes, amantiſſimos populi Romani, fideliſſimoſque ſocios, miſeriores habes, quam aut Mithridates, aut etiam pater tuus, habuerit unquam? cur his per te frui libertate ſua, cur denique eſſe liberis, non licet? Homines ſunt tota ex Aſia frugaliſſimi, ſanctiſſimi, a Græcorum luxuria et levitate remotiſſimi, patresfamilias ſuo contenti, aratores, ruſticani: agros habent et natura perbonos, et diligentia culturaque meliores. In hiſce agris tu

prædia habere voluiſti. Omnino mallem, (et magis erat tuum, ſi te craſſi agri delectabant) hic alicubi in Cruſtumino aut in Capenati paraviſſes. Verum eſto: Catonis eſt dictum, *pedibus compenſari pecuniam*. Longe omnino a Tiberi ad Caicum: quo in loco etiam Agamemnon cum exercitu erraſſet, niſi ducem Telephum inveniſſet. Sed concedo id quoque: placuit oppidum, regio delectavit: emiſſes.

XXX. Amyntas eſt genere, honore, exiſtimatione, pecunia, princeps illius civitatis. Hujus ſocrum, mulierem imbecilli conſilii, ſatis locupletem, pellexit Decianus ad ſeſe; et, cum illa, quid ageretur, neſciret, in poſſeſſione prædiorum ejus familiam ſuam collocavit: uxorem abduxit ab Amynta prægnantem; quæ peperit apud Decianum filiam, hodieque apud Decianum eſt et uxor Amyntæ, et filia.

Num quid harum rerum a me fingitur, Deciane? Sciunt hæc omnes nobiles, ſciunt boni viri, ſciunt denique noſtri homines, ſciunt mediocres negotiatores. Exurge, Amynta: repete a Deciano, non pecuniam, non prædia; ſocrum denique ſibi habeat: reſtituat uxorem; reddat miſero patri filiam. Nam membra, quæ debilitavit lapidibus, fuſtibus, ferro; manus, quas contudit; digitos, quos confregit; nervos, quos concidit, reſtituere non poteſt: filiam, filiam, inquam, ærumnoſo patri, Deciane, redde.

Hæc Flacco non probaſſe te miraris? Cui, quæſo, tandem probaſti? Emptiones falſas, prædiorum proſcriptiones, cum mulierculis aperta circumſcriptione feciſti. Tutor his rebus Græcorum legibus adſcribendus fuit: Polemocratem ſcripſiſti, mercenarium et adminiſtrum conſiliorum tuorum. Adductus eſt in judicium Polemocrates de dolo malo, et de fraude, a Dione, hujus ipſius tutelæ nomine. Qui concurſus ex oppidis finitimis undique? qui dolor animorum? quæ querela? Condemnatus eſt Polemocrates ſententiis omnibus: irritæ venditiones, irritæ proſcriptiones. Non reſtituis. Defers ad Pergamenos, ut illi reciperent in ſuas literas publicas præclaras proſcriptiones et

emptiones tuas. Repudiant, rejiciunt. At qui homines? Pergameni, laudatores tui. Ita enim mihi gloriari viſus es laudatione Pergamenorum, quaſi honorem majorum tuorum aſſecutus eſſes; et hoc te ſuperiorem putabas eſſe, quam Lælium, quod te civitas Pergamena laudaret. Num honeſtior eſt civitas Pergamena, quam Smyrnæ? At ne ipſi quidem dicunt.

XXXI. Vellem tantum habere otii, ut poſſem recitare pſephiſma Smyrnæorum, quod fecerunt in Caſtricium mortuum: primum, ut in oppidum introferretur; quod aliis non conceditur: deinde, ut ferrent ephebi: poſtremo, ut imponeretur aurea corona mortuo. Hæc P. Scipioni, clariſſimo viro, cum eſſet Pergami mortuus, facta non ſunt. At Caſtricium quibus verbis, Dii immortales! *Decus patriæ, ornamentum populi Romani, florem juventutis,* appellant. Quare, Deciane, ſi cupidus es gloriæ, alia ornamenta cenſeo quæras.

Pergameni te deriſerunt. Quid? tu ludi te non intelligebas, cum tibi hæc recitabant, clariſſimum virum, præſtantiſſima ſapientia, ſingulari ingenio? mihi crede, ludebant. Cum vero coronam auream literis imponebant, re vera non plus aurum tibi, quam monedulæ, committebant; ne tum quidem hominum venuſtatem et facetias perſpicere potuiſti? Iſti igitur, iſti Pergameni, proſcriptiones, quas tu afferebas, repudiaverunt. P. Orbius, homo et prudens et innocens, contra te omnia decrevit.

XXXII. In P. Globulum, meum neceſſarium, fuiſti gratioſior. Utinam neque ipſum, neque me, pœniteret! Flaccum in curia decreviſſent. Veridicas adjungis cauſas inimicitiarum, quod patri L. Flacci, ædili curuli, pater tuus, tribunus plebis, diem dixerit. At iſtud ne ipſi quidem patri Flacci valde moleſtum eſſe debuit: præſertim cum ille, cui dies dicta eſt, prætor poſtea factus ſit, et conſul; ille, qui diem dixit, non potuerit privatus in civitate conſiſtere. Sed, ſi juſtas inimicitias putabas, cur, cum tribunus militum Flaccus eſſet, in ejus legione miles fuiſti, cum tibi per leges militares effugere liceret iniquitatem tribuni? Cur autem prætor te, inimicum paternum, in conſilium vocavit?

quæ quidem quam ſancte ſolita ſint obſervari, ſcitis omnes.

Nunc accuſamur ab iis, qui in conſilio nobis fuerunt. Decrevit Flaccus. Num aliud, atque oportuit? In liberos. Num aliter, ac cenſuit ſenatus? In abſentem decrevit. Cum ibidem eſſes, cum prodire nolles: non eſt hoc in abſentem reum. SENATUSCONSULTUM, et DECRETUM FLACCI. Quid, ſi non decreviſſet, ſed edixiſſet? quis poſſet vere reprehendere? Num etiam fratris mei literas, pleniſſimas humanitatis et æquitatis, reprehenſurus es? quas eaſdem mulieri a me datas apud Pataranos requiſivit. Recita literas Q. Ciceronis. LITERÆ Q. CICERONIS. Quid? hæc Apollonidenſes, occaſione facta, ad Flaccum detulerunt? apud Orbium acta non ſunt? ad Globulum delata non ſunt? Ad ſenatum noſtrum, me conſule, nonne legati Apollonidenſes omnia poſtulata de injuriis unius Deciani detulerunt? Ad hæc, prædia etiam in cenſu dedicaviſti. Mitto, quod aliena; mitto, quod poſſeſſa per vim; mitto, quod convicta ab Apollonidenſibus; mitto, quod a Pergamenis repudiata; mitto etiam, quod a noſtris magiſtratibus in integrum reſtituta; mitto, quod nullo jure, neque in re, neque in poſſeſſione tua.

Illud quæro, ſintne iſta prædia cenſui cenſendo: habeant jus civile: ſint, necne ſint, mancipi: ſubſignari apud ærarium, apud cenſorem, poſſint: in qua tribu denique iſta prædia cenſuiſti? Commiſiſti, ſi tempus aliquod gravius accidiſſet, ut ex iiſdem prædiis et Apollonide, et Romæ, imperatum eſſet tributum. Verum eſto: glorioſus fuiſti: voluiſti magnum agri modum cenſeri, et ejus agri, qui dividi plebi Romanæ non poteſt. Cenſus es præterea numeratæ pecuniæ centum triginta H-S millia. Eam opinor tibi numeratam non eſſe abs te. Sed hæc omitto. Cenſus es mancipia Amyntæ: neque huic ullam in eo feciſti injuriam: poſſidet enim ea mancipia Amyntas. Ac primo quidem pertimuit, cum te audiſſet ſervos ſuos eſſe cenſum: retulit ad juriſconſultos. Conſtabat inter omnes, ſi aliena cenſendo Decianus ſua facere poſſet, eum maxima habiturum eſſe * * *

* * * *Deeſt nonnihil.*

XXXIII. Habetis cauſam inimicitiarum; qua cauſa inflammatus Decianus ad Lælium detulerit hanc opimam accuſationem. Nam ita queſtus eſt Lælius, cum de perfidia Deciani diceret: Qui mihi auctor fuit, qui cauſam ad me detulit, quem ego ſum ſecutus, is a Flacco corruptus eſt, is me deſeruit ac prodidit. Siccine tu auctor tandem eum, cui tu in conſilio fuiſſes, apud quem omnes gradus dignitatis tuæ retinuiſſes, pudentiſſimum hominem, nobiliſſima familia natum, optime de republica meritum, in diſcrimen omnium fortunarum vocaviſti? Scilicet defendam Decianum; qui tibi in ſuſpicionem nullo ſuo delicto venit. Non eſt, mihi crede, corruptus. Quid enim fuit, quod ab eo redimeretur? ut duceret judicium? cui ſex horas omnino lex dedit. Quantum tandem ex his horis detraheret, ſi tibi morem gerere voluiſſet? Nimirum illud eſt, quod ipſe ſuſpicatur. Invidiſti ingenio ſubſcriptoris tui. Quod ornabat facile locum, quem prehenderat, et acute teſtes interrogabat, aut circumveniebat; fortaſſe feciſti et tu, et populi ſermo, ne exciperes. Idcirco Decianum uſque ad coronam applicuiſti. Sed, ut hoc veriſimile eſt, ita haud veriſimile, Decianum a Flacco eſſe corruptum.

Ita ſcitote, Judices, eſſe cætera: vel quod ait Luceius, L. Flaccum ſibi dare cupiſſe, ut a fide ſe abduceret, ſeſtertium vicies. Et eum tu accuſas avaritiæ, quem dicis ſeſtertium vicies voluiſſe perdere? Nam quid emebat, cum te emebat? ut ad ſe tranſires? quam partem cauſæ tibi daremus? An, ut enuntiares conſilia Lælii? qui teſtes ab eo prodirent? Quid? nos non videbamus habitare una? quis hoc neſcit? tabulas in Lælii poteſtate fuiſſe, num dubium eſt? An, ne vehementer, ne copioſe, accuſares? Nunc facis ſuſpicionem: ita enim dixiſti, ut neſcio quid abs te impetratum eſſe videatur.

XXXIV. At enim Androni Sextilio gravis injuria facta eſt, et non ferenda; quod, cum eſſet uxor ejus Valeria inteſtato mortua, ſic egit eam rem Flaccus, quaſi ad ipſum hereditas pertineret. In quo quid reprehendas, ſcire cupio. Quod falſum

intenderit? qui doces? Ingenua, inquit, fuit. O peritum juris hominem! Quid? ab ingenuis mulieribus hereditates lege non veniunt? In manum, inquit, convenerat. Nunc audio: ſed quæro, uſu, an coemptione. Uſu non potuit: nihil enim poteſt de tutela legitima ſine omnium tutorum auctoritate diminui. Coemptione? omnibus ergo auctoribus: in quibus certe Flaccum fuiſſe non dices.

Relinquitur illud, quod vociferari non deſtitit, non debuiſſe, cum prætor eſſet, ſuum negotium agere, aut mentionem facere hereditatis. Maximas audio tibi, L. Luculle, qui de L. Flacco ſententiam laturus es, pro tua eximia liberalitate, maximiſque beneficiis in tuos, veniſſe hereditates, cum Aſiam provinciam conſulari imperio obtineres. Si quis eas ſuas eſſe dixiſſet, conceſſiſſes? Tu, T. Vecti, ſi qua tibi in Africa venerit hereditas, uſu amittes? an tuum, nulla avaritia, ſalva dignitate, retinebis? At iſtius hereditatis, jam Globulo prætore, Flacci nomine petita poſſeſſio eſt. Non igitur impreſſio, non occaſio, non vis, non tempus, non imperium, non ſecures, ad injuriam faciendam Flacci animum impulerunt.

Itaque eodem etiam M. Lurco, vir optimus, meus familiaris, convertit aculeum teſtimonii ſui: negavit, a privato pecuniam in provincia prætorem petere oportere. Cur tandem, M. Lurco, non oportet? Eripere, extorquere, accipere contra leges, non oportet: petere non oportere nunquam oſtendes, niſi docueris non licere. An legationes ſumere liberas, exigendi cauſa, ſicut et tu ipſe nuper, et multi viri boni ſæpe fecerunt, rectum eſt? quod ego non reprehendo; ſocios video queri: prætorem, ſi hereditatem in provincia non reliquerit, non ſolum reprehendendum, verum etiam condemnandum, putas? Doti, inquit, Valeria pecuniam omnem ſuam dixerat.

XXXV. Nihil iſtorum explicari poteſt, niſi oſtenderis, illam in tutela Flacci non fuiſſe: ſi fuit, quæcunque ſine hoc auctore eſt dicta dos, nulla eſt. Sed tamen Lurconem, quanquam pro ſua dignitate moderatus eſt in teſtimonio dicendo religioni ſuæ,

tamen iratum Flacco eſſe vidiſtis. Neque enim occultavit cauſam iracundiæ ſuæ, neque reticendam putavit: queſtus eſt, libertum ſuum, Flacco prætore, eſſe damnatum. O conditiones miſeras adminiſtrandarum provinciarum! in quibus diligentia plena ſimultatum eſt, negligentia vituperationum: ubi ſeveritas periculoſa eſt; liberalitas ingrata: ſermo inſidioſus; aſſentatio pernicioſa: frons omnium familiaris; multorum animus iratus: iracundiæ occultæ; blanditiæ apertæ: venientes prætores expectant, præſentibus inſerviunt, abeuntes deſerunt. Sed omittamus querelas, ne noſtrum conſilium in prætermittendis provinciis laudare videamur.

Literas miſit de villico P. Septimii, hominis ornati, qui villicus cædem fecerat: Septimium ardentem iracundia videre potuiſtis. In Lurconis libertum judicium ex edicto dedit: hoſtis eſt Lurco. Quid igitur hominum gratioſorum ſplendidorumque libertis fuit Aſia tradenda? An ſimultates neſcio quas cum libertis veſtris Flaccus exercet? An vobis in veſtris veſtrorumque cauſis ſeveritas odio eſt; eandem laudatis, cum de nobis judicatis?

XXXVI. At iſte Andro, ſpoliatus bonis, ut dicitis, ad dicendum teſtimonium non venit. Quid, ſi veniat? Deciſionis arbiter C. Cæcilius fuit: quo ſplendore vir, qua fide, qua religione? Obſignator C. Sextilius, Lurconis ſororis filius: homo et pudens, et conſtans, et gravis. Si vis erat, ſi fraus, ſi metus, ſi circumſcriptio; quis pactionem fieri, quis adeſſe iſtos, coegit? Quid, ſi iſta omnis pecunia huic adoleſcentulo, L. Flacco, reddita eſt? ſi petita? ſi redacta? ſi per hunc Antiochum, paternum hujus adoleſcentis libertum, ſeni illi Flacco probatiſſimum? videmurne non ſolum avaritiæ crimen effugere, ſed etiam liberalitatis laudem aſſequi ſingularem? Communem enim hereditatem, quæ æqualiter ad utrumque lege veniſſet, conceſſit adoleſcenti, propinquo ſuo: nihil ipſe attigit de Valerianis bonis: quod ſtatuerat facere, adductus hujus pudore, et non ampliſſimis patrimonii copiis, id non ſolum fecit, ſed etiam prolixe

cumulateque fecit. Ex quo intelligi debet, eum contra leges pecunias non cepiſſe, qui tam fuerit in hereditate concedenda liberalis.

At Falcidianum crimen eſt ingens: talenta quinquaginta ſe Flacco dicit dediſſe. Audiamus hominem. Non adeſt. Quomodo igitur dicit? Epiſtolam mater ejus profert, et alteram ſoror: ſcriptum ad ſe dicunt eſſe ab illo, tantam pecuniam Flacco datam. Ergo is, qui ſi aram tenens juraret, crederet nemo, per epiſtolam, quod volet, injuratus probabit? At qui vir? quam non amicus ſuis civibus? qui patrimonium ſatis lautum, quod hic nobiſcum conficere potuit, Græcorum conviviis maluit diſſipare. Quid attinuit relinquere hanc urbem? libertate tam præclara carere? adire periculum navigandi? quaſi bona comeſſe Romæ non liceret. Nunc denique materculæ ſuæ feſtivus filius, aniculæ minime ſuſpicioſæ, purgat ſe per epiſtolam, ut eam pecuniam, qua cum trajecerat, non conſumpſiſſe, ſed Flacco dediſſe, videatur.

XXXVII. At fructus iſti Trallianorum Globulo prætore venierunt: Falcidius emerat H-S nongentis millibus. Si dat tantam pecuniam Flacco, nempe idcirco dat, ut rata ſit emptio. Emit igitur aliquid, quod certe multo pluris eſſet: dat de lucro, nihil detrahit de vivo: minus igitur lucri facit. Cur Albanum venire jubet? cur matri præterea blanditur? cur epiſtolis et ſororis et matris imbecillitatem aucupatur? Poſtremo, cur non audimus ipſum? Retinetur, credo, in provincia: mater negat; veniſſet, inquit, ſi eſſet denuntiatum. Tu certe coegiſſes, ſi ullum firmamentum in illo teſte poſuiſſes. Sed hominem ab negotio abducere noluiſti: magnum erat ei certamen propoſitum, magna cum Græcis contentio; qui tamen, ut opinor, jacent victi: nam iſte unus totam Aſiam magnitudine poculorum, bibendoque, ſuperavit. Sed tamen quis tibi, Læli, de epiſtolis iſtis indicavit? Mulieres negant ſe ſcire qui ſis. Ipſe igitur ille tibi, ſe ad matrem et ſororem ſcripſiſſe, narravit? An etiam ſcripſit oratu tuo?

At vero M. Æbutium, et conſtantiſſimum et pudentiſſimum hominem, Falcidii affinem, nihil interrogas? nihil ejus generum, pari fide præditum, C. Manilium? qui profecto de tanta pecunia, ſi eſſet data, nihil audiſſe non poſſet. His tu igitur epiſtolis, Deciane, recitatis, his mulierculis productis, illo abſente auctore laudato, tantum te crimen probaturum putaſti; præſertim cum ipſe, non deducendo Falcidium, judicium feceris, plus falſam epiſtolam habituram ponderis, quam ipſius præſentis fictam vocem, et ſimulatum dolorem?

XXXVIII. Sed quid ego de epiſtolis Falcidii, aut de Androne Sextilio, aut de Deciani cenſu, tamdiu diſputo et expoſtulo; de ſalute omnium noſtrum, de fortunis civitatis, de ſumma reipublicæ, taceo? quam vos univerſam in hoc judicio veſtris humeris, veſtris, inquam, humeris, Judices, ſuſtinetis. Videtis, in quo motu temporum, quanta in converſione rerum, ac perturbatione, verſemur. Cum alia multa certi homines, tum hoc vel maxime, moliuntur, ut veſtræ quoque mentes, veſtra judicia, veſtræ ſententiæ, optimo cuique infeſtiſſimæ atque inimiciſſimæ reperiantur. Gravia judicia, pro reipublicæ dignitate, multa de conjuratorum ſcelere feciſtis: non putant ſatis converſam rempublicam, niſi in eandem impiorum pœnam optime meritos cives detruſerint. Oppreſſus eſt C. Antonius. Eſto: habuit quandam ille infamiam ſuam: neque tamen ille ipſe, pro meo jure dico, vobis judicibus damnatus eſſet: cujus damnatione ſepulcrum L. Catilinæ, floribus ornatum, hominum audaciſſimorum, ac domeſticorum hoſtium, conventu epuliſque celebratum eſt: juſta Catilinæ facta ſunt. Nunc a Flacco Lentuli pœnæ per vos expetuntur. Quam poteſtis P. Lentulo, qui vos, in complexu liberorum conjugumque veſtrarum trucidatos, incendio patriæ ſepelire conatus eſt, mactare victimam gratiorem, quam ſi L. Flacci ſanguine illius nefarium in nos omnes odium ſaturaveritis?

Litemus igitur Lentulo, parentemus Cethego, revocemus ejectos: nimiæ pietatis et ſummi amoris in patriam viciſſim

nos pœnas, ſi ita placet, ſufferamus. Nos jam ab indicibus nominamur: in nos crimina finguntur: nobis pericula comparantur: quæ ſi per alios agerent; ſi denique per populi nomen civium imperitorum multitudinem concitaſſent; æquiore animo ferre poſſemus: illud vero ferri non poteſt, quod per ſenatores, et per equites Romanos, qui hæc omnia pro ſalute omnium communi conſilio, una mente atque virtute, geſſerunt, harum rerum auctores, duces, principes, ſpoliari omnibus fortunis, ac de civitate expelli, poſſe arbitrantur. Etenim populi Romani perſpiciunt jam mentem et voluntatem: omnibus rebus, quibus poteſt, populus Romanus ſignificat, quid ſentiat: nulla varietas eſt inter homines opinionis, nulla voluntatis, nulla ſermonis. Quare, ſi quis illuc me vocat, venio: populum Romanum diſceptatorem non modo non recuſo, ſed etiam depoſco. Vis abſit; ferrum ac lapides removeantur; operæ faceſſant; ſervitia ſileant. Nemo erit tam injuſtus, qui me audierit, ſi modo liber et civis, quin potius de præmiis meis, quam de pœna, cogitandum putet.

XXXIX. O Dii immortales! quid hoc miſerius? Nos, qui P. Lentulo ferrum et flammam de manibus extorſimus, imperitæ multitudinis judicio confidimus; lectiſſimorum civium et ampliſſimorum ſententias pertimeſcimus. M'. Aquilium patres noſtri, multis avaritiæ criminibus teſtimoniiſque convictum, quia cum fugitivis fortiter bellum geſſerat, judicio liberaverunt. Conſul ego nuper defendi C. Piſonem: qui, quia conſul fortis conſtanſque fuerat, incolumis eſt reipublicæ conſervatus. Defendi item conſul L. Murenam, conſulem deſignatum: nemo illorum judicum, clariſſimis viris accuſantibus, audiendum ſibi de ambitu putavit, cum, bellum jam gerente Catilina, omnes, me auctore, duos conſules Kalendis Januarii ſcirent eſſe oportere. Innocens et bonus vir, et omnibus rebus ornatus, bis hoc anno, me defendente, abſolutus eſt A. Thermus. Quanta, reipublicæ cauſa, lætitia populi Romani, quanta gratulatio, conſecuta eſt? Semper graves et ſapientes judices in rebus judicandis,

quid utilitas civitatis, quid communis ſalus, quid reipublicæ tempora poſcerent, cogitaverunt. Cum tabella vobis dabitur, Judices, non de Flacco dabitur ſolum : dabitur de ducibus auctoribuſque conſervandæ civitatis ; dabitur de omnibus bonis civibus ; dabitur de vobiſmetipſis ; dabitur de liberis veſtris, de vita, de patria, de ſalute communi. Non judicatis in hac cauſa de exteris nationibus, non de ſociis ; de vobis, ac veſtra republica, judicatis.

XL. Quod ſi provinciarum vos ratio magis movet, quam veſtra ; ego vero non modo non recuſo, ſed etiam poſtulo, ut provinciarum auctoritate moveamini. Etenim opponemus Aſiæ provinciæ primum magnam partem ejuſdem provinciæ, quæ pro hujus periculis legatos laudatoreſque miſit ; deinde provinciam Galliam, provinciam Ciliciam, provinciam Hiſpaniam, provinciam Cretam. Græcis autem, Lydis, et Phrygibus, et Myſis, obſiſtent Maſſilienſes, Rhodii, Lacedæmonii, Athenienſes, cuncta Achaia, Theſſalia, Bœotia. Septimio et Cælio, teſtibus, P. Servilius et A. Metellus, hujus pudoris integritatiſque teſtes, repugnabunt. Aſiaticæ juriſdictioni urbana juriſdictio reſpondebit : annui temporis criminationem omnis ætas L. Flacci, et perpetua vita, defendet. Et, ſi prodeſſe L. Flacco, Judices, debet, quod ſe tribunum militum, quod quæſtorem, quod legatum, imperatoribus clariſſimis, exercitibus ornatiſſimis, provinciis graviſſimis, dignum ſuis majoribus præſtitit ; proſit, quod hic, vobis videntibus, in periculis communibus omnium veſtrum ſua pericula cum meis conjunxit : proſint honeſtiſſimorum municipiorum coloniarumque laudationes : proſit etiam ſenatus populique Romani præclara et vera laudatio.

O nox illa, quæ pene æternas huic urbi tenebras attuliſti ! cum Galli ad bellum, Catilina ad urbem, conjurati ad ferrum et flammam, vocabantur ; cum ego te, Flacce, cælum noctemque conteſtans, flens flentem obteſtabar ; cum tuæ fidei optimæ et ſpectatiſſimæ ſalutem urbis et civium commendabam. Tu, tum, Flacce, prætor, communis exitii nuntios cepiſti ; tu

incluſam in literis reipublicæ peſtem deprehendiſti; tu periculorum indicia, tu ſalutis auxilia, ad me et ad ſenatum attuliſti. Quæ tibi tum gratiæ ſunt a me actæ? quæ ab ſenatu? quæ a bonis omnibus? quis tibi, quis C. Pontinio, fortiſſimo viro, quemquam bonum putaret unquam non ſalutem, verum honorem ullum, denegaturum? O nonæ illæ Decembres, quæ, me conſule, fuiſtis! quem ego diem vere natalem hujus urbis, aut certe ſalutarem, appellare poſſum.

XLI. O nox illa, quam iſte eſt dies conſecutus, fauſta huic urbi! miſerum me, metuo ne funeſta nobis. Qui tum animus L. Flacci, (nihil dicam enim de me) qui amor in patriam, quæ virtus, quæ gravitas, extitit? Sed quid ea commemoro, quæ tum, cum agebantur, uno conſenſu omnium, una voce populi Romani, uno orbis terræ teſtimonio, in cælum laudibus efferebantur? nunc vereor, ne non modo non proſint, verum etiam aliquid obſint. Etenim multo acriorem improborum interdum memoriam eſſe ſentio, quam bonorum. Ego te, ſi quid gravius acciderit, ego te, inquam, Flacce, prodidero: mea dextera illa, mea fides, mea promiſſa, cum te, ſi rempublicam conſervaremus, omnium bonorum præſidio, quoad viveres, non modo munitum, ſed etiam ornatum, fore pollicebar. Putavi, ſperavi, etiam ſi honos noſter vobis vilior fuiſſet, ſalutem certe caram futuram.

At, L. Flaccum quidem, Judices, ſi, quod Dii immortales omen avertant! gravis injuria afflixerit; nunquam tamen proſpexiſſe veſtræ ſaluti, conſuluiſſe vobis, liberis, conjugibus, fortunis veſtris, pœnitebit: ſemper ita ſentiet, talem ſe animum et generis dignitati, et pietati ſuæ, et patriæ, debuiſſe. Vos ne pœniteat tali civi non peperciſſe, per Deos immortales! Judices, providete. Quotus enim quiſque eſt, qui hanc in republica ſectam ſequatur, qui vobis, qui veſtri ſimilibus, placere cupiat, qui optimi atque ampliſſimi cujuſque hominis atque ordinis auctoritatem magni putet; cum illam viam ſibi videant expeditiorem ad honores, et ad omnia, quæ concupiverunt?

XLII. Sed cætera ſint eorum; ſibi habeant poteſtatem, ſibi honores, ſibi cæterorum commodorum ſummas facultates: liceat iis, qui hæc ſalva eſſe voluerunt, ipſis eſſe ſalvis. Nolite, Judices, exiſtimare, eos, quibus integrum eſt, qui nondum ad honores acceſſerunt, non expectare hujus exitum judicii. Si L. Flacco tantus amor in bonos omnes, tantum in rempublicam ſtudium, calamitati fuerit; quem poſthac tam amentem fore putatis, qui non illam viam vitæ, quam ante præcipitem et lubricam eſſe ducebat, huic planæ et ſtabili præponendam eſſe arbitretur? Quod ſi talium civium vos, Judices, tædet; oſtendite: mutabunt ſententiam, qui potuerint; conſtituent, quid agant, quibus integrum eſt: nos, qui jam progreſſi ſumus, hunc exitum noſtræ temeritatis feremus. Sin hoc animo quam plurimos eſſe vultis, declarabitis hoc judicio, quid ſentiatis.

Huic, huic miſero puero, veſtro ac liberorum veſtrorum ſupplici, Judices, hoc judicio vivendi præcepta dabitis. Cui ſi patrem conſervatis; qualis ipſe debeat eſſe civis, præſcribetis: ſin eripitis; oſtendetis, bonæ rationi, et conſtanti, et gravi, nullum a vobis fructum eſſe propoſitum. Qui vos, quoniam eſt id ætatis, ut ſenſum jam percipere poſſit ex mœrore patrio, auxilium nondum patri ferre poſſit, orat, ne ſuum luctum patris lacrymis, patris mœrorem ſuo fletu, augeatis. Qui etiam me intuetur, me vultu appellat, meam quodammodo flens fidem implorat; ac repetit eam, quam ego patri ſuo quondam pro ſalute patriæ ſpoponderim, dignitatem. Miſeremini familiæ, Judices, miſeremini fortiſſimi patris, miſeremini filii: nomen clariſſimum et fortiſſimum, vel generis, vel vetuſtatis, vel hominis cauſa, reipublicæ reſervate.

PRO

P. SYLLA

ORATIO XXV.

I. MAXIME vellem, Judices, ut P. Sylla et antea dignitatis ſuæ ſplendorem obtinere, et poſt calamitatem acceptam modeſtiæ fructum aliquem potuiſſet percipere. Sed, quoniam ita tulit caſus infeſtus, ut ampliſſimo in honore cum communi ambitionis invidia, tum ſingulari Autronii odio, everteretur; et in his priſtinæ fortunæ reliquiis miſeris, et afflictis, tamen haberet quoſdam, quorum animos ne ſupplicio quidem ſuo ſatiare poſſet: quanquam ex hujus incommodis magnam animo moleſtiam capio, tamen in cæteris malis facile patior oblatum mihi tempus, in quo viri boni lenitatem meam miſericordiamque, notam omnibus quondam, nunc, quaſi intermiſſam, agnoſcerent; improbi ac perditi cives, redomiti atque victi, præcipitante republica, vehementem me fuiſſe atque fortem, conſervata, mitem ac miſericordem, faterentur.

Et, quoniam L. Torquatus, meus familiaris ac neceſſarius, Judices, exiſtimavit, ſi noſtram in accuſatione ſua neceſſitatem familiaritatemque violaſſet, aliquid ſe de auctoritate meæ defenſionis poſſe detrahere; cum hujus periculi propulſatione conjungam defenſionem officii mei. Quo quidem genere non uterer orationis, Judices, hoc tempore, ſi mea ſolum intereſſet: multis enim mihi locis et data facultas eſt, et ſæpe dabitur, de mea laude dicendi. Sed, ut ille, Judices, quantum de mea auctoritate diripuiſſet, tantum ſe de ejus præſidiis deminuturum ſperavit;

ſic hoc ego ſentio, ſi mei facti rationem vobis, conſtantiamque hujus officii ac defenſionis, probavero, cauſam quoque me P. Syllæ probaturum.

Ac primum abs te illud, L. Torquate, quæro, cur me a cæteris clariſſimis viris, ac principibus civitatis, in hoc officio, atque in hoc defenſionis jure, ſecernas. Quid enim eſt, quamobrem abs te Q. Hortenſii factum, clariſſimi viri atque ornatiſſimi civis, non reprehendatur, reprehendatur meum? Nam, ſi initum eſt conſilium a P. Sylla inflammandæ civitatis, hujus extinguendi imperii, delendæ urbis; mihi majorem hæc res dolorem, quam Q. Hortenſio, mihi majus odium, afferre debent? meum denique gravius eſſe judicium, qui adjuvandus in his cauſis, qui oppugnandus, qui defendendus, qui deſerendus, eſſe videatur?

II. Ita, inquit: tu enim inveſtigaſti, tu patefeciſti, conjurationem. Quod cum dicit, non attendit, eum, qui patefecerit, hoc curaſſe, ut id omnes viderent, quod antea fuiſſet occultum. Quare iſta conjuratio, ſi patefacta per me eſt, tam patet Hortenſio, quam mihi. Quem cum videas, hoc honore, auctoritate, virtute, conſilio præditum, non dubitaſſe, quin innocentem P. Syllam defenderet; quæro, cur, qui aditus ad cauſam Hortenſio patuerit, mihi interclufus eſſe debuerit. Quæro illud etiam, ſi me, qui defendo, reprehendendum putas eſſe, quid tandem de his exiſtimas ſummis viris et clariſſimis civibus, quorum ſtudio et dignitate celebrari hoc judicium, ornari cauſam, defendi hujus innocentiam, vides? non enim una eſt ratio defenſionis ea, quæ poſita eſt in oratione: omnes, qui adſunt, qui laborant, qui ſalvum volunt, pro ſua parte atque auctoritate defendunt.

An vero, in quibus ſubſelliis hæc ornamenta ac lumina reipublicæ viderem, in his me apparere nollem, quorum ego opera illum in locum, atque in hanc celſiſſimam ſedem dignitatis atque honoris, multis meis ac magnis laboribus et periculis, aſcendiſſem? Atque, ut intelligas, Torquate, quem accuſes, ſi te id offendit, quod ego, qui hoc genere quæſtionis defenderim

neminem, non deſim P. Syllæ; recordare de cæteris, quos adeſſe huic vides: intelliges et de hoc, et de cæteris, judicium meum et horum par atque unum fuiſſe.

Quis noſtrum adfuit Vargunteio? nemo: ne hic quidem Q. Hortenſius, præſertim qui illum ſolus antea de ambitu defendiſſet: non enim jam ſe ullo officio cum illo conjunctum arbitrabatur, cum ille, tanto ſcelere commiſſo, omnium officiorum ſocietatem diremiſſet. Quis noſtrum Ser. Syllam, quis P. Lentulum, quis M. Leccam, quis Cornelium, defendendum putavit? quis his horum adfuit? nemo. Quid ita? quia cæteris in cauſis etiam nocentes viri boni, ſi neceſſarii ſunt, deſerendos eſſe non putant: in hoc crimine non ſolum levitatis eſt culpa, verum etiam quædam contagio ſceleris, ſi defendas eum, quem obſtrictum eſſe patriæ parricidio ſuſpicere. Quid? Autronio nonne ſodales, non collegæ ſui, non veteres amici, quorum ille copia quondam abundarat, non hi omnes, qui ſunt in republica principes, defuerunt? Immo etiam teſtimonio plerique læſerunt: ſtatuerant, tantum illud eſſe maleficium, quod non modo non occultari per ſe, ſed etiam aperiri illuſtrarique, deberet.

III. Quamobrem quid eſt, quod mirere, ſi cum iiſdem me in hac cauſa vides adeſſe, cum quibus in cæteris intelligis abfuiſſe? Niſi vero me unum vis ferum præter cæteros, me aſperum, me inhumanum, exiſtimari; me ſingulari immanitate et crudelitate præditum. Hanc mihi tu ſi, propter res meas geſtas, imponis in omni vita mea perſonam, Torquate, vehementer erras: me natura miſericordem, patria ſeverum; crudelem nec patria, nec natura, eſſe voluit. Denique iſtam ipſam perſonam vehementem et acrem, quam mihi tum tempus et reſpublica impoſuit, jam voluntas, et natura ipſa, detraxit: illa enim ad breve tempus ſeveritatem poſtulavit; hæc in omni vita miſericordiam lenitatemque deſiderat.

Quare nihil eſt, quod ex tanto comitatu virorum ampliſſimorum me unum abſtrahas. Simplex officium, atque una eſt

bonorum omnium cauſa. Nihil erit, quod admirere poſthac; ſi in ea parte, in qua hos animadverteris, me videbis. Nulla eſt enim in republica cauſa mea propria: tempus agendi fuit magis mihi proprium, quam cæteris; doloris vero, et timoris, et periculi, fuit illa cauſa communis. Neque enim princeps tunc ad ſalutem eſſe potuiſſem, ſi eſſe alii comites noluiſſent. Quare neceſſe eſt, quod mihi conſuli præcipuum fuit præter alios, id jam privato cum cæteris eſſe commune. Neque ego hoc partiendæ invidiæ, ſed communicandæ laudis, cauſa loquor: oneris mei partem nemini impertio; gloriæ, bonis omnibus.

In Autronium teſtimonium dixiſti, inquit: Syllam defendis. Hoc totum ejuſmodi eſt, Judices, ut, ſi ego ſim inconſtans ac levis, nec teſtimonio fidem tribui convenerit, nec defenſioni auctoritatem. Sin eſt in me ratio reipublicæ, religio privati officii, ſtudium retinendæ voluntatis bonorum; nihil minus accuſator debet dicere, quam a me defendi Syllam, teſtimonio læſum eſſe Autronium. Videor enim non ſolum ſtudium ad defendendas cauſas, verum opinionis aliquid et auctoritatis, afferre: qua et moderate ego utar, Judices, et omnino non uterer, ſi ille me non coegiſſet.

IV. Duæ conjurationes abs te, Torquate, conſtituuntur: una, quæ, Lepido et Volcatio conſulibus, patre tuo conſule deſignato, facta eſſe dicitur; altera, quæ me conſule. Harum in utraque Syllam dicis fuiſſe. Patris tui, fortiſſimi viri, atque optimi conſulis, ſcis me conſiliis non interfuiſſe; ſcis me, cum mihi ſummus tecum uſus eſſet, tamen illorum expertem temporum et ſermonum fuiſſe: credo, quod nondum penitus in republica verſabar, quod nondum ad propoſitum mihi finem honoris perveneram, quod mea me ambitio et forenſis labor ab omni illa cogitatione abſtrahebat.

Quis ergo intererat veſtris conſiliis? Omnes hi, quos vides huic adeſſe, et in primis Q. Hortenſius: qui, cum propter honorem ac dignitatem, atque animum eximium in rempublicam, tum propter ſummam familiaritatem, ſummumque amorem in

patrem tuum, tum communibus tum præcipuis patris tui periculis commovebatur. Ergo iſtius conjurationis crimen defenſum ab eo eſt, qui interfuit, qui cognovit, qui particeps et conſilii veſtri fuit, et timoris: cujus in hoc crimine propulſando cum eſſet copioſiſſima atque ornatiſſima oratio, tamen non minus inerat auctoritatis in ea, quam facultatis. Illius igitur conjurationis, quæ facta contra vos, delata ad vos, a vobis prolata, eſſe dicitur, ego teſtis eſſe non potui: non modo enim nihil comperi, ſed vix ad aures meas iſtius ſuſpicionis fama pervenit.

Qui vobiſcum in conſilio fuerunt, qui vobiſcum illa cognorunt, quibus ipſis periculum tum conflari putabatur, qui Autronio non adfuerunt, qui in illum teſtimonia gravia dixerunt, hunc defendunt, huic adſunt, in hujus periculo declarant, ſe non crimine conjurationis, ne adeſſent cæteris, ſed hominum maleficio, deterritos eſſe. Mei conſulatus autem tempus, et crimen maximæ conjurationis, a me defendetur. Atque inter nos partitio non eſt fortuito, Judices, nec temere facta: ſed, cum videremus, eorum criminum nos patronos adhiberi, quorum teſtes eſſe poſſemus, uterque noſtrum id ſibi ſuſcipiendum putavit, de quo aliquid ſcire ipſe atque exiſtimare potuiſſet.

V. Et, quoniam de criminibus ſuperioris conjurationis Hortenſium diligenter audiſtis, de hac conjuratione, quæ me conſule facta eſt, hoc primum attendite. Multa, cum eſſem conſul, de ſummis reipublicæ periculis audivi, multa quæſivi, multa cognovi: nullus unquam de Sylla nuntius ad me, nullum indicium, nullæ literæ pervenerunt, nulla ſuſpicio. Multum hæc vox fortaſſe deberet valere ejus hominis, qui conſul inſidias reipublicæ conſilio inveſtigaſſet, veritate aperuiſſet, magnitudine animi vindicaſſet, cum ipſe nihil audiſſe de P. Sylla, nihil ſuſpicatum eſſe, diceret. Sed ego nondum utor hac voce ad hunc defendendum: ad purgandum me potius utor; ut mirari Torquatus deſinat, me, qui Autronio abfuerim, Syllam defendere.

Quæ enim Autronii fuit cauſa? quæ Syllæ eſt? Ille ambitus judicium tollere ac diſturbare primum conflato voluit

gladiatorum ac fugitivorum tumultu ; deinde, id quod vidimus omnes, lapidatione atque concurſu : Sylla, ſi ſibi ſuus pudor ac dignitas non prodeſſet, nullum auxilium requiſivit. Ille damnatus ita ſe gerebat, non ſolum conſiliis et ſermonibus, verum etiam aſpectu atque vultu, ut inimicus eſſe ampliſſimis ordinibus, infeſtus bonis omnibus, hoſtis patriæ, videretur : hic ſe ita fractum illa calamitate atque afflictum putavit, ut nihil ſibi ex priſtina dignitate ſupereſſe arbitraretur, niſi quod modeſtia retinuiſſet.

Hac vero in conjuratione, quid tam conjunctum, quam ille cum Catilina, cum Lentulo ? quæ tanta ſocietas ullis inter ſe rerum optimarum, quanta ei cum illis ſceleris, libidinis, audaciæ ? quod flagitium Lentulus non cum Autronio concepit ? quod ſine eodem illo Catilina facinus admiſit ? cum interim Sylla cum eiſdem illis non modo noctem ſolitudinemque non quæreret, ſed ne mediocri quidem ſermone et congreſſu conjungeretur. Illum Allobroges, maximarum rerum veriſſimi indices, illum multorum literæ ac nuntii, coarguerunt : Syllam interea nemo inſimulavit, nemo nominavit. Poſtremo, ejecto, ſive emiſſo, jam ex urbe Catilina, ille arma miſit, cornua, tubas, falces, ſigna, legiones ; ille relictus intus, expectatus foris, Lentuli pœna compreſſus, convertit ſe aliquando ad timorem, nunquam ad ſanitatem : hic contra ita quievit, ut eo tempore omni Neapoli fuerit, ubi neque homines fuiſſe putantur hujus affines ſuſpicionis ; et locus eſt ipſe non tam ad inflammandos calamitoſorum animos, quam ad conſolandos, accommodatus.

VI. Propter hanc igitur tantam diſſimilitudinem hominum, atque cauſarum, diſſimilem me in utroque præbui. Veniebat enim ad me, et ſæpe veniebat, Autronius, multis cum lacrymis, ſupplex, ut ſe defenderem ; et ſe meum condiſcipulum in pueritia, familiarem in adoleſcentia, collegam in quæſtura, commemorabat fuiſſe : multa mea in ſe, nonnulla etiam ſua in me, proferebat officia. Quibus ego rebus, Judices, ita flectebar animo atque frangebar, ut etiam ex memoria, quas mihi ipſi fecerat

inſidias, deponerem; ut jam immiſſum eſſe ab eo C. Cornelium, qui me in ſedibus meis, in conſpectu uxoris meæ ac liberorum meorum, trucidaret, oblivifcerer. Quæ ſi de uno me cogitaſſet; qua mollitia ſum animi ac lenitate, nunquam mehercule illius lacrymis ac precibus reſtitiſſem. Sed, cum mihi patriæ, cum veſtrorum periculorum, cum hujus urbis, cum illorum delubrorum atque templorum, cum puerorum infantium, cum matronarum ac virginum, veniebat in mentem; et cum illæ infeſtæ ac funeſtæ faces, univerſumque totius urbis incendium, cum tela, cum cædes, cum civium cruor, cum cinis patriæ, verſari ante oculos atque animum memoria refricare cœperat: tum denique ei reſiſtebam, neque ſolum illi hoſti ac parricidæ, ſed his etiam propinquis illius, Marcellis, patri et filio, quorum alter apud me parentis gravitatem, alter filii ſuavitatem, obtinebat: neque me arbitrabar ſine ſummo ſcelere poſſe, quod maleficium in aliis vindicaſſem, idem in illorum ſocio, cum ſcirem, defendere.

Atque idem ego neque P. Syllam ſupplicem ferre, neque eoſdem Marcellos pro hujus periculis lacrymantes aſpicere, neque hujus M. Meſſallæ, hominis neceſſarii, preces ſuſtinere, potui. Neque enim eſt cauſa adverſata naturæ; nec homo, nec res, miſericordiæ meæ repugnavit: nuſquam nomen, nuſquam veſtigium fuerat; nullum crimen, nullum indicium, nulla ſuſpicio. Suſcepi cauſam, Torquate, ſuſcepi, et feci libenter, ut me, quem boni conſtantem ſemper, ut ſpero, exiſtimaſſent, eundem ne improbi quidem crudelem dicerent.

VII. Hic ait ſe ille, Judices, regnum meum ferre non poſſe. Quod tandem, Torquate, regnum? conſulatus, credo, mei: in quo ego imperavi nihil, ſed contra patribus conſcriptis et bonis omnibus parui: quo in magiſtratu non inſtitutum eſt a me, Judices, regnum, ſed non permiſſum. An tum in tanto imperio, tanta poteſtate, non dicis fuiſſe regem; nunc privatum regnare dicis? quo tandem nomine? Quod, in quos teſtimonia dixiſti, inquit, damnati ſunt; quem defendis, ſperat ſe abſolutum iri.

Hic tibi ego de teſtimoniis meis hoc reſpondeo: ſi falſum dixerim, te in eos dixiſſe; ſin verum, non eſſe hoc regnare, cum verum juratus dicas, probare.

De hujus ſpe tantum dico, nullas a me opes P. Syllam, nullam potentiam, nihil denique, præter fidem defenſionis, expectare. Niſi tu, inquit, cauſam recepiſſes, nunquam mihi reſtitiſſet; ſed, indicta cauſa, profugiſſet. Si jam hoc tibi concedam, Q. Hortenſium, tanta gravitate hominem, ſi hos tales viros, non ſuo ſtare judicio, ſed meo; ſi hoc tibi dem, quod credi non poteſt, niſi ego huic adeſſem, hos adfuturos non fuiſſe: uter tandem rex eſt, iſne, cui innocentes homines non reſiſtunt, an is, qui calamitoſos non deſerit? At hic etiam, id quod tibi neceſſe minime fuit, facetus eſſe voluiſti, cum Tarquinium, et Numam, et me, tertium peregrinum regem, eſſe dixiſti. Mitto jam de rege quærere; illud quæro, peregrinum cur me eſſe dixeris: nam, ſi ita ſum, non tam eſt admirandum, regem eſſe me, quia, ut tu vis, etiam peregrini reges Romæ fuerunt, quam conſulem Romæ fuiſſe peregrinum.

Hoc dico, inquit, te eſſe ex municipio. Fateor, et addo etiam, ex eo municipio, unde iterum jam ſalus huic urbi imperioque miſſa eſt. Sed ſcire ex te pervelim, quamobrem, qui ex municipiis veniant, peregrini tibi eſſe videantur: nemo enim iſtuc M. illi Catoni ſeni, cum plurimos haberet inimicos, nemo T. Coruncanio, nemo Curio, nemo huic ipſi noſtro C. Mario, cum ei multi inviderent, objecit unquam. Equidem vehementer lætor, eum eſſe me, in quem tu, cum cuperes, nullam contumeliam jacere potueris, quæ non ad maximam partem civium conveniret.

VIII. Sed tamen te a me, pro magnis cauſis noſtræ neceſſitudinis, monendum eſſe etiam atque etiam puto. Non poſſunt omnes eſſe patricii: ſi verum quæris, ne curant quidem; nec ſe æquales tui, propter iſtam cauſam, abs te anteiri putant. Ac, ſi tibi nos peregrini videmur, quorum jam et nomen et honos inveteravit, et huic urbi, et hominum famæ ac ſermonibus;

quam tibi illos competitores tuos peregrinos videri neceſſe erit, qui jam ex tota Italia delecti tecum de honore et de omni dignitate contendunt? quorum cave tu quemquam peregrinum appelles, ne peregrinorum ſuffragiis obruare. Qui ſi attulerint nervos et induſtriam; mihi crede, excutient tibi iſtam verborum jactationem, et te ex ſomno ſæpe excitabunt, nec patientur ſe abs te, niſi virtute vincentur, honore ſuperari.

Ac, ſi, Judices, cæteris patriciis me et vos peregrinos videri oporteret, a Torquato tamen hoc vitium ſileretur: eſt enim ipſe a materno genere municipalis, honeſtiſſimi ac nobiliſſimi generis, ſed tamen Aſculani. Aut igitur doceat Picentes ſolos non eſſe peregrinos, aut gaudeat ſuo generi me meum ante non ponere. Quare neque me peregrinum poſthac dixeris, ne gravius refutere; neque regem, ne derideare. Niſi forte regium tibi videtur, ita vivere, ut non modo homini nemini, ſed ne cupiditati quidem ulli, ſervias; contemnere omnes libidines; non auri, non argenti, non cæterarum rerum, indigere; in ſenatu ſentire libere; populi utilitati magis conſulere, quam voluntati; nemini cedere, multis obſiſtere. Si hoc putas eſſe regium; me regem eſſe confiteor: ſin te potentia mea, ſi dominatio, ſi denique aliquod dictum arrogans aut ſuperbum, movet; quin tu id potius profers, quam verbi invidiam, contumeliamque maledicti.

IX. Ego, tantis a me beneficiis in republica poſitis, ſi nullum aliud mihi præmium a ſenatu populoque Romano, niſi honeſtum otium, poſtularem, quis non concederet? Sibi haberent honores, ſibi imperia, ſibi provincias, ſibi triumphos, ſibi alia præclaræ laudis inſignia; mihi liceret ejus urbis, quam conſervaſſem, conſpectu, tranquillo animo et quieto, frui? Quid, ſi hoc non poſtulo? ſi ille labor meus priſtinus, ſi ſollicitudo, ſi officia, ſi operæ, ſi vigiliæ, deſerviunt amicis, præſto ſunt omnibus? ſi neque amici in foro requirunt ſtudium meum, neque reſpublica in curia? ſi me non modo rerum geſtarum vacatio, ſed neque honoris neque ætatis excuſatio, vindicat a labore? ſi voluntas mea, ſi induſtria, ſi domus, ſi animus, ſi aures, patent

omnibus ? ſi mihi, ne ad ea quidem, quæ pro ſalute omnium geſſi, recordanda et cogitanda, quidquam relinquitur temporis ? tamen hoc regnum appellabitur ? cujus vicarius qui velit eſſe, inveniri nemo poteſt. Longe abeſt regni ſuſpicio.

Si quæris, qui ſint Romæ regnum occupare conati, ut ne replices annalium memoriam, ex domeſticis imaginibus invenies. Res enim geſtæ, credo, meæ me nimis extulerunt, ac mihi neſcio quos ſpiritus attulerunt. Quibus de rebus tam claris, tam immortalibus, Judices, hoc poſſum dicere, me, qui e ſummis eripuerim periculis urbem hanc, et vitam omnium civium, ſatis adeptum fore, ſi ex hoc tanto in omnes mortales beneficio nullum in me periculum redundarit. Etenim, in qua civitate res tantas geſſerim, memini, et, in qua urbe verſer, intelligo. Plenum forum eſt eorum hominum, quos ego a veſtris cervicibus depuli, Judices, a meis non removi : niſi vero paucos fuiſſe arbitramini, qui conari aut ſperare poſſent, ſe tantum imperium poſſe delere. Horum ego faces eripere de manibus, et gladios extorquere, potui, ſicut feci : voluntates vero conſceleratas ac nefarias nec ſanare potui, nec tollere. Quare non ſum neſcius, quanto periculo vivam in tanta multitudine improborum, cum mihi uni cum omnibus improbis æternum videam bellum eſſe ſuſceptum.

X. Quod ſi illis meis præſidiis forte invides, et ſi ea tibi regia videntur, quod omnes boni omnium generum atque ordinum ſuam ſalutem cum mea conjungunt; conſolare te, quod omnium mentes improborum mihi uni maxime ſunt infenſæ et adverſæ : qui me non ſolum idcirco oderunt, quod eorum conatus impios, et furorem conſceleratum, repreſſi ; ſed eo etiam magis, quod nihil jam ſe ſimile, me vivo, conari poſſe arbitrantur. At vero quid ego miror, ſi quid ab improbis de me improbe dicitur ; cum L. Torquatus, primum ipſe his fundamentis adoleſcentiæ jactis, ea ſpe propoſita ampliſſimæ dignitatis, deinde L. Torquati, fortiſſimi conſulis, conſtantiſſimi ſenatoris, ſemper optimi civis, filius, interdum efferatur immoderatione verborum ? qui,

cum ſuppreſſa voce de ſcelere P. Lentuli, de audacia conjuratorum omnium, dixiſſet, tantummodo ut vos, qui ea probatis, exaudire poſſetis; de ſupplicio P. Lentuli, de carcere, magna et queribunda voce dicebat.

In quo primum illud erat abſurdum, quod, cum ea, quæ leniter dixerat, vobis probare volebat, eos autem, qui circum judicium ſtabant, audire nolebat; non intelligebat, ea, quæ clare diceret, ita illos audituros, quibus ſe venditabat, ut vos quoque audiretis, qui id non probabatis. Deinde alterum jam oratoris vitium, non videre, quid quæque cauſa poſtulet: nihil eſt enim tam alienum ab eo, qui alterum conjurationis accuſet, quam videri conjuratorum pœnam mortemque lugere. Quod cum is tribunus plebis facit, qui unus videtur ex illis ad lugendos conjuratos relictus, non mirum eſt; difficile eſt enim tacere, cum doleas: te, ſi quid ejuſmodi facis, non modo talem adoleſcentem, ſed in ea cauſa, in qua te vindicem conjurationis velis eſſe, vehementer admiror. Sed reprehendo tamen illud maxime, quod, iſto ingenio et prudentia præditus, cauſam reipublicæ non tenes, qui arbitrere plebi Romanæ res eas non probari, quas me conſule omnes boni pro ſalute communi geſſerunt.

XI. Ecquem tu horum, qui adſunt, quibus te contra ipſorum voluntatem venditabas, aut tam ſceleratum ſtatuis fuiſſe, ut hæc omnia perire voluerit, aut tam miſerum, ut et ſe perire cuperet, et nihil haberet, quod ſalvum eſſe vellet? An vero clariſſimum virum generis veſtri ac nominis nemo reprehendit, qui filium ſuum vita privavit, ut in cæteris firmaret imperium: tu rempublicam reprehendis, quæ domeſticos hoſtes, ne ab iis ipſa necaretur, necavit?

Itaque attende jam, Torquate, quam ego defugiam auctoritatem conſulatus mei. Maxima voce, ut omnes exaudire poſſint, dico, ſemperque dicam: adeſtote omnes animis, qui adeſtis corporibus, quorum ego frequentia magnopere lætor: erigite mentes aureſque veſtras, et me de invidioſis rebus, ut ille putat, dicentem attendite. Ego conſul, cum exercitus perditorum

civium, clandeſtino ſcelere conflatus, crudeliſſimum et luctuoſiſſimum exitium patriæ comparaſſet; cum ad occaſum interitumque reipublicæ Catilina in caſtris, in his autem templis atque tectis dux Lentulus eſſet conſtitutus: meis conſiliis, meis laboribus, mei capitis periculis, ſine tumultu, ſine delectu, ſine armis, ſine exercitu, quinque hominibus comprehenſis atque confoſſis, incenſione urbem, internecione cives, vaſtitate Italiam, interitu rempublicam, liberavi: ego vitam omnium civium, ſtatum orbis terræ, urbem hanc denique, ſedem omnium noſtrum, arcem regum ac nationum exterarum, lumen gentium, domicilium imperii, quinque hominum amentium ac perditorum pœna redemi. An me exiſtimaſti hæc injuratum in judicio non eſſe dicturum, quæ juratus in maxima concione dixiſſem?

XII. Atque etiam illud addam, ne qui forte incipiat improbus ſubito te amare, Torquate, et aliquid ſperare de te; atque, ut idem omnes exaudiant, clariſſima voce dicam. Harum omnium rerum, quas ego in conſulatu pro ſalute communi ſuſcepi et geſſi, L. ille Torquatus, cum eſſet meus contubernalis in conſulatu, atque etiam in prætura fuiſſet, auctor, adjutor, particeps extitit, cum princeps, cum auctor, cum ſignifer eſſet juventutis: parens ejus, homo amantiſſimus patriæ, maximi animi, ſummi conſilii, ſingularis conſtantiæ, cum eſſet æger, tamen omnibus rebus illis interfuit: nunquam eſt a me digreſſus: ſtudio, conſilio, auctoritate, unus adjuvit plurimum, cum infirmitatem corporis animi virtute ſuperaret.

Videſne, ut eripiam te ex improborum ſubita gratia, et reconciliem bonis omnibus? qui te et diligunt, et retinent, retinebuntque ſemper; nec, ſi a me forte deſciveris, idcirco te a ſe, et a republica, et a tua dignitate, deficere patientur. Sed jam redeo ad cauſam: atque hoc vos, Judices, teſtor; mihi de memetipſo tam multa dicendi neceſſitas quædam impoſita eſt ab illo. Nam, ſi Torquatus Syllam ſolum accuſaſſet; ego quoque hoc tempore nihil aliud agerem, niſi eum, qui accuſatus eſſet, defenderem: ſed, cum ille tota illa oratione in me eſſet invectus;

et cum initio, ut dixi, defenſionem meam auctoritate ſpoliare voluiſſet; etiam ſi dolor meus reſpondere non cogeret, tamen ipſa cauſa hanc a me orationem flagitaſſet.

XIII. Allobrogibus nominatum Syllam eſſe dicis. Quis negat? ſed lege indicium; et vide, quemadmodum nominatus ſit. L. Caſſium dixerunt commemoraſſe, cum cæteris Autronium ſecum facere. Quæro, num Syllam dixerit Caſſius? nuſquam. Seſe aiunt quæſiſſe de Caſſio, quid Sylla ſentiret. Videte diligentiam Gallorum: qui vitam hominum naturamque non noſſent, ac tantum audiſſent, eos pari calamitate eſſe, quæſiverunt, eſſentne eadem voluntate? Quid tum? Caſſius ſi reſpondiſſet, idem ſentire, et ſecum facere, Syllam; tamen mihi non videretur in hunc id criminoſum eſſe debere. Quid ita? quia, qui barbaros homines ad bellum impelleret, non debebat minuere illorum ſuſpicionem, et purgare eos, de quibus illi aliquid ſuſpicarentur. Non reſpondit tamen una facere Syllam. Etenim eſſet abſurdum, cum cæteros ſua ſponte nominaſſet, mentionem Syllæ facere nullam, niſi ad monitum et interrogatum: niſi forte veriſimile eſt, P. Syllæ nomen in memoria Caſſio non fuiſſe. Si nobilitas hominis, ſi afflicta fortuna, ſi reliquiæ priſtinæ dignitatis, non tam illuſtres fuiſſent; tamen Autronii commemoratio memoriam Syllæ retuliſſet: etiam, ut arbitror, cum auctoritates principum conjurationis ad incitandos animos Allobrogum colligeret Caſſius, et cum ſciret exteras nationes maxime nobilitate moveri, non prius Autronium, quam Syllam, nominaſſet.

Jam vero illud probari minime poteſt, Gallos, Autronio nominato, putaſſe, propter calamitatis ſimilitudinem, ſibi aliquid de Sylla eſſe quærendum; Caſſio, ſi hic eſſet in eodem ſcelere, ne, cum appellaſſet quidem Autronium, hujus in mentem venire potuiſſe. Sed tamen quid reſpondit de Sylla Caſſius? Se neſcire certum. Non purgat, inquit. Dixi antea; ne, ſi argueret quidem tum denique, cum eſſet interrogatus, id mihi criminoſum videretur. Sed ego in judiciis et in quæſtionibus

non hoc quærendum arbitror, num purgetur aliquis; ſed num arguatur. Etenim, cum negat ſe ſcire Caſſius, utrum ſublevat Syllam, an ſatis probat ſe neſcire? Sublevat apud Gallos. Quid ita? ne indicent? Quid? ſi periculum eſſe putaſſet, ne ulli unquam indicarent, de ſeipſo confeſſus eſſet? Neſcivit. Credo, Judices, celatum eſſe Caſſium de Sylla uno: nam de cæteris certe ſciebat; et ea domi ejus pleraque conflata eſſe conſtabat. Qui negare noluit eſſe in eo numero Syllam, quo plus ſpei Gallis daret, dicere autem falſum non auſus eſt; neſcire dixit. Atqui hoc perſpicuum eſt, cum is, qui de omnibus ſcierit, de Sylla ſe ſcire negarit; eandem vim eſſe negationis hujus, quam ſi extra conjurationem hunc eſſe ſe ſcire dixiſſet: nam, cujus ſcientiam de omnibus conſtat fuiſſe, ejus ignoratio de aliquo purgatio debet videri. Sed jam non quæro, purgetne Caſſius Syllam; illud mihi tantum ſatis eſt, contra Syllam nihil eſſe in indicio.

XIV. Excluſus hac criminatione Torquatus rurſus in me irruit, me accuſat: ait me aliter, ac dictum eſt, in tabulas publicas retuliſſe. O Dii immortales! (vobis enim tribuo, quæ veſtra ſunt: nec vero poſſum meo tantum ingenio dare, ut tot res, tantas, tam varias, tam repentinas, in illa turbulentiſſima tempeſtate reipublicæ, mea ſponte diſpexerim) vos profecto animum meum tum conſervandæ patriæ cupiditate incendiſtis; vos me ab omnibus cæteris cogitationibus ad unam ſalutem reipublicæ convertiſtis; vos denique, in tantis tenebris erroris et inſcientiæ, clariſſimum lumen prætuliſtis menti meæ.

Vidi ego hoc, Judices, niſi, recenti memoria ſenatus, auctoritatem hujus indicii monumentis publicis teſtatus eſſem, fore, ut aliquando non Torquatus, neque Torquati quiſpiam ſimilis, (nam id me multum fefellit) ſed ut aliquis patrimonio naufragus, inimicus otii, bonorum hoſtis, aliter indicata hæc eſſe diceret, quo facilius, vento aliquo in optimum quemque excitato, poſſet in malis reipublicæ portum ſuorum malorum aliquem invenire. Itaque, introductis in ſenatum indicibus, conſtitui

ſenatores, qui omnia indicum dicta, interrogata, reſponſa, perſcriberent. At quos viros? non ſolum ſumma virtute et fide, cujus generis in ſenatu facultas maxima; ſed etiam quos ſciebam memoria, ſcientia, conſuetudine, et celeritate ſcribendi, facillime, quæ dicerentur, perſequi poſſe: C. Coſconium, qui tunc erat prætor; M. Meſſallam, qui tum præturam petebat; P. Nigidium, App. Claudium. Credo eſſe neminem, qui his hominibus, ad vere referendum, aut etiam ſcribendum, aut fidem putet, aut ingenium, defuiſſe.

XV. Quid deinde? quid feci? cum ſcirem, ita indicium in tabulas publicas relatum, ut illæ tabulæ privata tamen cuſtodia, more majorum, continerentur; non occultavi, non continui domi, ſed deſcribi ab omnibus ſtatim librariis, dividi paſſim, et pervulgari atque edi populo Romano, imperavi. Diviſi toti Italiæ, emiſi in omnes provincias; ejus indicii, e quo ſalus oblata eſſet omnibus, expertem eſſe neminem volui.

Itaque dico, locum in orbe terrarum eſſe nullum, quo in loco populi Romani nomen ſit, quin eodem perſcriptum hoc indicium pervenerit. In quo ego tam ſubito, et exiguo, et turbido tempore multa divinitus, ita ut dixi, non mea ſponte, providi: primum, ne qui poſſet tantum aut de reipublicæ, aut de alicujus, periculo meminiſſe, quantum vellet: deinde, ne cui liceret unquam reprehendere illud indicium, aut temere creditum criminari: poſtremo, ne quid jam a me, ne quid ex meis commentariis, quæreretur: ne aut oblivio mea, aut memoria, videretur nimia: ne denique aut negligentia turpis, aut diligentia crudelis, putaretur.

Sed tamen abs te, Torquate, quæro, cum indicatus tuus inimicus eſſet, et eſſet ejus rei frequens ſenatus, et recens memoria, teſtis; tibi, meo familiari et contubernali, prius etiam edituri fuerint indicium ſcribæ mei, ſi voluiſſes, quam in codicem retuliſſent: cum videres aliter fieri, cur tacuiſti? paſſus es? non mecum, aut cum familiari meo, queſtus es? aut, quoniam tam facile inveheris in amicos, iracundius aut vehementius

expoſtulaſti ? Tu, cum tua vox nunquam ſit audita ; cum, indicio lecto, deſcripto, divulgato, quieveris, tacueris, repente tantam rem enuntiare audeas ? et in eum locum te deducas, ut ante, quam me commutati indicii coargueris, te ſummæ negligentiæ, tuo judicio, convictum eſſe fateare ?

XVI. Mihi cujuſquam ſalus tanti fuiſſet, ut meam negligerem ? per me ego veritatem patefactam contaminarem aliquo mendacio ? quemquam denique ego juvarem, a quo et crudeles inſidias in rempublicam factas, et in me potiſſimum conſulem conſtitutas, putarem ? Quod ſi jam eſſem oblitus ſeveritatis et conſtantiæ meæ, tamne amens eram, ut, cum literæ poſteritatis cauſa repertæ ſint, quæ ſubſidio oblivioni eſſe poſſent, ego recentem putarem memoriam cuncti ſenatus commentario meo poſſe ſuperari ?

Fero ego te, Torquate, jamdudum, fero ; et nonnunquam animum incitatum ad ulciſcendam orationem tuam revoco ipſe, et reflecto. Permitto aliquid iracundiæ tuæ, do adoleſcentiæ, cedo amicitiæ, tribuo parenti : ſed, niſi tibi aliquem modum tute conſtitueris, coges oblitum me noſtræ amicitiæ habere rationem meæ dignitatis. Nemo unquam me tenuiſſima ſuſpicione perſtrinxit, quem non præverterim. Sed mihi hoc credas velim: non iis libentiſſime ſoleo reſpondere, quos mihi videor facillime poſſe ſuperare. Tu, quoniam minime ignoras conſuetudinem dicendi meam, noli hac nova lenitate abuti mea ; noli aculeos orationis meæ, qui reconditi ſunt, excuſſos arbitrari ; noli id putare omnino a me eſſe amiſſum, ſi quid eſt tibi remiſſum atque conceſſum. Cum illæ valent apud me excuſationes injuriæ tuæ, iratus animus tuus, ætas, amicitia noſtra ; tum nondum ſtatuo, te virium ſatis habere, ut ego tecum luctari et congredi debeam. Quod ſi eſſes uſu atque ætate robuſtior, eſſem idem, qui ſoleo, cum ſum laceſſitus : nunc tecum ſic agam, tuliſſe ut potius injuriam, quam retuliſſe gratiam, videar.

XVII. Neque vero, quid mihi iraſcare, intelligere poſſum. Si, quod eum defendo, quem tu accuſas ; cur tibi quoque ipſe

non ſuccenſeo, qui accuſes eum, quem ego defendo? Inimicum, inquis, accuſo meum. Et amicum ego defendo meum. Non debes tamen quemquam in conjurationis quæſtione defendere. Immo nemo magis eum, de quo nihil eſt unquam ſuſpicatus, quam is, qui de aliis multa cogitavit. Cur dixiſti teſtimonium in alios? Quia coactus. Cur damnati ſunt? Quia creditum eſt. Regnum eſt, dicere in quem velis, ac defendere quem velis. Immo ſervitus eſt, non dicere in quem velis, ac defendere quem velis. Ac, ſi conſiderare cœperis, utrum magis mihi hoc neceſſe fuerit facere, an iſtud tibi; intelliges, honeſtius te inimicitiarum modum ſtatuere potuiſſe, quam me humanitatis.

At vero, cum honos agebatur ampliſſimus familiæ veſtræ, hoc eſt, conſulatus parentis tui, ſapientiſſimus vir familiariſſimis ſuis non ſuccenſuit pater tuus, cum Syllam et defenderent, et laudarent. Intelligebat, hanc nobis a majoribus eſſe traditam diſciplinam, ut nullius amicitia ad propulſanda pericula impediremur. Et erat huic judicio longe diſſimilis illa contentio. Tum, afflicto P. Sylla, conſulatus vobis pariebatur, ſicuti partus eſt: honoris erat certamen: ereptum repetere vos clamitabatis, ut, victi in campo, in foro vinceretis. Tum, qui contra vos pro hujus ſalute pugnabant, amiciſſimi veſtri, quibus non iraſcebamini, conſulatum vobis eripiebant, honori veſtro repugnabant; et tamen id inviolata veſtra amicitia, integro officio, veteri exemplo atque inſtituto optimi cujuſque, faciebant.

XVIII. Ego vero quibus ornamentis adverſor tuis, aut cui dignitati veſtræ repugno? Quid eſt, quod jam ab eo expectas? Honor ad patrem, inſignia honoris ad te delata ſunt. Tu, ornatus exuviis hujus, venis ad eum lacerandum, quem interemiſti: ego jacentem et ſpoliatum defendo et protego. Atque hic tu et reprehendis me, quia defendam, et iraſceris: ego autem non modo tibi non iraſcor, ſed ne reprehendo quidem factum tuum. Te enim exiſtimo tibi ſtatuiſſe, quid faciendum putares, et ſatis idoneum officii judicem poſuiſſe.

At accuſat C. Cornelii filius, idemque valere debet, ac ſi

pater indicaret. O patrem Cornelium ſapientem! qui, quod præmii ſolet eſſe in indicio, reliquerit; quod turpitudinis in confeſſione, id per accuſationem filii ſuſceperit. Sed quid eſt tandem, quod indicat per iſtum puerum Cornelius? Si eſt cauſa mihi ignota, cum Hortenſio communicata; reſpondeat Hortenſius. Sin tu ais illum comitatum Autronii et Catilinæ, cum in campo, conſularibus comitiis, quæ a me habita ſunt, cædem facere voluerunt; Autronium tum in campo vidimus: et quid dixi vidiſſe nos? ego vidi: vos enim tum, Judices, nihil laborabatis, neque ſuſpicabamini. Ego, tectus præſidio firmo amicorum, Catilinæ tum et Autronii copias et conatum repreſſi.

Num quis eſt igitur, qui tum dicat in campum aſpiraſſe Syllam? Atqui, ſi tum ſe cum Catilina ſocietate ſceleris conjunxerat, cur ab eo diſcedebat? cur cum Autronio non erat? cur in pari cauſa non paria ſigna reperiuntur criminis? Sed, quoniam Cornelius ipſe etiam nunc de indicando dubitat, ut dicitis, informat ad hoc adumbratum indicium filium; quid tandem de illa nocte dicit, cum inter falcarios ad M. Leccam nocte ea, quæ conſecuta eſt poſterum diem nonarum Novembris me conſule, Catilinæ denuntiatione convenit? quæ nox omnium temporum conjurationis acerrima fuit, atque acerbiſſima. Tum Catilinæ dies exeundi, tum cæteris manendi conditio, tum deſcriptio totam per urbem cædis atque incendiorum, conſtituta eſt: tunc tuus pater, Corneli, id quod tandem aliquando confitetur, illam ſibi officioſam provinciam depopoſcit, ut, cum prima luce conſulem ſalutatum veniret, intromiſſus meo more, et jure amicitiæ, me in meo lectulo trucidaret.

XIX. Hoc tempore, cum arderet acerrime conjuratio; cum Catilina egrederetur ad exercitum, Lentulus in urbe relinqueretur; Caſſius incendiis, Cethegus cædi, præponeretur; Autronio, ut occuparet Etruriam, præſcriberetur; cum omnia ordinarentur, inſtituerentur, pararentur: ubi fuit Sylla, Corneli? num Romæ? immo longe abfuit. Num in iis regionibus, quo ſe Catilina inferebat? multo etiam longius. Num in agro Camerti,

Piceno, Gallico; quas oras maxime quaſi morbus quidam illius furoris pervaſerat? nihil vero minus. Fuit enim, ut jam ante dixi, Neapoli: fuit in ea parte Italiæ, quæ maxime ea ſuſpicione caruit.

Quid ergo indicat, aut quid affert, aut ipſe Cornelius, aut vos, qui ab eo hæc mandata defertis? Gladiatores emptos eſſe, Fauſti ſimulatione, ad cædem ac tumultum. Ita prorſus: interpoſiti ſunt gladiatores, quos teſtamento patris videmus deberi. Arrepta eſt familia: quæ ſi eſſet prætermiſſa, poſſet alia familia Fauſti munus præbere. Utinam quidem hæc ipſa non modo iniquorum invidiæ, ſed et æquorum expectationi, ſatisfacere poſſet! Properatum vehementer, cum longe tempus muneris abeſſet. Quaſi vero tempus dandi muneris non valde appropinquaret. Nec-opinante Fauſto, cum is neque ſciret, neque vellet, familia eſt comparata. At literæ ſunt Fauſti, per quas ille precibus a P. Sylla petit, ut emat gladiatores, et ut hos ipſos emat: neque ſolum ad Syllam miſſæ, ſed ad L. Cæſarem, Q. Pompeium, C. Memmium, quorum de ſententia tota res geſta eſt. At præfuit familiæ. Jam ſi in comparanda familia ſuſpicio eſt nulla; quod præfuit, nihil ad rem pertinet. Sed tamen munere ſervili obtulit ſe ad ferramenta proſpicienda: præfuit vero nunquam: eaque res per Balbum, Fauſti libertum, omni tempore adminiſtrata eſt.

XX. At enim Cincius eſt ab hoc in ulteriorem Hiſpaniam miſſus, ut eam provinciam perturbaret. Primum Cincius, Judices, L. Julio, C. Figulo, conſulibus, profectus eſt, aliquanto ante furorem Catilinæ, et ante ſuſpicionem hujus conjurationis: deinde eſt profectus non tum primum, ſed cum in iiſdem locis aliquanto ante eadem de cauſa aliquot annos fuiſſet: ac profectus eſt non modo ob cauſam, ſed etiam neceſſariam cauſam, magna ratione cum Mauritaniæ rege contracta. Tum autem, illo profecto, Sylla procurante ejus rem et gerente, plurimis et pulcherrimis P. Cincii prædiis venditis, æs alienum ejuſdem diſſolutum eſt: ut, quæ cauſa cæteros ad facinus impulit,

cupiditas retinendæ poſſeſſionis, ea Cincio non fuerit, prædiis diminutis.

Jam vero illud quam incredibile, quam abſurdum? qui Romæ cædem facere, qui hanc urbem inflammare, vellet, eum familiariſſimum ſuum dimittere ab ſe, et mandare in ultimas terras? Utrum quo facilius Romæ ea, quæ conabatur, efficeret, ſi in Hiſpania turbatum eſſet? at hæc ipſa per ſe ſine ulla conjunctione agebantur. An in tantis rebus, tam novis conſiliis, tam periculoſis, tam turbulentis, hominem amantiſſimum ſui, familiariſſimum, conjunctiſſimum officiis, uſu, conſuetudine, dimittendum eſſe arbitraretur? veriſimile non eſt, ut, quem in ſecundis rebus, quem in otio, ſecum ſemper habuiſſet, hunc in adverſis, et in eo tumultu, quem ipſe comparabat, ab ſe dimitteret.

Ipſe autem Cincius (non enim mihi deſerenda eſt cauſa amici veteris atque hoſpitis) is homo eſt, aut ea familia, ac diſciplina, ut hoc credi poſſit, eum bellum reipublicæ facere voluiſſe? ut, cujus pater, cum cæteri deficerent finitimi ac vicini, ſingulari extiterit in rempublicam noſtram officio et fide, is ſibi nefarium bellum contra patriam ſuſcipiendum putaret? cujus æs alienum videmus, Judices, non libidine, ſed negotii gerendi ſtudio, eſſe contractum: qui ita Romæ debuit, ut in provinciis, et in regnis, maximæ ei pecuniæ deberentur: quas cum peteret, non commiſit, ut ſui procuratores quidquam oneris abſente ſe ſuſtinerent; venire omnes ſuas poſſeſſiones, et patrimonio ſe ornatiſſimo ſpoliari, maluit, quam ullam moram cuiquam fieri creditorum ſuorum. A quo quidem genere, Judices, ego nunquam timui, cum in illa reipublicæ tempeſtate verſarer. Illud erat genus hominum horribile et pertimeſcendum, qui tanto amore ſuas poſſeſſiones amplexi tenebant, ut ab his membra divelli citius ac diſtrahi poſſe diceres. Cincius nunquam ſibi cognationem cum prædiis eſſe exiſtimavit ſuis: itaque ſe non modo ex ſuſpicione tanti ſceleris, verum etiam ex omni hominum ſermone, non armis, ſed patrimonio ſuo, vindicavit.

XXI. Jam vero, quod ſubjicit, Pompeianos eſſe a Sylla impulſos, ut ad iſtam conjurationem, et ad hoc nefarium facinus, accederent; id cujuſmodi ſit, intelligere non poſſum. An tibi Pompeiani conjuraſſe videntur? quis hoc unquam dixit? aut quæ fuit iſtius rei vel minima ſuſpicio? Disjunxit, inquit, eos a colonis, ut, hoc diſſidio ac diſſenſione facta, oppidum in ſua poteſtate poſſet, et Pompeianos, habere. Primum omnis Pompeianorum colonorumque diſſenſio delata ad patronos eſt, cum jam inveteraſſet, ac multos annos eſſet exagitata: deinde ita a patronis res cognita eſt, ut nulla in re a cæterorum ſententiis Sylla diſſenſerit: poſtremo coloni ipſi ſic intelligunt, non Pompeianos a Sylla magis, quam ſeſe, eſſe defenſos.

Atque hoc, Judices, ex hac frequentia colonorum, honeſtiſſimorum hominum, intelligere poteſtis; qui adſunt, laborant, hunc patronum, defenſorem, cuſtodem illius coloniæ, ſi in omni fortuna atque omni honore incolumem habere non potuerunt, in hoc tamen caſu, quo afflictus jacet, per vos tutari conſervareque cupiunt. Adſunt pari ſtudio Pompeiani, qui ab illis etiam in crimen vocantur: qui ita de ambulatione et de ſuffragiis ſuis cum colonis diſſenſerunt, ut idem de communi ſalute ſentirent. At ne hæc quidem P. Syllæ mihi videtur ſilentio prætereunda eſſe virtus, quod, cum ab hoc illa colonia deducta ſit, et cum commoda colonorum a fortunis Pompeianorum reipublicæ fortuna dijunxerit, ita carus utriſque eſt atque jucundus, ut non alteros demoviſſe, ſed utroſque conſtituiſſe, videatur.

XXII. At enim et gladiatores, et omnis iſta vis, rogationis Cæciliæ cauſa comparabantur. Atque hoc loco in L. Cæcilium, pudentiſſimum atque ornatiſſimum virum, vehementer invectus eſt: cujus ego de virtute et conſtantia, Judices, tantum dico; talem hunc in iſta rogatione, quam promulgavit, non de tollenda, ſed de levanda, calamitate fratris ſui, fuiſſe, ut conſultum eſſe voluerit fratri, tamen cum republica pugnare noluerit: promulgarit impulſus amore fraterno, deſtiterit fratris auctoritate deductus.

Atque in ea re per L. Cæcilium Sylla accuſatur, in qua re eſt uterque laudandus. Primum Cæcilius *, qui id promulgarit, in quo res judicatas videbatur voluiſſe reſcindere, ut ſtatueretur: Sylla recte reprehendit. Status enim reipublicæ maxime judicatis rebus continetur. Neque ego tantum fraterno amori dandum arbitror, ut quiſquam de ſalute ſuorum conſulat, communem relinquat. Nihil de judicio ferebat; ſed pœnam ambitus eam ferebat, quæ fuerat nuper ſuperioribus legibus conſtituta: itaque hac rogatione non judicum ſententiam, ſed legis vitium, corrigebat. Nemo judicium reprehendit, cum de pœna queritur, ſed legem: damnatio enim eſt judicum, quæ manebat; pœna legis, quæ levabatur. Noli igitur animos eorum ordinum, qui præſunt judiciis ſumma cum gravitate et dignitate, alienare a cauſa. Nemo labefactare judicium eſt conatus: nihil eſt ejuſmodi promulgatum: ſemper Cæcilius in calamitate fratris ſui judicum poteſtatem perpetuandam, legis acerbitatem mitigandam, putavit.

XXIII. Sed quid ego de hoc plura diſputem? Dicerem fortaſſe, et facile et libenter dicerem. Si paulo etiam longius, quam finis quotidiani officii poſtulat, pietas et fraternus amor L. Cæcilium protuliſſet; implorarem ſenſus veſtros: uniuſcujuſque indulgentiam in ſuos teſtarer: peterem errato veniam L. Cæcilii ex intimis veſtris cogitationibus, atque ex humanitate communi. Lex dies fuit propoſita paucos; ferri cœpta nunquam: poſita eſt in ſenatu, populum Romanum latuit. Cum in Capitolium nos ſenatum convocaſſemus, nihil eſt actum prius; et id mandato Syllæ Q. Metellus prætor ſe loqui dixit, Syllam illam rogationem de ſe nolle ferri. Ex illo tempore L. Cæcilius multa de republica egit: Agrariæ legi, quæ tota a me reprehenſa et abjecta eſt, interceſſorem fore profeſſus eſt: improbis largitionibus reſtitit: ſenatus auctoritatem nunquam impedivit: ita ſe geſſit in tribunatu, ut, onere depoſito domeſtici officii, nihil poſtea niſi de reipublicæ commodis cogitarit.

Atque in ipſa rogatione, ne per vim quid ageretur, quis

tamen noſtrum Syllam aut Cæcilium verebatur? Nonne omnis ille terror, omnis ſeditionis timor atque opinio, ex Autronii improbitate pendebat? ejus voces, ejus minæ, ferebantur: ejus aſpectus, concurſatio, ſtipatio, greges hominum perditorum, metum nobis ſeditioneſque afferebant. Itaque P. Sylla, hoc importuniſſimo tum honoris, tum etiam calamitatis, ſocio atque comite, et ſecundas fortunas amittere coactus eſt, et in adverſis ſine ullo remedio atque allevamento permanere.

XXIV. Hic tu epiſtolam meam ſæpe recitas, quam ego ad Cn. Pompeium de meis rebus geſtis, et de ſumma reipublicæ, miſi; et ex ea crimen aliquod in P. Syllam quæris: et, ſi furorem incredibilem biennio ante conceptum erupiſſe in meo conſulatu ſcripſi, me hoc demonſtraſſe dicis, Syllam in illa fuiſſe ſuperiore conjuratione. Scilicet is ſum, qui exiſtimem Cn. Piſonem, et Catilinam, et Vargunteium, et Autronium, nihil ſcelerate, nihil audacter, ipſos per ſeſe ſine P. Sylla facere potuiſſe. De quo etiam ſi quis dubitaſſet antea, num, id quod tu arguis, cogitaſſet, interfecto patre tuo, conſule, deſcendere Kalendis Januariis cum lictoribus; ſuſtuliſti hanc ſuſpicionem, cum dixiſti, hunc, ut Catilinam conſulem efficeret, contra patrem tuum operas et manum comparaſſe. Quod ſi tibi ego confiteor, tu mihi concedas neceſſe eſt, hunc, cum Catilinæ ſuffragaretur, nihil de ſuo conſulatu, quem judicio amiſerat, per vim recuperando cogitaviſſe: neque enim iſtorum facinorum tantorum, tam atrocium, crimen, Judices, P. Syllæ perſona ſuſcipit. Jam enim faciam, criminibus omnibus fere diſſolutis, contra atque in cæteris cauſis fieri ſolet, ut nunc denique de vita hominis ac de moribus dicam. Etenim de principio ſtuduit animus occurrere magnitudini criminis, ſatisfacere expectationi hominum; de me aliquid ipſo, qui accuſatus eram, dicere: nunc jam revocandi eſtis eo, quo vos ipſa cauſa, etiam tacente me, cogit animos menteſque convertere.

XXV. Omnibus in rebus, Judices, quæ graviores majoreſque ſunt, quid quiſque voluerit, cogitarit, admiſerit, non ex crimine,

ſed ex moribus ejus, qui arguitur, eſt ponderandum. Neque enim poteſt quiſquam noſtrum ſubito fingi, neque cujuſquam repente vita mutari, aut natura converti. Circumſpicite pauliſper mentibus veſtris, ut alia omittamus, hoſce ipſos homines, qui huic affines ſceleri fuerunt. Catilina contra rempublicam conjuravit. Cujus aures unquam hoc reſpuerunt, conatum eſſe hominem uſque a pueritia non ſolum intemperantia et ſcelere, ſed etiam conſuetudine et ſtudio in omni flagitio, ſtupro, cæde, verſatum? Quis eum contra patriam pugnantem periiſſe miratur, quem ſemper omnes ad civile latrocinium natum putaverunt? Quis Lentuli ſocietates cum indicibus, quis inſaniam libidinum, quis perverſam atque impiam religionem, recordatur, qui illum aut nefarie cogitaſſe, aut ſtulte ſperaſſe, miretur? Quis de C. Cethego, atque ejus in Hiſpaniam profectione, ac de vulnere Q. Metelli Pii, cogitat, cui non ad illius pœnam carcer ædificatus eſſe videatur? Omitto cæteros, ne ſit infinitum: tantum a vobis peto, ut taciti de omnibus, quos conjuraſſe cognitum eſt, cogitetis; intelligetis, unumquemque illorum prius a ſua vita, quam noſtra ſuſpicione, eſſe damnatum. Ipſum illum Autronium (quoniam ejus nomen finitimum maxime eſt hujus periculo et crimini) non ſua hæc vita convincit? ſemper audax, petulans, libidinoſus: quem in ſtuprorum defenſionibus non ſolum verbis uti improbiſſimis ſolitum eſſe ſcimus, verum etiam pugnis et calcibus: quem exturbare homines e poſſeſſionibus, cædem facere vicinorum, ſpoliare fana ſociorum, vi conatum et armis diſturbare judicia, in bonis rebus omnes contemnere, in malis pugnare contra bonos, non reipublicæ cedere, non fortunæ ipſi ſuccumbere. Hujus ſi cauſa non manifeſtiſſimis rebus teneretur, tamen eum mores ipſius ac vita convincerent.

XXVI. Agedum, conferte nunc cum illius vita vitam P. Syllæ, vobis populoque Romano notiſſimam, Judices, et eam ante oculos veſtros proponite. Ecquod hujus factum aut commiſſum, non dicam audacius, ſed quod cuiquam paulo minus

conſideratum, videretur? Factum quæro? verbum ecquod unquam ex ore hujus excidit, unde quiſquam poſſet offendi? At vero in illa gravi L. Syllæ victoria, turbulentaque, quis P. Sylla mitior, quis miſericordior, inventus eſt? quam multorum hic vitam eſt a L. Sylla deprecatus? quam multi ſunt ſummi homines et ornatiſſimi, et noſtri et equeſtris ordinis, quorum pro ſalute ſe hic Syllæ obligavit? quos ego nominarem; neque enim ipſi nolunt, et huic animo gratiſſimo adſunt: ſed, quia majus eſt beneficium, quam poſſe debet civis civi dare, ideo a vobis peto, ut, quod potuit, tempori tribuatis; quod fecit, ipſi.

Quid reliquam conſtantiam vitæ commemorem? dignitatem, liberalitatem, moderationem in privatis rebus, ſplendorem in publicis? quæ ita a fortuna deformata ſunt, ut tamen a natura inchoata compareant. Quæ domus? quæ celebratio quotidiana? quæ familiaris dignitas? quæ ſtudia amicorum? quæ ex quoque ordine multitudo? Hæc, diu multumque, et multo labore, quæſita, una eripuit hora. Accepit P. Sylla, Judices, vehemens vulnus, et mortiferum; veruntamen ejuſmodi, quod videretur ejus vita et natura accipere potuiſſe. Honeſtatis et dignitatis habuiſſe nimis magnam judicatus eſt cupiditatem; quam ſi nemo alius habuit in conſulatu petendo, cupidior judicatus eſt hic fuiſſe, quam cæteri: ſin etiam in aliis nonnullis fuit iſte conſulatus amor; fortuna in hoc fuit fortaſſe gravior, quam in cæteris.

Poſtea vero quis P. Syllam, niſi mœrentem, demiſſum, afflictumque, vidit? Quis unquam eſt ſuſpicatus, hunc magis odio, quam pudore, hominum aſpectum lucemque vitare? Qui, cum multa haberet invitamenta urbis et fori, propter ſumma ſtudia amicorum, quæ tamen ei ſola in malis reſtiterunt; abfuit ab oculis veſtris, et, cum lege retineretur, ipſe ſe exilio pene multavit. In hoc vos pudore judicii, et in hac vita, tanto ſceleri locum fuiſſe creditis?

XXVII. Aſpicite ipſum: contuemini os: conferte crimen cum vita: vitam, ab initio ad hoc tempus explicatam, cum

crimine recognoſcite. Mitto rempublicam, quæ fuit ſemper Syllæ cariſſima: hoſne amicos, tales viros, tam cupidos ſui, per quos res ejus ſecundæ quondam erant ornatæ, nunc ſublevantur adverſæ, crudeliſſime perire voluit, ut cum Lentulo, et Catilina, et Cethego, fœdiſſimam vitam, ac miſerrimam, turpiſſima morte propoſita, degeret? Non cadit, non, inquam, cadit in hos mores, non in hunc pudorem, non in hanc vitam, non in hunc hominem, iſta ſuſpicio. Nova quædam illa immanitas exorta eſt: incredibilis fuit, ac ſingularis, furor: ex multis ab adoleſcentia collectis perditorum hominum vitiis repente tanta iſta importunitas inauditi ſceleris exarſit. Nolite, Judices, arbitrari, hominum illum impetum et conatum fuiſſe: neque enim ulla gens tam barbara aut tam immanis unquam fuit, in qua non modo tot, ſed unus tam crudelis hoſtis patriæ ſit inventus: belluæ quædam illæ ex portentis immanes, ac feræ forma hominum indutæ, extiterunt. Perſpicite etiam atque etiam, Judices: nihil enim eſt, quod in hac cauſa dici poſſit vehementius: penitus introſpicite Catilinæ, Autronii, Cethegi, Lentuli, cæterorumque, mentes. Quas vos in his libidines, quæ flagitia, quas turpitudines, quantas audacias, quam incredibiles furores, quas notas ſcelerum, quæ indicia parricidiorum, quantos acervos facinorum, reperietis? Ex magnis, et diuturnis, et jam deſperatis reipublicæ morbis iſta repente vis erupit, ut, ea confecta et ejecta, convaleſcere aliquando et ſanari civitas poſſit: neque enim eſt quiſquam, qui arbitretur, illis incluſis in republica peſtibus, diutius hæc ſtare potuiſſe. Itaque eos non ad perficiendum ſcelus, ſed ad luendas reipublicæ pœnas, Furiæ quædam incitaverunt.

XXVIII. In hunc igitur gregem vos nunc P. Syllam, Judices, ex his, qui cum hoc vivunt, atque vixerunt, honeſtiſſimorum hominum gregibus, rejicietis? ex hoc hominum numero, ex hac familiari dignitate, in impiorum partem, atque in parricidarum cœtum ac numerum, transferetis? Ubi erit igitur illud fortiſſimum præſidium pudoris? quo in loco nobis vita ante acta proderit? quod ad tempus exiſtimationis partæ fructus

reſervabitur, ſi in extremo diſcrimine ac dimicatione fortunæ deſeret, ſi non aderit, ſi nihil adjuvabit?

Quæſtiones nobis ſervorum ac tormenta accuſator minitatur: in quibus quanquam nihil periculi ſuſpicamur, tamen illa tormenta gubernat dolor, moderatur natura cujuſque tum animi, tum corporis; regit quæſitor, flectit libido, corrumpit ſpes, infirmat metus, ut in tot rerum anguſtiis nihil veritati loci relinquatur. Vita P. Syllæ torqueatur: ex ea quæratur, num quæ occultetur libido, num quod lateat facinus, num quæ crudelitas, num quæ audacia: nihil erroris erit in cauſa, nec obſcuritatis, Judices, ſi a vobis vitæ perpetuæ vox ea, quæ graviſſima debet eſſe, audietur.

Nullum in hac cauſa teſtem timemus; nihil quemquam ſcire, nihil vidiſſe, nihil audiſſe, arbitramur. Sed tamen, ſi nihil vos P. Syllæ fortuna movet, Judices, veſtra moveat: veſtra enim, qui cum ſumma elegantia atque integritate vixiſtis, hoc maxime intereſt, non ex libidine, aut ſimultate, aut levitate teſtium cauſas honeſtorum hominum ponderari, ſed in magnis diſquiſitionibus, repentiniſque periculis, vitam uniuſcujuſque eſſe teſtem. Quam vos, Judices, nolite armis ſuis ſpoliatam atque nudatam objicere invidiæ, dedere ſuſpicioni: munite communem arcem bonorum, obſtruite perfugia improborum: valeat ad pœnam, et ad ſalutem plurimum, quam ſolam videtis ipſam ex vi ſua naturaque facillime perſpici; ſubito flecti fingique non poſſe.

XXIX. Quid vero hæc auctoritas (ſemper enim de ea dicendum eſt; quanquam a me timide modiceque dicetur) quid, inquam, hæc auctoritas noſtra? qui a cæteris conjurationis cauſis abſtinuimus, P. Syllam defendimus: nihil hunc tandem juvabit? Grave eſt hoc dictum fortaſſe, Judices, ſi appetimus aliquid; ſi, cum cæteri de nobis ſilent, non etiam noſmetipſi tacemus, grave: ſed, ſi lædimur, ſi accuſamur, ſi in invidiam vocamur; profecto conceditis, Judices, ut nobis libertatem retinere liceat, ſi minus liceat dignitatem.

Accuſati ſunt uno nomine conſulares: ut jam videatur honoris

ampliſſimi nomen plus invidiæ, quam dignitatis, afferre. Affuerunt, inquit, Catilinæ, illumque laudarunt. Nulla tum patebat, nulla erat cognita, conjuratio: defendebant amicum, aderant ſupplici, vitæ ejus turpitudinem in ſummis ejus periculis non inſequebantur. Quin etiam parens tuus, Torquate, conſul reo de pecuniis repetundis Catilinæ fuit advocatus: improbo homini, at ſupplici; fortaſſe audaci, at aliquando amico. Cui cum adfuit poſt delatam ad eum primam illam conjurationem; indicavit ſe audiſſe aliquid, non credidiſſe. At idem non adfuit alio in judicio, cum adeſſent cæteri. Si poſtea cognorat ipſe aliquid, quod in conſulatu ignoraſſet; ignoſcendum eſt iis, qui poſtea nihil audierunt: ſin illa res prima valuit; non inveterata, quam recens, debuit eſſe gravior. Sed, ſi tuus parens, etiam in illa ſuſpicione periculi ſui, tamen humanitate adductus advocationem hominis improbiſſimi ſella curuli, atque ornamentis et ſuis, et conſulatus, honeſtavit; quid eſt, quamobrem conſulares, qui Catilinæ adfuerunt, reprehendantur?

At iidem iis, qui ante hunc cauſam de conjuratione dixerunt, non adfuerunt. Tanto ſcelere adſtrictis hominibus ſtatuerunt nihil a ſe adjumenti, nihil opis, nihil auxilii, ferri oportere. Atque, ut de eorum conſtantia atque animo in rempublicam dicam, quorum tacita gravitas et fides de unoquoque loquitur, neque cujuſquam ornamenta orationis deſiderat; poteſt quiſquam dicere unquam meliores, fortiores, conſtantiores conſulares fuiſſe, quam iis temporibus, et periculis, quibus pene oppreſſa eſt reſpublica? Quis non de communi ſalute apertiſſime, quis non fortiſſime, quis non conſtantiſſime, ſenſit? Neque ego præcipue de conſularibus diſputo: nam hæc et hominum ornatiſſimorum, qui prætores fuerunt, et univerſi ſenatus, communis eſt laus: ut conſtet, poſt hominum memoriam nunquam in illo ordine plus virtutis, plus amoris in rempublicam, plus gravitatis, fuiſſe. Sed quia ſunt deſcripti conſulares, de his tantum mihi dicendum putavi, quod ſatis eſſet, atteſtante memoria omnium, neminem eſſe ex illo honoris gradu, qui non omni

ſtudio, virtute, auctoritate, incubuerit ad rempublicam conſervandam.

XXX. Sed quid? ego, qui Catilinam non laudavi, qui reo Catilinæ conſul non adfui, qui teſtimonium de conjuratione dixi in alios, adeone vobis alienus a ſanitate, adeo oblitus conſtantiæ meæ, adeo immemor rerum a me geſtarum, eſſe videor, ut, cum conſul bellum geſſerim cum conjuratis, nunc eorum ducem conſervare cupiam; et in animum inducam, cujus nuper ferrum retuderim, flammamque reſtinxerim, ejuſdem nunc cauſam vitamque defendere? Si medius fidius, Judices, non me ipſa reſpublica, meis laboribus et periculis conſervata, ad gravitatem animi et conſtantiam ſua dignitate revocaret; tamen hoc natura eſt inſitum, ut, quem timueris, quicum de vita fortuniſque contenderis, cujus ex inſidiis evaſeris, hunc ſemper oderis. Sed, cum agatur honos meus ampliſſimus, gloria rerum geſtarum ſingularis; cum, quoties quiſquam eſt in hoc ſcelere convictus, toties renovetur memoria per me inventæ ſalutis: ego ſim tam demens, ego committam, ut ea, quæ pro ſalute omnium geſſi, caſu magis et felicitate a me, quam virtute et conſilio, geſta eſſe videantur?

Quid ergo? hoc tibi ſumis, dicet fortaſſe quiſpiam, ut, quia tu defenderis, innocens judicetur? Ego vero, Judices, non modo nihil mihi aſſumo, in quo quiſpiam repugnet; ſed etiam, ſi quid ab omnibus conceditur, id reddo ac remitto. Non in ea republica verſor, non iis temporibus caput meum obtuli pro patria periculis omnibus, non aut ita ſunt extincti, quos vici, aut ita grati, quos ſervavi, ut ego mihi plus appetere coner, quam quantum omnes inimici invidique patiantur.

Grave eſſe videretur, eum, qui inveſtigarit conjurationem, qui patefecerit, qui oppreſſerit, cui ſenatus ſingularibus verbis gratias egerit, cui uni togato ſupplicationem decreverit, dicere in judicio: Non defenderem, ſi conjuraſſet. Non dico id, quod grave eſt: dico illud, quod in his cauſis conjurationis non auctoritati aſſumam, ſed pudori meo: Ego, ille conjurationis

inveſtigator atque ultor, certe non defenderem Syllam, ſi conjuraſſe arbitrarer. Ego, Judices, de tantis omnium periculis cum quærerem omnia, multa audirem, non crederem omnia, caverem omnia; dico hoc, quod initio dixi, nullius indicio, nullius ſuſpicione, nullis literis, de re P. Syllæ rem ullam ad me eſſe delatam.

XXXI. Quamobrem vos, Dii patrii ac penates, qui huic urbi atque huic imperio præſidetis, qui hoc imperium, qui hanc libertatem, populumque Romanum, qui hæc tecta atque templa, me conſule, veſtro numine auxilioque ſervaſtis, teſtor, integro me animo, ac libero, P. Syllæ cauſam defendere; nullum a me ſciente facinus occultari, nullum ſcelus ſuſceptum contra ſalutem omnium defendi ac tegi: nihil de hoc conſul comperi, nihil ſuſpicatus ſum, nihil audivi. Itaque idem ego ille, qui vehemens in alios, qui inexorabilis in cæteros, eſſe viſus ſum, perſolvi patriæ quod debui: reliqua jam a me meæ perpetuæ conſuetudini naturæque debentur. Tam ſum miſericors, Judices, quam vos; tam mitis, quam qui leniſſimus. In quo vehemens fui vobiſcum, nihil feci, niſi coactus: reipublicæ præcipitanti ſubveni: patriam demerſam extuli: miſericordia civium adducti, tunc fuimus tam vehementes, quam neceſſe fuit: ſalus eſſet omnium amiſſa una nocte, niſi eſſet ſeveritas illa ſuſcepta. Sed, ut ad ſceleratorum pœnam amore reipublicæ ſum adductus, ſic ad ſalutem innocentium voluntate deducor.

Nihil video eſſe in hoc P. Sylla, Judices, odio dignum, miſericordia digna multa. Neque enim nunc propulſandæ calamitatis ſuæ cauſa ſupplex ad vos, Judices, confugit; ſed, ne qua generi ac nomini ſuo nota nefariæ turpitudinis inuratur. Nam ipſe quidem, ſi erit veſtro judicio liberatus, quæ habet ornamenta, quæ ſolatia reliquæ vitæ, quibus lætari et perfrui poſſit? Domus erit, credo, exornata: aperientur majorum imagines: ipſe ornatum ac veſtitum recuperabit. Omnia, Judices, hæc amiſſa ſunt: omnia generis, nominis, honoris, inſignia atque ornamenta unius judicii calamitate occiderunt. Sed, ne

extinctor patriæ, ne proditor, ne hoſtis appelletur, ne hanc labem tanti generis in familia relinquat, id laborat, id metuit; ne denique hic miſer conjurati, et conſcelerati, et proditoris filius nominetur: huic puero, qui eſt ei vita ſua multo carior, metuit, cui honoris integros fructus non ſit traditurus, ne æternam memoriam dedecoris relinquat. Hic vos orat, Judices, parvus, ut ſe aliquando, ſi non integra fortuna, at afflicta, patri ſuo gratulari ſinatis. Huic miſero notiora ſunt judiciorum itinera, et fori, quam campi et diſciplinarum. Non jam de vita P. Syllæ, Judices, ſed de ſepultura, contenditur: vita erepta eſt ſuperiore judicio; nunc, ne corpus ejiciatur, laboramus. Quid enim eſt huic reliqui, quod eum in vita hac teneat? aut quid eſt, quamobrem hæc cuiquam vita videatur.

XXXII. Nuper is homo fuit in civitate P. Sylla, ut nemo ei ſe neque honore, neque gratia, nec fortunis, anteferret. Nunc, ſpoliatus omni dignitate, quæ erepta ſunt, non repetit: quod fortuna in malis reliqui fecit, ut cum parente, cum liberis, cum fratre, cum his neceſſariis, lugere ſuam calamitatem liceat, id ſibi ne eripiatis, Judices, vos obteſtatur.

Te ipſum jam, Torquate, expletum eſſe hujus miſeriis par erat. Etſi nihil aliud Syllæ niſi conſulatum abſtuliſſetis, tamen eo vos contentos eſſe oportebat: honoris enim contentio vos ad cauſam, non inimicitiæ deduxerunt. Sed, cum huic omnia cum honore detracta ſint, cum in hac fortuna miſera ac luctuoſiſſima deſtitutus ſit; quid eſt, quod expetas amplius? Luciſne hanc uſuram eripere vis, plenam lacrymarum atque mœroris, in qua cum maximo cruciatu atque dolore retinetur? Libenter reddiderit, adempta ignominia fœdiſſimi criminis. An vero inimicum ut expellas? cujus ex miſeriis, ſi eſſes crudeliſſimus, videndo fructum caperes majorem, quam audiendo.

O miſerum et infelicem illum diem, quo conſul omnibus centuriis P. Sylla renuntiatus eſt! O falſam ſpem! O volucrem fortunam! O cæcam cupiditatem! O præpoſteram gratulationem! Quam cito illa omnia ex lætitia et voluptate ad luctum

et lacrymas reciderunt, ut, qui paulo ante conſul deſignatus fuiſſet, retineret repente nullum veſtigium priſtinæ dignitatis! Quid enim erat mali, quod huic, ſpoliato honore, fama, fortunis, deeſſe videretur? aut cui novæ calamitati locus ullus relictus eſſet? Urget eadem fortuna, quæ cœpit: reperit novum mœrorem: non patitur hominem calamitoſum, uno modo afflictum, uno in luctu perire.

Sed jam impedior egomet, Judices, dolore animi, ne de hujus miſeria plura dicam. Veſtræ jam ſunt partes, Judices; in veſtra manſuetudine atque humanitate cauſam totam repono. Vos, et rejectione interpoſita, nihil ſuſpicantibus nobis, repentini in nos judices conſediſtis, ab accuſatoribus delecti ad ſpem acerbitatis, a fortuna nobis ad præſidium innocentiæ conſtituti. Ut ego, quid de me populus Romanus exiſtimaret, quia ſeverus in improbos fueram, laboravi, et, quæ prima innocentis mihi defenſio eſt oblata, ſuſcepi; ſic vos ſeveritatem judiciorum, quæ per hos menſes in homines audaciſſimos facta eſt, lenitate ac miſericordia mitigate. Hoc cum impetrare a vobis ipſa cauſa debet; tum eſt veſtri animi atque virtutis declarare, non eſſe eos vos, ad quos potiſſimum, interpoſita rejectione, devenire convenerit. In quo ego, Judices, vos, quantum meus amor in vos poſtulat, tantum hortor, ut communi ſtudio, quoniam in republica conjuncti ſumus, manſuetudine et miſericordia veſtra, falſam a nobis crudelitatis famam repellamus.

PRO

A. LICINIO ARCHIA

POETA

ORATIO XXVI.

I. SI quid eſt in me ingenii, Judices, quod ſentio quam ſit exiguum; aut ſi qua exercitatio dicendi, in qua me non infitior mediocriter eſſe verſatum; aut ſi hujuſce rei ratio aliqua, ab optimarum artium ſtudiis ac diſciplina profecta, a qua ego nullum confiteor ætatis meæ tempus abhorruiſſe: earum rerum omnium vel in primis hic A. Licinius fructum a me repetere prope ſuo jure debet. Nam quoad longiſſime poteſt mens mea reſpicere ſpatium præteriti temporis, et pueritiæ memoriam recordari ultimam, inde uſque repetens, hunc video mihi principem et ad ſuſcipiendam, et ad ingrediendam, rationem horum ſtudiorum extitiſſe. Quod ſi hæc vox, hujus hortatu præceptiſque conformata, nonnullis aliquando ſaluti fuit; a quo id accepimus, quo cæteris opitulari, et alios ſervare, poſſemus, huic profecto ipſi, quantum eſt ſitum in nobis, et opem et ſalutem ferre debemus.

Ac, ne quis a nobis hoc ita dici forte miretur, quod alia quædam in hoc facultas ſit ingenii, neque hæc dicendi ratio, aut diſciplina; ne nos quidem huic cuncti ſtudio penitus unquam dediti fuimus. Etenim omnes artes, quæ ad humanitatem pertinent, habent quoddam commune vinculum, et quaſi cognatione quadam inter ſe continentur.

II. Sed, ne cui veſtrum mirum eſſe videatur, me in quæſtione legitima, et in judicio publico, cum res agatur apud prætorem populi Romani, lectiſſimum virum, et apud ſeveriſſimos judices, tanto conventu hominum, ac frequentia, hoc uti genere dicendi, quod non modo a conſuetudine judiciorum, verum etiam a forenſi ſermone, abhorreat; quæſo a vobis, ut in hac cauſa mihi detis hanc veniam, accommodatam huic reo, vobis, quemadmodum ſpero, non moleſtam; ut me, pro ſummo poeta atque eruditiſſimo homine dicentem, hoc concurſu hominum literatiſſimorum, hac veſtra humanitate, hoc denique prætore exercente judicium, patiamini de ſtudiis humanitatis ac literarum paulo loqui liberius: et in ejuſmodi perſona, quæ propter otium ac ſtudium minime in judiciis periculiſque tractata eſt, uti prope novo quodam et inuſitato genere dicendi. Quod ſi mihi a vobis tribui concedique ſentiam; perficiam profecto, ut hunc A. Licinium non modo non ſegregandum, cum ſit civis, a numero civium, verum etiam, ſi non eſſet, putetis aſciſcendum fuiſſe.

III. Nam, ut primum ex pueris exceſſit Archias, atque ab iis artibus, quibus ætas puerilis ad humanitatem informari ſolet, ſe ad ſcribendi ſtudium contulit: primum Antiochiæ (nam ibi natus eſt, loco nobili, celebri quondam urbe et copioſa, atque eruditiſſimis hominibus liberaliſſimiſque ſtudiis affluenti) celeriter antecellere omnibus ingenii gloria contigit: poſt in cæteris Aſiæ partibus, cunctæque Græciæ, ſic ejus adventus celebrabatur, ut famam ingenii expectatio hominis, expectationem ipſius adventus, admiratioque, ſuperaret. Erat Italia tunc plena Græcarum artium ac diſciplinarum: ſtudiaque hæc et in Latio vehementius tum colebantur, quam nunc iiſdem in oppidis; et hic Romæ, propter tranquillitatem reipublicæ, non negligebantur. Itaque hunc et Tarentini, et Rhegini, et Neapolitani, civitate cæteriſque præmiis donarunt; et omnes, qui aliquid de ingeniis poterant judicare, cognitione atque hoſpitio dignum exiſtimarunt.

Hac tanta celebritate famæ cum eſſet jam abſentibus notus, Romam venit, Mario conſule, et Catulo: nactus eſt primum conſules eos, quorum alter res ad ſcribendum maximas, alter cum res geſtas, tum etiam ſtudium atque aures, adhibere poſſet. Statim Luculli, cum prætextatus etiam tum Archias eſſet, eum domum ſuam receperunt. Sed etiam hoc non ſolum ingenii ac literarum, verum etiam naturæ atque virtutis, fuit; ut domus, quæ hujus adoleſcentiæ prima fuerit, eadem eſſet familiariſſima ſenectuti. Erat temporibus illis jucundus Q. Metello illi Numidico, et ejus Pio filio: audiebatur a M. Æmilio: vivebat cum Q. Catulo, et patre, et filio: a L. Craſſo colebatur: Lucullos vero, et Druſum, et Octavios, et Catonem, et totam Hortenſiorum domum devinctam conſuetudine cum teneret, afficiebatur ſummo honore, quod eum non ſolum colebant, qui aliquid percipere atque audire ſtudebant, verum etiam, ſi qui forte ſimulabant.

IV. Interim, ſatis longo intervallo, cum eſſet cum L. Lucullo in Siciliam profectus, et cum ex ea provincia cum eodem Lucullo decederet, venit Heracleam: quæ cum eſſet civitas æquiſſimo jure ac fœdere, adſcribi ſe in eam civitatem voluit; idque, cum ipſe per ſe dignus putaretur, tum auctoritate et gratia Luculli ab Heraclienſibus impetravit. Data eſt civitas Silvani lege, et Carbonis, *Si qui fœderatis civitatibus adſcripti fuiſſent; ſi tum, cum lex ferebatur, in Italia domicilium habuiſſent*; et, *ſi ſexaginta diebus apud prætorem eſſent profeſſi.* Cum hic domicilium Romæ multos jam annos haberet, profeſſus eſt apud prætorem, Q. Metellum, familiariſſimum ſuum.

Si nihil aliud, niſi de civitate, ac lege, dicimus, nihil dico amplius: cauſa dicta eſt. Quid enim horum infirmari, Grati, poteſt? Heracleæne eſſe tum adſcriptum negabis? Adeſt vir ſumma auctoritate, et religione, et fide, M. Lucullus, qui ſe non opinari, ſed ſcire; non audiviſſe, ſed vidiſſe; non interfuiſſe, ſed egiſſe, dicit. Adſunt Heraclienſes legati, nobiliſſimi homines: hujus judicii cauſa cum mandatis, et cum publico

teſtimonio, venerunt; qui hunc adſcriptum Heraclienſem dicunt.

Hic tu tabulas deſideras Heracleenſium publicas, quas Italico bello, incenſo tabulario, interiſſe ſcimus omnes. Eſt ridiculum, ad ea, quæ habemus, nihil dicere; quærere, quæ habere non poſſumus: et de hominum memoria tacere, literarum memoriam flagitare: et, cum habeas ampliſſimi viri religionem, integerrimi municipii jusjurandum fidemque, ea, quæ depravari nullo modo poſſunt, repudiare; tabulas, quas idem dicis ſolere corrumpi, deſiderare.

At domicilium Romæ non habuit: is, qui, tot annis ante civitatem datam, ſedem omnium rerum ac fortunarum ſuarum Romæ collocavit. At non eſt profeſſus. Immo vero iis tabulis profeſſus, quæ ſolæ ex illa profeſſione, collegioque prætorum, obtinent publicarum tabularum auctoritatem.

V. Nam, cum Appii tabulæ negligentius aſſervatæ dicerentur; Gabinii, quamdiu incolumis fuit, levitas, poſt damnationem calamitas, omnem tabularum fidem reſignaſſet: Metellus, homo ſanctiſſimus modeſtiſſimuſque omnium, tanta diligentia fuit, ut ad L. Lentulum prætorem, et ad judices, venerit, et unius nominis litura ſe commotum eſſe dixerit. His igitur tabulis nullam lituram in nomen A. Licinii videtis.

Quæ cum ita ſint, quid eſt, quod de ejus civitate dubitetis, præſertim cum aliis quoque in civitatibus fuerit adſcriptus? Etenim, cum mediocribus multis, et aut nulla, aut humili aliqua, arte præditis, gratuito civitatem in Græcia homines impertiebantur; Rheginos credo, aut Locrenſes, aut Neapolitanos, aut Tarentinos, quod ſcenicis artificibus largiri ſolebant, id huic, ſumma ingenii prædito gloria, noluiſſe. Quid? cum cæteri non modo poſt civitatem datam, ſed etiam poſt legem Papiam, aliquo modo in eorum municipiorum tabulas irrepſerint; hic, qui ne utitur quidem illis, in quibus eſt ſcriptus, quod ſemper ſe Heracleenſem eſſe voluit, rejicietur?

Cenſus noſtros requiris ſcilicet: eſt enim obſcurum, proximis

cenſoribus, hunc cum clariſſimo imperatore L. Lucullo apud exercitum fuiſſe; ſuperioribus, cum eodem quæſtore fuiſſe in Aſia; primis, Julio et Craſſo, nullam populi partem eſſe cenſam. Sed, quoniam cenſus non jus civitatis confirmat, ac tantummodo indicat, eum, qui ſit cenſus, ita ſe jam tum geſſiſſe pro cive; iis temporibus, quæ tu criminaris, ne ipſius quidem judicio eum in civium Romanorum jure eſſe verſatum, et teſtamentum ſæpe fecit noſtris legibus, et adiit hereditates civium Romanorum, et in beneficiis ad ærarium delatus eſt a L. Lucullo prætore et conſule.

VI. Quære argumenta, ſi qua potes: nunquam enim hic neque ſuo, neque amicorum, judicio revincetur. Quæres a nobis, Grati, cur tantopere hoc homine delectemur. Quia ſuppeditat nobis, ubi et animus ex hoc forenſi ſtrepitu reficiatur, et aures convicio defeſſæ conquieſcant. An tu exiſtimas, aut ſuppetere nobis poſſe, quod quotidie dicamus in tanta varietate rerum, niſi animos noſtros doctrina excolamus; aut ferre animos tantam poſſe contentionem, niſi eos doctrina eadem relaxemus? Ego vero fateor, me his ſtudiis eſſe deditum. Cæteros pudeat, ſi qui ita ſe literis abdiderunt, ut nihil poſſint ex his neque ad communem afferre fructum, neque in aſpectum lucemque proferre: me autem quid pudeat, qui tot annos ita vivo, Judices, ut ab nullius unquam me tempore aut commodum aut otium meum abſtraxerit, aut voluptas avocarit, aut denique ſomnus retardarit? Quare quis tandem me reprehendat, aut quis mihi jure ſuccenſeat, ſi, quantum cæteris ad ſuas res obeundas, quantum ad feſtos dies ludorum celebrandos, quantum ad alias voluptates, et ad ipſam requiem animi et corporis, conceditur temporis; quantum alii tribuunt tempeſtivis conviviis, quantum denique aleæ, quantum pilæ: tantum mihi egomet ad hæc ſtudia recolenda ſumpſero? Atque hoc adeo mihi concedendum eſt magis, quod ex his ſtudiis hæc quoque cenſetur oratio et facultas: quæ, quantacunque eſt in me, nunquam amicorum periculis defuit. Quæ ſi cui levior videtur; illa quidem certe, quæ

ſumma ſunt, ex quo fonte hauriam, ſentio. Nam, niſi multorum præceptis, multiſque literis, mihi ab adoleſcentia ſuaſiſſem, nihil eſſe in vita magnopere expetendum, niſi laudem atque honeſtatem; in ea autem perſequenda omnes cruciatus corporis, omnia pericula mortis, atque exilii, parvi eſſe ducenda: nunquam me pro ſalute veſtra in tot ac tantas dimicationes, atque in hos profligatorum hominum quotidianos impetus, objeciſſem. Sed pleni omnes ſunt libri, plenæ ſapientium voces, plena exemplorum vetuſtas; quæ jacerent in tenebris omnia, niſi literarum lumen accederet. Quam multas nobis imagines, non ſolum ad intuendum, verum etiam ad imitandum, fortiſſimorum virorum expreſſas ſcriptores et Græci et Latini reliquerunt? quas ego mihi ſemper in adminiſtranda republica proponens, animum et mentem meam ipſa cogitatione hominum excellentium conformabam.

VII. Quæret quiſpiam, quid? illi ipſi ſummi viri, quorum virtutes literis proditæ ſunt, iſtane doctrina, quam tu laudibus effers, eruditi fuerunt? Difficile eſt hoc de omnibus confirmare: ſed tamen eſt certum, quid reſpondeam. Ego multos homines excellenti animo ac virtute fuiſſe, et ſine doctrina, naturæ ipſius habitu prope divino, per ſeipſos et moderatos et graves extitiſſe, fateor: etiam illud adjungo, ſæpius ad laudem atque virtutem naturam ſine doctrina, quam ſine natura valuiſſe doctrinam. Atque idem ego contendo, cum ad naturam eximiam atque illuſtrem acceſſerit ratio quædam conformatioque doctrinæ; tum illud neſcio quid præclarum ac ſingulare ſolere exiſtere. Ex hoc eſſe hunc numero, quem patres noſtri viderunt, divinum hominem, Africanum: ex hoc C. Lælium, L. Furium, moderatiſſimos homines et continentiſſimos: ex hoc fortiſſimum virum, et illis temporibus doctiſſimum, M. Catonem illum ſenem: qui profecto, ſi nihil ad percipiendam colendamque virtutem literis adjuvarentur, nunquam ſe ad earum ſtudium contuliſſent.

Quod ſi non hic tantus fructus oſtenderetur, et ſi ex his

ſtudiis delectatio ſola peteretur; tamen, ut opinor, hanc animi remiſſionem humaniſſimam ac liberaliſſimam judicaretis. Nam cæteræ neque temporum ſunt, neque ætatum, omnium, neque locorum: hæc ſtudia adoleſcentiam alunt, ſenectutem oblectant, ſecundas res ornant, adverſis perfugium ac ſolatium præbent, delectant domi, non impediunt foris, pernoctant nobiſcum, peregrinantur, ruſticantur. Quod ſi ipſi hæc neque attingere, neque ſenſu noſtro guſtare, poſſemus, tamen ea mirari deberemus, etiam cum in aliis videremus.

VIII. Quis noſtrum tam animo agreſti ac duro fuit, ut Roſcii morte nuper non commoveretur? qui cum eſſet ſenex mortuus, tamen, propter excellentem artem ac venuſtatem, videbatur omnino mori non debuiſſe. Ergo ille corporis motu tantum amorem ſibi conciliarat a nobis omnibus: nos animorum incredibiles motus, celeritatemque ingeniorum, negligemus? Quoties ego hunc Archiam vidi, Judices, (utar enim veſtra benignitate, quoniam me in hoc novo genere dicendi tam diligenter attenditis) quoties ego hunc vidi, cum literam ſcripſiſſet nullam, magnum numerum optimorum verſuum de his ipſis rebus, quæ tum agerentur, dicere ex tempore? quoties revocatum eandem rem dicere, commutatis verbis atque ſententiis? Quæ vero accurate cogitateque ſcripſiſſet; ea ſic vidi probari, ut ad veterum ſcriptorum laudem pervenirent. Hunc non ego diligam? non admirer? non omni ratione defendendum putem? Atqui ſic a ſummis hominibus, eruditiſſimiſque, accepimus, cæterarum rerum ſtudia et doctrina, et præceptis, et arte, conſtare; poetam natura ipſa valere, et mentis viribus excitari, et quaſi divino quodam ſpiritu inflari. Quare ſuo jure noſter ille Ennius ſanctos appellat poetas, quod quaſi Deorum aliquo dono atque munere commendati nobis eſſe videantur.

Sit igitur, Judices, ſanctum apud vos, humaniſſimos homines, hoc poetæ nomen, quod nulla unquam barbaria violavit. Saxa et ſolitudines voci reſpondent; beſtiæ ſæpe immanes cantu flectuntur atque conſiſtunt: nos inſtituti rebus optimis non

poetarum voce moveamur? Homerum Colophonii civem eſſe dicunt ſuum, Chii ſuum vindicant, Salaminii repetunt, Smyrnæi vero ſuum eſſe confirmant; itaque etiam delubrum ejus in oppido dedicaverunt: permulti alii præterea pugnant inter ſe, atque contendunt.

IX. Ergo illi alienum, quia poeta fuit, poſt mortem etiam expetunt: nos hunc vivum, qui et voluntate, et legibus, noſter eſt, repudiabimus? præſertim, cum omne olim ſtudium, atque omne ingenium, contulerit Archias ad populi Romani gloriam laudemque celebrandam? Nam et Cimbricas res adoleſcens attigit, et ipſi illi C. Mario, qui durior ad hæc ſtudia videbatur, jucundus fuit. Neque enim quiſquam eſt tam averſus a Muſis, qui non mandari verſibus æternum ſuorum laborum facile præconium patiatur. Themiſtoclem illum, ſummum Athenis virum, dixiſſe aiunt, cum ex eo quæreretur, quod acroama, aut cujus vocem, libentiſſime audiret: *Ejus, a quo ſua virtus optime prædicaretur.* Itaque ille Marius item eximie L. Plotium dilexit, cujus ingenio putabat ea, quæ geſſerat, poſſe celebrari.

Mithridaticum vero bellum, magnum atque difficile, et in multa varietate terra marique verſatum, totum ab hoc expreſſum eſt: qui libri non modo L. Lucullum, fortiſſimum et clariſſimum virum, verum etiam populi Romani nomen, illuſtrant. Populus enim Romanus aperuit, Lucullo imperante, Pontum, et regiis quondam opibus, et ipſa natura regionis, vallatum: populi Romani exercitus, eodem duce, non maxima manu innumerabiles Armeniorum copias fudit: populi Romani laus eſt, urbem amiciſſimam Cyzicenorum, ejuſdem conſilio, ex omni impetu regio, ac totius belli ore ac faucibus, ereptam eſſe atque ſervatam: noſtra ſemper feretur et prædicabitur, L. Lucullo dimicante, cum interfectis ducibus depreſſa hoſtium claſſis, et incredibilis apud Tenedum pugna illa navalis: noſtra ſunt tropæa, noſtra monumenta, noſtri triumphi. Quare, quorum ingeniis hæc feruntur, ab his populi Romani fama celebratur. Carus fuit Africano ſuperiori noſter Ennius: itaque etiam in

ſepulcro Scipionum putatur is eſſe conſtitutus e marmore. At iis laudibus certe non ſolum ipſi, qui laudantur, ſed etiam populi Romani nomen ornatur. In cælum hujus proavus Cato tollitur: magnus honos populi Romani rebus adjungitur. Omnes denique illi Maximi, Marcelli, Fulvii, non ſine communi omnium noſtrum laude decorantur.

X. Ergo illum, qui hæc fecerat, Rudium hominem, majores noſtri in civitatem receperunt: nos hunc Heraclienſem, multis civitatibus expetitum, in hac autem legibus conſtitutum, de noſtra civitate ejiciemus? Nam ſi quis minorem gloriæ fructum putat ex Græcis verſibus percipi, quam ex Latinis, vehementer errat: propterea quod Græca leguntur in omnibus fere gentibus; Latina ſuis finibus, exiguis ſane, continentur. Quare, ſi res hæ, quas geſſimus, orbis terræ regionibus definiuntur; cupere debemus, quo minus manuum noſtrarum tela pervenerint, eodem gloriam famamque penetrare: quod cum ipſis populis, de quorum rebus ſcribitur, hæc ampla ſunt; tum iis certe, qui de vita gloriæ cauſa dimicant, hoc maximum et periculorum incitamentum eſt, et laborum.

Quam multos ſcriptores rerum ſuarum Magnus ille Alexander ſecum habuiſſe dicitur? Atque is tamen, cum in Sigeo ad Achillis tumulum aſtitiſſet, *O fortunate*, inquit, *adoleſcens, qui tuæ virtutis Homerum præconem inveneris!* Et vere: nam, niſi Ilias illa extitiſſet, idem tumulus, qui corpus ejus contexerat, nomen etiam obruiſſet. Quid? noſter hic Magnus, qui cum virtute fortunam adæquavit, nonne Theophanem Mitylenæum, ſcriptorem rerum ſuarum, in concione militum civitate donavit? et noſtri illi fortes viri, ſed ruſtici, ac milites, dulcedine quadam gloriæ commoti, quaſi participes ejuſdem laudis, magno illud clamore approbaverunt?

Itaque, credo, ſi civis Romanus Archias legibus non eſſet, ut ab aliquo imperatore civitate donaretur, perficere non potuit. Sylla, cum Hiſpanos et Gallos donaret, credo, hunc petentem repudiaſſet: quem nos in concione vidimus, cum ei libellum

S f 2

malus poeta de populo ſubjeciſſet, quod epigramma in eum feciſſet tantummodo alternis verſibus longiuſculis, ſtatim ex iis rebus, quas tunc vendebat, jubere ei præmium tribui ſub ea conditione, *ne quid poſtea ſcriberet*. Qui ſedulitatem mali poetæ duxerit aliquo tamen præmio dignam, hujus ingenium et virtutem in ſcribendo, et copiam, non expetiſſet? Quid? a Q. Metello Pio, familiariſſimo ſuo, qui civitate multos donavit, neque per ſe, neque per Lucullos, impetraviſſet? qui præſertim uſque eo de ſuis rebus ſcribi cuperet, ut etiam Cordubæ natis poetis, pingue quiddam ſonantibus atque peregrinum, tamen aures ſuas dederet.

XI. Neque enim eſt hoc diſſimulandum, quod obſcurari non poteſt, ſed præ nobis ferendum: trahimur omnes laudis ſtudio; et optimus quiſque maxime gloria ducitur. Ipſi illi philoſophi, etiam illis libellis, quos de contemnenda gloria ſcribunt, nomen ſuum inſcribunt: in eo ipſo, in quo prædicationem nobilitatemque deſpiciunt, prædicari de ſe ac nominari volunt. Decimus quidem Brutus, ſummus ille vir et imperator, Accii, amiciſſimi ſui, carminibus templorum ac monumentorum aditus exornavit ſuorum. Jam vero ille, qui cum Ætolis, Ennio comite, bellavit, Fulvius, non dubitavit Martis manubias Muſis conſecrare. Quare, in qua urbe imperatores prope armati poetarum nomen, et Muſarum delubra, coluerunt, in ea non debent togati judices a Muſarum honore, et a poetarum ſalute, abhorrere.

Atque, ut id libentius faciatis, jam me vobis, Judices, indicabo, et de meo quodam amore gloriæ, nimis acri fortaſſe, veruntamen honeſto, vobis confitebor. Nam, quas res nos in conſulatu noſtro vobiſcum ſimul pro ſalute hujus urbis atque imperii, et pro vita civium, proque univerſa republica, geſſimus, attigit hic verſibus, atque inchoavit: quibus auditis, quod mihi magna res et jucunda viſa eſt, hunc ad perficiendum hortatus ſum. Nullam enim virtus aliam mercedem laborum periculorumque deſiderat, præter hanc laudis et gloriæ: qua

quidem detracta, Judices, quid eſt, quod in hoc tam exiguo vitæ curriculo, et tam brevi, tantis nos in laboribus exerceamus?

Certe, ſi nihil animus præſentiret in poſterum, et ſi, quibus regionibus vitæ ſpatium circumſcriptum eſt, eiſdem omnes cogitationes terminaret ſuas; nec tantis ſe laboribus frangeret, neque tot curis vigiliiſque angeretur, neque toties de vita ipſa dimicaret. Nunc inſidet quædam in optimo quoque virtus, quæ noctes et dies animum gloriæ ſtimulis concitat; atque admonet, non cum vitæ tempore eſſe dimittendam commemorationem nominis noſtri, ſed cum omni poſteritate adæquandam.

XII. An vero tam parvi animi videamur eſſe omnes, qui in republica atque in his vitæ periculis laboribuſque verſamur, ut, cum uſque ad extremum ſpatium nullum tranquillum atque otioſum ſpiritum duxerimus, nobiſcum ſimul moritura omnia arbitremur? An, cum ſtatuas et imagines, non animorum ſimulacra, ſed corporum, ſtudioſe multi ſummi homines reliquerint; conſiliorum relinquere, ac virtutum noſtrarum, effigiem nonne multo malle debemus, ſummis ingeniis expreſſam et politam? Ego vero omnia, quæ gerebam, jam tum in gerendo ſpargere me ac diſſeminare arbitrabar in orbis terræ memoriam ſempiternam. Hæc vero ſive a meo ſenſu poſt mortem abſutura eſt, ſive, ut ſapientiſſimi homines putaverunt, ad aliquam animi mei partem pertinebit; nunc quidem certe cogitatione quadam ſpeque delector.

Quare conſervate, Judices, hominem pudore eo, quem amicorum videtis comprobari tum dignitate, tum etiam venuſtate; ingenio autem tanto, quantum id convenit exiſtimari, quod ſummorum hominum ingeniis expetitum eſſe videatis; cauſa vero ejuſmodi, quæ beneficio legis, auctoritate municipii, teſtimonio Luculli, tabulis Metelli, comprobetur. Quæ cum ita ſint; petimus a vobis, Judices, ſi qua non modo humana, verum etiam divina, in tantis negotiis commendatio debet eſſe, ut eum, qui vos, qui veſtros imperatores, qui populi Romani res geſtas, ſemper ornavit; qui etiam his recentibus noſtris veſtriſque

domeſticis periculis æternum ſe teſtimonium laudum daturum eſſe profitetur; quique eſt eo numero, qui ſemper apud omnes ſancti ſunt habiti atque dicti: ſic in veſtram accipiatis fidem, ut humanitate veſtra levatus potius, quam acerbitate violatus, eſſe videatur. Quæ de cauſa pro mea conſuetudine breviter ſimpliciterque dixi, Judices, ea confido probata eſſe omnibus: quæ non fori neque judiciali conſuetudine, et de hominis ingenio, et communiter de ipſius ſtudio, locutus ſum, ea, Judices, a vobis ſpero eſſe in bonam partem accepta; ab eo, qui judicium exercet, certe ſcio.

POST REDITUM

Ad Quirites

ORATIO XXVII.

I. QUOD precatus a Jove Optimo Maximo cæteriſque Diis immortalibus ſum, Quirites, eo tempore, cum me fortunaſque meas pro veſtra incolumitate, otio, concordiaque devovi, ut, ſi meas rationes unquam veſtræ ſaluti antepoſuiſſem, ſempiternam pœnam ſuſtinerem, mea voluntate ſuſceptam; ſin et ea, quæ ante geſſeram, conſervandæ civitatis cauſa geſſiſſem, et illam miſeram profectionem veſtræ ſalutis gratia ſuſcepiſſem, ut, quod odium ſcelerati homines et audaces in rempublicam, et in omnes bonos, conceptum jamdiu continerent, id in me unum potius, quam in optimum quemque, et in univerſam rempublicam, deflecteret; hoc ſi animo in vos liberoſque veſtros fuiſſem, ut aliquando vos, patres conſcriptos, Italiamque univerſam, memoria mei, miſericordia, deſideriumque teneret: ejus devotionis me eſſe convictum judicio Deorum immortalium, teſtimonio ſenatus, conſenſu Italiæ, confeſſione inimicorum, beneficio divino immortalique veſtro, maxime lætor, Quirites. Et, ſi homini nihil eſt magis optandum, quam proſpera, æquabilis, perpetuaque fortuna, ſecundo vitæ ſine ulla offenſione curſu; tamen, ſi mihi tranquilla et placata omnia fuiſſent, incredibili quadam, et pene divina, qua nunc, veſtro beneficio, fruor, lætitiæ voluptate caruiſſem.

Quid dulcius hominum generi a natura datum eſt, quam ſui cuique liberi? mihi vero et propter indulgentiam meam, et

propter excellens eorum ingenium, vita ſunt mea cariores: tamen non tanta voluptate erant ſuſcepti, quanta nunc ſunt reſtituti. Nihil cuiquam fuit unquam jucundius, quam mihi meus frater: non tam id ſentiebam, cum fruebar, quam tunc, cum carebam; et poſteaquam vos me illi, et mihi eum, reddidiſtis. Res familiaris ſua quemque delectat: reliquæ meæ fortunæ recuperatæ plus mihi nunc voluptatis afferunt, quam tunc incolumi afferebant. Amicitiæ, conſuetudines, vicinitates, clientelæ, ludi denique et dies feſti, quid haberent voluptatis, carendo magis intellexi, quam fruendo.

Jam vero honos, dignitas, locus, ordo, beneficia veſtra, quanquam mihi ſemper clariſſima viſa ſunt, tamen ea nunc renovata illuſtriora videntur, quam ſi obſcurata non eſſent. Ipſa autem patria, Dii immortales! dici vix poteſt, quid caritatis, quid voluptatis, habet! quæ ſpecies Italiæ! quæ celebritas oppidorum! quæ forma regionum! qui agri! quæ fruges! quæ pulchritudo urbis! quæ humanitas civium! quæ reipublicæ dignitas! quæ veſtra majeſtas! Quibus ego omnibus antea rebus ſic fruebar, ut nemo magis: ſed, tanquam bona valetudo jucundior eſt eis, qui e gravi morbo recreati ſunt, quam qui nunquam ægro corpore fuerunt; ſic ea omnia deſiderata magis, quam aſſidue percepta, delectant.

II. Quorſum igitur hæc diſputo? quorſum? ut intelligere poſſitis, neminem unquam tanta eloquentia fuiſſe, neque tam divino atque incredibili genere dicendi, qui veſtrorum magnitudinem multitudinemque beneficiorum, quæ in me fratremque meum, et liberos noſtros, contuliſtis, non modo augere aut ornare oratione, ſed enumerare aut conſequi, poſſit. A parentibus, id quod neceſſe erat, parvus ſum procreatus: a vobis natus ſum conſularis. Illi mihi fratrem incognitum, qualis futurus eſſet, dederunt: vos ſpectatum, et incredibili pietate cognitum, reddidiſtis. Rempublicam illis accepi temporibus eam, quæ pene amiſſa eſt: a vobis eam recuperavi, quam aliquando omnes unius opera ſervatam judicarunt. Dii immortales mihi

liberos dederunt: vos reddidiſtis. Multa præterea a Diis immortalibus optata conſecuti ſumus: niſi veſtra voluntas fuiſſet, omnibus divinis muneribus caruiſſemus. Veſtros denique honores, quos eramus gradatim ſingulos aſſecuti, nunc a vobis univerſos habemus: ut, quantum antea parentibus, quantum Diis immortalibus, quantum vobiſmetipſis, tantum hoc tempore univerſim cuncto populo Romano debeamus. Nam, cum in ipſo beneficio veſtra tanta magnitudo eſt, ut eam complecti oratione non poſſim; tum in ſtudiis veſtris tanta animorum declarata eſt voluntas, ut non ſolum calamitatem mihi detraxiſſe, ſed etiam dignitatem auxiſſe, videamini.

III. Non enim pro meo reditu, ut pro P. Popillii, nobiliſſimi hominis, adoleſcentes filii, et multi præterea cognati atque affines, deprecati ſunt: non, ut pro Q. Metello, clariſſimo viro, jam ſpectata ætate filius L. Diadematus, conſularis, ſumma auctoritate vir; non Metellus cenſorius, non eorum liberi, non Q. Metellus Nepos, qui tum conſulatum petebat, non ſororum filii, Luculli, Servilii, Scipiones: permulti enim Metelli, aut Metellarum liberi, pro Q. Metelli reditu vobis ac patribus veſtris ſupplicaverunt. Quod ſi ipſius dignitas maximæque res geſtæ non ſatis valerent; tamen filii pietas, propinquorum preces, adoleſcentium ſqualor, majorum natu lacrymæ, populum Romanum movere potuerunt.

Nam C. Marii, qui poſt illos veteres clariſſimos conſulares, veſtra patrumque memoria, tertius ante me conſularis, ſubiit indigniſſimam fortunam præſtantiſſima ſua gloria, diſſimilis fuit ratio. Non enim ille deprecatione rediit, ſed, in diſſenſu civium, exercitu ſe armiſque revocavit. Me autem, nudum a propinquis, nulla cognatione munitum, nullo armorum ac tumultus metu, C. Piſonis, generi mei, divina quædam et inaudita auctoritas atque virtus, fratriſque mei miſerrimi atque optimi quotidianæ lacrymæ, ſordeſque lugubres, a vobis deprecatæ ſunt.

Frater erat unus, qui ſuo ſqualore veſtros oculos inflecteret; qui ſuo fletu deſiderium mei, memoriamque, renovaret; qui

ſtatuerat, Quirites, ſi vos me ſibi non reddidiſſetis, eandem ſubire fortunam; et tanto in me amore extitit, ut negaret fas eſſe non modo domicilio, ſed ne ſepulcro quidem, ſe a me eſſe ſejunctum. Pro me præſente ſenatus, hominumque præterea viginti millia, veſtem mutaverunt: pro eodem me abſente unius ſqualorem ſordeſque vidiſtis. Unus hic, qui domi, qui in foro poſſet eſſe, mihi pietate filius inventus eſt, beneficio parens, amore idem, qui ſemper fuit, frater. Nam conjugis miſeræ ſqualor et luctus, atque optimæ filiæ mœror aſſiduus, filiique parvi deſiderium mei, lacrymæque pueriles, aut itineribus neceſſariis, aut magnam partem tectis ac tenebris, continebantur.

IV. Quare hoc majus eſt veſtrum in nos promeritum, quod non multitudini propinquorum, ſed nobiſmetipſis, nos reddidiſtis. Sed, quemadmodum propinqui, quos ego parare non potui, mihi ad deprecandam calamitatem meam non affuerunt; ſic, illud quod mea virtus præſtare debuit, adjutores, auctores, hortatoreſque ad me reſtituendum ita multi fuerunt, ut longe ſuperiores omnes hac dignitate copiaque ſuperarem. Nunquam de P. Popillio, clariſſimo atque fortiſſimo viro; nunquam de Q. Metello, nobiliſſimo et conſtantiſſimo cive; nunquam de C. Mario, cuſtode civitatis atque imperii veſtri, in ſenatu mentio facta eſt.

Tribunitiis ſuperiores illi rogationibus, nulla auctoritate ſenatus, ſunt reſtituti: Marius vero non modo non a ſenatu, ſed etiam oppreſſo ſenatu, eſt reſtitutus; nec rerum geſtarum memoria in reditu C. Marii, ſed exercitus, atque arma, valuerunt. At de me ut valeret, ſemper ſenatus flagitavit: ut aliquando perficeretur, cum primum licuit, frequentia atque auctoritate perfecit. Nullus in eorum reditu motus municipiorum et coloniarum factus eſt: at me in patriam ter ſuis decretis Italia cuncta revocavit. Illi, inimicis interfectis, magna civium cæde facta, reducti ſunt: ego, iis, a quibus ejectus ſum, provincias obtinentibus, inimico autem, optimo viro et mitiſſimo, altero conſule referente, reductus ſum; cum is inimicus, qui ad meam

perniciem vocem ſuam communibus hoſtibus præbuiſſet, ſpiritu duntaxat viveret, re quidem infra omnes mortuos amandatus eſſet.

V. Nunquam de P. Popillio L. Opimius, fortiſſimus conſul, nunquam de Q. Metello non modo C. Marius, qui erat inimicus, ſed ne is quidem, qui ſecutus eſt, M. Antonius, homo eloquentiſſimus, cum A. Albino collega, ſenatum aut populum eſt cohortatus. At pro me ſuperiores conſules ſemper, ut referrent, efflagitati ſunt: ſed veriti ſunt, ne gratiæ cauſa facere viderentur, quod alter mihi affinis erat, alterius cauſam capitis receperam: qui, provinciarum fœdere irretiti, totum illum annum querelas ſenatus, luctum bonorum, Italiæ gemitum, pertulerunt. Kalendis vero Januariis poſteaquam orba reſpublica conſulis fidem, tanquam legitimi tutoris, imploravit, P. Lentulus conſul, parens, deus, ſalus noſtræ vitæ, fortunæ, memoriæ, nominis, ſimul ac de ſollemni religione retulit, nihil humanarum rerum ſibi prius, quam de me, agendum judicavit.

Atque eo die confecta res eſſet, niſi is tribunus plebis, quem ego maximis beneficiis quæſtorem conſul ornaveram, cum et cunctus ordo et multi eum ſummi viri orarent, et Cn. Oppius ſocer, optimus vir, ad pedes ejus flens jaceret, noctem ſibi ad deliberandum poſtulaſſet: quæ deliberatio non in reddenda, quemadmodum nonnulli arbitrabantur, ſed, ut patefactum eſt, in augenda, mercede conſumpta eſt. Poſtea res acta eſt in ſenatu alia nulla; et, cum variis rationibus impediretur, voluntate tamen perſpecta ſenatus, cauſa ad vos menſe Januario deferebatur.

Hic tantum interfuit inter me et inimicos meos. Ego, cum homines in tribunali Aurelio palam conſcribi centuriarique vidiſſem; cum intelligerem, veteres ad ſpem cædis Catilinæ copias eſſe revocatas; cum viderem, ex ea parte homines, cujus partis nos vel principes numerabamur, partim quod mihi inviderent, partim quod ſibi timerent, aut proditores eſſe, aut deſertores, ſalutis meæ; cum duo conſules, empti pactione

provinciarum, auctores ſe inimicis reipublicæ tradidiſſent; cum egeſtatem, avaritiam, libidines ſuas, viderent expleri non poſſe, niſi me conſtrictum domeſticis hoſtibus dediſſent; cum ſenatus equiteſque Romani flere pro me, ac, mutata veſte, vobis ſupplicare, edictis atque imperiis vetarentur; cum omnium provinciarum pactiones, cum omnia cum omnibus fœdera, reconciliationes gratiarum, ſanguine meo ſancirentur; cum omnes boni non recuſarent, quin vel pro me, vel mecum, perirent: armis decertare pro mea ſalute nolui, quod et vincere, et vinci, luctuoſum reipublicæ fore putavi. At inimici mei, menſe Januario cum de me ageretur, corporibus civium trucidatis, flumine ſanguinis meum reditum intercludendum putaverunt.

VI. Itaque, cum ego abſui, eam rempublicam habuiſtis, ut æque me, atque illam, reſtituendam putaretis. Ego autem, in qua civitate nihil valeret ſenatus, omnis eſſet impunitas, nulla judicia, vis et ferrum in foro verſarentur; cum privati ſe parietum præſidio, non legum, tuerentur; tribuni plebis vobis inſpectantibus vulnerarentur, ad magiſtratuum domos cum ferro et facibus iretur, conſulis faſces frangerentur, Deorum immortalium templa incenderentur: rempublicam eſſe nullam putavi. Itaque neque, republica exterminata, mihi locum in hac urbe eſſe duxi; nec, ſi illa reſtitueretur, dubitavi, quin me ſecum ipſa reduceret.

An ego, cum mihi eſſet exploratiſſimum, P. Lentulum proximo anno conſulem futurum, qui illis ipſis reipublicæ periculoſiſſimis temporibus ædilis curulis, me conſule, omnium meorum conſiliorum particeps, periculorumque ſocius, fuiſſet; dubitarem, quin is me, confectum conſularibus vulneribus, conſulari medicina ad ſalutem reduceret? Hoc duce, collega autem ejus, clementiſſimo atque optimo viro, primo non adverſante, poſt etiam adjuvante, reliqui magiſtratus pene omnes fuerunt defenſores ſalutis meæ. Ex quibus excellenti animo, virtute, auctoritate, præſidio, copiis, T. Annius et P. Sextius præſtanti in me benevolentia, et divino ſtudio, extiterunt. Eodemque P. Lentulo

auctore, et pariter referente collega, frequentiſſimus ſenatus, uno diſſentiente, nullo intercedente, dignitatem meam quibus potuit verbis ampliſſimis ornavit; ſalutem vobis, municipiis, coloniiſque omnibus, commendavit.

Ita me, nudum a propinquis, nulla cognatione munitum, conſules, prætores, tribuni plebis, ſenatus, Italia cuncta, ſemper a vobis deprecata eſt: denique omnes, qui veſtris maximis beneficiis honoribuſque ſunt ornati, producti ad vos ab eodem, non ſolum ad me conſervandum vos cohortati ſunt, ſed etiam rerum mearum geſtarum auctores, teſtes, laudatores fuerunt.

VII. Quorum princeps ad cohortandos vos, et ad rogandos, fuit Cn. Pompeius, vir omnium, qui ſunt, fuerunt, erunt, virtute, ſapientia, ac gloria princeps: qui mihi unus uni privato amico eadem omnia dedit, quæ univerſæ reipublicæ, ſalutem, otium, dignitatem. Cujus oratio fuit, quemadmodum accepi, tripartita: primum vos docuit, meis conſiliis rempublicam eſſe ſervatam, cauſamque meam cum communi ſalute conjunxit; hortatuſque eſt, ut auctoritatem ſenatus, ſtatum civitatis, fortunas civis bene meriti, defenderetis: tum in perorando poſuit, vos rogari a ſenatu, rogari ab equitibus Romanis, rogari ab Italia cuncta: denique ipſe ad extremum pro mea vos ſalute non rogavit ſolum, verum etiam obſecravit.

Huic ego homini, Quirites, tantum debeo, quantum hominem homini debere vix fas eſt. Hujus conſilia, P. Lentuli ſententiam, ſenatus auctoritatem, vos ſecuti, in eo me loco, in quo veſtris beneficiis fueram, iiſdem centuriis, quibus collocaratis, repoſuiſtis. Eodem tempore audiſtis eodem ex loco ſummos viros, ornatiſſimos atque ampliſſimos homines, principes civitatis, omnes conſulares, omnes prætorios, eadem dicere, ut omnium teſtimonio per me unum rempublicam conſervatam eſſe conſtaret. Itaque, cum P. Servilius, graviſſimus vir, et ornatiſſimus civis, dixiſſet, opera mea rempublicam incolumem magiſtratibus deinceps traditam; dixerunt in eandem ſententiam cæteri. Sed audiſtis eo tempore clariſſimi viri non ſolum auctoritatem, ſed

etiam teſtimonium, L. Gellii; qui, quia ſuam claſſem attentatam magno cum ſuo periculo pene ſenſit, dixit in concione veſtra, *Si ego conſul, cum fui, non fuiſſem, rempublicam funditus interituram fuiſſe.*

VIII. En ego, tot teſtimoniis, Quirites, hac auctoritate ſenatus, tanta conſenſione Italiæ, tanto ſtudio bonorum omnium, agente P. Lentulo, conſentientibus cæteris magiſtratibus, deprecante Cn. Pompeio, omnibus hominibus faventibus, Diis denique immortalibus frugum ubertate, copia, vilitate, reditum meum comprobantibus, mihi, meis, reipublicæ reſtitutus, tantum vobis, quantum facere poſſum, Quirites, pollicebor: primum, qua ſanctiſſimi homines pietate erga Deos immortales eſſe ſolent, eadem me erga populum Romanum ſemper fore, numenque veſtrum æque mihi grave et ſanctum, ac Deorum immortalium, in omni vita futurum: deinde, quoniam me in civitatem reſpublica ipſa reduxit, nullo me loco reipublicæ defuturum.

Quod ſi quis exiſtimat, me aut voluntate eſſe mutata, aut debilitata virtute, aut animo fracto; vehementer errat. Mihi, quod potuit vis, et injuria, et ſceleratorum hominum furor, detrahere, eripuit, abſtulit, diſſipavit: quod viro forti adimi non poteſt, id manet, et permanebit. Vidi ego fortiſſimum virum, municipem meum, C. Marium, quoniam nobis, quaſi aliqua fatali neceſſitate, non ſolum cum his, qui hæc delere voluiſſent, ſed etiam cum fortuna, belligerandum fuit; eum tamen vidi, cum eſſet ſumma ſenectute, non modo non infracto animo propter magnitudinem calamitatis, ſed confirmato, atque renovato. Quem egomet dicere audivi, tum ſe fuiſſe miſerum, cum careret patria, quam obſidione liberaviſſet; cum ſua bona poſſideri ab inimicis, ac diripi, audiret; cum adoleſcentem filium videret ejuſdem ſocium calamitatis; cum, in paludibus demerſus, concurſu ac miſericordia Minturnenſium corpus ac vitam ſuam conſervaſſet; cum, parva navicula trajectus in Africam, quibus regna ipſe dederat, ad eos inops ſupplexque veniſſet: recuperata vero ſua dignitate, ſe non commiſſurum, ut, cum

ea, quæ amiſerat, ſibi reſtituta eſſent, virtutem animi non haberet, quam nunquam perdidiſſet. Sed hoc inter me atque illum intereſt: quod ille, qua re plurimum potuit, ea ipſa re inimicos ſuos ultus eſt, armis; ego, qua conſuevi, utar: quoniam illi arti in bello ac ſeditione locus eſt; huic in pace atque otio. Quanquam ille animo irato nihil niſi de inimicis ulciſcendis agebat; ego de ipſis inimicis tantum, quantum mihi reſpublica permittet, cogitabo.

IX. Denique, Quirites, quoniam me quatuor omnino genera hominum violarunt: unum eorum, qui odio reipublicæ, quod eam ipſis invitis conſervaram, mihi inimiciſſimi fuerunt; alterum, qui per ſimulationem amicitiæ nefarie prodiderunt; tertium, qui, cum propter inertiam ſuam eadem aſſequi non poſſent, inviderunt laudi et dignitati meæ; quartum, qui, cum cuſtodes reipublicæ eſſe debuerunt, ſalutem meam, ſtatum civitatis, dignitatem ejus imperii, quod erat penes ipſos, vendiderunt: ſic ulciſcar facinorum ſingula, quemadmodum a quibuſque ſum provocatus: malos cives, rempublicam bene gerendo; perfidos amicos, nihil credendo, atque omnia cavendo; invidos, virtuti et gloriæ ſerviendo; mercatores provinciarum, revocando domum, atque ab iis provinciarum rationem repetendo.

Quanquam mihi majori curæ eſt, quemadmodum quidem vobis, qui de me eſtis optime meriti, gratiam referam, quam, quemadmodum inimicorum injurias crudelitatemque perſequar. Etenim ulciſcendæ injuriæ facilior ratio eſt, quam beneficii remunerandi: propterea quod ſuperiorem eſſe contra improbos minus eſt negotii, quam bonis exæquari; tum etiam ne tam neceſſarium quidem eſt male meritis, quam optime meritis, referre quod debeas. Odium vel precibus mitigari poteſt, vel temporibus reipublicæ communique utilitate deponi, vel difficultate ulciſcendi teneri, vel vetuſtate ſedari: bene meritos quin colas, nec exorari fas eſt, nec id reipublicæ repetere utcunque neceſſe eſt, neque eſt excuſatio difficultatis, neque æquum eſt tempore et die memoriam beneficii definire.

Poſtremo, qui in ulciſcendo remiſſior fuit, mox aperte laudatur: at graviſſime vituperatur, qui in tantis beneficiis, quanta vos in me contuliſtis, remunerandis eſt tardior; neque ſolum ingratus, quod ipſum grave eſt, verum etiam impius, appelletur neceſſe eſt. Atque in officio perſolvendo diſſimilis eſt ratio pecuniæ debitæ: propterea quod, pecuniam qui retinet, non diſſolvit; qui reddidit, non habet: gratiam, et qui retulit, habet; et qui habet, diſſolvit.

X. Quapropter memoriam veſtri beneficii colam benevolentia ſempiterna, non ſolum dum anima ſpirabo mea, ſed etiam cum mortuo monumenta veſtri in me beneficii permanebunt. In referenda autem gratia hoc vobis repromitto, ſemperque præſtabo; mihi neque in conſiliis de republica capiendis diligentiam, neque in periculis a republica propulſandis animum, neque in ſententia ſimpliciter referenda fidem, neque in hominum voluntatibus pro republica lædendis libertatem, nec in perferendo labore induſtriam, nec in veſtris commodis augendis gratam animi benevolentiam, defuturam. Atque hæc cura, Quirites, erit infixa animo meo ſempiterna, ut cum vobis, qui apud me Deorum immortalium vim et numen tenetis, tum poſteris veſtris, cunctiſque gentibus, digniſſimus ea civitate videar, quæ ſuam dignitatem non poſſe tenere ſe, niſi me recuperaſſet, cunctis ſuffragiis judicavit.

POST REDITUM

IN SENATU

ORATIO XXVIII.

I. SI, Patres conſcripti, pro veſtris immortalibus in me, fratremque meum, liberoſque noſtros meritis parum vobis cumulate gratias egero; quæſo, obteſtorque, ne meæ naturæ potius, quam magnitudini veſtrorum beneficiorum, id tribuendum putetis. Quæ enim tanta poteſt exiſtere ubertas ingenii, quæ tanta dicendi copia, quod tam divinum atque incredibile genus orationis, quo quiſquam poſſit veſtra in nos univerſa promerita, non dicam complecti orando, ſed percenſere numerando? qui mihi fratrem optatiſſimum, me fratri amantiſſimo, liberis noſtris parentes, nobis liberos; qui dignitatem, qui ordinem, qui fortunas, qui ampliſſimam rempublicam, qui patriam, qua nihil poteſt eſſe jucundius, qui denique noſmetipſos, nobis reddidiſtis.

Quod ſi parentes cariſſimos habere debemus, quod ab iis nobis vita, patrimonium, libertas, civitas, tradita eſt; ſi Deos immortales, quorum beneficio et hæc tenuimus, et cæteris rebus aucti ſumus; ſi populum Romanum, cujus honoribus in ampliſſimo conſilio, et in altiſſimo gradu dignitatis, atque in hac omnium terrarum arce, collocati ſumus; ſi hunc ipſum ordinem, a quo ſæpe magnificentiſſimis decretis ſumus honeſtati: immenſum quiddam et infinitum eſt, quod vobis debeamus, qui veſtro ſingulari ſtudio atque conſenſu parentum beneficia, Deorum immortalium munera, populi Romani honores, veſtra de me multa judicia, nobis omnia uno tempore reddidiſtis: ut,

cum multa vobis, magna populo Romano, innumerabilia parentibus, omnia Diis immortalibus, debeamus; quod hæc antea ſingula per illos habuerimus, nunc univerſa per vos recuperaverimus.

II. Itaque, Patres conſcripti, quod ne optandum quidem eſt homini, immortalitatem quandam per vos adepti videmur. Quod enim tempus erit unquam, quo veſtrorum in nos beneficiorum memoria ac fama moriatur, qui illo ipſo tempore, cum vi, ferro, metu, minis, obſeſſi teneremini, non multo poſt diſceſſum meum univerſi me revocaviſtis, referente L. Ninnio, fortiſſimo atque optimo viro? quem habuit ille peſtifer annus et maxime fidelem, et minime timidum, ſi dimicare placuiſſet, defenſorem ſalutis meæ. Poſteaquam vobis poteſtas decernendi non eſt permiſſa per eum tribunum plebis, qui, cum per ſe rempublicam lacerare non poſſet, ſub alieno ſcelere delevit; nunquam de me ſiluiſtis, nunquam meam ſalutem non ab his conſulibus, qui vendiderant, flagitaviſtis.

Itaque veſtro ſtudio atque auctoritate perfectum eſt, ut ille ipſe annus, quem ego mihi, quam patriæ, malueram eſſe fatalem, hos tribunos haberet, qui et promulgarent de ſalute mea, et ad vos ſæpenumero referrent. Nam conſules modeſti, legumque metuentes, impediebantur lege, non ea, quæ de me, ſed ea, quæ de ipſis, lata erat, cum meus inimicus promulgavit, ut, ſi revixiſſent ii, qui hæc pene delerunt, tum ego redirem: quo facto utrumque confeſſus eſt, et ſe illorum vitam deſiderare, et magno in periculo rempublicam futuram, ſi aut hoſtes atque interfectores reipublicæ revixiſſent, aut ego non revertiſſem. Itaque illo ipſo anno, cum ego ceſſiſſem; princeps autem civitatis non legum præſidio, ſed parietum, vitam ſuam tueretur; reſpublica ſine conſulibus eſſet, neque ſolum parentibus perpetuis, verum etiam tutoribus annuis, eſſet orbata; ſententias dicere prohiberemini; caput meæ proſcriptionis recitaretur: nunquam dubitaſtis meam ſalutem cum communi ſalute conjungere.

III. Poſtea vero quam ſingulari et præſtantiſſima virtute P. Lentuli, conſulis, ex ſuperioris anni caligine et tenebris lucem in republica Kalendis Januariis deſpicere cœpiſtis; cum Q. Metelli, nobiliſſimi hominis atque optimi viri, ſumma dignitas, cum prætorum, tribunorum plebis pene omnium, virtus et fides, reipublicæ ſubveniſſet; cum virtute, gloria, rebus geſtis, Cn. Pompeius, omnium gentium, omnium ſeculorum, omnis memoriæ facile princeps, tuto ſe in ſenatum venire arbitraretur: tantus veſter conſenſus de ſalute mea fuit, ut corpus abeſſet meum, dignitas jam in patriam revertiſſet.

Quo quidem menſe, quid inter me et meos inimicos intereſſet, exiſtimare potuiſtis. Ego meam ſalutem deſerui, ne propter me civium vulneribus reſpublica cruentaretur: illi meum reditum non populi Romani ſuffragiis, ſed flumine ſanguinis, intercludendum putaverunt. Itaque poſtea nihil vos civibus, nihil ſociis, nihil regibus, reſpondiſtis; nihil judices ſententiis, nihil populus ſuffragiis, nihil hic ordo auctoritate, declaravit; mutum forum, elinguem curiam, tacitam et fractam civitatem, videbatis.

Quo quidem tempore, cum is exceſſiſſet, qui cædi et flammæ vobis auctoribus reſtiterat; cum ferro et facibus homines tota urbe volitantes, magiſtratuum tecta impugnata, Deorum templa inflammata, ſummi viri et clariſſimi conſulis faſces fractos, fortiſſimi atque optimi viri, tribuni plebis, ſanctiſſimum corpus non tactum ac violatum manu, ſed vulneratum ferro, confectumque, vidiſtis. Qua ſtrage nonnulli permoti magiſtratus, partim metu mortis, partim deſperatione reipublicæ, paulum a mea cauſa receſſerunt: reliqui fuerunt, quos neque terror, neque vis, nec ſpes, nec metus, nec promiſſa, nec minæ, nec tela, nec faces, a veſtra auctoritate, a populi Romani dignitate, a mea ſalute, depellerent.

IV. Princeps P. Lentulus, parens ac deus noſtræ vitæ, fortunæ, memoriæ, nominis, hoc ſpecimen virtutis, hoc indicium animi, hoc lumen conſulatus ſui, fore putavit, ſi me mihi, ſi meis, ſi vobis, ſi reipublicæ, reddidiſſet: qui, ut eſt deſignatus,

nunquam dubitavit ſententiam de ſalute mea, ſe et republica dignam, dicere. Cum a tribuno plebis vetaretur, cum præclarum caput recitaretur, *Ne quis ad vos referret, ne quis decerneret, ne diſputaret, ne loqueretur, ne pedibus iret, ne ſcribendo adeſſet*; totam illam clauſulam, ut ante dixi, proſcriptionem, non legem, putavit, qua civis, optime de republica meritus, nominatim, ſine judicio, una cum ſenatu, reipublicæ eſſet ereptus. Ut vero iniit magiſtratum, non dicam, quid egerit prius, ſed quid omnino egit aliud, niſi ut, me conſervato, veſtram in poſterum dignitatem auctoritatemque ſanciret?

Dii immortales, quantum mihi beneficium dediſſe videmini, quod hoc anno P. Lentulus conſul eſt? Quanto majus dediſſetis, ſi ſuperiore anno fuiſſet? nec enim eguiſſem medicina conſulari, niſi conſulari vulnere concidiſſem. Audieram ex ſapientiſſimo homine, atque optimo civi et viro, Q. Catulo, non ſæpe unum conſulem improbum, duos vero nunquam, poſt Romam conditam, excepto illo Cinnano tempore, fuiſſe: quare meam cauſam ſemper fore firmiſſimam dicere ſolebat, dum vel unus in republica conſul eſſet. Quod vere dixerat, ſi illud de duobus conſulibus, quod ante in republica non fuerat, perenne ac proprium manere potuiſſet. Quod ſi Q. Metellus illo tempore conſul fuiſſet unicus; dubitatis, quo animo fuerit in me conſervando futurus, cum in reſtituendo auctorem fuiſſe aſcriptoremque videatis?

Sed fuerunt duo conſules, quorum mentes anguſtæ, humiles, pravæ, oppletæ tenebris ac ſordibus, nomen ipſum conſulatus, ſplendorem illius honoris, magnitudinem tanti imperii, nec intueri, nec ſuſtinere, nec capere potuerunt; non conſules, ſed mercatores provinciarum, ac venditores veſtræ dignitatis. Quorum alter a me Catilinam, amatorem ſuum, multis audientibus; alter Cethegum, conſobrinum, repoſcebat: qui me, duo ſceleratiſſimi poſt hominum memoriam, non conſules, ſed latrones, non modo deſeruerunt, in cauſa præſertim publica et conſulari, ſed prodiderunt, oppugnarunt, omni auxilio non ſolum

ſuo, ſed etiam veſtro, cæterorumque ordinum, ſpoliatum eſſe voluerunt: quorum alter tamen neque me, neque quemquam, fefellit.

V. Quis enim ullam ullius boni ſpem haberet in eo, cujus primum tempus ætatis palam fuiſſet ad omnium libidines divulgatum? qui ne a ſanctiſſima quidem parte corporis potuiſſet hominum impuram intemperantiam propulſare? qui, cum ſuam rem non minus ſtrenue, quam poſtea publicam, confeciſſet, egeſtatem et luxuriam domeſtico lenocinio ſuſtentavit? qui, niſi in aram tribunatus confugiſſet, neque vim prætoris, nec multitudinem creditorum, nec bonorum proſcriptionem, effugere potuiſſet? Quo in magiſtratu niſi rogationem de piratico bello tuliſſet, profecto egeſtate et improbitate coactus piraticam ipſe feciſſet; ac minore quidem cum reipublicæ detrimento, quam quod intra mœnia nefarius hoſtis prædoque verſatus eſt: quo inſpectante ac ſedente, legem tribunus plebis tulit, ne auſpiciis obtemperaretur; ne obnuntiare concilio, aut comitiis, ne legi intercedere, liceret; ut lex Ælia et Fuſia ne valerent: quæ noſtri majores certiſſima ſubſidia reipublicæ contra tribunitios furores eſſe voluerunt. Idemque poſtea, cum innumerabilis multitudo bonorum de Capitolio ſupplex ad eum ſordidata veniſſet, cumque adoleſcentes nobiliſſimi, cunctique equites Romani, ſe ad lenonis impuriſſimi pedes abjeciſſent; quo vultu cincinnatus ganeo non ſolum civium lacrymas, verum etiam patriæ preces, repudiavit? Neque eo contentus fuit, ſed etiam in concionem aſcendit, eaque dixit, quæ, ſi ejus vir Catilina revixiſſet, dicere non eſſet auſus: ſe Nonarum Decembris, quæ me conſule fuiſſent, clivique Capitolini, pœnas ab equitibus Romanis eſſe repetiturum: neque ſolum id dixit, ſed quos ei commodum fuit, compellavit: L. vero Lamiam, equitem Romanum, præſtanti dignitate hominem, et ſaluti meæ pro familiaritate, reipublicæ pro fortunis ſuis, amiciſſimum, conſul imperioſus exire urbe juſſit. Et, cum vos veſtem mutandam cenſuiſſetis, cunctique mutaſſetis, atque idem omnes boni jam ante feciſſent; ille,

unguentis oblitus, cum toga prætexta, quam omnes prætores ædileſque tum abjecerant, irriſit ſqualorem veſtrum, et luctum gratiſſimæ civitatis: fecitque, quod nemo unquam tyrannus, ut, quo minus occulte veſtrum malum gemeretis, nihil diceret; ne aperte incommoda patriæ lugeretis, ediceret.

VI. Cum vero in Circo Flaminio non a tribuno plebis conſul in concionem, ſed a latrone archipirata, productus eſſet; primum proceſſit, qua auctoritate vir? vini, ſomni, ſtupri plenus, madenti coma, compoſito capillo, gravibus oculis, fluentibus buccis, preſſa voce et temulenta: quod in cives indemnatos eſſet animadverſum, id ſibi dixit, gravis auctor, vehementiſſime diſplicere. Ubi nobis hæc auctoritas tamdiu tanta latuit? cur in luſtris et helluationibus hujus calamiſtrati ſaltatoris tam eximia virtus tamdiu ceſſavit? Nam ille alter Cæſoninus Calventius ab adoleſcentia verſatus eſt in foro, cum eum, præter ſimulatam verſutamque triſtitiam, nulla res commendaret; non juris ſtudium, non dicendi, non rei militaris, non cognoſcendorum hominum, non liberalitas: quem præteriens cum incultum, horridum, mœſtumque vidiſſes; etiam ſi agreſtem et inhumanum exiſtimares, tamen libidinoſum et perditum non putares.

Cum hoc homine, an cum ſtipite Æthiope, ſi in foro conſtitiſſes, nihil crederes intereſſe: ſine ſenſu, ſine ſapore, elinguem, tardum, inhumanum negotium, Cappadocem modo abreptum de grege venalium diceres. Idem domi quam libidinoſus, quam impurus, quam intemperans, non janua receptis, ſed pſeudotyro intromiſſis, voluptatibus? Cum vero etiam literis ſtudere incipit, et helluo immanis cum Græculis philoſophari, tum eſt Epicureus, non penitus illi diſciplinæ, quæcunque eſt, deditus, ſed captus uno verbo voluptatis. Habet autem magiſtros non ex iſtis ineptis, qui dies totos de officio ac de virtute diſſerunt, qui ad laborem, ad induſtriam, ad pericula pro patria ſubeunda, adhortantur; ſed eos, qui diſputent, horam nullam vacuam voluptate eſſe debere, in omni parte corporis ſemper oportere aliquod gaudium delectationemque

verſari. His utitur quaſi præfectis libidinum ſuarum; hi voluptates omnes veſtigant atque odorantur; hi ſunt conditores inſtructoreſque convivii; iidem expendunt atque æſtimant voluptates, ſententiamque dicunt et judicant, quantum cuique libidini tribuendum eſſe videatur. Horum ille artibus eruditus ita contempſit hanc pudentiſſimam civitatem, ut omnes ſuas libidines, omnia flagitia, latere poſſe arbitraretur, ſi modo vultum importunum in forum detuliſſet.

VII. Is me (quanquam me quidem non; cognoram enim, propter Piſonum affinitatem, quam longe hunc ab hoc genere cognatio materna Tranſalpini ſanguinis abſtuliſſet) ſed vos, populumque Romanum, non conſilio, neque eloquentia, quod in multis ſæpe accidit, ſed rugis, ſupercilioque, decepit. L. Piſo, tune auſus es iſto oculo, non dicam iſto animo; iſta fronte, non vita; tanto ſupercilio, non enim poſſum dicere tantis rebus geſtis, cum A. Gabinio conſociare conſilia peſtis meæ? Non te illius unguentorum odor, non vini anhelitus, non frons calamiſtri notata veſtigiis, in eam cogitationem adducebat, ut, cum illius re ſimilis fuiſſes, frontis tibi integumento ad occultanda tanta flagitia diutius uti non liceret? Cum hoc coire auſus es, ut conſularem dignitatem, ut reipublicæ ſtatum, ut ſenatus auctoritatem, ut civis optime meriti fortunas, provinciarum fœdere addiceres? Te conſule, tuis edictis et imperiis, ſenatui populoque Romano non eſt licitum, non modo ſententiis atque auctoritate ſua, ſed ne luctu quidem ac veſtitu, reipublicæ ſubvenire. Capuæne te putabas, in qua urbe domicilium quondam ſuperbiæ fuit, conſulem eſſe, ſicut eras eo tempore; an Romæ, in qua civitate omnes ante vos conſules ſenatui paruerunt?

Tu es auſus in Circo Flaminio productus cum tuo illo pari dicere, te ſemper miſericordem fuiſſe? quo verbo ſenatum atque omnes bonos tum, cum a patria peſtem depuliſſem, crudeles demonſtrabas fuiſſe. Tu miſericors me, affinem tuum, quem comitiis prærogativæ primum cuſtodem præfeceras, quem

Kalendis Januarii tertio loco ſententiam rogaras, conſtrictum inimicis reipublicæ tradidiſti: tu meum generum, propinquum tuum, tu affinem tuam, filiam meam, ſuperbiſſimis et crudeliſſimis verbis a genibus tuis repuliſti: idemque tu, clementia ac miſericordia ſingulari, cum ego una cum republica non tribunitio, ſed conſulari, ictu concidiſſem, tanto ſcelere tantaque intemperantia fuiſti, ut ne unam quidem horam intereſſe paterere inter meam peſtem, et tuam prædam; ſaltem dum conticeſceret illa lamentatio et gemitus urbis. Nondum palam factum erat occidiſſe rempublicam, cum tibi arbitria funeris ſolvebantur. Uno eodemque tempore domus mea diripiebatur, ardebat; bona ad vicinum conſulem de Palatio, de Tuſculano ad item vicinum alterum conſulem, deferebantur: cum, iiſdem operis ſuffragium ferentibus, eodem gladiatore latore, vacuo non modo a bonis, ſed etiam a liberis, atque inani foro, ignaro populo Romano quid ageretur, ſenatu vero oppreſſo et afflicto, duobus impiis nefariiſque conſulibus ærarium, provinciæ, legiones, imperia, donabantur.

VIII. Horum conſulum ruinas vos conſules veſtra virtute fulſiſtis, ſumma tribunorum plebis prætorumque fide et diligentia ſublevati. Quid ego de præſtantiſſimo viro, T. Annio, dicam? aut quis de tali cive ſatis digne unquam loquetur? Qui, cum videret, ſceleratum civem, aut domeſticum potius hoſtem, ſi legibus uti liceret, judicio eſſe frangendum; ſin ipſa judicia vis impediret ac tolleret, audaciam virtute, furorem fortitudine, temeritatem conſilio, manum manu, vim vi, eſſe ſuperandam: primo de vi poſtulavit. Poſteaquam ab eodem judicia ſublata eſſe vidit; ne ille omnia vi poſſet efficere, curavit: qui docuit, neque tecta, neque templa, neque forum, neque curiam, ſine ſumma virtute, ac maximis opibus et copiis, ab inteſtino latrocinio poſſe defendi: qui primus, poſt meum diſceſſum, metum bonis, ſpem audacibus, timorem huic ordini, ſervitutem depulit civitati.

Quam rationem pari virtute, animo, fide, P. Sextius ſecutus

pro mea ſalute, pro veſtra auctoritate, pro ſtatu civitatis, nullas ſibi inimicitias, nullam vim, nullos impetus, nullum vitæ diſcrimen, vitandum unquam putavit: qui cauſam ſenatus, exagitatam concionibus improborum, ſic ſua diligentia multitudini commendavit, ut nihil tam populare, quam veſtrum nomen, nihil tam omnibus carum aliquando, quam veſtra auctoritas, videretur: qui me cum omnibus rebus, quibus tribunus plebis potuit, defendit, tum reliquis officiis, juxta, ac ſi meus frater eſſet, ſuſtentavit: cujus ego clientibus, libertis, familia, copiis, literis, ita ſum ſuſtentatus, ut meæ calamitatis non adjutor ſolum, verum etiam ſocius, videretur.

Jam cæterorum officia ſtudiaque vidiſtis: quam cupidus mei C. Ceſtilius, quam ſtudioſus veſtri, quam non varius fuerit in cauſa. Quid M. Ciſpius? cui ego ipſi, parenti, fratrique ejus, ſentio quantum debeam; qui, cum a me voluntas eorum in privato judicio eſſet offenſa, publici mei beneficii memoria privatam offenſionem obliteraverunt. Jam T. Fadius, qui mihi quæſtor fuit, M. Curtius, cujus ego patri quæſtor fui, ſtudio, amore, animo, huic neceſſitudini non defuerunt. Multa de me C. Meſſius, et amicitiæ et reipublicæ cauſa, dixit: legem ſeparatim initio de ſalute mea promulgavit. Q. Fabricius ſi, quæ de me agere conatus eſt, ea contra vim et ferrum perficere potuiſſet; menſe Januario noſtrum ſtatum recuperaſſemus: quem ad ſalutem meam voluntas impulit, vis retardavit, auctoritas veſtra revocavit.

IX. Jam vero prætores quo animo in me fuerint, vos exiſtimare potuiſtis, cum L. Cæcilius privatim me ſuis omnibus copiis ſtuduerit ſuſtentare; publice promulgarit de mea ſalute cum collegis pene omnibus; direptoribus autem meorum bonorum in jus adeundi poteſtatem non fecerit. M. autem Calidius, ſtatim deſignatus, ſententia ſua, quam eſſet cara ſibi mea ſalus, declaravit. Omnia officia C. Septimii, Q. Valerii, P. Craſſi, Sex. Quintilii, C. Cornuti, ſumma et in me et in rempublicam conſtiterunt. Quæ cum libenter commemoro, tum non invitus

nonnullorum in me nefarie commiſſa prætereo. Non eſt mei temporis injurias meminiſſe; quas ego, etiam ſi ulciſci poſſem, tamen obliviſci mallem: alio transferenda mea tota vita eſt, ut bene de me meritis referam gratiam; amicitias igne perſpectas tuear; cum apertis hoſtibus bellum geram; timidis amicis ignoſcam; proditoribus meis non indicem dolorem profectionis meæ; defenſores reditus dignitate conſoler.

Quod ſi mihi nullum aliud eſſet officium in omni vita reliquum, niſi ut erga duces ipſos, et principes, atque auctores ſalutis meæ ſatis gratus judicarer; tamen exiguum reliquæ vitæ tempus non modo ad referendam, verum etiam ad commemorandam, gratiam mihi relictum putarem. Quando enim ego huic homini, ac liberis ejus, quando omnes mei gratiam referent? quæ memoria, quæ vis ingenii, quæ magnitudo obſervantiæ, tot tantiſque beneficiis reſpondere poterit? qui mihi primus, afflicto et jacenti, conſularem fidem dexteramque porrexit: qui me a morte ad vitam, a deſperatione ad ſpem, ab exitio ad ſalutem, revocavit: qui tanto amore in me, ſtudio in rempublicam, fuit, ut excogitaret, quemadmodum calamitatem meam non modo levaret, ſed etiam honeſtaret. Quid enim magnificentius, quid præclarius, mihi accidere potuit, quam quod, illo petente, vos decreviſtis, ut cuncti ex omni Italia, qui rempublicam ſalvam vellent, ad me unum, hominem fractum et prope diſſipatum, reſtituendum et defendendum venirent? ut, qua voce ter omnino poſt Romam conditam conſul uſus eſſet pro univerſa republica, apud eos ſolum, qui ejus vocem exaudire poſſent; eadem voce ſenatus omnibus agris atque oppidis cives, totamque Italiam, ad unius ſalutem defendendam excitaret.

X. Quid ego glorioſius meis poſteris potui relinquere, quam hoc ſenatum judicaſſe, qui civis me non defendiſſet, eum rempublicam ſalvam noluiſſe? Itaque tantum veſtra auctoritas, tantum eximia conſulis dignitas, valuit, ut dedecus et flagitium ſe committere putaret, ſi quis non veniret. Idemque conſul, cum illa incredibilis multitudo Romam, et pene Italia ipſa, veniſſet,

vos frequentiſſimos in Capitolium convocavit: quo tempore quantam vim naturæ bonitas haberet, aut vera nobilitas, intelligere potuiſtis. Nam Q. Metellus, et inimicus, et frater inimici, perſpecta veſtra voluntate, omnia privata odia depoſuit: quem P. Servilius, vir cum clariſſimus, tum vero optimus, mihique amiciſſimus, et auctoritatis et orationis ſuæ divina quadam gravitate, ad ſui generis communiſque ſanguinis facta virtuteſque revocavit, ut haberet in conſilio et fratrem ab inferis, ſocium rerum mearum, et omnes Metellos, præſtantiſſimos cives, pene ex Acheronte excitatos; in quibus Numidicum illum, cujus quondam de patria diſceſſus, honeſtus ipſi, bonis omnibus tamen luctuoſus viſus eſt. Itaque extitit non modo ſalutis defenſor, qui ante hoc unum beneficium fuerat inimicus, verum etiam adſcriptor dignitatis meæ. Quo quidem die cum CCCCXVII ex ſenatu eſſetis, magiſtratus autem hi omnes adeſſent; diſſenſit unus, is, qui ſua lege conjuratos etiam ab inferis excitandos putarat. Atque illo die, quo rempublicam meis conſiliis conſervatam graviſſimis verbis et plurimis judicaſſetis, idem conſul curavit, ut eadem a principibus civitatis in concione poſtero die dicerentur; cum quidem ipſe egit ornatiſſime cauſam meam, perfecitque, aſtante atque audiente Italia tota, ut nemo cujuſquam conducti aut perditi vocem acerbam atque inimicam bonis poſſet audire.

XI. Ad hæc non modo adjumenta ſalutis, ſed etiam ornamenta dignitatis meæ, reliqua vos iidem addidiſtis. Decreviſtis, ne quis ulla ratione rem impediret: qui id impediſſet, vos graviter moleſteque laturos: illum contra rempublicam, ſalutemque bonorum, concordiamque civium, facturum: et ut ad vos de eo ſtatim referretur: meque, etiamſi diutius calumniarentur, redire juſſiſtis. Quid? ut agerentur gratiæ, qui e municipiis veniſſent? Quid? ut ad illam diem, res cum rediſſent, rogarentur ut pari ſtudio convenirent? Quid denique illo die, quem P. Lentulus mihi, fratrique meo, liberiſque noſtris, natalem conſtituit, non modo ad noſtram, verum etiam ad ſempiterni

memoriam temporis? quo die nos comitiis centuriatis, quæ maxime majores comitia juſta dici haberique voluerunt, arceſſivit in patriam; ut eædem centuriæ, quæ me conſulem fecerant, conſulatum meum comprobarent.

Quo die quis civis fuit, qui fas eſſe putaret, quacumque aut ætate aut valetudine eſſet, non ſe de ſalute mea ſententiam ferre? quando tantam frequentiam in campo, tantum ſplendorem Italiæ totius, ordinumque omnium; quando illa dignitate rogatores, diribitores, cuſtodeſque, vidiſtis? Itaque, P. Lentuli beneficio excellenti atque divino, non reducti ſumus in patriam, ſicut nonnulli clariſſimi cives, ſed equis inſignibus, et curru aurato, reportati.

Poſſum ego ſatis in Cn. Pompeium unquam gratus videri, qui non ſolum apud vos, qui omnes idem ſentiebatis, ſed etiam apud univerſum populum Romanum, ſalutem reipublicæ et conſervatam per me, et conjunctam eſſe cum mea, dixerit? qui cauſam meam prudentibus commendarit, imperitos edocuerit, eodemque tempore improbos auctoritate ſua compreſſerit? bonos excitarit? qui populum Romanum pro me, tanquam pro fratre, aut pro parente, non ſolum hortatus ſit, verum etiam obſecrarit? qui ipſe, cum propter metum dimicationis et ſanguinis domo ſe teneret, etiam a ſuperioribus tribunis petierit, ut de ſalute mea et promulgarent, et referrent? qui, in colonia nuper conſtituta cum ipſe gereret magiſtratum, in qua nemo erat emptus interceſſor, vim et crudelitatem privilegii, auctoritate honeſtiſſimorum hominum, et publicis literis conſignavit, princepſque Italiæ totius præſidium ad meam ſalutem implorandum putavit? qui, cum ipſe mihi ſemper amiciſſimus fuiſſet, etiam, ut ſuos neceſſarios mihi amicos redderet, elaboravit?

XII. Quibus autem officiis T. Annii beneficia remunerabor? cujus omnis actio, ratio, cogitatio, totus denique tribunatus, nihil aliud fuit, niſi conſtans, perpetua, fortis, invicta defenſio ſalutis meæ? Quid de P. Sextio loquar? qui ſuam erga me

benevolentiam et fidem non ſolum animi dolore, ſed etiam corporis vulneribus, oſtendit? Vobis vero, Patres conſcripti, ſingulis et egi, et agam, gratias: univerſis egi ab initio, quantum potui; ſatis ornate agere nullo modo poſſum. Et, quanquam ſunt in me præcipua merita multorum, quæ ſileri nullo modo poſſunt, tamen hujus temporis ac timoris mei non eſt conari commemorare beneficia in me ſingulorum: nam difficile eſt non aliquem, nefas quemquam, præterire. Ego vos univerſos, Patres conſcripti, Deorum numero colere debeo: ſed, ut in ipſis Diis immortalibus non ſemper eoſdem, atque alias alios, ſolemus et venerari et precari; ſic in hominibus, de me divinitus meritis, omnis ætas erit mihi ad eorum erga me merita prædicanda atque recolenda.

Hodierno autem die nominatim a me magiſtratibus ſtatui gratias eſſe agendas, et de privatis uni, qui pro ſalute mea municipia coloniaſque adiſſet, populum Romanum ſupplex obſecraſſet, ſententiam dixiſſet eam, quam vos ſecuti mihi dignitatem meam reddidiſtis. Vos me florentem ſemper ornaſtis; laborantem mutatione veſtis, et prope luctu veſtro, quoad licuit, defendiſtis. Noſtra memoria ſenatores ne in ſuis quidem periculis mutare veſtem ſolebant: in meo periculo ſenatus veſte mutata fuit, quoad licuit per eorum edicta, qui mea pericula non modo ſuo præſidio, ſed etiam veſtra deprecatione, nudarunt. Quibus ego rebus objectis, cum mihi privato confligendum viderem cum eodem exercitu, quem conſul non armis, ſed veſtra auctoritate, ſuperaram; multa mecum ipſe reputavi.

XIII. Dixerat in concione conſul, ſe clivi Capitolini pœnas ab equitibus Romanis repetiturum. Nominatim alii compellabantur, alii citabantur, alii relegabantur: aditus templorum erant non ſolum præſidiis et manu, verum etiam demolitione, ſublati. Alter conſul, ut me et rempublicam non modo deſererent, ſed etiam hoſtibus reipublicæ proderent, pactionibus eos ſuorum præmiorum obligarat. Erat alius ad portas cum imperio in multos annos, magnoque exercitu: quem ego

inimicum mihi fuiſſe non dico; tacuiſſe, cum diceretur eſſe inimicus, ſcio.

Duæ partes eſſe in republica cum putarentur; altera me depoſcere propter inimicitias, altera timide defendere propter ſuſpicionem cædis, putabatur. Qui autem me depoſcere videbantur, in hoc auxerunt dimicationis metum, quod nunquam infitiando ſuſpicionem hominum curamque minuerunt. Quare, cum viderem ſenatum ducibus orbatum, me a magiſtratibus partim oppugnatum, partim proditum, partim derelictum; ſervos ſimulatione collegiorum nominatim eſſe conſcriptos, copias omnes Catilinæ pene iiſdem ducibus ad ſpem cædis et incendiorum eſſe revocatas; equites Romanos proſcriptionis, municipia vaſtitatis, omnes cædis, metu eſſe permotos: potui, Patres conſcripti, multis auctoribus fortiſſimis viris, me vi armiſque defendere; nec mihi ipſe ille animus idem meus, vobis non incognitus, defuit. Sed videbam, ſi viciſſem præſentem adverſarium, nimium multos mihi alios eſſe vincendos; ſi victus eſſem, multis bonis et pro me, et mecum, etiam poſt me, eſſe pereundum; tribunitiique ſanguinis ultores eſſe præſentes, meæ mortis pœnas judicio et poſteritati reſervari.

XIV. Nolui, cum conſul communem ſalutem ſine ferro defendiſſem, meam privatus armis defendere: bonoſque viros lugere malui meas fortunas, quam ſuis deſperare. Ac, ſi ſolus eſſem interfectus, mihi turpe; ſi cum multis, reipublicæ funeſtum, fore videbatur. Quod ſi mihi æternam eſſe ærumnam propoſitam arbitrarer, morte me ipſe potius, quam ſempiterno dolore, multaſſem: ſed, cum viderem, me non diutius, quam ipſam rempublicam, ex hac urbe abfuturum; neque ego, illa exterminata, mihi remanendum amplius putavi, et illa, ſimul atque revocata eſt, me ſecum pariter reportavit. Mecum leges, mecum quæſtiones, mecum jura magiſtratuum, mecum ſenatus auctoritas, mecum libertas, mecum etiam frugum ubertas, mecum Deorum et hominum ſanctitates omnes et religiones, abfuerunt. Quæ ſi ſemper abeſſent; magis veſtras fortunas lugerem, quam

deſiderarem meas: ſin aliquando revocarentur; intelligebam, mihi cum illis una eſſe redeundum.

Cujus mei ſenſus certiſſimus teſtis eſt hic idem, qui cuſtos capitis fuit, Cn. Plancius; qui, omnibus provincialibus ornamentis commodiſque depoſitis, totam ſuam quæſturam in me ſuſtentando et conſervando collocavit. Qui ſi mihi quæſtor imperatori fuiſſet, in filii loco fuiſſet: nunc certe erit in parentis, cum fuerit quæſtor non imperii, ſed doloris mei. Quapropter, Patres conſcripti, quoniam in rempublicam ſum pariter cum republica reſtitutus; non modo in ea defendenda nihil minuam de libertate mea priſtina, ſed etiam adaugebo.

XV. Etenim, ſi eam tum defendebam, cum mihi aliquid illa debebat; quid nunc me facere oportet, cum ego illi plurimum debeo? Nam quid eſt, quod animum meum frangere aut debilitare poſſit, cujus ipſam calamitatem non modo nullius delicti, ſed etiam divinorum in rempublicam beneficiorum, teſtem eſſe videatis? Nam et importata eſt, quia defenderam civitatem; et mea voluntate ſuſcepta eſt, ne a me defenſa reſpublica per eundem me extremum in diſcrimen vocaretur.

Pro me non, ut pro P. Popillio, nobiliſſimo homine, adoleſcentes filii, non propinquorum multitudo populum Romanum eſt deprecata; non, ut pro Q. Metello, ſummo et clariſſimo viro, ſpectata jam adoleſcentia filius, non L. et C. Metelli, conſulares, non eorum liberi, non Q. Metellus Nepos, qui tum conſulatum petebat, non Luculli, Servilii, Scipiones, Metellarum filii, flentes ac ſordidati, populo Romano ſupplicaverunt: ſed unus frater, qui in me pietate filius, conſiliis parens, amore (ut erat) frater, inventus eſt; ſqualore et lacrymis, et quotidianis precibus, deſiderium mei nominis renovari, et rerum geſtarum memoriam uſurpari, coegit. Qui cum ſtatuiſſet, niſi per vos me recuperaſſet, eandem ſubire fortunam, atque idem ſibi domicilium et vitæ et mortis depoſceret; tamen nunquam nec magnitudinem negotii, nec ſolitudinem ſuam, nec vim inimicorum ac tela, pertimuit.

Alter fuit propugnator mearum fortunarum, et defenſor aſſiduus, ſumma virtute et pietate, C. Piſo, gener: qui minas inimicorum meorum; qui inimicitias affinis mei, propinqui ſui, conſulis; qui Pontum et Bithyniam quæſtor, pro mea ſalute neglexit. Nihil unquam ſenatus de P. Popillio decrevit, nunquam in hoc ordine Q. Metelli mentio facta eſt: tribunitiis ſunt illi rogationibus, interfectis inimicis, denique nulla auctoritate ſenatus, reſtituti; cum alter eorum ſenatui paruiſſet, alter vim cædemque fugiſſet. Nam C. quidem Marius, qui hac hominum memoria tertius ante me conſularis tempeſtate civili expulſus eſt, non modo a ſenatu non eſt reſtitutus; ſed reditu ſuo ſenatum cunctum pene delevit. Nulla de illis magiſtratuum conſenſio, nulla ad rempublicam defendendam populi Romani convocatio, nullus Italiæ motus, nulla decreta municipiorum et coloniarum, extiterunt.

Quare, cum me veſtra auctoritas arceſſierit, populus Romanus revocarit, reſpublica implorarit, Italia cuncta pene ſuis humeris reportarit; non committam, Patres conſcripti, ut, cum ea mihi ſint reſtituta, quæ in poteſtate mea non fuerunt, ea non habeam, quæ ipſe præſtare poſſim, præſertim cum illa amiſſa recuperarim, virtutem et fidem nunquam amiſerim.

PRO DOMO SUA

AD PONTIFICES

ORATIO XXIX.

I. CUM multa divinitus, Pontifices, a majoribus noſtris inventa atque inſtituta ſunt, tum nihil præclarius, quam quod vos eoſdem et religionibus Deorum immortalium, et ſummæ reipublicæ, præeſſe voluerunt: ut ampliſſimi et clariſſimi cives rempublicam bene gerendo, pontifices religiones ſapienter interpretando, rempublicam conſervarent. Quod ſi ullo tempore magna cauſa in ſacerdotum populi Romani judicio ac poteſtate verſata eſt; hæc profecto tanta eſt, ut omnis reipublicæ dignitas, omnium civium ſalus, vita, libertas, aræ, foci, Dii penates, bona, fortunæ, domicilia, veſtræ ſapientiæ, fidei, poteſtatique, commiſſa creditaque eſſe videantur. Vobis hodierno die conſtituendum eſt, utrum poſthac amentes ac perditos magiſtratus improborum ac ſceleratorum civium præſidio nudare, an etiam Deorum immortalium religione armare, malitis. Nam, ſi illa labes ac flamma reipublicæ ſuum illum peſtiferum et funeſtum tribunatum, quem æquitate humana tueri non poteſt, divina religione defenderit; aliæ cæremoniæ nobis erunt, alii antiſtites Deorum immortalium, alii interpretes religionum, requirendi. Sin autem veſtra auctoritate ſapientiaque, Pontifices, ea, quæ furore improborum in republica, ab aliis oppreſſa, ab aliis deſerta, ab aliis prodita, geſta ſunt, reſcinduntur; erit cauſa, cur conſilium majorum, in ampliſſimis viris ad ſacerdotia deligendis, jure ac merito laudare poſſimus. Sed, quoniam ille demens, ſi

ea, quæ ego per hos dies in ſenatu de republica ſenſi, vituperaſſet, aliquem ſe aditum ad aures veſtras eſſe habiturum putavit, omittam ordinem dicendi meum: reſpondebo hominis furioſi non orationi, qua ille uti non poteſt, ſed convicio, cujus exercitationem cum intolerabili petulantia, tum etiam diuturna impunitate, munivit.

II. Ac primum illud a te, homine veſano ac furioſo, requiro, quæ te tanta pœna tuorum ſcelerum flagitiorumque vexet, ut hos tales viros, qui non ſolum conſiliis ſuis, ſed etiam ſpecie ipſa, dignitatem reipublicæ ſuſtinent, quod ego in ſententia dicenda ſalutem civium cum honore Cn. Pompeii conjunxerim, mihi eſſe iratos, et aliud de ſumma hoc tempore religione ſenſuros, ac me abſente ſenſerint, arbitrere.

Fuiſti tu, inquit, apud pontifices ſuperior; ſed jam, quoniam te ad populum contuliſti, ſis inferior neceſſe eſt. Itane vero? quod in imperita multitudine eſt vitioſiſſimum, varietas et inconſtantia, et crebra, tanquam tempeſtatum, ſic ſententiarum commutatio, hoc tu ad hos transferas, quos ab inconſtantia gravitas, a libidinoſa ſententia certum et definitum jus religionum, vetuſtas exemplorum, auctoritas literarum monumentorumque, deterret? Tune es ille, inquit, quo ſenatus carere non potuit, quem boni luxerunt, quem reſpublica deſideravit? quo reſtituto, ſenatus auctoritatem reſtitutam putabamus, quam primum adveniens prodidiſti? Nondum de mea ſententia dico: impudentiæ primum reſpondebo tuæ.

III. Hunc igitur, funeſta reipublicæ peſtis, hunc tu civem ferro et armis, et exercitus terrore, et conſulum ſcelere, et audaciſſimorum hominum minis, ſervorum delectu, obſeſſione templorum, occupatione fori, oppreſſione curiæ, domo et patria, ne cum improbis boni ferro dimicarent, cedere curaſti, quem a ſenatu, quem a bonis omnibus, quem a cuncta Italia, deſideratum, arceſſitum, revocatum, conſervandæ reipublicæ cauſa, confiteris?

At enim in ſenatum venire, in Capitolium intrare, turbulento

illo die non debuiſti. Ego vero neque veni, et domo me tenui, quamdiu turbulentum tempus fuit; cum ſervos tuos, ad rapinam, ad bonorum cædem, paratos, cum illa tua conſceleratorum ac perditorum manu armatos etiam in Capitolium tecum veniſſe conſtabat. Quod cum mihi nuntiaretur, ſcio me domi manſiſſe, et tibi et gladiatoribus tuis inſtaurandæ cædis poteſtatem non feciſſe. Poſtea quam mihi nuntiatum eſt, populum Romanum in Capitolium propter metum atque inopiam rei frumentariæ conveniſſe, miniſtros autem ſcelerum tuorum perterritos, partim amiſſis gladiis, partim ereptis, diffugiſſe; veni non ſolum ſine ullis copiis ac manu, verum etiam cum paucis amicis.

An ego, cum P. Lentulus conſul, optime de me ac de republica meritus, cum Q. Metellus, qui, cum meus inimicus eſſet, frater tuus, et diſſenſioni noſtræ et precibus tuis ſalutem ac dignitatem meam prætuliſſet, me arceſſerent in ſenatum; cum tanta multitudo civium tam recenti officio ſuo me ad referendam gratiam nominatim vocarent: non venirem, cum præſertim te jam illinc cum tua fugitivorum manu diſceſſiſſe conſtaret? Hic tu me etiam, cuſtodem defenſoremque Capitolii, templorumque omnium, hoſtem Capitolinum appellare auſus es, quod, cum in Capitolio ſenatum duo conſules haberent, eo venirem? Utrumne eſt tempus aliquod, quo in ſenatum veniſſe turpe ſit? an res illa talis erat, de qua agebatur, ut rem ipſam repudiare, et eos, qui agebant, condemnare, deberem?

IV. Primum dico ſenatoris eſſe boni, ſemper in ſenatum venire: nec cum his ſentio, qui ſtatuunt minus bonis temporibus in ſenatum ipſi non venire; non intelligentes, hanc ſuam nimiam perſeverantiam vehementer iis, quorum animum offendere voluerunt, gratam et jucundam fuiſſe. At enim nonnulli propter timorem, quod ſe in ſenatu tuto non eſſe arbitrabantur, diſceſſerunt. Non reprehendo; nec quæro, fueritne aliquid pertimeſcendum: puto, ſuo quemque arbitratu timere oportere. Cur ego non timuerim, quæris? quia te illinc abiiſſe conſtabat. Cur, cum viri boni nonnulli putarint, tuto ſe in ſenatu eſſe non poſſe,

ego non idem ſenſerim? cur, cum ego me exiſtimaſſem tuto omnino in civitate eſſe non poſſe, illuc irem? An aliis licet, et recte licet, in meo metu ſibi nihil timere: mihi uni neceſſe erit et meam, et aliorum, vicem pertimeſcere?

An, quia non condemnavi ſententia mea duo conſules, ſum reprehendendus? Eos igitur ego potiſſimum damnare debui, quorum lege perfectum eſt, ne ego indemnatus, atque optime de republica meritus, damnatorum pœnas ſuſtinerem? Quorum etiam delicta, propter eorum egregiam in me conſervando voluntatem, non modo me, ſed omnes bonos, ferre oporteret, eorum optimum conſilium ego potiſſimum, per eos in meam priſtinam dignitatem reſtitutus, conſilio repudiarem meo? At quam ſententiam dixi? Primum eam, quam populi ſermo in animis noſtris jam ante defixerat; deinde eam, quæ erat ſuperioribus diebus agitata in ſenatu; deinde eam, quam ſenatus frequens tum, cum mihi eſt aſſenſus, ſecutus eſt: ut neque allata ſit a me res inopinata ac recens; nec, ſi quod in ſententia vitium eſt, magis ſit ejus, qui dixerit, quam omnium, qui probarint. At enim liberum ſenatus judicium, propter metum, non fuit. Si timuiſſe eos facis, qui diſceſſerunt; concede, non timuiſſe eos, qui remanſerunt. Sin autem ſine iis, qui tum abfuerunt, nihil decerni libere potuit; cum omnes adeſſent, cœptum eſt referri de inducendo ſenatus-conſulto. Ab univerſo ſenatu reclamatum eſt.

V. Sed quæro, in ipſa ſententia, quoniam princeps ego ſum ejus atque auctor, quid reprehendatur. Utrum cauſa capiendi novi conſilii non fuit? an meæ partes in ea cauſa non præcipuæ fuerunt? an alio potius confugiendum fuit? Quæ vis, quæ cauſa, major eſſe, quam fames, potuit? quam ſeditio? quam conſilia tua, tuorumque? qui, facultate oblata ad imperitorum animos incitandos, renovaturum te tua illa funeſta latrocinia ob annonæ cauſam putarunt. Frumentum provinciæ frumentariæ partim non habebant; partim in alias terras, credo, propter varietatem venditorum miſerant; partim, quo gratius eſſet

tum, cum in ipſa fame ſubveniſſent, cuſtodiis ſuis clauſum continebant, ut ſubito novum mitterent. Res erat non in opinione dubia, ſed in præſenti atque ante oculos propoſito periculo: neque id conjectura proſpiciebamus, ſed jam experti videbamus. Nam, cum ingraveſceret annona, ut jam plane inopia ac fames, non caritas, timeretur, concurſus eſt ad templum Concordiæ factus, ſenatum illuc vocante Metello conſule. Qui ſi verus fuit, ex dolore hominum, et fame; certe conſules cauſam ſuſcipere, certe ſenatus aliquid conſilii capere potuit. Sin cauſa fuit annona, ſeditionis quidem inſtimulator et concitator tu fuiſti; nonne id agendum nobis omnibus fuit, ut materiem ſubtraheremus furori tuo?

Quid, ſi utrumque fuit, et ut fames ſtimularet homines, et tu in hoc ulcere, tanquam unguis, exiſteres? nonne fuit eo major adhibenda medicina, quæ et illud nativum et hoc delatum malum ſanare poſſet? Erat igitur et præſens caritas, et futura fames. Non eſt ſatis: facta lapidatio eſt. Si ex dolore plebeio, nullo incitante; magnum malum: ſi P. Clodii impulſu; uſitatum hominis facinoroſi ſcelus: ſi utrumque, ut et res eſſet ea, quæ ſua ſponte multitudinis animos incitaret, et parati atque armati ſeditionis duces; videturne ipſa reſpublica et conſulis auxilium imploraſſe, et ſenatus fidem? Atqui utrumque fuiſſe perſpicuum eſt, difficultatem annonæ, ſummamque inopiam rei frumentariæ, ut homines non jam diuturnam caritatem, ſed ut famem, plane timerent: nemo negat. Hanc iſtum, otii et pacis hoſtem, cauſam arrepturum fuiſſe ad incendia, cædem, rapinas, nolo, Pontifices, ſuſpicemini, niſi videritis.

Qui ſunt homines a Q. Metello, fratre tuo, conſule, in ſenatu palam nominati, a quibus ille ſe lapidibus appetitum, etiam percuſſum, eſſe dixit? L. Sergium et M. Lollium nominavit. Quis eſt iſte Lollius? qui ſine ferro ne nunc quidem tecum eſt; qui, te tribuno plebis, nihil de me dicam, ſed qui Cn. Pompeium, interficiendum depopoſcit. Quis eſt Sergius? armiger Catilinæ, ſtipator tui corporis, ſignifer ſeditionis,

concitator tabernariorum, damnatus injuriarum, percuſſor, lapidator, fori depopulator, obſeſſor curiæ. His atque hujuſmodi ducibus, cum tu in annonæ caritate in conſules, in ſenatum, in bona fortunaſque locupletium, per cauſam inopum atque imperitorum, repentinos impetus comparares; cum tibi ſalus eſſe in otio nulla poſſet; cum deſperatis ducibus decuriatos ac deſcriptos haberes exercitus perditorum: nonne providendum ſenatui fuit, ne in hanc tantam materiam ſeditionis iſta funeſta fax adhæreſceret? Fuit igitur cauſa capiendi novi conſilii. Videte nunc, fuerintne partes meæ pene præcipuæ.

VI. Quem tum Sergius ille tuus, quem Lollius, quem cæteræ peſtes, in lapidatione illa nominabant? quem annonam præſtare oportere dicebant? Nonne me? Quid puerorum illa concurſatio nocturna? num a te ipſo inſtituta? Me frumentum flagitabant. Quaſi vero ego aut rei frumentariæ præfuiſſem, aut compreſſum aliquod frumentum tenerem, aut in iſto genere omnino quidquam aut curatione aut poteſtate valuiſſem. Sed homo ad cædem imminens meum nomen operis ediderat, imperitis injecerat. Cum de mea dignitate in templo Jovis Optimi Maximi ſenatus frequentiſſimus, uno iſto diſſentiente, decreviſſet; ſubito, illo ipſo die, cariſſimam annonam nec-opinata vilitas conſecuta eſt.

Erant qui Deos immortales, id quod ego ſentio, numine ſuo reditum meum dicerent comprobaſſe. Nonnulli autem illam rem ad illam rationem conjecturamque revocabant, qui, quod in meo reditu ſpes otii et concordiæ ſita videbatur, in diſceſſu autem quotidianus ſeditionis timor, jam pene belli depulſo metu, commutatam eſſe annonam dicebant: quæ quia rurſus in meo reditu facta erat durior, a me, cujus adventu fore vilitatem boni viri dictitabant, annona flagitabatur.

VII. Ego denique non ſolum ab operis tuis, impulſu tuo, nominabar, ſed etiam, depulſis ac diſſipatis tuis copiis, a populo Romano univerſo, qui tum in Capitolium convenerat, cum illo die minus valerem, nominatim in ſenatum vocabar. Veni

expectatus. Multis ſententiis jam dictis, rogatus ſum ſententiam: dixi reipublicæ ſaluberrimam, mihi neceſſariam. Petebatur a me frumenti copia, annonæ vilitas, quaſi poſſem aliquid in ea re gerenda: non habebatur. Flagitabar bonorum expoſtulatione: improborum convicia ſuſtinere non poteram. Delegavi amico locupletiori: non quo illi, ita de me merito, onus illud imponerem, (ſuccubuiſſem enim potius ipſe) ſed quia videbam id, quod omnes; quod nos de Cn. Pompeio polliceremur, id illum fide, conſilio, virtute, auctoritate, felicitate denique ſua, facillime perfecturum.

Itaque, ſive hunc Dii immortales fructum mei reditus populo Romano tribuunt, ut, quemadmodum diſceſſu meo frugum inopia, fames, vaſtitas, cædes, incendia, rapinæ, ſcelerum impunitas, fuga, formido, diſcordia fuiſſet; ſic reditu meo ubertas agrorum, frugum copia, ſpes otii, tranquillitas animorum, judicia, leges, concordia populi, ſenatus auctoritas, mecum ſimul reducta videantur: ſive egomet aliquid adventu meo, conſilio, auctoritate, diligentia, pro tanto beneficio populo Romano præſtare debui; præſto, promitto, ſpondeo: nihil dico amplius: hoc, quod ſatis eſt huic tempori, dico, rempublicam annonæ nomine in id diſcrimen, quo vocabatur, non eſſe venturam.

VIII. Num igitur in hoc officio, quod fuit præcipue meum, ſententia mea reprehenditur? Rem maximam eripui a peſte ſummi periculi, non ſolum eam, ſed etiam vos a cæde, incendiis, vaſtitate: nemo negat: cum ad cauſam caritatis accederet iſte ſpeculator communium miſeriarum, qui ſemper in reipublicæ malis ſceleris ſui faces inflammarit. Negat oportuiſſe quidquam uni extra ordinem decerni. Non jam tibi ſic reſpondebo, ut cæteris, Cn. Pompeio plurima, periculoſiſſima, maxima, terra marique bella extra ordinem eſſe commiſſa; quarum rerum ſi quem pœniteat, eum victoriæ populi Romani pœnitere: non ita tecum ago.

Cum his hæc a me haberi oratio poteſt, qui ita diſputant,

ſe, ſi qua res ad unum deferenda ſit, ad Cn. Pompeium delaturos potiſſimum; ſed ſe extra ordinem nihil cuiquam dare: cum Pompeio datum ſit, id ſe pro dignitate hominis ornare ac tueri ſolere. Horum ego ſententiam ne laudem, impedior Cn. Pompeii triumphis; quibus ille, cum eſſet extra ordinem ad patriam defendendam vocatus, auxit nomen populi Romani, imperiumque honeſtavit: conſtantiam probo, qua mihi quoque utendum fuit, quo ille auctore extra ordinem bellum cum Mithridate Tigraneque geſſit. Sed cum illis tamen poſſum aliquid diſputare: tua vero quæ tanta impudentia eſt, ut audeas dicere, extra ordinem dari nihil cuiquam oportere? qui cum lege nefaria Ptolemæum, regem Cypri, fratrem regis Alexandrini, eodem jure regnantem, cauſa incognita, publicaſſes, populumque Romanum ſcelere obligaſſes; cum in ejus regnum, bona, fortunas, patrocinium hujus imperii immiſiſſes, cujus cum patre, avo, majoribus, ſocietas nobis et amicitia fuiſſet: hujus pecuniæ deportandæ, et, ſi quis ſuum jus defenderet, bello gerendo, M. Catonem præfeciſti. Dices, Quem virum? Sanctiſſimum, prudentiſſimum, fortiſſimum, amiciſſimum reipublicæ, virtute, conſilio, ratione, vita, mirabili ad laudem, et prope ſingulari: ſed quid ad te, qui negas eſſe verum, quemquam ulli reipublicæ extra ordinem præfici?

IX. Atque in hoc ſolum inconſtantiam redarguo tuam: qui in ipſo Catone, quem tu non pro illius dignitate produxeras, ſed pro tuo ſcelere ſubduxeras; quem tuis Sergiis, Lolliis, Titiis, cæteriſque cædis et incendiorum ducibus, objeceras; quem carnificem civium, quem indemnatorum necis principem, quem crudelitatis auctorem, fuiſſe dixeras: ad hunc honorem et imperium extra ordinem nominatim rogatione tua detuliſti; et tanta fuiſti intemperantia, ut illius tui ſceleris rationem occultare non poſſes. Literas in concione recitaſti, quas tibi a C. Cæſare miſſas diceres: Cæsar Pulchro: cum etiam es argumentatus, amoris eſſe hoc ſignum, cum nominibus tantum uteretur, neque adſcriberet, *Proconſule*, aut, *Tribuno plebis*. Deinde

gratulari tibi, quod idem in poſterum M. Catonem tribunatu tuo removiſſes, et quod idem in poſterum de extraordinariis poteſtatibus libertatem ademiſſes. Quas aut nunquam tibi ille literas miſit; aut, ſi miſit, in concione recitari noluit; aut, ſive ille miſit, ſive tu finxiſti, certe conſilium tuum de Catonis honore illarum literarum recitatione patefactum eſt. Sed omitto Catonem, cujus eximia virtus, dignitas, et in eo negotio, quod geſſit, fides et continentia, tegere videntur improbitatem et legis et actionis tuæ.

Quis provinciam homini poſt homines natos turpiſſimo, ſceleratiſſimo, contaminatiſſimo; quis illam opimam fertilemque Syriam, quis bellum pacatiſſimis gentibus, quis pecuniam ad emendos agros conſtitutam, ereptam vi ex Cæſaris rebus actis, quis imperium infinitum, dedit? Cui quidem cum Ciliciam dediſſes, mutaſti pactionem, et Ciliciam ad prætorem item extra ordinem tranſtuliſti; Gabinio, pretio amplificato, Syriam nominatim dediſti. Quid? homini teterrimo, crudeliſſimo, fallaciſſimo, omnium ſcelerum libidinumque maculis notatiſſimo, L. Piſoni, nonne nominatim populos liberos, multis ſenatus-conſultis, etiam recenti lege ſoceri ipſius, liberatos, vinctos et conſtrictos tradidiſti? nonne, cum ab eo merces tui beneficii pretiumque provinciæ meo ſanguine tibi eſſet perſolutum, tamen ærarium cum eo partitus es?

Itane vero? tu provincias conſulares, quas C. Gracchus, qui unus maxime popularis fuit, non modo non abſtulit ab ſenatu, ſed etiam, ut neceſſe eſſet quotannis conſtitui per ſenatum, decreta lege ſanxit; eas, lege Sempronia per ſenatum decretas, reſcidiſti? extra ordinem, ſine ſorte, nominatim dediſti, non conſulibus, ſed reipublicæ peſtibus? nos, quod nominatim rei maximæ pene jam deſperatæ ſummum virum, ſæpe ad extrema reipublicæ diſcrimina delectum, præfecimus, a te reprehendemur?

X. Quid tandem? ſi, quæ tum illis reipublicæ tenebris, cæciſque nubibus et procellis, cum ſenatum a gubernaculis

dejeciſſes, populum e navi exturbaſſes, ipſe archipirata cum grege prædonum impuriſſimo pleniſſimis velis navigares; ſi, quæ tum promulgaſti, conſtituiſti, promiſiſti, vendidiſti, perferre potuiſſes, qui locus in orbe terrarum vacuus extraordinariis faſcibus, atque imperio Clodiano, fuiſſet? Sed excitatus aliquando Cn. Pompeii (dicam ipſo audiente, quod ſenſi, et ſentio, quoquo animo me auditurus eſt) excitatus, inquam, aliquando Cn. Pompeii nimium diu reconditus et penitus abſtruſus animi dolor ſubvenit ſubito reipublicæ, civitatemque fractam malis, mutam, debilitatam, abjectam metu, ad aliquam ſpem libertatis et priſtinæ dignitatis erexit. Hic vir extra ordinem rei frumentariæ præficiendus non fuit? Scilicet tu helluoni ſpurciſſimo, prægustatori libidinum tuarum, homini egentiſſimo et facinoroſiſſimo, Sex. Clodio, ſocio tui ſanguinis, qui ſua lingua etiam ſororem tuam a te abalienavit, omne frumentum privatum et publicum, omnes provincias frumentarias, omnes mancipes, omnes horreorum claves, lege tua tradidiſti. Qua ex re primum caritas nata eſt, deinde inopia: impendebat fames, incendia, cædes, direptio: imminebat tuus furor omnium fortunis et bonis.

Queritur etiam importuna peſtis, ex ore impuriſſimo Sex. Clodii rem frumentariam eſſe ereptam, ſummiſque in periculis ejus viri auxilium imploraſſe rempublicam, a quo ſæpe ſe et ſervatam et amplificatam eſſe meminiſſet. Extra ordinem ferri nihil placet Clodio. Quid? de me quod tuliſſe te dicis, patricida, fratricida, ſororicida, nonne extra ordinem tuliſti? An de peſte civis, quemadmodum omnes jam Dii atque homines judicaverunt, conſervatoris reipublicæ, quemadmodum autem tute ipſe confiteris, non modo indemnati, ſed ne accuſati quidem, licuit tibi ferre non legem, ſed nefarium privilegium, lugente ſenatu, mœrentibus bonis omnibus, totius Italiæ precibus repudiatis, oppreſſa captaque republica: mihi, populo Romano implorante, ſenatu poſcente, temporibus reipublicæ flagitantibus, non licuit de ſalute populi Romani ſententiam dicere? Qua quidem in ſententia ſi Cn. Pompeii dignitas aucta

eſt, conjuncta cum utilitate communi, certe laudandus eſſem, ſi ejus dignitati ſuffragatus viderer, qui meæ ſaluti opem et auxilium tuliſſet.

XI. Deſinant, deſinant, homines iiſdem machinis ſperare me reſtitutum poſſe labefactari, quibus antea ſtantem perculerunt. Quod enim par amicitiæ conſularis fuit unquam in hac civitate conjunctius, quam fuimus inter nos, ego et Cn. Pompeius? quis apud populum Romanum de illius dignitate induſtrius, quis ſenatui ſæpius, dixit? qui tantus fuit labor, quæ ſimultas, quæ contentio, quam ego non pro illius dignitate ſuſceperim? qui ab illo in me honos, quæ prædicatio de mea laude, quæ remuneratio benevolentiæ, prætermiſſa eſt? Hanc noſtram conjunctionem, hanc conſpirationem in republica bene gerenda, hanc jucundiſſimam vitæ atque officiorum omnium ſocietatem, certi homines fictis ſermonibus et falſis criminibus diremerunt: cum iidem illum, ut me metueret, me caveret, monerent; iidem apud me, mihi illum eſſe uni inimiciſſimum, dicerent: ut neque ego ab illo, quæ mihi petenda eſſent, ſatis audaciter petere poſſem; neque ille, tot ſuſpicionibus certorum hominum et ſcelere exulceratus, quæ meum tempus poſtularet, ſatis prolixe mihi polliceretur.

Data merces eſt erroris mei magna, Pontifices, ut me non ſolum pigeat ſtultitiæ meæ, ſed etiam pudeat: qui, cum me non repentinum aliquod meum tempus, ſed veteres multo ante ſuſcepti et proviſi labores, cum viro fortiſſimo et clariſſimo conjunxiſſent, ſim paſſus a tali amicitia diſtrahi; neque intellexerim, quibus aut ut apertis inimicis obſiſterem, aut ut inſidioſis amicis non crederem. Proinde deſinant aliquando me iiſdem inflammare verbis: Quid ſibi iſte vult? neſcit, quantum auctoritate valeat, quas res geſſerit, qua dignitate ſit reſtitutus: cur ornat eum, a quo deſertus eſt? Ego vero neque me tum deſertum puto, ſed pene deditum; nec, quæ ſint in illa reipublicæ flamma geſta contra me, neque quomodo, neque per quos, patefaciendum mihi eſſe arbitror. Si utile reipublicæ fuit,

haurire me unum pro omnibus illam indigniſſimam calamitatem; etiam hoc utile ſit, quorum id ſcelere conflatum ſit, me occultare et tacere. Illud vero eſt hominis ingrati tacere: itaque libentiſſime prædicabo, Cn. Pompeium ſtudio et auctoritate æque, ut unumquemque veſtrum, opibus, contentione, precibus, periculis denique, præcipue pro ſalute mea laboraſſe.

XII. Hic tuis, P. Lentule, cum tu nihil aliud dies et noctes niſi de ſalute mea cogitares, conſiliis omnibus interfuit: hic tibi graviſſimus auctor ad inſtituendam, fideliſſimus ſocius ad comparandam, fortiſſimus adjutor ad rem perficiendam fuit: hic municipia coloniaſque adiit: hic Italiæ totius auxilium cupientis imploravit: hic in ſenatu princeps ſententiæ fuit: idemque cum dixiſſet, tum etiam pro ſalute mea populum Romanum obſecravit.

Quare iſtam orationem, qua es uſus, omittas licet, poſt illam ſententiam, quam dixeram de annona, pontificum animos eſſe mutatos: perinde, quaſi iſti aut de Cn. Pompeio aliter, atque ego exiſtimo, ſentiant; aut, quid mihi pro expectatione populi Romani, pro Cn. Pompeii meritis erga me, pro ratione mei temporis, faciendum fuerit, ignorent; aut etiam, ſi cujus forte pontificis animum, quod certo ſcio aliter eſſe, mea ſententia offendit, alio modo ſit conſtituturus aut de religione pontificum, aut de republica, quam eum aut cæremoniarum jus, aut civitatis ſalus, coegerit.

Intelligo, Pontifices, me plura extra cauſam dixiſſe, quam aut opinio tulerit, aut voluntas mea; ſed, cum me purgatum vobis eſſe cuperem, tum etiam veſtra in me attente audiendo benignitas provexit orationem meam. Sed hoc compenſabo brevitate ejus orationis, quæ pertinet ad ipſam cognitionem veſtram: quæ cum ſit in jus religionis, et in jus reipublicæ, diſtributa, religionis partem, quæ multo eſt verboſior, prætermittens, de jure reipublicæ dicam. Quid eſt enim aut tam arrogans, quam de religione, de rebus divinis, cæremoniis, ſacris, pontificum collegium docere conari; aut tam ſtultum, quam, ſi quis

quid in veſtris libris invenerit, id narrare vobis; aut tam curioſum, quam ea ſcire velle, de quibus majores noſtri vos ſolos et conſuli et ſcire voluerunt?

XIII. Nego potuiſſe jure publico, legibus iis, quibus hæc civitas utitur, quemquam civem ulla ejuſmodi calamitate affici ſine judicio: hoc juris in hac civitate etiam tum, cum reges eſſent, dico fuiſſe; hoc nobis eſſe a majoribus traditum; hoc eſſe denique proprium liberæ civitatis, ut nihil de capite civis, aut de bonis, ſine judicio ſenatus, aut populi, aut eorum, qui de quaque re conſtituti judices ſint, detrahi poſſit.

Videſne me non radicitus evellere omnes actiones tuas? neque illud agere, quod apertum eſt, te omnino nihil geſſiſſe jure, non fuiſſe tribunum plebis? Hoc dico, eſſe parricidium: dico apud pontifices; augures adſunt; verſor in medio jure publico. Quod eſt, Pontifices, jus adoptionis? Nempe ut is adoptet, qui neque procreare jam liberos poſſit, et, cum potuerit, ſit expertus. Quæ deinde cauſa cuique ſit adoptionis, quæ ratio generum ac dignitatis, quæ ſacrorum, quæri a pontificum collegio ſolet. Quid eſt horum in iſta adoptione quæſitum? Adoptat annos viginti natus, etiam minor, ſenatorem. Liberorumne cauſa? At procreare poteſt: habet uxorem: ſuſcepit etiam liberos. Exheredabit igitur pater filium. Quid? ſacra Clodiæ gentis cur intereunt, quod in te eſt? quæ omnis notio pontificum, cum adoptarere, eſſe debuit.

Niſi forte ex te ita quæſitum eſt, num perturbare rempublicam ſeditionibus velles; et ob eam cauſam adoptari, non ut filius eſſes, ſed ut tribunus plebis fieres, et funditus everteres civitatem. Reſpondiſti, credo, te ita velle. Pontificibus bona cauſa viſa eſt: approbaverunt. Non ætas ejus, qui adoptabat, quæſita eſt, ut in Cn. Aufidio, M. Pupio; quorum uterque noſtra memoria, ſumma ſenectute, alter Oreſtem, alter Piſonem, adoptavit. Quas adoptiones, ſicut alias innumerabiles, hereditates nominis, pecuniæ, ſacrorum, ſecutæ ſunt. Tu neque Fonteius es, qui eſſe debebas; neque patris heres; neque,

amiſſis ſacris paternis, in hæc adoptiva veniſti. Ita, perturbatis ſacris, contaminatis gentibus, et quam deſeruiſti, et quam polluiſti, jure Quiritium legitimo tutelarum et hereditatum relicto, factus es ejus filius contra fas, cujus per ætatem pater eſſe potuiſti.

XIV. Dico apud pontifices. Nego iſtam adoptionem pontificio jure eſſe factam: primum, quod hæ veſtræ ſint ætates, ut is, qui te adoptavit, vel filii tibi loco per ætatem eſſe potuerit, vel eo quo fuit: deinde, quod cauſa quæri ſoleat adoptandi, ut et is adoptet, qui, quod natura jam aſſequi non poteſt, et legitimo et pontificio jure quærat; et ita adoptet, ut ne quid aut de dignitate generum, aut de ſacrorum religione, minuatur: illud in primis, ne qua calumnia, ne qua fraus, ne quis dolus, adhibeatur; ut hæc ſimulata adoptio filii quam maxime veritatem illam ſuſcipiendorum liberorum imitata eſſe videatur.

Quæ major calumnia eſt, quam venire imberbem adoleſcentulum, bene valentem, ac maritum, dicere, filium ſenatorem populi Romani ſibi velle adoptare; id autem ſcire et videre omnes, non ut ille filius inſtituatur, ſed ut e patriciis exeat, et tribunus plebis fieri poſſit, idcirco adoptari? Neque id obſcure: nam adoptatum emancipari ſtatim, ne ſit ejus filius, qui adoptarit. Cur ergo adoptatur? Probate genus adoptionis: jam omnium ſacra interierint, quorum cuſtodes vos eſſe debetis; jam patricius nemo relinquetur. Cur enim quiſquam vellet tribunum plebis ſe fieri non licere? anguſtiorem ſibi eſſe petitionem conſulatus? in ſacerdotium cum poſſit venire, quia patricio non ſit is locus, non venire? Ut cuique aliquid acciderit, quare commodius ſit eſſe plebeium, ſimili ratione adoptabitur.

Ita populus Romanus brevi tempore neque regem ſacrorum, neque flamines, nec ſalios, habebit, nec ex parte dimidia reliquos ſacerdotes, neque auctores centuriatorum et curiatorum comitiorum: auſpiciaque populi Romani, ſi magiſtratus patricii creati non ſint, intereant neceſſe eſt, cum interrex nullus ſit, quod et ipſum patricium eſſe, et a patricio prodi, neceſſe eſt.

Dixi apud pontifices, iſtam adoptionem nullo decreto hujus collegii probatam, contra omne pontificium jus factam, pro nihilo eſſe habendam: qua ſublata, intelligis, totum tribunatum tuum concidiſſe.

XV. Venio ad augures. Quorum ego libros, ſi qui ſunt reconditi, non ſcrutor; non ſum in exquirendo jure augurum curioſus: hæc, quæ una cum populo didici, quæ ſæpe in concionibus reſponſa ſunt, novi. Negant fas eſſe agi cum populo, cum de cælo ſervatum ſit. Quo die de te lex curiata lata eſſe dicatur, audes negare de cælo eſſe ſervatum? Adeſt præſens vir, ſingulari virtute, conſtantia, gravitate præditus, M. Bibulus: hunc conſulem illo ipſo die contendo ſervaſſe de cælo. Infirma ſunt igitur, tua ſententia, acta C. Cæſaris, viri fortiſſimi? Minime: neque enim mea jam quidquam intereſt, exceptis his telis, quæ ex illius actionibus in meum corpus immiſſa ſunt.

Sed hæc de auſpiciis, quæ ego nunc perbreviter attingo, acta ſunt a te. Tu, tuo præcipitante jam et debilitato tribunatu, auſpiciorum patronus ſubito extitiſti: tu M. Bibulum in concionem, tu augures, produxiſti. Te interrogante augures reſponderunt, cum de cælo ſervatum ſit, cum populo agi non poſſe: tibi M. Bibulus quærenti, ſe de cælo ſervaſſe, reſpondit: idemque in concione dixit, ab Appio, fratre tuo, productus, te omnino, quod contra auſpicia adoptatus eſſes, tribunum plebis non fuiſſe. Tua denique omnis actio poſterioribus menſibus fuit, omnia, quæ C. Cæſar egiſſet, quod contra auſpicia eſſent acta, per ſenatum reſcindi oportere: quod ſi fieret, dicebas te tuis humeris me cuſtodem urbis in urbem relaturum. Videte hominis amentiam, ubi per ſuum tribunatum Cæſaris actis illigatus teneretur. Si et ſacrorum jure pontifices, et auſpiciorum religione augures, totum evertunt tribunatum tuum, quid quæris amplius? an etiam apertius aliquod jus populi atque legum?

XVI. Hora fortaſſe ſexta diei queſtus ſum in judicio, cum C. Antonium, collegam meum, defenderem, quædam de republica, quæ mihi viſa ſunt ad illius miſeri cauſam pertinere. Hæc

homines improbi ad quoſdam viros fortes longe aliter, atque a me dicta erant, detulerunt: hora nona, illo ipſo die, tu es adoptatus. Si, quod in cæteris legibus trinum nundinum eſſe oportet, id in adoptione ſatis eſt, trium eſſe horarum; nihil reprehendo. Sin eadem obſervanda ſunt; ſi decrevit ſenatus, M. Druſi legibus, quæ contra legem Cæciliam et Didiam latæ eſſent, populum non teneri: jam intelligis, omni genere juris, quod in ſacris, quod in auſpiciis, quod in legibus ſit, te tribunum plebis non fuiſſe?

Atque ego hoc totum non ſine cauſa relinquo. Video enim quoſdam clariſſimos viros, principes civitatis, aliquot locis judicaſſe, te cum plebe jure agere potuiſſe: qui etiam de me ipſo, cum tua rogatione funere elatam rempublicam eſſe dicerent, tamen id funus, etſi miſerum atque acerbum fuiſſet, jure indictum eſſe dicebant. Quod de me cive ac de republica bene merito tuliſſes, funeſtum funus te indixiſſe reipublicæ; quod ſalvis auſpiciis tuliſſes, jure egiſſe, dicebant. Quare licebit, ut opinor, nobis eas actiones non infirmare, quibus illi actionibus conſtitutum tribunatum tuum comprobaverunt. Fueris ſane tribunus plebis tam jure, quam lege, quam fuit hic ipſe Rullus, vir omnibus rebus clariſſimus atque ampliſſimus: quo jure, quo more, quo exemplo, legem nominatim de capite civis indemnati tuliſti?

XVII. Vetant leges ſacratæ, vetant XII tabulæ, leges privatis hominibus irrogari: id eſt enim privilegium. Nemo unquam tulit: nihil eſt crudelius, nihil pernicioſius, nihil, quod minus hæc civitas ferre poſſit. Proſcriptionis miſerrimum nomen illud, et omnis acerbitas Syllani temporis, quid habet, quod maxime ſit inſigne ad memoriam crudelitatis? opinor, pœnam in cives Romanos nominatim ſine judicio conſtitutam.

Hanc vos igitur, Pontifices, judicio atque auctoritate veſtra tribuno plebis poteſtatem dabitis, ut proſcribere poſſit quos velit? Quæro enim, quid ſit aliud proſcribere. VELITIS, JUBEATIS, *ut M. Tullius in civitate ne ſit, bonaque ejus ut mea ſint.*

Ita enim fecit, etſi aliis verbis tulit. Hoc plebiſcitum eſt? hæc lex? hæc rogatio eſt? hoc vos pati poteſtis? hoc ferre civitas, ut ſinguli cives ſingulis verſiculis e civitate tollantur? Equidem jam perfunctus ſum: nullam vim, nullum impetum, metuo: explevi animos invidorum: placavi odia improborum: ſaturavi etiam perfidiam et ſcelus proditorum: denique de mea cauſa, quæ videbatur perditis civibus ad invidiam eſſe propoſita, jam omnes urbes, omnes ordines, omnes Dii atque homines, judicaverunt.

Vobiſmetipſis, Pontifices, et veſtris liberis, cæteriſque civibus, pro veſtra auctoritate et ſapientia conſulere debetis. Nam, cum tam moderata judicia populi ſint a majoribus conſtituta: primum, ut ne pœna capitis cum pecunia conjungatur: deinde, ne, niſi prodicta die, quis accuſetur: ut ter ante magiſtratus accuſet, intermiſſa die, quam multam irroget, aut judicet; quarta ſit accuſatio trinum nundinum, prodicta die, qua die judicium ſit futurum: tum multa etiam ad placandum, atque ad miſericordiam, reis conceſſa ſunt: deinde exorabilis populus, facilis ſuffragatio pro ſalute: denique etiam, ſi qua res illum diem aut auſpiciis aut excuſatione ſuſtulit, tota cauſa judiciumque ſublatum eſt.

XVIII. Hæc cum ita ſint in re, ubi crimen eſt, ubi accuſator, ubi teſtes? Quid indignius, quam, qui neque adeſſe ſit juſſus, neque citatus, neque accuſatus, de ejus capite, liberis, fortunis omnibus, conductos ſicarios egentes et perditos ſuffragium ferre, et eam legem putare? At, ſi hoc de me potuit, quem honos, quem dignitas, quem cauſa, quem reſpublica, tuebatur, cujus denique pecunia non expetebatur, cui nihil oberat præter converſionem ſtatus, et inclinationem communium temporum; quid tandem futurum eſt iis, quorum vita remota ab honore populari et ab hac illuſtri gratia eſt, pecuniæ autem tantæ ſunt, ut eas nimium multi, egentes, ſumptuoſi, nobiles, concupiſcant? Date hanc tribuno plebis licentiam, et intuemini pauliſper animis juventutem, et eos maxime, qui imminere jam

cupiditate videntur in tribunitiam poteſtatem; collegia, medius fidius, tribunorum plebis tota reperientur, hoc jure firmato, quæ coeant de hominum locupletiſſimorum bonis, præda præſertim populari, et ſpe largitionis, oblata.

At quid tulit legum ſcriptor peritus et callidus? VELITIS, JUBEATIS, *ut M. Tullio aqua et ignis interdicatur?* Crudele, nefarium, ne in ſceleratiſſimo quidem cive ſine judicio ferendum. Non tulit, ut interdicatur: quid ergo? *Ut interdictum ſit.* O cœnum, O portentum, O ſcelus! Hanc tibi legem Clodius ſcripſit, ſpurciorem lingua ſua, ut interdictum ſit, cui non ſit interdictum? Sexte noſter, bona venia, quoniam jam dialecticus es, et hoc quoque liguris; quod factum non eſt, ut ſit factum, ferri ad populum, aut verbis ullis ſanciri, aut ſuffragiis confirmari, poteſt? Hoc tu ſcriptore, hoc conſiliario, hoc miniſtro, omnium non bipedum ſolum, ſed etiam quadrupedum, impuriſſimo, rempublicam perdidiſti. Neque tu eras tam excors, tamque demens, ut neſcires hunc Clodium eſſe, qui contra leges faceret; alios, qui leges ſcribere ſolerent. Sed neque eorum, neque cæterorum, in quibus eſſet aliquid modeſtiæ, cujuſquam tibi poteſtas fuit; neque tu legum ſcriptoribus iiſdem potuiſti uti, quibus cæteri, neque operum architectis; neque pontificem adhibere quem velles; poſtremo ne in prædæ quidem ſocietate mancipem, aut prædæ ſocium, extra tuorum gladiatorum numerum; aut denique ſuffragii latorem in iſta tua proſcriptione quemquam, niſi furem aut ſicarium, reperire potuiſti.

XIX. Itaque, cum tu florens ac potens per medium forum popularis volitares; amici illi tui, te uno amico tecti et beati, qui ſe populo commiſerant, ita repellebantur, ut etiam Palatinam tuam perderent. Qui in judicium venerant, ſive accuſatores erant, ſive rei, te deprecante damnabantur. Denique etiam ille novitius Ligur, venalis adſcriptor et ſubſcriptor tuus, cum M. Papirii, ſui fratris, eſſet teſtamento et judicio improbatus, mortem ejus ſe velle perſequi dixit: nomen Sexti Propertii

detulit. Accuſare alienæ damnationis ſceleriſque ſocios, propter calumniæ metum, non eſt auſus.

De hac igitur lege dicimus, quæ jure rogata videatur: cujus quam quiſque partem tetigit, digito, voce, præda, ſuffragio, quocunque venit, repudiatus convictuſque diſceſſit. Quid, ſi iis verbis ſcripta eſt iſta proſcriptio, ut ſe ipſa diſſolvat? Eſt enim, *Quod M. Tullius falſum ſenatus-conſultum retulerit.* Si igitur retulit falſum ſenatus-conſultum, tum eſt rogatio; ſi non retulit, nulla eſt. Satiſne tibi videtur a ſenatu judicatum, me non modo non ementitum eſſe auctoritatem ejus ordinis, ſed etiam unum poſt urbem conditam diligentiſſime ſenatui paruiſſe? Quot modis doceo, legem iſtam, quam vocas, non eſſe legem? Quid, ſi etiam pluribus de rebus uno ſortitu retuliſti? tamenne arbitraris, id, quod M. Druſus in legibus ſuis pleriſque, bonus ille vir M. Scaurus, et L. Craſſus, conſularis, non obtinuerint, id te poſſe, omnium facinorum et ſtuprorum omnium, Decumis et Clodiis auctoribus, obtinere?

XX. Tuliſti de me, ne reciperer, non ut exirem: quem tu ipſe non poteras dicere non licere eſſe Romæ. Quid enim diceres? Damnatum? certe non. Expulſum? qui licuit? Sed tamen ne id quidem eſt ſcriptum, ut exirem. Pœna eſt, qui receperit; quam omnes neglexerunt: ejectio nuſquam eſt. Verum ſit. Quid operum publicorum exactio? quid nominis inſcriptio? tibi num aliud videtur eſſe, ac meorum bonorum direptio? præterquam quod ne id quidem per legem Liciniam, ut ipſe tibi curationem ferres, facere potuiſti. Quid hoc ipſum, quod nunc apud pontifices agis, te meam domum conſecraſſe, te monumentum feciſſe, in meis ædibus te ſignum dedicaſſe, eaque te ex una rogatiuncula feciſſe; unum et idem videtur eſſe, atque id, quod de me ipſo nominatim tuliſti?

Tam hercule eſt unum, quam quod idem tu lege una tuliſti: ut Cyprius rex, cujus majores huic populo ſocii atque amici ſemper fuerunt, cum bonis omnibus ſub præcone ſubjiceretur, et exules Byzantium reducerentur. Eidem, inquit, utraque

de re negotium dedi. Sed quid, ſi eidem negotium dediſſes, ut in Aſia ciſtophorum flagitaret, inde iret in Hiſpaniam; cum Roma deceſſiſſet, conſulatum ei petere liceret; cum factus eſſet, provinciam Syriam obtineret? quoniam de uno homine ſcriberes, una res eſſet?

Quod ſi jam populus Romanus de iſta re conſultus eſſet, et non omnia per ſervos latroneſque geſſiſſes, nonne fieri poterat, ut populo de Cyprio rege placeret, de exulibus Byzantinis diſpliceret? Quæ eſt quaſi alia vis, quæ ſententia, Cæciliæ legis et Didiæ, niſi hæc, ne populo neceſſe ſit in conjunctis rebus compluribus, aut id, quod nolit, accipere; aut id, quod velit, repudiare? Quid, ſi per vim tuliſti? tamenne lex eſt? aut quidquam jure geſtum videri poteſt, quod per vim geſtum eſſe conſtet? An, ſi in ipſa latione tua, capta jam urbe, lapides jacti, ſi manus collata non eſt; idcirco tu ad illam labem atque eluviem civitatis ſine ſumma vi pervenire potuiſti?

XXI. Cum in tribunali Aurelio conſcribebas palam non modo liberos, ſed etiam ſervos, ex omnibus vicis concitatos, vim tum videlicet non parabas. Cum edictis tuis tabernas claudi jubebas, non vim imperitæ multitudinis, ſed hominum honeſtorum modeſtiam prudentiamque, quærebas. Cum arma in ædem Caſtoris comportabas, nihil aliud, niſi uti ne quid per vim agi poſſet, machinabare. Cum vero gradus Caſtoris convelliſti ac removiſti; tum, ut modeſte tibi agere liceret, homines audaces ab ejus templi aditu atque aſcenſu repuliſti. Cum eos, qui in conventu virorum bonorum verba de ſalute mea fecerant, adeſſe juſſiſti, eorumque advocationem manibus, ferro, lapidibus, diſcuſſiſti; tum profecto oſtendiſti, vim tibi maxime diſplicere. Verum hæc furioſa vis veſani tribuni plebis facile ſuperari frangique potuit, virorum bonorum vel virtute, vel multitudine.

Quid? cum Gabinio Syria dabatur, Macedonia Piſoni, utrique infinitum imperium, ingens pecunia, ut tibi omnia permitterent, te adjuvarent, tibi manum, copias, tibi ſuos paratos centuriones, tibi pecunias, tibi familias, compararent; te ſuis

ſceleratis concionibus ſublevarent, ſenatus auctoritatem irriderent, equitibus Romanis mortem proſcriptionemque minitarentur; me terrerent minis; mihi cædem et dimicationem denuntiarent; meam domum, refertam viris bonis, per amicos ſuos complerent; proſcriptionis metu me frequentia nudarent virorum bonorum, me præſidio ſpoliarent; ſenatum pro me non modo pugnare, ampliſſimum ordinem, ſed etiam plorare et ſupplicare, mutata veſte, prohiberent: ne tum quidem vis erat?

XXII. Quid igitur ego geſſi, aut qui timor fuit? non dicam in me: fac me timidum eſſe natura: quid illa tot virorum fortiſſimorum millia? quid noſtri equites Romani? quid ſenatus? quid denique omnes boni? ſi nulla erat vis, cur me flentes potius proſecuti ſunt, quam aut increpantes retinuerunt, aut irati reliquerunt? An hoc timebam, ſi mecum ageretur more inſtitutoque majorum, ut poſſem præſens ſuſtinere?

Utrum, ſi dies dicta eſſet, judicium mihi fuit pertimeſcendum; an ſine judicio privilegium? Judicium in cauſa tam turpi? ſcilicet is homo ſum, qui, etiam ſi cauſa eſſet ignota, dicendo non poſſem explicare. An eam cauſam probare non poteram, cujus tanta bonitas eſt, ut ea ipſa non modo ſe, ſed etiam me abſentem per ſe, probarit? An ſenatus, an ordines, an ii, qui cuncta ex Italia ad me revocandum convolaverunt, ſegniores me præſente ad me retinendum et conſervandum fuiſſent in ea cauſa, quam ipſe jam parricida talem dicat fuiſſe, ut me ab omnibus ad meam priſtinam dignitatem expetitum atque revocatum queratur?

An vero in judicio periculi nihil fuit; privilegium pertimui, ne, mihi præſenti ſi multa irrogaretur, nemo intercederet? Tam inops autem ego eram ab amicis, aut tam nuda reſpublica a magiſtratibus? Quid? ſi vocatæ tribus eſſent, proſcriptionem, non dicam in me, ita de ſua ſalute merito, ſed omnino in ullo cive, comprobaviſſent? An, ſi ego præſens fuiſſem, veteres illæ copiæ conjuratorum, tuique perditi milites atque egentes, et nova vis ſceleratiſſimorum conſulum, corpori meo peperciſſent?

qui, cum eorum omnium crudelitati ſcelerique ceſſiſſem, ne abſens quidem luctu meo mentes illorum ſatiare potui.

XXIII. Quid enim vos uxor mea miſera violarat? quam vexaviſtis, raptaviſtis, omni crudelitate laceraviſtis. Quid mea filia? cujus fletus aſſiduus ſordeſque lugubres vobis erant jucundæ; cæterorum omnium mentes oculoſque flectebant. Quid parvus filius? quem, quamdiu abfui, nemo niſi lacrymantem confectumque vidit; quid fecerat, quod eum toties per inſidias interficere voluiſtis? Quid frater meus? qui cum aliquanto poſt meum diſceſſum ex provincia veniſſet, neque ſibi vivendum, niſi me reſtituto, putaret, cum ejus mœror, ſqualor incredibilis et inauditus, omnibus mortalibus miſerabilis videretur; quoties ex veſtro ferro ac manibus eſt elapſus?

Sed quid ego veſtram crudelitatem expromo, quam in ipſum me ac meos adhibuiſtis; qui parietibus, qui tectis, qui columnis ac poſtibus meis, horrificum quoddam et nefarium, omni imbutum odio, bellum intuliſtis? Non enim te arbitror, cum poſt meum diſceſſum omnium locupletium fortunas, omnium provinciarum fructus, tetrarcharum ac regum bona, ſpe et avaritia devoraſſes, argenti et ſupellectilis meæ cupiditate eſſe cæcatum: non exiſtimo, Campanum illum conſulem cum ſaltatore collega, cum alteri totam Achaiam, Theſſaliam, Bœotiam, Græciam, Macedoniam, omnemque barbariam, bona civium Romanorum, condonaſſes; alteri Syriam, Babylonem, Perſas, integerrimas pacatiſſimaſque gentes, ad diripiendum tradidiſſes: illos tam cupidos liminum meorum, et columnarum, et valvarum fuiſſe: neque porro illa manus copiæque Catilinæ cæmentis ac teſtis tectorum meorum ſe famem ſuam expleturas putaverunt. Sed, ut hoſtium urbes, nec omnium hoſtium, verum eorum, quibuſcum acerbum bellum inteſtinumque ſuſcepimus, non præda adducti, ſed odio, ſolemus excipere, quod, in quos propter eorum crudelitatem inflammatæ mentes noſtræ fuerunt, cum horum etiam tectis ac ſedibus reſidere aliquod bellum ſemper videtur * * *

* * * *Deeſt nonnihil.*

XXIV. Nihil erat latum de me; non adeſſe eram juſſus; non citatus: abfueram: eram etiam tuo judicio civis incolumis, cum domus in Palatio, villa in Tuſculano, altera ad alterum conſulem, transferebatur: ſenatum conſules vetabant: columnæ marmoreæ ex ædibus meis, inſpectante populo Romano, ad ſocrum conſulis portabantur: in fundum autem vicini conſulis non modo inſtrumentum aut ornamenta villæ, ſed etiam arbores, transferebantur; cum ipſa villa non prædæ cupiditate, (quid enim erat prædæ?) ſed odio et crudelitate, funditus everteretur: domus ardebat in Palatio non fortuito, ſed oblato incendio: conſules epulabantur, et in conjuratorum gratulatione verſabantur, cum alter ſe Catilinæ delicias, alter Cethegi conſobrinum, fuiſſe diceret.

Hanc ego vim, Pontifices, hoc ſcelus, hunc furorem, meo corpore oppoſito, ab omnium bonorum cervicibus depuli, omnemque impetum diſcordiarum, omnem diu collectam vim improborum, quæ inveterata, compreſſo odio atque tacito, jam erumpebat, nacta tam audaces duces, excepi meo corpore: in me uno conſulares faces jactæ manibus tribunitiis; in me omnia, quæ ego quondam retuderam, conjurationis nefaria tela adhæſerunt. Quod ſi, ut multis fortiſſimis viris placuit, vi et armis contra vim decertare voluiſſem; aut viciſſem cum maxima internecione improborum, ſed tamen civium; aut, interfectis bonis omnibus, quod illis optatiſſimum erat, una cum republica concidiſſem.

Videbam, vivo ſenatu populoque Romano, celerem mihi ſumma cum dignitate reditum; nec intelligebam fieri diutius poſſe, ut mihi non liceret eſſe in ea republica, quam ipſe ſervaſſem. Quod ſi non liceret; audieram, et legeram, clariſſimos noſtræ civitatis viros ſe in medios hoſtes ad perſpicuam mortem pro ſalute exercitus injeciſſe: ego pro ſalute reipublicæ univerſæ dubitarem hoc meliore conditione eſſe, quam Decii? quod illi ne auditores quidem ſuæ gloriæ, ego etiam ſpectator meæ laudis eſſe potuiſſem.

XXV. Itaque infractus furor tuus inanes faciebat impetus. Omnem enim vim omnium ſceleratorum acerbitas mei caſus exceperat : non erat in tam immani injuria, tantiſque ruinis, novæ crudelitati locus. Cato fuerat proximus. Quid ageres, non erat; niſi ut, qui mihi dux omnibus in rebus fuerat, idem eſſet injuriæ ſocius. Quid poſſes? extrudere ad Cypriam pecuniam. Præda perierit. Alia non deerit: hunc modo amandandum eſſe. Sic M. Cato, inviſus, quaſi per beneficium, Cyprum relegatur. Ejiciuntur duo, quos improbi videre non poterant: alter per honorem turpiſſimum; alter per honeſtiſſimam calamitatem.

Atque, ut ſciatis, non hominibus iſtum, ſed virtutibus, hoſtem ſemper fuiſſe; me expulſo, Catone amandato, in eum ipſum ſe convertit, quo auctore, quo adjutore, in concionibus, ea, quæ gerebat, omnia, quæque geſſerat, ſe feciſſe, et facere, dicebat. Cn. Pompeium, quem omnium judicio longe principem eſſe civitatis videbat, diutius furori ſuo veniam daturum non arbitrabatur. Qui ex ejus cuſtodia per inſidias regis amici filium, hoſtem captivum, ſurripuiſſet, et ea injuria virum fortiſſimum laceſſiſſet; ſperavit iiſdem ſe copiis cum illo poſſe confligere, quibuſcum ego noluiſſem bonorum periculo dimicare: et primo quidem, adjutoribus conſulibus: poſtea fregit fœdus Gabinius; Piſo tamen in fide manſit. Quas iſte tum cædes, quas lapidationes, quas fugas, fecerit, quam facile ferro, quotidianiſque inſidiis, cum jam a firmiſſimo robore copiarum ſuarum relictus eſſet, Cn. Pompeium foro curiaque privarit, domumque conjecerit, vidiſtis: ex quo judicare poteſtis, quanta vis illa fuerit oriens, et congregata, cum hæc Cn. Pompeium terruerit jam diſtracta, et extincta.

XXVI. Hoc vidit in ſententia dicenda Kalendis Januariis vir prudentiſſimus, et cum reipublicæ, tum mihi, tum etiam veritati, amiciſſimus, L. Cotta, qui legem de meo reditu ferendam non cenſuit: " qui me conſuluiſſe reipublicæ, ceſſiſſe tempeſ-
" tati; amiciorem vobis cæteriſque civibus, quam mihi ac meis,
" extitiſſe; vi, armis, diſſenſione hominum ad cædem inſtituta,

" novoque dominatu pulſum eſſe, dixit: nihil de meo capite " potuiſſe ferri; nihil eſſe inſcriptum, aut poſſe valere; omnia " contra leges moreſque majorum temere, turbulente, per vim, " per furorem, eſſe geſta. Quod ſi illa lex eſſet, nec referre ad " ſenatum conſules, nec ſententiam dicere ſibi, licere: quorum " utrumque cum fieret, non oportere, ut de me lex ferretur, " decerni; ne illa, quæ nulla eſſet, eſſe lex judicaretur."

Sententia verior, gravior, utilior, melior reipublicæ, nulla eſſe potuit: hominis enim ſcelere et furore notato, ſimilis a republica labes in poſterum demovebatur.

Neque hoc Cn. Pompeius, qui ornatiſſimam de me ſententiam dixit, voſque, Pontifices, qui me veſtris ſententiis auctoritatibuſque defendiſtis, non vidiſtis, illam eſſe nullam, atque eſſe potius flammam temporis, interdictum ſceleris, vocem furoris: ſed proſpexiſtis, ne qua popularis in vos aliquando invidia redundaret, ſi ſine populi judicio reſtituti videremur. Eodemque conſilio M. Bibuli, fortiſſimi viri, ſenatus ſententiam ſecutus eſt, ut vos de mea domo ſtatueretis: non quod dubitaret, quin ab iſto nihil legibus, nihil religionibus, nihil jure, eſſet actum; ſed ne quis oriretur aliquando in tanta ubertate improborum, qui in meis ædibus aliquam religionem reſidere diceret. Nam legem quidem iſtam nullam eſſe, quotieſcunque de me ſenatus ſententiam dixit, toties judicavit; quoniam quidem ſcripto illo iſtius ſententiam dicere vetabatur. Atque hanc rem par illud ſimile, Piſo et Gabinius, vidit: homines legum judiciorumque metuentes, cum frequentiſſimus ſenatus eos, ut de me referrent, quotidie flagitaret, non ſe rem improbare dicebant, ſed lege iſtius impediri. Erat hoc verum: nam impediebantur, verum ea lege, quam idem iſte de Macedonia Syriaque tulerat.

XXVII. Hanc tu, P. Lentule, neque privatus, neque conſul, legem eſſe unquam putaſti. Nam, tribunis plebis referentibus, ſententiam de me deſignatus conſul ſæpe dixiſti; ex Kalendis Januariis, quoad perfecta res eſt, de me retuliſti; legem

promulgaſti, tuliſti : quorum tibi, ſi eſſet illa lex, nihil liceret. At etiam Q. Metellus, collega tuus, vir clariſſimus, quam legem eſſe homines alieniſſimi a P. Clodio judicarant, Piſo et Gabinius, eam nullam eſſe frater P. Clodii, cum de me ad ſenatum tecum una retulit, judicavit.

Sed iſti, qui Clodii leges timuerunt, quemadmodum cæteras obſervarunt? Senatus quidem, cujus eſt graviſſimum judicium de jure legum, quotieſcunque de me conſultus eſt, toties eam nullam eſſe judicavit. Quod idem tu, Lentule, vidiſti in ea lege, quam de me tuliſti : nam non eſt ita latum, ut mihi Romam venire liceret, ſed UT VENIREM. Non enim voluiſti, id, quod licebat, ferre, ut liceret; ſed me ita eſſe in republica, magis ut arceſſitus imperio populi Romani viderer, quam ad adminiſtrandam civitatem reſtitutus.

Hunc tu etiam, portentoſa peſtis, exulem appellare auſus es, cum tantis ſceleribus eſſes et factis notatus, ut omnem locum, quo adiſſes, exilii ſimillimum redderes? Quid eſt enim exul? ipſum per ſe nomen calamitatis, non turpitudinis. Quando igitur eſt turpe? re vera, quando eſt pœna peccati; opinione autem hominum, etiam ſi eſt pœna damnati. Utrum igitur peccato meo exulis nomen ſubeo, an re judicata? Peccato? Jam neque tu id dicere audes, quem iſti ſatellites tui felicem Catilinam nominant, neque quiſquam eorum, qui ſolebant. Non modo jam nemo eſt tam imperitus, qui ea, quæ geſſi in conſulatu, peccata eſſe dicat; ſed nemo eſt tam inimicus patriæ, qui non meis conſiliis patriam conſervatam eſſe fateatur.

XXVIII. Quod enim eſt in terris commune tantum, tantulumve, conſilium, quod non de meis rebus geſtis ea, quæ mihi eſſent optatiſſima et pulcherrima, judicarit? Summum eſt populi Romani, populorumque et gentium omnium, ac regum, conſilium ſenatus : decrevit, ut omnes, qui rempublicam ſalvam eſſe vellent, ad me unum defendendum venirent; oſtenditque, nec ſtare potuiſſe rempublicam, ſi ego non fuiſſem reſtitutus, nec futuram eſſe ullam, ſi non rediiſſem. Proximus eſt huic dignitati

ordo equeſter : omnes omnium publicanorum ſocietates de meo conſulatu, ac de meis rebus geſtis, ampliſſima atque ornatiſſima decreta fecerunt. Scribæ, qui nobiſcum in rationibus monumentiſque publicis verſantur, non obſcurum de meis in rempublicam beneficiis ſuum judicium decretumque eſſe voluerunt. Nullum eſt in hac urbe collegium, nulli pagani, aut montani, (quoniam plebi quoque urbanæ majores noſtri conventicula, et quaſi conſilia quædam, eſſe voluerunt) qui non ampliſſime non modo de ſalute mea, ſed etiam de dignitate, decreverint.

Nam quid ego illa divina atque immortalia municipiorum, et coloniarum, et totius Italiæ, decreta commemorem, quibus, tanquam gradibus, mihi videor in cælum aſcendiſſe, non ſolum in patriam revertiſſe? Ille vero dies quis fuit, cum te, P. Lentule, legem de me ferentem populus Romanus ipſe vidit, ſenſitque, quantus, et quanta dignitate, eſſes? Conſtat enim nullis unquam comitiis campum Martium tanta celebritate, tanto ſplendore omnis generis hominum, ætatum, ordinum, floruiſſe. Omitto civitatum, nationum, provinciarum, regum, orbis denique terrarum, de meis in omnes mortales meritis unum judicium, unumque conſenſum. Adventus meus atque introitus in urbem qui fuit? Utrum me patria ſic accepit, ut lucem ſalutemque redditam ſibi ac reſtitutam accipere debuit, an ut crudelem tyrannum? quod vos Catilinæ gregales de me dicere ſolebatis. Itaque ille unus dies, quo die me populus Romanus a porta in Capitolium, atque inde domum, ſua celebritate lætitiaque comitatum honeſtavit, tantæ mihi jucunditati fuit, ut tua mihi conſcelerata illa vis non modo non propulſanda, ſed etiam emenda, fuiſſe videatur. Quare illa calamitas, ſi ita eſt appellanda, excuſſit hoc genus totum maledicti, ne quiſquam audeat jam reprehendere conſulatum meum, tot, tantis, tam ornatis judiciis, teſtimoniis, auctoritatibus, comprobatum.

XXIX. Quod ſi in iſto tuo maledicto probrum non modo mihi nullum objectas, ſed etiam laudem illuſtras meam; quid

te aut fieri aut fingi dementius poteſt ? Uno enim maledicto bis a me patriam ſervatam eſſe concedis : ſemel, cum id feci, quod omnes non negent immortalitati, ſi fieri poteſt, mandandum, tu ſupplicio puniendum putaſti; iterum, cum tuum, multorumque propter te, inflammatum in bonos omnes impetum meo corpore excepi, ne eam civitatem, quam ſervaſſem inermis, armatus in diſcrimen adducerem.

Eſto, non fuit in me pœna ulla peccati : at fuit judicii. Cujus ? quis me unquam ulla lege interrogavit ? quis poſtulavit ? quis diem dixit ? Poteſt igitur damnati pœnam ſuſtinere indemnatus ? hoc tribunitium eſt ? hoc populare ? quanquam ubi tu te popularem, niſi cum pro populo feciſti, potes dicere ? Scilicet, cum hoc juris a majoribus proditum ſit, ut nemo civis Romanus aut libertatem aut civitatem poſſit amittere, niſi ipſe auctor factus ſit : quod tu ipſe potuiſti in tua cauſa diſcere. Credo enim, quanquam in illa adoptione legitime factum eſt nihil, tamen te eſſe interrogatum, *Auctorne eſſes, ut in te P. Fonteius vitæ neciſque poteſtatem haberet, ut in filio.* Quæro, ſi aut negaſſes, aut tacuiſſes, ſi tamen id XXX Curiæ juſſiſſent, num id juſſum eſſet ratum ? certe non. Quid ita ? quia jus a majoribus noſtris, qui non ficte et fallaciter populares, ſed vere et ſapienter, fuerunt, ita comparatum eſt, ut civis Romanus libertatem nemo poſſit invitus amittere. Quinetiam, ſi decemviri ſacramentum in libertatem injuſtum judicaſſent, tamen, quotieſcunque vellet quis, in hoc genere ſolo rem judicatam referre poſſe voluerunt. Civitatem vero nemo unquam ullo populi juſſu amittet invitus.

XXX. Qui cives Romani in colonias Latinas proficiſcebantur, fieri non poterant Latini, qui non erant auctores facti, nomenque dederant. Qui erant rerum capitalium condemnati, non prius hanc civitatem amittebant, quam erant in eam recepti, quo vertendi, hoc eſt, mutandi ſoli cauſa venerant : id autem ut eſſet faciendum, non ademptione civitatis, ſed tecti et aquæ et ignis interdictione, faciebant.

Populus Romanus, L. Sylla dictatore ferente, comitiis centuriatis, municipiis civitatem ademit: ademit iiſdem agros. De agris ratum eſt; fuit enim populi poteſtas: de civitate ne tamdiu quidem valuit, quamdiu illa Syllani temporis arma valuerunt. Hanc vero Volaterranis, cum etiam tum eſſent in armis, L. Sylla victor, republica recuperata, comitiis centuriatis, civitatem eripere non potuit; hodieque Volaterrani, non modo cives, ſed etiam optimi cives, fruuntur nobiſcum ſimul hac civitate: conſulari homini P. Clodius, everſa republica, civitatem adimere potuit, concilio advocato, conductis operis non ſolum egentium, ſed etiam ſervorum, Sedulio principe, qui ſe illo die confirmavit Romæ non fuiſſe?

Quod ſi non fuit, quid te audacius, qui in ejus nomen incideris? quid deſperatius, qui ne ementiendo quidem potueris auctorem adumbrare meliorem? Sin autem is primus ſcivit, quod facile potuit, propter inopiam tecti, in foro pernoctans; cur non juret ſe Gadibus fuiſſe, cum tu te fuiſſe Interamnæ probaveris? Hoc tu igitur, homo popularis, jure munitam civitatem et libertatem noſtram putas eſſe oportere, ut, ſi, tribuno plebis rogante, Velitis, jubeatisne, Sedulii centum ſe velle et jubere dixerint, poſſit unuſquiſque noſtrum amittere civitatem? Tum igitur majores noſtri populares non fuerunt, qui de civitate et libertate ea jura ſanxerunt, quæ nec vis temporum, nec potentia magiſtratuum, nec res tum judicata, nec denique univerſi populi Romani poteſtas, quæ cæteris in rebus eſt maxima, labefactare poſſit.

At tu etiam, ereptor civitatis, legem de injuriis publicis tuliſti Anagnino neſcio cui Menulæ, per gratiam, qui tibi ob eam legem ſtatuam in meis ædibus poſuit; ut locus ipſe in tua tanta injuria legem et inſcriptionem ſtatuæ refelleret. Quæ res municipibus Anagninis ornatiſſimis multo majori dolori fuit, quam quæ idem ille gladiator ſcelera Anagniæ fecerat.

XXXI. Quid, ſi ne ſcriptum quidem unquam eſt in iſta ipſa rogatione, quam ſe Sedulius negat ſciviſſe; tu hujus, ut acta tui

præclari tribunatus hominis dignitate cohoneſtes, auctoritatem amplecteris? Sed, tametſi nihil de me tuliſti, quo minus eſſem non modo in civium numero, ſed etiam in eo loco, in quo me honores populi Romani collocaverunt; tamenne eum tua voce violabis, quem, poſt nefarium ſcelus conſulum ſuperiorum, tot vides judiciis ſenatus, populi Romani, totius Italiæ, honeſtatum? quem ne tum quidem, cum aberam, negare poteras eſſe tua lege ſenatorem? Ubi enim tuleras, ut mihi aqua et igni interdiceretur? Quod Gracchus de P. Popillio, Saturninus de Metello, tulit: homines ſeditioſiſſimi de optimis ac fortiſſimis civibus non, ut eſſet interdictum, quod ferri non poterat, tulerunt, ſed ut interdiceretur. Ubi caviſti, ne meo me loco cenſor in ſenatum legeret? quod de omnibus, etiam quibus damnatis interdictum eſt, ſcriptum eſt in legibus.

Quære hoc e Sex. Clodio, ſcriptore legum tuarum: jube adeſſe: latitat omnino, ſed, ſi requiri juſſeris, invenient hominem apud ſororem tuam, occultantem ſe capite demiſſo. Sed, ſi patrem tuum, civem medius fidius egregium, diſſimilemque veſtri, nemo unquam ſanus exulem appellavit, qui, cum de eo tribunus plebis promulgaſſet, adeſſe propter iniquitatem illius Cinnani temporis noluit, eique imperium eſt abrogatum; ſi in illo pœna legitima turpitudinem non habuit propter vim temporum: in me, cui dies dicta nunquam eſt, qui reus non fui, qui nunquam ſum a tribuno plebis citatus; damnati pœna eſſe potuit, ea præſertim, quæ ne ipſa quidem rogatione perſcripta eſt?

XXXII. At vide, quid interſit inter illum iniquiſſimum patris tui caſum, et hanc fortunam conditionemque noſtram. Patrem tuum, civem optimum, clariſſimi viri filium, qui ſi viveret, qua ſeveritate fuit, tu profecto non viveres, L. Philippus cenſor avunculum ſuum præteriit in recitando ſenatu; nihil enim poterat dicere, quare rata non eſſent, quæ erant acta in ea republica, in qua ſe illis ipſis temporibus cenſorem eſſe voluiſſet: me L. Cotta, homo cenſorius, in ſenatu juratus dixit, ſe,

ſi cenſor tum eſſet, cum ego aberam, meo loco ſenatorem recitaturum fuiſſe.

Quis in meum locum judicem ſubdidit? Quis meorum amicorum teſtamentum diſceſſu meo fecit, qui mihi non idem tribuerit, quod et ſi adeſſem? Quis me non modo civis, ſed ſocius, recipere contra tuam legem, et juvare, dubitavit? Denique univerſus ſenatus multo ante, quam eſt lata lex, de me GRATIAS AGENDAS CENSUIT CIVITATIBUS IIS, QUÆ M. TULLIUM; tantumne? immo etiam, CIVEM OPTIME DE REPUBLICA MERITUM, RECEPISSENT. Et tu unus, peſtifer civis, eum reſtitutum negas eſſe civem, quem ejectum univerſus ſenatus non modo civem, ſed etiam egregium civem, ſemper putavit?

At vero, ut annales populi Romani et monumenta vetuſtatis loquuntur, Cæſo ille Quintius, et M. Furius Camillus, et M. Servilius Ahala, cum eſſent optime de republica meriti, tamen populi incitati vim iracundiamque ſubierunt; damnatique comitiis centuriatis cum in exilium profugiſſent, rurſus ab eodem populo placato ſunt in ſuam priſtinam dignitatem reſtituti. Quod ſi, iis damnatis, non modo non imminuit calamitas clariſſimi nominis gloriam, ſed etiam honeſtavit; (nam, etſi optabilius eſt, curſum vitæ conficere ſine dolore et ſine injuria, tamen ad immortalitatem gloriæ plus affert deſideratum eſſe a ſuis civibus, quam omnino nunquam eſſe violatum) mihi, ſine ullo judicio populi profecto, tum ampliſſimis omnium judiciis reſtituto, maledicti locum aut criminis obtinebit?

Fortis et conſtans in optima ratione civis P. Popillius ſemper fuit: tamen ejus in omni vita nihil eſt ad laudem illuſtrius, quam calamitas ipſa. Quis enim jam meminiſſet, eum bene de republica meritum, niſi et ab improbis expulſus eſſet, et per bonos reſtitutus? Q. Metelli præclarum imperium in re militari fuit, egregia cenſura, omnis vita plena gravitatis: tamen hujus viri laudem ad ſempiternam memoriam temporis calamitas propagavit.

XXXIII. Quod ſi et illis, qui expulſi ſunt inique, ſed tamen

legibus reducti, inimicis interfectis, rogationibus tribunitiis, non auctoritate ſenatus, non comitiis centuriatis, non decretis Italiæ, non deſiderio civitatis, inimicorum injuria probro non fuit; in me, qui profectus ſum integer, abfui ſimul cum republica, redii maxima cum dignitate, te vivo, fratre tuo altero conſule reducente, altero prætore petente, tuum ſcelus meum probrum putas eſſe oportere?

Ac, ſi me populus Romanus, incitatus iracundia aut invidia, e civitate ejeciſſet, idemque poſtea, mea in rempublicam beneficia recordatus, ſe collegiſſet, temeritatem atque injuriam ſuam reſtitutione mea reprehendiſſet; tamen profecto nemo tam eſſet amens, qui mihi populi tale judicium non dignitati potius, quam dedecori, putaret eſſe oportere. Nunc vero, cum me in judicium populi nemo omnium vocarit; condemnari non potuerim, qui accuſatus non ſim; denique ne expulſus quidem ita ſim, ut, ſi contenderem, ſuperare non poſſem; contraque a populo Romano ſemper ſim defenſus, amplificatus, ornatus: quid eſt, quare quiſquam mihi ſe ipſa populari ratione anteponat?

An tu populum Romanum eſſe illum putas, qui conſtat ex iis, qui mercede conducuntur? qui impelluntur, ut vim afferant magiſtratibus; ut obſideant ſenatum; optent quotidie cædem, incendia, rapinas? quem tu tamen populum, niſi tabernis clauſis, frequentare non poteras: cui populo duces Lentidios, Lollios, Plaguleios, Sergios, præfeceras. O ſpeciem dignitatemque populi Romani, quam reges, quam nationes exteræ, quam gentes ultimæ, pertimeſcunt, multitudinem hominum ex ſervis conductis, ex facinoroſis, ex egentibus, congregatam!

Illa fuit pulchritudo populi Romani, illa forma, quam in campo vidiſti tum, cum etiam tibi contra ſenatus, totiuſque Italiæ, auctoritatem et ſtudium dicendi poteſtas fuit. Ille, ille populus eſt dominus regum, victor atque imperator omnium gentium, quem illo clariſſimo die, ſcelerate, vidiſti tum, cum omnes principes civitatis, omnes ordinum atque ætatum omnium,

ſuffragium ſe non de civis, ſed de civitatis, ſalute ferre cenſebant; cum denique homines in campum non tabernis, ſed municipiis, clauſis venerunt.

XXXIV. Hoc ego populo, ſi tum conſules aut fuiſſent in republica, aut omnino non fuiſſent; nullo labore, tuo præcipiti furori atque impio ſceleri reſtitiſſem. Sed publicam cauſam contra vim armatam ſine populi præſidio ſuſcipere nolui: non quo mihi P. Scipionis, fortiſſimi viri, vis intima, privati hominis, diſpliceret: ſed Scipionis factum ſtatim P. Mucius conſul, qui in gerenda republica putabatur fuiſſe ſegnior, quam geſta, multis ſenatus-conſultis non modo defendit, ſed etiam ornavit: mihi aut, te interfecto, cum conſulibus; aut, te vivo, et tecum et cum illis, armis decertandum fuit.

Erant eo tempore multa etiam alia metuenda. Ad ſervos medius fidius res perveniſſet: tantum homines impios, ex vetere illa conjuratione inuſtum nefariis mentibus, bonorum odium retinebat. Hic tu me etiam gloriari vetas: negas eſſe ferenda, quæ ſoleam de me prædicare; et, homo facetus, inducis etiam ſermonem urbanum ac venuſtum: me dicere ſolere, eſſe me Jovem; eundemque dictitare, Minervam eſſe ſororem meam. Non tam inſolens ſum, quod Jovem eſſe me dico, quam eruditus, quod Minervam ſororem Jovis eſſe exiſtimo. Sed tamen ego mihi ſororem virginem aſciſco: tu ſororem tuam virginem eſſe non ſiviſti. Sed vide, ne tu te debeas Jovem dicere, quod tu jure eandem ſororem et uxorem appellare poſſis.

XXXV. Et, quoniam hoc reprehendis, quod ſolere me dicas de me ipſo glorioſius prædicare; quis unquam audivit, cum ego de me, niſi coactus, ac neceſſario, dicerem? Nam ſi, cum mihi furta, largitiones, libidines objiciuntur, ego reſpondere ſoleo, meis conſiliis, periculis, laboribus, patriam eſſe conſervatam; non tam ſum exiſtimandus de geſtis rebus gloriari, quam de objectis non confiteri. Sed, ſi mihi ante hæc duriſſima reipublicæ tempora nihil unquam aliud objectum eſt, niſi crudelitas illius temporis, cum a patria perniciem depuli; quid? me huic

maledicto utrum non reſpondere, an demiſſe reſpondere, decuit? Ego vero etiam reipublicæ ſemper intereſſe putavi, me illius pulcherrimi facti, quod ex auctoritate ſenatus, conſenſu bonorum omnium, pro ſalute patriæ geſſiſſem, ſplendorem verbis dignitatemque retinere: præſertim cum mihi uni in hac republica, audiente populo Romano, opera mea hanc urbem et hanc rempublicam eſſe ſalvam jurato dicere fas fuiſſet.

Extinctum eſt jam illud maledictum crudelitatis, quod me non ut crudelem tyrannum, ſed ut mitiſſimum parentem, omnium civium ſtudiis deſideratum, repetitum, arceſſitum vident. Aliud exortum eſt: objicitur mihi meus ille diſceſſus: cui ego crimini reſpondere ſine mea maxima laude non poſſum. Quid enim, Pontifices, debeo dicere? peccati me conſcientia profugiſſe? At id, quod mihi crimini dabatur, non modo peccatum non erat, ſed erat res poſt natos homines pulcherrima. Judicium populi pertimuiſſe? At id nec propoſitum ullum fuit; et, ſi fuiſſet, duplicata gloria diſceſſiſſem. Bonorum mihi præſidium defuiſſe? Falſum eſt. Me mortem timuiſſe? Turpe eſt.

XXXVI. Dicendum igitur eſt id, quod non dicerem, niſi coactus; nihil enim unquam de me dixi ſublatius aſciſcendæ laudis cauſa potius, quam criminis depellendi: dico igitur, et quam poſſum maxima voce dico: Cum omnium perditorum et conjuratorum incitata vis, duce tribuno plebis, conſulibus auctoribus, afflicto ſenatu, perterritis equitibus Romanis, ſuſpenſa ac ſollicita tota civitate, non tam in me impetum faceret, quam per me in omnes bonos; me vidiſſe, ſi viciſſem, tenues reipublicæ reliquias; ſi victus eſſem, nullas futuras. Quod cum judicaſſem, deflevi conjugis miſeræ diſcidium, liberorum cariſſimorum ſolitudinem, fratris abſentis amantiſſimi atque optimi caſum, ſubitas fundatiſſimæ familiæ ruinas: ſed his omnibus rebus vitam antepoſui meorum civium; remque publicam concidere unius diſceſſu, quam omnium interitu occidere, malui: ſperavi, id quod accidit, me jacentem poſſe a vivis viris

fortibus excitari; ſi una cum bonis interiiſſem, nullo modo poſſe recreari.

Accepi, Pontifices, magnum atque incredibilem dolorem: non nego; neque iſtam mihi aſciſco ſapientiam, quam nonnulli in me requirebant, qui me animo nimis fracto eſſe atque afflicto loquebantur. An ego poteram, cum a tot rerum tanta varietate divellerer, (quas idcirco prætereo, quod ne nunc quidem ſine fletu commemorare poſſum) infitiari me eſſe hominem, et communem naturæ ſenſum repudiare? Tum vero neque illud meum factum laudabile, nec beneficium ullum a me in rempublicam profectum dicerem, ſi quidem ea reipublicæ cauſa reliquiſſem, quibus æquo animo carerem: eamque animi duritiam, ſicut corporis, quod cum uritur non ſentit, ſtuporem potius, quam virtutem, putarem.

XXXVII. Suſcipere tantos animi dolores, atque ea, quæ capta urbe accidunt victis, ſtante urbe unum perpeti, et jam ſe videre diſtrahi a complexu ſuorum, diſturbari tecta, diripi fortunas, patriæ denique cauſa patriam ipſam amittere, ſpoliari populi Romani beneficiis ampliſſimis, præcipitari ex altiſſimo dignitatis gradu, videre prætextatos inimicos, nondum morte complorata, arbitria petentes funeris; hæc omnia ſubire conſervandorum civium cauſa, atque ita, ut dolenter abſis, non tam ſapiens, quam ii, qui nihil curant, ſed tam amans tuorum, ac tui, quam communis humanitas poſtulat: ea laus præclara, atque divina. Nam, qui ea, quæ nunquam cara ac jucunda duxit, animo æquo reipublicæ cauſa deſerit, nullam benevolentiam inſignem in rempublicam declarat: qui autem ea relinquit reipublicæ cauſa, a quibus cum ſummo dolore divellitur, ei patria cara eſt; cujus ſalutem caritati anteponit ſuorum.

Quare rempublicam (diſrumpatur licet iſta furia, atque audiat hæc ex me, quoniam laceſſivit) bis ſervavi: ut conſul togatus armatos vicerim; privatus conſulibus armatis ceſſerim. Utriuſque temporis fructum tuli maximum: ſuperioris, quod ex ſenatus auctoritate et ſenatum et omnes bonos, meæ ſalutis cauſa,

mutata veſte vidi; poſterioris, quod et ſenatus, et populus Romanus, et omnes mortales, et privatim et publice judicarunt, ſine meo reditu rempublicam ſalvam eſſe non poſſe.

Sed hic meus reditus, Pontifices, veſtro judicio continetur. Nam, ſi vos me in meis ædibus collocatis, id quod in omni mea cauſa ſemper ſtudiis, conſiliis, auctoritatibus, ſententiiſque feciſtis; video me plane ac ſentio reſtitutum: ſin mea domus non modo mihi non redditur, ſed etiam monumentum præbet inimico doloris mei, ſceleris ſui, publicæ calamitatis; quis erit, qui hunc reditum potius, quam pœnam ſempiternam, putet? In conſpectu præterea totius urbis domus eſt mea, Pontifices: in qua ſi manet illud non monumentum urbis, ſed ſepulcrum inimico nomine inſcriptum; demigrandum potius aliquo eſt, quam habitandum in ea urbe, in qua tropæa et de me et de republica videam conſtituta.

XXXVIII. An ego tantam aut animi duritiem habere, aut oculorum impudentiam, poſſim, ut, cujus urbis ſervatorem me eſſe ſenatus omnium aſſenſu toties judicarit, in ea poſſim intueri domum meam everſam non ab inimico meo, ſed ab hoſte communi, et ab eodem ædem extructam, et poſitam in oculis civitatis, ne unquam conquieſcere poſſit fletus bonorum? Sp. Melii, regnum appetentis, domus eſt complanata. Ecquid aliud? Æquum accidiſſe Melio populus Romanus judicavit; nomine ipſo Æquimelii, ſtultitia pœna comprobata eſt. Sp. Caſſii domus ob eandem cauſam everſa; atque in eodem loco ædes poſita Telluris. In Vacci pratis domus fuit M. Vacci, quæ publicata eſt, et everſa, ut illius facinus memoria et nomine loci notaretur. M. Manlius, cum ab aſcenſu Capitolii Gallorum impetum repuliſſet, non fuit contentus beneficii ſui gloria; regnum appetiſſe eſt judicatus: ergo ejus domum everſam duobus lucis conveſtitam videtis. Quam igitur majores noſtri ſceleratis ac nefariis civibus maximam pœnam conſtitui poſſe arbitrati ſunt, eandem ego ſubibo ac ſuſtinebo, ut apud poſteros noſtros non extinctor conjurationis et ſceleris, ſed auctor et dux, fuiſſe videar?

Hanc vero, Pontifices, labem turpitudinis et inconſtantiæ poterit populi Romani dignitas ſuſtinere, vivo ſenatu, vobis principibus publici conſilii, ut domus M. Tullii Ciceronis cum domo Fulvii Flacci, ad memoriam pœnæ publice conſtitutæ, conjuncta eſſe videatur? M. Flaccus, quia cum Graccho contra ſalutem reipublicæ fecerat, et ſenatus ſententia eſt interfectus, et ejus domus everſa et publicata eſt: in qua porticum poſt aliquanto Q. Catulus de manubiis Cimbricis fecit. Iſta autem fax ac furia patriæ, cum urbem, Piſone et Gabinio ducibus, cepiſſet, occupaſſet, teneret; uno eodemque tempore et clariſſimi viri mortui monumenta delebat, et meam domum cum M. Flacci domo conjungebat: ut, qua pœna ſenatus affecerat everſorem civitatis, eadem iſte, oppreſſo ſenatu, afficeret eum, quem patres conſcripti cuſtodem patriæ judicaſſent.

XXXIX. Hanc vero in Palatio, atque in pulcherrimo urbis loco, porticum eſſe patiemini, furoris tribunitii, ſceleris conſularis, crudelitatis conjuratorum, calamitatis reipublicæ, doloris mei, defixum indicium ad memoriam omnium gentium ſempiternam? quam porticum pro amore, quem habetis in rempublicam, et ſemper habuiſtis, non modo ſententiis, ſed, ſi opus eſſet, manibus veſtris, diſturbare cuperetis: niſi quem forte illius caſtiſſimi ſacerdotis ſuperſtitioſa dedicatio deterret.

O rem, quam homines ſoluti ridere non deſinant; triſtiores autem ſine maximo dolore audire non poſſint! Publiuſne Clodius, qui ex pontificis maximi domo religionem eripuit, is in meam intulit? Hunccin' vos, qui eſtis antiſtites cæremoniarum et ſacrorum, auctorem habetis et magiſtrum publicæ religionis? O Dii immortales! (vos enim hæc audire cupio) P. Clodius veſtra ſacra curat? veſtrum numen horret? res omnes humanas religione veſtra contineri putat? hic non illudit auctoritati horum omnium, qui adſunt, ſummorum virorum? non veſtra, Pontifices, gravitate abutitur? ex iſto ore religionis verbum excidere aut elabi poteſt? cum tu eodem ore, accuſando ſenatum, quod ſevere de religione decerneret, impuriſſime teterrimeque violaſti.

XL. Aſpicite, aſpicite, Pontifices, hominem religioſum, et, ſi vobis videtur, quod eſt bonorum pontificum, monete eum, modum quendam eſſe religionis; nimium eſſe ſuperſtitioſum non oportere. Quid tibi neceſſe fuit anili ſuperſtitione, homo fanatice, ſacrificium, quod alienæ domi fieret, inviſere? Quæ autem te tanta mentis imbecillitas tenuit, ut non putares, Deos ſatis poſſe placari, niſi etiam muliebribus religionibus te implicuiſſes? Quem unquam audiſti majorum tuorum, qui et ſacra privata coluerunt, et publicis ſacerdotiis præfuerunt, cum ſacrificium Bonæ Deæ fieret, interfuiſſe? neminem, ne illum quidem, qui cæcus eſt factus. Ex quo intelligitur, multa in vita falſo homines opinari: cum ille, qui nihil viderat ſciens quod nefas eſſet, lumina amiſit; iſtius, qui non ſolum aſpectu, ſed etiam inceſto flagitio et ſtupro, polluit cæremonias, pœna omnis oculorum ad cæcitatem mentis eſt converſa. Hoc auctore tam caſto, tam religioſo, tam ſancto, tam pio, poteſtis, Pontifices, non commoveri, cum ſuis dicat ſe manibus domum civis optimi evertiſſe, et eam iiſdem manibus conſecraſſe.

Quæ tua fuit conſecratio? tuleram, inquit, ut mihi liceret. Quid? non exceperas, ut, ſi quod jus non eſſet rogare, ne eſſet rogatum? Jus igitur ſtatuetis eſſe, uniuſcujuſque veſtrum ſedes, aras, focos, Deos Penates, ſubjectos eſſe libidini tribunitiæ? in quem quiſque per homines concitatos irruerit, quem impetu perculerit, hujus domum non ſolum affligere, quod eſt præſentis inſaniæ, quaſi tempeſtatis repentinæ, ſed etiam in poſterum tempus religione ſempiterna obligare?

XLI. Equidem ſic accepi, Pontifices, in religionibus ſuſcipiendis caput eſſe, interpretari, quæ voluntas Deorum immortalium eſſe videatur: nec eſt ulla erga Deos pietas, niſi honeſta de numine eorum ac mente opinio, cum expeti nihil ab iis, quod ſit injuſtum atque inhoneſtum, arbitrere. Hominem invenire iſta labes tum, cum omnia tenebat, neminem potuit, cui meas ædes addiceret, cui traderet, cui donaret: ipſe, cum loci illius, cum ædium, cupiditate flagraret, ob eamque cauſam unam una juſta

illa rogatione ſua vir bonus dominum ſe in meis bonis eſſe voluiſſet; tamen illo ipſo in furore ſuo non eſt auſus meam domum, cujus cupiditate inflammatus erat, poſſidere: Deos immortales exiſtimatis, cujus labore et conſilio ſua ipſi templa tenuerunt, in ejus domum afflictam et everſam per unius hominis ſceleratiſſimi nefarium latrocinium immigrare voluiſſe?

Civis eſt nemo in tanto populo, extra contaminatam illam et cruentam P. Clodii manum, qui rem ullam de meis bonis attigerit, qui non pro ſuis opibus in illa tempeſtate defenderit: at, qui aliqua ſe contagione prædæ, ſocietatis, emptionis, contaminaverunt, nullius neque privati, neque publici, judicii pœnam effugere potuerunt. Ex his igitur bonis, quorum nemo rem ullam attigit, qui non omnium judicio ſceleratiſſimus haberetur, Dii immortales domum meam concupiverunt? Iſta tua pulchra Libertas Deos Penates et familiares meos Lares expulit, ut a te ipſa tanquam in captivis ſedibus collocaretur? Quid eſt ſanctius, quid omni religione munitius, quam domus uniuſcujuſque civium? Hic aræ ſunt, hic foci, hic Dii Penates, hic ſacra, religiones, cæremoniæ, continentur: hoc perfugium eſt ita ſanctum omnibus, ut inde abripi neminem fas ſit.

XLII. Quo magis eſt furor iſtius ab auribus veſtris repellendus, qui, quæ majores noſtri religionibus tuta nobis et ſancta eſſe voluerunt, ea iſte non ſolum contra religionem labefactavit, ſed etiam ipſius religionis nomine evertit. At quæ Dea eſt? Bonam eſſe oportet, quandoquidem eſt abs te dedicata. Libertas, inquit, eſt. Eam tu igitur domi meæ collocaſti, quam ex urbe tota ſuſtuliſti? Tu, cum collegas tuos, ſumma poteſtate præditos, negares liberos eſſe; cum in templum Caſtoris aditus eſſet apertus nemini; cum hunc clariſſimum virum, ſummo genere natum, ſummis populi beneficiis uſum, pontificem, et conſularem, et ſingulari bonitate et modeſtia præditum, quem ſatis mirari quibus oculis aſpicere audeas non queo, audiente populo Romano a pediſequis conculcari juberes; cum indemnatum exturbares, privilegiis tyrannicis irrogatis; cum principem orbis

terræ virum incluſum domi contineres; cum forum armatis catervis perditorum hominum poſſideres: Libertatis ſimulacrum in ea domo collocabas, quæ domus erat ipſa indicio tui crudeliſſimi dominatus, et miſerrimæ populi Romani ſervitutis? Eumne potiſſimum Libertas domo ſua debuit pellere, qui niſi fuiſſet, in ſervorum poteſtatem civitas tota veniſſet?

XLIII. At unde inventa eſt iſta Libertas? quæſivi enim diligenter. Tanagræa quædam meretrix fuiſſe dicitur: ejus non longe a Tanagris ſimulacrum e marmore in ſepulcro poſitum fuit. Hoc quidam homo nobilis, non alienus ab hoc religioſo Libertatis ſacerdote, ad ornatum ædilitatis ſuæ deportavit: etenim cogitarat omnes ſuperiores muneris ſplendore ſuperare. Itaque omnia ſigna, tabulas, ornamentorum quod ſuperfuit in fanis et communibus locis, tota e Græcia, atque inſulis omnibus, honoris populi Romani cauſa, ſane frugaliter domum ſuam deportavit. Is poſteaquam intellexit, poſſe ſe, interverſa ædilitate, a L. Piſone conſule prætorem renuntiari, ſi modo eadem prima litera competitorem habuiſſet aliquem; ædilitatem duobus in locis, partim in arca, partim in hortis ſuis, collocavit: ſignum de buſto meretricis ablatum iſti dedit, quod eſſet ſignum magis iſtorum, quam publicæ libertatis. Hanc Deam quiſquam violare audeat, imaginem meretricis, ornamentum ſepulcri, a fure ſublatam, a ſacrilego collocatam? Hæc me domo mea pellet? hæc, ultrix afflictæ civitatis, reipublicæ ſpoliis ornabitur? hæc erit in eo monumento, quod poſitum eſt, ut eſſet indicium oppreſſi ſenatus ad memoriam ſempiternam turpitudinis?

O Q. Catule, (patremne appellem, an filium? recentior memoria filii eſt, et cum rebus meis geſtis conjunctior:) tantumne te fefellit, cum mihi ſumma, et quotidie majora, præmia in republica fore putabas? Negabas fas eſſe, duos conſules eſſe in hac civitate inimicos reipublicæ: duo ſunt inventi, qui ſenatum tribuno furenti conſtrictum traderent; qui pro me patres conſcriptos deprecari, et populo ſupplices eſſe, edictis atque imperio vetarent; quibus inſpectantibus domus mea diſturbaretur,

diriperetur; qui denique ambuſtas fortunarum mearum reliquias ſuas in domos comportari juberent.

Venio nunc ad patrem. Tu, Q. Catule, M. Fulvii domum, cum is fratris tui ſocer fuiſſet, monumentum tuarum manubiarum eſſe voluiſti, ut ejus, qui pernicioſa reipublicæ conſilia cepiſſet, omnis memoria funditus ex oculis hominum ac mentibus tolleretur. Hoc ſi quis tibi ædificanti illam porticum diceret, fore tempus, cum is tribunus plebis, qui auctoritatem ſenatus, judicium bonorum omnium, neglexiſſet, tuum monumentum, conſulibus non modo inſpectantibus, verum adjuvantibus, diſturbaret, everteret, idque cum ejus civis, qui rempublicam ex ſenatus auctoritate conſul defendiſſet, domo conjungeret; nonne reſponderes, id, niſi everſa civitate, accidere non poſſe?

XLIV. At videte hominis intolerabilem audaciam cum projecta quadam et effrenata cupiditate. Monumentum iſte nunquam, aut religionem ullam, excogitavit: habitare laxe et magnifice voluit, duaſque et magnas et nobiles domos conjungere. Eodem puncto temporis, quo meus diſceſſus iſti cauſam cædis eripuit, a Q. Seio contendit, ut Q. Poſtumius ſibi domum venderet. Cum ille id negaret, primo ſe luminibus ejus eſſe obſtructurum minabatur. Affirmabat Poſtumius, ſe vivo, illam domum iſtius nunquam futuram. Acutus adoleſcens ex ipſius ſermone intellexit, quid fieri oporteret: hominem veneno apertiſſime ſuſtulit; emit domum, licitatoribus defatigatis, prope dimidio carius, quam æſtimabat.

Quorſum igitur hæc oratio pertinet? Domus mea illa prope tota vacua eſt: vix pars ædium mearum decima ad Catuli porticum acceſſit. Cauſa fuit ambulatio, et monumentum, et iſta Tanagræa, oppreſſa libertate, Libertas. In Palatio, pulcherrimo proſpectu, porticum cum conclavibus pavimentatam trecentum pedum concupierat, ampliſſimum periſtylum; cætera ejuſmodi, facile ut omnium domos et laxitate et dignitate ſuperaret. Et homo religioſus, cum ædes meas idem emeret et venderet,

tamen illis tantis tenebris non eſt auſus ſuum nomen emptioni illi aſcribere: poſuit ſcilicet Statonem illum, hominem ſua virtute egentem, ut is, qui in Marſis, ubi natus eſt, tectum, quo imbris vitandi cauſa ſuccederet, nullum haberet, ædes in Palatio nobiliſſimas emiſſe ſe diceret. Inferiorem ædium partem aſſignavit non ſuæ genti Fonteiæ, ſed Clodiæ, quam reliquit: quem in numerum ex multis Clodiis nemo nomen dedit, niſi aut egeſtate aut ſcelere perditus.

XLV. Hanc vos, Pontifices, tam variam, tam novam, in omni genere voluntatem, impudentiam, audaciam, cupiditatem, comprobabitis? Pontifex, inquit, affuit. Non te pudet, cum apud pontifices res agatur, pontificem dicere, non collegium pontificum, affuiſſe; præſertim cum tribunus plebis vel denuntiare potueris, vel etiam cogere? Eſto: collegium non adhibuiſti. Quid? de collegio quis tandem affuit? Poſuerat enim auctoritatem in uno, quæ eſt in his omnibus: ſed tamen auget et ætas et honos dignitatem. Opus erat etiam ſcientia: quam etſi omnes conſecuti ſunt, tamen certe peritiores vetuſtas facit.

Quis ergo affuit? Frater, inquit, uxoris meæ. Si auctoritatem quærimus, etſi id eſt ætatis, ut nondum conſecutus ſit; tamen quanta eſt in adoleſcente auctoritas, ea, propter tantam conjunctionem affinitatis, minor eſt putanda. Sin autem ſcientia eſt quæſita; quis erat minus peritus, quam is, qui paucis illis diebus in collegium venerat? Qui etiam tibi erat magis obſtrictus beneficio recenti, cum ſe, fratrem uxoris tuæ, fratri tuo germano antelatum videbat. Etſi in eo providiſti, ne frater te accuſare poſſet. Hanc tu igitur dedicationem appellas, ad quam non collegium, non honoribus populi Romani ornatum pontificem, non denique adoleſcentem quemquam, cum haberes in collegio familiariſſimos, adhibere potuiſti? Affuit is, ſi modo affuit, quem tu impuliſti, ſoror rogavit, mater coegit.

Videte igitur, Pontifices, quid ſtatuatis in mea cauſa de omnium fortunis. Verbone, Pontifices, putatis, ſi is poſtem tenuerit, et aliquid dixerit, domum uniuſcujuſque conſecrari

poſſe? An iſtæ dedicationes, et templorum et delubrorum religiones, ad honorem Deorum immortalium ſine ulla civium calamitate a majoribus noſtris conſtitutæ ſunt? Eſt inventus tribunus plebis, qui, conſularibus copiis inſtructus, omni impetu furoris in eum civem irruerit, quem perculſum ipſa reſpublica ſuis manibus extolleret.

XLVI. Quid, ſi quis ſimilis iſtius (neque enim jam deerunt, qui imitari velint) aliquem mei diſſimilem, cui reſpublica non tantum debeat, per vim afflixerit, domum ejus per pontificem dedicarit; id vos iſta auctoritate conſtituetis ratum eſſe oportere? Dicetis, quem reperiet pontificem? Quid? et tribunus plebis idem eſſe non poteſt pontifex? M. Druſus, ille clariſſimus tribunus plebis, pontifex fuit. Ergo, ſi is Q. Cæpionis, inimici ſui, poſtem ædium tenuiſſet, et pauca verba feciſſet, ædes Cæpionis eſſent dedicatæ?

Nihil loquor de pontificio jure, nihil de ipſius verbis dedicationis, nihil de religione, cæremoniis: non diſſimulo me neſcire ea, quæ, etiam ſi ſcirem, diſſimularem, ne aliis moleſtus, vobis etiam corioſus, viderer: etſi effluunt multa ex veſtra diſciplina, quæ etiam ad noſtras aures ſæpe permanant. Poſtem teneri in dedicatione oportere videor audiſſe templi: ibi enim poſtis eſt, ubi templi aditus eſt, et valvæ. Ambulationis poſtes nemo unquam tenuit in dedicando. Simulacrum autem, aut aram, ſi dedicaſti, ſine religione loco moveri poteſt. Sed jam hoc dicere tibi non licebit, quoniam pontificem tenuiſſe dixiſti.

XLVII. Quanquam quid ego de dedicatione loquar? aut quid de veſtro jure et religione, contra quam propoſueram, diſputabo? Ego vero, ſi omnia ſollemnibus verbis, veteribus et priſcis inſtitutis, acta eſſe dicerem; tamen me reipublicæ jure defenderem. An, cum tu ejus civis diſceſſu, cujus unius opera ſenatus atque omnes boni civitatem eſſe incolumem toties judicaſſent, oppreſſam teterrimo latrocinio cum duobus ſceleratiſſimis conſulibus rempublicam teneres; domum ejus, qui patriam a ſe ſervatam perire ſuo nomine noluiſſet, per pontificem aliquem

dedicaſſes : poſſet recreata reſpublica ſuſtinere ? Date huic religioni aditum , Pontifices ; jam nullum fortunis communibus exitum reperietis. An , ſi poſtem tenuerit pontifex , et verba , ad religionem Deorum immortalium compoſita, ad perniciem civium tranſtulerit, valebit ad injuriam nomen ſanctiſſimum religionis : ſi tribunus plebis verbis non minus priſcis, et pene ſollemnibus, bona civis cujuſpiam conſecrarit, non valebit ? Atqui C. Atinius, patrum memoria, bona Q. Metelli, qui eum ex ſenatu cenſor ejecerat, avi tui, Q. Metelle, et tui, P. Servili, et proavi tui , P. Scipio , conſecravit , foculo poſito in roſtris , adhibitoque tibicine. Quid tum ? num ille furor tribuni plebis, ductus ex nonnullis veterum temporum exemplis , fraudi Metello fuit, ſummo illi et clariſſimo viro ? Certe non fuit.

Vidimus , hoc idem Cn. Lentulo cenſori tribunum plebis facere. Nunquid igitur is bona Lentuli religioni obligavit ? Sed quid ego cæteros ? Tu, tu, inquam, capite velato, concione advocata , foculo poſito , bona tui Gabinii , cui regna omnia Syrorum , Arabum , Perſarumque donaras, conſecraſti. Quod ſi tum nihil eſt actum ; quid in meis bonis agi potuit ? Sin eſt ratum , cur ille gurges , helluatus tecum ſimul reipublicæ ſanguinem , ad cælum tamen extruxit villam in Tuſculano viſceribus ærarii ; mihi meas ruinas, quarum ego ſimilem totam urbem eſſe paſſus non ſum, aſpicere non licuit ?

XLVIII. Omitto Gabinium : quid ? exemplo tuo bona tua nonne L. Mummius, vir omnium fortiſſimus atque optimus, conſecravit ? Quod ſi, quia ad te pertinet, ratum eſſe negas oportere ; ea jura conſtituiſti in præclaro tribunatu tuo, quibus in te converſis, recuſares, alios everteres ? Sin iſta conſecratio legitima eſt ; quid eſt, quod profanum in tuis bonis eſſe poſſit ? An conſecratio nullum habet jus, dedicatio eſt religioſa ? Quid ergo illa tua tum obteſtatio tibicinis , quid foculus , quid preces , quid priſca verba, voluerunt ? Ementiri, fallere, abuti Deorum immortalium numine ad hominum timorem, voluiſti ? Nam, ſi eſt illud ratum ; mitto Gabinium ; tua domus certe, et quidquid

habes aliud, eſt Cereri conſecratum. Sin ille tibi ludus fuit; quid te impurius, qui religiones omnes pollueris, aut ementiendo, aut ſtuprando?

Jam fateor, inquit, in Gabinio me nefarium fuiſſe. Quippe vides, pœnam illam, a te in alium inſtitutam, in te ipſum eſſe converſam. Sed homo, omnium ſcelerum flagitiorumque documentum, quod in Gabinio fateris, cujus impudicitiam pueritiæ, libidines adoleſcentiæ, dedecus et egeſtatem reliquæ vitæ, latrocinium conſulatus, vidimus; cui ne iſta quidem ipſa calamitas injuria potuit accidere: id in me infirmas? et gravius eſſe dicis, quod uno adoleſcente, quam quod concione tota, teſte feciſti? Dedicatio magnam, inquit, habet religionem.

XLIX. Nonne vobis Numa Pompilius videtur loqui? Diſcite orationem, Pontifices, et vos, Flamines: etiam tu, rex, diſce a gentili tuo; quanquam ille gentem iſtam reliquit: ſed tamen diſce ab homine religionibus dedito, juſto, tum omnium religionum perito. Quid? in dedicatione nonne et quis dicit, et quid, et quomodo, quæritur? An tu hæc ita confundis et perturbas, ut, quicumque velit, quod velit, quomodo velit, poſſit dedicare? Quis eras tu, qui dedicabas? quo jure, qua lege, quo exemplo, qua poteſtate? ubi te iſti rei populus Romanus præfecerat? video enim eſſe legem veterum tribunitiam, quæ vetet injuſſu plebis ædes, terram, aram, conſecrare. Neque tum hoc ille Q. Papirius, qui hanc legem rogavit, ſenſit, neque ſuſpicatus eſt, fore periculum, ne domicilia aut poſſeſſiones indemnatorum civium conſecrarentur: neque enim id fieri fas erat, neque quiſquam fecerat, neque erat cauſa, cur prohibendo non tam deterrere videretur, quam admonere.

Sed, quia conſecrabantur ædes, non privatorum domicilia, ſed quæ ſacræ nominantur; conſecrabantur agri, non ita ut noſtra prædia, ſi quis vellet, ſed ut imperator agros de hoſtibus captos, conſecraret; ſtatuebantur aræ, quæ religionem afferrent, ipſo ſi loco eſſent conſecratæ: hæc, niſi plebs juſſiſſet, fieri vetuit. Quæ ſi tu interpretaris de noſtris ædibus atque agris

ſcripta eſſe; non repugno: ſed quæro, quæ lex lata ſit, ut tu ædes meas conſecrares; ubi tibi hæc poteſtas data ſit; quo jure feceris. Neque ego nunc de religione, ſed de bonis omnium noſtrum, nec de pontificio, ſed de jure publico, diſputo.

L. Lex Papiria vetat ædes injuſſu plebis conſecrari. Sit ſane hoc de noſtris ædibus, ac non de publicis templis. Unum oſtende verbum conſecrationis in ipſa tua lege; ſi illa lex eſt, ac non vox ſceleris et crudelitatis tuæ. Quod ſi tibi tum in illo reipublicæ naufragio omnia in mentem venire potuiſſent, aut ſi tuus ſcriptor in illo incendio civitatis non ſyngraphas cum Byzantiis exulibus, et cum legatis regiis, faceret, ſed vacuo animo tibi iſta non ſcita, ſed portenta, conſcriberet; eſſes omnia, ſi minus re, at verbis legitimis, conſecutus. Sed uno tempore cautiones fiebant pecuniarum; fœdera feriebantur provinciarum; regum appellationes venales erant; ſervorum omnium vicatim celebrabatur tota urbe deſcriptio; inimici in gratiam reconciliabantur; imperia aſcribebantur novæ juventuti; Q. Seio venenum miſero parabatur; de Cn. Pompeio, propugnatore et cuſtode imperii, interficiendo, conſilia inibantur; ſenatus ne quid eſſet, ut lugerent boni ſemper, ut capta reſpublica conſulum proditione vi tribunitia teneretur: hæc cum tot tantaque agerentur, non mirum eſt, præſertim in furore animi et cæcitate, multa illum et te fefelliſſe. At videte, quanta vis ſit hujus Papiriæ legis in re tali; non qualem tu affers, ſceleris plenam et furoris. Q. Marcius cenſor ſignum Concordiæ fecerat, idque in publico collocarat: hoc ſignum C. Caſſius cenſor cum in curiam tranſtuliſſet, collegium veſtrum conſuluit, num quid eſſe cauſæ videretur, quin id ſignum, curiamque, Concordiæ dedicaret.

LI. Quæſo, Pontifices, et hominem cum homine, et tempus cum tempore, et rem cum re, comparate. Ille erat ſumma modeſtia et gravitate cenſor: hic tribunus plebis ſcelere et audacia ſingulari. Tempus illud erat tranquillum, et in libertate populi, et gubernatione poſitum ſenatus: tuum porro tempus,

libertate populi Romani oppreſſa, ſenatus auctoritate deleta. Res illa plena juſtitiæ, ſapientiæ, dignitatis: cenſor enim, penes quem majores noſtri, id quod tu ſuſtuliſti, judicium ſenatus de dignitate eſſe voluerunt, Concordiæ ſignum volebat in curia, curiamque ei Deæ, dedicare. Præclara voluntas, atque omni laude digna: præſcribere enim ſe arbitrabatur, ut ſine ſtudiis diſſenſionis ſententiæ dicerentur, ſi ſedem ipſam ac templum publici conſilii religione Concordiæ devinxiſſet. Tu, cum ferro, cum metu, cum edictis, cum privilegiis, cum præſentibus copiis perditorum, abſentis exercitus terrore et minis, conſulum ſocietate, et nefario fœdere, ſervitute oppreſſam civitatem teneres; Libertatis ſignum poſuiſti magis ad ludibrium impudentiæ, quam ad ſimulationem religionis. Ille in curia, quæ poterat, ſine cujuſquam incommodo dedicabat: tu in civis optime de republica meriti cruore, ac pene oſſibus, ſimulacrum non libertatis publicæ, ſed licentiæ, collocaſti. Atque ille tamen ad collegium retulit: tu ad quem retuliſti?

Si quid deliberares, ſi quid tibi aut piandum aut inſtituendum fuiſſet religione domeſtica; tamen, inſtituto cæterorum vetere, ad pontificem detuliſſes: novum delubrum cum in urbis clariſſimo loco, nefando quodam atque inaudito inſtituto, inchoares; referendum ad ſacerdotes publicos non putaſti? At, ſi collegium pontificum adhibendum non videbatur; nemone horum tibi idoneus viſus eſt, qui ætate, honore, auctoritate antecellunt, ut cum eo dedicationem communicares? quorum quidem tu non contempſiſti, ſed pertimuiſti, dignitatem.

LII. An tu auderes quærere ex P. Servilio, aut ex M. Lucullo, quorum ego conſilio atque auctoritate rempublicam conſul ex veſtris manibus ac faucibus eripui, quibuſnam verbis, aut quo ritu, primum hoc dico, civis domum conſecrares; deinde civis ejus, cui princeps ſenatus, cui etiam ordines omnes, deinde Italia tota, poſt cunctæ gentes, teſtimonium hujus urbis atque imperii conſervati dediſſent? Quid diceres, O nefanda et pernicioſa labes civitatis? Ades, ades, Luculle, Servili, dum

dedico domum Ciceronis, ut mihi præeatis, poſtemque teneatis. Es tu quidem cum audacia, tum impudentia, ſingulari : ſed tibi tamen oculi, vultus, verba cecidiſſent, cum te viri, qui ſua dignitate perſonam populi Romani atque auctoritatem imperii ſuſtinerent, verbis graviſſimis perterruiſſent; neque ſibi fas eſſe dixiſſent furori intereſſe tuo, atque in patriæ parricidio et ſcelere.

Quæ cum videres, tum te ad tuum affinem non delectum a te, ſed relictum a cæteris, contuliſti. Quem ego tamen credo, ſi eſt ortus ab illis, quos memoriæ proditum eſt ab ipſo Hercule, perfuncto jam laboribus, ſacra didiciſſe, in viri fortis ærumnis non ita crudelem fuiſſe, ut in vivi et jam ſpirantis caput buſtum ſuis manibus imponeret : qui aut nihil dixit, aut, ſi fecit, omnino pœnam hanc maternæ temeritatis tulit, ut mutam in delicto perſonam nomenque præberet : aut, ſi dixit aliquid, verbis hæſitantibus, poſtemque tremebunda manu tetigit : certe nihil rite, nihil caſte, nihil more inſtitutoque, perfecit. Viderat ille Murenam, vitricum ſuum, conſulem deſignatum, ad me conſulem cum Allobrogibus communis exitii indicia afferre : audierat ex illo, ſe a me bis ſalutem accepiſſe, ſeparatim ſemel, iterum cum univerſis.

Quare quis eſt, qui exiſtimare poſſit, huic novo pontifici, primam hanc poſt ſacerdotium initum religionem inſtituenti, vocemque mittenti, non et linguam obmutuiſſe, et manum obtorpuiſſe, et mentem debilitatam metu concidiſſe? præſertim cum ex collegio tanto non regem, non flaminem, non pontificem, videret; fierique particeps alieni ſceleris invitus cogeretur, et graviſſimas pœnas affinitatis impuriſſimæ ſuſtineret.

LIII. Sed, ut revertar ad jus publicum dedicandi, quod ipſi pontifices ſemper non ſolum ad ſuas cæremonias, ſed etiam ad populi juſſa, accommodaverunt : habetis in commentariis veſtris, C. Caſſium cenſorem de ſigno Concordiæ dedicando ad pontificum collegium retuliſſe, eique M. Æmilium, pontificem maximum, pro collegio reſpondiſſe, niſi eum populus Romanus nominatim præfeciſſet, atque ejus juſſu faceret; non videri

ea recte poſſe dedicari. Quid, cum Licinia, virgo Veſtalis, ſummo loco nata, ſanctiſſimo ſacerdotio prædita, T. Flaminino, Q. Metello, conſulibus, aram, et ædiculam, et pulvinar, ſub ſaxo ſacro dedicaſſet, non eam rem ex auctoritate ſenatus ad hoc collegium Sextus Julius prætor retulit? cum P. Scævola, pontifex maximus, pro collegio reſpondit, quod in loco publico Licinia, Caii filia, injuſſu populi dedicaſſet, ſacrum non videri. Quam quidem rem quanta ſeveritate, quantaque diligentia, ſenatus ſuſtulerit, ex ipſo ſenatus-conſulto facile cognoſcetis. Recita. Senatus-consultum.

Videtiſne, prætori urbano negotium datum, ut curaret, ne id ſacrum eſſet? et ut, ſi quæ eſſent inciſæ aut inſcriptæ literæ, tollerentur? O tempora, O mores! Tum cenſorem, hominem ſanctiſſimum, ſimulacrum Concordiæ dedicare pontifices in templo inaugurato prohibuerunt; poſt autem ſenatus in loco auguſto conſecratam eam aram tollendam ex auctoritate pontificum cenſuit, neque ullum eſt paſſus ex ea dedicatione literarum extare monumentum. Tu, procella patriæ, turbo ac tempeſtas pacis atque otii, quod in naufragio reipublicæ, tenebris offuſis, demerſo populo Romano, everſo atque ejecto ſenatu, dirueris, ædificaris, religione omni violata, reipublicæ tamen nomine contaminaris; in civis hujuſce ædibus, et in urbe, quam ſuis laboribus ac periculis conſervaſſet, monumentum deletæ reipublicæ collocaris ad equitum notam, ad dolorem bonorum omnium, ſublatoque Q. Catuli nomine incideris: id ſperaſti rempublicam diutius, quam, quoad mecum ſimul expulſa careret his mœnibus, eſſe laturam? At ſi, Pontifices, neque is, cui licuit, neque id, quod fas fuit, dedicavit; quid me attinet jam illud tertium, quod propoſueram, docere, non his inſtitutis ac verbis, quibus cæremoniæ poſtulant, dedicaſſe?

LIV. Dixi a principio, nihil me de ſcientia veſtra, nihil de ſacris, nihil de abſcondito jure pontificum, dicturum: quæ ſunt adhuc a me de jure dedicandi diſputata, non ſunt quæſita ex occulto aliquo genere literarum, ſed ſumpta de medio, ex rebus

palam per magiſtratus actis, ad collegiumque delatis, ex ſenatusconſulto, ex lege. Illa interiora jam veſtra ſunt, quid dici, quid præcipere, quid tangi, quid teneri, jus fuerit. Quæ ſi omnia ex Coruncanii ſcientia, qui peritiſſimus pontifex fuiſſe dicitur, acta eſſe conſtarent; aut ſi M. Horatius ille Pulvillus, qui, cum ejus dedicationem multi propter invidiam fictis religionibus impedirent, reſtitit, et conſtantiſſima mente Capitolium dedicavit, hujuſmodi alicui dedicationi præfuiſſet; tamen in ſcelere religio non valeret: ne dum valeat id, quod imperitus adoleſcens, novus ſacerdos, ſororis precibus, matris minis adductus, ignarus, invitus, ſine collegis, ſine libris, ſine auctore, ſine fictore, furtim, mente ac lingua titubante, feciſſe dicatur; præſertim cum iſte impurus atque impius hoſtis omnium religionum, qui contra fas inter viros ſæpe mulier, et inter mulieres vir, fuiſſet, ageret illam rem ita raptim et turbulente, ut neque mens, neque vox, neque lingua, conſiſteret.

LV. Delatum tum eſt ad vos, Pontifices, et poſt omnium ſermone celebratum, quemadmodum iſte præpoſteris verbis, ominibus obſcœnis, identidem ſe ipſe revocando, dubitans, timens, hæſitans, omnia aliter, ac vos in monumentis habetis, et pronuntiarit et fecerit. Quod quidem minime mirum eſt, in tanto ſcelere, tantaque dementia, ne audaciæ quidem locum ad timorem comprimendum fuiſſe. Etenim, ſi nemo unquam prædo tam barbarus atque immanis fuit, qui, cum fana ſpoliaſſet, deinde aram aliquam in litore deſerto, ſomniis ſtimulatus, aut religione aliqua, conſecraret, non horreret animo, cum divinum numen ſcelere violatum placare precibus cogeretur; qua tandem iſtum perturbatione mentis, omnium templorum atque tectorum, totiuſque urbis prædonem, fuiſſe cenſetis, cum pro deteſtatione tot ſcelerum unam aram nefarie conſecraret?

Non potuit ullo modo (quanquam et inſolentia dominatus extulerat animos, et erat incredibili armatus audacia) non in agendo ruere, ac ſæpe peccare, præſertim illo pontifice et magiſtro, qui cogeretur docere, antequam ipſe didiciſſet. Magna vis eſt

cum in Deorum immortalium numine, tum vero in ipſa republica. Dii immortales, ſuorum templorum cuſtodem ac præſidem ſceleratiſſime pulſum cum viderent, ex ſuis templis in ejus ædes immigrare nolebant: itaque iſtius vecordiſſimi mentem cura metuque terrebant. Res vero publica, quanquam erat exterminata mecum, tamen obverſabatur ante oculos extinctoris ſui, et ab iſtius inflammato atque ignito furore jam tum me, ſeque, repetebat. Quare quid eſt mirum, ſi iſte metu, ſi furore, inſtinctus, ſcelere præceps, neque inſtitutas cæremonias perſequi, neque verbum ullum ſollemne potuit effari?

LVI. Quæ cum ita ſint, Pontifices, revocate jam animos veſtros ab hac ſubtili noſtra diſputatione ad univerſam rempublicam, quam antea cum viris fortibus multis, in hac vero cauſa ſolis veſtris cervicibus ſuſtinetis. Vobis univerſi ſenatus perpetua auctoritas, cui voſmetipſi præſtantiſſimi ſemper in mea cauſa præfuiſtis; vobis Italiæ magnificentiſſimus ille motus, municipiorumque concurſus; vobis campus, centuriarumque una vox omnium, quarum vos principes atque auctores fuiſtis; vobis omnes ſocietates, omnes ordines, omnes, qui aut re, aut ſpe denique, ſunt boni, omne vobis erga meam dignitatem ſtudium et judicium non modo commiſſum, verum etiam commendatum, eſſe arbitrantur.

Denique ipſi Dii immortales, qui hanc urbem atque hoc imperium tuentur, ut eſſet omnibus gentibus poſteritatique perſpicuum, divino me numine eſſe reipublicæ redditum, idcirco mihi videntur fructum ipſum reditus et gratulationis meæ ad ſuorum ſacerdotum poteſtatem judiciumque revocaſſe. Hic eſt enim reditus, Pontifices, hæc reſtitutio, in domo, in ſedibus, in aris, in focis, in Diis penatibus, recuperandis. Quorum ſi iſte ſuis ſceleratiſſimis manibus tecta ſedeſque convellit, ducibuſque conſulibus, tanquam urbe capta, hanc unam domum, quaſi acerrimi propugnatoris, ſibi delendam putavit; tamen illi Dii penates ac familiares mei per vos in meam domum mecum erunt reſtituti.

LVII. Quocirca te, Capitoline, quem propter beneficia populus Romanus Optimum, propter vim Maximum, nominavit, teque, Juno regina, et te, cuſtos urbis, Minerva, quæ ſemper adjutrix conſiliorum meorum, teſtis laborum, extitiſti, precor ac quæſo; voſque, qui maxime me repetiſtis atque revocaſtis, quorum de ſedibus hæc mihi propoſita eſt contentio, patrii penates, familiareſque, qui huic urbi et reipublicæ præſidetis, vos obteſtor, quorum ego a templis ac delubris peſtiferam illam et nefariam flammam depuli; teque, Veſta mater, cujus caſtiſſimas ſacerdotes ab hominum amentia, furore, et ſcelere defendi, cujuſque ignem illum ſempiternum non ſum paſſus aut ſanguine civium reſtingui, aut cum totius urbis incendio commiſceri: ut, ſi in illo pene fato reipublicæ objeci meum caput pro veſtris cæremoniis atque templis perditiſſimorum civium furori atque ferro; et, ſi iterum, cum ex mea contentione interitus bonorum omnium quæreretur, vos ſum teſtatus, vobis me ac meos commendavi, meque ac meum caput ea conditione devovi, ut, ſi et eo ipſo tempore, et ante, et in conſulatu meo, commodis meis omnibus, emolumentis, præmiis prætermiſſis, cura, cogitatione, vigiliis omnibus, nihil niſi de ſalute meorum civium laboraſſem, tum mihi republica aliquando reſtituta liceret frui; ſin autem mea conſilia patriæ non profuiſſent, ut perpetuum dolorem, avulſus a meis, ſuſtinerem: hanc ego devotionem capitis mei, cum ero in ſedes meas reſtitutus, tum denique convictam eſſe et commiſſam putabo. Nam nunc quidem, Pontifices, non ſolum domo, de qua cognoſcitis, ſed tota urbe, careo, in quam videor eſſe reſtitutus. Urbis enim celeberrimæ et maximæ partes adverſum illud non monumentum, ſed vulnus patriæ, contuentur. Quem cum mihi conſpectum morte magis vitandum fugiendumque eſſe videatis, nolite, quæſo, eum, cujus reditu reſtitutam rempublicam fore putaſtis, non ſolum dignitatis ornamentis, ſed etiam urbis partibus, velle eſſe privatum.

LVIII. Non me bonorum direptio, non tectorum exciſio, non

depopulatio prædiorum, non præda conſulum, ex meis fortunis crudeliſſime capta, permovet: caduca ſemper et mobilia hæc eſſe duxi, non virtutis atque ingenii, ſed fortunæ et temporum, munera: quorum ego non tam facultatem unquam et copiam expetendam putavi, quam et in utendo rationem, et in carendo patientiam. Etenim ad noſtrum uſum propemodum jam eſt definita moderatio rei familiaris; liberis autem noſtris ſatis amplum patrimonium paterni nominis, ac noſtræ memoriæ, relinquemus: domo, per ſcelus erepta, per latrocinium occupata, per religionis vim ſceleratius etiam ædificata, quam everſa, carere ſine maxima ignominia reipublicæ, meo dedecore ac dolore, non poſſum. Quapropter, ſi Diis immortalibus, ſi ſenatui, ſi populo Romano, ſi cunctæ Italiæ, ſi provinciis, ſi exteris nationibus, ſi vobiſmetipſis, qui in mea ſalute principem ſemper locum auctoritatemque tenuiſtis, gratum et jucundum meum reditum intelligitis eſſe, quæſo obteſtorque vos, Pontifices, ut me, quem auctoritate, ſtudio, ſententiis reſtituiſtis, nunc, quoniam ſenatus ita vult, manibus quoque veſtris in ſedibus meis collocetis.

DE

HARUSPICUM RESPONSIS

In Senatu

ORATIO XXX.

I. HESTERNO die, Patres conſcripti, cum me et veſtra dignitas, et frequentia equitum Romanorum, quibus ſenatus dabatur, magnopere commoviſſet, putavi mihi reprimendam eſſe P. Clodii impudentiam, cum is publicanorum cauſam ſtultiſſimis interrogationibus impediret, et P. Tullioni Syro navaret operam, atque ei ſeſe, cui totus venierat, etiam vobis inſpectantibus venditaret. Itaque hominem furentem exultantemque continui, ſimul ac periculum judicii intendi: duobus inceptis verbis omnem impetum gladiatoris ferociamque compreſſi.

Attamen ignarus ille qui conſules eſſent, exſanguis atque æſtuans, ſe ex curia repente proripuit, cum quibuſdam fractis jam atque inanibus minis, et cum illius Piſoniani temporis Gabinianique terroribus. Quem cum egredientem inſequi cœpiſſem, cepi equidem fructum maximum, et ex conſurrectione omnium veſtrum, et ex comitatu publicanorum. Sed vecors repente ſine ſuo vultu, ſine colore, ſine voce, conſtitit; deinde reſpexit, et, ſimul ac Cn. Lentulum conſulem aſpexit, concidit in curiæ pene limine, recordatione, credo, Gabinii ſui, deſiderioque Piſonis: cujus ego de effrenato et præcipiti furore quid dicam? haud poteſt gravioribus a me verbis vulnerari, quam eſt

ſtatim, in facto ipſo, a graviſſimo viro, P. Servilio, confectus ac trucidatus. Cujus ſi etiam vim, et gravitatem illam ſingularem, ac pene divinam, aſſequi poſſem, tamen non dubito, quin ea tela, quæ conjecerit inimicus, quam ea, quæ collega patris emiſit, leviora atque hebetiora eſſe videantur.

II. Sed tamen mei facti rationem exponere illis volo, qui heſterno die dolore me elatum, et iracundia longius prope digreſſum, arbitrabantur, quam ſapientis hominis cogitata ratio poſtularet. Nihil feci iratus, nihil impotenti animo, nihil non diu conſideratum, ac multo ante meditatum. Ego enim, Patres conſcripti, inimicum me ſemper eſſe profeſſus ſum duobus, qui me, qui rempublicam, cum defendere deberent, ſervare poſſent; cumque ad conſulare officium ipſis inſignibus illius imperii, ad meam ſalutem non ſolum auctoritate, ſed etiam precibus veſtris, vocarentur: primo reliquerunt, deinde prodiderunt, poſtremo oppugnaverunt, præmiiſque nefariæ pactionis funditus una cum republica oppreſſum extinctumque voluerunt: quique ſuo ductu, et imperio cruento illo atque funeſto, ſupplicia neque a ſociorum mœnibus prohibere, neque hoſtium urbibus inferre, potuerunt; exciſionem, inflammationem, everſionem, depopulationem, vaſtitatem eam, ſua cum præda, meis omnibus tectis atque agris intulerunt. Cum his furiis et facibus, cum his, inquam, exitioſis prodigiis, ac pene hujus imperii peſtibus, bellum mihi inexpiabile dico eſſe ſuſceptum; neque id tamen ipſum tantum, quantum meus, ac meorum, ſed tantum, quantum veſter, atque omnium bonorum, dolor poſtulavit.

III. In Clodium vero non eſt hodie meum majus odium, quam illo die fuit, cum illum, ambuſtum religioſiſſimis ignibus, cognovi muliebri ornatu ex inceſto ſtupro, atque ex domo pontificis maximi, emiſſum. Tum, inquam, tum vidi, ac multo ante proſpexi, quanta tempeſtas excitaretur, quanta impenderet procella reipublicæ. Videbam, illud ſcelus tam importunum, audaciam tam immanem, adoleſcentis furentis, nobilis, vulnerati, non poſſe arceri otii finibus; erupturum illud malum

aliquando, ſi impunitum fuiſſet, ad perniciem civitatis. Non multum mihi ſane poſt ad odium acceſſit: nihil enim contra me fecit odio mei, ſed odio ſeveritatis, odio dignitatis, odio reipublicæ: non me magis violavit, quam ſenatum, quam equites Romanos, quam omnes bonos, quam Italiam cunctam: non denique in me ſceleratior fuit, quam in ipſos Deos immortales. Etenim illos eo ſcelere violavit, quo nemo antea: in me fuit eodem animo, quo etiam ejus familiaris Catilina, ſi viciſſet, fuiſſet. Itaque eum nunquam a me eſſe accuſandum putavi, non plus, quam ſtipitem illum, qui quorum hominum eſſet, neſciremus, niſi ſe Ligurem ipſe eſſe diceret. Quid enim hunc perſequar, pecudem ac belluam, pabulo inimicorum meorum et glande corruptum? Qui ſi ſenſit, quo ſeſe ſcelere devinxerit; non dubito, quin ſit miſerrimus: ſin autem id non videt; periculum eſt, ne ſe ſtuporis excuſatione defendat. Accedit etiam, quod, expectatione omnium, fortiſſimo et clariſſimo viro, T. Annio, devota et conſtituta iſta hoſtia eſſe videtur: cui me præripere deſponſam jam et deſtinatam laudem, cum ipſe ejus opera et dignitatem et ſalutem recuperarim, valde eſt iniquum.

IV. Etenim, ut P. ille Scipio natus mihi videtur ad interitum exitiumque Carthaginis, qui illam a multis imperatoribus obſeſſam, oppugnatam, labefactatam, pene captam, aliquando quaſi fatali eventu ſolus evertit; ſic T. Annius ad illam peſtem comprimendam, extinguendam, funditus delendam, natus eſſe videtur, et quaſi divino munere donatus reipublicæ. Solus ille cognovit, quemadmodum armatum civem, qui lapidibus, qui ferro, alios fugaret, alios domi contineret, qui urbem totam, qui curiam, qui forum, qui templa omnia, cæde incendiiſque terreret, non modo vincere, verum etiam vincire, oporteret. Huic ego et tali, et ita de me ac de patria merito viro, nunquam mea voluntate præripiam eum præſertim reum, cujus ille inimicitias non ſolum ſuſcepit propter ſalutem meam, verum etiam appetivit. Sed ſi etiam nunc, illaqueatus jam omnium legum periculis, irretitus odio bonorum omnium, expectatione

ſupplicii jam non diuturna implicatus, feretur tamen hæſitans, et in me impetum impeditus facere conabitur; reſiſtam, et, aut concedente, aut etiam adjuvante, Milone, ejus conatum refutabo: velut heſterno die, cum mihi ſtanti tacens minaretur, voce tantum attigi legum initium et judicii: conſedit ille, conticuit. Diem dixiſſet, ut fecerat: feciſſem, ut ei ſtatim tertius a prætore dies diceretur. Atque hoc ſic moderetur, et cogitet, ſi contentus ſit iis ſceleribus, quæ commiſit, jam ſe eſſe conſecratum Miloni; ſi quod in me telum intenderit, ſtatim me eſſe arrepturum arma judiciorum atque legum.

Atqui paulo ante, Patres conſcripti, concionem habuit, quæ eſt ad me tota delata: cujus concionis primum univerſum argumentum ſententiamque audite: cum riſeritis impudentiam hominis, tum a me de tota concione audietis.

V. De religionibus ſacris et cæremoniis eſt concionatus, Patres conſcripti, Clodius: P. inquam, Clodius ſacra et religiones negligi, violari, pollui, queſtus eſt. Non mirum, ſi hoc vobis ridiculum videtur: etiam ſua concio riſit, hominem, quomodo ipſe gloriari ſolet, ducentis confixum ſenatus-conſultis, quæ ſunt omnia contra illum pro religionibus facta, hominemque eum, qui pulvinaribus Bonæ Deæ ſtuprum intulerit, eaque ſacra, quæ viri oculis, ne imprudentis quidem, aſpici fas eſt, non ſolum aſpectu virili, ſed flagitio ſtuproque, violarit, in concione de religionibus neglectis conqueri. Itaque nunc proxima concio ejus expectatur de pudicitia. Quid enim intereſt, utrum, ab altaribus religioſiſſimis fugatus, de ſacris et religionibus conqueratur, an, ex ſororum cubiculo egreſſus, pudorem pudicitiamque defendat? Reſponſum haruſpicum hoc recens de fremitu in concione recitavit: in quo cum aliis multis ſcriptum etiam illud eſt, id quod audiſtis, *loca ſacra, et religioſa, profana haberi.* In ea cauſa eſſe dixit domum meam, a religioſiſſimo ſacerdote, P. Clodio, conſecratam.

Gaudeo mihi de toto hoc oſtento, quod haud ſcio an graviſſimum multis his annis huic ordini nuntiatum ſit, datam non

modo juſtam, ſed etiam neceſſariam, cauſam eſſe dicendi. Reperietis enim ex hoc toto prodigio atque reſponſo, nos de iſtius ſcelere ac furore, ac de impendentibus periculis maximis, prope jam voce Jovis Optimi Maximi præmoneri. Sed primum expiabo religionem ædium mearum, ſi id facere vere ac ſine cujuſquam dubitatione potero: ſin ſcrupulus tenuiſſimus reſidere aliquis videbitur; non modo patienti, ſed etiam libenti, animo, portentis Deorum immortalium religionique parebo.

VI. Sed quæ tandem eſt in hac urbe tanta domus ab iſta religionis ſuſpicione tam vacua atque pura? Quanquam veſtræ domus, Patres conſcripti, cæterorumque civium, multo maxima ex parte ſunt liberæ religione; tamen una mea domus judiciis omnibus liberata in hac urbe ſola eſt. Te enim appello, Lentule, et te, Philippe. Ex hoc haruſpicum reſponſo decrevit ſenatus, ut de locis ſacris religioſis ad hunc ordinem referretis: poteſtiſne referre de mea domo? quæ, ut dixi, ſola in hac urbe omni religione, omnibus judiciis, liberata eſt. Quam primum inimicus ipſe in illa tempeſtate ac nocte reipublicæ, cum cætera ſcelera ſtylo illo impuro Sex. Clodius conſcripſiſſet, ne una quidem attigit litera religionis: deinde eandem domum populus Romanus, cujus eſt ſumma poteſtas omnium rerum, comitiis centuriatis, omnium ætatum ordinumque ſuffragiis, eodem jure eſſe juſſit, quo fuiſſet.

Poſtea vos, Patres conſcripti, non quod dubia res eſſet, ſed ut huic furiæ, ſi diutius in hac urbe, quam delere cuperet, maneret, vox interdiceretur, decreviſtis, ut de mearum ædium religione ad pontificum collegium referretur. Quæ tanta religio eſt, qua non in noſtris dubitationibus, atque in maximis ſuperſtitionibus, unius P. Servilii ac M. Luculli reſponſo ac verbo liberemur? De ſacris publicis, de ludis maximis, de Deorum penatium Veſtæque matris cæremoniis, de illo ipſo ſacrificio, quod fit pro ſalute populi Romani, quod poſt Romam conditam hujus unius caſti tutoris religionum ſcelere violatum eſt; quod tres pontifices ſtatuiſſent, id ſemper populo Romano,

ſemper ſenatui, ſemper ipſis Diis immortalibus, ſatis ſanctum, ſatis auguſtum, ſatis religioſum, eſſe viſum eſt. At vero meam domum P. Lentulus, conſul et pontifex, P. Servilius, M. Lucullus, Q. Metellus, M'. Glabrio, M. Meſſala, L. Lentulus, flamen Martialis, P. Galba, Q. Scipio, C. Fannius, M. Lepidus, L. Claudius, rex ſacrorum, M. Scaurus, M. Craſſus, C. Curio, Sex. Cæſar, flamen Quirinalis, Q. Cornelius, P. Albinovanus, Q. Terentius, pontifices minores, cauſa cognita, duobus locis dicta, maxima frequentia ampliſſimorum ac ſapientiſſimorum civium aſtante, omni religione una mente omnes liberaverunt.

VII. Nego unquam poſt ſacra conſtituta, quorum eadem eſt antiquitas, quæ ipſius urbis, ulla de re, ne de capite quidem virginum Veſtalium, tam frequens collegium judicaſſe. Quanquam ad facinoris diſquiſitionem intereſt adeſſe quamplurimos; (ita eſt enim interpretatio illa pontificum, ut iidem poteſtatem habeant judicum: religionis expiatio vel ab uno pontifice perito recte fieri poteſt; quod idem in judicio capitis durum atque iniquum eſt) tamen ſic reperietis, frequentiores pontifices de mea domo, quam unquam de cæremoniis virginum, judicaſſe. Poſtero die frequentiſſimus ſenatus, te conſule deſignato, Lentule, ſententiæ principe, P. Lentulo et Q. Metello conſulibus referentibus, ſtatuit, cum omnes pontifices, qui erant hujus ordinis, adeſſent, cumque alii, qui honoribus populi Romani antecedebant, multa de collegii judicio verba feciſſent, omneſque iidem ſcribendo adeſſent; domum meam, judicio pontificum, religione liberatam videri.

De hoc igitur loco ſacro potiſſimum videntur haruſpices dicere, qui locus ſolus ex privatis locis omnibus hoc præcipue juris habet, ut ab ipſis, qui ſacris præſunt, ſacer non eſſe judicatus ſit? Verum referte, quod ex ſenatus-conſulto facere debetis: aut vobis cognitio dabitur, qui primi de hac domo ſententiam dixiſtis, et eam religione omni liberaſtis; aut ſenatus ipſe judicabit, qui, uno illo ſolo antiſtite ſacrorum diſſentiente,

frequentiſſimus antea judicavit; aut, id quod certe fiet, ad pontifices rejicietur, quorum auctoritati, fidei, prudentiæ, majores noſtri ſacra, religioneſque et privatas et publicas, commendarunt. Quid ergo hi poſſunt aliud judicare, ac judicaverunt? Multæ ſunt domus in hac urbe, Patres conſcripti, atque haud ſcio, an pene cunctæ, jure optimo; ſed tamen jure privato, jure hereditario, jure auctoritatis, jure mancipi, jure nexi. Nego eſſe ullam domum aliam æque privato jure, atque optima lege, publico vero omni præcipuo, et humano, et divino, jure munitam. Quæ primum ædificatur ex auctoritate ſenatus, pecunia publica; deinde contra vim nefariam hujus gladiatoris tot ſenatus-conſultis munita atque ſepta eſt.

VIII. Primum negotium iiſdem magiſtratibus eſt datum anno ſuperiore, ut curarent, ut ſine vi mihi ædificare liceret, quibus in maximis periculis univerſa reſpublica commendari ſolet: deinde, cum ille ſaxis, et ignibus, et ferro, vaſtitatem meis ſedibus intuliſſet; decrevit ſenatus, eos, qui id feciſſent, lege de vi, quæ eſt in eos, qui univerſam rempublicam oppugnaſſent, teneri. Vobis vero referentibus, O poſt hominum memoriam fortiſſimi atque optimi conſules, decrevit idem ſenatus frequentiſſimus, qui meam domum violaſſet, contra rempublicam eſſe facturum. Nego, ullo de opere publico, de monumento, de templo, tot ſenatus extare conſulta, quot de mea domo, quam ſenatus unam poſt hanc urbem conſtitutam ex ærario ædificandam, a pontificibus liberandam, a magiſtratibus defendendam, a judicibus puniendam, putaret. P. Valerio, pro maximis in rempublicam beneficiis, data domus eſt in villa publica; at mihi in Palatio reſtituta: illi locus; at mihi etiam parietes atque tectum: illi, quam ipſe privato jure tueretur; mihi, quam publice magiſtratus omnes defenderent. Quæ quidem ego ſi aut per me, aut ab aliis, haberem, non prædicarem apud vos, ne nimis gloriari viderer: ſed, cum ſint mihi data a vobis, cum ea attententur ejus lingua, cujus antea manu everſa vos mihi et liberis meis manibus veſtris reddidiſtis; non ego de meis,

ſed de veſtris, factis loquor: nec vereor, ne hæc mea veſtrorum beneficiorum prædicatio non grata potius, quam arrogans, videatur.

Quanquam, ſi me, tantis laboribus pro communi ſalute perfunctum, efferret aliquando ad gloriam in refutandis maledictis improborum hominum animi quidam dolor, quis non ignoſceret? Vidi enim heſterno die quendam murmurantem: quem aiebant negare ferre me poſſe, quia, cum ab hoc eodem impuriſſimo parricida rogarer, cujus eſſem civitatis, reſpondi me, probantibus et vobis et equitibus Romanis, ejus eſſe, quæ carere me non potuiſſet. Ille, ut opinor, ingemuit. Quid igitur reſponderem? quæro ex eo ipſo, qui ferre me non poteſt: me civem eſſe Romanum? literate reſpondiſſem. Tacuiſſem? deſertum negotium. Poteſt quiſquam vir, in rebus magnis cum invidia verſatus, ſatis graviter contra inimici contumeliam ſine ſua laude reſpondere? At ipſe non modo reſpondet, quidquid poteſt, cum eſt laceſſitus; ſed etiam gaudet, ſe ab amicis, quid reſpondeat, admoneri.

IX. Sed, quoniam mea cauſa expedita eſt, videamus nunc, quid haruſpices dicant. Ego enim fateor, me et magnitudine oſtenti, et gravitate reſponſi, et una atque conſtanti haruſpicum voce, vehementer eſſe commotum: neque is ſum, qui, ſi cui forte videor plus, quam cæteri, qui æque atque ego ſunt occupati, verſari in ſtudio literarum, his delecter, aut utar omnino, literis, quæ noſtros animos deterrent atque avocant a religione. Ego vero primum habeo auctores ac magiſtros religionum colendarum majores noſtros: quorum mihi tanta fuiſſe ſapientia videtur, ut ſatis ſuperque prudentes ſint, qui illorum prudentiam non dicam aſſequi, ſed quanta fuerit perſpicere, poſſint: qui ſtatas ſollemneſque cæremonias pontificatu; rerum bene gerendarum auctoritates augurio; fatorum veteres prædictiones Apollinis vatum libris; portentorum explanationes Etruſcorum diſciplina, contineri putarunt: quæ quidem tanta eſt, ut noſtra memoria primum Italici belli funeſta illa principia,

poſt Syllani Cinnanique temporis extremum pene diſcrimen, tum hanc recentem urbis inflammandæ delendique imperii conjurationem, non obſcure vobis paulo ante prædixerint.

Deinde etiam cognovi, multa homines doctiſſimos ſapientiſſimoſque et dixiſſe, et ſcripta de Deorum immortalium numine reliquiſſe: quæ quanquam divinitus perſcripta video, tamen ejuſmodi ſunt, ut ea majores noſtri docuiſſe illos, non ab illis didiciſſe, videantur. Etenim quis eſt tam vecors, qui aut, cum ſuſpexerit in cælum, Deos eſſe non ſentiat, et ea, quæ tanta mente fiunt, ut vix quiſquam arte ulla ordinem rerum ac neceſſitudinem perſequi poſſit, caſu fieri putet; aut, cum Deos eſſe intellexerit, non intelligat, eorum numine hoc tantum imperium eſſe natum, et auctum, et retentum? Quam volumus licet, Patres conſcripti, ipſi nos amemus: tamen nec numero Hiſpanos, nec robore Gallos, nec calliditate Pœnos, nec artibus Græcos, nec denique hoc ipſo hujus gentis ac terræ domeſtico nativoque ſenſu Italos ipſos ac Latinos; ſed pietate ac religione, atque hac una ſapientia, quod Deorum immortalium numine omnia regi gubernarique perſpeximus, omnes gentes nationeſque ſuperavimus.

X. Quare, ne plura de re minime loquar dubia, adhibete animos; et mentes veſtras, non ſolum aures, ad haruſpicum vocem admovete: *Quod in agro Latinienſi auditus eſt ſtrepitus cum fremitu.* Mitto haruſpices, mitto illam veterem ab ipſis Diis immortalibus, ut hominum fama eſt, Etruriæ datam diſciplinam: nos nonne haruſpices eſſe poſſumus? *Exauditus in agro propinquo et ſuburbano eſt ſtrepitus quidam reconditus, et horribilis fremitus armorum.* Quis eſt ex gigantibus illis, quos poetæ ferunt bellum Diis immortalibus intuliſſe, tam impius, qui hoc tam novo tantoque motu non magnum aliquid Deos populo Romano præmonſtrare et præcinere fateatur?

De ea re ſcriptum eſt, poſtulationes eſſe Jovi, Saturno, Neptuno, Telluri, Diis cæleſtibus. Audio, quibus Diis violatis expiatio debeatur; ſed, hominum quæ ob delicta, quæro. *Ludos*

minus diligenter factos pollutoſque. Quos ludos ? Te appello, Lentule : tui ſacerdotii ſunt tenſæ, curricula, præcentio, ludi, libationes, epulæque ludorum publicorum : voſque, Pontifices, ad quos epulones Jovis Optimi Maximi, ſi quid eſt prætermiſſum aut commiſſum, afferunt; quorum de ſententia illa eadem renovata atque inſtaurata celebrantur : qui ſunt ludi minus diligenter facti ? quanto, aut quo, ſcelere polluti ? Reſpondebis et pro te, et pro collegis tuis, et pro pontificum collegio, nihil cujuſquam aut negligentia contemptum, aut ſcelere eſſe pollutum ; omnia ſollemnia ac juſta ludorum, omnibus rebus obſervatis, ſumma cum cæremonia eſſe ſervata.

XI. Quos igitur haruſpices ludos minus diligenter factos pollutoſque eſſe dicunt? eos, quorum ipſi Dii immortales, atque illa Mater Dea, te, te, Cn. Lentule, cujus ab avia manibus eſſet accepta, ſpectatorem eſſe voluit. Quod ni tu Megaleſia illo die ſpectare voluiſſes ; haud ſcio an vivere nobis, atque his de rebus jam queri, liceret. Vis enim innumerabilis incitata, ex omnibus vicis collecta, ſervorum ab hoc ædili religioſo repente fornicibus, oſtiiſque omnibus, in ſcenam, ſigno dato, immiſſa irrupit. Tua tum, tua, Cn. Lentule, eadem virtus fuit, quæ in privato quondam tuo proavo : te, nomen, imperium, vocem, aſpectum, impetum tuum, ſtans ſenatus, equiteſque Romani, et omnes boni, ſequebantur, cum ille ſervorum et ludiorum multitudini ſenatum populumque Romanum, vinctum ipſo conſeſſu, et conſtrictum ſpectaculis, atque impeditum turba et anguſtiis, tradidiſſet.

An, ſi ludius conſtitit, aut tibicen repente conticuit, aut puer ille patrimus et matrimus ſi terram non tenuit, aut tenſam, aut lorum omiſit, aut ſi ædilis verbo aut ſimpulo aberravit, ludi ſunt non rite facti, eaque errata expiantur, et mentes Deorum immortalium ludorum inſtauratione placantur : ſi ludi ab lætitia ad metum traducti ſunt, ſi non intermiſſi, ſed perempti atque ſublati ſunt, ſi civitati univerſæ ſcelere ejus, qui ludos ad luctum conferre voluit, extiterunt dies illi feſti pene funeſti ;

dubitabimus, quos ille fremitus nuntiet ludos eſſe pollutos? Ac, ſi volumus ea, quæ de quoque Deo nobis tradita ſunt, recordari, hanc Matrem magnam, cujus ludi violati, polluti, pene ad cædem et ad funus civitatis converſi ſunt, hanc, inquam, accepimus, agros et nemora cum quodam ſtrepitu fremituque peragrare.

XII. Hæc igitur vobis, hæc populo Romano, et ſcelerum indicia oſtendit, et periculorum ſigna patefecit. Nam quid ego de illis ludis loquar, quos in Palatio noſtri majores ante templum, in ipſo Matris magnæ conſpectu, Megalenſibus fieri celebrarique voluerunt? qui ſunt more inſtitutiſque maxime caſti, ſollemnes, religioſi: quibus ludis primum ante populi conſeſſum ſenatui locum P. Africanus iterum ille conſul Major dedit: ut eos ludos hæc lues impura pollueret? quo, ſi quis liber aut ſpectandi, aut etiam religionis, cauſa acceſſerat, manus afferebantur; quo matrona nulla adiit propter vim conſeſſumque ſervorum. Ita ludos eos, quorum religio tanta eſt, ut ex ultimis terris arceſſita in hac urbe conſederit; qui uni ludi ne verbo quidem appellantur Latino, ut vocabulo ipſo et appetita religio externa, et Matris magnæ nomine ſuſcepta, declaretur: hos ludos ſervi fecerunt, ſervi ſpectaverunt; tota denique, hoc ædile, ſervorum Megaleſia fuerunt.

Pro Dii immortales! qui magis nobiſcum loqui poſſetis, ſi eſſetis verſareminique nobiſcum? Ludos eſſe pollutos ſignificatis, ac plane dicitis. Quid magis deformatum, inquinatum, perverſum, conturbatum, dici poteſt, quam omne ſervitium, permiſſu magiſtratus liberatum, in alteram ſcenam immiſſum, alteri præpoſitum, ut alter conſeſſus poteſtati ſervorum objiceretur, alter ſervorum totus eſſet? Si examen apum ludis in ſcenam veniſſet, haruſpices acciendos ex Etruria putaremus: videmus univerſi repente examina tanta ſervorum immiſſa in populum Romanum, ſeptum atque incluſum, et non commovemur? Atque in apum fortaſſe examine nos ex Etruſcorum ſcriptis haruſpices, ut a ſervitio caveremus, monerent.

Quod igitur ex aliquo disjuncto diverſoque monſtro ſignificatum caveremus, id, cum ſibi ipſum monſtrum eſt, et cum in eo ipſo periculum eſt, ex quo periculum portenditur, non pertimeſcemus? Iſtiuſmodi Megaleſia fecit pater tuus? iſtiuſmodi patruus? Is mihi etiam generis ſui mentionem facit, cum Athenionis aut Spartaci exemplo ludos facere maluerit, quam Caii aut Appii Claudiorum? Illi, cum ludos facerent, ſervos de cavea exire jubebant: tu in alteram ſervos immiſiſti, ex altera liberos ejeciſti. Itaque, qui antea voce præconis a liberis ſemovebantur, tuis ludis non voce, ſed manu, liberos a ſe ſegregabant.

XIII. Ne hoc quidem tibi in mentem veniebat Sibyllino ſacerdoti, hæc ſacra majores noſtros ex veſtris libris expetiſſe? ſi illi ſunt veſtri, quos tu impia mente conquiris, violatis oculis legis, contaminatis manibus attrectas. Hac igitur vate ſuadente quondam, defeſſa Italia Punico bello, atque ab Annibale vexata, ſacra iſta majores noſtri aſcita ex Phrygia Romæ collocaverunt: quæ vir is accepit, qui eſt optimus populi Romani judicatus, P. Scipio; fœmina autem, quæ matronarum caſtiſſima putabatur, Quinta Claudia: cujus priſcam illam ſeveritatem ſacrificii mirifice tua ſoror exiſtimatur imitata. Nihil te igitur neque majores tui, conjuncti cum his religionibus, neque ſacerdotium ipſum, quo eſt hæc tota religio conſtituta, neque curulis ædilitas, quæ maxime hanc tueri religionem ſolet, permovit, quo minus caſtiſſimos ludos omni flagitio pollueres, dedecore maculares, ſcelere obligares?

Sed quid ego id admiror? qui accepta pecunia Peſſinuntem ipſum, ſedem domiciliumque Matris Deorum, vaſtaris; et Brogitaro Gallogræco, impuro homini ac nefario, cujus legati, te tribuno, dividere in æde Caſtoris tuis operis nummos ſolebant, totum illum locum fanumque vendideris; ſacerdotem ab ipſis aris pulvinaribuſque detraxeris; omina illa, quæ vetuſtas, quæ Perſæ, quæ Syri, quæ reges omnes, qui Europam Aſiamque tenuerunt, ſemper ſumma religione coluerunt, perverteris? quæ denique noſtri majores tam ſancta duxerunt, ut, cum refertam

urbem atque Italiam fanorum haberemus, tamen noſtri imperatores maximis et periculoſiſſimis bellis huic Deæ vota facerent, eaque in ipſo Peſſinunte ad illam ipſam principem aram, et in illo loco fanoque, perſolverent.

Quod cum Dejotarus religione ſua caſtiſſime tueretur, quem unum habemus in orbe terrarum fideliſſimum huic imperio, atque amantiſſimum noſtri nominis; Brogitaro, ut ante dixi, addictum pecunia tradidiſti. Atque hunc tamen Dejotarum, ſæpe a ſenatu regali nomine dignum exiſtimatum, clariſſimorum imperatorum teſtimoniis ornatum, tu etiam regem appellari cum Brogitaro jubes. Sed alter eſt rex judicio ſenatus, per nos; pecunia Brogitarus, per te, appellatus: alterum putabo regem, ſi habuerit unde tibi ſolvat, quod ei per ſyngrapham credidiſti. Nam cum multa regia ſunt in Dejotaro, tum illa maxime, quod tibi nummum nullum dedit; quod eam partem legis tuæ, quæ congruebat cum judicio ſenatus, ut ipſe rex eſſet, non repudiavit; quod Peſſinuntem, per ſcelus a te violatum, et ſacerdote ſacriſque ſpoliatum, recuperavit, ut in priſtina religione ſervaret; quod cæremonias, ab omni vetuſtate acceptas, a Brogitaro pollui non ſinit, mavultque generum ſuum munere tuo, quam illud fanum antiquitate religionis, carere. Sed, ut ad hæc haruſpicum reſponſa redeam, ex quibus eſt primum de ludis; quis eſt, qui id non totum in iſtius ludos prædictum et reſponſum eſſe fateatur? Sequitur de locis ſacris, religioſis.

XIV. O impudentiam miram! de mea domo dicere audes? Committe vel conſulibus, vel ſenatui, vel collegio pontificum, tuam. Ac mea quidem his tribus omnibus judiciis, ut dixi antea, liberata eſt. At in iis ædibus, quas tu, Q. Seio, equite Romano, viro optimo, per te apertiſſime interfecto, tenes, ſacellum dico fuiſſe et aras: tabulis hoc cenſorum, memoria multorum, firmabo ac docebo. Agatur modo hæc res, quod ex eo ſenatus-conſulto, quod nuper eſt factum, referri ad vos neceſſe eſt; habeo, quæ de locis religioſis velim dicere. Cum de domo tua dixero, in qua tamen ita eſt inædificatum ſacellum, ut alius

fecerit, tibi tantummodo ſit demoliendum; tum videbo, num mihi neceſſe ſit de aliis etiam aliquid dicere. Putant enim nonnulli ad me pertinere, armamentarium Telluris aperire. Nuper id patuiſſe dicunt, et ego recordor: nunc ſanctiſſimam partem ac ſedem maximæ religionis privato dicunt veſtibulo contineri. Multa me movent: quod ædes Telluris eſt curationis meæ; quod is, qui illud armamentarium ſuſtulit, meam domum, pontificum judicio liberatam, ſecundum fratrem ſuum judicatam eſſe dicebat: movet me etiam in hac caritate annonæ, ſterilitate agrorum, inopia frugum, religio Telluris, et eo magis, quod eodem oſtento Telluri poſtulatio deberi dicitur. Vetera fortaſſe loquimur: quanquam hoc, ſi minus civili jure perſcriptum eſt, lege tamen naturæ, communi jure gentium, ſancitum eſt, ut nihil mortales a Diis immortalibus uſu capere poſſint.

XV. Veruntamen antiqua negligimus: etiamne ea negligemus, quæ fiunt cum maxime; quæ videmus? L. Piſonem quis neſcit, his ipſis temporibus, maximum et ſanctiſſimum Dianæ ſacellum in Cœliculo ſuſtuliſſe? Adſunt vicini ejus loci: multi ſunt etiam in hoc ordine, qui ſacrificia gentilia illo ipſo in ſacello, ſtatuto loco, anniverſaria factitarint. Et conquirimus, Dii immortales quæ loca deſiderent, quid ſignificent, de quo loquantur? A Sex. Serrano ſanctiſſima ſacella ſuffoſſa, incenſa, inædificata, oppreſſa, ſumma denique turpitudine eſſe fœdata, neſcimus?

Tu meam domum religioſam facere potuiſti? Ecqua mente? quam amiſeras. Qua manu? qua diſturbaras. Qua voce? qua incendi juſſeras. Qua lege? quam ne in illa quidem impunitate tua ſcripſeras. Quo pulvinari? quod ſtupraras. Quo ſimulacro? quod ereptum ex meretricis ſepulcro in imperatoris monumento collocaras. Quid habet mea domus religioſi, niſi quod impuri et ſacrilegi parietem tangit? Itaque, ne quis meorum imprudens introſpicere poſſit tuam domum, ac te ſacra illa tua facientem videre, tollam altius tectum; non ut ego te deſpiciam, ſed ne tu aſpicias urbem eam, quam delere voluiſti.

XVI. Sed jam haruſpicum reliqua reſponſa videamus. *Oratores contra jus faſque interfectos.* Quid eſt hoc? de Alexandrinis eſſe video ſermonem; quem ego non refuto: ſic enim ſentio, jus legatorum, cum hominum præſidio munitum ſit, tum etiam divino jure eſſe vallatum. Sed quæro ab illo, qui omnes judices tribunus e carcere in forum effudit, cujus arbitrio ſicæ omnes nunc atque omnia venena tractantur, qui cum Hermacho Chio ſyngraphas fecit; ecquid ſciat, unum acerrimum adverſarium Hermachi, Theodoſium, legatum ad ſenatum a civitate libera miſſum, ſica percuſſum? quod non minus, quam de Alexandrinis, indignum Diis immortalibus eſſe viſum, certo ſcio.

Nec confero nunc in te unum omnia. Spes major eſſet ſalutis, ſi, præter te, nemo eſſet impurus: plures ſunt: hoc et tu tibi confidis magis, et nos prope jure diffidimus. Quis Platorem ex Oreſtide, quæ pars Macedoniæ libera, hominem in illis locis clarum ac nobilem, legatum Theſſalonicam ad noſtrum, ut ſe ipſe appellavit, imperatorem veniſſe neſcit? quem ille propter pecuniam, quam ab eo extorquere non poterat, in vincula conjecit, et medicum intromiſit ſuum, qui legato, ſocio, amico, libero, fœdiſſime et crudeliſſime venas incideret. Secures ſuas cruentari ſcelere noluit: nomen quidem populi Romani tanto ſcelere contaminavit, ut id nulla re poſſit, niſi ipſius ſupplicio, expiari. Quales hunc carnifices putamus habere, qui etiam medicis ſuis non ad ſalutem, ſed ad necem, utatur?

XVII. Sed recitemus, quid ſequatur. *Fidem et jusjurandum neglectum.* Hoc quid ſit, per ſe ipſum non facile interpretor; ſed ex eo, quod ſequitur, ſuſpicor de tuorum judicum manifeſto perjurio dici: quibus olim erepti eſſent nummi, niſi a ſenatu præſidium poſtulaſſent. Quare autem de his dici ſuſpicer, hæc cauſa eſt, quod ſic ſtatuo, et illud in hac civitate eſſe maxime illuſtre atque inſigne perjurium, et te ipſum tamen in perjurii pœnam ab iis, quibuſcum conjuraſti, non vocari. Et video, in haruſpicum reſponſis hæc eſſe ſubjuncta, *Sacrificia vetuſta, occultaque, minus diligenter facta, pollutaque.* Haruſpices hæc

loquuntur, an patrii penateſque Dii? Multi enim ſunt, credo, in quos hujus maleficii ſuſpicio cadat. Quis præter hunc unum? Obſcure dicitur, quæ ſacra polluta ſint? quid planius, quid gravius, quid religioſius, dici poteſt? *Vetuſta, occultaque.* Nego ulla verba Lentulum, gravem oratorem ac diſertum, ſæpius, cum te accuſaret, uſurpaſſe, quam hæc, quæ nunc ex Etruſcis libris in te converſa atque interpretata dicuntur. Etenim quod ſacrificium tam vetuſtum eſt, quam hoc, quod a regibus æquale huic urbi accepimus? Quod autem tam occultum, quam id, quod non ſolum curioſos oculos excludit, ſed etiam errantes? quo non modo improbitas, ſed ne imprudentia quidem, poſſit intrare? quod quidem ſacrificium nemo ante P. Clodium omni memoria violavit, nemo unquam adiit, nemo neglexit, nemo vir aſpicere non horruit? quod fit per virgines Veſtales, fit pro populo Romano, fit in ea domo, quæ eſt in imperio; fit incredibili cæremonia; fit ei Deæ, cujus ne nomen quidem viros ſcire fas eſt: quam iſte idcirco Bonam dicit, quod in tanto ſibi ſcelere ignoverit.

XVIII. Non ignovit, mihi crede, non: niſi forte tibi ignotum putas, quod te judices emiſerunt excuſſum et exhauſtum, ſuo judicio abſolutum, omnium condemnatum; aut quod oculos, ut opinio illius religionis eſt, non perdidiſti. Quis enim ante te ſacra illa vir ſciens viderat, ut quiſquam pœnam, quæ ſequeretur illud ſcelus, ſcire poſſet? An tibi luminis obeſſet cæcitas plus, quam libidinis? Ne id quidem ſentis, conniventes illos oculos abavi tui magis optandos fuiſſe, quam hos flagrantes ſororis? Tibi vero, ſi diligenter attenderis, intelliges hominum pœnas deeſſe adhuc, non Deorum. Homines te in re fœdiſſima defenderunt; homines turpiſſimum nocentiſſimumque laudarunt; homines prope confitentem judicio liberaverunt; hominibus injuria tui ſtupri, illata in ipſos, dolori non fuit; homines tibi arma, alii in me, alii poſt in illum invictum civem, dederunt: hominum beneficia prorſus concedo tibi, ac majora non eſſe quærenda.

A Diis quidem immortalibus quæ poteſt homini major eſſe pœna furore atque dementia? niſi forte, in tragœdiis quos vulnere ac dolore corporis cruciari vides et conſumi, graviores Deorum immortalium iras ſubire, quam illos, qui furentes inducuntur, putas. Non ſunt illi ejulatus et gemitus Philoctetæ tam miſeri, (quanquam ſunt acerbi) quam illa exultatio Athamantis, et quam ſomnium matricidarum. Tu, cum furiales in concionibus voces mittis, cum domos civium evertis, cum lapidibus optimos viros foro pellis, cum ardentes faces in vicinorum tecta jactas, cum ædes ſacras inflammas, cum ſervos concitas, cum ſacra ludoſque conturbas, cum uxorem ſororemque non diſcernis, cum, quod ineas cubile, non ſentis, cum baccharis, cum furis, tum das eas pœnas, quæ ſolæ ſunt hominum ſceleri a Diis immortalibus conſtitutæ. Nam corporis quidem noſtri infirmitas multos ſubit caſus per ſe; denique ipſum corpus tenuiſſima ſæpe de cauſa conficitur: Deorum tela in impiorum mentibus figuntur. Quare miſerior es, cum in omnem fraudem raperis oculis, quam ſi omnino oculos non haberes.

XIX. Sed, quoniam de iis omnibus, quæ haruſpices commiſſa eſſe dicunt, ſatis eſt dictum; videamus, quid iidem haruſpices a Diis jam immortalibus dicant moneri. Monent: *Ne, per optimatium diſcordiam diſſenſionemque, patribus principibuſque cædes periculaque creentur, auxilioque diminuti deficiantur; quare ad unum imperium provinciæ redeant, exercituſque pulſus diminutioque accedat.* Haruſpicum verba ſunt hæc omnia: nihil addo de meo. Quis igitur hanc optimatium diſcordiam molitur? idem iſte: nec ulla vi ingenii aut conſilii ſui, ſed quodam errore noſtro; quem quidem ille, quod obſcurus non erat, facile perſpexit. Hoc enim etiam turpius afflictatur reſpublica, quod ne ab eo quidem vexatur, ut, tanquam fortis in pugna vir, acceptis a forti adverſario vulneribus adverſis, cadere videatur.

Tib. Gracchus convellit ſtatum civitatis. Qua gravitate vir, qua eloquentia, qua dignitate! nihil ut a patris, avique Africani, præſtabili inſignique virtute, præterquam quod a ſenatu

deſciverat, deflexiſſet. Secutus eſt C. Gracchus. Quo ingenio, quanta vi, quanta gravitate dicendi! ut dolerent boni omnes, non illa tanta ornamenta ad meliorem mentem voluntatemque eſſe converſa. Ipſe L. Saturninus ita fuit effrenatus, et pene demens, ut auctor eſſet egregius, et ad animos imperitorum excitandos inflammandoſque perfectus. Nam quid ego de P. Sulpicio loquar? cujus tanta in dicendo gravitas, tanta jucunditas, tanta brevitas fuit, ut poſſet, vel ut prudentes errarent, vel ut boni minus bene ſentirent, perficere dicendo. Cum his conflictari, et pro ſalute patriæ quotidie dimicare, erat omnino illis, qui tum rempublicam gubernabant, moleſtum; ſed habebat ea moleſtia quandam tamen dignitatem.

XX. Hic vero, de quo ego ipſe tam multa nunc dico, pro Dii immortales! quid eſt? quid valet? quid affert, ut tanta civitas, ſi cadet, (quod Dii omen obruant!) a viro tamen confecta videatur? qui, poſt patris mortem, primam illam ætatulam ſuam ad ſcurrarum locupletium libidines detulit; quorum intemperantia expleta, in domeſticis eſt germanitatis ſtupris volutatus: deinde, jam robuſtus, provinciæ ſe ac rei militari dedit, atque ibi, piratarum contumelias perpeſſus, etiam Cilicum libidines, Barbarorumque, ſatiavit: poſt, exercitu L. Luculli ſollicitato per nefandum ſcelus, fugit illinc, Romæque, recenti adventu ſuo, cum propinquis ſuis decidit, ne reos faceret; a Catilina pecuniam accepit, ut turpiſſime prævaricaretur. Inde cum Murena ſe in Galliam contulit: in qua provincia mortuorum teſtamenta conſcripſit, pupillos necavit, nefarias cum multis ſcelerum pactiones ſocietateſque conflavit. Unde ut rediit, quæſtum illum maxime fœcundum uberemque, campeſtrem, totum ad ſe ita redegit, ut homo popularis fraudaret improbiſſime populum, idemque vir clemens diviſores omnium tribuum domi ipſe ſuæ crudeliſſima morte mactaret.

Exorta eſt illa reipublicæ, ſacris, religionibus, auctoritati veſtræ, judiciis publicis, funeſta quæſtura: in qua idem iſte Deos hominesque, pudorem, pudicitiam, ſenatus auctoritatem,

jus, fas, leges, judicia, violavit. Atque hic ei gradus, (O miſera tempora, ſtultaſque noſtras diſcordias!) P. Clodio gradus ad rempublicam, hic primus eſt aditus ad popularem jactationem, atque aſcenſus. Nam Tib. Gracco invidia Numantini fœderis, cui feriendo, quæſtor C. Mancini conſulis cum eſſet, interfuerat, et in eo fœdere improbando ſenatus ſeveritas, dolori et timori fuit: iſtaque res illum, fortem et clarum virum, a gravitate patrum deſciſcere coegit. C. autem Gracchum mors fraterna, pietas, dolor, magnitudo animi, ad expetendas domeſtici ſanguinis pœnas excitavit. Saturninum, quod in annonæ caritate quæſtorem a ſua frumentaria procuratione ſenatus amovit, eique rei M. Scaurum præfecit, ſcimus dolore factum eſſe popularem. Sulpicium ab optima cauſa profectum, Caioque Julio conſulatum contra leges petenti reſiſtentem, longius, quam voluit, popularis aura provexit.

XXI. Fuit in his omnibus cauſa, etſi non juſta, (nulla enim poteſt cuiquam male de republica merendi juſta eſſe cauſa) gravis tamen, et cum aliquo animi et virili dolore conjuncta. P. Clodius a crocota, a mitra, a muliebribus ſoleis, purpureiſque faſciolis, a ſtrophio, a pſaltrio, a flagitio, a ſtupro, eſt factus repente popularis. Niſi eum mulieres exornatum ita deprehendiſſent; niſi ex eo loco, quo eum adire fas non erat, ancillarum beneficio emiſſus eſſet: populari homine populus Romanus, reſpublica cive tali, careret. Hanc ob amentiam in diſcordiis noſtris, de quibus ipſis his prodigiis recentibus a Diis immortalibus admonemur, arreptus eſt unus ex patriciis, cui tribuno plebis fieri non liceret.

Quod anno ante frater Metellus, et concors etiam tum ſenatus principi Cn. Pompeio, ſententiam dicenti, excluſerat, acerrimeque una voce ac mente reſtiterat; id poſt diſſidium optimatium, de quo ipſo nunc monemur, ita perturbatum, itaque permutatum eſt, ut, quod frater conſul, ne fieret, obſtiterat, quod affinis et ſodalis, clariſſimus vir, qui illum reum non laudarat, excluſerat; id is conſul efficeret in diſcordiis principum, qui

illi unus inimiciſſimus eſſe debuerat, et eo feciſſe auctore ſe diceret, cujus auctoritatis neminem poſſet pœnitere. Injecta eſt fax fœda ac luctuoſa reipublicæ, petita eſt auctoritas veſtra, gravitas ampliſſimorum ordinum, conſenſio bonorum omnium, totus denique civitatis ſtatus : hæc enim certe petebantur, cum in me, cognitorem harum omnium rerum, illa flamma illorum temporum conjiciebatur. Excepi, et pro patria ſolus exarſi : ſic tamen, ut vos, iiſdem ignibus circumſepti, me primum ictum pro vobis et fumantem videretis.

XXII. Non ſedabantur diſcordiæ; ſed etiam creſcebat in eos odium, a quibus nos defendi putabamur. Ecce iiſdem auctoribus, Pompeio principe, qui cupientem Italiam, populum Romanum deſiderantem, flagitantes vos, non auctoritate ſua ſolum, ſed etiam precibus, ad meam ſalutem excitavit, reſtituti ſumus. Sit diſcordiarum finis aliquando: a diuturnis diſſenſionibus conquieſcamus. Non ſinit eadem iſta labes: eas habet conciones, ea miſcet ac turbat, ut ſe modo his, modo vendat illis; nec tamen ita, ut ſe quiſquam, ſi ab iſto laudatus ſit, laudatiorem putet, ſed ut eos, quos non amant, ab eodem gaudeant vituperari. Atque ego hunc non miror: quid enim faciat aliud? illos, homines ſapientiſſimos graviſſimoſque, miror: primum, quod quemquam clarum hominem, atque optime de republica ſæpe meritum, impuriſſimi voce hominis violari facile patiuntur; deinde, quod exiſtimant, perditi hominis profligatique maledictis poſſe, id quod minime conducit ipſis, cujuſquam gloriam dignitatemque violari; poſtremo, quod non ſentiunt id, quod tamen mihi jam ſuſpicari videntur, illius furentes ac violentos impetus in ſe ipſos poſſe converti.

* Atque ex hac nimia nonnullorum alienatione, et quibuſdam hærentia tela in republica, quæ quamdiu hærebant in uno me, graviter equidem, ſed aliquanto levius, ferebam. An iſte, niſi primo ſe dediſſet iis, quorum animos a veſtra auctoritate ſejunctos eſſe arbitrabatur; niſi eos in cælum ſuis laudibus præclarus auctor extolleret; niſi exercitum C. Cæſaris, in quo fallebat, ſed

eum nemo redarguebat, niſi eum, inquam, exercitum ſignis infeſtis in curiam ſe immiſſurum minitaretur; niſi Cn. Pompeio adjutore, M. Craſſo auctore, quæ faciebat, facere clamaret; niſi conſules cauſam conjunxiſſe ſecum, in quo uno non mentiebatur, confirmaret: tam crudelis mei, tam ſceleratus reipublicæ, vexator eſſe potuiſſet?

XXIII. Idem, poſteaquam reſpirare vos a metu cædis, emergere auctoritatem veſtram e fluctibus illis ſervitutis, reviviſcere memoriam ac deſiderium mei, vidit; vobis ſe cœpit ſubito fallaciſſime venditare. Tum, leges Julias contra auſpicia latas, et hic et in concionibus dicere: in quibus legibus inerat curiata illa lex, quæ totum ejus tribunatum continebat; quam cæcus amentia non videbat. Producebat fortiſſimum virum, M. Bibulum: quærebat ex eo, C. Cæſare leges ferente, de cælo ſemperne ſervaſſet? ſemper ſe ille ſervaſſe dicebat. Augures interrogabat, quæ ita lata eſſent, rectene lata eſſent? illi vitio lata eſſe dicebant. Ferebant in oculis hominem quidam boni viri, et de me optime meriti; ſed illius, ut ego arbitror, furoris ignari. Longius proceſſit: in ipſum Cn. Pompeium, auctorem, ut prædicare eſt ſolitus, conſiliorum ſuorum, invehi cœpit. Inibat gratiam a nonnullis.

Tum vero eſt ratus ſe poſſe, quoniam togatum domeſtici belli extinctorem nefario ſcelere fœdaſſet, illum etiam, illum externorum bellorum hoſtiumque victorem affligere. Tum eſt illa in templo Caſtoris ſcelerata, et pene deletrix hujus imperii, ſica deprehenſa: tum ille, cui nulla hoſtium diutius urbs unquam fuit clauſa, qui omnes anguſtias, omnes altitudines, omnium objecta tela, ſemper vi et virtute perfregit, obſeſſus eſt ipſe domi; meque nonnulla imperitorum vituperatione timiditatis meæ, conſilio et facto ſuo, liberavit. Nam, ſi Cn. Pompeio, viro uni omnium fortiſſimo, quicunque nati ſunt, miſerum magis fuit, quam turpe, quamdiu ille tribunus plebis fuit, lucem non aſpicere, carere publico, minas ejus perferre, cum in concionibus diceret, velle ſe in Carinis ædificare alteram

porticum, quæ Palatio reſponderet; certe mihi exire domo mea ad privatum dolorem fuit luctuoſum, ad rationem reipublicæ glorioſum.

XXIV. Videtis igitur, hominem, per ſeipſum jampridem afflictum ac jacentem, pernicioſis optimatium diſcordiis excitari: cujus initia furoris diſſenſionibus eorum, qui tum a vobis ſejuncti videbantur, ſuſtentata ſunt. Reliqua jam præcipitantis tribunatus, etiam poſt tribunatum, obtrectatores eorum atque adverſarii defenderunt: ne a republica reipublicæ peſtis removeretur, reſtiterunt; etiam, ne cauſam diceret; etiam, ne privatus eſſet. Etiamne in ſinu, atque in deliciis, quidam optimi viri viperam illam venenatam ac peſtiferam habere potuerunt? quo tandem decepti munere? Volo, inquiunt, eſſe, qui in concione detrahat de Pompeio. Detrahat ille vituperando? Velim, ſic hoc vir ſummus, atque optime de mea ſalute meritus, accipiat, ut a me dicitur: dicam quidem certe, quod ſentio. Mihi, medius fidius, tum de illius ampliſſima dignitate detrahere, cum maximis laudibus efferebat, videbatur.

Utrum tandem C. Marius ſplendidior, cum eum C. Glaucia laudabat, an cum eundem iratus poſtea vituperabat? An ille demens, et jampridem ad pœnam exitiumque præceps, fœdior atque inquinatior in Cn. Pompeio accuſando, quam in univerſo ſenatu vituperando, fuit? quod quidem miror, cum alterum gratum ſit iratis, alterum eſſe tam bonis civibus non acerbum. Sed, ne id viros optimos diutius delectet, legant hanc ejus concionem, de qua loquor: in qua Pompeium ornat, an potius deformat? Certe laudat, et unum eſſe in hac civitate dignum hujus imperii gloria dicit; et ſignificat, ſe illi amiciſſimum eſſe, et reconciliationem eſſe gratiæ factam.

Quod ego quanquam, quid ſit, neſcio; tamen hoc ſtatuo, hunc, ſi amicus eſſet Pompeio, laudaturum illum non fuiſſe. Quid enim, ſi illi inimiciſſimus eſſet, amplius ad ejus laudem minuendam facere potuiſſet? Videant ii, qui illum Cn. Pompeio inimicum eſſe gaudebant, ob eamque cauſam in tot tantiſque

ſceleribus connivebant, et nonnunquam ejus indomitos atque effrenatos furores plauſu etiam ſuo proſequebantur, quam ſe cito inverterit: nunc enim jam laudat illum; in eos invehitur, quibus ſe antea venditabat. Quid exiſtimatis eum, ſi reditus ei gratiæ patuerit, eſſe facturum, qui tam libenter in opinionem gratiæ irrepat?

XXV. Quas ego alias optimatium diſcordias a Diis immortalibus definiri putem? nam hoc quidem verbo neque P. Clodius, neque quiſquam de gregalibus ejus, aut de conſiliariis, deſignatur. Habent Etruſci libri certa nomina, quæ in id genus civium cadere poſſunt: *Deteriores, repulſos*, quod jam audietis, hos appellant, quorum et mentes et res ſunt perditæ, longeque a communi ſalute disjunctæ. Quare, cum Dii immortales monent de optimatium diſcordiis; de clariſſimorum et optime meritorum civium diſſenſione prædicunt: cum principibus periculum cædemque portendunt; in tuto collocant Clodium, qui tantum abeſt a principibus, quantum a puris, quantum a religioſis.

Vobis, O clariſſimi atque optimi cives, et veſtræ ſaluti conſulendum et proſpiciendum vident. Cædes principum oſtenditur; id, quod interitum optimatium ſequi neceſſe eſt, adjungitur: etiam, ne in unius imperium res recidat, admonemur. Ad quem metum ſi Deorum monitis non duceremur, tamen ipſi noſtro ſenſu conjecturaque raperemur: neque enim ullus alius diſcordiarum ſolet eſſe exitus inter claros et potentes viros, niſi aut univerſus interitus, aut victoris dominatus, aut regnum. Diſſenſit cum Mario, clariſſimo cive, conſul nobiliſſimus et fortiſſimus, L. Sylla: horum uterque ita cecidit victus, ut victor idem regnaverit. Cum Octavio collega Cinna diſſenſit: utriſque horum ſecunda fortuna regnum eſt largita, adverſa mortem. Idem iterum Sylla ſuperavit: tum ſine dubio habuit regalem poteſtatem, quanquam rempublicam recuperavit.

Ineſt hoc tempore haud obſcurum odium, atque id inſitum penitus et inuſtum animis hominum ampliſſimorum: diffident principes: captatur occaſio. Qui non tantum opibus valent,

neſcio quam fortunam tamen, ac tempus, expectant: qui ſine controverſia plus poſſunt, hi fortaſſe nonnunquam conſilia ac ſententias inimicorum ſuorum extimeſcunt. Tollatur hæc e civitate diſcordia: jam omnes iſti, qui portenduntur, metus extinguentur; jam iſta ſerpens, quæ tum hic deliteſcit, tum ſe emergit, et fertur illuc, compreſſa atque illiſa morietur.

XXVI. Monent enim iidem, ne occultis conſiliis reſpublica lædatur. Quæ ſunt occultiora, quam ejus, qui in concione auſus eſt dicere, juſtitium edici oportere, juriſdictionem intermitti, claudi ærarium, judicia tolli? niſi forte exiſtimatis, hanc tantam colluvionem illi, tantamque everſionem civitatis, in mentem ſubito in Roſtris nec cogitanti venire potuiſſe. Eſt quidem ille plenus vini, ſtupri, ſomni, plenuſque inconſideratiſſimæ ac dementiſſimæ temeritatis: veruntamen nocturnis vigiliis, etiam coitione hominum, juſtitium illud conceptum ac meditatum eſt. Mementote, Patres conſcripti, verbo illo nefario tentatas aures veſtras, et pernicioſam viam audiendi conſuetudine eſſe munitam.

Sequitur illud, *Ne deterioribus repulſiſque honos augeatur*. Repulſos videamus: nam, deteriores qui ſint, poſt docebo. Sed tamen in eum cadere hoc verbum maxime, qui ſit unus omnium mortalium ſine ulla dubitatione deterrimus, concedendum eſt. Qui ſunt igitur repulſi? non, ut opinor, ii, qui aliquando honorem vitio civitatis, non ſuo, non ſunt aſſecuti: nam id quidem multis ſæpe optimis civibus, atque honeſtiſſimis viris, accidit. Repulſi ſunt ii, quos ad omnia progredientes, quos munera contra leges gladiatoria parantes, quos apertiſſime largientes, non ſolum alieni, ſed etiam ſui, vicini, tribules, urbani, ruſtici, repulerunt: hi ne honore augeantur, monemur. Debet eſſe gratum, quod prædicunt: ſed tamen huic malo populus Romanus ipſe, nullo haruſpicum admonitu, ſua ſponte proſpexit.

Deteriores cavete: quorum quidem magna eſt natio; ſed tamen eorum omnium hic dux eſt atque princeps. Etenim, ſi

unum hominem deterrimum poeta præſtanti aliquis ingenio, fictis conquiſitiſque vitiis deformatum, vellet inducere; nullum profecto dedecus reperire poſſet, quod in hoc non ineſſet, multaque, in eo penitus defixa atque hærentia, præteriret.

XXVII. Parentibus, et Diis immortalibus, et patriæ, nos primum natura conciliat. Eodem enim tempore et ſuſcipimur in lucem, et hoc cæleſti ſpiritu augemur, et certam in ſedem civitatis ac libertatis aſcribimur. Iſte parentum nomen, ſacra, memoriam, gentem, Fonteiano nomine obruit: Deorum ignes, ſollemnes menſas, abditos ac penetrales focos, occulta et maribus non inviſa ſolum, ſed etiam inaudita, ſacra, inexpiabili ſcelere pervertit; idemque earum templum inflammavit Dearum, quarum ope etiam aliis incendiis ſubvenitur.

Quid de patria loquar? qui primum eum civem vi, ferro, periculo, urbe, omnibus patriæ præſidiis, depulit, quem vos patriæ conſervatorem eſſe ſæpiſſime judicaveratis: deinde, everſo ſenatus, ut ego ſemper dixi, comite; duce, ut ille dicebat; ſenatum ipſum, principem ſalutis mentiſque publicæ, vi, cæde, incendiiſque pervertit: ſuſtulit duas leges, Æliam et Fuſiam, maxime reipublicæ ſalutares: cenſuram extinxit: interceſſionem removit: auſpicia delevit: conſules, ſceleris ſui ſocios, ærario, provinciis, exercitu, armavit: reges, qui erant, vendidit; qui non erant, appellavit: Cn. Pompeium vi, ferro, domum compulit: imperatorum monumenta evertit: inimicorum domos diſturbavit: veſtris monumentis nomen ſuum inſcripſit. Infinita ſunt ſcelera, quæ ab illo in patriam ſunt edita. Quid, quæ in ſingulos cives, quos necavit? ſocios, quos diripuit? imperatores, quos prodidit? exercitus, quos tentavit?

Quid vero? ea quanta ſunt, quæ in ipſum ſe ſcelera, quæ in ſuos, edidit? Quis minus unquam pepercit hoſtium caſtris, quam ille omnibus corporis ſui partibus? quæ navis unquam in flumine publico tam vulgata omnibus, quam iſtius ætas fuit? quis unquam nepos tam libere eſt cum ſcortis, quam hic cum ſororibus, volutatus? quam denique tam immanem Charybdim

poetæ fingendo exprimere potuerunt, quæ tantos exhaurire gurgites poſſet, quantas iſte Byzantiorum Brogitarorumque prædas exſorbuit? aut tam eminentibus canibus Scyllam, tamque jejunis, quam, quibus iſtum videtis, Gelliis, Clodiis, Titiis, Roſtra ipſa mandentem?

Quare, id quod extremum eſt in haruſpicum reſponſis, *Providete, ne reipublicæ ſtatus commutetur.* Etenim vix hæc, ſi undique fulciamus, jam labefacta, vix, inquam, innixa in omnium noſtrum humeris, cohærebunt.

XXVIII. Fuit quondam ita firma hæc civitas et valens, ut negligentiam ſenatus, vel etiam injurias civium, ferre poſſet. Jam non poteſt: ærarium nullum eſt: vectigalibus non fruuntur, qui redemerunt: auctoritas principum cecidit: conſenſus ordinum eſt divulſus: judicia perierunt: ſuffragia deſcripta tenentur a paucis: bonorum animus ad nutum noſtri ordinis expeditus jam non erit: civem, qui ſe pro patriæ ſalute opponat invidiæ, fruſtra poſthac requiretis.

Quare hunc ſtatum, qui nunc eſt, qualiſcunque eſt, nulla alia re, niſi concordia, retinere poſſumus. Nam, ut meliore ſimus loco, ne optandum quidem eſt, illo impunito: deteriore autem ſtatu ut ſimus, unus eſt inferior gradus, aut interitus, aut ſervitutis: quo ne trudamur, Dii immortales nos admonent, quoniam jampridem humana conſilia ceciderunt. Atque ego hanc orationem, Patres conſcripti, tam triſtem, tam gravem, non ſuſcepiſſem, non, inquam, niſi hanc perſonam, et has partes, honoribus populi Romani, veſtris plurimis ornamentis, mihi tributis, deberem et poſſem ſuſtinere: ſed tamen facile, tacentibus cæteris, reticuiſſem: ſed hæc oratio omnis fuit non auctoritatis meæ, ſed publicæ religionis. Mea fuerunt verba fortaſſe plura; ſententiæ quidem omnes haruſpicum: ad quos aut referri nuntiata oſtenta non convenit, aut eorum reſponſis commoveri neceſſe eſt.

Quod ſi cætera magis pervulgata nos ſæpe, et leviora, moverunt; vox ipſa Deorum immortalium non mentes omnium

permovebit? Nolite enim id putare accidere poſſe, quod in fabulis ſæpe videtis fieri, ut Deus aliquis, delapſus e cælo, cœtus hominum adeat, verſetur in terris, cum hominibus colloquatur. Cogitate genus ſonitus ejus, quem Latinienſes nuntiarunt: recordamini illud etiam, quod nondum eſt relatum, quod eodem fere tempore factus in agro Piceno Potentiæ nuntiatur terræ motus horribilis, cum quibuſdam multis metuendiſque rebus: hæc eadem profecto, quæ futura proſpicimus, impendentia pertimeſcetis. Etenim hæc Deorum immortalium vox, hæc pene oratio, judicanda eſt, cum ipſe mundus, cum aer, atque terræ, motu quodam novo contremiſcunt, et inuſitato aliquid ſono incredibilique prædicunt. In quo conſtituendæ nobis quidem ſunt procurationes, et obſecratio, quemadmodum monemur. Sed faciles ſunt preces apud eos, qui ultro nobis viam ſalutis oſtendunt: noſtræ nobis ſunt inter nos iræ diſcordiæque placandæ.

PRO CN. PLANCIO

ORATIO XXXI.

I. CUM, propter egregiam et ſingularem Cn. Plancii, Judices, in mea ſalute cuſtodienda fidem, tam multos et bonos viros ejus honori viderem eſſe fautores, capiebam animo non mediocrem voluptatem, quod, cujus officium mihi ſaluti fuiſſet, ei meorum temporum memoriam ſuffragari videbam. Cum autem audirem, meos partim inimicos, partim invidos, huic accuſationi eſſe fautores, eandemque rem adverſariam eſſe in judicio Cn. Plancio, quæ in petitione fuiſſet adjutrix; dolebam, Judices, et acerbe ferebam, ſi hujus ſalus ob eam ipſam cauſam eſſet infeſtior, quod is meam ſalutem atque vitam ſua benevolentia, præſidio, cuſtodiaque texiſſet.

Nunc autem veſter, Judices, conſpectus, et conſeſſus iſte, reficit et recreat mentem meam, cum intueor et contemplor unumquemque veſtrum. Video enim hoc in numero neminem, cui mea ſalus cara non fuerit; cujus non extet in me ſummum meritum; cui non ſim obſtrictus memoria beneficii ſempiterna. Itaque non extimeſco, ne Cn. Plancio cuſtodia meæ ſalutis apud eos obſit, qui me ipſum maxime ſalvum videre voluerunt: ſæpiuſque, Judices, mihi venit in mentem, admirandum eſſe, M. Laterenſem, hominem ſtudioſiſſimum et dignitatis et ſalutis meæ, reum ſibi hunc potiſſimum delegiſſe, quam metuendum, ne vobis id ille magna ratione feciſſe videatur.

Quanquam mihi non ſumo tantum, Judices, neque arrogo, ut Cn. Plancium ſuis erga me meritis impunitatem conſecuturum putem. Niſi ejus integerrimam vitam, modeſtiſſimos mores, ſummam fidem, continentiam, pietatem, innocentiam,

oſtendero; nihil de pœna recuſabo. Sin omnia præſtitero, quæ ſunt a bonis viris expetenda; petam a vobis, Judices, ut, cujus miſericordia ſalus mea cuſtodita ſit, ei vos veſtram miſericordiam, me deprecante, tribuatis. Equidem ad reliquos labores, quos in hac cauſa majores ſuſcipio, quam in cæteris, etiam hanc moleſtiam aſſumo, quod mihi non ſolum pro Cn. Plancio dicendum eſt, cujus ego ſalutem non ſecus ac meam tueri debeo; ſed etiam pro me ipſo, de quo accuſatores plura pene, quam de re, reoque, dixerunt.

II. Quanquam, Judices, ſi quid eſt in me ipſo ita reprehenſum, ut id ab hoc ſejunctum ſit, non me id magnopere conturbet: non enim timeo, ne, quia perraro grati homines reperiantur, idcirco, cum me nimium gratum illi eſſe dicant, id mihi criminoſum eſſe poſſit. Quæ vero ita ſunt agitata ab illis, ut aut merita Cn. Plancii erga me minora eſſe dicerent, quam a me ipſo prædicarentur; aut, ſi eſſent ſumma, negarent ea tamen ita magni, ut ego putarem, ponderis apud vos eſſe debere: hæc mihi ſunt tractanda, Judices, et modice, ne quid ipſe offendam; et tum denique, cum reſpondero criminibus, ne non tam innocentia reus ſua, quam recordatione meorum temporum, defenſus eſſe videatur.

Sed mihi in cauſa facili, atque explicata, perdifficilis, Judices, et lubrica, defenſionis ratio proponitur. Nam, ſi tantummodo mihi neceſſe eſſet contra Laterenſem dicere, tamen id ipſum eſſet in tanto uſu noſtro, tantaque amicitia, moleſtum. Vetus enim eſt lex illa juſtæ veræque amicitiæ, quæ mihi cum illo jam diu eſt, ut idem amici ſemper velint: neque eſt ullum certius amicitiæ vinculum, quam conſenſus et ſocietas conſiliorum et voluntatum. Mihi autem non modo id eſt in hac re moleſtiſſimum, contra illum dicere, ſed multo illud magis, quod in ea cauſa contra dicendum eſt, in qua quædam hominum ipſorum videtur facienda eſſe contentio.

Quærit enim Laterenſis, atque hoc uno maxime urget, qua ſe virtute, qua laude Plancius, qua dignitate, ſuperarit. Ita, ſi

cedo illius ornamentis, quæ multa et magna ſunt, non ſolum hujus dignitatis jactura facienda eſt, ſed etiam largitionis recipienda ſuſpicio eſt: ſin hunc illi antepono; contumelioſa habenda eſt oratio, et dicendum eſt id, quod ille me flagitat, Laterenſem a Plancio dignitate eſſe ſuperatum. Ita aut amiciſſimi hominis exiſtimatio offendenda eſt, ſi illam accuſationis conditionem ſequar, aut optime de me meriti ſalus deſerenda eſt.

III. Sed ego, Laterenſis, cæcum me et præcipitem ferri confitear in cauſa, ſi te aut a Plancio, aut ab ullo, dignitate potuiſſe ſuperari dixero: itaque diſcedam ab ea contentione, ad quam tu me vocas, et veniam ad illam, ad quam me cauſa ipſa deducit. Quid? tu non dignitatis judicem putas eſſe populum? Fortaſſe nonnunquam eſt. Utinam vero ſemper eſſet! ſed eſt perraro: et, ſi quando eſt, in iis magiſtratibus eſt mandandis, quibus ſalutem ſuam committi putat: his levioribus comitiis, diligentia et gratia petitorum honos paritur, non iis ornamentis, quæ eſſe in te videmus. Nam, quod ad populum pertinet, ſemper dignitatis iniquus judex eſt, qui aut invidet, aut favet.

Quanquam nihil potes in te, Laterenſis, conſtituere, quod ſit proprium laudis tuæ, quin id tibi ſit commune cum Plancio. Sed hoc totum agetur alio loco: nunc tantum diſputo de jure populi, qui et poteſt, et ſolet, nonnunquam dignos præterire: nec, ſi a populo præteritus eſt, quem non oportuit, a judicibus condemnandus eſt, qui præteritus non eſt. Nam, ſi ita eſſet, quod patres apud majores noſtros tenere non potuerunt, ut reprehenſores eſſent comitiorum, id haberent judices; vel quod multo etiam minus eſt ferendum. Tum enim magiſtratum non gerebat is, qui ceperat, ſi patres auctores non erant facti: nunc poſtulatur a vobis, ut ejus exilio, qui creatus ſit, judicium populi Romani reprehendatis. Itaque quanquam, qua nolui, janua ſim ingreſſus in cauſam, ſperare videor tantum abfuturam eſſe orationem meam a minima ſuſpicione offenſionis tuæ, te ut potius objurgem, quod iniquum in diſcrimen adducas dignitatem tuam, quam ut ego eam ulla contumelia coner attingere.

IV. Tu continentiam, tu induſtriam, tu animum in rempublicam, tu virtutem, tu innocentiam, tu fidem, tu labores tuos, quod ædilis non ſis factus, fractos eſſe, et abjectos, et repudiatos putas ? Vide tandem, Laterenſis, quantum a te diſſentiam. Si medius fidius decem ſoli eſſent in civitate viri boni, ſapientes, juſti, graves, qui te indignum ædilitate judicaviſſent, gravius de te judicatum putarem, quam eſt hoc, quod tu metuis, ne a populo judicatum eſſe videatur. Non enim comitiis judicat ſemper populus, ſed movetur plerumque gratia; cedit precibus; facit eos, a quibus eſt maxime ambitus: denique, ſi judicat, non delectu aliquo aut ſapientia ducitur ad judicandum, ſed impetu nonnunquam, et quadam etiam temeritate. Non eſt enim conſilium in vulgo, non ratio, non diſcrimen, non diligentia: ſemperque ſapientes ea, quæ populus feciſſet, ferenda, non ſemper laudanda, duxerunt. Quare, cum te ædilem fieri oportuiſſe dicis, populi culpam, non competitoris, accuſas.

At fueris dignior, quam Plancius: de quo ipſo ita tecum contendam paulo poſt, ut conſervem dignitatem tuam: ſed, ut fueris dignior, non competitor, a quo es victus, ſed populus, a quo es præteritus, in culpa eſt. In quo primum illud debes putare, comitiis, præſertim ædilitiis, ſtudium eſſe populi, non judicium; eblandita illa, non enucleata, eſſe ſuffragia; eos, qui ſuffragium ferant, quid denique ipſi debeant, conſiderare ſæpius, quam quid cuique a republica videatur deberi. Sin autem mavis eſſe judicium; non tibi id reſcindendum eſt, ſed ferendum.

Male judicavit populus: at judicavit. Non debuit: at potuit. Non fero: at multi clariſſimi et ſapientiſſimi cives tulerunt. Eſt enim hæc conditio liberorum populorum, præcipueque hujus principis populi, et omnium gentium domini ac victoris, poſſe ſuffragiis vel dare, vel detrahere, quod velit, cuique: noſtrum eſt autem, qui in hac tempeſtate populi jactemur ac fluctibus, ferre modice populi voluntates, allicere alienas, retinere partas, placare turbatas: honores ſi magni non

putemus, non ſervire populo; ſin eos expetamus, non defatigari ſupplicando.

V. Venio nunc ad ipſius populi partes, ut illius contra te oratione potius, quam mea, diſputem. Qui, ſi tecum congrediatur, et ſi una voce loqui poſſit, hæc dicat: Ego tibi, Laterenſis, Plancium non antepoſui; ſed, cum eſſetis æque boni viri, meum beneficium potius ad eum detuli, qui a me contenderat, quam ad eum, qui mihi non nimis ſubmiſſe ſupplicarat. Reſpondebis, credo, te, ſplendore et vetuſtate familiæ fretum, non valde ambiendum putaſſe. At vero te ille ad ſua inſtituta, ſuorumque majorum exempla, revocabit: ſemper ſe dicet rogari, ſemper ſibi ſupplicari, voluiſſe: M. Seium, qui ne equeſtrem quidem ſplendorem incolumem a calamitate judicii retinere potuiſſet, homini nobiliſſimo, innocentiſſimo, eloquentiſſimo, M. Piſoni prætuliſſe: præpoſuiſſe ſe Q. Catulo, ſumma in familia nato, ſapientiſſimo et ſanctiſſimo viro, non dico C. Seranum non ſtultiſſimum hominem (fuit enim et animi ſatis magni, et conſilii) ſed C. Manlium, non ſolum ignobilem, verum ſine virtute, ſine ingenio, vita etiam contempta ac ſordida.

Deſiderarunt te, inquit, oculi mei, cum tu eſſes Cyrenis: me enim, quam ſocios, tua frui virtute malebam; et, quo plus intererat, eo plus aberas a me. Certe non videbam. Deinde ſitientem me virtutis tuæ deſeruiſti ac dereliquiſti: cœperas enim petere tribunatum plebis temporibus iis, quæ iſtam eloquentiam et virtutem requirebant: quam petitionem cum reliquiſſes, ſi hoc judicaſti, tanta in tempeſtate te gubernare non poſſe, de virtute tua dubitavi; ſi nolle, de voluntate. Sin, quod magis intelligo, temporibus te aliis reſervaſti; ego quoque, inquam, et reſpublica, ad ea te tempora revocavi, ad quæ tu te ipſe ſervaras. Pete igitur eum magiſtratum, in quo mihi magnæ utilitati eſſe poſſis. Ædiles quicunque erunt, idem mihi, quod oſtenderas: aut, ſi, quod mea minus intereſt, id te magis forte delectat, reddam tibi iſtam ædilitatem, etiam negligenter petenti. Sed ampliſſimos honores ut pro dignitate

tua conſequare, condiſcas cenſeo mihi paulo diligentius ſupplicare.

VI. Hæc populi oratio eſt: mea vero, Laterenſis, hæc: Quare victus ſis, non debere judicem quærere, modo ne largitione ſis victus. Nam, ſi, quotieſcunque præteritus erit is, qui non debuerit præteriri, toties oportebit eum, qui factus erit, condemnari; nihil jam eſt, quod populo ſupplicetur, nihil quod diribitio, nihil quod ſupplicatio magiſtratuum, renuntiatio ſuffragiorum, expectetur: ſimul ut qui ſint profeſſi, video quid dicam. Hic familia conſulari eſt, ille prætoria: reliquos video eſſe ex equeſtri loco: ſunt omnes ſine macula, ſunt æque boni viri atque integri; ſed ſervari neceſſe eſt gradum: cedat conſulari generi prætorium, nec contendat cum prætorio equeſter locus. Sublata ſunt ſtudia, extinctæ ſuffragationes, nullæ contentiones, nulla libertas populi in mandandis magiſtratibus, nulla expectatio ſuffragiorum; nihil, ut plerumque evenit, præter opinionem accidet, nulla erit poſthac varietas comitiorum. Sin hoc perſæpe accidit, ut et factos aliquos, et non factos, eſſe miremur; ſi campus, atque illæ undæ comitiorum, ut mare profundum et immenſum, ſic effervefcunt quodam quaſi æſtu, ut ad alios accedant, ab aliis autem recedant: in tanto nos impetu ſtudiorum, et motu temeritatis, modum aliquem, et conſilium, et rationem requiramus?

Quare noli me ad contentionem veſtram revocare, Laterenſis. Etenim, ſi populo grata eſt tabella, quæ frontes aperit hominum, mentes tegit; datque eam libertatem, ut, quod velint, faciant, promittant autem, quod rogentur: cur tu in judicio exprimis, quod non fit in campo? Hic, quam ille, dignior, perquam grave eſt dictu. Quomodo igitur eſt æquum? Sic, credo, quod agitur, quod ſatis eſt judici; hic factus eſt. Cur iſte potius, quam ego? Vel neſcio, vel non dico, vel denique, quod mihi graviſſimum eſſet ſic dicere, ſed impune tamen deberem dicere; Non recte. Nam quid aſſequerer, ſi illa extrema defenſione uterer, populum, quod voluiſſet, feciſſe, non quod debuiſſet?

VII. Quid, ſi populi quoque factum defendo, Laterenſis, et doceo, Cn. Plancium non obrepſiſſe ad honorem, ſed eo veniſſe curſu, qui ſemper patuerit hominibus ortis hoc noſtro equeſtri loco? poſſumne eripere orationi tuæ contentionem veſtrum, quæ tractari ſine contumelia non poteſt, et te ad cauſam aliquando crimenque deducere? Si, quod equitis Romani filius eſt, inferior eſſe debuit; omnes tecum equitum Romanorum filii petiverunt. Nihil dico amplius: hoc tamen miror, cur tu huic potiſſimum iraſcare, qui longiſſime a te abfuit. Equidem, ſi quando, ut fit, jactor in turba, non illum accuſo, qui eſt in ſumma ſacra via, cum ego ad Fabium fornicem impellor; ſed eum, qui in me ipſum incurrit atque incidit. Tu neque Q. Pedio, forti viro, ſuccenſes, neque huic A. Plotio, ornatiſſimo homini, familiari meo; et ab eo, qui hos dimovit, potius, quam ab iis, qui in te ipſum incubuerunt, te depulſum putas.

Sed tamen hæc tibi eſt prima cum Plancio generis veſtri familiæque contentio, qua abs te vincitur: cur enim non confitear, quod neceſſe eſt? ſed non hic magis, quam ego a meis competitoribus, et alias, et in conſulatus petitione, vincebar. Sed vide, ne hæc ipſa, quæ deſpicis, huic ſuffragata ſint. Sic enim conferamus. Eſt tuum nomen utraque familia conſulare. Num dubitas igitur, quin omnes, qui favent nobilitati, qui id putant eſſe pulcherrimum, qui imaginibus, qui nominibus veſtris, ducuntur, te ædilem fecerint? Equidem non dubito. Sed, ſi parum multi ſunt, qui nobilitatem ament; num iſta eſt noſtra culpa? Etenim ad caput et ad fontem utriuſque generis veniamus.

VIII. Tu es ex municipio antiquiſſimo Tuſculano, ex quo plurimæ familiæ ſunt conſulares: in quibus eſt etiam Juventia: quot e reliquis municipiis omnibus non ſunt. Hic eſt e præfectura Atinati, non tam priſca, non tam honorata, non tam ſuburbana. Quantum intereſſe vis ad rationem petendi? Primum, utrum magis favere putas Atinates, an Tuſculanos, ſuis? Alteri, (ſcire enim hoc propter vicinitatem facile poſſum) cum hujus

ornatiſſimi atque optimi viri, Cn. Saturnini, patrem ædilem, cum prætorem, viderunt, quod primus ille non modo in eam familiam, ſed etiam in præfecturam illam, ſellam curulem attuliſſet; mirandum in modum lætati ſunt. Alteros (credo, quia refertum eſt municipium conſularibus; nam malevolos non eſſe certo ſcio) nunquam intellexi vehementius hoſpitum ſuorum honore lætari.

Habemus hoc nos: habent noſtra municipia. Quid ego de me, de fratre meo, loquar? quorum honoribus agri prope dicam ipſi monteſque faverunt. Num quando vides Tuſculanum aliquem de M. Catone illo in omni virtute principe, num de T. Coruncanio, municipe ſuo, num de tot Fulviis, gloriari? verbum nemo facit. At, in quemcunque Arpinatem incideris, etiam ſi nolis, erit tamen tibi fortaſſe etiam de nobis aliquid, aliquid certe de C. Mario, audiendum. Primum igitur hic habuit ſtudia ſuorum ardentia; tu tanta, quanta in hominibus jam ſaturatis honoribus eſſe potuerunt.

Deinde tui municipes ſunt illi quidem ſplendidiſſimi homines; ſed tamen pauci, ſi quidem cum Atinatibus conferantur: hujus præfectura plena virorum fortiſſimorum, ſic, ut nulla tota Italia frequentior dici poſſit. Quam quidem nunc multitudinem videtis, Judices, in ſqualore et luctu ſupplicem vobis. Hi tot equites Romani, tot tribuni ærarii, (nam plebem a judicio dimiſimus, quæ cuncta comitiis adfuit) quid roboris, quid dignitatis, hujus petitioni attulerunt? Non enim tribum Terentinam, de qua dicam alio loco, ſed dignitatem, ſed oculorum conjectum, ſed ſolidam, et robuſtam, et aſſiduam frequentiam, præbuerunt. Jam municipia conjunctione etiam vicinitatis vehementer moventur.

IX. Omnia, quæ dico de Plancio, dico expertus in nobis: ſumus enim finitimi Atinatibus. Laudanda eſt, vel etiam amanda, vicinitas retinens veterem illum officii morem, non infuſcata malevolentia, non aſſueta mendaciis, non fucata, non fallax, non erudita artificio ſimulationis, vel ſuburbano, vel etiam urbano.

Nemo Arpinas non Plancio ſtuduit, nemo Soranus, nemo Caſinas, nemo Aquinas: totus ille tractus celeberrimus, Venafranus, Alliſanus; tota denique noſtra illa aſpera, et montuoſa, et fidelis, et ſimplex, et fautrix ſuorum regio, ſe hujus honore ornari, ſe augeri dignitate, arbitrabatur: iiſdemque nunc a municipiis adſunt equites Romani publice, cum legationis teſtimonio; nec minore nunc ſunt ſollicitudine, quam tum erant ſtudio: etenim eſt gravius ſpoliari fortunis, quam non augeri dignitate. Ergo ut alia in te erant illuſtriora, Laterenſis, quæ tibi majores tui reliquerant; ſic te Plancius hoc non ſolum municipii, verum etiam vicinitatis, genere vincebat. Niſi forte te Lavicana, aut Bovillana, aut Gabina civitas adjuvabat; quibus e municipiis vix jam, qui carnem Latinis petant, inveniuntur.

Adjungam, ſi vis, id, quod tu etiam huic obeſſe putas, patrem publicanum: qui ordo quanto adjumento ſit in honore, quis neſcit? Flos enim equitum Romanorum, ornamentum civitatis, firmamentum reipublicæ, publicanorum ordine continetur. Quis eſt igitur, qui neget, ordinis ejus ſtudium fuiſſe in honore Plancii ſingulare? neque injuria: vel quod erat pater is, qui eſt princeps jamdiu publicanorum; vel quod is ab ſociis unice diligebatur; vel quod diligentiſſime rogabat; vel quia pro filio ſupplicabat; vel quia hujus ipſius in illum ordinem ſumma officia quæſturæ tribunatuſque conſtabant; vel quod illi in hoc ornando ordinem ſe ornare, et conſulere liberis ſuis, arbitrabantur.

X. Aliquid præterea, (timide dico, ſed tamen dicendum eſt) non enim opibus, non invidioſa gratia, non potentia vix ferenda, ſed commemoratione beneficii, ſed miſericordia, ſed precibus, aliquid attulimus etiam nos. Appellavi populum, tribubus ſubmiſi me, et ſupplicavi: ultro mehercules ſe mihi etiam offerentes, ultro pollicentes, rogavi. Valuit cauſa rogandi, non gratia: nec, ſi vir ampliſſimus, cui nihil eſt, quod roganti concedi non jure poſſit, de aliquo, ut dicis, non impetravit, ego ſum arrogans, quod me valuiſſe dico. Nam, ut omittam illud,

quod ego pro eo laborabam, qui valebat ipſe per ſeſe; rogatio ipſa ſemper eſt gratioſiſſima, quæ eſt officio neceſſitudinis conjuncta maxime. Neque enim ego ſic rogabam, ut petere viderer, quia familiaris eſſet meus, quia vicinus, quia hujus parente ſemper plurimum eſſem uſus; ſed ut quaſi parenti et cuſtodi meo. Non potentia mea, ſed cauſa rogationis, fuit gratioſa: nemo mea reſtitutione lætatus eſt, nemo injuria doluit, cui non hujus in me miſericordia grata fuerit.

Etenim, ſi ante reditum meum Cn. Plancio ſe vulgo viri boni, cum hic tribunatum peteret, ultro offerebant; cui nomen meum abſentis honori fuiſſet, ei meas præſentis preces non putas profuiſſe? An Minturnenſes coloni, quod C. Marium ex civili errore, atque ex impiis manibus, eripuerunt; quod tecto receperunt, quod feſſum inedia, fluctibuſque, recrearunt; quod viaticum congeſſerunt, quod navigium dederunt, quod eum linquentem terram eam, quam ſervaverat, lacrymis votiſque omnibus proſecuti ſunt, æterna in laude verſantur: Plancio, quod me, vel vi pulſum, vel ratione cedentem, receperit, juverit, cuſtodierit; his, et ſenatui, populoque Romano, ut haberent quod reducerent, conſervarit; honori hanc fidem, miſericordiam, virtutem, fuiſſe miraris?

XI. Vitia mehercule res hæ Cn. Plancii, de quibus dixi, tegere potuerunt; ne tu in ea vita, de qua jam dicam, tot et tanta adjumenta huic honori fuiſſe mirere. Hic eſt enim, qui, adoleſcentulus cum A. Torquato profectus in Africam, ſic ab illo graviſſimo et ſanctiſſimo, atque omni laude et honore digniſſimo, viro dilectus eſt, ut et contubernii neceſſitudo, et adoleſcentuli modeſtiſſimi pudor, poſtulabat. Quod, ſi adeſſet, non minus ille declararet, quam hic illius frater patruelis, et ſocer, T. Torquatus, illi omni virtute et laude par: qui eſt quidem cum illo maximis vinculis et propinquitatis et affinitatis conjunctus; ſed ita magni amoris, ut illæ neceſſitudinis cauſæ leves eſſe videantur. Fuit in Creta poſtea contubernalis Saturnini, propinqui ſui, miles hujus Q. Metelli: quibus cum fuerit

probatiſſimus, hodieque ſit, omnibus eſſe ſe probatum debet ſperare. In ea provincia legatus fuit C. Sacerdos, qua virtute, qua conſtantia vir? L. Flaccus, qui homo, qui civis? qualem hunc putent, aſſiduitate teſtimonioque declarant. In Macedonia tribunus militum fuit: in eadem provincia poſtea quæſtor. Primum Macedonia ſic eum diligit, ut indicant hi principes civitatum ſuarum: qui, cum miſſi ſint ob aliam cauſam, tamen hujus repentino periculo commoti huic aſſident, pro hoc laborant; huic ſi præſto fuerint, gratius ſe civitatibus ſuis facturos putant, quam ſi legationem et mandata ſua confecerint. L. vero Apuleius hunc tanti facit, ut morem illum majorum, qui præſcribit, in parentum loco quæſtoribus ſuis prætores eſſe oportere, officiis benevolentiaque ſuperarit. Tribunus plebis fuit non fortaſſe tam vehemens, quam iſti, quos tu jure laudas; ſed certe talis, quales ſi omnes ſemper fuiſſent, nunquam deſideratus vehemens eſſet tribunus.

XII. Omitto illa, quæ ſi minus in ſcena ſunt, at certe, cum ſunt prolata, laudantur; ut vivat cum ſuis: primum cum parente, (nam meo judicio pietas fundamentum eſt omnium virtutum) quem veretur ut Deum, (neque enim multo ſecus parens liberis) amat vero ut ſodalem, ut fratrem, ut æqualem. Quid dicam cum patruo? cum affinibus? cum propinquis? cum hoc Cn. Saturnino, ornatiſſimo viro? cujus quantum honoris hujus cupiditatem fuiſſe creditis, cum videatis luctus ſocietatem? Quid de me dicam? qui mihi in hujus periculo reus eſſe videor? Quid de his tot viris talibus, quos videtis veſte mutata? Atqui hæc ſunt indicia ſolida, Judices, et expreſſa; hæc ſigna probitatis, non fucata forenſi ſpecie, ſed domeſticis inuſta notis veritatis. Facilis eſt illa occurſatio et blanditia popularis: aſpicitur, non attrectatur: procul apparet; non excutitur, non in manus ſumitur.

Omnibus igitur rebus ornatum hominem, tam externis, quam domeſticis; nonnullis rebus inferiorem, quam te, generis et nominis dico; ſuperiorem aliis, municipum, vicinorum, ſocietatum

ſtudio, temporum meorum memoria; parem virtute, integritate, modeſtia; ædilem factum eſſe miraris? Hunc tu vitæ ſplendorem maculis aſpergis iſtis? Jacis adulteria, quæ nemo non modo nomine, ſed ne ſuſpicione quidem, poſſit agnoſcere. Bimaritum appellas, ut verba fingas, non ſolum crimina. Ductum eſſe ab eo in provinciam aliquem dicis libidinis cauſa: quod non crimen eſt, ſed impunitum in maledico mendacium. Raptam eſſe mimulam: quod dicitur Atinæ factum a juvene, vetere quodam in ſcenicos jure, maximeque oppidano. O adoleſcentiam traductam eleganter! cui quidem cum, quod licuerit, objiciatur, tamen id ipſum falſum reperiatur. Emiſſus aliquis e carcere, et quidem emiſſus per imprudentiam, emiſſus, ut cognoſtis, neceſſarii hominis, optimique adoleſcentis, rogatu: idem poſtea prætoris mandatu requiſitus. Atque hæc, nec ulla alia, ſunt conjecta maledicta in ejus vitam, de cujus vos pudore, religione, integritate, dubitetis.

XIII. Pater vero, inquit, etiam obeſſe filio debet. O vocem duram, atque indignam tua probitate, Laterenſis! Pater ut in judicio capitis, pater ut in dimicatione fortunarum, pater ut apud tales viros, obeſſe filio debeat? Qui ſi eſſet turpiſſimus, ſordidiſſimus, tamen ipſo nomine patrio valeret apud clementes judices et miſericordes: valeret, inquam, communi ſenſu omnium, et dulciſſima commendatione naturæ. Sed, cum ſit Cn. Plancius is eques Romanus, ea primum vetuſtate equeſtris ordinis, ut pater, ut avus, ut majores ejus omnes, equites Romani fuerint, ſummum in præfectura florentiſſima gradum tenuerint et dignitatis, et gratiæ; deinde ut ipſe in legionibus P. Craſſi, imperatoris, inter ornatiſſimos homines, equites Romanos, ſummo ſplendore fuerit; ut poſtea princeps inter ſuos, plurimarum rerum ſanctiſſimus et juſtiſſimus judex, maximarum ſocietatum auctor, plurimarum magiſter: ſi non modo in eo nihil unquam reprehenſum, ſed laudata ſunt omnia, tamen is oberit honeſtiſſimo filio pater, qui vel minus honeſtum et alienum tueri, vel auctoritate ſua, vel gratia, poſſit?

Aſperius, inquit, locutus eſt aliquid aliquando. Immo fortaſſe liberius. At id ipſum, inquit, non eſt ferendum. Ergo hi ferendi ſunt, qui queruntur, libertatem equitis Romani ſe ferre non poſſe? Ubinam ille mos? ubi illa æquitas juris? ubi illa antiqua libertas, quæ malis oppreſſa civilibus extollere jam caput, et aliquando recreata ſe erigere, debebat? Equitum ego Romanorum etiam in homines nobiliſſimos maledicta, publicanorum in Q. Scævolam, virum omnibus ingenio, juſtitia, integritate præſtantem, aſpere, et ferociter, et libere dicta commemorem?

XIV. Conſuli P. Naſicæ præco Granius, medio in foro, cum ille, edicto juſtitio, domum deſcendens rogaſſet Granium, quid triſtis eſſet; an quod auctiones eſſent? immo vero, inquit, quod legiones. Idem tribuno plebis, potentiſſimo homini, M. Druſo, ſed multa in rempublicam molienti, cum ille eum ſalutaſſet, ut fit, dixiſſetque, Quid agis, Grani? reſpondit, Immo vero, tu, Druſe, quid agis? Ille L. Craſſi, ille M. Antonii, voluntatem aſperioribus facetiis ſæpe perſtrinxit impune: nunc uſque eo oppreſſa veſtra arrogantia civitas eſt, ut, quæ fuit olim præconi in ridendo, nunc equiti Romano in plorando, non ſit conceſſa libertas.

Quæ enim unquam fuit Plancio vox contumeliæ potius, quam doloris? Quid eſt autem unquam queſtus, niſi cum a ſociis, et a ſe, injuriam propulſaret? Cum ſenatus impediretur, quo minus, id quod hoſtibus ſemper erat tributum, reſponſum equitibus Romanis redderetur; omnibus illa injuria dolori publicanis fuit, ſed eum ipſum dolorem hic tulit paulo apertius. Communis ille ſenſus in aliis fortaſſe latuit; hic, quod cum cæteris animo ſentiebat, id magis, quam cæteri, et vultu promptum habuit, et lingua.

Quanquam, Judices, (agnoſco enim ex me) permulta in Plancium, quæ ab eo nunquam dicta ſunt, conferuntur. Ego quia dico aliquid aliquando, non ſtudio adductus, ſed contentione dicendi, aut laceſſitus; et quia, ut fit in multis, exit

aliquando aliquid, ſi non perfacetum, attamen fortaſſe non ruſticum: quod quiſque dixit, me id dixiſſe dicunt. Ego autem, ſi quid eſt, quod mihi ſcitum eſſe videatur, et homine ingenuo dignum atque docto, non aſpernor: ſtomachor vero, cum aliorum non me digna in me conferuntur. Nam, quod primus ſcivit legem de publicanis, tum, cum vir ampliſſimus conſul id illi ordini per populum dedit, quod per ſenatum, ſi licuiſſet, dediſſet: ſi in eo crimen eſt, quia ſuffragium tulit; quis non tulit publicanus? Si, quia primus ſcivit; utrum id ſortis eſſe vis, an ejus, qui illam legem ferebat? Si ſortis; nullum crimen eſt in caſu: ſi conſulis; ſplendor etiam Plancii, hunc a ſummo viro principem ordinis judicatum.

XV. Sed aliquando veniamus ad cauſam. In qua tu nomine legis Liciniæ, quæ eſt de ſodalitiis, omnes ambitus leges complexus es: neque enim quidquam aliud in hac lege, niſi editities judices, es ſecutus. Quod genus judiciorum ſi eſt æquum nulla in re, niſi hac tribuaria; non intelligo, quamobrem ſenatus hoc uno in genere tribus edi voluerit ab accuſatore, neque eandem editionem tranſtulerit in cæteras cauſas: de ipſo denique ambitu, de rejectione fieri voluerit judicium alternorum; cumque nullum genus acerbitatis prætermitteret, hoc tamen unum prætereundum putarit.

Quid? hujus rei obſcura cauſa eſt? an et agitata, cum iſta in ſenatu res agebatur, et diſputata heſterno die copioſius a Q. Hortenſio? cui tum eſt ſenatus aſſenſus. Hoc igitur ſenſimus: cujuſcunque tribus largitor eſſet, et per conſenſionem magiſtratuum, quæ honeſte ſodalitas nominaretur, quam quiſque tribum turpi largitione corrumperet, eum maxime iis hominibus, qui ejus tribus eſſent, eſſe notum. Ita putavit ſenatus, cum reo tribus ederentur eæ, quas is largitione devinctas haberet, eoſdem fore teſtes et judices. Acerbum omnino genus judicii: ſed tamen, ſi vel ſua, vel ea, quæ maxime eſſet cuique conjuncta, tribus ederetur, vix recuſandum.

XVI. Tu autem, Laterenſis, quas tribus edidiſti? Terentinam,

credo. Fuit id æquum, et certe expectatum eſt, et fuit dignum conſtantia tua: cujus tu tribus venditorem, et corruptorem, et ſequeſtrem, Plancium fuiſſe clamitas; eam tribum profecto, ſeveriſſimorum præſertim hominum et graviſſimorum, edere debuiſti. At Voltiniam: libet enim tibi neſcio quid etiam de illa tribu criminari: hanc igitur ipſam cur non edidiſti? Quid Plancio cum Lemonia? quid cum Veientina? quid cum Cruſtumina? nam Metiam, non quæ judicaret, ſed quæ rejiceretur, eſſe voluiſti. Dubitatis igitur, Judices, quin vos M. Laterenſis ſuo judicio, non ad ſententiam legis, ſed ad ſuam ſpem aliquam, de civitate delegerit? Dubitatis, quin, eas tribus, in quibus magnas neceſſitudines habet Plancius, cum ille non ediderit, judicarit officiis ab hoc obſervatas, non largitione? Quid enim poteſt dicere, cur iſta editio non ſummam habeat acerbitatem, remota ratione illa, quam in decernendo ſecuti ſumus?

Tu deligas ex omni populo aut amicos tuos, aut inimicos meos, aut denique eos, quos inexorabiles, quos inhumanos, quos crudeles exiſtimes? Tu, me ignaro, nec-opinante, inſcio, notes et tuos et tuorum neceſſarios, vel inimicos meos, vel etiam defenſorum meorum? eodemque adjungas, quos natura putes aſperos, atque omnibus iniquos? deinde effundas repente, ut ante conſeſſum eorum judicum videam, quam potuerim, qui eſſent futuri, ſuſpicari? apud eoſque me, ne quinque quidem rejectis, quod in proximo reo de conſilii ſententia conſtitutum eſt, cogas cauſam de fortunis omnibus dicere? Non enim, ſi aut Plancius ita vixit, ut offenderet ſciens neminem, aut tu ita erraſti, ut eos ederes imprudens, ut nos, invito te, tamen ad judices, non ad carnifices, veniremus, idcirco iſta editio per ſe non acerba eſt.

XVII. An vero nuper clariſſimi cives nomen editi judicis non tulerunt, cum ex CXXV judicibus, principibus equeſtris ordinis, quinque et LXX reus rejiceret, quinquaginta referret, omniaque potius permiſcuerunt, quam ei legi conditionique parerent: nos neque ex delectis judicibus, ſed ex omni populo, neque editos ad

rejiciendum, ſed ab accuſatore conſtitutos, judices ita feremus, ut neminem rejiciamus? Neque ego nunc legis iniquitatem queror, ſed factum tuum a ſententia legis doceo diſcrepare: et illud acerbum judicium, ſi, quemadmodum ſenatus cenſuit, populuſque juſſit, ita feciſſes, ut in hunc et ſuam et ab hoc obſervatas tribus ederes; non modo non quererer, ſed hunc, judicibus editis, qui teſtes iidem eſſe poſſent, abſolutum putarem: neque nunc multo ſecus exiſtimo. Cum enim has tribus edidiſti, ignotis te judicibus uti malle, quam notis, indicaviſti: fugiſti ſententiam legis; æquitatem omnem rejeciſti; in tenebris, quam in luce, cauſam verſari maluiſti.

Voltinia tribus ab hoc corrupta: Terentinam habuerat venalem. Quid diceret apud Voltinienſes, aut tribules ſuos, judices? immo vero tu quid diceres? quem judicem ex illis aut tacitum teſtem haberes, aut vero etiam excitares? Etenim, ſi reus tribus ederet, Voltiniam fortaſſe Plancius, propter vicinitatem ac neceſſitudinem ſuam, non edidiſſet. Et, ſi quæſitor edendus fuiſſet, quem tandem potius, quam hunc C. Alſium, quem habet, cui notiſſimus eſſe debet, vicinum, tribulem, graviſſimum hominem juſtiſſimumque, edidiſſet? cujus quidem æquitas, et meæ ſimilis voluntas erga Cn. Plancii ſalutem, quam ille ſine ulla cupiditatis ſuſpicione præ ſe fert, facile declarat, non fuiſſe fugiendos tribules huic judices, cui quæſitorem tribulem exoptandum fuiſſe videatis.

XVIII. Neque ego nunc conſilium reprehendo tuum, quod non eas tribus, quibus hic maxime notus erat, edideris, ſed a te doceo conſilium non ſervatum ſenatus. Etenim quis te tum audiret illorum? aut quid diceres? Sequeſtremne Plancium? reſpuerent aures, nemo agnoſceret, repudiaretur. An gratioſum? illi libenter audirent: nos non timide confiteremur. Noli enim putare, Laterenſis, legibus iſtis, quas ſenatus de ambitu ſancire voluerit, id eſſe actum, ut ſuffragatio, ut obſervantia, ut gratia tolleretur: ſemper fuerunt boni viri, qui apud tribules ſuos gratioſi eſſe vellent.

Neque vero tam durus in plebem noſter ordo fuit, ut eam coli noſtra modica liberalitate noluerit: neque hoc liberis noſtris interdicendum eſt, ne obſervent tribules ſuos, ne diligant, ne reficere neceſſariis ſuis ſuam tribum poſſint, ne par ab iis munus in ſua petitione reſpectent: hæc enim plena ſunt officii, plena obſervantiæ, plena etiam antiquitatis. Iſto in genere et fuimus ipſi, cum ambitionis noſtræ tempora poſtulabant, et clariſſimos viros eſſe vidimus, et hodie eſſe videmus, quamplurimos gratioſos. Decuriatio tribulium, deſcriptio populi, ſuffragia largitione devincta, ſeveritatem ſenatus, et bonorum omnium vim ac dolorem, excitarunt. Hæc doce, hæc profer, huc incumbe, Laterenſis, decuriaſſe Plancium, conſcripſiſſe, ſequeſtrem fuiſſe, pronuntiaſſe, diviſiſſe; tum mirabor, te iis armis uti, quæ tibi lex dabat, noluiſſe: tribulibus enim judicibus, non modo ſeveritatem illorum, ſi iſta vera ſunt, ſed ne vultus quidem, ferre poſſemus. Hanc tu rationem cum fugeris, cumque eos judices habere nolueris, quorum in hujus delicto cum ſcientia certiſſima, tum dolor graviſſimus, eſſe debuerit; quid apud hos dices, qui abs te taciti requirunt, cur hoc ſibi oneris impoſueris, cur ſe potiſſimum delegeris, cur denique ſe divinare malueris, quam eos, qui ſcirent, judicare?

XIX. Ego Plancium, Laterenſis, et ipſum gratioſum eſſe dico, et habuiſſe in petitione multos cupidos ſui gratioſos: quos tu ſi ſodales vocas; officioſam amicitiam nomine inquinas criminoſo. Sin, quia gratioſi ſunt, accuſandos putas; noli mirari, te id, quod tua dignitas poſtularit, repudiandis gratioſorum amicitiis non eſſe aſſecutum. Jam ut ego doceo gratioſum eſſe tribulibus Plancium, quod multis benigne fecerit, pro multis ſpoponderit, in operas plurimos patris auctoritate et gratia miſerit; quod denique omnibus officiis per ſe, per patrem, per majores ſuos, totam Atinatem præfecturam comprehenderit: ſic tu doce ſequeſtrem fuiſſe, largitum eſſe, conſcripſiſſe, tribules decuriaviſſe. Quod ſi non potes; noli tollere ex ordine noſtro liberalitatem, noli maleficium putare eſſe gratiam, noli

obſervantiam ſancire pœna. Itaque hæſitantem te in hoc ſodalitiorum tribuario crimine ad communem ambitus cauſam contuliſti, in qua deſinamus aliquando, ſi videtur, vulgari et pervagata declamatione contendere. Sic enim tecum ago.

Quam tibi commodum eſt, unam tribum delige tu: doce id, quod debes, per quem ſequeſtrem, quo diviſore, corrupta ſit: ego, ſi id facere non potueris, quod, ut opinio mea fert, ne incipies quidem, per quem tulerit, docebo. Eſtne hæc vera contentio? placetne ſic agi? Non poſſum magis pedem conferre, ut aiunt, aut propius accedere. Quid taces? quid diſſimulas? quid tergiverſaris? Etiam atque etiam inſto atque urgeo, inſector, poſco, atque adeo flagito, crimen. Quamcunque tribum, inquam, delegeris, quam tulerit Plancius, tu oſtendito, ſi poteris, vitium; ego, qua ratione tulerit, docebo: nec erit hæc alia ratio Plancio, ac Laterenſi. Nam, ut quas tribus tu tuliſti, ſi jam ex te requiram, poſſis, quorum ſtudio tuleris, explicare; ſic ego hoc contendo, me tibi ipſi adverſario, cujuſcunque tribus rationem popoſceris, redditurum.

XX. Sed cur ego ſic ago? quaſi non comitiis jam ſuperioribus ſit Plancius deſignatus ædilis. Quæ comitia primum habere cœpit conſul, cum omnibus in rebus ſumma auctoritate, tum harum ipſarum legum ambitus auctor: deinde habere cœpit ſubito, præter opinionem omnium; ut ne, ſi cogitaſſet quidem quiſpiam largiri, daretur ſpatium comparandi. Vocatæ tribus: latum ſuffragium: deſcriptæ, renuntiatæ. Longe plurimum valuit Plancius: nulla largitionis nec fuit, nec eſſe potuit, ſuſpicio. An tandem una centuria prærogativa tantum habet auctoritatis, ut nemo unquam prior eam tulerit, quin renuntiatus ſit: tu aut his ipſis comitiis conſularibus, aut certe in illum annum, ædilem Plancium factum miraris, in quo non exigua pars populi, ſed univerſus populus, voluntatem ſuam declararit? cujus in honore non unius tribus pars, ſed comitia tota comitiis fuerint prærogata?

Quo quidem tempore ſi id, Laterenſis, facere voluiſſes, aut

ſi gravitatis eſſe putaſſes tuæ, quod multi nobiles ſæpe fecerunt, ut, cum minus valuiſſent ſuffragiis, quam putaſſent, poſtea, prolatis comitiis, proſternerent ſe, et populo Romano fracto animo atque humili ſupplicarent; non dubito, quin omnis ad te converſura ſe fuerit multitudo: nunquam enim nobilitas, integra præſertim atque innocens, a populo Romano ſupplex repudiata fuit. Sed, ſi tibi gravitas tua, et magnitudo animi, pluris fuit, ſicut eſſe debuit, quam ædilitas; noli, cum habeas id, quod malueris, deſiderare id, quod minoris putaris. Equidem primum, ut honore dignus eſſem, maxime ſemper laboravi: ſecundo, ut exiſtimarer: tertium mihi fuit illud, quod plerisque primum eſt, ipſe honos: qui iis denique debet eſſe jucundus, quorum dignitati populus Romanus teſtimonium, non beneficium ambitioni, dedit.

XXI. Quæris etiam, Laterenſis, quid imaginibus tuis, quid ornatiſſimo atque optimo viro, patri tuo, reſpondeas mortuo. Noli iſta meditari: atque illud cave potius, ne tua iſta querela, dolorque nimius, ab illis ſapientiſſimis viris reprehendatur. Vidit enim pater tuus, Appium Claudium, nobiliſſimum hominem, vivo patre ſuo, potentiſſimo et clariſſimo cive, C. Claudio, ædilem non eſſe factum, et eundem ſine repulſa factum eſſe conſulem: vidit, hominem ſibi maxime conjunctum, egregium virum, L. Volcatium; vidit, M. Piſonem, in iſta ædilitate offenſiuncula accepta, ſummos a populo Romano eſſe honores adeptos. Avus vero tuus et P. Naſicæ tibi ædilitiam prædicaret repulſam, quo cive neminem ego ſtatuo in hac republica fortiorem; et C. Marii, qui, duabus ædilitatis acceptis repulſis, ſepties conſul eſt factus; et L. Cæſaris, Cn. Octavii, M. Tullii, quos omnes ſcimus, ædilitate præteritos, conſules eſſe factos.

Sed quid ego ædilitias repulſas colligo? quæ ſæpe ejuſmodi habitæ ſunt, ut iis, qui præteriti eſſent, benigne a populo factum videretur. Tribunus militum L. Philippus, ſumma nobilitate et eloquentia; quæſtor C. Cælius, clariſſimus ac fortiſſimus

adoleſcens; tribuni plebis P. Rutilius Rufus, C. Fimbria, C. Caſſius, Cn. Oreſtes, facti non ſunt: quos tamen omnes conſules factos ſcimus eſſe. Quæ tibi ultro pater et majores tui non conſolandi tui gratia dicerent, neque vero quo te liberent aliqua culpa, quam tu vereris, ne a te ſuſcepta videatur; ſed, ut te ad curſum iſtum tenendum, quem a prima ætate ſuſcepiſti, cohortentur. Nihil eſt enim, mihi crede, Laterenſis, de te detractum: detractum dico? ſi mehercules vere, quod accidit, interpretari velis, eſt aliquid etiam de virtute ſignificatum tua.

XXII. Noli enim exiſtimare, non magnum quendam motum fuiſſe illius petitionis tuæ, de qua ne aliquid jurares, deſtitiſti. Denuntiaſti, homo adoleſcens, quid de ſumma reipublicæ ſentires: fortius tu quidem, quam nonnulli defuncti honoribus, ſed apertius, quam vel ambitionis, vel ætatis tuæ, ratio poſtulabat. Quamobrem in diſſentiente populo noli putare nullos fuiſſe, quorum animos tuus ille fortis animus offenderet: qui te incautum fortaſſe nunc tuo loco demovere potuerunt, providentem ante, et præcaventem, nunquam certe movebunt.

An te illa argumenta duxerunt? Dubitabitis, inquit, quin coitio facta ſit, cum tribus pleraſque cum Plotio tulerit Plancius? An una fieri potuerunt, ſi una tribus non tuliſſent? At nonnullas punctis pene totidem. Quippe cum facti jam prope ſuperioribus comitiis, declaratique, veniſſent. Quanquam ne id quidem ſuſpicionem coitionis habuerit; neque enim unquam majores noſtri ſortitionem conſtituiſſent ædilitiam, niſi viderent accidere poſſe, ut competitores pares ſuffragiis eſſent.

Et ais, prioribus comitiis Anienſem a Plotio, Terentinam a Plancio, tibi eſſe conceſſam; nunc ab utroque eas avulſas, ne in anguſtum venirent. Quam convenit, nondum cognita populi voluntate, hos, quos jam tum conjunctos fuiſſe dicis, jacturam ſuarum tribuum, quo vos adjuvaremini, feciſſe; eoſdem, cum jam eſſent experti, quid valerent, reſtrictos et tenaces fuiſſe? Etenim verebantur, credo, anguſtias: quaſi res in contentionem,

aut in diſcrimen aliquod, poſſet venire. Sed tamen tu an Plotium, virum ornatiſſimum, in idem crimen vocandum judicas? an dicis, eum te arripuiſſe, a quo non ſis rogatus? Nam, quod queſtus es, plures te teſtes habere de Voltinia, quam quot in ea tribu puncta tuleris; indicas, aut eos teſtes te adducere, qui, quia nummos acceperint, te præterierint; aut, te ne gratuita quidem eorum ſuffragia tuliſſe.

XXIII. Illud vero crimen de nummis, quos in circo Flaminio deprehenſos eſſe dixiſti, caluit re recenti; nunc in cauſa refrixit: neque enim, qui illi nummi fuerint, nec, quæ tribus, nec, qui diviſor, oſtenderis. Atque is quidem eductus ad conſules, qui tum in crimen vocabatur, ſe inique a tuis jactatum graviter querebatur: qui, ſi erat diviſor, præſertim ejus, quem tu habebas reum, cur abs te reus non eſt factus? cur non ejus damnatione aliquid ad hoc judicium præjudicii comparaſti? Sed neque tu habes hæc, neque eis confidis: alia re ratio, alia cogitatio, ad ſpem hujus opprimendi excitavit. Magnæ ſunt in te opes: late patet gratia: multi amici, multi cupidi tui, multi fautores laudis tuæ: multi huic invident: multis etiam pater, optimus vir, nimium retinens equeſtris juris et libertatis videtur: multi etiam communes inimici reorum omnium: qui ita ſemper teſtimonium de ambitu dicunt, quaſi aut moveant animos judicum ſuis teſtimoniis, aut gratum populo Romano ſit, aut ab eo facilius ob eam cauſam dignitatem, quam volunt, conſequantur.

Quibuſcum me, Judices, pugnantem meo more priſtino non videbitis: non quo mihi fas ſit quidquam defugere, quod ſalus Plancii poſtulet: ſed quia neque neceſſe eſt, me id perſequi voce, quod vos mente videatis; et quod ita de me meriti ſunt illi ipſi, quos ego teſtes video paratos, ut eorum reprehenſionem vos veſtræ prudentiæ aſſumere, meæ modeſtiæ remittere, debeatis. Illud unum vos magnopere oro atque obſecro, Judices, cum hujus, quem defendo, tum communis periculi cauſa, ne fictis auditionibus, ne diſſeminato diſperſoque ſermoni, fortunas innocentium ſubjiciendas putetis.

Multi amici accuſatoris, nonnulli etiam noſtri iniqui, multi communes obtrectatores, atque omnium invidi, multa finxerunt. Nihil eſt autem tam volucre, quam maledictum; nihil facilius emittitur, nihil citius excipitur, nihil latius diſſipatur. Neque ego, ſi fontem maledicti reperietis, ut aut negligatis, aut diſſimuletis, unquam poſtulabo: ſed, ſi quid ſine capite manabit, aut ſi quid erit ejuſmodi, ut non extet auctor, qui audierit; aut ita negligens vobis eſſe videbitur, ut, unde audierit, oblitus ſit; aut ita levem habebit auctorem, ut memoria dignum non putarit: hujus illa vox vulgaris, *audivi*, ne quid reo innocenti noceat, oramus.

XXIV. Sed venio jam ad L. Caſſium, familiarem meum, cujus ex oratione ne illum quidem Juventium tecum expoſtulavi: quem ille, omni et virtute et humanitate ornatus adoleſcens, primum de plebe ædilem curulem factum eſſe dixit. In quo, Caſſi, ſi ita tibi reſpondeam, neſciſſe id populum Romanum, neque fuiſſe qui id nobis narraret, præſertim mortuo Longino; non, ut opinor, admirere, cum ego ipſe, non abhorrens a ſtudio antiquitatis, me hic id ex te primum audiſſe confitear. Et, quoniam tua fuit perelegans ac perſubtilis oratio, digna equitis Romani vel ſtudio, vel pudore; quoniamque ſic ab his es auditus, ut magnus honos et ingenio et humanitati tuæ tribueretur: reſpondebo ad ea, quæ dixiſti; quæ pleraque de ipſo me fuerunt: in quibus ipſi aculei, ſi quos habuiſti in me reprehendendo, tamen mihi non ingrati acciderunt.

Quæſiſti, utrum mihi putarem, equitis Romani filio, faciliorem fuiſſe ad adipiſcendos honores viam, an futuram eſſe filio meo, qui eſſet familia conſulari. Ego vero, quanquam illi omnia malo, quam mihi; tamen illi honorum aditus nunquam faciliores optavi, quam mihi fuerunt. Quin etiam, ne forte ille ſibi me potius peperiſſe jam honores, quam iter demonſtraſſe adipiſcendorum, putet; hæc illi ſoleo præcipere, quanquam ad præcepta ætas non eſt gnati, quæ ille a Jove ortus ſuis præcipit filiis:

Vigilandum eſt ſemper: multæ inſidiæ ſunt bonis.

Noſtis cætera:

Non te id quod multi invideant —

Quæ ſcripſit gravis ille et ingenioſus poeta: ſcripſit, non ut illos regios pueros, qui jam nuſquam erant, ſed ut nos, et noſtros liberos, ad laborem et laudem excitaret. Quæris, quid potuerit amplius aſſequi Plancius, ſi Cn. Scipionis fuiſſet filius. Magis ædilis fieri non potuiſſet; ſed hoc præſtare, quod ei minus invideretur. Etenim honorum gradus ſummis hominibus et infimis ſunt pares; gloriæ diſpares.

XXV. Quis noſtrum ſe dicit M'. Curio, quis C. Fabricio, quis P. Duellio, parem? quis Atilio Calatino? quis Cn. et P. Scipionibus? quis Africano, Marcello, Maximo? Tamen eoſdem ſumus honorum gradus, quos illi, aſſecuti. Eſt enim in virtute multis aſcenſus; ut is gloria maxime excellat, qui virtute plurimum præſtet. Honorum populi finis eſt conſulatus; quem magiſtratum jam octingenti fere conſecuti ſunt: horum, ſi diligenter quæras, vix decimam partem reperias gloria dignam. Sed nemo unquam ſic egit, ut tu: Cur iſte ſit conſul? quid potuit amplius, ſi L. Brutus eſſet, qui civitatem dominatu regio liberavit? Honore nihil amplius, laude multum. Sic igitur Plancius nihilominus quæſtor eſt factus, et tribunus plebis, et ædilis, quam ſi eſſet ſummo loco natus: ſed hæc, pari loco orti, ſunt innumerabiles alii conſecuti.

Profers triumphos Tib. Gracchi et C. Marii; et quæris, quid ſimile in Plancio. Quaſi vero iſti, quos commemoras, propterea magis laude fuerint digni, quod triumpharunt, et non, quia commiſſi ſunt iis magiſtratus, in quibus re bene geſta triumpharent. Rogas, quæ caſtra viderit: qui et miles in Creta, Metello hoc imperatore, et tribunus in Macedonia militum fuerit, et quæſtor tantum ex re militari detraxerit temporis, quantum in me cuſtodiendum transferre maluerit.

Quæris, num diſertus? Immo, id quod ſecundum eſt, ne ſibi quidem videtur. Num jurisconſultus? Quaſi quiſquam ſit, qui ſibi hunc falſum de jure reſpondiſſe dicat. Omnes enim

iſtiuſmodi artes in iis reprehenduntur, qui, cum profeſſi fuerint, ſatisfacere non poſſunt; non in iis, qui abfuiſſe ab his ſtudiis confitentur. Virtus, probitas, integritas in candidato, non linguæ volubilitas, non ars, non ſcientia, requiri ſolet. Ut nos in mancipiis parandis, quamvis frugi hominem ſi pro fabro aut pro textore emimus, ferre moleſte ſolemus, ſi eas artes, quas in emendo ſecuti ſumus, forte neſciverit; ſin autem emimus, quem villicum imponeremus, quem pecori præficeremus, nihil in eo niſi frugalitatem, laborem, vigilantiam, eſſe curamus: ſic populus Romanus deligit magiſtratus, quaſi reipublicæ villicos: in quibus ſi qua præterea eſt ars, facile patitur; ſin minus, virtute eorum et innocentia contentus eſt. Quotus enim quiſque diſertus? quotus quiſque juris peritus eſt? ut eos numeres, qui volunt eſſe. Quod ſi præterea honore dignus nemo, quidnam tot optimis et ornatiſſimis civibus eſt futurum?

XXVI. Jubes Plancium de vitiis Laterenſis dicere. Nihil poteſt, niſi eum nimis in ſe iracundum putabis fuiſſe. Idem effers Laterenſem laudibus. Facile patior, id te agere multis verbis, quod ad judicium non pertineat; et id te accuſantem tamdiu dicere, quod ego defenſor ſine periculo poſſim confiteri. Atqui non modo confiteor ſumma in Laterenſe ornamenta eſſe; ſed te etiam reprehendo, quod ea non enumeres, alia quædam inania et levia conquiras. Præneſte feciſſe ludos. Quid? alii quæſtores nonne fecerunt? Cyrenis liberalem in publicanos, juſtum in ſocios, fuiſſe. Quis negat? ſed ita multa Romæ geruntur, ut vix ea, quæ fiunt in provinciis, audiantur.

Non vereor, ne mihi aliquid, Judices, videar arrogaſſe, ſi de quæſtura mea dixero. Quamvis enim illa floruerit, tamen eum me poſtea fuiſſe in maximis rebus arbitror, ut non ita mihi multum ſit ex quæſturæ laude repetendum: ſed tamen non vereor, ne quis audeat dicere, ullius in Sicilia quæſturam aut gratiorem aut clariorem fuiſſe. Vere mehercules hoc dicam: ſic tum exiſtimabam, nihil homines aliud Romæ, niſi de quæſtura mea, loqui. Frumenti in ſumma caritate maximum numerum

miſeram: negotiatoribus comis, mercatoribus juſtus, municipibus liberalis, ſociis abſtinens, omnibus eram viſus in omni officio diligentiſſimus. Excogitati quidam erant a Siculis honores inauditi.

Itaque hac ſpe decedebam, ut mihi populum Romanum ultro omnia delaturum putarem. At ego, cum caſu diebus iis, itineris faciendi cauſa, decedens e provincia, Puteolos forte veniſſem, cum plurimi et lautiſſimi ſolent eſſe in iis locis; concidi pene, Judices, cum ex me quidam quæſiſſet, quo die Roma exiſſem, et num quid in ea eſſet novi. Cui cum reſpondiſſem, me a provincia decedere; Etiam mehercules, inquit, ut opinor, ex Africa.

XXVII. Huic ego jam ſtomachans faſtidioſe, Immo ex Sicilia, inquam. Tum quidam, quaſi qui omnia ſciret, Quid? tu neſcis, inquit, hunc Syracuſis quæſtorem fuiſſe? Quid multa? deſtiti ſtomachari, et me unum ex iis feci, qui ad aquas veniſſent. Sed ea res, Judices, haud ſcio an plus mihi profuerit, quam ſi mihi tum eſſent omnes congratulati. Nam, poſteaquam ſenſi, populum Romanum aures hebetiores, oculos acres atque acutos, habere; deſtiti, quid de me audituri eſſent homines, cogitare: feci, ut poſtea quotidie me præſentem viderent: habitavi in oculis: preſſi forum: neminem a congreſſu meo neque janitor meus, neque ſomnus, abſterruit. Ecquid ego dicam de occupatis meis temporibus, cui fuerit ne otium quidem unquam otioſum? Nam, quas tu commemoras, Caſſi, legere te ſolere orationes, cum otioſus ſis, has ego ſcripſi ludis et feriis; ne omnino unquam eſſem otioſus. Etenim M. Catonis illud, quod in principio ſcripſit Originum ſuarum, ſemper magnificum et præclarum putavi, *Clarorum virorum, atque magnorum, non minus otii, quam negotii, rationem extare oportere.* Ita, ſi quam habeo laudem, quæ quanta ſit neſcio, parta Romæ eſt, quæſita in foro: meaque privata conſilia publici quoque caſus comprobaverunt, ut etiam ſumma reſpublica mihi domi fuerit gerenda, et urbs in urbe ſervanda.

Eadem igitur, Caſſi, via munita Laterenſi eſt, idem virtutis curſus ad gloriam: hoc facilior fortaſſe, quod ego huc a me ortus, et per me nixus, aſcendi; iſtius egregia virtus adjuvabitur commendatione majorum. Sed, ut redeam ad Plancium, nunquam ex urbe abfuit, niſi forte, lege, neceſſitate. Non valuit rebus iiſdem, quibus fortaſſe nonnulli; at valuit aſſiduitate, at valuit obſervandis amicis, valuit liberalitate: fuit in oculis: petivit: ea eſt uſus ratione, qua, minima invidia, novi homines plurimi eoſdem honores conſecuti ſunt.

XXVIII. Nam, quod ais, Caſſi, non plus me Plancio debere, quam bonis omnibus, quod iis æque mea ſalus cara fuerit; ego me debere bonis omnibus fateor. Sed etiam hi, quibus ego debeo, boni viri et cives, ædilitiis comitiis, aliquid meo ſe nomine debere Plancio dicebant. Verum fac me multis debere, et in iis Plancio: utrum igitur me conturbare oportet; an cæteris, cum cujuſque dies venerit, hoc nomen, quod urget, nunc, cum petitur, diſſolvere? Quanquam diſſimilis eſt pecuniæ debitio, et gratiæ. Nam, qui pecuniam diſſolvit, ſtatim non habet id, quod reddidit; qui autem debet, æs retinet alienum: gratiam autem, et qui refert, habet; et, qui habet, in eo ipſo quod habet, refert. Neque ego nunc Plancio deſinam debere, ſi hoc ſolvero; nec minus ei redderem voluntate ipſa, ſi hoc moleſtiæ non accidiſſet.

Quæris a me, Caſſi, quid pro fratre meo, qui mihi eſt cariſſimus, quid pro meis liberis, quibus nihil poteſt eſſe jucundius, amplius, quam pro Plancio facio, facere poſſim; nec vides, iſtorum ipſorum caritate ad hujus ſalutem defendendam maxime ſtimulari me, atque excitari. Nam neque illis hujus ſalute, a quo meam ſciunt eſſe defenſam, quidquam eſt optatius; et ego ipſe nunquam illos aſpicio, quin per hunc me his conſervatum eſſe meminerim, hujuſque meriti in me recorder.

Opimium damnatum eſſe commemoras, ſervatorem ipſum reipublicæ: Calidium adjungis, cujus lege Q. Metellus in civitatem ſit reſtitutus: reprehendis meas pro Plancio preces, quod nec Opimius ſuo nomine liberatus ſit, nec Q. Metelli Calidius.

XXIX. De Calidio tibi tantum reſpondeo, quod ipſe vidi: Q. Metellum Pium, conſulem, prætoriis comitiis, petente Q. Calidio, populo Romano ſupplicaſſe, cum quidem non dubitaret, et conſul, et homo nobiliſſimus, patronum illum eſſe ſuum, et familiæ ſuæ nobiliſſimæ, dicere. Quo loco quæro ex te, num id in judicio Calidii putes, quod ego in Plancii facio, aut Metellum Pium, ſi Romæ eſſe potuiſſet, aut patrem ejus, ſi vixiſſet, non fuiſſe facturum. Nam Opimii quidem calamitas utinam ex hominum memoria poſſet evelli! Vulnus illud reipublicæ, dedecus hujus imperii, turpitudo populi Romani, non judicium, putandum eſt. Quam enim illi judices, ſi judices, et non parricidæ patriæ, nominandi ſunt, graviorem potuerunt reipublicæ infligere ſecurim, quam, cum illum e civitate ejecerunt, qui prætor finitimo, conſul domeſtico bello, rempublicam liberarat?

At enim nimis ego magnum beneficium Plancio facio, et, ut ais, id verbis exaggero. Quaſi vero me tuo arbitratu, et non meo, gratum eſſe oporteat. Quod iſtius tantum meritum, inquit? an quia te non jugulavit? Immo vero, quia jugulari paſſus non eſt. Quo quidem tu loco, Caſſi, etiam purgaſti inimicos meos, meæque vitæ nullas ab illis inſidias fuiſſe dixiſti. Poſuit hoc idem Laterenſis. Quamobrem de iſto paulo poſt plura dicam: de te tantum requiro, utrum putes odium in me mediocre inimicorum fuiſſe. Quod fuit ullorum tantum? Requiro, utrum putes odium unquam barbarorum tam immane ac tam crudele in hoſtem: an fuiſſe in iis aliquem aut famæ metum, aut pœnæ, quorum vidiſti toto illo anno ferrum in foro, flammam in delubris, vim in tota urbe, verſari? Niſi forte exiſtimas, eos idcirco vitæ meæ peperciſſe, quod de reditu meo non timerent. Et quemquam putas fuiſſe tam excordem, qui, vivis his, ſtante urbe et curia, rediturum me, ſi viverem, non putaret? Quamobrem non debet is homo, et is civis, prædicare, vitam meam, quæ fidelitate amicorum conſervata ſit, inimicorum modeſtia non eſſe appetitam.

XXX. Reſpondebo tibi nunc, Laterenſis, minus fortaſſe

vehementer, quam abs te ſum provocatus; ſed profecto nec conſiderate minus, nec minus amice. Nam primum illud fuit aſperius, me, quæ de Plancio dicerem, mentiri, et temporis cauſa fingere. Scilicet homo ſapiens excogitavi, quamobrem viderer maximis beneficii vinculis obſtrictus, cum liber eſſem et ſolutus. Quid enim? mihi ad defendendum Plancium parum multæ, parum juſtæ neceſſitudines erant familiaritatis, vicinitatis, patris amicitiæ? Quæ ſi non eſſent, vererer, credo, ne turpiter facerem, ſi hoc ſplendore et hac dignitate hominem defenderem: fingenda fuit mihi videlicet cauſa peracuta, ut ei, quem mihi debere oporteret, ego me omnia debere dicerem. At id etiam gregarii milites faciunt inviti, ut coronam dent civicam, et ſe ab aliquo ſervatos eſſe fateantur: non quo turpe ſit, protectum in acie, hoſtium manibus eripi; nam id accidere, niſi forti viro, et pugnanti cominus, non poteſt: ſed onus beneficii reformidant, quod permagnum eſt alieno debere idem, quod parenti.

Ego, cum cæteri vera beneficia, etiam minora, diſſimulent, ne obligati eſſe videantur; eo me beneficio obſtrictum eſſe ementiar, cui ne referri quidem gratia poſſe videatur? An hoc tu, Laterenſis, ignoras? qui, cum mihi eſſes amiciſſimus; cum vel periculum vitæ tuæ mecum ſociare voluiſſes; cum me in illo triſti et acerbo luctu, atque diſceſſu, non lacrymis ſolum tuis, ſed animo, corpore, copiis, proſecutus eſſes; cum meos liberos et uxorem, me abſente, tuis opibus auxilioque defendiſſes: ſic mecum ſemper egiſti, te mihi remittere atque concedere, ut omne ſtudium meum in Cn. Plancii honorem conſumerem, quod ejus in me meritum tibi etiam ipſi gratum eſſe dicebas.

Nihil autem me novi, nihil temporis cauſa, dicere, nonne etiam illa teſtis eſt oratio, quæ eſt a me prima habita in ſenatu? in qua cum perpaucis nominatim egiſſem gratias, quod omnes enumerari nullo modo poſſent, ſcelus autem eſſet quemquam præteriri; ſtatuiſſemque eos ſolum nominare, qui cauſæ noſtræ duces, et quaſi ſigniferi, fuiſſent: in his Plancio gratias

egi. Recitetur oratio, quæ propter ejus magnitudinem dicta de ſcripto eſt; in qua ego homo aſtutus ei me dedebam, cui nihil magnopere deberem, et hujus tanti officii ſervitutem aſtringebam teſtimonio ſempiterno. Nolo cætera, quæ a me mandata ſunt literis, recitare: prætermitto illa, ne aut proferre videar ad tempus, aut eo genere uti literarum, quod meis ſtudiis aptius, quam conſuetudini judiciorum, eſſe videatur.

XXXI. Atque etiam clamitas, Laterenſis: *Quouſque iſta dicis? nihil in Ciſpio profeciſti: abſolutæ jam ſunt preces tuæ.* De Ciſpio mihine tu objicies, quem ego de me bene meritum quia te teſte cognoveram, te eodem auctore defendi? et ei dices, *Quouſque*, quem negas, quod pro Ciſpio contenderit, impetrare potuiſſe? Nam iſtius verbi, *Quouſque*, hæc poterat eſſe invidia: Datus eſt tibi ille, condonatus ille: non facis finem: ferre non poſſumus. Ei quidem, qui pro uno laborarit, et ipſum id non obtinuerit, dici, *Quouſque*, irridentis magis eſt, quam reprehendentis. Niſi forte ego unus ita me geſſi in judiciis; ita et cum his et inter hos vixi; is in cauſis patronus, is in republica civis et ſum, et ſemper fui, ſolus ut a te conſtituar, qui nihil a judicibus debeam unquam impetrare.

Et mihi lacrymulam Ciſpiani judicii objectas. Sic enim dixiſti: *Vidi ego tuam lacrymulam.* Vide, quam me verbi tui pœniteat: non modo lacrymulam, ſed multas lacrymas, et fletum cum ſingultu, videre potuiſti. An ego, qui meorum lacrymis, me abſente, commotus, ſimultates, quas mecum habebat, depoſuiſſet, meæque ſalutis non modo non oppugnator, ut inimici mei putarant, ſed etiam defenſor, fuiſſet; hujus in periculo non dolorem meum ſignificarem? Tu autem, Laterenſis, qui tum lacrymas meas gratas eſſe dicebas, nunc eaſdem vis invidioſas videri.

XXXII. Negas tribunatum Plancii quidquam attuliſſe adjumenti dignitati meæ. Atque hoc loco, quod veriſſime facere potes, L. Racilii, fortiſſimi et conſtantiſſimi viri, divina in me merita commemoras: cui quidem ego, ſicut in Plancio, nunquam

diſſimulavi me plurimum debere, ſemperque præ me feram: nullas enim ſibi ille neque contentiones, neque inimicitias, neque vitæ dimicationes, nec pro republica, nec pro me, defugiendas putavit. Atque utinam, quam ego ſum in illum gratus, tam licuiſſet per hominum vim, et injuriam populi Romani, ei gratiam referri! Sed, ſi non eadem contendit in tribunatu Plancius; exiſtimare debes, non huic voluntatem defuiſſe, ſed me, cum jam Plancio deberem, Racilii beneficiis fuiſſe contentum.

An vero putas, judices idcirco minus mea cauſa facturos, quod me eſſe gratum crimineris? An, cum populus Romanus illo ſenatus-conſulto, quod in monumento Marii factum eſt, quo mea ſalus omnium eſt gentibus commendata, uni Cn. Plancio gratias egerit, (unus enim fuit de magiſtratibus defenſor ſalutis meæ, cui ſenatus pro me gratias agendas putavit) ei ego a me referendam gratiam non putem? Atqui, eum cum vides, quo me tandem animo in te putas eſſe, Laterenſis? ullum eſſe tantum periculum, tantum laborem, tantam contentionem, quam ego non modo pro ſalute tua, ſed etiam pro dignitate, defugerem? Quo quidem etiam magis ſum, non dicam miſer, (nam hoc quidem abhorret a virtute verbum) ſed certe exercitus: non quia multis debeo; leve enim onus beneficii gratia: ſed quia ſæpe concurrit propter aliquorum de me meritorum inter ipſos contentiones, ut eodem tempore in omnes verear ne vix poſſim gratus videri. Sed ego hoc meis ponderibus examinabo, non ſolum quid cuique debeam, ſed etiam quid cujuſque interſit, et quid a me cujuſque tempus poſcat.

XXXIII. Agitur ſtudium tuum, vel etiam, ſi vis, exiſtimatio, laus, ædilitas: at Cn. Plancii ſalus, patria, fortunæ. Salvum tu me eſſe cupiſti: hic fecit etiam, ut eſſe poſſem. Diſtineor tamen et divellor dolore, et in cauſa diſpari offendi te a me doleo: ſed, medius fidius, multo citius meam ſalutem pro te objecero, quam Cn. Plancii ſalutem tradidero contentioni tuæ. Etenim, Judices, cum omnibus virtutibus me affectum eſſe cupiam; tamen nihil eſt, quod malim, quam me et gratum eſſe, et

videri : hæc eſt enim una virtus non ſolum maxima, ſed etiam mater virtutum omnium reliquarum. Quid eſt pietas, niſi voluntas grata in parentes? qui ſunt boni cives, qui belli, qui domi de patria bene merentes, niſi qui patriæ beneficia meminerunt? qui ſancti, qui religionum colentes, niſi qui meritam Diis immortalibus gratiam juſtis honoribus, et memori mente, perſolvunt? Quæ poteſt eſſe jucunditas vitæ, ſublatis amicitiis? quæ porro amicitia poteſt eſſe inter ingratos?

Quis eſt noſtrum liberaliter educatus, cui non educatores, cui non magiſtri ſui atque doctores, cui non locus ille mutus, ubi ipſe alitus aut doctus eſt, cum grata recordatione in mente verſetur? Cujus opes tantæ eſſe poſſunt, aut unquam fuerunt, quæ ſine multorum amicorum officiis ſtare poſſint? quæ certe, ſublata memoria et gratia, nulla extare poſſunt. Equidem nihil tam proprium hominis exiſtimo, quam non modo beneficio, ſed etiam benevolentiæ ſignificatione, alligari; nihil porro tam inhumanum, tam immane, tam ferum, quam committere, ut beneficio non dicam indignus, ſed victus eſſe, videare.

Quæ cum ita ſint, jam ſuccumbam, Laterenſis, iſti tuæ orationi; in eo ipſo, in quo nihil poteſt eſſe nimium, quoniam ita tu vis, nimium me gratum eſſe concedam: petamque a vobis, Judices, ut eum beneficio complectamini, quem qui reprehendit, in eo reprehendit, quod gratum præter modum dicat eſſe. Neque enim ad negligendam meam gratiam debet valere, quod dixit idem, vos nec nocentes nec litigioſos eſſe, quo minus me apud vos valere oporteret. Quaſi vero in amicitia mea non hæc præſidia (ſi qua forte ſunt in me) parata ſemper amicis eſſe maluerim, quam neceſſaria. Etenim ego de me tantum audeo dicere, amicitiam meam voluptati pluribus, quam præſidio, fuiſſe: meque vehementer vitæ meæ pœniteret, ſi in mea familiaritate locus eſſet nemini, niſi litigioſo aut nocenti.

XXXIV. Sed hoc neſcio quomodo frequenter in me congeſſiſti, ſaneque in eo creber fuiſti, te idcirco in ludos cauſam

conjicere noluiſſe, ne ego mea conſuetudine aliquid de thenſis miſericordiæ cauſa dicerem; quod in aliis ædilibus ante feciſſem. Nonnihil egiſti hoc loco: nam mihi eripuiſti ornamentum orationis meæ. Deridebor, ſi mentionem thenſarum fecero, cum tu id prædixeris: ſine thenſis autem quid potero dicere?

Hic etiam addidiſti, me idcirco mea lege ex iſto ambitu traxiſſe, ut miſerabiliores epilogos poſſem dicere. Non vobis videor cum aliquo declamatore, non cum laboris et fori diſcipulo, diſputare? Rhodi enim, inquit, non fui: me vult fuiſſe. Sed fui, inquit, (putabam in Vaccæis dicturum) bis in Bithynia. Si locus habet reprehenſionis anſam aliquam, neſcio cur ſeveriorem Nicæam putes, quam Rhodum: ſi ſpectanda cauſa eſt; et tu in Bithynia ſumma cum dignitate fuiſti, et ego Rhodi non minore.

Nam, quod in eo me reprehendiſti, quod nimium multos defenderim; utinam et tu, qui potes, et cæteri, qui defugiunt, vellent me labore hoc levare! Sed fit veſtra diligentia, qui in cauſis ponderandis omnes fere repudiatis, ut ad nos pleræque confluant, qui miſeris et laborantibus nihil negare poſſumus.

Admonuiſti etiam, quod in Creta fuiſſes, dictum aliquod in petitione tua dici potuiſſe; me id perdidiſſe. Uter igitur noſtrum eſt cupidior dicti? Egone, qui, quod dici potuit, non dixerim; an tu, qui etiam ipſe in te dixeris? Te aiebas de tuis rebus geſtis nullas literas miſiſſe, quod mihi meæ, quas ad aliquem miſiſſem, obfuiſſent. Quas ego mihi obfuiſſe non intelligo; reipublicæ video prodeſſe potuiſſe.

XXXV. Sed ſunt hæc leviora: illa vero graviora, atque magna, quod meum diſceſſum, quem ſæpe defleras, nunc quaſi reprehendere et ſubaccuſare voluiſti: dixiſti enim, non auxilium mihi, ſed me auxilio, defuiſſe. Ego vero fateor mehercule, quod viderim mihi auxilium non deeſſe, idcirco me illi auxilio pepercisſe. Qui enim ſtatus, quod diſcrimen, quæ fuerit in republica tempeſtas illa, quis neſcit? Tribunitius me terror, an

conſularis furor, movit? Decertare mihi ferro magnum fuit cum reliquiis eorum, quos ego florentes atque integros ſine ferro viceram? Conſules poſt hominum memoriam teterrimi atque turpiſſimi, ſicut et illa principia et hi recentes rerum exitus declararunt, quorum alter exercitum perdidit, alter vendidit; emptis provinciis, a ſenatu, a republica, a bonis omnibus, defecerant. Qui exercitibus, qui armis, qui opibus plurimum poterant, cum, quid ſentirent, neſciretur; furialis illa vox, nefariis ſtupris, religioſis altaribus, effœminata, ſecum et illos et conſules facere, acerbiſſime perſonabat: egentes in locupletes, perditi in bonos, ſervi in dominos, armabantur. Aderat mecum ſenatus, et quidem veſte mutata: quod pro me uno, poſt hominum memoriam, publico conſilio ſuſceptum eſt. Sed recordare, qui tum fuerint conſulum nomine hoſtes, qui ſoli in hac urbe ſenatum ſenatui parere non ſiverint; edictoque ſuo non luctum patribus conſcriptis, ſed luctus indicia, ademerint. Aderat mecum cunctus equeſter ordo: quem quidem in concionibus ſaltator ille Catilinæ conſul proſcriptionis denuntiatione terrebat. Tota Italia convenerat: cui quidem belli inteſtini, et vaſtitatis, metus inferebatur.

XXXVI. Hiſce ego auxiliis ſtudentibus, atque incitatis, uti me, Laterenſis, potuiſſe confiteor; ſed erat non jure, non legibus, non diſceptando, decertandum: nam profecto, præſertim tam bona in cauſa, nunquam, quo cæteri abundarunt, id mihi ipſi auxilium meum defuiſſet. Armis fuit, armis, inquam, fuit dimicandum: quibus a ſervis, atque a ſervorum ducibus, cædem fieri ſenatus, et bonorum, reipublicæ exitioſum fuiſſet. Vinci autem improbos a bonis, fateor fuiſſe præclarum, ſi finem eum vincendi viderem; quem profecto non videbam. Ubi enim præſto fuiſſet mihi aut tam fortis conſul, quam L. Opimius, quam C. Marius, quam L. Flaccus, quibus ducibus improbos cives reſpublica vicit armatis? aut, ſi minus fortes, attamen tam juſti, quam P. Mucius, qui arma, quæ privatus P. Scipio ſumpſerat, ea, Tib. Graccho interempto, jure optimo ſumpta

eſſe defendit? Eſſet igitur pugnandum cum conſulibus: nihil amplius dico, niſi illud: Victoriæ noſtræ graves adverſarios paratos, interitus nullos ultores, eſſe videbam.

Hiſce ego auxiliis ſalutis meæ ſi idcirco defui, quia nolui dimicare; fatebor, id quod vis, non mihi auxilium, ſed me auxilio, defuiſſe. Sin autem, quo majora ſtudia in me bonorum fuerunt, hoc iis magis conſulendum et parcendum putavi; tu id in me reprehendis, quod Q. Metello laudi datum eſt, hodieque eſt, et ſemper erit, maximæ gloriæ? Quem, ut potes ex multis audire, qui tum affuerunt, conſtat invitiſſimis viris bonis ceſſiſſe; nec fuiſſe dubium, quin contentione et armis ſuperior poſſet eſſe. Ergo ille, cum ſuum, non cum ſenatus, factum defenderet; cum perſeverantiam ſententiæ ſuæ, non ſalutem reipublicæ, retinuiſſet; tamen ob illam, quod illud voluntarium vulnus accepit, juſtiſſimos omnium Metellorum et clariſſimos triumphos gloriæ laude ſuperavit, quod et illos ipſos improbiſſimos cives interfici noluit, et, ne quis bonus interiret in eadem cæde, providit: ego, tantis periculis propoſitis, cum, ſi victus eſſem, interitus reipublicæ, ſi viciſſem, infinita dimicatio, pararetur; committerem, ut idem perditor reipublicæ nominarer, qui ſervator fuiſſem?

XXXVII. Mortem me timuiſſe dicis. Ego vero ne immortalitatem quidem contra rempublicam accipiendam putarem, nedum emori cum pernicie reipublicæ vellem. Nam, qui pro republica vitam dediderunt, (licet me deſipere dicatis) nunquam mehercule eos mortem potius, quam immortalitatem, aſſecutos putavi: ego vero ſi tum illorum impiorum ferro ac manu concidiſſem, in perpetuum reſpublica civile præſidium ſalutis ſuæ perdidiſſet. Quin etiam, ſi me vis aliqua morbi, aut natura ipſa, conſumpſiſſet; tamen auxilia poſteritatis eſſent imminuta, quod peremptum eſſet mea morte id exemplum, qualis futurus in me retinendo fuiſſet ſenatus, populuſque Romanus. An, ſi unquam in me vitæ cupiditas fuiſſet, ego menſe Decembri mei conſulatus omnium parricidarum tela commoſſem? quæ, ſi viginti

quieſſem dies, in aliorum jugulum conſulum recidiſſent. Quamobrem, ſi vitæ cupiditas contra rempublicam eſt turpis, certe multo mortis cupiditas mea turpior fuiſſet cum pernicie civitatis.

XXXVIII. Nam quod te in republica liberum eſſe gloriatus es, id ego et fateor, et lætor, et tibi etiam in hoc gratulor: quod me autem negaſti, in eo neque te, neque quemquam, diutius patiar errare. Nam, ſi quis idcirco aliquid de libertate mea deminutum putat, quod non ab omnibus eiſdem, a quibus antea ſolitus ſum diſſentire, diſſentiam; primum, ſi bene de me meritis gratum me præbeo, non deſino incurrere in crimen hominis nimium memoris, nimiumque grati: ſin autem, ſine ullo reipublicæ detrimento, reſpicio etiam aliquando ſalutem tum meam, tum meorum; certe non modo non ſum reprehendendus, ſed etiam, ſi ruere vellem, boni viri me, ut id ne facerem, rogarent. Res vero ipſa publica, ſi loqui poſſet, ageret mecum, ut, quoniam ſibi ſerviſſem ſemper, nunquam mihi; fructus autem ex ſeſe non, ut oportuiſſet, lætos et uberes, ſed magna acerbitate permixtos, tuliſſem; ut jam mihi ſervirem, conſulerem meis: ſe non modo ſatis habere a me, ſed etiam vereri, ne parum mihi pro eo, quod tum a me haberet, reddidiſſet. Quid, ſi horum ego nihil cogito, et idem ſum in republica, qui fui ſemper? tamenne tu libertatem requires meam? quam tu ponis in eo, ſi ſemper cum iis, quibuſcum aliquando contendimus, depugnemus: quod eſt longe ſecus. Stare enim omnes debemus, tanquam in orbe aliquo reipublicæ, qui quoniam verſetur, eam deligere partem, ad quam nos illius utilitas ſaluſque converterit.

XXXIX. Ego autem Cn. Pompeium, non dico auctorem, ducem, defenſorem ſalutis meæ, (nam hæc privatim fortaſſe officiorum memoriam et gratiam quærunt) ſed dico hoc, quod ad ſalutem reipublicæ pertinet: ego eum non tuear, quem omnes in republica principem eſſe concedunt? Ego C. Cæſaris laudibus deſim, quas primum populi Romani, nunc etiam ſenatus, cui me ſemper addixi, plurimis atque ampliſſimis judiciis

videam eſſe celebratas? Tum hercule me confitear non judicium aliquod habuiſſe de reipublicæ utilitate, ſed hominibus amicum aut inimicum fuiſſe.

An, cum videam navem ſecundis ventis curſum tenentem ſuum, ſi non eum petat portum, quem ego aliquando probavi, ſed alium non minus tutum atque tranquillum; cum tempeſtate pugnem periculoſe potius, quam illi, ſalute præſertim propoſita, obtemperem et paream? Neque enim inconſtantis puto, ſententiam, tanquam aliquod navigium, atque curſum, ex reipublicæ tempeſtate moderari. Ego vero hæc didici, hæc vidi, hæc ſcripta legi; hæc de ſapientiſſimis et clariſſimis viris, et in hac republica, et in aliis civitatibus, monumenta nobis literæ prodiderunt: non ſemper eaſdem ſententias ab iiſdem, ſed quaſcunque reipublicæ ſtatus, inclinatio temporum, ratio concordiæ poſtularet, eſſe defendendas. Quod ego et facio, Laterenſis, et ſemper faciam; libertatemque, quam in me requiris, quam ego neque dimiſi unquam, neque dimittam, non in pertinacia, ſed in quadam moderatione, poſitam putabo.

XL. Nunc venio ad illud extremum, quod dixiſti, dum Plancii in me meritum verbis extollerem, me arcem facere ex cloaca, lapidemque e ſepulcro venerari pro Deo: neque enim mihi inſidiarum periculum ullum, neque mortis, fuiſſe. Cujus ego temporis rationem explicabo brevi, neque invitus: nihil enim ex meis eſt temporibus, quod minus pervagatum, quodque minus aut mea commemoratione celebratum ſit, aut hominibus auditum atque notum. Ego enim, Laterenſis, ex illo incendio legum, juris, ſenatus, bonorum omnium, cedens, cum mea domus ardore ſuo deflagrationem urbi atque Italiæ toti minaretur, niſi quieviſſem, Siciliam petivi animo, quæ et ipſa erat mihi, ſicut domus una, conjuncta; et obtinebatur a C. Virgilio, quocum me uno vel maxime cum vetuſta amicitia, tum mei fratris collegia, tum reſpublica, ſociarat.

Vide nunc caliginem temporum illorum. Cum ipſa pene inſula mihi ſeſe obviam ferre vellet, prætor ille, ejuſdem tribuni

plebis concionibus propter eandem reipublicæ cauſam ſæpe vexatus, nihil amplius dico, niſi, me in Siciliam venire noluit. Quid dicam ? C. Virgilio, tali civi et viro, benevolentiam in me, memoriam communium temporum, pietatem, humanitatem, fidem, defuiſſe ? Nihil, Judices, eſt eorum : ſed, quam tempeſtatem nos vobiſcum non tuliſſemus, metuit, ut eam ipſe poſſet opibus ſuis ſuſtinere. Tum, conſilio repente mutato, iter a Vibone Brunduſium terra petere contendi : nam maritimos curſus præcludebat hiemis magnitudo.

XLI. Cum omnia illa municipia, quæ ſunt a Vibone Brunduſium, in fide mea, Judices, eſſent ; iter mihi tutum, multis minitantibus, magno cum ſuo metu præſtiterunt. Brunduſium veni, vel potius ad mœnia acceſſi : urbem unam mihi amiciſſimam declinavi, quæ ſe vel potius exſcindi, quam e ſuo complexu ut eriperer, facile pateretur. In hortos me M. Lenii Flacci contuli : cui cum omnis metus, publicatio bonorum, exilium, mors, proponeretur ; hæc perpeti, ſi acciderent, maluit, quam cuſtodiam mei capitis dimittere. Hujus ego, et parentis ejus, prudentiſſimi atque optimi ſenis, et utriuſque filiorum manibus, in navi tuta ac fideli collocatus, eorumque preces et vota de meo reditu exaudiens, Dyrrhachium, quod erat in fide mea, petere contendi.

Quo cum veniſſem, cognovi, id quod audieram, refertam eſſe Græciam ſceleratiſſimorum hominum ac nefariorum, quorum impium ferrum, igneſque peſtiferos, meus ille conſulatus e manibus extorſerat : qui antequam de meo adventu audire potuiſſent, cum tum abeſſent aliquot dierum viam, in Macedoniam ad Planciumque perrexi. Hic vero ſimul atque me mare tranſiſſe cognovit : audi, audi, atque attende, Laterenſis, ut ſcias, quid ego Plancio debeam, confiteareque aliquando, quod faciam, me et grate et pie facere ; huic, quæ pro ſalute mea fecerit, ſi minus profutura ſint, obeſſe certe non oportere : nam, ſimul ac me Dyrrhachium attigiſſe audivit ; ſtatim ad me, lictoribus dimiſſis, inſignibus abjectis, veſte mutata, profectus eſt.

O acerbam mihi, Judices, memoriam temporis illius et loci, cum hic in me incidit, complexus eſt, conſperſitque lacrymis, nec loqui præ mœrore potuit! O rem cum auditu crudelem, tum viſu nefariam! O reliquos omnes dies noctesque eas, quibus iſte, a me non recedens, Theſſalonicam me in quæſtoriumque perduxit! Hic ego nunc de prætore Macedoniæ nihil dicam amplius, niſi, eum et civem optimum ſemper, et mihi amicum, fuiſſe; ſed eadem timuiſſe, quæ cæteros: Cn. Plancium fuiſſe unum, non qui minus timeret, ſed, ſi acciderent ea, quæ timerentur, mecum ea ſubire et perpeti vellet. Qui, cum ad me L. Tubero, meus neceſſarius, qui fratri meo legatus fuiſſet, decedens ex Aſia veniſſet, eaſque inſidias, quas mihi paratas ab exulibus conjuratis audierat, animo amiciſſimo detuliſſet; in Aſiam me ire, propter ejus provinciæ mecum et cum meo fratre neceſſitudinem, comparantem, non eſt paſſus: vi me, inquam, Plancius et complexu ſuo retinuit, multoſque menſes a capite meo non diſceſſit, abjecta quæſtoria perſona, comitiſque ſumpta.

XLII. O excubias tuas, Cn. Planci, miſeras! O flebiles vigilias! O noctes acerbas! O cuſtodiam etiam mei capitis infelicem! ſi quidem ego tibi vivus non proſum, qui fortaſſe mortuus profuiſſem. Memini enim, memini, neque unquam oblivifcar, noctis illius, cum tibi vigilanti, aſſidenti, mœrenti, vana quædam miſer atque inania, falſa ſpe inductus, pollicebar: me, ſi eſſem in patriam reſtitutus, præſentem tibi gratiam relaturum: ſin autem vitam mihi fors ademiſſet, aut vis aliqua major reditum peremiſſet; hos, hos (quos enim ego tum alios animo intuebar?) omnia tibi illorum laborum præmia pro me perſoluturos. Quid me adſpectas? quid mea promiſſa repetis? quid meam fidem imploras? Nihil tibi ego tum de meis opibus pollicebar, ſed horum erga me benevolentiam promittebam: hos pro me lugere, hos gemere, hos decertare pro meo capite vel vitæ periculo velle, videbam: de eorum deſiderio, luctu, querelis, quotidie aliquid tecum ſimul audiebam: nunc timeo,

ne nihil tibi præter lacrymas queam reddere, quas tu in meis acerbitatibus plurimas effudiſti.

Quid enim poſſum aliud, niſi mœrere? niſi flere? niſi te cum ſalute mea complecti? Salutem tibi iidem dare poſſunt, qui mihi reddiderunt. Huc exſurge tamen, quæſo: retinebo, et complectar; nec me ſolum deprecatorem fortunarum tuarum, ſed comitem ſociumque, profitebor: atque, ut ſpero, nemo erit tam crudeli animo, tamque inhumano, nec tam immemor, non dicam meorum in bonos meritorum, ſed bonorum in me, qui a me mei ſervatorem capitis divellat ac diſtrahat. Non ego meis ornatum beneficiis a vobis deprecor, Judices, ſed cuſtodem ſalutis meæ: non opibus contendo, non auctoritate, non gratia; ſed precibus, ſed lacrymis, ſed miſericordia: mecumque vos ſimul hic miſerrimus et optimus obteſtatur parens, et pro uno filio duo patres deprecamur. Nolite, Judices, per vos, per fortunas, per liberos veſtros, inimicis meis, his præſertim, quos ego pro veſtra ſalute ſuſcepi, dare lætitiam, gloriantibus vos jam oblitos mei, ſalutiſque ejus, a quo mea ſalus conſervata eſt, hoſtes extitiſſe. Nolite animum meum debilitare tum luctu, tum etiam metu commutatæ veſtræ voluntatis erga me: ſinite me, quod vobis fretus huic ſæpe promiſi, id a vobis ei perſolvere. Teque, C. Flavi, oro et obteſtor, qui meorum conſiliorum in conſulatu ſocius, periculorum particeps, rerum, quas geſſi, adjutor fuiſti, meque non modo ſalvum ſemper, ſed etiam ornatum florentemque, eſſe voluiſti; ut mihi per hos conſerves eum, per quem me tibi et his conſervatum vides. Plura ne dicam, tuæ me etiam lacrymæ impediunt, veſtræque, Judices, non ſolum meæ: quibus ego, magno in metu meo, ſubito inducor in ſpem, vos eoſdem in hoc conſervando futuros, qui fueritis in me; quoniam iſtis veſtris lacrymis de illis recordor, quas pro me ſæpe et multum profudiſtis.

M. TULLII

CICERONIS

PRO

LEGE MANILIA

AD POPULUM

ORATIO XIII.

ϛ pro Magno Pompeio χ pro L. Man. ſive de Laudibus Pompeii ψ pro Cn. Pomp. Magno.

Edit. Olivet. MSS. C H S T ȣ, ϛ, χ 1, χ 3 ψ

p.	l.	
1	10	temporibus tranſmittendum ȣ *tranſmittendum fore*
	11	fuit ȣ, ϛ, χ *d*
	—	veſtram ȣ *meam*
	16	Ita neque C *neque. Itaque (ſupra Lin. ab eadem manu)*
	—	hic H *iſte*
2	1	ter C *tnnc*
	2	ſum — auctoritatis χ 3 *d. (ſed in m. ſcrib.)*
	4	mandandis H S T ȣ, χ, χ 3 ψ *mandandum*
	5	ad χ *d-*
	7	et ſi quid - - - - dederunt C H S T ȣ, ϛ, χ 3 ψ *d.*
	8	etiam T ȣ, χ 3 *in* ϛ *etiam in* χ *equidem*
	10	cenſuerunt χ *conſueverint*
	11	jure ψ *in re*
	15	it*a* H S ϛ *itaque*
2	17	hæc ȣ *d.*
	18	veſtris ψ *noſtris eo laceſſitus* χ 3 *a Lucullo laceſſitus*
	21	arbitratur C H S ψ *arbitrantur* χ *arbitrabantur*
	23	veſtris ψ *noſtris*
	24	occupatæ C *occupatis (ſupra lin.)*
	—	eſt χ *d.*
	25	rerum ſuarum ȣ *d.*
	26	complures χ *combuſtor*
	28	eſſe C *eſt*
	30	ſuccurrerit, non χ *ſuccurrerit nemo*
	31	ad ψ χ *ad id*
3	2	deligendo χ, χ 3 *eligendo*
	4	in quo - - - militari C T ϛ, ȣ, χ, χ3 ψ *d.* H *d. ſed in marg. ſcribitur ab eadem manu* deeſt hic S *d. et vox* deficit *ponitur in ora libri ab eadem manu*
	6	tradita eſt : T *d.* ȣ *Tarditate*

VARIÆ LECTIONES.

p.	l.	
3	6	agitur χ 3 *et agitur* ψ *igitur*
	7	veſtri χ, χ 3 *noſtri*
	10	et ipſorum et reipublicæ cauſa C *et ab imperatoribus R. populi.* H χ *et imperatoribus reip.* S *et imperatoribus r. p.* T ȣ, χ 3 *et ab imperatoribus reip.* χ *imperatoribus P. R.*
	12	ſemper χ 3 *d.*
	—	cæteras χ *d.*
	13	fuiſtis ȣ *ſemper fuiſtis*
	—	vobis χ *d.*
	15	populi Romani C *reip.*
	—	uno C H S T *una*
	16	tot in civitatibus T *tot. civ.*
	18	nullam χ, χ 3 *ullam*
	19	regnat C *regit*
	21	patrio C *primo*
	22	eſt χ *d.*
	—	veſtri T χ 3 *noſtri*
	23	inſignia χ *ſigna*
	25	duo ȣ *duces*
	—	viri C H S T ϛ, χ, χ 3 ψ *d.*
	26	pulſus χ 3 *pulſus ab illiſque*
	27	imperatoribus C *imprimis*
	29	bello χ *illo*
	—	in Italiam H *d.*
	—	Sylla χ *Syllam*
	34	ex H S *d.*
	—	comparaſſet C *comparaſſent*
	—	et ȣ, ϛ, χ, χ 3 ψ *d.*
4	1	ſe Boſporanis C S *Boſphorariis* T ϛ, χ 3 ψ *Boſporanis* χ *Boſſorariis*
	—	ſimulaſſet C χ *ſimularet*
	2	Ecbatanis C S ȣ, ϛ, ψ *Electanis* T χ 3 *d.* H *eleptanis (ſupra lin. ab ead. man.* electos viros) χ *Electariis*
	—	quibuſcum χ *quibus*
	—	tum S *d.*
	4	a binis C H T ȣ, ϛ, χ 3 ψ *ab unis* S *ab inis* χ *ab uno*
	5	diſtricti C χ 3 *diſtracti* χ *conſtricti*
	7	tamen χ *d.*
	—	Hiſpanienſis χ, ψ *Hiſpaniæ*
	10	ita χ *d.*
	15	afficta C H S ȣ, ϛ *ac ficta* T χ 3 *neque ficta*
	—	videatur T χ 3 *videantur*
	—	De C H S T ȣ, ϛ, χ, χ 3 ψ *Sed pro*
	16	veſtri ȣ *noſtri*
	17	meæ, videte χ *meæ videre*

p.	l.	
4	18	ac C H ϛ, χ, ψ *aut* S *atque*
	21	quod ȣ *d.*
	24	conſularem χ *d.*
	25	excruciatum necavit C *necatum excruciavit*
	26	imminutam χ *d.*
	28	populi Romani C H S T ȣ, ϛ, χ, χ 3 ψ *d.*
	—	inultum C T ȣ, χ, χ 3 *d.*
	30	illud C H S *id*
	31	poſſe ϛ *poſſe a neceſſario*
	32	ſociorum C ϛ *populorum*
	34	toti ψ *totius*
5	2	autem ȣ *d.*
	3	expectare ȣ *d.* ψ *ſpectare*
	4	a C *d.*
	—	alios ϛ *alium*
	5	ſe χ 3 *d.*
	—	ſummo ϛ *d.*
	6	poſſe C *id poſſe*
	7	quod T χ 3 *quod et*
	—	vos χ *nos*
	8	ſint C H χ 3 *ſunt*
	9	ægrius χ *egregium*
	10	maritimum bellum χ 3 *marinum montem*
	10	venerit C *invenerit*
	—	tamen χ 3 *d.*
	—	impetus χ *impetum*
	12	cæterarum χ *certarum*
	14	hoc C T χ 3 *hunc*
	—	quod C T ȣ, χ, χ 3 *d.*
	15	provinciam C *provincia*
	19	humanitate C *humilitate*
	21	Quare χ *Quirites*
	26	cæterarum provinciarum χ 3 *cæterarum civitatum*
	—	tutandas ψ *tuendas*
	—	poſſimus C ϛ, χ 3 *poſſumus*
	28	et C *in* χ 3 *ut*
	29	paſſionis ψ *pactionis*
	—	et multitudine earum H *multitudine* χ 3 *magnitudine earum*
	30	exportantur H χ, ψ *exportentur (et ſupra lin. aſportantur)*
	—	omnibus H *cæteris (ſupra lin.)*
	32	vultis χ 3 *velitis*
	33	etiam χ *d.*
6	1	at C *ac*
	2	metus ipſe, affert χ *victus ipſa affer*
	3	relinquuntur C *relinquantur*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.
6 5 ita H S ψ *itaque*
— decumis C ϛ, χ *decimis*
— ſcriptura H S *cultura* ψ *al. ſculptura*
6 ſæpe ϛ *fere*
7 atque χ 3 *d.*
— terrore χ 3 *terrori*
8 nobis C H S ȣ, χ 3 *d.* T χ *vobis*
10 adſint C H S χ *adſunt*
— equitatus χ *equitum*
11 perbrevi χ, χ 3 *pro brevi*
— vectigal ȣ *vectigalia*
12 maximas T *d.*
13 portubus H *portibus*
— cuſtodiis χ *cuſtodibus*
15 ſunt C *ſint*
— conſervaveritis T χ *conſervaretis*
— antea C H S *ante*
— calamitate C *calamitates*
16 liberatos C *liberandos* χ *liberato*
17 quidem C *d.*
18 propoſueram χ 3 *poſueram*
24 duximus C H T ȣ, ϛ, χ, χ 3 ψ *diximus*
25 illa H *d.*
— recte χ *d.*
28 gravi ψ *graves*
29 ſuas et ſuorum C H S T ȣ, ϛ, χ, χ 3 ψ *eorum*
30 collocatas C H S T ȣ, ϛ, χ, χ 3 ψ *collatas*
— habent χ 3 *d.*
— eorum χ 3 *d.*
— calamitate - - - - civium χ 3 *d.*
31 prohibere χ *providere*
33 amiſſa C H S T ȣ, ϛ, χ, ψ *amiſſis*
34 poſtea H *parta (ſup. lin.)*
— victoria ȣ *d.*
— neque enim ϛ *ne*
— enim C H S T ȣ, χ, ψ *d.*
— redimendi C *redimendis*
7 3 nos H *vos*
4 quidem C H S ȣ, ϛ, χ, χ 3 ψ *quod*
5 magnas C *multas*
6 amiſerunt χ, χ 3 ψ *amiſerant*
8 eandem χ 3 *eandem ſecum* ψ *eam iidem*
10 ipſi χ 3 *d.*
— hæc ratio C ȣ, χ *ratio*
11 verſatur H S *verſantur*
13 labefactata C T *labefacta*
— motu χ *motu non*
— num χ *ne*
17 magnitudine C H S T ϛ, χ, χ 3

p. l.
magnitudine belli
7 19 non C *nec*
20 vobis C ȣ *nobis*
22 impertiri C H χ *impartire* χ 3 ψ *impertire*
23 ſapientiſſimo C *ſapienti ſummo*
24 Mithridatis χ *Mithridatis opes*
25 fuiſſe H S ȣ, χ *d.* T ϛ *fuiſſe deletas* χ *fuiſſe delatas*
26 nobiſque C ȣ, χ *vobiſque* H *atque* S *nobis atque* χ 3 *nobis*
— amiciſſimam C *amantiſſimam*
— Cyzicenorum C *Ciziceniorum* χ *Zizetenoruu* ψ *Cincinorum*
27 eſſe ȣ, ϛ *d.*
28 L. Lucullus C *hic Lucullus*
29 obſidionis C χ *obſidionibus*
— periculis χ *periculiſque*
31 inflammato ȣ *inflammante*
— depreſſam ϛ *deprehenſam*
32 præliis χ *periculis*
— deletas χ *delatas*
33 noſtris H S ϛ *veſtris*
— Pontum χ *potitum*
— populo Romano C *pyrratis*
34 ex omni aditu H *d.*
— eſſet H S χ, ψ *erat*
— Amiſum C H T ȣ, χ *Amiſtum* S *Amuſcium*
8 1 ornata H S χ *ornatas*
— referta C *refecta* H S *refectas* χ *refertas*
2 Cappadociæ C T *Capadociæ*
— uno aditu atque adventu C *uno aditu adventu* H S *uno aditu adventuque* T ȣ, χ 3 *uno adventu*
3 captas C ϛ *clauſas*
4 atque C H S T χ, χ 3 *atque ad*
6 hoc ȣ *hæc*
7 Quirites C H S T χ, χ 3 ψ *repute* ϛ *reipublicæ*
— hoc ȣ *hæc*
8 cauſæ ȣ *cavere* χ *d.*
11 poſſit C *poſſe*
12 hoc C H S T ȣ, ϛ, χ, χ 3 *d.*
— Primum C *Primo*
13 profugit C *perfugit*
14 quam C *quam poetæ (ſed ſupra lin. a manu recentiore)*
15 iis C S T *his*
— parens C *pares*
— perſequeretur T *proſequeretur* χ *proſequebatur*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.

8 16 patrius χ *patruus*
— perſequendi ȣ, ϛ, χ 3 *proſequendi*
18 et S *d.*
19 ipſe C H S *ipſo*
20 omnem χ *omne*
— noſtri ϛ *veſtri*
22 perſequendi C T *proſequendi*
23 recepit ȣ, ϛ, χ, χ 3 ψ *excepit*
24 et ϛ *d.*
27 iis C S *in his*
29 etiam ϛ *enim*
30 pervaſerat C ȣ *evaſerat* χ *perſuaſerat*
31 et religioſiſſimi ȣ *d.*
— noſtrum ϛ *veſtrum*
32 adductum C T ȣ, χ 3 *advectum* ϛ *adventum*

9 1 ac C *et*
3 Fuit - - - reditus ȣ *d.*
4 locis ϛ, χ 3 *d.*
— noſtris χ *veſtris*
— maturus χ *d.*
— proceſſio S ψ *proceſſus*
5 longior ψ *largior*
— quæreretur χ *quæretur*
6 jam confirmarat - - - - collegerant C *confirmavit*
7 magis adventus χ *magnis adventitiis*
— copiis C H S T ȣ, ϛ, χ, ψ *d.*
8 ſic C *ſicut*
— regum ȣ *d.* χ *regnum*
9 maximeque ϛ *maxime*
10 aut reges C *autem reges*
— ſunt χ *d.*
— quod C H S T ȣ, ϛ, χ, χ 3 ψ *ut*
14 poſteaquam ϛ, χ, ψ *poſtea qua*
15 unquam ϛ *non* χ *d.*
— veſtrum C H S ȣ, ϛ, χ *noſtrum*
17 Romanas ȣ *publicas*
18 noſtram C H ȣ, ϛ *veſtram*
20 illo χ 3 *d.*
21 tamen C H S ȣ, ϛ, ψ *tamen atque* T *tum atque* χ 3 *tum*
22 quod χ 3 *nam*
23 partem ȣ *partes*
24 confectis ȣ, ϛ, χ, χ 3 ψ *confecti*
— dimiſit χ *diviſit*
26 futurum putetis C H S χ, χ 3 ψ *factum putetis* T *futurum putatis* ȣ *factum putatis* ϛ *putatis*
27 agitatæ χ *agitare*
28 veſter C H S ϛ *noſter*
28 vetere C *veteri*

p. l.

9 28 pulſo C H ȣ, χ, χ 3 ψ *expulſo* T *exploſo*
— exercitu ϛ *exercitum*
30 feciſſe videor ȣ *d.*
— quare hoc χ *Quirites. Hoc*
— eſſet — bellum χ 3 *d.*
32 præficiendo χ, ψ *proficiendo*

10 3 potiſſimum C χ 3 *potiſſime*
— præficiendum C H S *perficiendum* χ *præficiendo*
4 modo C *modo tantum*
7 cauſa χ *re*
— exiſtimo C *extimo (ſed ſupra lin. a manu recentiori vel exiſtimo)*
10 igitur χ *d.*
11 pueritiæ C *puerili*
— atque acerrimis H S *acerrimiſque*
14 adoleſcentia χ *aduleſcentula*
— ipſe ϛ *eſſet*
16 concertavit C ȣ *certavit*
— legerunt ϛ, χ *legerint*
17 concupiverunt ϛ, χ *concupiverint*
20 erudita C H S T ȣ, ϛ, χ, χ 3 ψ *tradita*
21 illum H *eum*
— reipublicæ ϛ *et p. R.*
22 atque ex C *atque*
23 ſervile χ 3 *ſervile et*
— navale T *et navale*
24 et bellorum H S *bellorum*
25 uno C ȣ *uno viro*
26 poſitam C *poſita*
28 aut dignum illo ȣ *d.*
29 aut ϛ *aut quicquam*
— Neque T *Non*
30 exiſtimantur χ *eſtimantur*
31 negotio C H S T ȣ, ϛ, χ, χ 3 ψ *negotiis*
32 hoc χ *hoc homine*
33 omnibus χ *d.*

11 1 ille ipſe χ 3 *ipſe idem*
— victor χ *d.*
2 ſubſidio ϛ *conſilio*
3 undique χ 3 *undique antea*
4 magnis ϛ *multis*
5 ipſorum χ 3 ψ *ipſorum* C *ipſo*
6 noſtris ȣ *veſtris*
7 internecione C ȣ, ϛ, ψ *intenſione (ſed in* C *a ſecunda "internicione")* χ *incenſione* χ 3 *interemptione* S *incenſione*
8 conſpexit χ *proſpexit*
11 Pompeii ϛ, ψ *d.*

VARIÆ LECTIONES.

p.	l.	
11	12	oræ atque omnes χ 3 *d.*
	—	oræ atque T *d.*
	13	omnes ς *d.*
	20	unquam ȣ *inquam*
	—	aut ς *d.*
	21	imperatore, ȣ *imperatore rem* T ς, χ, χ 3 ψ *imperatore Romano* C S *imperatore R.*
	22	prædonibus ψ *(al.) hoſtibus*
	23	tutum ψ *tantum*
	24	Quam - - - - diſertas χ *d.*
	25	exiſtimatis C ψ *exiſtimaſtis*
	26	captas C *raptas*
	28	longe χ 3 *d.*
	29	imperii - - - - cum ȣ *d.*
	30	veſtris C H S *noſtris*
	31	Brunduſio C H S *a Brunduſio*
	32	tranſmiſerint T *tranſmiſerunt*
	—	Qui ad vos ȣ *Quid vos cum* C H S ς, χ, χ 3 ψ *Quid ad vos*
	—	venirent, captos querar χ 3 *captos venirent quærat*
	33	querar C *queram*
	—	ſint H S T *ſunt*
	—	ſint? Mercatoribus ȣ *ſint a Mercatoribus:*
	34	non C *d.* χ *num*
	—	dicam χ *dicatur*
	—	duodecim ς *duodecim conſules*
12	1	Cnidum C H S T ȣ, ς, χ, χ 3 ψ *Quid*
	2	Samum ȣ *Baium* C *Samium (vel Baium ſup. l.)*
	—	urbes C *civitates vel urbes*
	3	atque ς *aut*
	4	quibus H S *in quibus*
	—	ducitis χ 3 *dicitis*
	5	poteſtatem C H S T ȣ, ς, ψ *poteſtate*
	—	vero T ς *d.*
	6	inſpectante C H S ȣ *ſpectante*
	7	ejus C *cujus*
	8	ibi C *id*
	—	geſſerat C χ *geſſerant*
	9	illa χ *illam*
	10	inſpectantibus C H S ȣ, ψ *ſpectantibus*
	13	tantamne unius C H T ȣ, χ, χ 3 *tantane unius* ς *tantane hujus* ψ *tantane cujus*
	14	modo ς *d.*
	15	videbatis, χ 3 *tenebatis.*
	—	ii ȣ *hic*
	16	Oceani C *Oceanum*
	—	navem ς *claſſem*
12	17	hæc ȣ *d.*
	—	ſint C *d.* T *ſunt*
	21	navigavit χ 3 *navigaret*
	—	nondum - - - mari C *d.*
	22	Siciliam T *Siliciam*
	23	inde ς, χ *in*
	—	hæc ȣ *d.*
	—	tria C *tua*
	24	præſidiis ς *ſubſidiis*
	25	ſe ȣ *d.*
	26	Ciſalpina ψ *Tranſalpina*
	—	navibus ς *manibus*
	—	item T χ *d.*
	—	oram χ *ora*
	28	duo C *dua*
	29	autem ȣ *d.*
	—	ut ς *d.*
	—	a Brunduſio T *ab rendigio (cum punctis ſub ndi)*
	—	undequinquageſimo ȣ, ς *inde quinquageſimo*
	30	Ciliciam T *Siliciam (a ſecunda manu Ciciliam)* ς *Siciliam*
	32	dediderunt C H S ς *dederunt*
	33	Idem H S ς, ψ *Idem et* ȣ *In*
13	2	omnes ς *d.*
	—	gentes χ *d.*
	3	apparavit ȣ *aperuit* χ 3 ψ *apparuit*
	7	atque C T χ 3 *d.*
	9	adminiſtræ H S ς *miniſtræ*
	12	qualia T *qna (i. e. quanta)*
	13	Summa —— ſunt ς *d.*
	14	contentione χ 3 *comparatione*
	16	imperatorem H S χ 3 *imperatorum*
	17	veneant C S *veniant*
	—	Quid C ȣ, ς, χ *Qui* H S T χ 3 ψ *Quis*
	18	aut C *atque*
	20	diviſerit ς *dimiſerit*
	21	quæſtu ς *quæſtum*
	—	admurmuratio χ *admiratio*
	22	hæc fecerint ς *hoc faciunt*
	23	nomino ψ *neminem*
	24	qui C *quia*
	26	ignorat ψ *ignoret*
	28	fecerunt ς *fecerant*
	—	recordamini C *recordemini*
	—	quid ȣ *qui*
	30	veſtrorum χ *Romanorum*
	31	hybernis χ *hybernas*
	32	is ψ *his*
	33	judicando C *judicio*
14	4	hibernent C *hibernentur*
	6	cuiquam H *cuiquam quicquam*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.
14 7 Hiemis C *Hibernis*
9 quali C S T ȣ, ϛ, χ, χ 3 ψ *qualis*
11 illum T *illa*
— remigum χ *remigium*
12 venti aliqui ȣ *aliquid*
13 Sed hæ C *nec hæ* S *eæ*
— cæteros ψ *cæteras*
14 non retardarunt C *retardarunt*
15 devocavit C ϛ *revocavit*
16 non nob. - - - cognitionem χ 3 *d.*
18 arbitrantur χ *arbitrabantur*
19 ne H *non*
21 delapſum C *elapſum*
— denique ψ *vero*
24 noſtri S T *veſtri*
— ſplendor T *lumen*
26 tum H S *tunc*
28 ad eum ȣ *d.*
31 quantum dicendi C ȣ *dicendi*
32 ineſt χ *eſt*
33 cognoſtis C H S T ϛ, ψ *cognoſcitis (ſed in* T *duo Puncta ſub ci ponuntur)*
— quantam ϛ *d.* χ 3 *quantum*
15 1 judicarint C H S ϛ *judicarunt*
— ut difficile H *(in margine ab eadem manu) haud difficile*
2 timuerint χ 3 *timuerunt*
— manſuetudinem χ *manſuetudine*
3 dilexerint χ 3 *dilexerunt*
— quiſquam C *quiſque* ȣ *quis*
4 hoc tranſmittendum ſit T *tranſmittendum*
— noſtræ C T ȣ, χ 3 *veſtræ*
5 quodam ȣ *d.*
7 imperio ȣ *d.*
8 re H S T ȣ, ϛ, χ, χ 3 ψ *in re*
9 adminiſtranda χ, χ 3 *miniſtranda*
12 aliqua certa ȣ *aliqua alia* χ 3 *alia certa*
13 certa C *d.*
15 vos ϛ, χ *d.*
— præclara C ȣ *pulchra*
17 ullam T *d. (ſed ſupra lin. ſcribitur alicubi)* χ 3 *d.*
— uſquam ϛ *d.* χ *unquam*
— tam deſertam ϛ *d.*
18 diei ȣ *ducis*
19 repletiſque C H S ȣ, ϛ, χ. ψ *completiſque*
20 omnium χ 3 *d.*
— bellum ȣ *d.*
21 depopoſcit C S ȣ, ϛ *depoſcit* χ *popoſcit*

p. l.
15 23 rerum ψ *rerum geſtarum*
24 qui C ȣ *quid*
— maritimo ϛ *maximo*
25 præpoſitus χ, ψ *propoſitus*
27 hominis ȣ, ϛ, χ, χ 3 ψ *d.*
31 cum ȣ, ϛ, χ, χ 3 *d.*
32 haberet ϛ *abhorret*
— ad χ, ψ *d.*
— id C H *d.*
33 ad S *d.*
— eas H S *has*
34 inſolita ϛ *ſolita*
16 1 inflammatum C *inflammataque* ȣ *inflammata*
2 quiſquam dubitabit C *quiſque dubitavit*
— quid χ *quin*
3 perfecturus C T ȣ, χ, χ 3 *profecturus*
— perfecerit C T ȣ, χ, χ 3 *profecerit*
5 ipſo nomine ac ϛ ipſe
6 quantam ψ *quantum*
7 ex H *in*
8 omnes ϛ *d.*
9 dediderunt ȣ, ϛ, χ 3 *dederunt*
— noſter T *veſter*
10 eſſet ϛ *fuiſſet*
12 idem ϛ *enim*
— iſte T χ 3 *ipſe* ȣ *d.*
13 eundem χ *d.*
— Pompeium χ 3 *Pompeii*
— uſque - - - - legatum χ 3 *d.*
14 ii H C S *hi* T *in*
16 judicari ϛ *d.*
— jam conſtituere C *d.* ϛ *conſtituere*
20 felicitate H *felicitate ipſa*
— quam ψ *quamque*
— præſtare C *firmiter polliceri (ſed ſupra lin. a manu recentiori)*
— nemo — altero χ 3 *d.*
21 commemorare ȣ *commemoraſſe*
22 æquum χ *d.*
— homini C S ȣ, ϛ, χ *hominis*
— dicamus C *dicam*
23 enim ϛ *autem*
26 eſſe χ *d.*
29 quo de χ *quoad* ψ *quo die*
30 non ut χ *aut non*
31 ut C H S T ϛ, χ, χ 3 ψ *ut de*
33 ſum ȣ *ſolum*
— Quirites H S T ȣ, ϛ, χ, χ 3 ψ *d.*
17 1 ſemper H ψ *ſepe*
2 obſecundarint C *obſecundaverint*
3 impudentem ψ *imprudentem*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.

17 6 detulerunt C H S T ȣ, ϛ, χ, χ 3 ψ *contulerunt*
7 cum C χ, χ 3 *tum*
— cum communis T *tum cum uis (in marg. communis)*
8 et χ 3 *d.*
10 ita ϛ *d.*
11 imperatorem ϛ *imperatori*
— præficere C *perficere*
— eximia χ 3 *eximii*
12 dnbitabitis C H S T ȣ, ϛ, χ, χ 3 ψ *dubitatis*
13 quin ȣ *d.*
— vobis C H S T ȣ, ϛ, χ, χ 3 *d.*
— a T *ab*
14 oblatum χ 3 *ablatum*
16 Romæ ȣ *Repub.*
18 utilitates H *utilitas*
21 non ϛ *d.*
23 committimus T ȣ, χ *committamus*
24 vir ψ *vi*
— amantiſſimus ȣ, ϛ, χ, χ 3 ψ *d.*
— reipublicæ, veſtris C *reip. et noſtris* H S χ, χ 3 ψ *reip. et veſtris* ȣ *et veſtris*
25 ampliſſimis C ȣ *ampliſſimus*
— affectus ȣ, χ *effectus*
— Catulus T *Catullus*
— ſummis - - - - præditus ȣ *d.*
26 præditus ϛ *d.*
27 ratione ȣ *ornatione* ϛ *oratione*
28 locis plurimum ϛ *d.*
— oportere H S *poſſe* ψ *(al.) poſſe*
29 cauſa χ *d.*
— cognoſcitis χ *ignoſcitis*
— virorum fortiſſimorum ϛ *ſummorum virorum*
31 ratione ϛ *oratione*
— poſſumus ψ *poſſimus*
18 1 ſunt C ȣ, χ *ſint*
3 deferri C *deferre* ȣ, χ *referri*
4 idem ϛ *quidem*
5 ſenatu χ *ſenatum*
6 Gabinium C *Gabinum*
8 item C H S T ȣ, ϛ, χ 3 *idem*
— eam C H S T ϛ, χ, χ 3 ψ *d.*
12 terræ ϛ *d.*
13 populi Romani C *reip.*
15 prohibebamur χ *prohibebantur*
— ita H *iſta*
16 tranſmarinam C χ *maritimam* H S ϛ, ψ *marinam* T ȣ, χ 3 *maximam*
21 noſtram C *noſtra*
22 remanſit ȣ *permanſit*

p. l.

18 22 antea C H ϛ, χ 3 *d.*
23 quæ tam C H T S ȣ, ϛ, χ, χ 3 *tam*
— aliquam C *reliquam*
24 oræ χ *d.*
25 hercle H S T *hercule*
— aliquot C ȣ *aliquos*
— Gabiniam C *Gabinam* χ *Sabinam*
27 permanſerat C T ȣ, χ 3 *permanſit*
— multo χ 3 *d.*
30 Perſenque C *Perſemque*
31 omnibuſque C *omnibus et* T χ 3 *omnibus*
32 rebus ϛ *pugnis*
19 1 noſtri ϛ *veſtri*
2 tam C *tum* ȣ *d.*
5 iidem ȣ *iiſdem* χ *Idem*
6 portubus C H S T *portibus*
— Appia C *d.*
7 et C ϛ *ex*
— in ψ *non in*
8 vobis ϛ, χ *nobis*
— veſtri S T ϛ, χ *noſtri*
— exuviis ψ *eximiis*
10 tum S ϛ *tamen* T χ 3 *d.*
— populus ϛ *populuſque*
11 ſententia C *ſumma*
— ea, quæ ſentiebatis χ 3 *d.*
13 veſtræ χ *noſtræ*
14 annus C ȣ, χ 3 *animus*
— nos C T χ 3 *vos*
15 ac χ 3 *aut*
16 vere ȣ *d.*
18 Quo mihi C *Quomodo*
— adhuc C *ad hæc*
19 Gabinio ȣ, ϛ *Gabino*
20 Gabinius ϛ *Gabinus*
— expetenti χ 3 *expectanti*
21 Utrum χ 3 *Verum*
22 impetret H S *imperet*
23 eduxerint C *eduxerit* ϛ *eduxerunt* χ 3 *adduxerunt*
24 populo Romano C *populi R.*
27 C. Falcidius H *C. Falcidius (ſed ſupra lin. Cn.)* S *Cn. Falcidius* χ 3 *(emendatoris manu) Cn. Faccidius* ψ *Cn Falſidius*
— Cælius C H *Cecilius*
— Latinienſis C χ *Latinenſes* T *Lactinienſis* ψ *Latinenſis*
28 Cn. Lentulus C *G. Lentulus*
30 Gabinio C T *Gabino*
— Gabinia C *Gabina*
32 jure C *viro*
— legando ȣ *legendo*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.
20 1 cujuſquam C H T ȣ, χ 3 *d.* S *enim*
— Quirites χ *d.*
— inimicum C *ejus inimicum*
— edictum ψ *editum*
3 audiam C H S T ψ *audeam*
4 quì C cui *(eadem manu ſupra lin.)*
— liceat C *licebat*
5 Gabinius C *Gabinus*
— maritimi ς *maximi*
6 auctor, comes CST ȣ, ς, χ, χ 3 ψ *d.* H *ſocius vel pene par*
7 id C H S T *illud*
11 eo C H S T ȣ, χ, χ 3 ψ. *de eo*
14 eſſe ȣ *d.*
15 ille non et χ 3 *illam non ex*
— regere S *gerere*
16 ab eo C *d.*
17 eſt C *d.*
20 enim H S T ς, χ, χ 3 ψ *enim inquit* ȣ *etiam*
21 noſtros χ 3 *veſtros*
23 accomodaſſe C H S *accommodaviſſe*
25 duas H S ς, χ, ψ *duaſque*
— quæ χ 3 *quas*
— imperio χ 3 *imperio ſubjugavit*
26 minabantur C H S ȣ, ς, χ, ψ *minitabantur*
30 Theutonis C *Teothonis*
31 ſumma ȣ, ς, χ, χ 3 ψ *ſummaque*
32 Catuli T *Catulli*
— voluntate χ *auctoritate*
33 enim C H S T ȣ, ς, χ, χ 3 ψ *d.*
34 tempore χ 3 *tempore Sylle*
— confecit C ȣ *et fecit*
21 1 gerere? geſſit. χ *regere: rexit.*
3 cujus a ſenatorio C ȣ *cui a ſenatoris*
— longe abeſſet ς *longa abeſſet* χ *longe abeſſe*
8 at eam C *ait eam* H *atque ea* S ς, χ 3 *atque eam* ȣ *aut*
— rem ȣ *tam*
9 Romanus H S ς *d.*
— non modo - - - Quid ȣ *d.*
— vidit C *d.*
— ſtudio omni C H S *omni cum ſtudio* χ, ψ *omnium ſtudio*
10 tam inuſitatum ȣ *rem inuſitatam*
— ut C T ȣ, χ, χ 3 *d.*
12 formidoloſiſſimumque ς *formidoloſum* χ *formidoloſumque*
14 pro - - - - ſententia ς *d.*
— Philippus C *Philippum*
16 reip. ς *d.*
— gerendæ χ *regendæ*
17 unius ȣ *d.*

p. l.
21 18 ut, ex - - - quam ς *d.*
19 ante C *an*
— ullum C *nullum* ς *illum*
20 licuiſſet ς *potuiſſet*
— tam C *d.*
21 iterum H S ς *ter*
23 ea - - - ſunt ȣ *d.*
— hoc χ 3 *d.*
24 vidimus C H S T ȣ, ς, χ, ψ *videmus*
— profecta C H S χ, ψ *perfecta*
27 periniquum ς *propinquum*
28 Pompeii dignitate ς *Pompeio*
29 homine ȣ *d.*
— omnes H *eos*
33 illum ȣ *d.*
— ex omnibus ς, χ *d.*
34 prædonum ȣ *d.*
— Hoc χ *Quod*
22 2 tum χ *d.*
4 orbi C *orbis*
5 auctoritati C *dignitati* χ 3 *auctori*
6 fateantur C *fateatur*
8 quoque χ *quæque*
10 Cilicia ψ *Sicilia*
— Syria S *Scythia, Syria* χ *Sithia*
— interiorum H χ 3 ψ *exterarum* S *exteriorum* ȣ *inferiorum*
— nationum C *natione*
11 veſtrum H S ȣ, χ *noſtrum*
— ac H S *aut*
— de T ς, χ 3 *d.*
12 ſi qui ſunt ς *d.*
— moderatiores C *moderatores*
13 eſſe H S *d.*
16 per hos annos C H S T ȣ, ς, χ, χ 3 ψ *hoc anno*
— imperio ς *imperatore*
— miſimus χ *miſimus in*
17 putatis C S ȣ, ψ *putetis*
— noſtris H S ς, χ 3 *veſtris*
19 ac C H S *a* T *et*
— requiruntur C *d.* T *relinquuntur*
21 hæc T ȣ, χ 3 *hoc*
— cum ς *d.*
23 vident C *viderunt*
27 ſpiritus C H S T ȣ, ς, χ, χ 3 *ſpem*
29 niſi ς *niſi is*
30 ab ornamentis - - - oppidorum qui C H S T ȣ, ς, χ, χ 3 ψ *d.*
31 gazaque C *gaza*
33 Ecquam C ς *Et quam*
34 locuples H S T *locuplex*
— ecquam H ς *et quam*
23 1 pacata eſſe videatur? ς *pecata videbatur?*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.

23 1 Quirites C T ȣ, ϛ, χ 3 *d.* χ *Quirites quæ*
4 non ϛ, χ *d.*
5 nos C H S T ϛ, χ, χ 3 ψ *eos*
8 videlicet C *ut*
— proficiſcantur ϛ *proficiſcuntur*
9 arbitrantur ? S T *arbitrantur.*
— quaſi ϛ *quare*
10 non χ 3 *d.*
14 ſi ϛ *ſic*
— hanc ϛ *habeat*
15 vir H S *Jure*
16 Servilius χ 3 *Servilius Iſauricus*
17 tantæ res geſtæ C *res antegeſtæ* ȣ *ante res*
— deliberetis C ȣ *deliberaretis* χ *dubitaretis*
18 debeat χ 3 *debet*
19 ſummo χ 3 *ſummus,*
21 ſummam gravitatem ȣ, χ *ſumma gravitate*
22 cognoſcitis χ *cognoſcetis*
23 Quare videte - - - - videamur C *d.*
— ut S ψ *num* ȣ *an* χ, χ 3 *utrum*
25 Manili ϛ *Malii*
27 te χ 3 *etiam*
22 perſeverantiæque C H S T ȣ, ϛ, χ, χ 3 ψ *conſtantiæque*

p. l.

23 31 quantam H S *quanta*
— præficiendo χ *proficiendo* ψ *perficiendo*
32 dubitemus C *dubitamus*
34 hac χ *d.*
24 2 omne χ 3 *eciam*
5 perſpiciunt ȣ *perficiunt*
6 hoc neque χ *hoc*
7 per hanc Cauſam C *d.*
— putem ϛ *putarem*
— neque C *ne*
— quo χ *quod*
9 hominem T *homines*
10 tecti C χ *recti* ȣ *freti*
— pellemus ψ *pollemus*
11 ex C T ȣ, χ 3 *ab*
12 feret C *ferret* ȣ *fert*
13 mihi ψ *minus*
— Quirites ȣ *d.*
14 ſuſcepiſſe ψ *d.*
15 mihi C ȣ *d.* ϛ *illi*
16 ſimultates χ, ψ *ſimulationes*
— intelligam H ȣ *intelligatis*
17 inutiles ȣ *inutiles fuiſſe*
18 hoc ϛ *d.*
— honore χ *onere*
19 Quirites ϛ *d.*
21 rationibus C *mihi*

PRO

A. CLUENTIO AVITO.

ORATIO XIV.

Edit. Olivet.			MSS. C H S T χ 1 ψ		
p.	l.		p.	l.	
25	2	Avito H χ *Habito*	26	19	opinionibus T *oppoſitionibus*
	4	omnem χ *d.*		20	vehementes C *vehementer*
	—	orationem χ *diviſionem*		—	repentinos χ, ψ *repentinoſque*
	6	videbatur χ *videbatur.*		25	Judices C T *judicibus*
	7	Juniani C T *immani* ψ *humani*		26	hæc H *hoc*
	14	pars H S χ, ψ *pars eſt*		27	quid C *quid huic* χ, ψ *huc*
	—	ea C T *d.*		28	judicum ψ *judicii*
	—	propria C *proprie*		29	deferemus C *deferimus* ψ *referemus*
	—	Eſt χ, ψ *d.*		32	eamque C *eam*
	—	veſtri C H *noſtri*		33	remittatis χ *remittas*
	—	legitimæ C *ultimæ*		34	contraria χ *d.*
	15	veneficii C *beneficii*	27	2	peroraro tum C T *peroratum* H *peroratum erit* S *peroravero tum*
	—	quæſtionis ψ *quæſtionis* C *quæ brevis*		3	a me C H S χ, ψ *animo*
	—	per C *qua* T χ *quæ*		5	audiatur C T *auditur*
	16	contentionis C *contemptionis*		7	audiendum χ *audiendam*
	17	concionibus H *contentionibus*		11	uno T *meo*
	18	proſpicio C H S T χ *perſpicio*		14	confeſſumque C S *conſenſumque*
	19	habitura C T *habitum*		17	ſunt χ *ſint*
	21	de χ *d.*		—	de cauſa dicam C *dicam dico* H S χ *de cauſa dico*
	—	conſueſtis C T *conſueviſtis*		25	error C T *oratio*
	22	exiſtimetis χ *extimetis*		30	Albium C χ *Albinum*
	23	vos C *nos*	28	2	hæc C T *hoc*
	24	dicendo probare χ *dicenda probare*		5	faciamque C T *faciam*
26	1	nobis χ *vobis*		6	affinxerit C *affixerit*
	2	in invidia C H S χ *invidia*		7	eſt C T *d.*
	3	agemus χ *agimus*		9	deſcenderit ψ *defenderit*
	5	nobis χ *vobis*		11	peto ψ *d.*
	6	ac χ *ac ſine*		—	Oppianice C T *Opianice*
	9	negem H S χ, ψ *negem eſſe*		12	dicere C *diceres*
	—	illam χ *aliam*		14	reliquo C *relinquo*
	10	in judiciis C *judiciis*		15	nunc ſatisfecero ψ *hunc ſatisfacere*
	14	pernicioſiſſima ψ *pernitioſa* χ *pernicioſa*		18	et χ *et pro*
	16	in C H S *d.*		19	omne χ *eſſe*
	17	veritas S *falſitas*		—	vero C *d.*
	18	jaceat C T *jacet*		25	Oppianici C *Opianici*
	—	judiciis χ *judicio*		26	exordium C *ex ordine*
	—	valeat C T *valet*			

VARIÆ LECTIONES.

p. l.
28 26 repetam C H S T χ, ψ *petam*
29 Avitus C *Abitus* H *Habitus* χ, ψ *habitus*
31 et χ *d.*
32 Sylla C *Silla*
33 nubilem C χ, ψ *nobilem*
34 Melino H *d.*
29 1 in primis χ *d.*
— habebatur χ *habeatur*
5 convincta C H S T *conjuncta* χ *convinctam*
— Saſſia C *Saſia*
6 Aviti C *Abiti*
— a me T *amici*
7 inquam C T *unquam*
8 ita ψ *d.*
11 cum χ *eum*
— cupit H χ *cupiat* ψ *capiat*
12 ducetis C *dicetis* ψ *ducitis*
— ea C *tam*
— Aviti C *Abiti*
17 filii dolor ψ *al. pudor*
20 deliniri C *deleniri*
22 ejuſmodi viri C *hujuſmodi*
— viri χ *d.*
— angeretur C H *augeretur*
23 ſine ſcelere χ *d.*
25 mœrore et lacrymis χ *d.*
27 malorum C *mulierum*
28 ſore χ *fere*
29 invita χ *in vita*
— ut C χ *at*
31 non χ *d.*
32 noluit C H *voluit*
34 ſterni χ *externi*
30 1 auſpicibus χ, ψ *auſpiciis*
2 ominibus omnium C *omnibus hominibus hominum* χ *omnibus ominum*
5 non timuiſſe H S χ, ψ *nonne timuiſti*
— Deorum χ *divinam*
6 illam C *illa*
7 limen C *linicii*
9 ac C H S T *et*
— vicit χ *ejicit*
— timorem C T *amorem*
— tulit C T *non tulit*
11 jam χ *d.*
12 graviter C *gravet*
— augebatur C *angebatur*
— moleſtia C *modeſtia*
13 nihil C *nil*
15 matre χ *mater*
— ne, quam — matre uteretur χ *d.*

p. l.
30 18 audiſtis C T *audiviſtis*
19 tunc T *tum*
— intelligetis χ *d.*
20 præterit χ *poterit*
— cujuſmedicunque C *cujus modicum quia* H *cujuſcunque modi*
21 in χ *d.*
22 Judices C T *d.*
23 hominum χ, ψ *omnium*
24 infixum C T *fixum*
— cum C T *d.* H χ, ψ *qui*
— amici C *et* H ψ *omnium (ſed ſupra lin. ab eadem manu ſcribitur, "a" quaſi "animum" fieri debeat)* T *animum vel am vel amovi pericula*
— amici pericula χ *omnia*
— adhiberer C *adhiberier*
30 totum χ *tantum*
31 profectum C T *perfectum*
33 ea vero ſic agit H *vere ſic angitur* S χ, ψ *vero ſic agitur*
31 3 opibus C T *operibus*
— Larino C T *d.*
5 inſtituit H S χ, ψ *inſtruit* T *inſtituitur*
— teſtes χ *hoſtes*
8 perſpexeritis C S χ *proſpexeritis* T *ſpexeritis*
— nobis C *vobis*
10 ignoſcere χ *ignoſcere non*
11 deberetis χ *debetis*
13 Cluentii C *luentio*
14 cauſa C *cauſam*
15 id C T *d.*
— et C *a* T *ac*
18 Oppianicus C *Opianicus*
— paraviſſet χ *paruiſſet*
20 Oppianicum χ *Opianicum*
21 hoc C *hæc*
22 uti C *ut*
24 accuſatum T *accuſandum*
27 Stalenum C *Scalenum* S *Staienum* ψ *Stagnum*
— ad χ *d.*
29 Dinea ſocrus Oppianici T *d. (cum ſpatio)*
30 M. et Numerium - - - Oppianico C *d.*
— et Cn. H S *Cn.*
32 ſenatoris ψ *Senatoris.*
33 incidit χ *indicit*
34 frater H S χ *frater ejus*
32 1 Cn. Magium C. *C. Magium*
— Oppianici χ *opinacii*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.
32 3 filius χ *d.*
— heredem χ *hæredem*
4 Oppianicum C *Opiniacum*
— eumque C *cumque*
5 juſſit C *jupſit*
6 ei C *et*
8 eſſet χ *d.*
11 tantum C T *tamen*
13 illi C H *illo*
— H S ccccIↄↄↄↄ millia C *h s CCC D III (cum aſteriſco in marg.)* H-S *XL milia* T *hujus Coclini* χ *CCCCLIIII* ψ *CCCCLIIII*
14 inſtitueret T *inſtituerit*
16 viva C *una* χ *d.*
17 mortua χ *mortua eſt*
18 indice χ *judice*
19 ſicut χ *ſicuti*
— ex C *d.*
20 ſingulari χ *d.*
21 illum ψ *d.*
26 difficilem χ *difficile*
27 A Aurius C *N. Aurius*
28 domi χ *domi et*
— M. H S χ *et M.*
— Aurii C T χ *Auri*
29 multis C H S T χ, ψ *d.*
— adeſſet ψ *eſſet*
32 qui χ *d.*
34 etiam C *d.*
33 1 Larinatium C *Larinatum*
2 denuntiarat C *denuntiaret*
5 fugam, et H S χ, ψ *autem fugam*
6 inermem S T *in Larinum*
— inimicis T *d.*
— committere χ *d.*
8 cum C *tum*
9 ſuſtulit: ſe a χ *ſuſtuliſſe et* ψ *ſe d.*
12 oſtentarat, et χ *oſtentarat*
— C. filium C *T. filium*
13 Virbium C H *Virium* S *Jubium* T *Virum* ψ *Vibium*
— quo ſequeſtre χ *quos ſequeſtres*
14 curaret χ *curant*
15 illis C χ *d.*
16 terrebantur C *tenebantur*
17 quis C χ *qui*
18 reliqua - - - - fuiſſe C *d.*
19 aliquandiu H χ *aliquando*
20 videte χ, ψ *videtis*
— Saſſiam C *Saſiam*
21 Aviti C *A.*
22 A. Aurium occiderat, χ *Aulum occideret*

p. l.
33 23 poſtulet C *poſtulat*
24 tamen χ *d.*
25 Saſſia C *Saſia*
— contendit H *d.*
27 illam χ *illa*
— Oppianici domum C *A. Aurii* T *Oppianici*
— ſanguine χ *ſanguinem*
28 reformidat T *formidabat*
29 his χ *aliis*
30 Saſſiæ C *Saſiæ*
32 Novia C *Novimia* T *Nominia*
— infantem C T *ante* H *d.*
— filium S *d.*
33 Theani Appuli C *Traniapuli* H *teanopcli* S *Teanopuli* χ *tarni apuli* ψ *Teani Apuli*
— abeſt C *eſt*
34 1 Theano C *Trano* ψ *Teano*
2 antea C T *ante*
4 undecima T *duodecima*
5 luceret H *luceſceret*
7 renuntiavit C H S T χ, ψ *nuntiavit*
10 jam χ *d.*
11 ille χ *d.*
12 Saſſia C *Saſia*
— lætanti χ *lactanti*
— confirmato T *confirmata*
14 Ita, quod C T *Itaque*
— Ita ψ *Itaque*
16 jucundum χ *jucundius*
21 de eo, quem C *deque eo, quem*
22 non C *d.* χ *animo*
31 Canutio C *Crinutio* H *Cannutio* S *Cannuntio*
32 diceretur H S ψ *dicerentur* χ *ducerentur*
35 1 propiora H S T χ *propria* ψ *propriora*
7 amita C S χ *amica*
8 Aviti C *Abiti* χ *habita*
10 hoc C *hæc*
11 vocemque C T *voceſque*
12 indicia χ *judicia*
13 in C T *d.*
— mortuæ corpore fuerunt χ *morte fuerint corpore*
15 fatis ψ *d.*
— fraterno parricidio *paterno patricidio*
16 prætermiſſum C *præmiſſum*
— videtur χ *videretur*
18 Auria C T *vina*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.

35 18 uxor C *ſoror*
19 illa, et H S χ, ψ *illud*
20 Poſtea C H S ψ *Poſt* χ *poſt.*
24 excluderetur H S *excluderet*
26 ab C H T χ, ψ *a*
27 ab C H S T χ *d.*
28 materni C *matrem*
30 Mileſiam C *Miloſiam*
— eſſem C T *eſſet*
32 ipſa H S *ipſa penuria*
33 injuria χ *injuriam*
36 1 Quanto C S T χ *Quanto eſt*
— Oppianicus χ *Opianus*
2 ipſam C H T χ *ipſa*
3 illud H S χ, ψ *d.*
— effecit χ *fecit*
4 Cæteri T *Ceterum*
— non C *vero*
7 ejus S T *qui*
8 avunculus χ *a vinculis*
— Cn. Magius C *C. Magius*
9 que χ *d.*
13 diligentiamque ψ *diligentiam denique*
16 ab C H T χ, ψ *a*
19 tutorem H S *auctorem* χ, ψ *adjutorem*
21 mulieri χ *muliebri*
23 Si hæc - - - eſt. Quò T *Sed quo*
— non C *d.*
24 eſt χ *eſſet*
25 tabulis T *talibus*
— Oppianici C *Sopianici*
— alvo C *almo*
26 ſceleri ψ *ſceleris*
28 Nihil C *Nil*
29 obteſtatione C *oſtentatione* χ *obſtentatione*
30 ullam χ *ulla*
31 menſe T *tamen*
34 Aſinii C *Aſini* χ *Aſimii*
37 1 tum, recenti re C T *recens fuit* H *recenti fuit* S χ, ψ *cum recenti fuit*
— omnium χ, ψ *omni*
2 Avilius C *Anilius* S *Aurilius* T *Avulius*
4 accomodata C H S T ψ *accomodatus* χ *accommodatus*
— et χ *d.*
— aſſentationibus ψ *aſſentatoribus*
5 Aſinii χ *Aſimii*
— conſuetudinem C *conſuetudine*
6 Avilio H ψ *Auxilio* T *Avulio*
7 Aſinii χ *Aſimii*

p. l.

37 8 Larini C *Larinii*
— iniri H χ *inire*
9 enim id C T *eum* H *d.*
— id χ, ψ *d.*
— perfici rem C *proficere* H χ, ψ *perficere rem* T *perficere*
10 Aſinius χ *Aſimius*
— Avilio T *a Julio*
11 conſecutus C *ſecutus*
15 aſſimulatæ C T *aſſimilitatæ*
18 ibi diem C T *ibidem*
— Avilius T *Aiulius*
20 Aſinium χ *Aſimium*
21 Avilium noſſent C *Avilium noſceret* T *Aiulium*
— Aſinium χ *Aſimium*
22 Aſinii χ *Aſimii*
— diſcedit H S χ *diſceditur*
— Avilius T *Aiulius (et hoc modo ſemper)*
23 Aſinius χ *Aſimius*
24 Eſquilinam C H *Exquilinam*
26 deſideraretur χ *deſideratur*
27 ubi H S ψ *in quibus*
28 dictitaret ψ *dictaret*
— amicos χ *d.*
29 obſignaſſe C χ, ψ *obligaſſe*
— Aſinii, et nonnulli χ *Aſimii et nulli*
30 eo die C H S χ, ψ *eodem* T *eodem die*
— poſtremum C χ, ψ *poſtremo*
— Aſinius χ *Aſimius*
— viſus C H *juſſus*
— Avilium T *Aiuleum*
32 Manilii C ψ *Manlii*
— conſtituunt C H S χ *conſiſtunt*
33 indice C H S T *judice*
34 conſcientia perterritus χ *conſcientiam perterritur*
38 1 Aſiniumque χ *Aſimiumque*
3 Manilio C *Manlio*
5 Manilium C *Manlium*
7 ſcurra T *d. (cum ſpatio)*
9 conviciis ψ *comitiis*
— cum H T χ, ψ *tum*
10 tranſigit χ *transfigit*
11 Ac tum ψ *Actum*
12 Aſinianum χ *Aſimianum*
13 vero C H S χ, ψ *d.*
— indicio C T χ *judicio*
— probabatur C S T χ *comprobatur* H ψ *comprobabatur*
— quo χ *qua*

VARIÆ LECTIONES.

p.	l.	
38	13	inter allegatos T *intra ad legatos*
	14	eſſe χ *d.*
	18	ſuum χ *d.*
	21	Anconitanum quendam χ *anconitanum quem* ψ *Anconicanum quendam*
	—	pharmacopolam circumforaneum C *pharmacopulam circumforanum* χ *pharmacopula circumforanum*
	23	H-S quadringentis C H S *duo milia* T *habes ecce* χ, ψ *duo millia*
	—	quod ψ *quod eſt*
	—	ipſius C *impius*
	—	tum T *cum*
	—	demonſtratum χ *demoſtratum*
	25	potione ψ *petitione*
	26	punctum C *puntum*
	28	faciente χ *facientem*
	—	prehendiſſet C S T *prendiſſet*
	30	lituris C ψ *litteris*
	32	ſignis χ *ſignum*
	33	nimium ψ *d.*
	34	fui T *d.*
	—	quoque χ, ψ *d.*
	—	vitæ χ, ψ *vitæ ſuæ*
	—	quoque vitæ C H S *vitæ ſuæ*
	—	exiſtimare T *optimare*
39	1	debebitis C H S χ, ψ *debetis*
	—	Larini ψ *Latini*
	2	nemo rationem H *d.*
	10	Avitus C *Abitus*
	15	illi propoſita C S χ *ei propoſita* T *impoſita*
	18	hæc C H S T χ *hoc*
	19	manifeſto χ *manifeſtum*
	—	deprehenſum H *comprehenſum*
	20	condemnari χ *condemnare*
	21	intelligetis χ *intelligatis*
	22	Larini χ *lavini*
	23	Larinatium C *Larinatum* χ *larinatum*
	25	ut H S *d.*
	—	Venerei χ *veneni*
	28	Larinatium C *Larinatum*
	—	cunctique χ *multique*
	—	tulerunt χ *tulerant*
	29	publiceque χ *publice*
	32	ſolum C χ *d.*
	—	municipum χ *municipium*
	33	univerſorum χ *d.*
40	1	quotidie ψ *quotidianæ*
	—	contentiones χ *contentionis*
	2	Avitum C H *Habitum*
	—	Oppinicum C *Oppianiacum*
	5	arbitrabantur χ *arbitrabatur*
40	6	alia χ *aliam*
	9	fecerat C *facere*
	—	enim χ *d.*
	10	in C H S χ, ψ *d.*
	13	ab χ *a*
	14	majore H *majori*
	—	præmio ; orbata ψ *præmio orbata*
	15	his C *iis*
	17	L. χ *Lucius*
	18	cum T *tum*
	19	municipum χ *municipium*
	—	diſſimillimi ; χ *diſſimili*
	22	His C *Iis*
	26	his C *iis*
	—	adoleſcentium χ *adoleſcentum*
	—	circumſcriptioneſque H *d.*
	28	ſtudio C H S χ, ψ *ſtudioſe*
	—	jam ante H *d.* T *jam*
	30	tum χ *tunc*
	—	L. χ *Lucius*
	32	medico C *d.*
	33	Fabricius χ *fabritium*
41	3	autem T *d.*
	4	Bebrio χ *habrio*
	7	indicio χ *judicio*
	8	multis χ *multi*
	9	ex occulto C H S χ, ψ *d.*
	10	ad C H S χ, ψ *ob*
	12	quiſquam T *quiſpiam*
	—	his C *iis*
	13	eſſe dicet C S T ψ *dicit eſſe*
	14	nocentior ? — apertior χ *nocentior — actior*
	—	eſt χ *d.*
	16	crimini C *d.*
	17	comperta ψ *comperata*
	—	manifeſtoque C *manifeſto*
	21	reum citatum ψ *renuntiatum*
	—	illum T *illis*
	—	ſemel χ *ſimul*
	22	iterum χ *iſtorum*
	—	præjudicata C *præjudicate*
	—	condemnatus χ *condemnatur*
	26	verum C H S T χ, ψ *unum*
	27	allatum C *illatum*
	30	eos C *d.*
	33	eum C χ *cum*
42	4	ne C H S T χ, ψ *nec*
	5	arbitrabantur C *d.*
	—	iis C *his*
	8	Canutius C *Camnicius* H S *Canitius* T *Camucius* χ, ψ *Cannicius*
	9	autem χ *d.*
	—	quidem H S T χ, ψ *d.*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.
42 20 poſſim ψ *poſſum*
— impudeutiæ — quod eſt χ *d.*
21 poſſim U *poſſum*
22 omnia ψ *omnis*
26 in χ *d.*
27 feci ψ *feci ſed*
28 confugi ψ *fugi.*
31 apprehenderam *deprehenderam*
32 Si quæſieram χ *ſic quæſieram*
— an C *que* H χ *quæ* S *an quæ* ψ *quæ*
— inimicitiæ C *inimiciæ*
33 fatebatur H S T χ *fatebantur*
— nullas χ *nulla*
— ſed Oppianicum - - - - fuiſſe T *d.*
34 Oppianicum C χ *Oppianicus*
— miniſter C *manifeſte*
43 1 Sin autem eſſe dicebat. χ *d.*
3 ſed ψ *ſed ut*
6 Scamandrum χ *Scamandro*
9 conſtitutumque T *conſtitutum*
11 cuivis χ *cujus* ψ *cui*
12 abditum χ *abditam*
— cum T ψ *non*
14 Bebrius H S T χ *Bebius*
— de C H ψ *d.*
16 P. Quintius Varus T *P. Q. Varus*
17 fierent χ *fecerant*
18 recenti re ψ *recreati et*
20 videremur χ *videmur*
24 id χ *ad*
— maximo H *maxime*
— illi χ *ulli*
30 Cum in - - - - oporteret T *d.*
— reo χ *eo*
34 ferri χ *fieri*
— Itum ψ *Iterum*
44 1 Stalenus C S χ *Scalenus*
3 arbitraretur ? χ *arbitrarentur*
9 nondum χ *d.*
11 eſſent ψ *eſſe ut*
12 ipſos χ *ipſe*
15 utque ei C H S χ, ψ *utique ejus* T *utique ei*
17 Aletrinates ψ *metriolates*
18 defenſoribus ψ *defenſionibus*
20 putabamus ψ *putamus*
22 Cæpaſios C ψ *Ceſaſios* χ *Ceſaſios*
23 animo C *modo*
26 quoque C H S T χ, ψ *d.*
29 deterrimus χ *d.*
30 niſi forte - - - - - debent C H S T χ, ψ *d.*
32 accuſat χ *d.*

p. l.
44 32 judicata Canutius χ *judicat cannutius*
34 major C H S χ, ψ *d.*
— Cepaſius C *Ceſaſius*
— auditur C χ *audiatur* H S *audiebatur*
45 11 dixiſſet χ *dixiſſe*
— at C *ac*
12 diſceſſerat C *d.*
— judices C *d.*
13 cauſam H S χ, ψ *cauſas*
14 Reſpicite χ *reſpicere*
— poſſe T *d.*
— nec quidquam H S *nequicquam*
15 propius C *proprius*
18 vi et ψ *in*
20 reus χ *d.*
— is C *iis* S T ψ *his*
21 iiſdem χ *his*
23 et C H S χ, ψ *d.*
— iis quæ a me T *uſque a me bene*
24 præterea ψ *præter ea*
— omnia C χ, ψ *jam*
25 et C H S χ, ψ *d.*
26 et C H S T χ, ψ *d.*
— condemnarant T *condemnarent*
28 omnino C *d.*
31 conſentire C H S χ, ψ *conſtare* T *conſiſtere*
— illa χ, ψ *illi*
33 illi C S *ii* H χ *hi*
34 conſcius χ *conſcium*
46 3 condemnatum C *condemnaſſent*
5 invidia ψ *judicia*
6 operta dedecore T *operata dedecora*
— et C *atque*
8 iis C H *his*
9 Avitum ψ *habitum eſt*
12 cum H *tum*
14 eſſet C H S χ, ψ *erat*
— Si χ *Sic*
15 abſolviſſent, ψ *abſolviſſet*
16 oratione C *ratione*
19 reum χ *rerum*
— præſertim χ *ſed non*
20 præjudicia feciſſent, χ *prævidentia fuiſſent*
23 abs ψ *ex*
— Atti C *Acti*
25 exiſtimes C *exiſtimas*
26 Staleno C S *Scaleno*
— ſolo χ *ſolono*
28 præter C *propter*

p. l.
46 29 verſatum χ *natum*
31 factas? χ *factas.*
— nihil inquam C H S T χ, ψ *unquam*
— Extat S χ, ψ *Extant*
— memoria C H S T χ, ψ *memoriæ*
32 recita ψ *reata*
33 in C *d.*
47 2 etſi C H S T χ, ψ *ſi*
4 tacita χ *tanta*
5 obloqui χ *obſequi*
6 ab ψ *ob*
10 quam χ *quia*
12 aliqua C H χ, ψ *alia*
14 illum χ *illam*
— qui χ *quam*
15 iis T *d.*
— iniquus χ *inimicus*
17 eſſe corruptum - - - - - oſtendo ab Oppianico T *d.*
18 ſi doceo - - - eſſe corruptum C χ *d.*
— ab Oppianico H *d.*
19 etſi H S *ſi*
20 nullam χ *ullam*
22 non χ *d.*
24 alia H S ψ *hac*
— non H *d.*
25 eum χ *cum*
— ſingulari - - - - audacia ψ *ſingularis — audaciæ*
29 Ælio C *d.*
— C. Ælio χ *Cælio* ψ *Celio*
— Staleno *Satageno*
32 deplorat χ *deplora*
34 reticetis C H S T χ, ψ *tacetis*
48 1 repetiſtis C χ, ψ *recepiſtis* H *reperiſtis*
2 ore χ *d.*
3 judici χ *d.*
4 eſſe fateamini - - - Repetam T *d.*
5 Quonam igîtur ψ *Quidnam agitur*
— Repetam χ *ereptam*
6 et χ *d.*
— omnia T *omnis*
— in χ *d.*
11 Oppianicus ex χ *Oppianicum cum*
13 exercitati C *excitati*
14 Staleni H *Stagini*
— applicavit C H S χ *ſe applicavit*
19 a C H S χ *d.*
20 audendum χ *audiendum*
24 hoc non C H S χ, ψ *hoc* T *hæc*
26 cum C T χ, ψ *quam*
27 Saſinii C H S χ, ψ *Saſini* T *Satrini*

p. l.
48 27 Atellæ ψ *Attellæ*
— ſexcentis T *ſexcente*
29 Saſinio C *Saſino* χ *Faſinio*
30 pecuniam χ *pecunia*
31 neceſſitatem χ *neceſſitates*
32 reliquiſſet H S *reliquiſſe*
— eaſdem H S χ *eaſdem eſſe*
— ac C T *et*
49 6 poſſit C *poſſet*
— quod ψ *cur*
8 exoratus C *exercitus*
9 et ſeſtertium ſexcenta quadraginta C *nummum ſexcenta quadraginta milia* H S ψ *et ſexcenta quadraginta milia* T *et ſextercia ſexcenta quadraginta milia* χ, ψ *ſeſtertium ſexcenta quadraginta milia*
13 Oppianicum C *Oppianicus*
14 illam aut χ *illam aut ipſi*
— diſpertiendam C H S *diſpartiendam*
— reddendam ψ *redeundam*
15 eſſe C *d.*
— excogitat χ *cogitat*
17 credetis H S χ *creditis*
19 ſit χ *d.*
22 miſerrimus et inaniſſimus C H S χ, ψ *miſerrimus in locis et inaniſſimis*
— tantum nummorum C ψ *tantum pecuniæ* T *tantummodo*
24 ſuam S *ſuam hæc ſecum cogitans* χ *d.*
— Demne C H S T χ, ψ *de me*
— judicibus T *judices*
— igitur ψ *agitur*
25 quæretur? Nihil χ *quæritur? Nihil* ψ *quæretur mihi*
26 quî ψ *quid*
27 poſſit χ *poſſet*
— ex χ *e*
30 quibuſdam judicibus χ *quibuſdam in judiciis*
32 hos C H S *eos*
— leviores ψ *leves*
50 2 ecquid C H S T *eo quid*
— ſerviamus χ *ſervemus*
4 affers G *affer*
6 conſueſſet χ *conſueſcit*
7 Guttam C *Guctam*
8 amarus χ *avarus*
— aliquid T *aliud*
9 ſpeculæ C S T ψ *ſpe gulæ* H *ſpegulæ*
— interceſſerat C *interceſſerant*
10 certa C *cepta*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.
50 11 hilari C *ilari*
12 tu T *tum*
— Pœte C T χ *Pacete* H S *facete* ψ *fatere*
— enim χ *d.*
— Stalenus χ *Stagetus.*
13 ne ſi ſe - - - ſit pecunia T *d.*
— ne C H S *nec*
16 planus C H χ, ψ *plane*
— judiciario χ *judicatio*
18 illos χ *illius*
19 vultus χ *multis*
21 ex χ *et*
21 a χ *ab*
23 teſtimonii ψ *teſtimonium*
— quam H S χ, ψ *cum*
31 judices C H S T χ, ψ *d.*
— ſe id velle C H S T χ, ψ *d.*
33 conſilium C *conſilio*
34 poterat. H-S ɪↄcxʟ in ſingulos C H *poterat. ſexcenta milia nummum in ſingulos* S χ *poterat. quadragena milia nummum in ſingulos* T *poterat - - - - quadragena milia - - - - in ſingulos (cum ſpatiis)* ψ *poterat ſexcenta quadraginta millia nummum in ſingulos*
51 2 debebant χ *debebat*
— ſpe majorum præmiorum χ *ſpem malorum præmiorum illius*
3 accederet S χ *cederet*
4 quod C ψ *quodam*
— tum ψ *d.*
5 judicem C *judices*
— defendebat ψ *defendebantur*
6 at non Oppianicus T *d.*
9 in conſilium iretur T *conſultum irent*
10 viatores C H S ψ *lictores* χ *victores*
— agi C H S *id agi*
13 conſilium H *conſilio*
— ſententias T *d. (cum ſpatio)*
16 conſuerunt T *conſueverunt*
18 tum ψ *cum*
— venerant. Cæteri ψ *venerant cæteri*
— nocentiſſimum C H S ψ *nocentiſſimi*
19 ſpectabant C H S χ, ψ *ſperabant*
22 Ecce tibi ψ *Ecce al. certe*
— Bulbo, et Staleno, et Guttæ C *Stalene et Guctæ*
— et H S *d.*
24 ferrent χ *ferret*
25 injectus χ *injectum*
52 1 veſtrum C *verum*

52 3 abſolverent C T *abſolverunt*
5 concionum χ *contentionum*
8 atque altera χ *alia*
10 condemnarent C *condemnarentur*
— tribunus plebis T *d.*
13 negotii C *judicii*
14 arbitrarentur χ *arbitraretur*
17 Annii C S *Antonii*
20 egerit C *agens*
21 conſulto prope H *conſulto* S *conſultæ propter* χ, ψ *conſulto propter.*
22 atque H T *et*
26 pronuntiaſſet ψ *promiſiſſet*
28 debebant χ *delebant*
29 eſſe χ *d.*
31 Gutta C *Gucta*
34 vita C *vitam*
53 4 judicum χ *judicium*
— ageret χ *augeret*
5 inflammandos C H S *inflammandum*
6 accommodatus T *commodatus*
— illi judicio C *d.* H S χ, ψ *illi*
8 C. Junium C H S *tum C. Juninm* χ *tunc C. Junium*
— injectum χ *inventum*
10 dicendi χ *diſcendi*
11 Neque S *Nec*
16 audiar χ *audiat*
17 etiam C *et*
18 At C H S T χ *Ac*
— audirer C *auderer*
19 Id adeo ψ *ideo*
— cognoſcite C H S ψ *agnoſcite*
20 nocentem χ *nocte*
22 id hoc tempore infitiari poteſt ? H *id hoc tempore infitiari audet* T *hoc tempore inficiatur. Poteſt*
23 liceret χ *licere*
24 præjudiciis χ *præjudicii*
— id χ *d.*
27 remota C H S ψ *remota eſt*
31 Primum C *Primis*
33 adducebam χ *adducebant*
54 3 Fabriciis χ *Fabricius*
4 poſtremo ψ *poſtremum*
5 cum caſum χ *eam cauſam*
7 Age T *Agi vel age*
8 hic H *hinc*
— profectio C *profecto*
11 iſta C H ψ *in iſta*
13 ex χ *d.*
— agitatis C H S ψ *agitis*
15 Albiana H χ *Abbiana*
— nobis C H S *d.* χ, ψ *bis*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.
54 15 odoranda eſt T *adornanda*
16 poſſumus H S χ *poſſimus*
17 H-S ɪɔcxʟ C *DCXL* H S *DCXL milia* T *IIC uex vel* χ *ſextertia d c x l.* ψ *ſexcenta quadraginta millia*
19 Stalenus χ *Stagenus*
20 eum T *enim*
— eum, cum χ *enim*
21 Cur C H S *d.*
23 requirebant χ *requirebantur*
— quærebat ? T *querebatur* χ *quærebatur* ψ *quærebat.*
— flagitabat ? ψ *flagitabat*
25 perfectum H χ *effectum* S *confectum*
— eſt ? ψ *eſt*
29 honeſta ψ *honeſtas*
31 patefacta χ *perfecta*
32 conſiſtant S T *conſiſtebant*
55 1 pecuniam χ *pecunia*
3 Atti C ψ *Actice* H *Athice* S *Attice* T *Acti*
— etiam χ *et*
6 inventis C *viventis*
12 recordari χ *recordare*
— quod ψ *cur (alibi ſæpe)*
16 fidele C *fides*
18 ſin C H S T *in*
— ſin erat χ *inerat*
19 nec χ *ac*
22 Atti C T *Acti*
23 re premeretur C H S ψ *reprehenderetur*
23 ejectum χ *electum*
— retuliſſe C S ψ *re intuliſſe* H *intuliſſe* χ *rei tuliſſe*
26 gratiam C ψ *gratia*
— in gratiam χ *ingratia*
27 cum χ *d.*
— habebat ſimultates χ *d.*
— tabulis publicis reus T *talibus publicis rebus*
29 Albius χ *Abius*
33 Stalenum χ *Stagenum*
56 3 re χ *rebus*
— diſputo C H S T χ, ψ *diſputem*
— quæ Staleno - - - - ſumma T *d.*
4 ſua T *ſuo*
— quanta χ *qua nata*
— ſed etiam — data fuerit χ *d.*
5 fuerit H S *fuerat*
6 ſexcenta et quadraginta millia T *IIC. XL*

p. l.
56 8 cauſa C S *gratia*
9 ut ɪɔcxʟ S *DCXL* T *ut CC quadragena*
10 Archimedes T *Archimenides*
18 quæ ſunt - - - - judicia T *d.*
— confirmavi C *confirmari*
19 illo χ, ψ *ilo judicio*
20 ſimiliora χ *ſi meliora*
23 ego ψ *enim al. eo*
24 non C *d.*
25 his C *iis*
29 ne χ *d.*
31 abduci χ, ψ *adduci*
32 abreptus C H *arreptus* S χ *arrectus* T *abjectus*
— At χ *d.* ψ *ac*
3 quæſtionem ? χ *quæſtionem*
34 putaram C H S ψ *putarem*
57 2 qui ψ *quid*
3 Junius χ *unius*
— Quemcunque χ *quæcunque*
4 hoc χ *d.*
5 eſſet χ *eſſe*
6 eſſe C H S χ, ψ *fuiſſe*
— oportuit C S *oportet*
8 volebat C *nolebat*
11 Multam χ *Multa*
13 ſubſortitionem χ *ſortionem*
14 interlitus χ *inter littus*
18 obeſſe χ *abeſſe*
19 ſubſortitus ψ *ſortitus*
20 damnatione χ *damnationem*
21 judicabatur T χ *judicabitur*
23 confitentur χ *confitetur*
— idem H *iidem*
24 inquit T *d.*
— tum Prætor ψ *Tribunus plebis*
25 igitur T *illud*
28 quæ T *quæ dictæ*
29 nunc χ *d.*
33 ad ſubſellia C *d.*
58 1 illi judicio C *judicio illo*
3 ſed χ *ſe*
5 C. Orchinium C *Cohorchinium* χ *C. Archivium* ψ *Corinthium*
— meum χ *d.*
— ab C T *a*
7 exlegem C S *extra legem* χ, ψ *ex lege*
— publicæ contemptam atque abjectam χ *contentam atque objectam*
9 poſſe C H ψ *poſſe populum R.* S *poſſe p.* †.

VARIÆ LECTIONES.

p. l.
58 9 non χ *d.*
10 Quid? ψ *Quod*
— ne ψ *ut*
11 Sylla ψ *Syllam*
14 pudens χ, ψ *prudens*
15 non ψ *non modo*
— adverſarius χ *adverſariis*
— acerbus χ *acervus* ψ *acerbus, ſeditioſus,*
17 ac C S *atque* H *ac (ſupra lin. atque)* T *d.*
— tempeſtatibus χ *temporibus*
18 Fauſto tamen illi judices T *faſto tum*
20 poteſtatis ψ *poteſtas*
22 ſapientia χ *diligentia*
25 hercle C H S T *hercule*
26 non C *non cum*
27 P. Popillius C H S T *P. Popilius* χ *C. Popilius* ψ *Caius Pompilius*
28 nedum χ *necdum*
29 his moribus C *iis moribus* T *d.*
30 ac C H S χ *ac ſine*
— poſſimus ψ *poſſumus*
32 adhibitus H S χ, ψ *habitus*
34 vis χ *jus*
59 2 arbitretur C H S T *arbitraretur*
4 juraſſet H S χ *juſſerat*
6 quibus χ *d.*
8 At ψ *Ac*
9 eſt C H S ψ *etiam*
12 eſt: ψ *eſt ut*
22 Popillii ψ *Pompillii*
— T. Guttæ T *L. Guttæ*
26 quod C H χ, ψ *cum*
27 offendiſſent C H χ, ψ *defendiſſent*
— reprehendiſſent H *deprehendiſſent*
— ſe C T *ſed*
29 damnatio ψ *dominatio*
31 Quid, quod ψ *Quod cur*
60 1 præfecti χ *profecti*
4 de H-S ıↃc - - - - retinuit T *d.*
— H-S ıↃc C *nummum DCXL* χ *ſſxxxxclc* ψ *ſexcenta quadraginta millia*
5 Safiniani χ *Safiani*
6 retinuit χ *ſuſtinuit*
7 et hæc χ *hæc*
8 tum χ *d.*
11 Attio C H T *Actio*
14 reconciliatio χ *recordatio* ψ *conciliatio*
— boni ψ *bona*

p. l.
60 15 ad Juturnæ: quibus C H S χ *ad diuturna è quibus* T *ad diuturna equitibus* ψ *a diuturna e quibus*
16 ab T *a*
18 medium C H S T χ, ψ *medio*
21 Attius H *Ac ius* T *Actius*
23 damnatione ψ *dominatione*
26 illa C H S ψ *nulla*
27 judici χ *judicii*
— reperitur H *reperietur*
28 ablata C χ *oblata*
32 Ergo χ *Ego*
— adhuc C ψ *ad hoc* H S χ *ad hæc*
34 quis χ *quid*
61 2 multam χ *d. (ſed lacuna eſt in MS. qua ſcribi poſſet)*
4 Popillii C χ *Pupillii* H *Pupilli*
— Guttæ C *Guctæ*
5 eſt C H S χ *d.*
— ecquod C *etiam quod* χ *et quod*
6 poſſimus ψ *poſſumus*
7 Fidiculanus C χ *Fiducilanus*
9 invidioſiſſimum ψ *invidioſiſſimos*
— ſubſortitione χ *ſub ſortione*
10 quidem H S *quem enim* χ *d.*
11 eum ψ *eam*
15 vis ψ *jus*
— enim H *enim (ſed in marg. ab eadem m. pro ea voce "fieri" ſcribitur)*
18 tamen C H S χ, ψ *tandem*
— pecuniam quam C H S χ, ψ *d.*
19 captam nuſquam C S χ *Captanus quam* H *captamque*
— captam ψ *Capta*
— Stalenus S *Staienus*
21 Fidiculanus C *Fiducilanus*
— feciſſe C H S χ, ψ *feciſſet*
— accepiſſe a Cluentio H-S cccc C H S χ, ψ *d.*
22 Qua χ *quam*
23 ea C *eſſe*
24 enim H *d.*
25 metu H *motu*
— et χ *d.*
26 adducti C *addocti* H S *at docti* ψ *ac docti*
— potuiſſe ψ *potius ſe*
28 ſi C H χ *d.*
— ſciſſet C *ſciſſe*
30 imperitorum C *hi peritorum* χ *ii peritorum* ψ *peritorum*
32 nolebant ψ *volebant.*

VARIÆ LECTIONES.

p.	l.	
61	32	ſi qui C *ſiquis*
	—	quærcret χ *quærerent*
62	2	dicerent — Scamandro χ *d.*
	3	abſolvit C *d.*
	6	Uter χ *Utinam*
	—	redderet C H S χ *reddere*
	—	iſne qui ſe C S χ *iis nequiſſe* H *his nequiſſe*
	8	adjutores C H χ *adjutorem*
	11	declinarint C ψ *declinarent*
	14	fraude ψ *fraudem*
	16	ipſi bis jam χ *bis is*
	17	poterant; condemnare C *poterant abſolvere,*
	—	condemnare χ *d.*
	18	tam χ *tanta*
	21	fecerint ψ *fecerunt*
	22	jure χ *vi*
	24	Quis Q. Conſidio C χ *Quiſque conſilio*
	26	debet H S χ *debent*
	28	ſunt χ *ſint*
	—	M. Juventius — Mergus χ *d.*
	29	Pedo ψ *Predo*
	30	judicum ψ *judicium*
	—	Caulius H *Calius*
	—	Mergus? ψ *Nervus?*
	—	M. Baſilus C *Qualis vir M. Baſilius* H S χ, ψ *M. Baſilius* -
	31	judiciis ψ *conſiliis*
	—	tum C *tam*
	32	Cn. Heius, T *C. N. ejus*
	33	ex χ *d.*
	34	ex χ, ψ *ex his*
	—	minimus χ *minimis*
63	1	et diligentia C H S χ *d.*
	—	diligentia ψ *d.*
	2	Saturius χ *Saturnius* ψ *Staturius*
	5	agitante ψ *agente*
	10	deferbuiſſe C H S T *deſeruiſſe* χ *deſerviſſe deferbuiſſe intelligebat* ψ *deſeruiſſe intelligebant*
	—	Quod C *Quid*
	11	Fidiculanum C *Fiducilanum (ſemper)*
	12	facta C χ *d.*
	—	Ac χ *At*
	13	condemnarant C H S ψ *condemnarunt* T *condempnaverunt*
	16	ignoratio T *ignorantia*
	17	arrogantia T *arrogantia ſui*
	—	ipſum χ *d.*
	18	ac C ψ *at*
	—	condonatum C H S T χ, ψ *condemnatum*
63	20	eum χ *ipſum*
	—	illum χ *d.*
	25	unquam χ *d.*
	—	antea ψ *ante*
	26	eum ψ *enim*
	27	aut C H S χ *d.*
	28	qui H S *quid*
	29	voce χ *lege*
	31	revocaverat C *revocarat*
	32	poſtea ψ *poſita*
	34	injuria C *injuriam*
	—	ut χ *d.*
	—	et C H S T χ *d.*
64	3	ſe ψ *ſed*
	—	diſceſſiſſe C *diſcepſiſſe*
	4	querimur T *queruntur*
	—	non H *d.*
	5	nego uſquam C χ *neque uſquam* T *d.*
	6	quis H S T *qui*
	—	vivat C H S χ *vivit*
	7	poſſe C *d.*
	—	nobilitatis χ *nobilitas*
	—	uſque χ *iiſque*
	8	quoad χ *quod ad*
	—	proſecuta T *perſecuta*
	—	quis S *qui*
	9	ſit χ *ſi*
	10	nobiliſſimus. χ *nobiliſſimis*
	12	illa χ *ſua*
	13	a C H χ, ψ *in*
	14	autem ψ *d.*
	15	magis χ *d.*
	17	Sed χ *Si*
	19	At C *Et*
	—	condemnarat H S *condemnaret*
	22	popularia χ *d.*
	23	ergo χ *vero*
	25	condemnarent; χ *condemnarant*
	26	aliquis C *aliqui*
	27	Falcula χ *Facula*
	—	quæſo C H S χ, ψ *quæro*
	—	nocens? χ *noces?*
	30	neque C H S T χ, ψ *d.*
	—	Fidiculani χ *ficulam*
	33	concedis χ *conceditis*
65	2	Falcula χ *facula*
	4	debuerint χ *debuerunt*
	—	accuſari χ *accuſatori*
	5	Nam, ſi in ambitus H *d.*
	8	fuit χ *obſuiſſet*
	—	qua χ *d.*
	—	ex χ *ex criminibus*
	—	judicibus χ *d.*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.

65 12 P. Septimio C *L. Septimio*
— eo χ *meo*
— æſtimatam χ *exiſtimatam*
13 quoniam χ *quando*
14 docere H S χ, ψ *dicere*
— non ψ *d.*
15 damnato ψ *condemnato*
— adhibita C S χ, ψ *adhibenda*
16 eſt χ *d.*
17 qua C H S T χ *quæ*
18 perfunctos χ *profunctos*
23 æſtimandis χ *exiſtimandis*
— eos χ *eo*
24 abſolvant χ *abſolvunt*
— fit C H S χ, ψ *fiat*
25 æſtimationem χ *exiſtimationem*
27 contentione ψ *concione*
29 eſſet χ *d.*
30 id, quod T *illud*
31 neque T *ne*
— nominarunt T *nominaverunt*
— perinde C H S T χ *proinde*
32 obſervaverunt C T *obſervarunt*
— animadverſio atque auctoritas χ, ψ *animadverſionem atque auctoritatem*
33 cenſoria T *d.* χ, ψ *cenſoriam*
— antequam dicere incipio T *incipio ab inicio*
— antequam χ *antequam de re*

66 1 et χ *d.*
5 officiis H S T χ, ψ *officii*
— de ſubſcriptionibus ψ *deſcriptionibus*
6 dicam χ *dico*
7 orationem C χ, ψ *rationem*
— meam ψ *d.*
10 hoc C *hæc*
11 qnam χ *quem*
12 vim animi libertatemque T *libertateque*
16 defenſionis χ *offenſionis*
18 conſilii χ *d.* ψ *judicii*
23 a C *d.*
— ex C *e*
— ex — cenſoribus χ *d.*
24 ejectus eſſet C *ejectum eſſe*
26 in ψ *in id*
28 privantur ψ *privarentur*
— ſic hominibus χ *ſi omnibus*
30 Gellii H S χ *Gelli*
32 ſuæ χ *d.*
33 Gellius χ *Gellus* ψ *d.*
— ſapientiſſimique χ *ſapientiſſimi*
34 captarum χ *captarum rerum et ipſarum* ψ *captarum ipſarum*

67 1 ii C H S T χ *d.*
— ſenatum C *ſenatu*
2 rerum C S *pecuniarum* H *rerum nomine* χ, ψ *pecuniarum nomine*
— judiciis abſoluti χ *judicii abſoluti* ψ *judiciis abſoluta*
3 exiſtimatione χ *eſtimatione*
10 Judices illud C H S χ *Judices* T *d.*
12 deletas ψ *delatas*
— verum C *eorum*
15 accepiſſe C H S T χ, ψ *cepiſſe*
17 ſelectos S T *ſe lectos*
— judices χ *d.*
18 impedimento C H S χ *impedimentum*
19 eſſe T *ineſſe*
— duxerunt C S χ *dixerunt*
— ipſi C χ, ψ *d.*
20 appellari χ *appellare*
22 arbitrantur χ *arbitrabantur*
23 moveri C H S T χ, ψ *movere*
25 ærarios C *ærario*
26 quî χ *quid*
29 videatis T *videtis*
30 videamus T *videmus*
32 cenſores C H S χ, ψ *cenſores de illo judicio corrupto*
34 agatis χ, ψ *agitis*

68 1 cenſoria χ *cenſoris*
4 illum χ *d.*
6 ſit χ *d.*
13 cenſorum C H S χ, ψ *cenſoriam*
— amplexator C S χ, ψ *amplexato*
14 cum re ψ *tum te*
15 Dum C H S T χ *Cum*
16 municipii ſui C *municipiis ſuis* χ *municipii tui*
— interleverit χ *interluerit*
18 curarit χ *curavit*
— qui — curarit χ *d.*
21 quem χ *quam*
— duxerit χ *duxit*
22 pro ψ *d.*
— abortione C H S T χ *potione* ψ *propoſitione*
— qui ſocrum, qui uxorem, qui uno tempore T *qui tunc temporis*
23 uno C H S χ, ψ *hoc*
— ſperatoſque T *ſeperatos*
26 in judicium χ *d.*
29 quod ψ *cur*
30 cenſoria T *cenſura*
— opinio C χ, ψ *opinatio*
33 dicam C H S χ, ψ *dicant*

69 1 comperiſſe C H S χ, ψ *d.*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.

69 6 ædilitium C *ædicilium*
— Matrinium C H *Macrinium* S *Matrimonium* T *marinum*
9 iidem ψ *quidem*
— reliquiſſent C H χ, ψ *reliquiſſe ſubſcripſerunt*
10 reperiretur C H S χ, ψ *inveniretur*
— quid ille C H *quod ille*
11 duxerunt ψ *dixerunt*
12 ſubſcripſerint - - - - opinione ſtandum T *d.* *(vide* 71. *lin.* 20*)*
15 ſolos χ *ſolum ?*
— Quid C H χ, ψ *dicant*
— videlicet C χ *ut*
— condemnarunt χ *condemnarint*
16 Non eſt igitur — condemnarunt χ *d.*
17 illæ Quintianæ C H S ψ *illa Quintiana*
18 ſuſpicione — ei χ *d.*
20 afferant C *ferant*
23 a C H S χ, ψ *d.*
26 videlicet C χ *d.*
27 perveniret χ *perveniſſet*
— facere χ *agere*
28 animadverſione vitiorum χ *adverſione*
31 et χ *ut*
32 delinqueret C *delinquerit*
— ei ψ *et*
70 2 acceperint χ, ψ *acceperint, ut*
3 non χ *non id*
— carpas C H S χ, ψ *carpes*
4 ſortiare C H S χ, ψ *ſortiere*
— igitur, te χ *grate*
5 reſpublica ψ *reipublicæ*
7 commutarit C *commutarint*
12 qui in eadem culpa C S χ *quis in eandem culpam* H *quis in eadem culpa* ψ *qui in eandem culpam*
— affici C H S *affici oportere*
— oportere χ, ψ *oportere convenire*
13 et C H S χ, ψ *ut*
14 propoſitam χ *præpoſitam*
— pace χ *pacem*
16 ſortitione χ *ſortione*
17 ad H *d.*
— atque C H S χ *ad*
22 erat in concione χ *eſt in judicio*
24 multitudini χ, ψ *multitudinem*
— eſt χ *d.*
— dicere C *dire*
25 in χ *d.*

p. l.

70 25 invidiam C S χ *invidia*
26 magnam illa C S χ *magna milia* H *magnam vilia*
27 alia χ *d.*
29 omni χ *d.*
30 infames C S χ *infami*
32 communicata ψ *commutata*
34 reprehendiſſe χ *reprehendiſſet*
71 1 eos C *d.*
— alii C *illi* χ *d.*
3 cogniti C *cognitim*
— comperti C *compertim*
4 popularem C *populare*
5 Popillium C *Popilium*
— qui Oppianicum C *d.*
6 accepiſſet χ *cepiſſet*
7 divinationis χ *damnationis*
10 cauſa cognita χ *cauſam cognitam*
— dixerint C H S χ *dixerunt*
11 Popillium ψ *Publius*
12 Popillium quod ψ *Pompillium cur*
14 eum χ *cur*
15 ſententia C H S χ, ψ *ſententiæ*
— gratis χ *gratus*
19 exſtimatione C H χ *exiſtimationi* ψ *æſtimationi*
20 non H χ, ψ *ne*
21 omnes χ *d.*
— et ψ *d.*
23 At χ *An*
29 exiſtimari C H S T χ, ψ *exiſtimare*
— pudore χ *pondere*
72 1 Licinius χ *Lucinius*
— prodiiſſet C H S χ *prodiſſet* ψ *prodiret*
2 poſſet C *poſſit*
— dixit C H χ *d.*
3 eum C H χ, ψ *tum*
4 juſſit χ *juſſi*
6 conſueverant H S χ, ψ *conſuerunt*
— conſcientia C H S T χ, ψ *ſcientia*
11 teſtamento T *teſtimonio*
13 ob C H S T χ, ψ *ad*
14 inconſtantia T *inſtantia*
15 teſtamentum T *teſtimonium*
16 eum χ *ejus*
18 tu χ *ut*
— Atti C S *Acti* H *Acci*
19 Egnatii. Si Egnatii C χ *Egnati : Si Egnati*
23 exheredavit C H χ, ψ *exheredat*
27 tribunus plebis ψ *tribuno plebi*
— concitato H χ *concito*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.
72 28 pene C *ſede*
— revocaſſet H S T *revocaviſſet*
32 At H S T *Aut*
— decretum? C H S T χ, ψ *decretum? quam juſte?*
33 opera T *operam*
34 corrumperetur χ *corrumpetur*
— videtur χ *videretur*
73 1 ſententiam H *ſententia*
4 iſtam χ *iſtum*
5 Conſul χ *d.*
6 C. Caſſius C ψ *Cn. Caſſius*
— tum H *cum*
7 ſenatus χ *d.*
8 vel C H S T χ *d.*
10 Conſulum H *conſilium*
11 referendum C H S T χ, ψ *perferendum*
13 concitatus T *incitatus* ψ *concitatis*
14 rogationem T *rogatus*
15 parvuli C *parvoli*
— clamore C χ *pro clamore*
— concurſu T *curſu*
18 ſit χ *eſt*
— ſic χ *ſi*
— populum Romanum C *populus R.*
19 placatum C H S ψ *pacatum* χ *paratum*
— ut C T χ *et*
23 Attius C T *Actius* H χ *Accius*
24 ad H *et*
— commemorationem C *commemoratione*
26 perinde C H S T χ, ψ *proinde*
28 quæ — eſſent χ, ψ *d.*
29 tam H *non*
32 mihi χ *mihi in*
33 animos C *animo*
— populi Romani et judicum ψ *populum Romanum et judicium*
74 6 ac T *aut*
7 nunc χ *non*
— adhibemur χ *adhibemur et*
8 ea χ *d.*
— ſed χ *ſi*
9 ducantur χ *dicantur*
— M. Antonium χ *d.*
11 quod C H S T χ, ψ *d.*
12 eſſet H S χ, ψ *eſſe* T *d.*
— perinde quaſi C H S χ, ψ *proinde* T *proinde quaſi*
15 tum hominis C H S χ, ψ *hominum, tum*
16 ſapientiſſimi H *ſapientiſſimi viri*
17 Plancium C H S *Plancum*

p. l.
74 18 homine χ *homo*
21 ejus χ *ipſius*
23 ſenatum C *ſenatus*
— multa C *multas*
25 judicum χ *judicium*
— aliquantum — primum χ *d.*
26 commotus ψ *amotus*
28 oratio H χ *ratio*
— et χ *et ex*
— habita χ *d.*
31 et ipſe χ *d.*
32 accuſatoris χ *accuſatores*
— civili χ *d.*
75 Albanum poſcebat - - - filius Brutus T *d.*
— Tiburte C H S χ *Tiburti*
— aſſediſſemus ψ *ſediſſemus*
— ego, et filius Brutus C H S χ, ψ *d.*
6 ſe χ *ſi*
— filio χ *filius*
— præteriiſſet C H S *præteriſſet*
8 quærere. χ *quæreret*
— Craſſus χ *Craſſum*
— Brutum χ *Brutus*
9 tulerat C *tulerit*
— in ψ *d.*
12 eſſe C H S T χ, ψ *d.*
13 ea C *d.*
— agebatur H *agitabatur*
17 cognoſcere C H S χ *cognoſſe*
— antea ψ *ante*
19 impetrare C H S T χ, ψ *impetrari*
— ego et T *d.*
21 perſpecta C *perfecta*
24 Atti C H *Acti*
25 me cauſam - - - - defenſurum T *d.*
28 videlicet χ *uſque*
29 quis χ *quid*
32 ſed C *ſi*
— iſtuc lex - - - - num tibi H *d.*
— iſtuc C T *iſtunc*
33 ipſa χ *iſta*
— num T *unum*
34 ullam C H S χ, ψ *nullam*
— Num χ *Non*
76 1 hac C *at*
2 eſt χ *et*
— purgandi χ *repugnandi*
5 præſidio H *periculo*
8 quem χ *qui*
9 ad ψ *a*
11 Qui T *d.*
12 noſtrum χ *numerum*

p. l.
76 15 eſſe χ *d.*
16 tamen χ *tandem*
20 noluit χ, ψ *voluit*
23 ait χ *ut*
— Attius C *Actius* H *Accius*
25 fecerit χ *fecerint*
26 quod H *quid (ſupra lin.)*
— cujuſmodi ψ *ejus modi*
27 multo C S χ, ψ *d.*
28 contineatur C H T χ, ψ *teneantur*
29 enim χ *erat*
33 ut C H S χ, ψ *et*
77 3 hoc C H S χ, ψ *iſto*
— ſexto T *ſeſto* χ, ψ *d.*
4 hi C χ *ii*
5 tam magna C H S χ, ψ *tanta*
5 Attius C *Actius* H *Accius*
8 ſcribæ, χ *ſcribere?*
10 antea χ *ante*
12 Plætorii H S *Plætori*
— Flaminii H S *Flamini*
13 ſicarios C *ſicariis*
— Orchinii C H S T χ *Orchini*
14 Aquilii H *Aquilli*
16 præſcripto C H S ψ *præſidio* χ *proſcripto*
17 quis C H S *qui* χ *quid*
— Atti C *Acti* H *Acci*
— facere χ *d.*
— clames H S *clamas*
18 te χ *de*
19 periculi χ *peculii*
20 legitimi ψ *ligatum*
22 vide C *jud.*
— lex χ *ex*
— qua C ψ *in qua*
— conſtituta C *conſutata*
— judicem quæſtionis hoc eſt C H S ψ *d.*
25 emerit, habuerit, dederit T *d.*
26 Deque C *d.* H S ψ *De* χ *que*
27 quærito C S ψ *Q. quærito* H *Quinte quærito*
28 tribunus H *tribunis*
29 quæſtor C H S T ψ *quæſtores* χ *quæſtoris*
— omnes χ *omnis*
30 nominavit C *nominatur* H S ψ *nominarat*
— Quive χ *Quidve*
31 Quid C H S χ *Qui*
— coierit χ *conjecit*
— quis C H χ *quiſque*
33 utro ψ *vero*

p. l.
77 33 ſcriptum ſit? χ *ſcripti ſint?*
34 apertum H S χ, ψ *compertum*
78 1 fecit χ *d.*
2 vocantur H *vocentur*
— item χ *ita*
3 coitione χ *concione*
— Quive χ *qui ne*
4 quive in C H T *inve*
5 coiit C H S T *coit*
6 is χ, ψ *is eſt*
— certe — Cluentius? χ *d.*
7 abjicio C *abicio* H *objicio* ψ *ab initio*
8 Atti C *Acti* H *Acci*
10 ad H χ *a*
— eſt C H ψ *d.*
— putem χ *d.*
13 Attio C *Actio* H *Accio*
14 cauſa χ *d.*
— dicenda eſt - - - - alligarentur laborabant T *d. (uſque ad p.* 80 *l.* 26*)* χ *d. (uſque ad p.* 80, *l.* 24. “ *avitus accuſatur*”*)*
16 poſſunt C *poſſint*
17 quæ H *qua*
— Attio C *Actio* H *Accio*
21 Atti C *Acti* H *Acci*
23 eis C *ejus*
27 non H S ψ *d.*
29 commodis C H ψ *commodo*
33 in C H S *d.*
79 11 contuliſſet C H S ψ *obtuliſſet*
14 equeſter ordo C H S *eques R.* ψ *eques Ro.*
16 integritate H *in integritate*
17 vere C *vero*
19 ii C *hi*
22 poteſtatem ſuam C S ψ *poteſtate ſua*
23 hujuſmodi C *ejuſmodi* H S *hujuſcemodi*
— Vident ψ *Videant*
24 vident ψ *videant*
26 majoribus C *majoris*
30 cum C H ψ *quam cum*
31 erat H S ψ *erant*
— nobilitate H S ψ *nobilitatis*
32 uti, qui C H S *utique*
— res C H S ψ *rem*
33 Titinnius C S *Titimnium* ψ *Tuntinnius*
34 cæterique H S *ceteriſque*
80 5 ſua ψ *qua*
8 contentos C *contentus*
10 anfractu C H S ψ *d.*
12 ſecuti C H *ſecum* ψ *ſecū*

VARIÆ LECTIONES.

p.	l.	
80	14	periculorum C *pericolorum*
	17	quodque H *quod*
	19	toga C S ᛦ *toga et*
	21	cum ſummum C S *cum ſumma* H *conſummatum* ᛦ *conſumma*
	22	præmium tum C S *permixtum* H *præmium* ᛦ *permixtū*
	23	qua nunc C *d.*
	24	tunc C H S χ *tum*
	30	perferatur C *proferatur* χ *conferatur*
	34	indignum C H S χ, ᛦ *iniquum*
81	1	ipſum C H S T χ, ᛦ *d.*
	2	ea H *d.*
	—	nunquam C χ *nunc*
	3	arbitretur C S T χ, ᛦ *arbitraretur*
	4	Attius C *Aĉtius* H *Accius*
	5	teneri χ *cæteri*
	6	vos T *d.*
	—	ſicut χ *ut*
	7	qua lege χ *d.*
	10	ſicuti C *ſicut*
	—	nixi χ *niſi*
	11	exiſtimabunt C H S T χ, ᛦ *omnes exiſtimabunt*
	13	præſidii C *præſidiis*
	19	ſit χ *ſint*
	20	conentur C *conetur*
	—	qui C *quo*
	22	incertum eſt χ *d.*
	—	Conſenſerit ᛦ *Cenſerit*
	—	vero ᛦ *modo*
	—	cum incertum et infinitum, tum obſcurum et occultum eſt C *cum incertum, tum obſcurum et occultum eſt* H S *cum infinitum tum obſcurum et occultum eſt* T *tum infinitum tum obſcurum eſt et occultum*
	—	incertum ᛦ *d.*
	25	Attio C *Aĉtio* H *Accio*
	26	quidem C *d.*
	—	certe ᛦ *d.*
	28	faceſſetur χ *faceſſeretur*
	29	uti χ *ut*
	—	defenſore χ *defenſorem*
	—	ſimilibus C H S ᛦ *ſimillimis*
	—	facile ᛦ *facillime*
82	1	etiam χ *t*
	2	etiam C *et*
	4	ſapientis T *pacientis*
	5	eſſe χ *d.*
	6	ſibi χ *d.*
	11	hæc χ *d.*
	12	Judices H *judicis* ᛦ *judicii*
82	13	illam χ *illa*
	16	autem χ *aut*
	—	cupiditatiſque T *cupiditatemque*
	17	æſtimare H S χ *exiſtimare*
	22	Attius C *Aĉtius* H *Accius*
	23	id χ *d.*
	—	verbis χ *rebus*
	—	egit C *eget*
	24	videatur χ, ᛦ *videtur*
	25	Cluentii χ *Cluentio*
	26	reipublicæ C *rei*
	28	erant H *erunt*
	—	ſibi χ *tibi*
	—	fingenda ᛦ *fugienda*
	29	reperirentur ᛦ *reperientur al. reputentur*
	34	Decio C H S *Decido* ᛦ *Decidio*
	—	qui ᛦ *d.*
83	1	calamitate H S *calamitatem*
	—	hujus H *ejus*
	2	dixiſtis C H S χ, ᛦ *dixiſti*
	3	incommodis C H S ᛦ *incommodiſſimis*
	4	hoc cum χ *hæc tum*
	—	cognoverunt C H S T *cognorunt*
	6	Ancarii C ᛦ *Ancharii*
	—	hujus C *d.* T *ejus*
	—	manus T χ *manum*
	8	domini ᛦ *diu*
	9	defenderunt ᛦ *deſtenderunt*
	10	controverſiaque C H S ᛦ *ſine controverſia*
	11	Ælii χ *Eli*
	12	Aviti C *Abito*
	13	idque ᛦ *atque*
	15	H-S xxx ſcripta eſſent, pro H S ccc C *triginta pro tringentis* HST ᛦ *xxx ſcripta eſſent pro CCC*
	16	cautum ᛦ *tantum*
	17	liberalitati H S *liberalitatis*
	—	ſuæ χ *tuæ*
	—	debere C H S χ, ᛦ *deberi*
	18	Cælii C H S T ᛦ *Cn.* χ *Gn*
	20	emiſſet T *emiſſent*
	21	Cælio C (*eio*
	—	Ennium C χ *Emnium*
	22	hic χ *d.*
	—	Ennius C χ *Emnius*
	24	Aviti ᛦ *habito*
	—	furti χ *fur*
	26	nobis C H S χ, ᛦ *vobis*
	28	Binnium C H S *Briuium* T *Albinum* χ *Bivium* ᛦ *Brivium*
	—	ſubornatis χ *ſubornatus*

VARIÆ LECTIONES.

p.	l.	
83	31	invitaverit C *invitaveris*
	—	ſic χ *ſi*
	32	deceſſiſſe T *receſſiſſe*
	33	de moribus C χ *d.*
	—	invidioſum χ *in judicio ſuum*
84	1	quam χ *d.*
	—	falſa, re H *falſa* T *falſæ res* χ *d.*
	2	reſponſu C H S T ψ *reſponſa*
	11	Plætorius C *Prætorius* ψ *Pretorius*
	—	Capacis C *Capiti* H S *Capaci* χ *Capadoci* ψ *Capaci hominis*
	13	At χ *aut*
	—	At heres eſt Cluentius C H S ψ *d.*
	14	poſſeſſionemque ejus χ *poſſeſſioneque*
	15	huic C H S ψ *d.*
	—	pudentiſſimo χ *puriſſimo*
	16	Numerio ψ *numero*
	18	veneficii C *beneficii*
	19	Larinatium χ *Larinatum*
	22	Hæc C H S T χ, ψ *Hoc*
	—	tanquam ψ *tamen*
	23	eſſet χ *eſſe*
	25	admiſit χ *admiſerit*
	—	hoc C *d.*
	27	cum χ *tum*
	—	ipſa χ *d.*
	28	potuit χ *potuerit*
	29	poſſent C *poſſunt*
	—	intelligetis χ *intelligitis*
	32	unde ſumptum —— autem datum H *d.*
	33	autem χ *d.*
85	1	jam H *d.*
	—	defendat C H S ψ *defendit*
	4	dixiſtis C *dixiſti*
	5	impudens T *imprudens*
	—	cætera C H S χ, ψ *et cætera*
	6	crudior ψ *crudelior*
	—	ut ψ *cum*
	—	illa χ *ipſa*
	—	tum χ *d.*
	10	loco ψ *d.*
	11	is ψ *his*
	—	ſublevat C *d.*
	—	recita C *recitat*
	12	et C H S χ *d.*
	14	uti C H S T χ *ut*
	—	ne χ *me*
	16	Teſtimonium Balbutii patris C H S T χ, ψ *d.*
	23	illius T *ipſius*
	—	In quo primum χ *In primis*
	24	cauſa χ *cum*
	25	vellet T *d.*
85	25	ipſos C χ *eos*
	26	vel C H S T ψ *aut* χ *ut*
	27	vel C H S T χ, ψ *aut*
	30	Quid metuebat? ut C H S *'quid? metuebat ne* χ *quis metuebat ne* ψ *Quid metuebat? ne*
	32	idcirco C H S T χ *et idcirco*
	33	noluit ψ *voluit*
	—	quam C H S T *qua*
	34	exulis ψ *ex aliis*
86	1	ab ψ *d.*
	—	propter χ *d.*
	2	nemo reſpicere T *reſpicere*
	3	invidebat C ψ *invidebatur*
	4	eam quam χ *eſſe quem*
	5	perfugium C *profugium*
	6	Qui ψ *Quid*
	9	quidem quid χ *quod*
	10	mors χ *mores*
	—	ac H S *atque*
	—	ducimur C T *dicimur*
	11	impiorum ψ *improborum*
	12	a ſocrus C S ψ *an ſecurus* H *an ſocrus* χ *ab ſocrus*
	13	pœnis χ *poculo*
	15	intelligunt χ *intelligant*
	18	atque — uſus ψ *d.*
	19	familiariſſime —— Oppianico χ *d.*
	—	potius —— igitur T *d.*
	—	etiam C *et*
	—	ſimultas ψ *ſimultas atque adeo, quod ille Oppianico familiariſſime eſt uſus*
	21	ſuum χ *ſui*
	23	Aſellium χ *abſolutum*
	—	tamdiu C H S χ *jamdiu*
	24	præjudicaretur ψ *præjudicaret*
	26	quam inuſitatum, Judices C H S ψ *d.*
	28	latentius C H S T χ *latius* ψ *Latius*
	30	comeſtum C ψ *comeſum*
	—	epotum C H S *potum*
	31	permanare χ *permanere*
	32	confuſum χ *confiſum*
	33	poſſet H S *poſſit*
	34	tamen T *tum*
	—	ea χ *eas*
87	2	non χ *d.*
	4	impudentiſſime ψ *impudentiſſimi*
	11	uteretur χ *d.*
	15	minime H *maxime*
	17	ferre H S χ, ψ *perferre*
	—	huc C *hic*
	19	equo χ *quo*

VARIÆ LECTIONES.

p.	l.	
87	19	offendiſſe χ *offendiſſet*
	20	poſteaquam T *poſtquam*
	—	venerit χ *veniret*
	21	ratio χ *oratio*
	26	Emit de A. Rupilio C ψ *emitque a Rupilio*
	—	Stratonem (χ *Poſt hoc verbum deſunt omnia uſque ad* "*ſententia*" *p.* 90. *l.* 4. *ſine ullâ tamen in MS lacunâ. et ſic leg: ſed mendoſe* "*Stratonem morum ſententia*")
	27	quendam quaſi — ceterorum honeſtiſſimorum T *d.* (*uſque ad p.* 90. *l.* 3)
	28	aſſecla C H ψ *aſcla*
	34	eſſe ψ *d.*
88	8	de H S *d.*
	—	dimiſſa ψ *demiſſa*
	11	averſari C *adverſari* H S ψ *adverſarii*
	—	jam C *d.*
	21	mœrens, quod ψ *mærenſque*
	23	aperta H *aperte*
	25	venit C *d.*
	30	optare C *d.*
	31	Metello C H S ψ *Q. Metello*
	32	aliud C S ψ *aliquid*
	—	ac C *at*
89	3	ejuſmodi ψ *hujuſmodi*
	6	H-S * C *Seſtertiorum* H S *H-S* (*ſine Aſteriſco*) ψ *ſexternorum*
	—	pondo C *pondus* (*ſed* "*o*" *ſcribitur eadem manu ſupra* "*us*")
	8	poſtridie C *poſt triduo*
	10	animadverteretur C *animadverterentur*
	—	quærebant homines C S ψ *homines* H *d.*
	12	aduncam ψ *advincam*
	13	dentium C S *dentum*
	—	ferrulam H S *ferrolam*
	14	circumſecari H S *circumſecare*
	20	quid C H S ψ *quidem*
	22	omni ψ *enim*
	25	ejus ψ *cujus*
	26	etiam C *d.*
	28	abducturam S ψ *adducturam*
	33	ſuſpicionem C S *ſuſpicione*
90	2	habuiſſet ψ *habuiſſes*
	3	T. Annii C H S *Titiani*
	6	ne C *d.*
	7	eſt χ *es*
	8	poſſit C H S ψ *poſſet*
	9	eſſet C *eſſe*
90	9	dictum C H S T χ, ψ *dictum mementote*
	11	depreſſa χ *deprehenſa*
	13	quantum χ *quam*
	14	illi C χ *ii* S *hi*
	—	projecta χ *protecta*
	15	aſtutia χ *malitia*
	18	ſuſpicio ψ *ſupplicio*
	—	et C *etiam*
	19	indicatus ψ *judicatus*
	22	vobis H *nobis*
	—	quod C *d.*
	—	dictitabat C H S χ *dictitavit* ψ *dictavit*
	23	iiſdem ψ *idem*
	24	eſt χ *d.*
	—	mulier abundat χ *muliere abundanti*
	25	deficitur χ *defigitur*
	26	vobiſque H S ψ *nobiſque* χ *nobis quæ*
	27	dixi C H S χ, ψ *dixit*
	—	in C H S T χ, ψ *de*
	—	de χ *d.*
	28	conſcribere χ *confidere*
	32	indicarat C S χ *judicarat*
	33	eſſe χ *eſt*
91	4	ſi non χ *ſine*
	6	ullum ? χ *nullum.* ψ *ullum.*
	10	dicite χ *d.*
	—	obſignavit C H S χ, ψ *obſignarit*
	—	nominate. χ *nominat:*
	12	Atti C *Acti* H *Acci*
	13	indicium C ψ *judicium*
	14	literarum C H S T *d.*
	17	eſt χ *d.*
	18	quid ? ψ *quid*
	—	quid ? ψ *quid*
	19	quid ? ψ *quid*
	20	cur non χ *d.*
	—	eſt, Stratone — quid χ *d.*
	21	Stratone —— eſſe dicas H *d.*
	22	Quæro abs te —— Nicoſtrato S ψ *d.*
	—	quid S *quod*
	23	eſſes ψ *es*
	24	indicandi H χ *judicandi*
	25	ſervare χ *d.*
	27	exſecta C *exacta* χ *exempta*
	—	Larinatium χ *Larinatum*
	28	municipum C *municipium*
	29	omnes χ *d.*
	30	ſervuli C *ſervili* χ *ſervilii*
	33	in ullis —— immane H *d.*
	—	ullis C χ *illis*

Rrr 2

VARIÆ LECTIONES.

p.	l.	
92	7	familiæ χ *filiæ*
	8	illa χ *ille*
	10	nupſit C χ, ψ *innupſit*
	—	Melinum C H S χ, ψ *d.*
	11	eſſe χ *eſſet*
	12	proſcriptum χ *perſcriptum*
	—	cognoſceret C *cognoſſet* χ *cognoſcet*
	13	conjugii χ, ψ *d.*
	—	ſuperioris χ *ſuperiore*
	—	indicia χ *judicia*
	15	de C H S T χ, ψ *ab*
	20	ut H S χ *aut*
	24	inſtrueret χ *ſtrueret*
	25	tota H S T *totas*
	—	filii χ *d.* (*ſed leg. inter lin. al. manu "ſi"*)
	26	iſtum H S T χ *illum*
	27	ſuo χ *d.*
	—	muliebribus H S *munebribus* T *mulieribus* χ, ψ *muneribus*
	—	collocatione T *collacione* χ *collocationem* ψ *collatione*
	29	Itaque C H S χ, ψ *Ita quod*
	30	divortia χ *diverſoria*
	—	affinitatum T χ *infimum*
	—	vidimus S T χ *videmus*
	34	deponunt χ *deponit*
	—	illa ſibi — putavit T *d.*
	—	inimicitias χ *amicitias*
	—	conjunctionem χ *conjunctiones*
93	1	Neque T *Hæc*
	3	armaret χ *amaret*
	—	ſollicitationes C *ſolicitudines*
	4	promiſſis: χ *miſſis*
	6	muliebris C H S T χ, ψ *mulieris*
	10	inventa χ *invecta*
	11	cum inſtructum χ *uni in fructum*
	13	Larini χ *latini*
	14	judicium ψ *inditium*
	16	mater hoc — judiciis veritati T *d.* (*uſque ad finem*)
	17	tanti ſqualoris χ *tantis ſqualoribus*
	18	iter Romam χ *inter Romam*
	19	Aquinatium C *Aquinantium* ψ *Aquinatitum.*
	—	Venafranorum C H S *Afraternorum* χ *afraternorum* ψ *fraternorum*
	20	concurſus ψ *curſus*
	22	Larino χ *latino*
	24	circumvenire χ *circumveniri*
	—	poſſet! χ *poſſit.*
	25	erat χ *erit*
	26	iter χ *d.*
	29	tot C *his* χ *d.*
93	29	inventus χ *repertus*
	30	turbæ χ *turpi* ψ *urbi*
	33	noſtrum C H S ψ *noſtrorum*
	34	labefactare ψ *labefactari*
94	1	putat H S χ *putet*
	9	quoſdam C H S ψ *d.*
	12	vos C H S *d.*
	13	condonetis χ *condemnatis*
	14	altera χ *alia*
	16	dicitur C H S χ, ψ *dicetur*
	—	valuerunt C *valuerint*
	17	hunc C H S *hinc*
	—	poſſent H S χ *poſſit*
	20	in C H S χ, ψ *d.*
	—	domeſticis C H S χ, ψ *in domeſticis*
	—	tutum C H S χ, ψ *totum*
	21	quos χ *d.*
	23	illi χ *illis*
	25	hominis C *homini*
	26	benignitas χ *benignitatis*
	28	tuetur χ *videtur*
	30	Itaque χ *ita qui*
	—	iis C H S χ, ψ *d.*
	—	publice ψ *publicis*
	31	teſtimonium ſuum χ *potentiam ſuam*
	—	curam C H S ψ *jam curam*
	33	eam C χ *jam*
	—	Laudatio —— decreto C H S, χ ψ *d.*
95	1	horum C *iſtorum* ψ *ipſorum*
	3	quam incredibilis —— cura eſt C H S ψ *d.*
	4	libellis C *libelli* χ *bellis*
	5	frequentes C *frequenter*
	6	laudare χ *laudate*
	—	Ferentani C *Frentanii* S χ, ψ *Frentani*
	7	Marrucini χ *Marrutini*
	—	Theano, Appulo C *Theano Apolo* H *Teanopolo* χ *Theano a populo*
	9	Boviano C H S χ, ψ *Boiano*
	11	Jam qui in χ *jamque*
	12	pecuarias C *pecuniares* H S χ, ψ *pecuniarias*
	16	Quam non C S ψ *Quando* χ *quando.*
	—	Voluſienum C *Voluſeum*
	17	quam vellem C H S χ, ψ *d.*
	18	poſſe H S χ, ψ *poſſem*
	22	Tudicii H χ *tudici* ψ *Judici*
	23	teſtimonio χ *honeſtiſſimum*
	24	ſpe χ *ſpes*
	—	majore χ *major*
	—	de te, P. χ *decepit*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.
95 25 Volumni ψ *Voluminí*
— es χ *d.*
31 At quæ χ *Atque*
— cæcam C H ψ *cæca*
34 convertit χ *convertat*
— eam χ *ea*
96 4 eſt χ *d.*
— ut χ *uti*
5 hominis χ *homini*
— reſervarit. χ *reſervaret.*
6 aditum ψ *additum*
7 date ψ *dare*
— dolorem ψ *dolorem* ;
8 ex C *et*
— liberum : ψ *liberum*
13 et χ *e*
15 cui C *cujus*
16 plurimi ψ *plurimum*
20 condonetis ψ *condemnetis*

p. l.
96 22 Judices, ſi, id χ *d.*
24 tum C H S ψ *ſcitum*
25 non eſſet χ *eſſet*
— ærumnoſiſſimo C *ærumniſiſſimo*
26 etiam C *et*
27 mortem χ *morte*
28 profectum C H S ψ *profecto*
29 reſervata C H S χ *conſervata*
32 non χ *d.*
33 qui C H S ψ *quia*
34 eum C *cum* χ *d.*
— leniſſime χ *leviſſime*
97 1 A. Cluentium C H S χ *Cluentium,*
— amicis χ *inimicis*
3 obſtringite C *adſtringite* ψ *aſtringite*
— veſtræ C H *veſtræ dignitatis, veſtræ*
4 repetitur χ *reperitur*
5 plurimiſque χ *pluribuſque*

DE
LEGE AGRARIA
CONTRA
P. SERVILIUM RULLUM
IN SENATU
ORATIO XV.

Edit. Olivet. MSS. C H S χ ɪ ψ

p. l.
98 7 * * * C H S ψ *Hic deficiunt duæ Cartæ quæ faciunt Principium Orationis (ſcribitur in margine ab eadem manu)*
8 quod χ *quod etiam* ψ *quod et*
9 regis χ *legis*
— teſtamento regnum C H S χ *teſtamentum*

p. l.
98 12 reſtitiſtis χ *reſtitutis*
13 ſiccorum H *ſicariorum*
— an χ *ac*
— vinolentorum C χ *vinulentorum*
15 turbet rempublicam C *tuber reip.* χ *tuber r. p.*
18 Proſcribit C H S χ, ψ *Perſcribit*
19 proſcribit C S χ, ψ *perſcribit*

VARIÆ LECTIONES.

p.	l.	
98	21	afferet C *affert*
99	2	decemviris C H S χ *decemviri*
	4	Veneat C *Veniat*
	5	in C H S *nunc* χ *mihi*
	6	indagaris χ *in agris*
	7	tamen C H S χ *d.*
	8	quoniam quidem tu attuliſti H *d.*
	10	ullum C S χ *nullum*
	—	populi Romani ψ *populo Romano*
	13	populo R. ψ *populi*
	14	potuiſſe judicabuntur χ *poſſe vindicabuntur*
	17	nullam C H S χ *nulla*
	20	Januarium C χ *Januarii*
	21	vendiderint C S χ *vendiderunt*
	—	nos χ *vos*
	22	venderemus C S *venderemini* H *venderetis*
	24	quoad H *quod*
	—	apertius χ *aptius*
	27	hos C H S χ *hoc*
	—	populo R. ψ *populus R.*
	29	Flaminini C H S χ *Flaminii*
	30	Perſen χ *præſens*
	31	Mummii H *Mumii*
	34	vero H S χ, ψ *d.*
100	2	notandam C H S χ *notandum*
	3	religionem H S χ *regionem*
	5	vobis χ, ψ *nobis*
	—	veſtri ψ *noſtri*
	6	jubent C H S χ, ψ *jubet*
	10	gerat C S χ *gerit*
	—	verſetur H *verſatur*
	11	cujuſmodi χ *ejuſmodi*
	—	conſtituunt C H S χ, ψ *(in marg.) conſtituerat*
	12	definiunt χ *definivit*
	13	ipſis C H S χ *d.*
	14	in χ *d.*
	16	atriis H *armis*
	20	poſſint H *poſſent*
	—	divendere ψ *defendere*
	24	legationes χ *legationem*
	—	et privatum C S *et privati* H *d.* χ *privatim*
	27	veſtris ψ *noſtris*
	28	mali C *malis*
	—	cum mittantur χ *quom mutantur*
	33	judicare χ *judicate*
	34	facient χ *facerent*
101	1	legem χ *leges*
	7	iidem H *hiſdem* χ *iiſdem*
	10	futura C H S χ *d.*
	13	hi ſunt — fœdere χ *d.*
	15	Recentoricus C S χ *Recentiori*
101	16	attinuerit ψ *attinet*
	18	putet C *putes*
	20	tam H χ, ψ *tandem*
	—	abſtruſus C *obſtruſus*
	—	uſquam H *unquam*
	21	olfecerint χ *olefecerunt*
	23	admovent C *ammovent*
	24	audite C H S χ *d.*
	26	pervenerit C H S χ, ψ *aut pervenerit*
	—	ex χ *et*
	—	manubiis C *manibus (in marg.)*
	—	ex χ *et*
	27	monumento C H S χ *momento*
	30	ablaturos C H χ *oblaturos*
102	1	quod C H S χ *d.*
	3	in C H S ψ *ut*
	5	unus S *una*
	—	Sed C H S χ *Si*
	—	hujus C H S χ *in hujus*
	6	invadit χ *invadat*
	12	hujus H *ejus*
	—	enim χ *etiam*
	13	iidem C S χ *eidem*
	14	facio C H S χ *facito*
	—	quos C H S ψ *quod*
	15	quos C H S ψ *quod*
	—	quanti χ *quantum*
	17	injurioſum C H S χ *nnmeroſum*
	21	commutent χ *commutet*
	26	Referetur pecunia C *Referent pecuniam* χ *Refertur pecunia*
	27	non χ *d.*
	32	Quot H S χ, ψ *Quo*
103	3	devinctam et conſtrictam χ *devictam et conſtructam*
	8	Quod H S ψ *Quid*
	—	colonis ψ *coloniis*
	9	exiſtimaviſtis C H χ, ψ *exiſtimatis*
	12	Italiam H *Italia*
	13	vobis ψ *nobis*
	16	jam aperte C H S χ *nam aperte*
	17	ſedem C H S χ *ſeriem*
	19	volunt χ *nolunt*
	26	modeſte H *moleſte*
	31	externis C χ *heſternis*
	32	quod χ *qui*
104	5	eſſe C H S χ, ψ *eſſe hæc*
	6	præponitur H *præponitur (o ſupra lin.)*
	7	armatur χ *armantur*
	8	potuit ipſa ψ *quicquid potuit ipſa*
	—	nunc H *nam*
	9	colonis C H S χ *coloniis*

VARIÆ LECTIONES.

p.	l.	
104	10	ipſa C *illa*
	11	decemviri χ *etiam viri*
	14	prætermitto C S χ, ψ *præmitto*
	—	graviſſime et veriſſime C H S χ, ψ *graviſſima et veriſſima*
	15	nos C H S χ *vos*
	18	eum C *cum*
	—	nos C H S χ *vos*
	—	P. Rullo C *publicum Rullo*
	26	vobis ψ *nobis*
	27	ac dignitate H *ad dignitatem*
	—	retinendum C χ *retinenda* H S *retitinendam*
	31	ego C H S χ *ergo*
	33	diu ψ *tam diu*
	34	ſperatis χ *ſperaſtis*
105	3	volo χ *nolo*
	5	quam pacem ψ *d.*

p.	l.	
105	8	ſeditionibus χ, ψ *deditionibus*
	11	populo R. ψ *populi R.*
	18	ne χ *nec*
	26	appetiturus S χ *adepturus*
	27	Januarii C χ *Januariis*
	28	aliud χ, ψ *aliquid*
	30	Patres conſcripti C ψ *populi R.* S χ *p. r.*
	33	proſpicitis ψ *perſpicitis*
106	3	multa C H *d.*
	4	externum χ, ψ *al. extremum*
	7	hoc ψ *hæc*
	9	alia χ *ea*
	10	Volunt C H S χ, ψ *volent*
	11	delictis S *delectis*
	16	Quod C *Quid*
	20	videatur. C H S *videatur. finis*

DE

LEGE AGRARIA

AD POPULUM

ORATIO XVI.

Edit. Olivet. MSS. C H S χ I ψ

p.	l.	
107	6	ii C S χ *ei*
	7	concionem H *concionem (ſed ſupra lin. orationem ab eadem man.)*
	11	ſolveretur C S χ *d.*
	—	Mihi quidem C H S χ *Mihique*
	13	nos C H χ *vos*
108	8	recordari C S χ *recordare*
	14	conſulatum χ *conſulatus*
	16	diem χ *finem*
	21	poſt annis H S χ, ψ *poſt habitis*

p.	l.	
108	23	vindicem C S *indicem*
	24	vivam C H S χ, ψ *unam*
	—	veſtrarum C H S χ *veſtrum*
	30	Quirites χ *(paſſim) quare*
	31	permagnum ψ *permaximum*
	—	majus C H S χ, ψ *magis*
	34	impertiunt C H S *impartiunt*
109	2	cui S χ, ψ *cum*
	3	proponitur C H *præponitur*
	5	adducerer C *adducerem*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.
109 7 eſſe C H S χ *d.*
14 utendum C χ *utendam*
17 in loco C H S χ *d.*
19 Januarii C S *Januariis*
23 præponerer C H S ψ *præponeret* χ *proponeret*
25 verbi C H S χ, ψ *d.*
27 ſimulationes ψ *ſimultationes*
30 Januarii C S χ *Januariis*
32 boni ψ *boni viri*
110 1 deſignatis χ *dignitatis*
2 ictu H S χ *actu*
9 ii C H S χ *eis*
11 ab H S χ *d.*
16 in χ *d.*
19 Quirites C H χ *quæ*
20 externam C **extra noſtram (cum aſteriſco)* H χ *extremam* S *extrema - - - - (cum ſpatio)*
22 et C S χ, ψ *ut* H *ut (ſed "et" ſupra lin. ab ead. m.)*
26 vera χ *vero*
30 populo Romano C H *populi R.* S *p. r.*
31 ſi C H S χ, ψ *ſed ſi*
— quiddam χ *quidem* ψ *quid eſt*
111 1 ingenioſiſſimos C *ingenioſiſſimos (u ſupra lin.)*
— plebis H S χ, ψ *plebi*
4 arbitrer C H S χ *arbitror* ψ *arbitrarer*
5 ſapientia H *et ſapientia*
— reipublicæ H *populi R.* S *p. r.*
— partes H S *partis* ψ *partim*
7 nuntiabatur ψ *deſignabatur*
8 cupiebam C S χ *cupiebant*
— quod χ *qui* ψ *quid*
9 quoniam ψ *quo*
11 reipublicæ H *d.*
— ſocietatem C *d. (ſed in margine ab ead. manu "al. ſocietatem" referturque ad adminiſtrandæ)*
13 celabar χ *cum celabar*
14 mihi H *d.*
15 aſpernabantur χ *aſpernabatur*
16 ullam C H S χ, ψ *illam*
18 inter ſe χ *intereſſe*
20 ſolitudinem C H S χ *ſollicitudinem*
— rebus C H S χ, ψ *in rebus*
26 meditabatur C *meditabant* H S χ *meditabantur*
— obſoletiore C S χ *abſolentior* H *abſolentior (ſed o ſuper a)* ψ *obſolentiore*

p. l.
111 27 inculto C S χ *incultu*
112 3 ſuſpicabantur C χ *ſuſpicabatur* ψ *ſi ſuſpicabantur*
4 tandem ψ *tamen*
5 plures χ *complures*
7 Quirites C H S χ *d.*
8 animo C S *ão* χ, ψ *(in marg.) anno*
9 accommodatam χ *accommodare*
10 neque S χ *atque*
11 odio χ *otio*
18 et C S ψ *et jam* H *eam*
30 conſtitui ψ *conſtituta*
34 veſtrorum H S *veſtrum*
113 4 diminutionem C H S χ *dominationem* ψ *deminutionem*
5 tribunum H *tribunus*
— creare ψ *errare*
7 rerum χ *regum*
8 ſuffragio H S ψ *(in marg.) ſubſidio* χ *ſubſidii*
9 privaretur. S *privaretur?*
10 quinqueviri C H S χ *qui quinqueviri*
11 ecquando C H S χ *quando* ψ *hæc quando*
— tribus ψ *diebus*
17 munire ψ *munite*
20 fortuito ψ *fortuitu*
21 Item ψ *Hem*
— eodemque ψ *eodem*
24 ſacerdotii χ *ſacerdotum*
29 cooptaretur C S ψ *coaptaretur*
31 inter χ *in*
31 ſe C S *d.*
114 1 quod C H S χ *d.*
— immutavit C H χ, ψ *mutavit*
2 ii C H S χ *ei* ψ *eo*
9 quid ſpectarit C *quod ſpectant* H *quid ſpectent* S χ *quid ſpectant*
10 vos χ *novos*
13 comitia Rullum. χ *comitia. Rullum*
16 renuntiare C S χ, ψ *denuntiare*
18 putant C H S χ, ψ *putantur*
19 Sortietur χ, ψ *Sortitur*
— Rullus. C ψ *nullus*
— educet C H S *educit* ψ *educi*
20 tribus C *tribum*
21 eductæ C H S χ *ductæ*
23 notis H S χ *novis*
26 eæ C H χ *eſſe*
28 vobis C H S *nobis*
— veſtris C H S χ *noſtris*

p. l.
114 31 excipit C χ, ψ *excidit*
32 conſulis C *conſul* χ *conſul is*
34 alios C H S χ, ψ *illos*
115 4 præfuit? Nullus C H S χ, ψ *præfuit?*
6 idem —— renuntiavit? χ *d.*
7 mehercule χ *mehercle*
9 lege C H S χ *d.*
— exceptione C H S ψ *ſuſpitione*
10 legis C χ *leges*
— ſua lege ψ *ſuam*
— idem ψ *eiſdem*
11 in iis C H S χ *unus* ψ *d.*
13 in C H S χ *et in*
16 ſibi ψ *ei*
23 delegiſſetis χ *delegiſtis*
27 legitimum C *legiſtimum*
29 decemvir C S χ *decemviri*
30 non —— poſſit χ, ψ *d.*
31 eum C H S χ, ψ *enim*
33 Timebat enim —— aut ne C H S χ, ψ *d.*
34 ſi C H S χ *ſive*
116 5 An H *At*
6 exiſtimabatis C *exiſtimatis* H S χ *exiſtimantibus*
7 eos χ *eo*
8 veſtræ H S χ *noſtræ*
10 per χ *d.*
11 acceperitis C H S χ *acciperetis*
12 crearitis C H S χ, ψ *crearetis*
13 parvum ψ *parum*
16 veſtræ H S χ *noſtræ*
20 more H S χ *in more*
— uti C H S χ *d.*
— qui C H S *cui*
20 qui ψ *cui*
21 Prætore ψ *Prætore Po. Rom.*
22 ferri C S χ *fieri*
— ii decemviratum χ *ei X juratos*
24 qui, quid C H S ψ *quicquid*
26 ab hoc χ *ad hoc*
27 vobis H S χ *d.*
28 ſingulis χ *omnibus*
— vos C H S *nos*
29 cenſoribus C H S χ *majoribus*
31 judicabatur χ *judicabitur*
32 Nunc C H S χ *Noſtra*
117 3 binis C H S ψ *hujus* χ *his*
— voluerint C H S χ *voluerunt*
6 videte χ *videtis*
9 curiatam C H S χ *centuriatam*
— id ψ *ad*

p. l.
117 10 enim C H S χ *d.*
— primus χ *d.*
11 eum χ *eam*
— poſſit C H S χ *poſſet*
— poſtremus C *poſtremum*
13 ut H S χ, ψ *aut*
14 ut obſcurum ſit, χ *aut obſcurum* ψ *aut obſcurum ſit*
15 hominis C H S χ *d.*
21 poſſit C S χ *poſſent* H *poſſet*
— ferre H *ferri*
22 permittas C *permittat* H *permittis*
— ut ψ *iis*
24 Quirites χ *Quare*
— iique C H S χ, ψ *itaque*
25 gerere χ *genere*
26 veſtrum χ *noſtrum*
28 At S *Atque*
30 nos χ *vos*
31 tribunorum H *tribuni*
33 prætor C H *populus R.* S ψ *po. ro.* χ *P. R.*
— intercedendi ψ *interdicendi*
34 tribunum C *tribunos*
118 2 attingere χ *attingerem*
3 qui χ, ψ *cui*
— etiam H *et*
4 quam C H χ *quare*
5 quare C H S χ *d.*
8 Sint χ *Sin*
— eſt C *d.*
9 vetuſtatis χ *libertatis*
13 auſpicii C H S χ, ψ *auſpicia*
14 deducendarum C H S χ *deductarum*
— decemviros S *xx viros*
15 quo χ *quos*
16 etiam C H S χ *enim*
17 commonet C H S χ, ψ *commovet*
— tres C H S χ *talis* ψ *tales*
18 ac H *atque*
21 vera χ *vero*
24 præconibus χ *præconiis*
29 Quirites χ *quare*
32 lictor χ *lector*
— Quirites χ *quare*
119 4 orbis ψ *de orbis*
7 poterunt ψ *potuerunt*
8 gerere H S χ, ψ *petere*
10 volent ψ *velint*
17 de maximis C H S χ, ψ *e maximis*
19 illi ψ *ulli*
— ſi χ, ψ *ſe*
21 Quirites χ *quare*

p.	l.	
119	23	at H S χ, ψ *ac*
	—	regionibus ψ *regi omnibus*
	26	a vobis C H S χ *a nobis*
	27	permiſſu χ *permiſſum*
	—	continentur χ *continetur*
	30	Cur C H S χ, ψ *Poſtea cur*
	34	impudentia C χ *imprudentia*
120	2	ſunt ψ *atque*
	4	Accedet C H S χ *Accedit*
	5	adjungetur ψ *adjungentur*
	6	etiam C H S *et*
	—	Herculanea C H S ψ *Herculantea*
	7	magnæ χ *permagnæ*
	—	permulta χ *et permulta*
	13	cum ex —— ſint χ *d.*
	15	vos C H S χ *nos*
	16	anguſtus C *anguſtiis*
	19	animos C *animo*
	20	aditum C *auditum*
	—	factum χ, ψ *jactum*
	21	intelligetis C H S χ *intelligitis*
	—	quæ ædificia C H *ædificia*
	22	mancipiis H *municipiis*
	26	aliudve quid C S ψ *aliud nequid*
	27	extra χ *contra*
	33	capite C H S χ *caput*
	—	omnes gentes H S χ *omnis gentis*
	32	enim hoc quæro C H *hoc quæro enim* S *hoc quæro vel enim*
121	1	liceat eidem C H S *non liceat idem* χ, ψ *non liceat eidem*
	2	Tralles C *Thrallis*
	3	Cizycum ψ *Cyricum*
	6	diſceptationem H S χ, ψ *diſputationem*
	7	differet χ *differeret*
	9	æſtimabit H S χ *exiſtimabit*
	—	Quid? quod diſputari contra χ *quid contra exiſtimari*
	—	contra C *d.*
	10	quoniam ψ *quod jam*
	—	vobis C S ψ *nobis* H *nobis (ſupra lin)*
	11	crevimus C H S χ, ψ *creavimus*
	—	certe C H S χ, ψ *terræ*
	16	jure C S χ *in rem*
	—	ſunt C S χ *ſiunt*
	20	eſt H S χ, ψ *ſunt*
	21	Alexandri χ *Alixæ* ψ *Alexæ*
	23	judico ψ *judicio*
	27	Alexandro χ, ψ *Alexa*
	—	legatos χ *legato*
	28	nobis χ, ψ *noſtris*
	33	appetentem C H χ *potentem* S ψ *petentem*
121	33	in illa C H S χ *nulla*
122	6	adjudicabit C *adjudicavit* S *abjudicabit*
	7	vendet Ægyptum H *d.*
	9	rex C *res*
	—	reperietur C H χ, ψ *reperitur*
	12	Primum χ, ψ *Primum tum*
	15	quos χ *quod*
	16	Ptolemæo C *Tholemæo*
	17	cur C H S χ *d.*
	—	curſus χ *rurſus*
	18	L. C S *d.*
	—	cucurrerunt χ, ψ *concurrerunt*
	19	cum χ *tum*
	20	iis H S *his* χ *is*
	22	* C H S *d.*
	24	noſtros C *noſtro* ψ *veſtros*
	25	liberas χ *libertas*
	29	delecta χ *delicta*
	—	finitorum χ *finitorum in*
	31	in C *d.*
	32	Eſt C H S χ *et*
123	3	quam C S χ, ψ *qua*
	—	eſſe C *d.*
	—	dicet H *dicent* χ *diceret*
	—	Quanta ψ *At quanta*
	5	Atque iidem ψ *At quidem*
	7	labori C *labore*
	9	quis C S ψ *qui*
	10	eum χ *ei*
	14	ſint χ *ſunt*
	—	cum exterarum H *tum exterarum* χ *non exterarum*
	15	cum C H S *tum*
	—	regum χ *rerum*
	17	irrumpant C H S χ, ψ *irrumpent*
	—	non C H S χ, ψ *ne*
	20	vobis C H S χ, ψ *nobis*
	—	cogit C H S χ, ψ *cogitat*
	21	vendant H χ *vendatis*
	23	ipſi C H S χ, ψ *ipſam*
	24	AUCTIO C H S χ, ψ *d.*
	25	eſt C H S χ *d.*
	26	AUCTIONIS —— PERTINET C H S χ, ψ *d.*
	29	reliquerint C H S χ *reliquerunt*
	—	quin id χ *quicquid*
	—	partum C S *partim*
	32	vendetis χ *vendentis*
	—	parumper χ *parum per*
	34	arbitrentur C H S χ, ψ *arbitrantur*
124	9	et C H χ *ut*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.
124 12 Attalenſium ψ *Attalienſium*
— Phaſelitum C H S ψ *Phaſiletum* χ *Phaliſctum*
13 Olympenorum C *Olimpinorum* H S ψ *Olympinorum*
14 viri C S χ, ψ *L. viri*
16 Cherſoneſo χ *Cherroneſo*
20 Cyrenenſes χ *Cyrenſes*
— Appionis C *Opionis* S *Apionis*
21 Africa C S χ *Africam*
22 vendit χ *vendidit*
23 ſedium C S ψ *ſedum*
— conſilii χ *conſilio*
24 ſed C χ *nec*
— certarunt ψ *decertarunt*
26 eſt χ *ille*
31 non legibus C H S χ *legibus*
34 Mœotide C *d. (ſed eſt ſpatium plurium verborum)* H S ψ *Mæote* χ *d.*
125 2 defendatur χ *d.*
5 more χ *moreque*
11 Cn. Pompeio H S *Pompeio*
— F. ψ *fratri*
— adſcripturum χ *adſcriptus*
12 magno ψ *magna*
— videtur C H S χ *videbitur*
— imminuere C *imminere*
13 conceſſurum χ, ψ *conceſſurus*
— Sinope χ *in ſpe*
15 adhibebit S *adhibebitur*
— provincia ψ *provincias*
18 finitoribus C H S *finitaribus*
19 et χ *d.*
21 tum C H S χ *cum*
22 venierit ψ *venerit*
— etiam C H S χ, ψ *d.*
23 inimicis χ *inimici*
26 pervenire —— exercitu *d.*
30 viderit C H S χ, ψ *viderint*
33 iis C H S χ *aliis*
34 contemptum χ *contentum*
126 3 O perturbatam rationem H *d.*
5 hoc C H S χ, ψ *hoc aut illo*
7 alienari C H χ *abalienari*
9 et ſe —— vendere C H S χ *d.*
13 vendente? χ *vendente* ψ *vendant*
19 publica H *publicare*
21 in C S χ *d.*
22 neceſſitudinem χ *neceſſitatem*
23 quæ C H S χ, ψ *quid*
25 jure C χ *d. (ſed eſt ſpatium trium circiter verborum)*
28 At C H S χ, ψ *Ac*

p. l.
126 30 judicentur χ *videantur*
— hunc excipere — fateatur C H S *d.*
33 delecta ψ *dilecta*
34 addicentur. H *addicentur?*
127 1 eſt χ *d.*
— veneunt ψ *veniunt*
3 Audivit χ *Audiunt*
7 quia H *quod* S *qua*
— veretur C S χ *vereretur*
10 Quod C *Quid*
11 cavet C H S χ *caves*
— ſit χ, ψ *fit*
13 nummatus C *nummatus (in marg. al. nuntiatus)*
15 argentum S *et argentum*
16 coronario H *corovario*
— quoſcunque χ, ψ *quodcunque*
20 videtis C H S χ *videtur*
22 ſit ψ *fuerit*
23 de provincia C H S χ *d.*
26 Hic C H S χ, ψ *Hinc*
— excipit χ, ψ *excidit*
32 cui C H S χ, ψ *quod*
— imperatorium C H *imperatorum*
128 1 hoc capite χ *d.*
5 prædas ψ *prædam*
15 autem C S χ *aut*
29 certorum χ *cæterorum*
30 deducamini χ *decumatu* ψ *decumani al. decumatu*
129 11 in χ *d.*
— vectigales χ *vectigalibus*
12 ſummam C χ *ſumma*
16 ſuſpicamini C H S χ *ſuſpicabamini*
20 vobis ψ *nobis*
— a majoribus C H S χ *d.*
21 plebs C S *plebes*
— publice S χ *publico*
22 deducatur χ *deducantur*
29 Setinus C *Setimus* S *Settinius* χ *Settimus*
— Privernas C *Privernus*
30 Fundanus C H S χ *Fundanius*
— Linternus C H S χ, ψ *Liternus*
o
31 Caſinas C H *Ancaſianus* S *Ancaſianus* χ, ψ *Ancaſianas*
— Sabinus S χ, ψ *Sabinus ager*
32 Venafranus C S *Veneramus* H χ *Veneranius* ψ *Veneranus*
— Trebulanus C S *Trebullanus*
130 2 poſſit χ *poſſet*
6 utrum C *ut*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.
130 6 Maſſici χ *Maſſia*
8 Age vero C H S χ, ψ *Age non*
— Quid? naturam C H S χ *Quidnam?* ψ *Quid natura*
9 Qui poſſit —— coli C H S χ *d.*
11 Jugera cc —— poteſt S *d.*
12 poſſunt ψ *poſſint*
14 et ψ *aut*
— perſtringi C *perfringi*
16 elaboret C H S *elaboretur*
— inquit χ *d.*
18 inibitur C [H] *inhibetur (ſed in marg. al. inietur)* S *inhietur* χ *initietur* ψ *inietur al. inhibetur*
19 expedierit C H S ψ *expediret*
21 ii χ *ei*
22 publicos C H S χ, ψ *agros publicos*
25 aut C *at*
— pertimeſcebant C S χ, ψ *ex pertimeſcebant*
26 lex χ *lux*
— locupletat C S *locuplectat*
33 ii C H S χ *et*
131 4 Huic C H S χ *Hic*
5 oppreſſo C H S χ *expreſſo* ψ *ex oppreſſo*
7 veſtrorum H *veſtram*
13 continuatus ψ *continuatur*
14 poſſit C H S χ, ψ *poſſet*
18 vendiderint χ *vendiderunt*
19 iſtud C H S χ, ψ *idem*
21 poſſe C S *perpoſſe* ψ *ppoſſe*
— exhauriendam ψ *et hauriendam*
— verbo C H S χ, ψ *d.*
22 Sentina χ, ψ *ſententia*
23 retinete χ *retinere*
25 dierum C H S χ *d.*
27 reipublicæ C H *populi R.* S *p. r.*
— Sipontina H S ψ *Sepontina*
— Salapinorum C H S χ, ψ *Salpinorum*
29 et quibus C H S χ, ψ *d.*
132 1 pecunia C H S χ, ψ *pecuniæ*
2 Referre C H S χ, ψ *Et referre*
6 adducentur C H S χ, ψ *adducuntur*
9 ſint C H S χ, ψ *ſunt*
11 colonia C *coloniam*
12 plane. Rectius χ *plane rectus* ψ *plane rectius:*
— et * C H S ψ *et (ſine aſteriſco)*
15 collocarunt χ *collocarint*
16 imperii C H S χ *imperii eſſe*
18 videbitur. S ψ *videbitur?*
20 veſtris χ *veſtris poſſe*

p. l.
132 21 quot H S χ, ψ *quo*
25 redigas C H S χ, ψ *reducas*
26 ditionem C S *conditionem* ψ *(paſſim) dictionem id*
28 cognoſcite C *cognoſcite (ſupra lin.)* χ *ignoſcite*
133 1 opibus χ *operibus*
4 orbis H *in orbe* S χ, ψ *orbe*
6 Atqui H *Atque*
— hæc ψ *hoc*
9 expectet C H S *expetat* χ *expectat*
10 huic C *huis*
11 Ac ψ *At*
13 quingenos C H S χ *quinquagenos* ψ *quingenorum*
15 vobis ψ *d.*
— veſtri C H S χ, ψ *veſtris*
16 hominibus χ *omnibus*
— in C H χ, ψ *ut in*
17 aut C H S χ, ψ *d.*
— quanquam C H S χ *quam*
18 intentis C H S *intuitis* χ *in tuitis* ψ *intuytis*
20 feret C H S χ, ψ *fert*
— connivebo C H S χ, ψ *commonebo*
21 delectis C *deductus* χ *delectus*
22 inſtruere H *inſtituere*
— poſſit, quæritur; χ *poſſit: queritur*
26 fruantur: coement præterea: ψ *fruantur quo emant. Præterea*
— coement C H S χ *coemant*
27 continuabunt ψ *continebunt*
28 mittamus χ *mutamus*
29 Præneſtinum ψ *Peneſtrinum*
32 prædiorum H S χ, ψ *præſidiorum*
— veſtrum H *noſtrum*
33 ſpectat C H S χ, ψ *exſpectat*
134 3 a C *et*
— Romilia H *Romulia*
— facturum ψ *futurum*
4 ut ψ *et*
5 ante C *aut* χ *An*
— quam C S χ, ψ *quamquam*
7 proferat: in jugera dena deſcribat: a Suburana C H *proferat in jugera dena: deſcribat abuſura. Nam*
8 dena. S *domina*
— deſcribat: χ *ſcribat*
— a Suburana S *abuſura. Nam* χ, ψ *ab uſura. Nam*
— Arnienſem S *Armenſem*
9 ne χ *non*
15 veſtro χ *noſtro*
— malletis C *maletis*
18 legionum H S χ *regionum*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.
134 19 quantos C χ, ψ *quanto*
22 nos χ *vos*
23 rura H S χ, ψ *cura*
24 injecta C H S χ, ψ *invecta*
25 eſt C H S χ, ψ *ſit*
— ut C H S χ, ψ *ut cum*
27 varium ψ *virium*
28 a C H S χ, ψ *d.*
— Campanis ψ *Campani*
29 ei C H S χ, ψ *et*
33 auſus eſt H *auſus non eſt*
135 4 per iter C H S χ, ψ *pariter*
5 neque erit C H S χ, ψ *d.*
— veſter eſſe C H S ψ *veſtrum*
— eſſe χ *d.*
8 ad cædem H *d.*
10 perferri C H S χ *præferri*
— videbitis ψ *videbatis*
11 ſedes C H S *ſedis*
12 ac C H S χ, ψ *at*
14 cum C H S ψ *tum*
— noſtris C H S χ, ψ *veſtris*
— ſenatus H S χ, ψ *ſenator*
16 coemeret H χ *coemerit* ψ *quo emerit*
17 cujuſdam ψ *cujuſquam*
21 privatum C S χ *privaturum*
— commovit H S χ, ψ *commovet*
— populus Romanus C *in populus Romanus* H *in populo R.* S χ *in p. r.* ψ *ī p. r.*
22 Rullo χ *nullo*
— tradat ψ *d.*
23 commovebit C H S χ *commoverit*
— Atqui idem C H S χ, ψ *At fidem*
— populus Romanus C H *populi R.* S *p. r.*
24 Aſia χ *Aſia vero*
25 Mithridatico C H S χ, ψ *in Mithridatico*
26 Hiſpaniarum H *Hiſpanorum*
27 M'. Aquilius C H S χ, ψ *Manlius*
28 at C H S *et* χ *d.*
— malus nuntius χ *malis nuntiis*
31 hac C H S χ, ψ *illa*
136 4 plebicola χ *plebicula*
— tribuno C H S *tribuno pl.* χ, ψ *tr. pl.*
— Atque S *At*
5 in illis C H S χ *nullis*
— et C H S χ *d.*
7 et audacibus C H S χ, ψ *d.*
8 tradetur. C *tradatur?* H *tradetur?* S χ *tradatur.*
9 nobis C H S *vobis* χ *d.*
— noſtri C H S χ *veſtri*

p. l.
136 12 Equidem C H S *Et quidem*
14 malletis C H ψ *maletis*
16 qui χ *quia*
— eum C χ *cum*
17 poſſideretis H *poſſederetis*
19 acerrime χ *acerrimo*
— ſic χ *ſi*
23 Stellatis C S χ, ψ *Stellatus* H *Stellates*
— quæritur ψ *d.*
27 Theanum C H S *Teanum*
— Atellam C *Atellani*
28 devincient C H S χ *devincent*
31 vexillum χ, ψ *exilium*
32 Capuam χ, ψ *Capua*
— inferetur C H S χ *infertur*
34 id C H S χ, ψ *d.*
— nefarii H S χ *nefarie*
137 5 eſt C H S χ *d.*
6 portubus ψ *portibus*
13 erigere C H S χ, ψ *eripere*
16 publicæ χ *publice*
18 ex χ *d.*
19 fore χ *forte*
20 perſcriptum ψ *præſcriptum*
22 comportandis χ *comparandus* ψ *comparandis*
25 interjectum H S *interrectum* χ *inter rectum*
28 hi ψ *his*
31 noſtri C H S χ *d.*
33 M. Bruti C H S χ, ψ *Bruti*
138 1 vellent χ *vellet*
3 Corintho χ *Corinthi*
5 ante ψ *d.*
8 exortum χ *extortum*
9 eſſet C H S χ *d.*
10 Fabium H *Fabium (ſed in marg. ab ead. m. Flaccum* χ *Fulvium)*
— Conſules C *Conſulem (lacuna habetur poſt Conſulem ac ſi aliquid deeſſet)*
— quibus conſulibus ψ *d.*
11 nihil eſt H *d.*
13 excogitatum χ *cogitatum*
15 Carthaginienſium H *Karthaginienſe*
17 Fregellanum C χ, ψ *Flagellanum*
19 nobis C H S χ *vobis*
22 concionibus C S χ, ψ *conditionibus*
25 capiendi χ *capiundi cuiquam*
28 contentione χ *contemptione*
— ſupererat χ *ſuperat*
29 ubi χ *ibi*
30 arrogantiam C H χ, ψ *arrogantem*
31 majores noſtri χ *d.*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.
138 33 non χ *nunc*
139 1 exſectis C H S χ, ψ *ejectis*
3 Hæc χ, ψ *Nec*
4 P. Rullo C H S χ *Rullo*
— omina C *oīa* H S *omnia*
5 Bruti C H ψ *Bruti (cum ſpatio duarum circiter vocum quaſi quid deſideraretur)* S *Bruti (ſine lacuna ſed in margine notatur, deficit)*
6 Capuæ et Leocranti C H *Capua et locreanti* S *Capua et Leocreanti* ψ *Capuæ et Locreanti*
7 deductionis C H S χ, ψ *deditionis*
11 Confidio C H S χ, ψ *Conſio*
12 intelligatis H S χ *intelligas*
14 ſuit H *ſit* S χ *ſint*
15 Nam ψ *Nam cum*
— duum-viri C H χ *divini viri*
16 ſe Prætores C S χ, ψ *ſeptores emptores* H *ſectores emptores*
17 annus χ, ψ *annus cum*
19 anteibant χ *anteibam*
20 faſcibus duobus C S ψ *facibus duabus*
21 nobis C H S χ, ψ *vobis*
22 probatæ χ, ψ *probatis*
23 patres conſcripti χ *P. Catulus*
24 Confidii C H S χ *Conſilii*
— videre H S χ *videri*
— vix erat H χ *juſſerat*
25 vegrandi C H S χ, ψ *ut grandi*
— atque C H S χ *d.*
26 ſupercilio C H S χ, ψ *præſidio*
27 videremus ψ *adveheremus*
— Magios C H S χ, ψ *d.*
— mihi S *niſi*
28 Jubellios C S χ, ψ *Imbellos* H *inbullios*
29 Seplaſia C S χ, ψ *Seblaxia* H *Seblaſia*
30 Prætor C *Populo R.* S χ *p. r.*
— edixiſſet ? χ *edixiſſe*
32 nominabamur C χ *nominabantur* S *nominabatur*
33 proſpexerint ψ *proſpexerunt*
34 nobis C S χ *vobis*
140 4 ab χ *ex*
— loci, et a vitæ C H S *bonis avita* χ *bonis a vita* ψ *bōis avita*
5 alimur C *alimus*
— non genere χ *d.*
7 et advenarum C H S χ, ψ *d.*

p. l.
140 13 illa nata C *apta* H S ψ *illa apta* χ *illa aperta*
— qua χ *quæ*
14 noſtris C S χ *veſtris*
— Capua C *Capuam*
15 armis etiam — colonorum C H S χ, ψ *armis modo colonorum*
18 deduxerint H *deduxerit* χ *deduxerunt*
19 conſtituerint H *conſtituerunt*
21 viis C H S χ, ψ *ſuis*
22 præ C H S χ *pro*
24 vero Vaticanum et Papiniam C S χ *Vaticantius et Pupinam* H *Vaticantium et Pupinam*
— uberibus χ *uberrimis*
25 conferendos C *conferendis* χ *conferendo*
— putabunt C *putabant*
27 contendent C S χ, ψ *contemnent*
— Labicos C H S χ, ψ *Vicos*
28 Lanuvium C H S ψ *Lanuvinum* χ *Lavinium*
— Theano C H S χ *Trano*
29 Nuceria C χ *Niceria*
— comparabunt C H S χ *comparabuntur*
30 illis ψ *illi*
31 vetuſtatis C S χ, ψ *venuſtatis*
32 progredientur C S ψ *progredient*
— efferentur C *efferuntur* ψ *offerentur*
33 niſi magna ſapientia præditus H *d.*
— vix χ *vis*
— facile ſeſe C [H] χ *facilis eſſet (ſed in marg. al. facili ſeſe)* S *facilis ſeſe* ψ *facilis ſeſe vix facilis eſſet*
34 continet C H S χ, ψ *continetur*
— nedum C χ *necdum*
141 2 in χ *d.*
— luxuriæ C H S χ, ψ *luxurioſis*
6 hi C S *hic*
— eandem χ *eandemque*
11 auctoribus C H *actoribus*
— venderetis et —— certamen C *et* H S ψ *ea expleretis novo —— urbi ad certamen (cum ſpatio plurium vocum)* χ *ea compleretis novo*
12 opponere vis χ *apponere jus* ψ *opponere cujus vis*
13 poteſtatem C H S χ, ψ *poteſtatis*
14 liberos C H S χ, ψ *d.*
15 orbem χ *urbem*
16 regibus ψ *rebus*
17 imperatoribus C H S χ, ψ *ab imperatoribus veſtris*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.

141 18 iidem C χ *idem*
— agros H *agris*
19 veſtris C H S χ, ψ *noſtris*
20 a vobiſmet ipſis C S *et a nobiſmet ipſis* H *et a vobiſmet ipſis* ψ *a nobiſmet ipſis*
23 ac quam multis videretur H *d.*
26 præſidio χ *d.*
— populus Romanus C *reip.* H S *remp.* χ *R. P.*
27 cives C H S *civis* χ *d.*
— victor C H S χ, ψ *victorem*
— extitit proſcribere C H S χ, ψ *d.*
30 nihil elata C χ *nihil velata* H S *nihil vi et* ψ *vi et nihil velata*
31 ereptum ψ *erectum*
142 1 reliquos H *aliquos*
3 producere C H S χ *perducere*
— ſenatus C H S χ, ψ *in ſenatum*
— Conſul C H S *Conſules*
4 tribunus H *tribunos*
5 concupiiſſe C H S *concupiſſe*
7 republica C χ *re*
9 ſunt C H S χ *fuit*
— Conſules facti. C *Conſul: facti* χ *Conſ. facti*
— Nulli χ *nullo*
11 debetis C S χ *debent* H *debebit*
15 quanquam C H S χ, ψ *quam*
— ſum is, qui eam poſſim C S χ, ψ *ſummis* H *ſummis vigiliis*
16 defendere, polliceor hoc C *defendere polliceor. Hoc*
17 bona fide; rempublicam C H S χ, ψ *bonæ fidei remp.*
— vigilanti H *vigilantique*
18 diligenti non ignavo C S ψ *diligenti* H χ *d.*
— commiſiſtis χ, ψ *commiſiſti*
19 tribunos H *tribunum*
22 nondum C H S χ, ψ *cum*
23 horrui S χ, ψ *horreo*
24 progredi C S χ, ψ *progredi poſſe*

p. l.

142 24 nunc verear C S χ, ψ *ne vereor* H *nec vereor*
26 poſſit C S χ, ψ *poſſet*
— hac C H S χ, ψ *tamen hac*
34 negotium faceſſimus C H χ *ocium feciſſemus* S ψ *otium feciſſemus*
143 1 otioſiſſimos C H S ψ *atque otioſiſſimos*
2 ex χ *d.*
4 honos C H S χ, ψ *hos*
— magiſtratus et res C S χ, ψ *magnos timores*
6 Nam ſi ii C χ *tametſi ei* H *Tametſi hi* S *nam et ſi ei* ψ *Nam tametſi ii*
8 eſſe meliorem non ignoratis, non ut quæſitum C χ *eſſe non ignoravi non quæſitum* H *eſſe non ignoravi quæſitum* S *eſſe non ignoravi an quæſitum* ψ *eſſe non ignoravi an non quæſitum*
10 invitiſſimis ψ *inimiciſſimis*
— iis C *iis eſſe* χ, ψ *eſſe*
11 quos in conſulatu inimicos C *quos vos in in conſu inimice (cum ſpatio exiguo)* H *quo vos in cos inimicos* S ψ *vos quos in conſulatu inimice* χ *quos vos in conſ. inimicæ*
— animis et C S χ, ψ *d.*
— corporis ψ *corporibus et*
12 et C H S χ, ψ *d.*
13 conflarent C S χ, ψ *conſtarent*
14 communibus χ *omnibus*
15 hodierno C H S *hodierna*
16 præbuiſtis χ *tribuiſtis*
— tales C H S *talis* χ *tal'*
— populo Romano C *populi R.* S *p. r.*
17 certo S *certo repeto* χ *certo reperto* ψ *certo repto*
18 inviderunt χ *d.*
19 tamen χ *tam*
20 fateantur. C *fateantur. finis*

DE

LEGE AGRARIA

AD POPULUM

ORATIO XVII.

Edit. Olivet. MSS. C H S χ 1 ψ

p. l.
144 1 De lege Agraria C S *Explicit liber II de lege Agraria. Incipit tertius* χ *Liber tertius incipit*
6 deferunt C *ferunt*
9 contentionemque χ *contentionem*
11 noluerunt χ *voluerunt*
13 vultus χ *vultis*
14 retuliſſe C χ *præbuiſſe*
16 immutatos C H S χ *invitatos*
24 qui χ *d.*
— crediderint neceſſe χ *crediderint. Neceſſe*
145 3 modo non χ *modo*
4 etiam C *d.*
6 à Sylla C *Syllæ* S χ *Sylla*
8 Valgii C H S χ *Vulgi*
— genero C S χ *genere*
— num quid C H S *nunquid*
9 Quirites C H S χ *d.*
12 Caput C S *Capuæ*
13 refricare χ *referre*
— obductam C S χ *abductam*
14 aut χ *ut*
18 profeſſus C H S χ *confeſſus*
28 hæc H S χ *hoc*
— impudentior C H S *imprudentior*
29 cum C H S χ *cui*
30 habet in C H S χ *inhibet*
31 ille C H S χ *d.*
— ademptus χ *adeptus*
32 Quæ H χ *Qui*
33 Quam C H S χ *Quinam*
146 2 et χ *d.*
— invidioſum C *invidioſus*
5 nos C H S χ *vos*
6 Quæ C H S χ *Qui*

p. l.
146 12 acer χ *acre*
14 meliore χ *d.*
20 at C H S χ *ſed*
26 quam obligata C H χ *quam non obligata* S *quæ non obligata*
— obligata omnia C H S χ *ſubſignata omnia*
28 ſint S χ *ſunt*
— Crabra C H S χ *crebra*
29 quia H S *qui*
— municipio C H S χ *mancipio*
31 Quirites χ *quare*
— cogit, commoveri χ *cogito moveri*
32 legis quæ C H S χ *quæ*
33 prædiis H S χ *præſidiis*
147 7 noſter C H S χ *modo*
8 conetur χ *conatur*
9 hæc χ *homine*
11 quo qui C H S χ *quod*
12 etiamne ſi vi ejecit C *et ne ſi cui ejecit* H *d.* S χ *etiamne ſi cui ejecit*
— ſi clam, ſi C H S χ *ſic jam*
— ſi χ *d.*
15 parvum χ *parum*
— furtum C H S χ *futurum*
19 nemini dedit C S χ *venundedit* H *vendidit*
20 vobis C H S χ *verbis*
22 quæſiverunt C H S χ *reliquerunt*
23 cum C S *ſed* H *ad (ab ead. m. ſupra d t ſcribitur)*
— condonari χ *condemnari*
25 dominationem χ *dominatione*
26 rationes χ *ro'ne*
— accomodatiſſimam C S *commodatiſſimam* χ *commodiſſimam*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.
147 28 generi C H S χ *genere*
— impudentia C H S χ *impudentiæ*
33 ego C H S χ *d.*
148 1 mea C H S χ *in ea*
3 Caſinati C H S *Caſſinati*
— et C H S χ *d.*
5 oculis C H S χ *oculos*
— confirmando C *confirmandos*
— fundi H S χ *eundi*
9 num C H S χ *d.* (*ſed in* C *eſt ſpatium quinque aut ſex vocabulorum et*

p. l.
148 *in marg.* S *defecit ſcribitur*
13 provinciarum C H S χ *d.*
15 populum Romanum H S χ *d.*
17 in χ *d.*
18 ad cædem C H S *ac cædem*
21 contra hanc —— Capua χ *d.*
24 et C H S χ *d.*
53 diſſerant C χ *dixerant* (*et margini adponitur eadem manu deeſt reliquum*) S *diſſerant* (*et literis rubris in margine ſcribitur, ſic erat in exemplari*)

PRO C. RABIRIO, PERDUELLIONIS REO, AD QUIRITES ORATIO XVIII.

Edit. Olivet. — MSS. C H S T χ ı ψ

p. l.
149 8 quod χ *id*
11 videtur eſſe χ *eſt*
14 tum S χ, ψ *cum*
— tum C S χ, ψ *cum*
15 tum C H S ψ *cum*
— perpetua χ *perpetuæ*
16 adhortata C χ *adhortatum* T *hortata*
— tum C H T χ *At*
— id ſtudioſiſſime χ *ſtudioſiſſimo*
17 officium χ *d.*
20 vitæque S χ *vitæ quæ* ψ *vitæ*
— turpitudo C S χ, ψ *d.*
— veteres C *veteris* χ *d.*
21 civium C *tm* S T χ *tantum*

p. l.
149 22 nobis χ *vobis*
150 2 auctoritas ſenatus χ *auctoritatis*
11 ſeditionum χ *ſeditioſorum*
12 reipublicæ ψ *d.*
— in T *d.*
14 judicare C H S T χ *judicari*
17 debebit C H S T *debuit* χ *debebat*
18 enim exiſtimare χ *extimare*
— Quirites χ *cur*
20 omnibus C χ *hominibus*
— vobis T *d.*
— providendam C *providenda*
— tribuno H *tribunis*
21 neque a Conſule defenſam H *d.*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.

150 21 ad populum Romanum eſſe delatam. T χ *a po. Ro. eſſe.*

22 quam C H S T χ, ψ *d.*

26 ſalutis C H S ψ *ſalutis R.* χ *ſalutis R. P.*

27 quod C H S χ *quidem*

151 6 temporis C *temporibus*

7 et χ *d.*

8 ſemihoræ curriculum T *ſemii oræ circulum* ψ *ſemihoræ curriculo*

10 Quanquam C χ *Quam*

— præſcriptione χ *proſcriptione*

— ſemihoræ patroni mihi partes C S χ *ſe majorem patri mihi partis*

13 verum S T *d.* ψ *vero*

14 ac de lucis T *ac delubris*

— ab C S χ, ψ *ad*

15 tibi χ *d.*

16 eſt ψ *eſſet*

17 eſſe C T χ, ψ *eſſet*

— In quo —— Rabirio χ *d.*

— C. Rabirio T *Rabirio*

19 æqui C T *æque* χ *eque*

— jurati χ *juratim*

— judicarint χ *indicarint*

20 an χ, ψ *aut*

22 Curtius T *Curius*

— honeſtiſſime liberatus χ *honeſtiſſimæ libertatis*

26 ab χ *ad*

27 quæreretur. S *quæreretur?* T *quæretur.*

30 prolationem C H S χ, ψ *probationem*

— biduum —— retentis, aut T *d.*

34 vicinitatis χ *civitatis*

— ornetur H *ornatur*

152 1 concurrerint H *convenerunt* χ, ψ *convenerint*

5 multæ irrogatione C S *multa in rogatione* H ψ *multa irrogatione* T *multa interrogatione* χ *multa irrogatio*

9 intelligitis C *intellegis* χ, ψ *intelligis*

13 perduellionis χ *perduellonis*

16 utinam C *ut hoc* H S T χ, ψ *utinam hoc*

18 de foro crucem χ *d.*

19 ſuſtuliſſe C S T χ *ſuſtuliſſem*

20 regibus T *regionibus*

26 vincla T *vincula*

— in T *d.*

152 27 civium C *caii* S T χ *C.*

— ſupplicium T *ſupplicum* χ *Sulpitium*

28 funeſtari ψ *funeſtam*

30 nefarii χ, ψ *nefariis*

— caſtam ψ *iſtam (in marg. caſtam)*

33 Popularis H *Populus*

153 1 retulit T *tulit*

4 judicaretur —— injuſſu veſtro H T *d.*

5 judicari ψ *judicari, judicaretur*

— non T *d.*

9 verborum ψ *verberum*

11 diſciplinam C *diſciplina*

12 te χ *d.*

13 I C S χ *L.* T *d.*

— modo T *d.*

— manſuetudiniſque C H S χ *manſuetudinis*

14 ſunt C *fuit*

15 ſed C H S T χ, ψ *d.*

— Tarquinii C S *Tarquini*

— iſta C H S T χ, ψ *ita*

16 ſunt χ *ſum*

17 ſuſpendito C S *ſuſpendito —— (cum ſpatio vacuo quinque circiter verborum)*

18 quæ verba T *d.*

— Quirites χ *cur*

20 ſunt C H S *ſunt K* χ, ψ *ſunt R*

24 ejus T *d.*

26 viri ψ *juri*

27 perſequeretur χ, ψ *ſi perſequeretur*

— ſi C H S T χ, ψ *d.*

— voluiſſet C S χ *noluiſſet*

33 omnes χ *annis*

154 1 millies Gracchus C S χ *illies prius Graccus* ψ *illi es Gracchus*

2 concione ψ *concione prius*

5 omnes χ *annis*

6 verborum C S χ, ψ *verberum*

7 veſtrorum C H S T *veſtrum*

10 vobis C H S T χ *nobis*

11 ſi C H S χ *d.*

— propoſitam C H S χ *prope*

12 poſſent χ *poſſint*

15 ſi χ *d.*

21 homine χ *homini*

— horum T *omnium*

23 liberabit C H S T *liberavit*

24 noſtri C H S χ, ψ *veſtri*

— vindicabunt T *vindicabant*

26 Labiene χ *Labione*

— et —— fero χ *d.*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.
154 27 crudeli H S χ *crudelitate* ψ *(al. crudelitate)*
— importuna C H S χ *opportuna*
155 5 poſſem χ *poſſim*
6 Saturninum T *Saturnium*
13 confiterer C H S T χ *confiteor*
14 mihi T *nichil*
— Rabirii χ *Rabiri*
— Saturninum T *Saturnium*
16 confitebor H S χ *confiteor*
18 a ψ *ad*
23 jure C χ, ψ *vere* H *vero* S *uare*
— concedis —— Fit T *concedis interſit (ſine ſpatio vacuo)*
24 interfectum —— neceſſe eſt C χ *inter (tum ſequitur ſpatium duodecim linearum, et in margine ab ead. manu ſcribitur, In vetuſtiſſimo exemplari deeſt una pagina)* H *inter (cum ſpatio quatuor linearum)* S ψ *inter (cum ſpatio duarum pluſquam linearum et in marg. ab ead. m. ſcribitur In vetuſtiſſimo exemplari deeſt una Carta*
26 adhiberent χ *adhiberentur*
28 Adhibent C *Adhiberent* H S T χ, ψ *Adhiberet*
— omnes tribunos plebis χ *omnis tr. pl.*
29 omnes prætores C H S T χ, ψ *d.*
30 arma χ *d.*
31 ædificiis armamentariiſque H *ædificiis ædibus ſacris armamentariiſque* T *æde ſui Aucus armamentarium quæ* ψ *ædificiis ſus ancus armentariiſque*
156 1 eſſet C *eſſe*
— C. Saufeius C χ *Saufrius* H S *Saufeius* T *C. Sauferius*
2 ergaſtulo T *gaſtulo*
4 conſules χ *d.*
5 atque ille Senatus H *d.*
— hos C ψ *hoc*
7 laudare conſueviſtis C H S T χ, ψ *d.*
8 at H *aut*
9 noſtrorum C H S T *noſtrum*
— tum χ *tu*
15 armatus χ *armatis*
16 conſtitiſſet C T χ *conſtitiſſent*
22 omneſque C H S χ *omnes*
23 conſulares χ *conſulare*

p. l.
156 23 communi χ *omnium*
24 Cn. χ *C.*
25 Domitii χ, ψ *Domitius*
26 Octavii C T χ *Octavi*
— Julii C H S χ *d.*
— Caſſii C χ *Craſſi* S *Craſſii*
— Pompeii C *Pompei*
28 ipſe χ *ipſi*
— tu ψ *tum*
34 ſe χ *ſi*
157 2 Mario, Scauro C *M. Scauro*
6 impelleret ψ *repelleret*
7 arceſſeret χ *arceſſerit* ψ *accerſeret*
11 Quid? pater H χ *Qui pater* ψ *Quid pater?*
— veſtri C H S χ *noſtri*
15 tu χ *d.*
16 de C H S χ *d.*
— ſeſe T *ſe*
19 At fuit C H S T χ, ψ *Affuit*
21 eum C χ *cum*
22 Idcircone ψ *idcirco*
23 comparere ψ *comparem*
— armata C *ornata*
24 voci C H S T χ *voce*
25 hæc χ *hoc* ψ *d.*
27 turpiſſimæ χ *turpiſſimo*
29 iis χ *ii*
34 omnium C *d.*
158 1 et Sex. —— eſt χ *d.*
4 et χ *d.*
5 imagine χ, ψ *imaginem*
— honeſtaret C H S χ *honeſtate*
— deſideria H *deſideria (o ſupra a)*
6 miſericordia C H S χ *miſericordiam*
— ſuam ψ *ſua*
— imitandæ H S χ, ψ *imitandam*
14 ad quos H *ad quod* S χ *id quod*
24 afferet χ *affert* ψ *afferret*
28 Mucios χ *mucio*
31 reipublicæ ψ *d.*
33 tum C H S χ *cum*
34 æerariis C *ærariis (cum punctis ſubſcriptis ac ſi deleri debeat)*
159 6 præerat χ *prætereat*
7 condemnabimus χ *condonabimus*
8 labem χ *urbem*
13 ſi C *ſic*
— iit ad C *it ad* H *ut ad* S *iit in*
19 Adeone H *Adeoquene*
— hoſpes χ *ſpes*
— es C H S T χ *d.*
21 videare C *videre*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.
159 25 ſæpe χ *ſpe*
— atque animo —— Italia fudiſſet T *d.*
27 una H *d.*
28 neque quiſquam χ *ne quiſquam*
30 fructuque χ *fructu*
32 tum χ *cum*
33 niſi χ *præter*
160 1 et C. H *ut C.*
5 ac C *quam*
— atque H *ac*
12 ne his C H S T χ, ψ *mihi*
14 ex iis C H T *ex his* χ *et his*
— fuerint C *fuerit*
— diem χ *idem*
16 ſit χ *ſis*
— conjecturam χ *conjectum*
17 fecerint H *fecerunt* ψ *fuerint*
— rei C H S T χ, ψ *d.*

p. l.
160 18 Utinam χ *Ut*
20 Scevæ, ſervo ψ *Scenæ ſervoque*
21 equiti Romano C *equitum R.* H *equitum Romanorum* S χ *equitum r.*
22 aqua T *a qua*
23 ſuppeditabatur H *ſuppeditabat*
— Jovis Optimi Maximi T *idibus marciis*
24 imperarat ψ *imperat*
— clivo χ *clivio*
— Capitolino T *Capitoleo*
25 Deſunt non pauca C ψ *in margine ab ead. manu ſcribitur in exemplari deſunt duo folia* H S χ *in marg. ab ead. manu in Exemplari deſunt duo folia, quæ fuerunt abſciſa* T *nulla nota quædam deeſſe niſi ſigna bina &c. ni fallor, denotantia.*

IN

L. CATILINAM

IN SENATU

ORATIO XIX.

Edit. Olivet. MSS. C H S χ 1 ψ

p. l.
161 1 In L. Catilinam Oratio χ, ψ *Invectivarum in L. Catil. Lib.* 1
8 nihil urbis C S χ *nihilne urbis*
9 hic ψ *huc*
9 munitiſſimus C *munitiſſimi*
13 convocaveris C *convocaris* H S χ *vocaveris*
16 hæc C H S χ *hoc*
17 vero ψ *d.*
19 noſtrum H *veſtrum*
161 21 jampridem H *d.*
162 3 antiqua ψ *et antiqua*
— prætereo C *prætereo (ſed ſupra lin. vel repeto)* H S χ *repeto* ψ *al. repeto*
4 Ahala ψ *Athala*
— Sp. Melium C ψ *Sp. elium* S χ *Spr elium*
5 fuit C S ψ *d.*
8 deeſt ψ *deeſt enim*
9 nos S *d.*

VARIÆ LECTIONES.

p.	l.	
162	9	conſules ψ *conſules non*
	13	interfectus C H S χ, ψ *mox interfectus*
	—	C. Gracchus C *G. Gracchus*
	14	avo C H S *natus* χ *avitis*
	15	ſenatus C H S χ *ſenatuſque*
	16	conſulibus ψ *d.*
	—	permiſſa ψ *commiſſa*
	—	reſpublica C *reip. poteſtas*
	17	Saturninum C *Saturnium*
	18	prætorem H S χ *d.*
	—	remorata C ψ *remota*
	—	viceſimum ψ *vigeſimum*
	20	hujuſmodi C *hujuſcemodi*
	—	incluſum ψ *recluſum*
	21	vagina ψ *vaginam*
	—	reconditum H S χ *repoſitum*
	22	Catilina C H S χ *d.*
	25	non χ *me non*
	27	faucibus H S χ *partibus* ψ *al. partibus*
	32	non hoc potius C H S *potius hoc* χ *hoc potius*
163	1	nondum C H S *non dum*
	—	adducor ψ *advocor*
	—	Tum C H S χ *Tunc*
	2	tam improbus C H S χ *improbus*
	—	perditus C *proditus*
	5	vivis ψ *vivus*
	6	obſeſſus C H S χ, ψ *oppreſſus*
	7	te C H S χ *d.*
	—	ſentientem C H S *ſentientes*
	10	obſcurare C *obſcura*
	—	cœtus C H S χ *ceptus* ψ *cœptus*
	11	vocem C ψ *voces*
	—	poteſt C *d.*
	—	ſi illuſtrantur, ſi ψ *ſed illuſtrant, ſed*
	12	omnia H S *omnino*
	13	Teneris ψ *Tenebris*
	14	omnia C H S χ *d.*
	15	me C *me in*
	17	eſſet C χ *eſſet in* H S *eſſe in* ψ *eſſet jam*
	—	VI C H *octavam* S χ, ψ VIII
	—	Mallium χ *Manlium*
	18	audaciæ ψ *audacem*
	—	adminiſtrum H S χ, ψ *miniſtrum*
	—	tuæ ψ *tuum*
	—	Num ψ *non*
	19	tam ψ *et tam*
	—	tam ψ *tamque*
	20	id ψ *is*
	—	admirandum, ψ *admirandus*
	21	idem ψ *quidem*
163	22	Roma C *R.* H *Romanæ*
	23	conſervandi C *ſervandi*
	24	te ψ *eſſe*
	—	illo C H S χ *d.*
	27	te H S χ *d.*
	29	Quid ψ *Qui*
	—	te χ, ψ *tute*
	—	Præneſte ψ *Peneſtre*
	30	ſenſiſtine C *ſenſiſtin'*
	31	vigiliiſque S *vigiliis*
	32	ego C *d.*
	—	non audiam C H S χ, ψ *audiam*
	33	non C H S χ, ψ *d.*
164	3	non C H S χ *num*
	—	M. Leccæ ψ *M. G. Publii Lectæ*
	4	amentiæ ψ *inertiæ*
	6	fuere C *fuerunt*
	8	Hic S *d.*
	10	conſilio C *concilio*
	—	meo ψ *d.*
	—	noſtrumque omnium C H S χ *omniumque*
	11	urbis ψ *urbis incendio*
	—	cogitent ψ *cogitant*
	12	Hoſce C *Hos*
	—	rogo ψ *interrogo*
	13	nondum C H S *non dum*
	14	Leccam ψ *Lectam*
	—	Catilina C *O Catilina*
	17	dixiſti χ *dixi*
	18	tum C *d.* H S ψ *nunc*
	21	etiam C H S ψ *jam*
	—	veſtro ψ *noſtro*
	23	ad me ſalutatum C *ſalutatum* H S χ *ad ſalutandum*
	—	miſeras ψ *mittebas*
	24	jam C H S χ *d.*
	27	te χ *d.*
	28	caſtra χ *d.*
	29	etiam H S χ *d.*
	—	omnes C *omnis*
	33	cuſtodi C *cuſtudi*
	34	urbis χ *urbis gratia*
165	2	ſalus ſumma C *ſi una ſalus* H S *ſalus ſi una* χ *ſumma laus*
	—	reipublicæ H *reſp.*
	—	mihi C H S *d.*
	5	campo χ *campo Martio*
	—	interficere ψ *tuos occidere*
	8	me C H S *d.*
	—	perniciem ψ *pernicionem*
	12	et vaſtitatem C *vaſtitatemque*
	—	quoniam χ *d.*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.
165 13 quod C *quidem eſt* H S *quidem* χ, ψ *quod eſt*
— atque C *et quod* H S *quod*
— diſciplinæque H S *diſciplinæ*
— nondum C H S *non*
— id χ *d.*
15 ad C χ *et ad*
16 reliqua ψ *relicta al. reliqua*
17 exhaurietur ex urbe ψ *exieris*
18 ſentina S *ſententia*
21 non H S *num*
23 eſt S *d.*
24 qua χ *qua urbe*
25 qui non C H S χ *qui te non*
26 inuſta C *juncta* χ, ψ *in iſta*
— vitæ tuæ eſt χ *vita tua non intereſt* ψ *vita tua eſt*
27 infamiæ χ *infamiæ tuæ*
— libido S *lubido*
30 irretiſſes C *irretitus es*
— non aut C H S *non*
31 prætuliſti C H S *protuliſti*
34 ſileri C H S *d.*
166 1 non vindicata eſſe C S *non vindicata* H *non judicata* χ *injudicata*
2 ruinas ψ *minas*
3 idibus χ *diebus*
4 difficultatem ψ *voluptatem al. difficultatem*
5 reipublicæ C *remp.*
7 hujus vitæ hæc ψ *d.*
— hæc χ *d.*
— Catilina aut hujus ψ *aut*
8 jucundus χ *jucundius*
9 Januarias C ψ *Januarii*
— Tullo C χ, ψ *Tullio*
10 principum χ *civium*
11 cauſa ψ *cauſa ſe*
12 tuum χ *d.*
14 poſtea C H S *poſt*
15 conatus es C H S *voluiſti* ψ *voluiſti et conatus es*
16 petitiones χ *perditiones*
20 iſta C *d.*
23 neceſſe C *nocere* H S *neſcire* ψ *al. neſcire*
— corpore χ *corpus*
25 quo C H S *quod*
26 debetur H *debeatur* S *videatur* ψ *al. videatur*
29 vocis ψ *vocem*
30 adventu C H S *ab adventu*
31 quod H S χ, ψ *quid? quod*
33 reliquerunt C *relinquerunt*

p. l.
166 33 Quo χ *Qui*
34 mehercle S *mehercule*
167 1 metuerent χ, ψ *metuerent atque vidiſſent*
2 urbem χ, ψ *urbem relinquendam*
— me χ *d.*
3 atque offenſum C H *atque infenſum* ψ *aut infenſum*
4 civium C H S *d.*
5 Tu C *tum*
— conſcientia χ *conſcientiam*
— agnoſcas C *cognoſcas*
6 et jam tibi C *etiam* χ, ψ *etiam tibi*
7 aſpectum χ *aſpectus*
9 ulla ratione C *ratione nulla*
— oculis χ *conſpectu*
10 concederes χ *contenderes*
12 ſuo C H S *tuo*
13 neque judicium ſequere, neque C *nec judicium ſequere nec*
14 agit χ *ait*
15 tot χ, ψ *aliquot*
17 tu H *tibi*
18 evertendas C H S χ *devincendas* ψ *evincendas*
19 fuerunt ψ *fuerint*
20 totam C H *totum*
21 Catilinam C H ψ *Catilina*
22 videri C *videris*
24 ſi χ, ψ *ſi eſt*
— ſin C H S *ſin autem*
— tandem χ *d.*
25 aliquando ψ *alioquin*
26 tecum ψ *tecum ita*
27 adhibere C S *adhiberi*
28 te χ *d.*
— cuſtodiam C *cuſtodia*
— Quid C H S χ, ψ *d.*
30 ut C S *d.*
31 aſſervarem C H S *aſſervari*
32 iiſdem C H S *his*
— tuto C H S *tutum*
— tecum, χ *tecum, quia*
— magno in periculo C H S *periculo magno*
33 quod ψ *qui*
— iiſdem H S *his*
— contineremur ψ *continemur*
34 prætorem C *poſtea* χ *prætorem p. r.*
168 1 optimum H S. *d.*
— M. Marcellum C *Marcellum*
2 te χ, ψ *d.*
— ſuſpicandum H χ *ſupplicandum*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.
168 3 et C H S *d.*
— vindicandum H *judicandum*
4 abeſſe χ *eſſe*
5 ipſum χ *ipſe*
6 dubitas ψ *quid dubitas*
— emori χ, ψ *morari*
9 inquis ψ *inquit*
— enim C H S *d.*
— poſtulas χ *poſtulat*
11 et C H S ψ *ſed*
14 ecquid C H S χ, ψ *quid*
15 ecquid C S χ, ψ *et quid* H *quid*
18 At C χ *Ac*
— Sextio χ *Seſtio*
20 manus intuliſſet C *manum tuliſſet* ψ *manus intuliſſet. Num me de illis talia facere permiſiſſet*
21 cum quieſcunt χ *conquieſcunt* ψ *quieſcunt, cum quieſcunt*
22 tibi C H *d.*
23 videlicet H *d.*
— viliſſima H S *utiliſſima* ψ *al. utiliſſima*
30 quid C H S ψ *quid eſt quod*
— loquor H S *loquar*
— ulla C H S *d.* χ *illa*
— frangat C *frangatur*
31 unquam C H S *inquam*
— te H *d.*
— ullam ψ *illam*
32 cogites C *agites*
33 donarent χ *donaret*
— Tametſi H S ψ *etſi*
— ſi χ *quod ſi*
— perterritus C H S *d.*
169 2 impendeat C H S *impendet*
— eſt C H S *non eſt*
— tanti χ *tanti, Catilina*
— iſta C H S *tua iſta* χ *iſta tua*
3 et à C S *et* H *à*
— ſejungatur χ *ſejungantur*
5 concedas χ *cedas*
6 Catilina ψ *d.*
— te aut χ *te*
9 recta C H S χ, ψ *recta via*
13 Mallium χ *Manlium*
— concita ψ *contra*
16 iſſe ψ *ipſe*
17 quid ψ *quo*
— te χ *d.*
18 tibi C H S *te*
— præſtolarentur ψ *præſtolentur*
— ſciam C H S χ *cum ſciam*

p. l.
169 19 pactam ψ *peractam*
— Mallio χ *Manlio*
20 omnibus C H *hominibus*
21 eſſe χ *d.*
— cui —— præmiſſam χ *d.*
— ſacrarium H S *ſacrum*
31 es χ *d.*
34 Hic ψ *His*
— qua ψ *quanta*
170 1 voluptate χ *voluntate*
— bacchabere C *bachabere*
2 ad χ *d.*
3 jacere χ *jacere videbis*
4 obſidendum ψ *obſidendi*
— etiam H S ψ *et*
5 obeundum ψ *obeundi*
— inſidiantem C H S *ad inſidiandum* χ *inſidiando*
6 occiſorum C χ *otioſorum*
7 patientiam C H S *abſtinentiam*
— famis χ *ſcilicet famis*
— frigoris H S *et frigoris*
9 tum C ψ *d.*
13 ut H *autem* ψ *aut*
— prope —— patriæ ψ *d.*
17 omnis ψ *omnes*
— loquatur ψ *loquerentur*
18 eſſe ψ *communem*
19 futurum χ *futuri*
21 perditorum ψ *perditorem*
24 non χ *nonne*
26 multarunt C *mulctaverunt*
27 Romanorum H S *reorum*
28 ii H *d.*
— An χ *At*
29 populo Romano C *populi R.*
30 refers C H S χ *referes*
32 omnes C *omnis*
33 negligis C ψ *negliges*
34 ſi quis χ *ſiquid*
— eſt invidiæ metus, num eſt C H S ψ *invidiæ metus non eſt* χ *metus non eſt*
— ac ψ *aut*
171 1 ac ψ *aut*
— nequitiæ χ *nequitia*
3 tum C H S *d.* ψ *tu*
— exiſtimas χ *extimas*
— conflagraturum C *conflaturum* χ *conſligaturam*
9 et ſuperiorum C ψ *ſuperiorum*
— complurium χ *quam plurium*
10 ſanguine C S *ſanguinem*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.

171 10 contaminarunt C H S *contaminaverunt*
— honeſtarunt C H S *honeſtaverunt*
11 erat H S ψ *erit*
— hoc C H S *d.*
13 impenderet χ *impendit*
16 imminent ψ *imminere*
17 diſſimulent χ *diſſimulant*
18 mollibus H S *cum mollibus*
21 animadvertiſſem C H S ψ *animadvertiſſent*
— et regie C H S χ *non egregie* ψ *nihil egregie*
22 Malliana χ *Manliana*
23 eſſe factam C H S χ, ψ *patefactam eſſe*
24 non χ *non hoc*
25 hanc ψ *d.*
27 ſuos ψ *ſervos*
— eduxerit C *ſeduxerit*
28 extinguetur χ *extinguebitur*
30 omnium χ *hominum*
32 inſidiiſque H S *et inſidiis*
34 iſte unus χ *d.*
172 3 atque in C *atque*
4 gravi χ *d.*
5 primo H S *prius*
— relevari ψ *relevati*
— deinde ψ *denique*
6 afflictantur ψ *torquentur*
— ſic ψ *et ſi*
7 vivis reliquis C H S *reliquis civibus*

p. l.

172 7 ingraveſcet χ *ingraveſcit*
8 Patres conſcripti C H S χ *d.*
— ſecedant χ *ſecernant*
9 id χ *d.*
10 ſecernantur ψ *diſcernantur*
— nobis ψ *bonis*
11 conſuli χ *conſulis*
12 et faces ad inflammandam urbem H S *ad incendendam urbem faceiſque*
— comparare χ *comparare deſinant*
13 civis χ, ψ *d.*
16 Romanis χ *d.*
17 conſenſionem C *conſciſionem*
18 eſſe χ *d.*
19 ominibus C H S *omnibus*
— reipublicæ Salute et C *rep.* H *d.* S *reipublicæ et*
20 ſe χ *d.*
21 omni ψ *omnium*
— junxerunt ψ *vixerunt*
22 Tum tu χ *Tu vero*
— qui iiſdem C χ *qui hiſdem* H *hiſdem* S *iiſdem*
23 urbs χ *urbs condita eſt*
— es C H S *eſt*
— conſtitutus S *conſtituta*
24 vere χ *d.*
25 a C H S *ac*
— ac χ *a*
26 arcebis ψ *acerbis*
29 Mactabis. S *mactabis. finis*

IN

L. CATILINAM

AD QUIRITES

ORATIO XX.

Edit. Olivet.

p. l.
173 5 L. Catilinam C H S χ 1 *Catilinam*
6 nefarie χ 1 *nefaria* ψ *nefariam*
7 minitantem χ 1 ψ *minantem*
9 verbis C H S *urbe*
10 mœnibus C *hominibus*
11 comparabitur χ 1 *comparabatur*
14 denique ψ *enim*
— intra H S χ 1 *inter*
15 cum eſt H S χ 1 *cum*
— depulſus χ 1 *expulſus*
— jam ψ *d.*
— cum hoſte χ 1 *in hoſtem*
16 geremus χ 1 *gerimus*
17 magnificeque H S χ 1 *magnifice*
18 Quod χ 1 *Qui*
20 de C *e*
21 cives χ 1 *duces*
— reliquit χ 1 *relinquit*
— tandem C H S *d.*
23 nunc ψ *prorſus*
— Quirites C *quia*
— perculſum ψ *percuſſum*
174 1 ex C χ 1 *e* ψ *a*
3 At χ 1 *Ac*
— in C H S *d.*
4 triumphat ψ *triumphat, ut ne*
5 accuſet χ 1 *accuſat*
— comprehenderim χ 1 *deprehenderim*
6 Quirites C H S *d.*
7 Interemptum C H S χ 1 ψ *Interfectum*
8 idque C H S χ 3 *id*
9 reſpublica H *reip.*
10 qui —— multos χ 3 *d.*
— crederent ψ *credent*
11 quam —— putarent χ 1 *d.*
12 qui etiam χ 3 *etiam qui non*

MSS. C H S χ 1, 3 ψ

p. l.
174 13 Ac C ψ *At*
— vobis χ 3 *nobis*
14 Catilinam χ 1 *Catilinam furentem*
16 ne χ 3 *neque*
— quidem χ 1 *d.*
— tum C H S *d.*
17 ejus χ 1 *eos*
18 huc χ 3 *poſtquam*
— tum C *cum*
21 quod C H S χ 1 ψ *qui*
— illud χ 3 *d.*
23 omnes C *omnis*
— eduxiſſet χ 3 *duxiſſet*
— Tongillum χ 1 ψ *Tongilium*
— eduxit C H S *reduxit*
24 prætexta C *præteſta*
— Publicum χ 3 *Pubicium*
— Munatium C H ψ *Minatium* S *Numacium* χ 1 *Minucium*
25 popina H S χ 3 *popinam* ψ *pompinam*
26 motum ψ *metum*
— poterat: reliquit χ 3 *potuit: relinquit*
27 quam valentes χ 3 *valentes ſint*
— nobiles χ 3 ψ *nobiles vos videtis*
28 præ C H S χ 1 ψ *ex*
29 hoc C H S *cum hoc*
— delectu C *delectum*
30 et C *et ex* H S χ 1, 3 *ex*
— his χ 1 *ſuis*
— comparantur χ 3 *ſeparantur*
31 ex agreſti C H S *agreſti* χ 3 *et egreſti*
32 ex ruſticis C *et ruſticis mediculis ex* H S χ 1 *ex ruſticis mediculis ex*
— decoctoribus ψ *doctoribus*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.
174 33 maluerunt χ 3 *maluerint*
34 edictum χ 1 *adjectum*
175 1 concident ψ *occident*
2 ad curiam H *in curia*
— etiam χ 1 *d.*
— in ſenatum C *ſtare* S *ſtare* — *(cum ſpatio)* χ 3 *ſenatu*
3 ſecum χ 3 *eſſe*
— milites H S χ 3 *viros milites*
— eduxiſſet C *eduxiſſent*
4 qui C H S *quod*
5 nobis χ 1 *vobis*
— exercitum C *exercitum illum*
7 hoc etiam C *etiam hi* χ 3 *etiam propter hoc* ψ *hæc etiam*
— timendi magis C *mihi timendi* ψ *timenda magis*
— quid C H S χ 3 *qui*
9 qui C χ 1 ψ *quis* qui C χ 1 ψ *quis* qui C χ 1 ψ *quis*
10 Gallicum C *Galliam*
— ſibi χ 3 *d.*
11 perlata χ 1 ψ *delata*
— eſſe H S χ 3 *d.*
12 heſterno C χ 1 *externa* H *heſterna*
13 næ C H S ψ *nonne* χ 3 *Anne*
— ſi χ 1 *qui*
14 meam χ 1 *d.*
— lenitatem χ 3 *ſanitatem*
15 vos χ 1 *nos*
17 ſimiles C H S χ 1 ψ *ſimilis*
— cum Catilina χ 3 *contra* ψ *cum*
18 putet ψ *pudet*
— eſt C H S *d.*
— lenitati C S χ 3 *lenitatis* ψ *levitatis*
21 via χ 1 *d.*
22 ſentinam χ 3 *ſententiam*
23 hujus χ 1 *d.*
— exhauſto χ 1 *ex hauſtro*
24 Quid χ 1 *Quod*
25 excogitari C H S χ 1 *cogitari*
— poteſt ψ *poterit*
— conceperit χ 3 *inceperit*
27 ſubjector χ 1 *ſubverſor*
29 quis corruptus —— poteſt χ 1 *d.*
33 quanta *quantum*
— illo ψ *illos*
176 5 nec C H S χ 1, 3 *ne*
6 non χ 3 *vero*
— adſciverit ψ *acciverit*
8 diverſa χ 3 *adverſa*
9 gladiatorio ψ *gladiatorum*
11 et χ 1 *nemo*

p. l.
176 14 iſtis C S *iſtis his ſuis ſociis* χ 3 *his ipſis ſuis ſociis* ψ *ab iſtis ſuis ſociis*
— prædicabatur χ 1 *prædicabitur*
— inſtrumenta χ 1 *argumenta*
15 conſumeret χ 1 *conſumeretur*
16 exierunt χ 1 *exierint*
19 non humanæ audaciæ ac tolerandæ C S ψ *inhumanæ ac intollerandæ audaciæ* H *humanæ audaciæ ac intolerandæ* χ 3 *humanæ audaciæ perferendæ*
21 obligurierunt C H S χ 1, 3 *obligaverunt*
22 eos χ 3 *omnes*
— nuper χ 1 *d.*
23 ſi C χ 1 *ſi non*
25 hoc χ 3 ψ *hos*
— vero C *autem*
26 poſſit ψ *poſſet*
28 accubantes χ 3 *accumbantes*
29 conferti C H S *confecti*
30 eructant C H *eruptant*
— ſuis χ 3 *ſupra*
32 fatum C *factum*
— pœnas χ 1, 3 *pœnam*
33 debitas C H S χ 1, 3 *debitam*
34 jam χ 1, 3 *d.*
— Quos ψ *Quod*
177 2 tempus χ 3 *tempora*
— reipublicæ H *remp.*
3 Nulla eſt ψ *Nullam eſſe*
— natio ψ *nationem*
4 populo Romano H S *reip.*
5 virtute H S *d.*
8 ego C H S *d.*
— ducem χ 3 *ducem eſſe*
9 poterunt C *potuerunt*
11 manare H S χ 1 ψ *manere* χ 3 *permanere*
— ſi et C H S χ 3 *ſi*
12 permanent χ 3 *permaneant*
— ea H S χ 3 *d.*
14 At χ *Ac*
— Quirites C *Quirites R.*
16 ipſos χ *ipſo*
17 et C H S χ 3 *etiam* χ 1 *aut etiam*
— permodeſtus χ 3 *permoleſtus*
— ferre χ 1 *perferre*
18 quievit. Heſterno C S *quod externa* H *quod heſterno* χ 1 *Quid ut heſterna* χ 3 *Qui externo* ψ *Qui ut heſterno*
20 Jovis χ 3 *hujus*
21 detuli C *contuli* H S χ *retuli*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.

177 21 ſenator appellavit χ 3 *ſenior appellaſſet*
23 ut C H S χ 1 *d.*
— importuniſſimum χ 3 *improbiſſimum*
— Quin χ 3 *Quis*
25 reliquerunt χ 3 *reliquit*
27 an C H S *in*
28 convictus χ 3 *conjunctus*
29 patefeci χ 3 *patefeceram*
— quid in proximam conſtituiſſet χ 3 *d.*
— proximam χ 1 ψ *proxima*
31 edocui C H S ψ *docui*
— cum teneretur χ 3 *contemneretur*
32 pararat χ 1, 3 *pararet*
33 ſecures, C H S χ 1 *ſecures, cum dignitates*
34 cui ille C H S χ 1 *cui cum* ψ *cum ille*
— ſacrarium χ 3 *ſarcinam*
— ſcelerum ψ *d.*
178 3 Mallius C S *Manilius* χ 1, 3 *Manlius*
4 nunc χ 1 *d.*
— non χ 3 *d.*
5 ducem H S *d.*
— ejectus χ 3 *rejectus*
— Maſſiliam C *in Maxiliam* H S χ 1 *in Maſſiliam*
6 conferet C χ 1 *confert* χ 3 *conferre*
8 ſi ψ *etiam, ſi*
— L. Catilina C *Catilina*
9 periculis χ 3 *d.*
10 mutaverit C H S χ 3 *permutaverit*
11 ex χ 1 *et ex* ψ *ab*
— hoc curſu C H S *occurſu* χ 3 *hoc*
12 atque in exilium χ 3 *d.*
— converterit χ 3 *convertit*
13 obſtupefactus C *ſtupefactus*
15 conſule C H S χ 3 *conſulis*
— minis χ 3 *armis*
16 miſerum C H S χ 3 *timidum*
17 exiſtimari C H S χ 3 *exiſtimare*
18 Quirites C H S χ 3 *O Quirites*
— iniquæ C *iniquo*
20 periculum C S *periculi* H *pericula*
— ejectus eſſe χ 1 *ejectum omne*
23 levandæ C *laude*
— ut L. C *ut*
— Catilinam S *Catilina*
— ducere χ 1 ψ *ducem*
24 audietis χ 3 *audiatis*
— hoſtium χ 1 *ſuum*
26 quam quod C H S ψ *quam*
28 iidem C χ 1, 3 *idem*

178 29 Maſſiliam C *in Maxiliam* H S χ 3 *in Maſſiliam*
30 queruntur C S *querunt*
31 Mallium χ 1, 3 *Manlium*
— Maſſilienſes C *Maxilienſes*
32 ſi ψ *ſine*
— mehercule C H S χ 3 *mehercules*
— nunquam ψ *unquam*
33 ante C χ 3 *antea*
34 vivere χ 3 *fieri*
— nunc ψ *num*
179 1 voluntatem ψ *voluptatem*
2 eat χ 3 *exeat*
5 quem C H S *d.*
— ſemper ψ *d.*
6 his χ 3 *his dixi*
— diſſimulant C H S χ 3 *ſimulant*
7 nihil χ 1 *de his nihil*
— Quos C H S *quod*
8 ſtudeo χ 3 *ſitio*
9 ſanare χ 3 *ſatiare* ψ *ſanari*
— et C H S *non* ψ *ſibi*
— reipublicæ χ 3 *r. p. ſtudeo*
10 volent C H S χ 3 *voluerint* ψ *volunt*
11 comparentur C *comparentur copiæ*
14 Unum C H S *Primum genus* χ 1, 3 ψ *Unum genus*
— in C H S *d.*
— etiam χ 1 *d.*
15 habent ψ *habeant*
16 eſt χ 1 *d.*
19 de C H S χ 3 *aliquid de*
— acquirere ad C *ac acquirere ad* H S χ 3 *ac acquirere*
20 expectas C *expecta* χ 3 *expectamus*
— quid? ergo C S χ 1, 3 *quid ergo?* ψ *quid enim*
21 omnium ψ *omni*
— tuas poſſeſſiones χ 3 *poſſeſſionum tuas*
— putas χ 1 *putes*
23 proferentur C H S χ 1, 3 *proferuntur*
— auctionariæ χ 3 *actionariæ*
24 ſalvi χ 1 *ſaluti*
27 his χ 1 *hujus*
— uteremur ψ *uterentur*
28 pertimeſcendos χ 1 *pertimeſcere Deos*
— quod C *quid*
— de ſententia ψ *ſententia levit'*
29 vota χ 1 *nota*
32 ære ψ *d.*
— tamen ψ *inde*
33 perturbata H S *turbata*
34 hoc χ 3 *hæc*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.
179 34 videtur χ 3 *videntur*
180 1 cæteris omnibus C *reliquis hominibus* H S *hominibus* ψ *reliquis omnibus*
2 poſſe ψ *poſſe arbitrantur*
— me χ 1 *ſciant me*
5 denique χ 3 *deinde*
6 contra χ 1 *d.*
7 præſentes auxilium C H S χ 3 ψ *præſentis*
— Quod χ 1 *Qui*
8 ſint H S χ 3 *ſunt*
— furore χ 1 *d.*
9 cinere χ 1 *cineres*
— conſcelerata C H S *ſcelerata* χ 1 *cum ſcelerata*
10 concupierunt H S χ 1 *cupierunt* ψ *cupiunt*
— ſe H *d.*
— ac C χ 1 *aut*
11 ſperant H S *ſe expectant* χ 3 *ſe ſpectant*
12 fuerint C H S χ 1, 3 *ſunt*
— fugitivo S. *d. (ſed eſt ſpatium vacuum trium circiter verborum)*
14 eſt χ 1 *erat*
— affectum C H S χ 1, 3 *confectum*
— ſed tamen C H S χ 3 *d.*
15 quo ex genere ψ *qua ex gente*
— ipſe C *iſte* χ 1 *ille*
— Mallius χ 1, 3 *Manlius*
16 ſuccedit C H S χ 3 *ſucceſſit*
— iis χ 1 *d.*
— Feſulis χ 1 ψ *Feſulas*
18 quas ego univerſas χ 3 *quos ego univerſos*
19 repentiniſque C *ac repentinis*
20 jactarunt χ 3 *jactant*
— beati C *beatitudinum præſules* χ 1, 3 *beatitudinem præſules*
— dum H *d.* S *d. (cum ſpatio trium vocum)*
— lectis χ 1 *lecticis*
21 conviviis H *quibus* S *cujus*
24 illam C H S χ 3 *d.*
25 utroſque ψ *d.*
26 prædatorum ψ *prædicatorum*
— eos χ 3 *d.*
— cogitare H *quærere*
— tantus C *tantum*
28 inuſtus eſt χ 1 *injunctus* χ 3 *invictus eſt*
31 eſt C H S χ 3 *d.*
— ſane varium χ 3 *vanum*
— miſtum C S χ 3 *mixtum*

p. l.
180 32 emergent χ 3 *emergunt*
181 1 proſcriptionibns χ 1 *proſcriptione*
— et ex C H S *ex*
2 et ex C *et* H S *ex*
3 infitiatores ψ *inſtitores*
4 corruant ψ *corruunt*
5 ne C H S *neque*
6 illud ψ *aliud*
7 cur χ 3 *cum*
8 arbitrentur H *arbitransur*
10 facinoroſorum ψ *flagitioſorum*
12 poſſit C *poſſet*
13 autem C *d.*
17 talaribus C H S ψ *talaribns ac tritis* χ 1, 3 *talaribus attritis*
18 cœnis ψ *ſcenis*
19 expromitur χ 1, 3 ψ *exprimitur*
20 impudicique C *omnes impudicique* ψ *omnes impudici*
21 non C H S χ 1, 3 ψ *qui non*
22 ſaltare C H S *pſallere*
23 niſi exeunt niſi H S *ni exeunt ni* ψ *niſi exeant niſi*
— pereunt ψ *pereant*
24 hoc C H S *d.*
— ſeminarium Catilinarium ψ *ſeminantium Catilinarum*
25 Veruntamen C H S *Verum*
— miſeri χ 1 *d.*
26 autem C H S *d.*
27 poterunt C χ 1 *potuerunt* ψ *poſſunt*
28 Apenninum C *Appeninum*
29 ſe facilius χ 3 *d.*
— hiemem ψ *biemes*
31 ſit C *ſi*
— ſcortorum C H S *ſcortatorum*
34 veſtroſque χ 1 *veſtros*
182 1 conſules χ 1 *et conſulem* χ 3 *conſulem*
5 vero χ 3 *ego*
7 debeo χ 1, 3 *debebo*
8 nos H S *non*
— ſuppeditamus C S *ſuppeditamur* χ 3 *ſuppeditabimus*
— Romanis, populo C *populo R.* H χ 1, 3 *Romanis*
— vectigalibus χ 3 *ac vectigalibus*
10 exteris C *externis* χ 3 *cæteris*
— ſi χ 1, 3 *ſed ſi*
— inquam C H S χ 1, 3 *d.*
— his ψ *his omnibus*
12 ipſo χ 1, 3 *illo*
— quam valde χ 1 *quod* χ 3 *quod valde*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.
182 12 illi H S *ipſi*
16 denique χ, 1 3 *hinc denique*
17 cum χ 1, 3 *d.*
18 cum χ 1, 3 ψ *d.*
— cum χ 1, 3 ψ *d.*
— cum χ 1, 3 ψ *d.*
19 ſpes χ 3 *ſpe*
— omnium χ 1, 3 *omni*
21 confligit ψ *confligunt*
— hujuſmodi C *ejuſmodi*
23 cogent χ 1, 3 *cogant* ψ *al. cogant*
25 Quirites C *Quirites R.*
26 antea C χ 3 *ante*
— ut C H S *vel* χ 1, 3 *autem*
27 motu χ 1, 3 ψ *metu*
— eſſet H S *eſſe*
— præſidii χ 3 *præſidiis*
28 ac C *atque*
— proviſum H S *præviſum*
30 urbes χ 1, 3 *ſe, urbeſque*
— quam χ 1, 3 *quos*
— ſibi C *d.*
31 maximam χ 1, 3 *fortiſſimam*
— certiſſimam C *acerriſſimam*
32 pars C H S *par*
33 noſtra C H S *in veſtra* χ 3 *veſtra* ψ *in noſtra*
34 Gallicanum χ 1, 3 *Gallicum*
183 1 omnes C χ 1, 3 *omnis*
2 maturandis, agendis χ 3 *maturandiſque, agendiſque*
3 referemus ψ *inferemus*
4 remanſerunt C H S *permanſerunt*
— qui H S *d.*
— contra ψ *contra remp.*
5 veſtrum χ, 1, 3 *noſtrum*
6 quanquam ſunt C H S χ, 1, 3 *quanquam ſint*

p. l.
183 6 monitos C H S χ 1, 3 ψ *monitos eos*
7 volo χ, 1, 3 *eſſe volo*
— adhuc ψ *d.*
8 id χ 1, 3 *d.*
10 me horum eſſe H S *meorum eſſe me*
— aut C ψ *autem*
11 moriendum C *moriundum*
— portæ C *portis* ψ *patriæ*
12 viæ χ 3 *vitæ*
13 ſed χ 1, 3 *ſed ne*
19 hæc ψ *hic*
— maximæ minimo ψ *maxima nimio*
22 ac C H S *et*
23 Quod C *Et quod*
— ut C H S ψ *d.*
25 ſi C *ſed* H S *d.*
26 deduxerint C S χ 1, 3 ψ *deduxerit*
27 perficiam ψ *perferam*
— inſidioſo H S *ſeditioſo*
28 videtur χ 1, 3 *videretur*
— ne quis bonus C *neque bonorum quiſquam* χ 1, 3 *neque bonus quiſquam*
29 jam omnes χ 1, 3 *d.*
30 prudentia ψ *providentia*
31 ſed χ 1 *ſed non*
— et C H S *d.*
33 ſententiamque χ 1 *ſententiaque*
34 extero C ψ *externo* χ 1, 3 *hoc externo*
184 1 numine ψ *nomine*
2 defendunt H S *defendent* ψ *ut defendent*
— Quirites χ, 1, 3 *quoque*
4 omnibus χ 3 *omnium*

I N

L. CATILINAM

Ad Quirites

ORATIO XXI.

Edit. Olivet. — MSS. C H S χ 1 ψ

p.	l.	
185	6	veſtros ψ *noſtrum*
	7	hoc ψ *d.*
	—	pulcherrimamque C *pulcherimamque*
	9	vos χ *nos*
	—	que χ *d.*
	10	ex C *e* χ *d.*
	—	ex C *e*
	11	non χ *d.*
	13	certa ψ *cætera*
	14	incerta ψ *vincta (al. incerta)*
	17	debebit C H S *debet dies*
	18	ſervavit ψ *ſervabit*
	19	totius C H S χ, ψ *totis*
	—	urbis χ *d.*
	—	ac mœnibus C H S ψ *omnibus* χ *omnibus ac mœnibus*
	20	iidemque C H S *Item* χ *itidemque* ψ *itemque*
	21	retudimus χ *retrudimus*
	22	jugulis veſtris ψ *vigiliis noſtris*
	—	rejecimus C *dejecimus*
	23	compertaque C S χ *comperta* H *comparata* ψ *compata*
	24	et quam H S *quam*
186	1	et expectatis C *et ex actis* H S ψ *ex actis*
	3	Catilina ψ *Catilinam*
	4	hujuſce C H S χ *et hujuſce*
	5	et providi ψ *ut providerem*
	7	enim ψ *d.*
	9	exierit C H S *egreſſus eſt*
	11	reſtitiſſent C H S ψ *remanſiſſent*
	—	illo ψ *ullo*
	—	fore C H S *d.* χ *eſſe*

p.	l.	
186	14	quid molirentur C χ *quidve molirentur*
	15	veſtris χ *noſtris*
	17	animis ψ *omnes*
	—	ſaluti χ *ſalutique*
	18	veſtræ ψ *noſtræ*
	—	ipſum H S *d.*
	19	Allobrogum C *Alobrogum*
	—	belli χ *d.*
	21	eoſque ψ *eoſdem*
	—	cives, eodem itinere C *eodemque itinere* χ, ψ *cives eodemque itinere*
	22	mandatiſque ψ *mandatis*
	—	eſſe C H S *d.*
	—	iis adjunctum C H S *his adjunctum eſſe* χ *iis adductum eſſe*
	23	datas C H S *d.*
	—	literas ψ *mandatas literas*
	25	quodque H *quod*
	26	et C H S *d.*
	—	manifeſto C H S ψ *manifeſte*
	28	heſterno C *externo*
	—	Pontinum χ *Promptinium*
	31	ſentirent χ *ſentirent etiam*
187	1	eos χ *d.*
	—	et ipſi C H S *d.*
	2	fortes χ *d.*
	—	eduxerunt χ *eduxerant*
	—	ex H S *de*
	3	complures χ *multos*
	—	opera C H S *d.*
	4	reipublicæ C H *rep.*
	—	gladiis C *glagiis*
	—	Interim ψ *Interea*
	6	Allobrogum C *Alobrogum* χ *Allobroges*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.

187 7 fit ψ *ſic*
— educuntur ψ *ducuntur*
— et ab H S ψ *ab*
9 Pontini C *Pomptinii* H χ *Promptinii* S *Promptini*
10 ſedatur χ *ſedabatur*
11 ipſi χ *ipſi vero*
— comprehenſi C *deprehenſi*
12 diluceſceret C χ *eluceſceret*
— omnium ψ *d.*
13 Gabinium χ *Gabinum*
14 nihildum C S ψ *nihil* χ *nihil tale*
— item arceſſitur C *accerſitus* χ *accerſitus eſt*
15 L. Statilius H S *C. Sabinius* ψ *P. Stabilius*
16 venit H S *d.*
— dandis ψ *dandis his*
17 vigilarat C *vigilaverat*
11 vero χ, ψ *d.*
— hujus civitatis χ *d.*
19 frequentes C H S ψ *d.*
— literas χ *littera*
20 referrem C H S ψ *referri* χ *deferri*
23 Quirites C S *d.* χ *Quirites et*
25 reipublicæ H S *d.*
26 frequentem ψ *frequenter*
— celeriter C *et celeriter*
27 Allobrogum C *Alobrogum*
28 miſi χ *d.*
29 quid telorum χ *quod telum*
— efferret C *afferret*
30 et χ *d.*
31 Introduxi ψ *Introduxit*
— ei χ *d.*
— publicam ψ *publice*
32 ſciret ψ *ſcirent*
33 recepiſſet C H S χ, ψ *recreaſſet*
34 dixit ψ *d.*
— ad Catilinam mandata ψ *a Catilina mandatum*
188 5 et fugientes C *effugientes* H S *fugientes*
— cum χ *cum his*
— ſibi χ *ita et ſibi*
7 P. Lentulo H S χ *Lentulo*
8 L. Caſſio C *Caſſio*
10 non C *nec*
— ſibi C H S *d.*
11 fatis χ, ψ *libris*
13 eſſet ψ *erat*
— Cinnam ψ *arma*
14 eundemque C *eundem Lentulum* χ *eundemque Lentulum*

p. l.

188 16 abſolutionem C *ſolutionem* χ *ſolutione*
— autem χ *d.*
17 fuiſſe H S *eſſe*
18 quod ψ *quod cum*
20 videri. Ac χ *videri ac*
21 Ac C *At*
22 quæ χ *quæque*
— datæ ψ *latæ*
23 cognovit C *agnovit*
— legimus C H S ψ *legimus litteras*
24 Allobrogum C *Alobrogum* H S *et Allobrogum*
25 item C H S *d.*
26 Tum C *Tunc*
27 aliquid χ *aliquid tamen*
— ſicis χ *ſicis legati præcepiſſent*
— ipſum H S *ſe*
28 deprehenſæ χ *deprehenſa*
29 debilitatus χ *debilitatus eſt*
31 Introductus C H S χ *Introductus eſt*
32 eandem fere ſententiam H S *eadem fere ſententia*
33 tabellas C *tabulas*
34 inquam χ *inquit*
— quidem notum C S *d.* H χ *notum*
189 2 muta revocare χ *mutare ac te vocare*
3 Allobrogum C *Alobrogum*
4 ſi χ *ſed ſi*
— quid C ψ *quis*
— feci C H S ψ *fieri*
5 aliquanto ψ *aliquando*
— jam C H S *Vulturtii jam*
6 quæſivit H S χ, ψ *quæſivi*
7 veniſſent C H S ψ *conveniſſent*
8 Qui χ *Quod*
9 quem χ *quemque*
12 præter ψ *propter*
— opinionem χ *d.*
16 defecit C *deficit*
17 literas C *d.*
— juſſit χ *jubet*
19 et C H S *d.*
— ſuum C H S *d.*
20 autem ψ *d.*
21 ex C ψ *ſcies ex*
— cognoſces C χ *d.*
22 neceſſe. Cura χ *neceſſe: et cura*
23 etiam ψ *et etiam quid jam*
26 Ac ψ *At*
— ſunt viſa C *viſa ſint*
30 furtim ψ *furtum*
— inter ψ *intra*

p. l.
189 31 indicari χ *judicari*
— indicare H *d.*
33 reipublicæ H S χ, ⸸ *reipublicæ ſalute*
— placeret ⸸ *liceret*
— ſunt χ *ſunt autem*
190 1 varietate C H S *mora* ⸸ *al. mora*
— conſecutus C *ſecutus*
— perſcriptum ⸸ *præſcriptum*
4 providentia H S *prudentia*
5 Pontinus C χ, ⸸ *Promtinius*
6 prætores C H *prætores populi R.* S ⸸ *pater p. r.*
8 impertitur C H S *impartitur*
— hujus C H S *d.*
9 et C *et a*
10 tum χ *d.*
11 cuſtodiam C S ⸸ *cuſtodia*
— C. Cethegus H S *Cethegus*
— L. Statilius ⸸ *P. L. Statilius*
12 cuſtodiam ⸸ *cuſtodia*
13 Caſſium χ *Craſſum*
— qui χ *quod*
14 depopoſcerat ⸸ *poſtulaverat*
— Cæparium χ *Leccam*
15 Apuliam eſſe attributam C H S *Apulia attributa eſſet*
— indicatum C H S ⸸ *idem edictum*
16 P. Furium H *Furium Publium*
— qui eſt ⸸ *d.*
17 deduxit χ *deduxerat*
— Magium χ, ⸸ *Manlium*
— Chilonem C *Chillonem*
18 hac ⸸ *d.*
— Allobrogum C *Alobrogum*
— ſollicitatione C H S *ſolicitudine*
19 primum χ *primus*
20 perductos C *adductos*
21 Quirites C *Quirites R.*
23 republica ⸸ *reſpublica*
26 Quirites C χ *d.*
27 hanc C H S χ *d.*
— contigit H *contingit*
— et C H *ex*
29 cæteris C H S χ *ceteris ſupplicationibus*
30 interſit C *intereſt*
— cæteræ C S ⸸ *ceteræ de rep.* H *certe de rep.*
— geſta χ *geſtæ*
— republica H *r. p.*
33 patefactus χ *patefactis*
191 1 verum χ *ſed*
— etiam H S *d.*

p. l.
191 1 magiſtratu C S *a magiſtratu* ⸸ *magiſtratui*
2 quo ⸸ *qui*
3 C. χ *d.*
— Glauciam C H S *Glaucum* ⸸ *Claudium*
4 occideret χ *occiderat*
— P. χ *d.*
5 etiam ⸸ *quoniam*
— ſceleratiſſimi periculoſiſſimique ⸸ *ſceleratiſſima periculoſiſſimaque*
8 omnes C *omnis*
— omnes C *omnis*
9 urbis C *verbis*
10 pellebam H S ⸸ *depellebam*
11 nec C H S χ, ⸸ *non*
— ſomnum H ⸸ *ſomnium* χ *pertimeſcendum ſomnum*
— nec H S *d.*
12 adipem C χ *d.*
— Cethegi C H S *C. Cethegi*
13 unus H S ⸸ *ſolus*
— his C χ *iſtis*
— dum χ *dum in his*
14 omnia χ *omnia enim*
15 appellare ⸸ *explorare*
17 conficiendas C *conficiundas*
19 mandaverat χ *mandaret*
— confectum ⸸ *non confectum*
19 ipſe C *ille*
22 tam paratum —— audacem χ *d.*
24 inſidiis χ *d.*
— caſtrenſe C *caſtrenſem*
25 compuliſſem C *expuliſſem*
— id χ, ⸸ *d.*
— Quirites H S *d.*
26 veſtris χ *veſtri*
— depuliſſem C *depuliſſet*
27 vobis C H S χ *nobis*
— neque —— commiſiſſet χ *d.*
— tanto C H S ⸸ *tanti*
— exitium H S ⸸ *exitii*
28 denuntiaſſet H S *denuntiaviſſet*
30 quæ ⸸ *quæ minime*
31 tanta in rempublicam χ *in tota r. p.*
32 rempublicam C H S *rep.*
— manifeſto C H S *manifeſte*
34 quoad fuit ⸸ *quo affuit*
192 2 nos C H *d.*
— dum χ *cum*
— fuiſſet C χ *eſſet*
3 liberaſſemus C *liberaviſſemus*
5 me χ *d.*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.
192 7 cum C H S χ *d.*
8 videtur C χ *videatur*
— humani conſilii C H S χ, ψ *humanis conſiliis*
— tantarum C H S *tantam molem* ψ *tanta mole*
— eſſe C H S ψ *conſequi*
6 potuiſſe H S *poſſe*
— præſentes ψ *præſentem*
10 poſſemus χ *poſſimus*
11 illa ψ *illas*
11 viſas H S *viſas jam*
— ab occidente C H S *d.*
— ardoremque χ *ardoreſque*
12 jactus ψ *tactus*
— relinquam ; ut omittam ψ *d.*
13 tam multa C *tam* H S ψ *ita*
15 Quirites χ *d.*
— ſum ψ *ſim*
18 in χ *de*
19 immortalium χ *d.*
20 legum ψ *regum*
— liquefacta C H S χ *liquefacta ſunt*
— Tactus C *ac tactus*
21 quem χ *quem quidem*
22 lactentem ψ *lactantem*
— inhiantem ψ *nihilantem*
25 et totius H S *ad totius*
26 imperii S *d. (cum ſpatio trium circiter verborum)*
27 placati, ſuo numine χ *ſuo nomine placati,*
— fata χ, ψ *facta*
29 placandum C χ *placandos*
30 iidemque C S *idemque*
— facere C χ *fieri*
— majus H *maximum*
31 excelſo C H S *excelſum*
— collocare C *collocari*
— et C H S *d.*
32 convertere C *converti*
— ac χ *ac ita*
34 quæ clam χ *quædam*
193 1 a ſenatu populoque Romano C H S ψ *ſenatu*
2 illud C χ, ψ *illud Signum*
— ſtatuerunt C *cenſuerunt* H S ψ *voluerunt*
5 Quirites C H S χ *d.*
— averſus χ, ψ *adverſus*
6 videmus χ *vidimus*
9 comparari C *comperi*
— per cives C *per cives perditos* ψ *perditis civibus*

p. l.
193 13 Maximi C H S *ac maximi*
14 et conjurati C H S χ *conjurati*
15 indices χ *judices* ψ *qui eos judicaverunt*
— eo C *et* χ *et eo*
— tempore ψ *timore*
16 ſtatueretur χ *ſtatuerunt*
17 et ſenatus C H S *ſenatus*
18 illuſtrata et C H S *d.*
19 majore C *majori*
20 tectis, ſed ——— templis atque C H S *d.*
22 ego ψ *ergo*
— ſumam χ, ψ *ſummam*
23 ſim C S χ, ψ *ſum*
— ille, ille S ψ *ille*
24 hanc χ *cunctam hanc*
— vos C H *nos*
— omnes C *omnis*
25 ego χ, ψ *ergo*
— Quirites C H S *d.*
27 Allobrogum C *Alobrogum*
— a χ *d.*
28 tanta χ *tantæ*
— credita χ *creditæ*
29 commiſſæque H *commiſiſſe* S χ *commiſſæ*
— eſſent C H S *eſſet*
30 Quid H S *Quod*
32 populo Romano bellum H S *bellum reip.*
— et poſſe C H S *poſſe*
— non nolle ψ *velle*
33 et C H S *ac*
— ampliſſimarum C *maximarum*
34 patriciis χ *patribus*
— veſtramque H S *veſtram* χ *noſtramque*
194 1 id nonne H S *id ne* χ *id non*
2 qui nos ψ *quin vos*
3 potuerunt ψ *voluerunt*
4 quoniam ψ *d.*
5 dies C H S *d.*
8 enim χ *d.*
— ac miſerrimo χ *d.*
— erepti C *erecti* ψ *erepti ſane*
9 togati C H S ψ *d.*
10 duce ψ *d.*
12 neque C χ *non*
— ſolum ψ *d.*
— et has C χ *eas* H S *has*
— voſmet ipſi H S *vos*
13 meminiſtis ψ *d.*
— Sylla χ *Syllam*

VARIÆ LECTIONES.

p.	l.	
194	14	C. Marium C *Marium*
	15	ex C *de*
	—	Cn. ψ *Cum*
	16	ex urbe ψ *d.*
	20	ne C H S *nec*
	24	illæ χ *illæ tamen*
	—	Quirites χ *d.*
	25	commutandam ψ *comminuendam ac mutandam*
	27	principes χ *principes voluerunt*
	28	illæ tamen C H S *ille inde*
	—	omnes χ *d.*
	29	reipublicæ quæſivit C H S *fuit reip.*
	—	reconciliatione C S *reconciliationem*
	30	concordiæ H S *d.*
	—	internecione C S *internicionem* ψ *interventione*
	31	ſint C H χ *ſunt*
	32	nulla unquam C H S ψ *nunquam*
	33	Catilina χ *Catilina, C.*
	34	Cethego χ *d.*
195	1	Quirites H S *d.*
	3	ſuperfuturum C H S *ſupervicturum* χ *ſuperfuturum eſſe*
	7	nullum inſigne ψ *inſigne*
	—	monumentum C *emonimentum*
	8	laudis H *honoris*
	—	memoriam C S χ, ψ *memoriam veſtram*
	12	hujuſmodi C *ejuſmodi*
	—	poſſint C H S χ *poſſunt*
	14	creſcent χ *creſcens*
	—	et C H S *d.*
	—	corroborabuntur C *corroborantur*
	17	unoque C H S χ, ψ *omnique*
	—	duos χ *duo*
	—	cives C *d.* H S χ, ψ *dies*
	18	fines C H S χ *finem*
	19	ejuſdem C *hujus* ψ *vero ejuſdem*
195	91	ſedemque C χ *ſedeſque*
	22	illorum C *illorum eſt* H S χ, ψ *fuit illorum*
	23	quod ψ *quid*
	—	vivendum ſit cum illis C *cum his vivendum eſt*
	24	iſti C H S χ, ψ *illi*
	25	recta ſua facta C *ſua facta recte* ψ *recte ſua facta*
	—	nequando H *nequam*
	27	poſſent ψ *poſſint*
	28	Quirites C *d.*
	29	ipſi C H S χ, ψ *d.*
	—	noceri C S *nocere* ψ *jam nocere*
	30	eſt H *d.*
	—	bonis C H S χ *vobis*
	31	defendet χ *defenderet*
	32	negligent C *negligunt*
	34	etiam C ψ *enim*
	—	is ψ *d.*
196	2	omnes C H S χ, ψ *omnis*
	—	depulſi C H S ψ *depulſus*
	—	converterint C H S χ *convertit*
	5	obtulerint C H S χ, ψ *obtulerunt*
	6	ipſi quid eſt, quod C *quod* H S χ *ipſi quid*
	8	quo quidem C S χ *quod* ψ *quo*
	—	libeat ψ *liceat*
	9	geſſi C *feci*
	—	conſulatu H S χ *conſulatu meo*
	10	ornem ψ *oratione (al. ornem)*
	—	in ψ *pro*
	16	veſtrum C *noſtrum*
	—	atque C *ac* H S *et*
	17	jam H S χ *d.*
	—	periculum eſt ψ *omne periculum ſit*
	18	priori C *priore*
	—	nocte C H S χ, ψ *nocte feciſtis*
	20	providebo C H S χ, ψ *providebo Quirites*

I N

L. CATILINAM

IN SENATU

ORATIO XXII.

Edit. Olivet.

p. l.
197 7 ac C *ac de*
10 ac de H S χ *ac*
11 quidem C H S χ *d.*
12 perferrem ψ *perferam*
13 feram ψ *d.*
14 vobis ψ *d.*
— Romano C S *Romano P. C. (i. e. patres conſcripti)* H *Romano Patres C.* χ *P. q. R. P. C.*
17 continetur ψ *d.*
20 ſella ψ *non ſella*
22 meo C H S χ *in meo*
— quodam dolore, in ψ *dolore, quodam*
24 eſſe C H S χ *d.*
198 1 populumque Romanum C H S χ *Quirites*
2 miſera ψ *miſeria*
— liberoſque χ *liberos*
3 atque C *ac*
4 omnium C H S χ *omniumque*
— noſtrum H *veſtrum*
8 læter C S *lætor*
— reipublicæ C ψ *populi R.*
13 omnes C *omnis*
14 mereor H *meis*
15 obtigerit ψ *attigerit*
16 enim C *d.*
17 conſulari C H S χ *conſuli*
— nec C *neque*
— Nec C *Neque*
18 atque C *et*
20 neque H S *necnon*
— non C H S *d.* ψ *molit quæ*
22 quem C H S χ *qui*
— reſpublica C H *rempublicam* S *r. p.*
25 vobiſcum H S χ *nobiſcum*

MSS. C H S χ ι ψ

p. l.
198 26 quam C H S χ *quam volo*
— et illi et nos ψ *ille et vos*
— cum republica C H S χ *peſte*
28 reipublicæ ſalutem ψ *ſalutem, et Rei populi*
30 qui —— Gracchus χ *d.*
31 qui ψ *quod*
32 C. Memmium C *Memmium*
— occidit C *interfecit* ψ *occiderit*
33 atque in ψ *uti*
— ii C *hi* H S χ *illi* ψ *duo (in marg. illi)*
34 cædem C *necem*
199 1 accipiendum ψ *recipiendum*
3 eſt C *d.*
— arceſſitur ψ *accerſitur*
— initum C S *initium*
4 interfectis omnibus ψ *interfectionibus*
— ne ψ *d.*
— reipublicæ C ψ *populi R.*
6 omnia ψ *crimina*
8 jam H S *d.*
— judiciis C H S χ *indiciis*
— judicaſtis H S χ *judicaviſtis*
12 eum C H S χ *d.*
— judicaſtis H S *judicaviſtis*
— cuſtodiam ψ *cuſtodia*
14 eſt nemini C *nemo eſt*
15 heſterno ψ *hodierno*
17 dati C *traditi*
— ulla C H S *d.*
21 prædicans ψ *prædicavi*
23 miſceri C *immiſceri*
24 tam C *et tam*
25 ſe χ, ψ *d.*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.
199 27 vos χ *nos*
29 non C *enim non*
30 et C H S *d.*
31 ac C ⚕ *aut*
— prolatando ⚕ *prolatando dies*
32 celeriter vobis vindicandum C H S χ *vobis judicandum* ⚕ *celeriter vobis judicandum*
33 Silani C H S *Sillani*
34 multandos C H S *mulctandos*
200 2 amplectitur C *complectitur*
— ſua C H S χ, ⚕ *ſui*
4 populum Romanum C *populi R.* S *p. r.*
6 punctum C H χ *puncto* ⚕ *per punctum*
— hoc C H S *d.*
10 ac C H S χ *aut*
11 inviti C *invicti*
12 oppetiverunt C H S χ, ⚕ *appetiverunt*
14 itaque C H S χ *d.*
— diſpertiri C H S ⚕ *diſpartiri*
— Habere ⚕ *hinc*
— iniquitatem S *d. (cum ſpatio)* χ *in (cum ſpatio)*
15 difficultatem H *difficultate*
19 municipibus C H,S χ, ⚕ *municipiis*
20 circumdat ⚕ *circum dat*
21 ſancit ⚕ *ſanxit*
— pœnam χ *pœnas*
23 hominem C ⚕ *homines*
— Bona ⚕ *Bona eorum*
25 atque H S *ac*
26 omnes C *omnis*
28 illi antiqui ⚕ *illic*
— eſſe ⚕ *eſſe antiqui*
32 in republica H S *reip.* χ *republica* ⚕ *in remp.*
33 viam ⚕ *quam*
34 cognitore C H S χ *monitore* ⚕ *genitore*
201 1 alteram H S χ, ⚕ *alteram ſicuti eritis*
3 utilitas C H *utilitates*
— reipublicæ vincat C *reipublicæ vindicant* H *reſp. vendicat* S χ *r. p. vendicat*
— enim C *etiam*
6 interſit C ⚕ *intereſſet* S H χ *intereſt*
— lenitatem C H S χ, ⚕ *levitatem*
8 qui χ, ⚕ *qui ſe*
— neminem ⚕ *meminerunt*
9 ferat χ *feratis* ⚕ *ferant*
10 Is χ *d.*

p. l.
201 10 cives Romanos dedit C *C.P.Lentulum* H S χ *Cethegum C. P. Lentulum* ⚕ *C. P. dedit*
11 indices χ *indies*
13 quæſitori χ, ⚕ *quæſtori*
— tota C H S χ *nota*
14 judicarit C *judicaverit*
— vero ⚕ *n æ*
15 reipublicæ H S χ *in rep.*
16 poſſe C *p teſt*
18 Idem etiam C H S χ *et* ⚕ *Idem*
19 putat H *putant*
— populi Romani C S *populi Romani et* H *reip. et* χ *r. p. et*
20 cogitarit ⚕ *cogitant et appellant, et*
— appellari C H S χ *etiam appellari*
21 leniſſimus χ *leviſſimus*
— dubitat H S χ *dubitabat*
23 ſancit ⚕ *ſanxit*
24 pernicie ⚕ *perniciem*
— populi Romani H S *reip.*
25 etiam ⚕ *etiam ad*
26 conſequatur S χ, ⚕ *ſequatur*
28 populo Romano C *populo* H *populi R.* S *p. r.*
29 Silani C *Sillani* ⚕ *Syllanam*
30 vituperatione C *populi R. vituperatione* H *vituperatione populum R.* S χ, ⚕ *p. r. vituperatione*
31 leviorem C *leniorem*
34 quod ⚕ *qui*
202 1 moveor ⚕ *movear*
— ſed C S *ſed in* χ *et in*
5 ſepulta in patria C H S χ, ⚕ *ſepultam patriam*
6 mihi C H S χ *d.*
8 fatis ⚕ *factis*
— ſperaſſe H S ⚕ *ſpectaſſe*
— hunc C H S χ *et*
9 Catilinam H *d.*
11 ac vexationem ⚕ *vexantium*
12 miſera atque C H S χ *d.*
13 vehementemque C *vehementerque*
14 præbeo H S χ *præbebo*
15 uxore C H S χ *atque uxore*
— ſervo χ *ſervis*
16 non C H S χ, ⚕ *d.*
— acerbiſſimum S *inacerbiſſimum*
— ſumpſerit C S *ſanxerit* χ *ſenſerit* ⚕ *al. ſanxerit*
— ac C *an*
17 inhumaniſſimus S χ *inhumanus*
— et C *d.*
— videatur C H χ *videbitur*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.
202 18 dolore ac C H S χ, ψ *dolorem*
— nocentis ſuum dolorem cruciatumque C H S *d.* χ, ψ *cruciatu*
19 hominibus C H S χ *omnibus*
20 qui nos ψ *d.*
— nos H *vos*
— qui conjuges, qui C H S χ *conjuges*
— noſtros H *veſtros*
21 noſtrum domos, et C H S χ *domus*
22 id C H S χ *d.*
23 Allobrogum C *Alobrogum*
— cinere ψ *cinerem*
26 nobis ψ *d.*
— in patriæ ψ *impietate*
27 cuipiam ψ *turpia*
28 vero C H S *d.*
30 electiſſimæ H *lectiſſimæ*
— præſentem C H S χ *præſentem ſe*
31 cum avum —— eſſe dixit C H S χ *d.*
32 impuberem ψ *impubem*
33 quod ſimile C H S χ *quid ſimile fuit* ψ *quid ſimile eſt*
34 tum ψ *tamen*
203 1 verſata C *verſa*
— illo C *eo*
3 etiam C H S χ *d.*
— tum ψ *d.*
— ne ψ *d.*
5 arceſſivit C *accerſit*
— concitavit C *concitat*
6 evocavit C ψ *vocat*
— attribuit ψ *et tribuit*
— trucidandos C H S χ *d.* ψ *cruciendos*
9 nefando C H S χ, ψ *nefario*
11 in C H S χ, ψ *magis in*
— patriam ψ *patria*
13 videamur ψ *videamini*
14 Sed ψ *Sed ea*
17 et proviſa et C *proviſa ſunt* H S χ *proviſa*
18 ſunt C *d.*
22 denique S *d.*
— plena templa circa forum C H S χ *d.*
23 omnes C H S χ *d.*
— ac templi C *d.*
24 urbem C *orbem*
28 enim in C H S χ *enim*
— in C H S χ *jam*
31 ſalutemque C *que*
— conſentiunt H S χ *ſentiunt*

p. l.
203 32 ſummam C H S χ, ψ *ſumma*
33 quos ψ *quod*
204 1 hodiernus dies C H S χ *hodierno die*
— atque χ *d.*
— hæc C H S *d.* χ *hac*
— nullum C H S χ *d.*
— ac C χ *ad*
— ullam C H S χ, ψ *nullam*
5 defendendæ C *defendundæ*
6 ſcribas ψ *ſcribebas*
7 frequentaſſet C H S χ *frequentes advocavit* ψ *vocavit frequentes*
— expectatione ψ *aſpectione*
8 fortis C H S χ, ψ *hujus fortis*
9 ingenuorum ψ *ingeniorum*
14 fortuna ſua C H S χ *fortunam*
— jus C H S χ *d.* ψ *hujus*
15 hanc C *ac* χ *hac*
— ſuam ψ *jam*
— quidam ψ *quidem*
16 hinc nati C ψ *nati hic*
— et ſummo nati loco ψ *d.*
17 hujuſce ordinis homines C *hos ordines homineſque* H S χ *hos homines ordineſque* ψ *hos ordineſque*
22 hæc ſtare C H S χ, ψ *obſtare*
23 audet ψ *audiet*
— et ψ *ſed*
26 concurſare C *incurſare*
27 ſperantem ψ *ſperare*
— ſollicitari C H S χ, ψ *ſollicitare*
31 lectulum ψ *lectum*
32 velint H S χ *velit*
33 immo C *niſi* H S χ *ni*
34 amantiſſimum H S χ *amiciſſimum*
— eſt C H S χ *eſſe*
— otii H S χ *otio*
205 2 civium C H S χ *d.*
— alitur ψ *aliturque*
3 eſt C *fuit*
4 populi Romani C *populoque R.*
5 populo Romano C H S ψ *reip.*
6 plurimis C *pluribus*
11 vobis ſe C H S χ, ψ *d.*
12 aras Penatium C H S χ, ψ *Penates*
13 omnia templa Deorum atque C *omnium deorum templa ac*
14 urbis C H *d.*
16 omnium S χ, ψ *omnibus*
— de ſedibus C H S χ *d.*
17 vobis H S χ *d.*
18 quæ ψ *quem*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.

205 19 datur C H S χ, ⏀ *datur ut ſui oblitus alii memoretur*
20 univerſum populum Romanum H χ *univerſam remp.*
22 fundatum —— ſtabilitam C *d.*
24 nox ⏀ *vox*
25 non χ *d.*
— a civibus C H S χ, ⏀ *vobis*
26 hæc C H S χ *hoc*
29 videretur ⏀ *videatur*
30 Nunc ⏀ *Nunc autem*
— ſententiam ⏀ *ſententias*
— pauca χ, ⏀ *aliqua*
33 et infirmam et C *infirmam et* S χ *et infirmam*
34 abjectam ⏀ *objectam*
206 1 veſtra ⏀ *noſtra*
2 meorum C H S χ *eorum*
4 fortaſſe C *forſitan*
— vitæ ⏀ *vitæ vero*
5 quanta C H S *quantam*
— honeſtaſtis ⏀ *honeſtatis*
6 ſemper ⏀ *d.*
— uni ⏀ *d.*
8 atque C *ac*
10 alter C H S χ, ⏀ *d.*
11 habeatur ⏀ *habebatur*
12 rex ⏀ *d.*
13 in C H S χ, ⏀ *d.*
14 bis ⏀ *d.*
16 iiſdem C *hiſdem*
— continentur C H S *continetur*
19 ut C *d.*

p. l.

206 21 eſt C S χ, ⏀ *ineſt in* H *eſt in*
24 dementia χ *clementia*
— hoſtes H *hoſte*
25 repuleris C *repuleritis*
— nec H S *neque*
26 nec H S *neque*
29 etiam C H S χ *d.*
31 atque χ, ⏀ *atque a*
32 reperietur H *d.*
34 perfringere C *confringere*
207 3 urbis C H S χ, ⏀ *hanc urbem veſtram*
4 clientelis χ *clientulis*
— hoſpitiiſque provincialibus C S *pro hoſpitio officii pro provincialibus* H *pro hoſpitio officii* χ *pro provincialibus, pro hoſpitio* ⏀ *provincialibus, pro hoſpitio officii*
6 comparo C H S χ *paro*
7 conſpicitis H S χ, ⏀ *proſpicitis*
8 aliud C H S χ, ⏀ *d.*
10 mentibus infixa C *fixa mentibus* ⏀ *confixa mentibus*
11 arbitrabor C H S χ *arbitror*
12 commendo C *recommendo*
13 verum etiam H S χ *ſed*
14 hæc omnia ſuo ſolus ⏀ *hoc ſolus omnia ſuo ſolo*
15 conſervaverit χ *conſervavit* ⏀ *ſerviant*
16 populique Romani C H S χ *d.*
19 de libertate C *ac libertate*
23 poſſit. S *poſſit. Finis*

PRO

L. MURENA

ORATIO XXIII.

Edit. Olivet.

p.	l.	
208	8	precor C H *pretor*
	—	iiſdem T *eiſdem*
	10	voluntatibus T *voluntate*
	11	conſentiant T *conveniant*
	14	in H χ *et in*
	17	res C *re*
	18	omnis C *omnium*
	20	idem T *d.*
	—	eum C T χ *ei* H *eidem* ψ *et*
	22	conſul χ *d.*
	26	inſtituo T *inſtituto*
209	3	hnjus ψ *hujuſce*
	4	impetus χ *impetum*
	6	et T *et vitam*
	8	ſevere C χ *ſevera*
	—	geſto χ *geſtu*
	9	me C *d.*
	13	æquius C *æquus*
	15	uno χ, ψ *una*
	16	iis C T *his*
	—	repetendis C *repetentis*
	17	mancipi T χ *mancipii*
	18	profecto ψ *profectum*
	20	debebit T *debebat*
	—	Ac C T ψ *At*
	—	ut ψ *d.*
	22	potiſſime C H S χ, ψ *potiſſimo*
	—	affecto —— eodem honore T *d.*
	24	e C H S T χ, ψ *d.*
	—	portu C *portus*
	—	ii C H T *hi*
	—	jam H *d.*
	25	ex alto T *d.*
	—	præcipere T *percipere*
	26	et C *ejus* H S *eis* T *ei*
	—	rationem T *rationum*
	28	ingrediantur χ *ingredientur*
	33	republica Kalendis Januarii eſſe C *in rep. januar eſſe (omiſſis Kalendis et cum ſpatio)*

MSS. C H S T χ 1 ψ

p.	l.	
209	34	Januarii χ *Januariis*
210	1	reſpublica ψ *reip.*
	2	vocare H *vacare*
	11	urbe T χ *et urbe* ψ *ex urbe*
	12	partes H S T χ *artis* ψ *artes*
	13	ipſa χ *d.*
	15	hujus ψ *d.*
	16	poſtulabat T *ſuſtinebat*
	—	Quod ſi —— quam volebam T *d.*
	17	tum χ *d.*
	18	cogebar, non quam ψ *cogebat, nunquam*
	20	ad χ *d.*
	23	nobis T *d.*
	25	ornatiſſimi C *hornatiſſimi*
	—	accuſatio C *d. (ſed ab ead. manu ſupra lin. ſcribitur vel accuſatio)*
	26	ferre C H S χ, ψ *ferme*
	29	arbitros ψ *arbitror*
	31	Sulpici C *Sulpiti*
	33	aut ab ψ *ut*
211	2	L. χ *d.*
	4	tum H *d.*
	—	conſulatnm, affui, idcirco nunc C S T χ, ψ *d.* H *conſulatum affui nunc*
	10	Ser. χ *P.*
	11	ſuperata T *ſuperatus*
	14	ſuperbiæ H χ *ſuperbiam*
	—	inuſſiſſet T *injunxiſſet* χ *junxiſſet*
	15	et C *d.*
	—	ampliſſimi C H *ampliſſimis*
	17	impertiam C *impertiar*
	19	labores, per quos ea ceperis C H ψ *ſic et ſi ceperis eos* T *ſic excipies eos* χ *ſic eos*
	21	poſſum χ *poſſim*
	22	nulla ſuperbiæ T *d.*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.

211 23 autem H S *autem inertiam* χ *autem (ſed inter lin. adjicitur) inertiam erga* ψ *autem ineptiam*
24 ſupplicum χ, ψ *ſupplicium*
25 cauſa C T ψ *cauſarum*
26 induſtrius C S T χ *induſtrius, quam*
— poſſit C H S χ, ψ *poſſet* T *poteſt*
28 ceperis ψ *reperis*
30 cauſa C T *cauſæ*
31 cadere C *cedere*
32 rivulos C H S T χ, ψ *d.*
— amicis T *amicos*
34 tua χ *tui*

212 5 exiſtimarem C *exiſtumarem*
6 amico; crndelem, ſi miſero: ſuperbum χ *amico crudelem; ſi. miſero ſuperbum;*
7 eſt T *d.*
8 eſſet S *eſſes*
10 moderabor χ *meditabor*
13 reprehenſione T *reprehenſionem*
— contentione C *contemptione*
19 ſed C T *ſed et*
20 imperatore χ *in patria*
21 timuiſſe ψ *timuiſſet*
22 An C H S T χ, ψ *Aut*
— prætextati —— triumphum T *d.*
24 ut C H S T ψ *ne ut*
27 gratulationi ψ *gratulationibus*

213 2 libentiſſimo ψ *libentiſſime*
4 nihil χ *d.*
— loci χ *locus*
6 Saltatorem C *Pſaltatorem*
— appellat H S χ *appellat falſo* T *appellat fuiſſe* ψ *appellat N. falſo*
— L. Muneram C *Fl. Murenam*
7 vehementis ψ *vehementius*
— maledici ψ *maledicti*
8 conviciatoris χ *conviciatis*
— M. Cato C H S *Marce* χ *M. Anni*
9 arripere χ *corripere*
— ex ſcurrarum T *Scaurum* χ *ſcurrarum*
10 convicio T *commicio*
— conſulem populi Romani ſaltatorem χ *conſules p. r. ſalutem*
13 inſanit T *inſaniat*
14 Tempeſtivi C H S T ψ *Intempeſtivi* χ *tempeſtivo*
— convivii χ *convivio*
15 eſt extrema ſaltatio T *ſit ſaltatio*
16 id C T ψ *hoc*
— relinquis χ *relinquimus*

p. l.

213 18 comiſſatio H T *comeſſatio* ψ *comenſatio*
20 quæque χ, ψ *quamquam*
23 vitam ψ *vita*
24 Judices C H S χ, ψ *judicio*
27 Nondum —— utar poſtea H *d.*
— noſtris χ *d.*
29 integrum C *integerrimum*
30 contentionem C *contemptionem*
33 fretum ψ *fretus*
34 petitionem χ *ſuſpitionem*

214 1 ita χ *ita eſſe*
3 ſumis χ *ſumus*
5 plebs C ψ *plebes*
6 amplæ χ *d.*
— plebeiæ; et proavus χ *præbere et proavis*
— Murenæ C *Murere*
7 prætores fuerunt C *patruus fuit* H T ψ *prætor fuit*
— et χ *d.*
— pater χ, ψ *pater (etenim mihi accidit, adjicitur ex p.* 215. *l.* 1. *tranſpoſ.)*
9 adipiſcendi χ *adipiſcendum*
12 populo χ *a populo*
15 nobilitatis χ *vetuſtatis*
20 virtutis χ *virtus*
24 intermortuam C *intermortuas*
26 generis χ *d.*
29 Cæliis C *Clodiis*
— jacebant H *jacebam* χ *jacebunt*
30 refregiſſem χ *infregiſſem*
31 ſicut χ *ſic*
32 pateret χ *pareret*
33 equitis ψ *equitibus*
34 filio C *d.*
— accuſatores χ *d.*

215 2 modeſtiſſimo C *medeſtiſſimo*
4 Quod H *Quid*
7 una χ *unam*
9 cum T *cura*
— pares H S χ, ψ *pari*
10 primum T *primus*
— poſſit C H S T χ *poſſet*
12 ſit ψ *ſic*
— ſortis ψ *fortis*
15 cum χ *eum*
16 gratioſam χ *gratioſum*
18 excurrere χ, ψ *excuti*
19 contentionem C *contemptionem* H S *contionem* χ *contione*
23 multis fuit ψ *fuit inultis*
26 grata χ *gratia*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.

215 28 ſummo C H S ψ *d.*
32 refertam C *referctam* χ *repertam*
216 1 imperator C *impcratore*
— quanquam χ *quam*
3 videamur χ *videantur*
5 Murenæ χ *d.*
— impertit C H S *impartit*
6 communicanda χ *convenienda*
8 ponam χ *ponere*
12 et C H S χ, ψ *ut*
— longo T *loco poſt*
13 habitarunt T χ *habitarint*
14 noſtra χ *d.*
16 expediit C H S T χ, ψ *expedit*
21 dubitari C T χ, ψ *dubitare*
22 rei C H χ, ψ *res*
23 Vigilas χ *Vigilias*
25 buccinarum C *bucinarum*
26 inſtituis ψ *inſtruis*
27 capiantur χ *capiuntur*
29 tu C χ *tuque*
32 populo Romano C H *populi R.* χ *p. r.*
— æternam C *ecternam*
— hæc huic χ *hoc*
33 gloriam H *gloria*
34 coegit C *cogit*
217 1 latent ψ *lateat*
3 noſtræ ψ *veſtræ*
— videris χ *videtis*
4 te χ *te diutius*
5 quod χ *d.*
10 nullam χ *nulla*
11 nobis C *vobis*
— conciliant C *conciliarit*
16 etiam χ *enim*
17 noſtris χ *veſtris*
— poſſumus χ *poſſimus*
19 deligendo C *diligendo*
23 largitioni C χ, ψ *largiticne*
28 tam χ *cauſa*
— quæ C H T χ, ψ *non*
29 prope χ *d.* ψ *quo prope*
30 verborum χ *d.*
— occupatæ χ *occupare*
31 iſto ſtudio admirationis; id enuntiatis C *iſtos duo a miſerationis et denuntiatis (cum aſteriſco ſupra iſtos corruptum locum indicante. Aſteriſcus etiam in margine comparet)* χ, ψ *iis tres dico ad miſerationis id enuntiatis*
32 eſt H ψ *eſſe*
— contemptum χ *contentum*

p. l.

218 1 petebantur C *petabatur* χ *patebatur*
2 cornicum ψ *corvicum*
3 ediſcendos C *eligendis* S χ *ediſcendis* ψ *eliſcendis*
— cautis C H S χ, ψ *cauſis*
4 juriſconſultis χ *viris conſultis* ψ *juriſconſultus*
6 poſſet agi, notas quaſdam C *poſſit. vero acedam* H *poſſet (cum ſpatio)* S *poſſit. vero (cum ſpatio)* χ *poſſit vero accedam* ψ *poſſit vero ac edam*
7 intereſſent ψ *intereſſe ut*
8 poſſet χ *poſſit*
9 noluerunt ψ *voluerunt*
10 verboſe T *verboſe meus dicitur*
11 Eum χ, ψ *Cum*
— jure Quiritum C *jureque* H S *jure* T *verbo jureque* χ *jure quod* ψ *jureque*
— aio T χ *animo*
— tum? Inde ψ *tum inde? quid ſi hæc noſtra tempora ibi*
12 Inde C H S *Inde ibi*
— huic χ *hoc*
13 litigioſo H S ψ *ligitioſe* χ *litigioſum?*
— reſponderet ille, C H *reſponderet? ille*
14 Latini C *Latino*
15 ex jure ψ *d.*
— Prætor C H S T χ, ψ *Præter*
16 interea ne χ *iteranne*
18 nullo χ, ψ *in illo*
— uſu H *ii ſui* χ, ψ *ſuis*
19 præſentibus χ *d.*
— inite C *in te* χ *mire* ψ *inire (al. inite)*
— viam T *jam*
20 inire χ *mire*
— Redite ψ *redire*
21 jam tum χ *quæ*
— tum H *tu*
— barbatos H S T *barbaros*
22 videbantur χ *videbant*
— conſtitiſſent H *conſtitiſſent (“ tuti “ eſſent” ab ead. m. ſup. lin. ac ſi debeat eſſe conſtituti eſſent)* χ *conſtituiſſent*
23 Iiſdem C H *Hiſdem*
24 fucata ſunt C χ, ψ *fugata ſunt* H *fugata ſint*
— et hæc C H S *ſed hæc* T *et hæc et ſimilia*
25 Sed H *d.*
— anne T *an ne*

VARIÆ LECTIONES.

p.	l.	
218	25	cauſa T *cauſam qui* χ *quæ cauſa* ψ *qui cauſa*
	—	vindicaveris C T ψ *judicaveris*
	26	petebantur H *petebant* ψ *patebantur*
	29	permulta T *multa*
	32	voluerunt: hi invenerunt χ *noluerunt. hi venerunt*
	—	quæ poteſtate mulierum continerentur T *quorum poteſtate mulieres continentur*
	33	poteſtate χ *poteſtatem*
	—	noluerunt ψ *voluerunt*
219	2	quia C *cuja* H *cum* S *d. (cum ſpatio)* χ *cura* ψ *curia*
	3	libris C *libri*
	—	putarunt C H T χ, ψ *putarent*
	4	Caias C χ, ψ *Gaias*
	8	oporteret χ *opertere*
	11	etiam T *et*
	13	aliquando ψ *aliquamdiu*
	14	quod χ *d.*
	—	Licet conſulere χ *libere conſulere*
	—	perdidiſtis C *perdidiſti*
	16	uſquam C ψ *unquam*
	17	ideo C *igitur*
	18	omnes C H χ *homines* T *d.*
	19	quod et χ *quod ex*
	20	continetur χ *continentur*
	24	addere χ *agere*
	25	reſpondentur C *reſponduntur*
	26	videare χ *judicabere*
	—	ſin χ *ſin autem*
	27	etiam controverſum jus χ *controverſim vos*
	—	noſſe C *noſſet*
	31	mihi χ *mihi ſi*
220	1	potuerunt T *potuerint*
	3	vobis χ *nobis*
	5	dicendo, et χ *adjiciuntur etiam*
	6	re C H S T χ, ψ *d.*
	—	parcius χ *parce*
	7	me C *re*
	9	poſſunt χ *poſſint*
	14	ſed H *ſed non*
	—	ad honorem H S T χ *ab honore*
	—	diſpoſitis C H S T χ, ψ *depoſitis*
	15	nobis ψ *vobis*
	16	aliquis C χ, ψ *aliqui*
	—	novus χ *novos*
	18	præliis promulgatis χ *d.*
	—	non —— orator ψ *d.*
	20	vi geriturr es. Spernitur C S χ *videtur reſperni.* H *videtur reſpui ſpernit*
220	21	etiam χ *d.*
	—	bonus χ *bonus et*
	23	mage C H S T χ, ψ *d.*
	25	res S *ars*
	27	hæc T *hoc*
	—	nos C H *vos*
	29	mulierculis χ *mulieribus*
	32	M'. Curii C T *M. Curii (abſque nota ſupraſcripta pro Manii legi ſignificante)*
	33	Flaminini C H S T *Flaminii*
	—	Ætolis ψ *eholis*
	34	Perſe T *Perſeo*
221	1	Mummii C *Nummi* H *Mumii*
	—	Sin C H S χ, ψ *Si*
	2	graviſſimæ χ *gratiſſimæ*
	—	Atqui C T ψ *Atque*
	4	Antiocho C *Anthiocho*
	5	parta C H S T ψ *ſi qua parta* ψ *ſi qua parte*
	6	Publio C *d.*
	9	ſtatuo C H S T χ, ψ *ſtatuam*
	—	talis T *talem*
	11	eſſe H S T χ *d.*
	12	fratri χ *patri*
	13	ipſe χ *ipſo*
	14	liberaviſſet T *liberaſſet*
	17	vir fuerit, conſideraris χ *viri fuerint conſideratis*
	—	regibus quibuſcum χ *qmibuſcum reribus*
	18	nimirum T *nimium*
	19	cum exacerbaſſet C S *exacetaret* H T χ *excitaret* ψ *exaceraret (al. exgitaret)*
	21	eum C H S T χ, ψ *cum*
	—	bello S T *bellum*
	24	qui C H S T χ *quid*
	—	rex χ *res*
	—	rationes χ *d.* ψ *nationes*
	25	tantum χ *tanto tempore*
	—	opibus C H S T ψ *d.*
	—	conatuque ψ *conatu*
	—	invaluit C H S T ψ *valuit*
	28	perſequeretur C H S χ, ψ *non perſequeretur* T *non proſequeretur*
	—	Bithyniam C *Bithiniam*
	29	res χ *rei*
	32	Cyzicenorum C *Cizicenorum* χ *cyricenorum* ψ *Ciricenorum*
	33	conſtitiſſet C T χ, ψ *exſtitiſſet*
	34	pateret C *pareret*
222	1	provincia H *Aſia*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.
222 1 ab C H S T *a*
— urbs T *urbes*
2 defenderetur T *defenderentur*
3 obſidionis C H S χ, ψ *obſeſſionis*
4 ad Tenedum C *attenede* H ψ *a Tenedo*
— contento χ *contempto*
5 ſpe χ *ſæpe*
7 Expulſus χ *expulſis*
9 renovarit H *renovaret* ψ *renovarunt*
10 eſſet χ *eſſe:*
11 Ac H T *At*
13 poſſem χ *poſſet*
16 geſſiſſet C H χ, ψ *ceſſiſſet*
— L. Luculli C *Lucullus* T *Luculli* χ *d.*
17 conficiendi curam C H S T χ, ψ *conficiendum exitum*
18 detuliſſet H S *detuliſſe*
20 Qua ex pugna C H *d.*
21 Boſporum C H *Boſphorum*
22 etiam C *et*
23 ipſe C H S χ *ipſo*
25 cum C H T χ, ψ *cum ille*
— ille C H T ψ *d.*
26 illum χ *ad illum*
29 ejecti χ *dejecti*
— tanti ψ *tanta*
28 quo cum per ψ *qua cauſa propter*
29 æſtimata C *æxiſtimata* H *extimata* χ, ψ *exiſtimata*
30 tum C H S T χ *d.*
223 1 prior ψ *d.*
4 quem C H T χ, ψ *quod*
— Euripum χ *eripum*
5 putatis C H S ψ *putetis*
— agitationes fluctuum χ *agitationeſque fluentium* ψ *agitationeſque fluctuum*
7 unus C H S T χ *d.*
8 commutat C H S T χ, ψ *commutata*
9 rumoris C H S T χ, ψ *rumores*
— fit C H χ *ſit*
10 exiſtimamus C *exiſtimaris*
— ut χ *d.*
15 quis C H S *quiſque*
16 Manlio C ψ *Mallio* T χ *Manilio*
20 cæli χ *d.*
21 excitantur T χ *concitantur*
22 hac T *hoc*
26 ambæ χ *ambo*
— conſulatu C H S *conſulatum*
— tum χ *d.*
27 et χ *ex*

p. l.
223 27 rumore ψ *timore*
29 altera C S χ, ψ *d.*
— ii H T *hi*
— provincia C S *provinciam*
— ac legatione T *a delegatione*
— liberalitatis T *libertatis*
30 teſtes C H T χ *teſtis*
— deceſſerant C H S χ *deceſſerant. Exercitum Luculli ſignificat (ſed in* H *ſupra lin. ſcribitur vacat, ab ead. m. has tres voces abundare, et e margine irrepſiſſe, indicans)* T *deceſſerant. Exercitus Luculli ſignificat* ψ *deceſſerat. Exercitum Luculli ſignificat*
32 ad ψ *d.*
33 præſto C *proſto*
224 2 tum χ *cum*
4 Romanum χ *d.*
— ſuffragatio H S ψ *ſuffragio*
5 non C *d.*
7 recreavit ψ *recitavit*
8 laboris impoſuit H *d.*
9 ſumpſit ipſe; S χ *ſumpſit: ipſe*
— cum T χ *tum*
11 religio eſt χ *religione*
— valuerit χ *d.*
21 eam χ *cauſam*
22 ab T χ *d.*
— delectatione C *delectationi* χ *oblectatione*
24 poſſumus H S χ *poſſimus*
25 admirere C ψ *admirare*
26 reſtituit χ *conſtituit*
28 eſt ψ *et*
— gratiſſima ψ *graviſſima eſt*
29 jucunditatis eſt χ *jucunditati*
225 2 putas T *putes*
3 ſint χ *ſunt*
— militari: ſit par militari C H T ψ *militaris* χ *militari*
6 iſtius C T *hujus*
8 conciliat C H T χ, ψ *conciliatam*
9 qua H T ψ *quam*
— in ſorte ψ *forte*
10 offenſionem vitat C H T χ, ψ *offenſione vitata*
— æqualitate χ *æquabilitate*
— benevolentiam χ *benevolentia*
14 parte ψ *parte plena*
15 indicum χ *judicium*
17 ordo χ *credo*
18 ſevere χ *ſervet*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.
225 18 æſtimatæ C H *æxtimatæ* ψ *æſtimare*
19 tu χ *d.*
20 piovinciam C *provincia*
— noluiſti ψ *voluiſti*
21 et prætor et conſul C *et præſente et conſule* H *conſulto* S *et prs conſulte* T *et præſente conſule* χ *et præſide conſulte* ψ *et* —— *et conſulte*
22 provincia ψ *provinciæ*
23 delectum C *dilectum*
— Umbria ψ *umbra*
24 liberalitatis H S χ, ψ *libertatis*
25 quæ H *quæ in* χ *quod*
— municipiis χ *municipis*
30 intelligant χ *intelligunt*
31 Et quoniam χ *Æquo modo*
34 ea χ *eam*
226 2 tibi χ, ψ *d.*
3 magno χ *maximo*
6 tu χ *te*
9 aut C *aut in* χ *neque in*
10 eſt χ *d.*
12 acceptam injuriam H *accepta injuria*
— immo —— placet χ *d.*
13 petendi χ *ſequendi*
16 prænuntia H *pronuntiatio* χ *provincia etiam* ψ *provincia*
— repulſæ ψ *pulſæ*
18 perſalutatio T *ſalutatio*
20 conjecturam faciant χ *conjectum faciam*
22 Videſne χ *Vides*
23 illum T *illam*
— accuſationem χ *cogitationem*
24 teſtes C H S *teſtis*
— alium faciam H *aliam faciem* S *alium* —— *iam* ψ *alium tanti jam*
25 deſperat T *deſperet*
26 ſtudia ψ *ſtudium*
— teſtatam C S χ *teſtam* T *exteram*.
33 neque ψ *atque*
227 9 te de χ *de te*
10 tranſtuliſſes χ *tranſtuliſſet*
11 poſſe χ *d.*
12 in C *d.*
14 flagitaſti χ *agitaſti*
15 Calpurnia C H χ *Calphurnia*
16 haberes χ *haberem*
17 vero T *non*
12 ſunt C H T S χ *d.*
22 aut χ *autem*
24 cæteri χ *exteri*
26 cui S T χ *cum*

p. l.
227 26 proderant T *d.*
— mea χ *in ea*
28 prorogationem C T *prærogationum*
29 Maniliæ χ *matuliæ*
— dignitatis χ *dignitas*
30 et C *et in*
31 gratioſi ψ *gratioſe*
32 Idem H S T χ, ψ *Eidem*
— edititios ψ *edituros al. editițios*
34 cujuſque ψ *civis*
228 3 næ χ *d.*
5 datus χ *d.*
9 quod H *quoad*
12 tuæ ψ *d.*
— tu χ *d.*
— metum χ *locum*
16 ſeceſſionem C *ſcreſſionem* T *ſeceſſus*.
18 vultus C H S T χ, ψ *d.*
— obſcuriores C H S χ, ψ *obſcurior ei.*
— ſolent C H S ψ *ſolet*
19 indicibus T *judicibus*
20 Sicariis χ *ſicarii*
— cum χ *eum*
— tum C S T ψ *d.*
21 ipſe ψ *ipſis*
— circumfluente C H S T χ, ψ *circumfluentem*
22 exercitu χ *exercitum*
23 percuſſi C *perculſi*
24 ipſius χ *ipſi*
— oculi C H S *oculus*
25 ei jam χ *etiam*
— conditus ψ *conſulatus*
29 qui ψ *d.*
30 nolite ψ *noli te*
31 vobiſmetipſi χ, ψ *voſmetipſi*
32 percrebruiſſent C H S T *percrebuiſſent*
229 2 credere χ *credi*
3 recuperare C *reciperare*
— deberet, ψ *deberet*
— quid ψ *qui*
4 timidum χ *timendum*
8 ne poſtero χ *me : et poſtera*
11 ad χ *a*
12 induit T *imminuit*
14 cum C S T χ, ψ *ſi*
18 Tum C S *Qui* χ *Cum* ψ *Qua*
19 vivum C *vivom*
22 reſpondiſſet ψ *deſpondiſſet*
— ſi C ψ *et ſi*
23 reſtincturum χ *extincturum*
24 homines χ *d.*
30 et cum χ *cum*
31 meum χ, ψ *d.*

VARIÆ LECTIONES.

p.	l.	
229	33	illam C *illa*
230	3	cum H *non*
	8	conſulatus χ *conſularis*
	9	eſt C H S T χ, ψ *eſt relictus*
	10	perpurgatus T *repugnatus*
	11	Poſtumio χ, ψ *Poſtumo*
	12	indiciis C H T χ *judiciis*
	—	deprehenſis H S χ, ψ *reprehenſis*
	14	in omni C *omnino* ψ *d.*
	15	ſenatuſconſulto C *ſenato conſulto*
	18	prius H *priuſquam*
	19	Judices et χ *Judices*
	20	remoti ψ *remote*
	28	parta C H S T χ, ψ *parata*
	29	etiam χ *et*
	30	ſunt χ *ſint*
	32	deſcenderent T *deſcenderunt*
	33	Servium Sulpicium ψ *Ser. Sulpicii*
	34	contentione C *contemptione*
	—	permotum χ *commotum*
231	1	Cn. Poſtumius C H χ, ψ *tum Poſtumius* S *tum Poſtumus* T *tum*
	2	complures χ *compluris*
	6	nobis C χ, ψ *nobilis*
	7	et C H χ *ut* T *atque*
	—	etiam C *d.*
	—	alieniſſimis C T χ *alieniſſimo* H *alieniſſimis (ſed "ſimis" ab ead. manu lineola tranſducta in marg. ſcribitur "exitio")*
	8	inimico C H T χ, ψ *inimicus*
	—	exitio C H S T χ, ψ *d.*
	11	curriculum, C *corriculum*
	14	perſequatur T *perſequatur de Servii adoleſcentis —— de poſtumi Criminibus de Servii adoleſcentis*
	—	* * * C *(non levis hiatus comparet)* H S *(nullus hiatus vel lacuna)* ψ *perſequatur (cum ſpatio) ſed in marg. ſcrib. nil deficiebat in exemplari*
	15	quod eſt —— totius accuſationes H *d.*
	16	gravis χ *d.*
	22	prodeſſe poſſet C H S ψ *prodeſſet* χ *prodeſſe poſſit*
	24	Cottam C *Coctam*
	—	eo H *ea*
	26	in ipſo C H S χ *in* T ψ *d.*
	28	eximiam C S T χ, ψ *eximiam vim* H *eximiam vim et*
	30	judicio H χ *judicium*
	—	nimiis H *nimis (ſed punctis ſubnotatur et ſupraſcribitur unius)* ψ *minus*
231	30	abjectus C *objectus*
	31	memoriæ χ *injuriæ*
	—	eſt C H *d.*
232	2	opibus ψ *operibus*
	6	innocentium χ *d.*
	8	vero χ *d.*
	11	inſtituet ψ *inſtituit*
	—	exiſtimabit C *æſtimabit*
	12	pro C S ψ *d.*
	14	ſingulare ψ *ſingularem*
	15	non audeo C T χ, ψ *d.* H *non poſſum*
	—	in re C S T χ *d.*
	16	conformare C *conferam re* H S T *confirmare* ψ *d.*
	—	poſſim H *poſſum*
	17	ſi C χ *d.*
	18	te C χ, ψ *non te*
	—	nihil C H χ, ψ *te nihil*
	19	leviter χ *leniter*
	22	omnes χ *omne*
	23	non moderata χ *immoderata*
	25	patiatur χ *patitur*
	26	cum C H *in* T χ *d.*
	28	et χ *d.*
	—	jucunda C H S χ, ψ *judicanda*
	29	In M. Catone —— ſed a magiſtro C *d.*
	31	ſed χ *verum*
	33	et H *etiam*
233	2	ſapientes C *ſapientis*
	3	formoſos T χ *formoſi*
	—	mendiciſſimi C H S *mendiciſſimi ſint* ψ *mendiciſſimi ſunt*
	—	ſervitutem H T *ſervitute*
	4	non χ *d.*
	7	minus χ *munus*
	8	patrem H *parentem*
	11	Hæc H S T χ *Hoc*
	—	auctoribus χ *auditoribus*
	12	inductus C H S ψ *iter inductus* χ *indutus*
	13	publicani ? S *publicani.*
	14	calamitoſi ? S *calamitoſi.*
	16	feceris χ *fueris*
	—	ejus ψ *ejuſdem*
	18	eſt χ *d.*
	—	quippiam C H S T χ, ψ *quippe jam*
	20	male dici ψ *maledici*
	21	nobis χ *vobis*
	23	eſt C χ *ſed*
	24	exorari χ *execrari*
	25	autem C H S T χ, ψ *enim*
	26	diffiſum ψ *diffuſam*
	34	mediocritate χ *mediocriter*

VARIÆ LECTIONES.

p.	l.	
234	2	eſſes χ *eſſet*
	3	temperantior C H S T *temperatior*
	—	nec C *neque*
	—	enim χ *d.*
	5	pudentiſſimum ψ *prudentiſſimum*
	6	ejuſdem χ *ejuſmodi*
	7	fortuna χ *fortunam*
	—	poſuiſſet ψ *potuiſſet*
	9	non H *d.*
	10	interpretarere T χ *interpretare*
	12	vi χ *in*
	—	elatum χ *datum*
	14	ætas χ *uſus*
	17	oporteret χ, ψ *oportet*
	18	Nihil gratiæ cauſa feceris C H S T χ, ψ *imo gratiæ confeceris*
	19	reſiſtito χ *reſiſto*
	20	etiam C *et*
	21	humanitatis C S ψ *ſeveritatis*
	—	permaneto : vero T *permanere*
	22	ſententia T *d.* ψ *ſententia vero*
	—	alia C H S *aliqua*
	24	divinum χ, ψ *d.*
	27	C. C H S ψ *eſt*
	—	comior T *comitior* ψ *communior ? ſapientior*
	28	ex C *e*
	—	ſapientior T *quis ſapientior*
	30	ſed te —— exiſtimas T *d.*
	—	exiſtimas C *exiſtumas*
	32	commodiorem T *commendiorem*
	—	comiorem C H S χ *communiorem*
	33	virtute χ *d.*
	—	vere χ *jure*
235	1	domi χ *d.*
	2	qui χ *quam*
	—	es χ *eſt*
	5	ſeveritatique H *felicitatique* S ψ *facilitatique*
	8	inſtitui χ *inſtituiſti*
	—	tolle ψ *tolli*
	9	ac C H S T χ, ψ *d.*
	10	aut ad — valere χ *a.*
	12	in H S T χ, ψ *ad*
	14	ipſum ψ *ipſo*
	16	referente χ *proferente*
	—	corrupti H S ψ *conducti*
	17	gladiatoribus ψ *gladiatoris*
	18	tributim T *tributum*
	19	Calpurniam C H ψ *Calphurniam*
	—	ſenatus χ *ſenatus ſi*
	20	hæc χ *d.*
235	31	Eccui C H *Et cui*
	33	poſſit C H χ, ψ *poſſum*
	34	prodiſſe ψ *iviſſe*
236	1	videretur T *videtur*
	—	Quid —— rogatus C *d.*
	3	rogati C H χ, ψ *roganti*
	5	in ea χ *mea*
	7	Quid —— judices ? χ *d.*
	8	hic C H S ψ *d.*
	10	non χ *niſi*
	—	introire C *introiere*
	11	accuſator ψ *accuſatorum*
	—	Poſtumius ψ *Poſtumus*
	13	totum χ *motum*
	14	qui χ *Quid qui*
	—	venerat ψ *venerit*
	19	inquit χ *inquam*
	—	tu id ψ *d.*
	22	aſſectationem χ *affectationem*
	25	ſectentur C H S T ψ *aut ſectentur*
	—	noſtra χ *veſtra*
	26	ſi χ *d.*
	28	bonis C H S T ψ *bonis viris*
	—	beneficis C *beneficiis*
	29	ſolet χ *poteſt*
	30	hunc C *d.*
	31	Cato χ *caro*
	—	nobis χ *vobis*
	—	ipſos quoque C *ipſoſque*
237	1	ſpondere χ *reſpondere*
	—	poſſunt C H T χ *poſſint*
	—	atque χ *atque ipſi*
	3	putant poſſe χ *putant. Poſſe*
	5	eſt L. χ *d.*
	8	tributim data χ *clara*
	11	quæſtiones C H S ψ *conqueſtiones*
	12	detraxerint χ *detraxerunt*
	13	aut noſtra C *aut noſtrum* T *d.*
	—	patrum ψ *partim*
	14	liberalitas *libertatis*
	15	Hæc T *Nec*
	16	primum —— aſſequebantur C *d.*
	—	nedum χ, ψ *nondum*
	—	a H T χ, ψ *ea*
	17	* * * C *(vacat plus quam dimidia pagina)* H S *(ſpatium eſt trium linearum)* T *(nulla lacuna)*
	18	Præfectum T *Præſertim*
	19	ſtatuent ψ *ſtatuerit*
	20	tribulium C H T χ *tribulum*
	21	ſpectaculorum χ *ſpeculorum*
	—	crimina C *crimine*
	24	num χ *Nam*

VARIÆ LECTIONES.

p.	l.	
237	24	convince χ *conjunctæ*
	25	ſectari C S T *ſectare* ψ *ſectore*
	28	Natta C H S ψ *Nacta*
	30	ad hoc χ *adhuc*
	31	vitrico χ *vitricos* ψ *victrico*
	32	ſuum χ *d.*
	—	gladiatorium ψ *gladiatorum*
	33	non χ *nonne*
	—	conceſſit huic χ *conceſſit. Huic*
238	2	munia C *munia (ſed cum aſteriſco ac ſi vox eſſet corrupta)* χ *munimina*
	6	vocat χ *vocare*
	12	mores χ *mors*
	15	cubans χ *cibans*
	16	diſpertiunt C H T *diſpartiunt*
	17	deleti χ *delecti*
	21	publica C H S T χ, ψ *d.*
	—	comprobat ψ *comparabat*
	24	Maximus C *Maximum*
	—	Africani χ *P. Affranii*
	—	populo Romano C *populus R.*
	25	triclinium C *inclinium*
	27	hædinis C H ψ *edinis*
	29	hominis ψ *d.*
	31	potiſſimum H *d.*
	34	ſapientiam χ *ſententiam*
239	2	hædiuis ψ *edinis*
	4	amat C *amatas*
	5	et χ *d.*
	11	iſtuc C H S χ *is tunc*
	12	laborem C *labores (corrigitur ad ead. manu)*
	13	periculumque T *periculum*
	17	noris ψ *moris*
	—	cur ante C S χ, ψ *curam* T *cur ejus*
	—	petis T *pacis*
	18	inſuſurravit C S χ, ψ *inceravit* H *narravit* T *ulceravit*
	—	aut C *a (cum aſteriſco)* S ψ *ad* T *d.*
	—	cum T *quæſo*
	—	admoneris ψ *admoreris*
	—	tamen T *etiam*
	19	tute ψ *tunc*
	—	noris T *nominis*
	—	quid C *quidem* H S *enim*
	—	poſteaquam ψ *poſtquam*
	21	ad χ *ac*
	22	nec C H S χ, ψ *ne*
	28	tu ψ *tua*
	20	dignitatiſque χ *dignitas quod*
	32	obteſtor χ, ψ *teſtor*
	34	Non C H S T χ, ψ *d.*
239	34	uſque ψ *iiſque*
240	4	intus T *d.*
	—	Trojanus χ *Trojanis*
	6	Quæris χ *Quæritis*
	7	dico χ *d.*
	9	illum χ *illum iſtum*
	10	ſpeculis C S ψ *ſpeluncis*
	11	Hi χ *hic*
	19	Januarii ψ *Januariis*
	20	duo C H S T χ *duos*
	21	arbitrari χ *arbitrarit*
	—	viis C H S T χ, ψ *vitiis*
	22	lege χ, ψ *non lex*
	—	aut perniciosa largitione χ, ψ *non pernitioſa largitionum*
	23	quæri χ *quæritur*
	25	hæc cives C ψ *hæc quæ ſi* T χ *hæc quæ*
	27	Horum ego χ *Ego hoc*
	28	vos C H S T χ, ψ *d.*
	31	defendendam ψ *defendam*
	32	Atque ad χ *Atqui*
	—	accedat ψ *accidat*
	33	Te te χ *Te tamen tempeſtatem* χ *d.*
	34	heſterna C T χ, ψ *externa*
241	2	mens ψ *vis (al. mens)*
	3	per ψ *propter*
	8	cum χ *tum*
	10	iſti C *iſti mo (f. pro iſti modo)*
	11	demovere C *removere* H ψ *divovere*
	14	Vident χ *Vide*
	15	quantum reipub. χ *quam reſp.*
	19	Silanum C H *Syllanum* ψ *et Syllam*
	21	tuum ψ *tum*
	22	non mihi C H S T χ, ψ *mihi*
	—	es H χ, ψ *eſſe*
	25	conſtitutum C *conſtitutus*
	31	re H *rep.*
242	1	tribunis H *tribuno*
	—	detur χ *d.*
	2	Idemne C H S χ, ψ *Iidemne*
	4	judicaret C H S T χ, ψ *judicarit*
	6	ſalute H *ſapientia*
	8	non χ *d.*
	10	Anienem ψ *Ammenem*
	12	ſacrario ψ *ſicario*
	13	ipſa inquam χ *qua*
	15	togatus χ *d.*
	16	quod ψ *d.*
	19	redundarint χ *redundarit*
	21	Hunc ψ *Nunc*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.

242 21 ſint C H *ſint (cum lacuna)* S *ſint (cum ſpatio duarum linearum)* T χ *ſunt*

— illa peſtis immanis C *d.* T *illa peſtis* ψ *illa peſtis immanis (et deinde interponitur ſpatium vacuum)*

22 importuna T *importunæ*

— Catilinæ C *Catilina* T *Catillinæ*

— prorumpet C S ψ *perrumpet*

— poterit; et jam populo Romano minatnr C *po minatur (cum ſpatio)* S χ *p. r. minatur* T *poteſt minuatur*

23 advolabit C χ, ψ *advolavit*

24 in caſtris C *d. (cum ſpatio)* χ *in caſtris:*

— furor, in χ *furor in*

— curia timor, ψ *curia: timor*

28 conſiliis χ *conſilii*

29 opprimentur C H S T χ *confirmentur*

32 rempublicam C H S T *rep.*

243 1 fidem veſtram, vel H S ψ *fidem vel* T *fides in vos* χ *fide in vos*

4 obruatis χ *obſtruatis*

7 attuliſſet χ *attuliſſe*

8 ſqualore χ, ψ *ſqualor*

— ſordidus C H *et ſordibus* S *et ſordidus*

— morbo C H S *d.*

9 veſter C H *videtur* χ *veſtri*

10 intuetur T χ *tuetur*

13 omni χ *d.*

p. l.

243 13 Murena C H S ψ *ſic Murena* T *Lu. M.* χ *ſi Murena*

14 Judices T *d.*

— ſi injuſte C *ſic injuſte*

15 voluntatemve C *voluntatem* H S *voluntatemque*

17 perfugium C T *profugium*

19 eripiuntur χ *eripuit*

21 ſeditioſorum C *ſeditionum*

— inſidiis C H S *injuriis*

23 quid ψ *qui*

28 ut C *aut*

30 ignominia ψ *ignominiamque*

31 videat χ *videatur*

244 5 et C H S χ *a.*

— magnas ψ *maximas*

6 deceſſeris C S T χ *deceſſerit*

15 concurrerint C ψ *concurrerent*

— eo accedat C T *excidet* H S *exciderit* χ *excideret*

— ipſe C *ille* χ *d.*

17 ſunt χ *d.*

— a H S *d.*

19 reipublicæ χ *P. R.*

21 Lanuvio C H S ψ *Lanuvino*

— tota cauſa C T *tota* H S χ *cauſa*

22 patriis C *patris*

25 aut momenti χ *momenti*

26 ut C *d.*

27 otii C *d.* χ *hoſti* ψ *hoſtis*

— ſtudioſiſſimum C *ſtudioſiſſimumque*

PRO

L. FLACCO.

ORATIO XXIV.

Edit. Olivet.

p. l.
245 8 ſperabam *χ d.*
9 deprecatorem C *deprecaturum*
13 pr pe *χ quoque*
19 verum C *ſed*
22 aliquis H *aliquid*
— L Flacci *ς L. χ Lucii*
— tamen C *d.*
23 Lælium C *Lentulum*
25 civium C *d.*
26 adoleſcentiæ T *adoleſcente*
246 2 eſſe *ς d.*
3 poſteaquam C *poſtea*
— amor *χ d.*
4 perſpectus *χ perſecutus*
7 republica C *reip.*
— ferimus C *fecimus*
9 memoriam C *d.*
12 ſapientiam C *d.*
— providentiam C S *prudentiam*
13 judicum C T *judicium*
— hoc tempore C H S *d.*
18 eſt C *d.*
19 perfugia *ς profugia*
23 permiſſam H *χ commiſſam*
27 tradidit T *ς tradit*
— vobis *ς nobis*
28 amiſſa *χ commiſſa*
30 præterea C *propterea*
32 videtis *ς videbitis*
247 1 Repetitur C H S *ς, χ rapitur* T *reperitur al. repetitur*
— indicia C S T *judicia*
2 excepit C H S T *χ cepit*
— proferenda *χ perferenda*
4 expectent C *expectentur* T *expectantur*
5 noſtri C S *ς veſtri*
6 mecum C H S *me tu*
— contendant C H S T *tum eſt ς contenderint χ aut eſt*
— tum C H S *cum*
— duces *χ d.*

MSS. C H S T ς, χ 1

p. l.
247 6 noſtri C S *veſtri* H *d.*
7 an T *ante*
— * * * C H S T *(nulla nota lacunæ)*
9 Cilicia C *Cicilia ς Sicilia*
11 geſſit C *gexit*
12 muta C S *invita* T *mutata*
14 ea C S T *ς at*
15 inimicis C S T *ς inimicis eadem prætura* H *χ inimiciſſimis*
16 qua vi T *d. χ quam*
17 qua levitate *χ quale vita,*
21 jus H *civis*
— anno —— jus dixerit T *d.*
— jus C *d.*
— dixerit H S *χ dixerat*
26 in maledicentiſſima C *maledicentiſſima*
27 negotio T *genere negotio*
28 Prætereo C *Præterea*
— prætereunda H *prætermittenda*
30 hoſce *χ hoſtes*
33 Timolites C H S *T. molites (errore ſcribæ, qui, ut puto, à dictitante quodam voces acceperat) ς, χ Ti. Molites*
— ille vicanus C *inlevicanus* T *ille vitanius*
248 3 noſtri C H S *χ veſtri*
6 ac C H S *atque*
7 De quibus *χ d.*
— eſſe —— audietis T *aun̄et*
7 teſtes *χ d.*
9 At C H S *ς Atque*
11 hominibus *χ d.*
13 tum C *d.*
— ſed C H S *ſed ſi*
14 pudentes H S T *ς, χ prudentes*
— judicium *χ ſtudium*
15 ſunt H *ς, χ ſint*
— impudentes H S T *imprudentes*
17 do *χ de*
19 alia C *aliqua*

p. l.
248 20 religionem C *legionem*
26 ſciant C *ſciunt* χ *dicunt*
27 nobis C ς *vobis*
31 aiebat χ *agebat*
— libertus C χ *liberatus*
32 læderet T *læderat*
— eum ς, χ *d.*
249 1 Septimius C S *Servilius*
7 mores H S *majores*
8 valerent χ *valeret*
9 everſos H S χ *ſe everſos*
10 ſed lædendi T *d.*
12 nihil C *nil*
— nec C *neque*
13 impudentiſſimus T *imprudentiſſimus*
— deligitur C T *diligitur*
16 noſtis C *noſtris*
— tum C H S ς, χ *autem*
17 noſtris ς *veſtris*
— ſuſtentat C *ſuſtentatur*
20 idem ς *item*
21 merces ς *mentes*
22 poſita ς, χ *propoſita*
— in C *d.*
23 poſſet S T ς, χ *poteſt*
— ſi C *d.*
24 vanitatem C H S ς, χ *levitatem* T *veritatem lenitatem*
25 propius T *proprius*
— accedam χ *d.*
— veſtris H S T χ *noſtris*
26 Vehementem H χ *Vehementiſſimum*
27 rebus C H S T ς, χ *verbis*
30 vero S *vere* T *d.*
31 exercitus ? quæ χ *exercituſque*
— quanta χ *quantaque*
32 ſunt ς *ſint*
250 4 hac C *ac* χ *d.*
6 quæ χ *d.*
2 more ς *morte*
10 Lælio C ς *D. Lælio*
10 conficiendum H S χ *perficiendum*
17 eos T *omnes*
18 nolebant C S *volebant*
20 tenues C *tenuos*
21 quæ recitantur C H S χ *d.*
24 clamore χ *d.*
27 elabitur χ *dabitur*
— Nullam C H S T ς, χ *Nullam enim*
28 concionis —— juberet ς *d.*
— ſciſceret C H S *ſciret* T *ſi ſciret*
— plebs χ *plebes*
251 1 perculſa H *pulſa*
9 ſunt H *ſint*

p. l.
251 10 in C *d.*
— Myſia
12 ſunt C H S T ς, χ *ſint*
13 Cymæus C *Cimeus* T *Cinicus*
— fame χ *farinæ*
15 et H S χ *d.*
20 zonarii T *ſonarii*
23 videndum T χ *dividendum*
27 adverſentur C *averſarentur* H S ς, χ *adverſarentur*
29 legationis H *(al. largitionis in marg. ab eadem man.)*
— prolectat C *erigit* H S *plectat* T *projecta*
32 ſummo cum H S χ *cum in ſummo*
— autem χ *aut*
33 nomen ς *d.*
— vero C H S *non (ac ſi interrogative hæc dicerentur)* ς *non*
34 acerbitati C H S T *acerbitatis*
252 1 ſcriptura C S *ſcripturæ*
— decumæ C S T *decimæ*
— portorium C S *portorum* H T *prætorium*
— morti H *mortis*
2 lædendi quæcunque χ *lædendique cum*
— quæcunque H *quæcum*
5 concionem C T ς, χ *contentionem et concionem* H S *contentionem*
6 rationemque ς *rationem*
7 ſpem ς, χ *ſpeciem*
8 * * * C H S T *(nulla lacunæ nota)*
11 confectio ς *profectio*
13 ſoleant ς *ſolent*
14 Hypſæum C H *Hipſeum*
15 LITERÆ POMPEII et HYPSÆI C *d. (ſed habet in margine)*
17 impudentem H *impendentem*
— qui præſentem H χ *quem præſentem*
18 qui H *quem*
20 putamus C S *putatis*
21 fuerint T *fuerunt*
23 judicum C T *judicium*
— triceſimo χ *trigeſimo*
24 deferuntur ς *deferunt*
— Ne S *Nec*
26 ad H *d.*
— judices χ *judicem*
— an —— deferantur χ *d.*
31 reſponderat H *reſponderat (i ſupra lin.)*
33 Hoc T *Hæc*
253 1 ex —— verentur ς *d.*
3 titubarint C T *titubaverint*

VARIÆ LECTIONES.

p.	l.	
253	3	habebunt C S *habent*
	5	ne ς *nec*
	10	præſcripſeris C *proſcripſeris*
	11	ego χ *ergo*
	—	autem H χ *tum*
	12	lædi C *læſi*
	13	hominem χ *homines*
	14	eſt igitur, C H S *eſt. Igitur*
	15	in C ς *d.*
	—	ergo C S *igitur*
	17	teſtium H S ς *d.* T *ſtudio* χ *omnium*
	—	dicit ς, χ *dicet*
	—	natio C *ratio*
	19	ſed C H S T ς, χ *d.*
	25	diſceptationem S *diſceptationes*
	21	Intrabo etiam χ *Intra Boetiam*
	24	inimicis ς *amicis*
	25	diſceptationem χ *diſceptationes*
	26	cognitionem H S *cognitiones*
	21	imitatione ς, χ *conditione*
	—	in T *eciam*
	31	famæ χ *vitæ*
	32	deprecarer C *deprecaret* χ *deprecer*
	33	accuſatoris C S *accuſatoribus*
	—	conſeſſoribus C H S *confeſſoribus* ς *confectoribus*
	—	convivis H S χ *conviviis* T *cōis vel conviviis*
254	1	dederetis C H S T *dederitis*
	2	proderetis C *proderitis*
	3	primus χ *prius*
	6	imperio C T ς *imperii*
	7	hac χ *hoc*
	—	conteſtataque C H *conteſtaque* ς *contextaque*
	8	degenerarit C H S T *degeneraverit* ς *denegaverit* χ *degeneravit*
	—	id quod maxime C *d.* T *in qua maxime* ς *quod maxime*
	9	florere T *flore*
	—	laudem ς *in laudem*
	10	adamarit H S *adamaverit*
	—	ego C ς *ergo*
	11	prodatur χ *prodeatur*
	12	connivendum χ *cohibendum*
	15	Nihil C *Nil*
	16	nihil C *nil*
	—	nihil C *nil*
	18	reperientur C H S *reperietis*
	20	criminationeſque χ *criminationemque*
	22	aut in eo χ *d.*
	23	in eo χ *d.*
	24	prætore ς *tempore*
	—	navigarit H *navigarat*
	27	decretis χ *d.*
254	27	deceſſerit C S ς *deceſſerat*
	28	necne, quæramus. C *necne. Quæramus*
	29	ullæ C *tlle* ς *illæ*
	30	duces T *judices*
	—	ejuſmodi H χ *hujuſmodi*
	31	diſtincta ς *deſtinata*
	33	ac magnitudo χ *a magnitudine*
255	1	cultu H χ *ſumptu*
	2	viverent; in ς *viverent.*
	4	laus ς *locus*
	6	iniquus, qui χ *inimicus ut*
	12	videretur ς *videtur*
	15	omnia ς *d.*
	18	Silano C H *Sillano*
	19	Italia χ *Aſia*
	20	eo χ *d.*
	21	ter H T *d.* χ *ſex*
	22	quadragies χ *quadrageſies*
	—	Quid χ *Qui*
	—	M'. Curio C *M. Curio* χ *M. Curtio*
	23	Sextilio C H S *Seſtullio*
	—	claſſem χ *claſſe*
	24	ora ς *d.*
	27	diſperſi H S *diſperſæ* χ *diſperſe*
	—	vagabantur T *vagabuntur*
	28	deinde C H S *demum*
	—	Ciliciam C *Cyliciam*
	—	per C S T *Pthiſo* H ς, χ *d.*
	29	præterea C H ς *propterea*
	29	virtute T ς *virtutem*
	30	nihil C *nil*
	—	nihil C *nil*
	—	omnes —— clauſtris C *d.* (*ſed eſt ſpatium*)
	—	inſulas χ *d.*
	32	contineri ς *continere*
	33	prætore C *iret*
256	1	exſtimarem χ *exiſtimantem*
	—	Quid ſi T *Quod*
	—	Oppii C H *Eppii* S T ς, χ *Eppi*
	2	L. χ *d.*
	—	Agrii C H S χ *Agri* T *ager*
	—	Ceſtii H S χ *Ceſti* T *Teſti*
	3	fuit χ *fuiſſet*
	4	doceo ς *doce*
	—	ipſe H S ς, χ *d.*
	5	tamen χ *tamen in*
	6	Quid χ *Qui*
	7	Adramytenus C *Adriamotenus* S *Adriametenus* ς *Adriamettenus* χ *Adriatenus*
	—	nobilis χ *d.*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.
256 8 Atinas pugil C H S *Atcinas pugil* T *At in aſpigillo* χ *At in aſpugilo*
— Olympionices C S *Olympionicas* T *Olimpionices*
14 defendendi —— cautio χ *d.*
17 utrum C S ς *noſtra* T ς *d.*
— iſta S *d.*
— curſu T *d.*
18 ſumptu tantum T *ſumptus*
— id C H S T ς, χ *d.*
20 ſupra χ *ſumpta*
— infra ς *in*
22 ab Æno C *d.* (*ſed eſt ſpatium*) T *ab uno*
— Aſiam, his T *Aſa hiis*
— ex C *ex* (*ſed corrigitur* "*et*" *ab ead. manu*)
23 quo H *qua*
26 ad χ *a*
— rationem χ *ratione*
28 provincias C H S *provincia*
22 ſumptu C χ *ſumptum*
31 vero H ς *vere*
— lucretur ? ς *lucretur :*
— genus T *onus*
32 ſuſcipit χ *ſuſcepit*
— Qui χ *Quid*
33 ſibi χ *ſi*
257 1 At ς *An*
2 ullam χ *d.*
7 remigum χ *remigium*
9 aliquid χ *d.*
10 poſtea χ *d.*
11 poterat χ *poterant*
12 communi ς *communis*
14 Acmonenſis T *Acrimonenſis* χ *Æmonenſis*
— Citat — Acmonenſes T *d.*
15 Acmonenſes χ *Æmonenſes*
16 præconem C S *prætorem*
— mentiri C *mentire*
18 cujus C *d.*
19 Acmonenſium T χ *Acrimonenſium*
21 Dixit publice data drachmarum ccvi millia C *Dixit publice data drachmarum CCV* H S *Dixit publice data dragmarum CCV* T *datum ad rachmarum CCVI* ς *datum drachmarum CCLX.* χ *dixit datum dragmarum CCVI*
22 Dixit C H S *et dixit*
— nihil protulit C *nil protulit*
23 ſed χ *d.*

p. l.
257 24 ſe privatim —— dediſſe C *ſe privatum dicitur* —— *dediſſe* (*cum ſpatio*)
— privatim ς *privatim dicitur*
— drachmarum T *dragmarum*
— millia H S T χ *d.*
26 haberet χ *habere*
27 Ab χ *At*
— Sextilio C H *Seſtullio* χ *Sextullio*
— dicit H S *didicit*
— et C H ς *d.*
28 Sextilius χ *Sextullius*
29 Sextilium χ *Sextullium*
— denique χ *d.*
30 habuerint χ *habuerunt*
32 reprehendantur H χ *reprehendentur*
34 Quod ergo C *Quod ergo ?* H S *Quid ergo ?* T *Quid ergo* χ *Quod ego*
258 1 atque χ *d.*
— ſine tabulis χ *d.*
3 pertimeſcamus C H ς, χ *pertimeſcimus*
4 Acmonenſibus T *Acrimonenſibus* χ *Æmonenſibus*
5 dicebat ς *dicebant*
6 exoptanda C S *expetenda* T *exoptata*
— inſpexit C *an ſpexit* ς, χ *inſpexi*
8 quod C H S *quid*
9 Acmonenſium χ *Æmonenſium*
— teſtimonio C S *laudatione*
11 nullam conſtantiam χ *d.*
13 teſtimonii χ *teſtimoniis*
14 deſcribi ac C S *diſtribui atque*
15 præſenri H *præſertim*
16 accuſationis χ *accuſatoris*
17 nihil C *nil*
20 a C H S ς, χ *eſt a* T *eſt*
21 prolata T *perlata*
— creta C H S *cera*
23 etiam χ *d.*
28 creta C H S *cera*
29 autem H χ *tum*
31 Acmonenſium χ *Æmonenſium*
32 permoveri C *promoveri*
33 quantum χ *quam*
34 conſcientiam C H S ς, χ *ſcientiam* T *ſummam*
259 1 cera χ *cætera*
— fictam χ *ficta*
2 atque oppreſſum ς *d.*
4 in iſtum nugatorem χ *injuſtum negatorem*
— invehar χ *irruebat*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.
259 7 iſtam laudationem C *laudationibus iſtam*
10 Dorylenſium T *d.*
12 nihil C *nil*
13 ſuſpicamur χ *ſupplicamur*
15 Dorylenſium C H *Dorrali* S T ϛ *Dorylai*
16 literarum χ *d.*
— veras protuliſſent χ *vera pertuliſſent*
— nihil C *nil*
— falſas χ *falſa*
— erat pœna T *pœna*
18 atque aliud H *atque aliud me* S *et me aliud* T *atque ad me*
19 agere ϛ, χ *me agere*
— ſinunt χ *ſinent*
— enim T *d.*
20 Qui C H S T χ *Quia*
21 recitat C H S *recitatur* χ *recitant*
— iis χ *hic*
2p cujuſquemodi C H S T *cujuſcemodi* χ *cujuſmodi*
24 vero C *nemo*
25 dubitatis ϛ, χ *dubitabitis*
26 vindicetis C *vendicetis* ϛ *judicetis*
29 Qui hoc T *Quod hic*
— locuples S T *locuplex*
32 Atque χ *At*
— Dorylenſis C S *Dorilenſis*
33 confeſſuque ϛ, χ *conſenſuque*
— L. Flaccum C *Flaccum*
260 1 tua T χ *haud*
2 arbitremur C H S ϛ *arbitraremur* T χ *arbitramur*
— fici χ *feci*
4 hoſpitem C S *hominem*
— amiſiſti C *d. (cum ſpatio)*
6 dimiſſo χ *demiſſo*
— At iſtud T *Ut illud* ϛ, χ *ut iſtud*
8 a ϛ *d.*
— quæ C *qua*
12 temperarit χ *temperavit*
— poſſet C S *poſſit*
— is χ *d*
14 teſte, totoque H *teſtimonio* S *teſte*
15 et T *et ſimpliciter*
— ſubtiliter χ *ſalubriter*
16 pergamus ϛ *peragamus*
18 Temnites T *Tementes*
20 illorum C S *aliorum*
— ſe C *d.*
25 felicitate H S *feditate*
— Nicomedes C *Nycomedes (corrigitur ab eadem m.)*

p. l.
260 27 eſt ϛ *d.*
— Lyſanias ϛ *Lyſanas* χ *Laſinias*
28 ſenatorium χ *ſenatorum*
29 ſenatorium C *ſenatorum*
31 omnino C *omnes*
32 Decreto χ *decreto in*
34 venierunt χ *venerunt*
— gener ϛ *genere*
261 4 xv millia T *XVI milia*
— mihi T *in*
— et conficientiſſima T *d.*
5 commoveri C H S ϛ *moveri*
9 aliam C S T ϛ *aliquam*
— ædem ſacram χ *eadem faciam*
10 ſe perſcripſiſſe χ *ſemper ſcripſiſſe*
11 occulte C H S T ϛ *occulta*
12 timent ϛ *timeat*
13 verentur ϛ *veretur*
— ſubito χ *d.*
14 contempſerant χ *contempſerat*
16 ex vectigali H *a vectigali*
17 et ϛ *ex*
19 ampliſſimis χ *ampliſſimos*
— uſos C *vos*
20 hi χ *hi nec*
21 nominantur ϛ *minantur*
22 Heraclidem C H S *Heraclidam*
23 is quem χ *iſque*
25 Tmolo C S ϛ *Timolo* χ *tinolo*
26 unquam χ *nunquam*
28 Aufidio ϛ *Confidio*
— prætore C H S *prætore in* T *in*
— publico S *publice*
29 Varino T *Varrino* χ *d.*
31 Varino χ *Varinio*
33 iſtum ϛ *iſtud*
34 Atque C *At*
262 1 ipſam C H S *ipſius*
3 Cymæum ϛ *Cuneum* χ *cinicum*
— Meculonio T *Metalonio*
3 mutuam C S *mutuum* T *d.* ϛ, χ *tum*
6 Stola S T *Scola*
— judice hoc ϛ *judice —— hoc (cum ſpatio)*
— primario T *d.*
7 Fulvii χ *filium*
— Veratii T *Veratus* χ *necatus*
8 fide χ *fidei*
— Ei C H S T ϛ *is*
— ſolveret T *ſolverat* χ *ſolverent*
— a C. χ *ac*
— et C H *d.*
9 Fuſiis C *a Fuſiis* T *Saffiis* ϛ *Fuſiis*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.
262 9 cornici ϛ *conici*
11 debebat C H S *debet*
12 Fuſiis T *Suffiis* ϛ *Fuſiis*
14 diceret ϛ *d.*
— Fuſiis χ *fuſi*
16 nihil poſſent C *nil poſſint*
18 infatuare C *infaturare*
— ei nummum ullum ϛ *nummum illum*
19 crederet χ *crederetur*
20 mutuationibus ϛ *mutationibus*
21 percontanti C H *percunctanti*
— reſpondet C H T *reſpondit*
— omnem ϛ, χ *Poſt omnem deſunt uſque ad p.* 265. *l.* 3. *quamobrem*
22 pecuniam —— quid in re ſit C T *d.* (*p.* 265. *l.* 3.)
263 1 vexavit H S *vexat*
2 illa H S *in illa*
32 cognoſſes H *cognoſceres* S *cognoſces*
34 Abduxiſti S *Adduxiſti*
264 2 dicis H S *d.*
4 nondum H S *d.*
12 ſtudia et H S *d.*
17 Pythodori H *Pythodoria* S *Pithodoria*
— Ætideni, Lepiſones H S *et idem iepiſoni*
21 tali H S *illi*
32 Mæandrii H S *Mæandri*
265 2 nemo H *d.*
4 civitas —— defenderit χ *d.*
5 ei Caſtriciano χ *enim ſtriciano*
6 ſolverat χ *ſolveret*
7 Hinc χ *Huic*
— hinc χ *huic*
— Quo H *Quod*
9 exſiluerunt C H S ϛ, χ *ſiluerunt* T *ſiluerunt* (*cum ſpatio*)
10 ac C S *aut*
11 princeps principum χ *principes principium*
12 Mæandrius T *exaudius* χ *Meandrus*
13 eſt χ *eſſet*
16 collata C H S T ϛ, χ *d.*
17 civibus ϛ, χ *civitatibus*
18 requiro ϛ *d.*
19 queruntur C *requirantur* H S ϛ, χ *querantur*
— a χ *et*
20 cupio ϛ *accipio*
21 nos χ *vos*
— L. χ *d.*
22 patris C H S *d.*
— nomine T *nominis*
— hujus C H S T *ejus*

p. l.
265 22 atque ϛ *d.*
23 Jam H *Nam*
— videro T *video*
24 locuples T *locuplex*
27 Delectum χ *Dejectum*
— uno pecunia a C *una provincia* H T ϛ, χ *una pecunia*
29 eſt in C H S *in*
30 annis. Quæ ϛ *annis*; *quem*
32 avulſum H S ϛ *amiſſum*
— devoratum χ *devota tum*
34 eadem H S *eodem*
— poſſumus. At ϛ *poſſimus*; *ac*
266 1 Mæandrio χ *Mæandro*
4 valeat χ *valet*
5 eſt ϛ *d.*
8 curia χ *cura*
— tamen T *d.*
— concionum H S ϛ *concionem*
9 Pergami C H S T ϛ, χ *Pergameni*
10 niſi C H S *ſi* T *d.*
— facilius χ *d.*
11 impellique C *que*
12 fidem ſuam C H S ϛ, χ *ſedem ſuam* T *d.*
— jura χ *ira*
13 violarent H *violaret*
— læderent ϛ *dederent*
16 quos C S *quod*
17 Vobis autem T *vobiſcum vel nobiſcum*
18 Sed —— temeritate χ *d.*
21 imperitorum C S *impiorum* T *imparatorum*
— excitatus T *d.*
— patiamini me T *patimini ne* ϛ, χ *patimini me*
24 patri T *patris*
— Flacci C H S T χ *Flacco*
25 collatam C H S T ϛ, χ *collata*
26 pecuniam recte T *pecunia ratione* χ *pecunia recte*
27 auferre. Ac ıum χ *judicare. Actum*
28 Ac C T *At*
29 occupaviſſent C S *habuiſſent*
32 Quis —— Mithridatem T *d.*
— ornandis χ *hortandis*
267 1 ut H *uti*
6 noſtros χ *veſtros*
— vincula C H *vincla*
8 ex literis —— Conſervatorem Aſiæ C *d.* (*cum ſpatio*)
9 deletam χ *delectam*
— Deum T *deinde*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.
267 10 illum Evium, Nyſium T *Enim vel Euchium inſcium* χ *illum Evium Niſum*
— Bacchum H S *Bachum*
13 ſuis urbibus, verum etiam χ *ſed*
14 nobis χ *vobis*
— at ς *ac*
18 fuit χ *fuerunt*
19 jactent C H S T χ *jactant*
— oderunt T *oderint*
20 vident H *audent*
21 defuerunt C S *deficiunt et defuerunt* T ς, χ *defecerunt et defuerunt*
22 laudatorumque χ *laudatorum*
23 expendant H S *expediant*
— tum ς *d.*
24 componant C H S ς, χ *anteponant*
27 poſſeſſione C S *poſitione*
29 et eorum —— dicatur ς *d.*
268 1 jam χ *inter*
4 L. Flaccus C H S T ς, χ *Flaccus*
6 quæſtoremque ς *quæſtorem*
— cognoſti T *d.*
8 dicam ς, χ *jure dicam*
9 regionibus T *civitatibus*
— linguaque χ *lingua quæ*
10 cincta H *cuncta*
— alluatur C H *abluatur*
12 laudatoribus C *laudationibus*
13 cupiditati Græcorum C H S T *d.* ς, χ *cupiditati, ut Græcorum*
15 modo χ *non modo*
— mediocriter ς *d.*
— unquam C *ut quam* ς *ut quem*
17 habebatur H S ς *habetur*
19 plurimis χ *pluribus*
20 etiam χ *et*
22 maritimam C ς *maximam*
— cinxit ς *d.*
— urbibus χ *viribus*
23 munitam ς *minutam*
— augeret C H S ς, χ *gentem*
25 voletis ς *velitis*
26 nec C H S *ne*
27 voſmetipſi χ *noſmetipſi*
29 Myſia ς *Niſia*
32 Care C H S T *ea re* χ *Caria*
34 quis C *d.* ς *quid*
— Myſorum C *miſerorum* ς *Nyſorum*
269 1 eſſe ς *d.*
3 Lydus C H S *Lydius* ς, χ *Lidius*
5 mihi H *modo*
— ſuperque C H T χ *ſupraque*
7 cupiditatem C *cupiditate*

p. l.
269 8 etiamſi χ *etſi*
13 valeat H S T ς, χ *valet*
14 Summiſſa T χ *Si ſummiſſa*
15 atque in C *atque* H S *et in*
16 quo ς *quod*
— facilius χ *d.*
— non χ *d.*
17 nomine χ *d.*
18 veſtris C H S ς *d.*
19 Flaccus —— liceret χ *d.*
— Quis C *Quid*
— Judices T *Judex*
20 vere C *voce*
— non T *d.*
22 Huic autem ς *Hic autem* χ *Huic tum*
23 Judæorum C *Judæarum*
24 contemnere ς *contendere*
— ſummæ χ *d.*
26 quod C H S T ς, χ *d.*
27 ac χ *ac tum*
— maledica C ς *maledicta*
28 Judæorum C *Judæarum*
29 pudorem H χ *pudori*
30 ergo H *igitur*
— quidem furtum χ *fructum*
31 edictum probas χ *d.*
— judicatum fateris, quæſitum T *d.*
32 actum C *actam*
33 manifeſto S T χ *manifeſte*
34 expenſum C H S *expreſſum*
270 1 Sex. Cæſium T *Sextum Ceſinium* χ *Sex. Ceſimum*
3 per T *qui*
— ipſum L. Peducæum C *C. Lucium Peduceium* H *Cl. Peduceium* S *C. L. Puduceum* T ς *C. Lucium Peduceum* χ *Cn. Lucium Peduceum*
— Adrumeti C S *Adrimeti* χ *Adrimei*
4 legatum χ *d.*
6 judicibus ς *judice* χ *judiciis*
— avertitur T χ *convertitur*
8 eſt C *d.*
10 majorum χ *malorum*
— abhorrebat C *abhorrebant* χ *abhorreat*
11 hoc C *vos*
13 victa T *juncta* χ *vincta*
— elocata H S *eſt locata* χ *locata*
15 laudem H *laudes*
17 Negotiaris C *Negotians*
11 negotiabere H *negotiaberis*
19 ſis ς *ſi*
— iſto H S ς, χ *illo*
— Annos C ς *Anno*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.
270 19 triginta C *trigeſimo*
20 in H S ς *d.*
24 non χ *nondum*
26 turba C H S T ς *turbæ* χ *turpe*
— prætor C *populi R.* H S T *populus R.* ς *pop. Rom.* χ *p. R*
27 libertate C *liberalitate*
— Apollonidenſes C H S T ς, χ *Apollonienſes*
28 fideliſſimoſque C H S T ς, χ *fideliſſimos*
29 quam aut ς *quàm ut*
— etiam ς *d.*
30 habuerit C H S T ς, χ *habuit*
— his per te χ *is parte*
31 liberis C H S T *liberos* ς *liberi* χ *libros*
— licet χ *decet*
— ex C H S ς *d.*
32 a C ς *d.*
— luxuria ς *luxuriæ*
271 1 voluiſti C *noluiſti* H S *voluiſti (n ſupra lin.)*
— et C H S ς *d.*
— et —— delectabant χ *d.*
2 ſi C H S ς *ſi jam*
5 in C H S *d.*
— Agamèmnon T *Agamemno* χ *Agamenon*
6 Telephum C *Thelephum*
9 illius C *d.*
— imbecilli H *imbecillis*
11 ejus C H S *d.*
12 abduxit χ *adduxit*
— prægnantem χ *pregnante*
13 filiam —— Decianum χ *d.*
16 denique ς *d.*
19 Nam C H S T ς, χ *d.*
20 contudit χ *contulit*
21 confregit χ *fregit*
— quos ς *d.*
22 filiam χ *d.*
24 quæſo C H S T ς, χ *quaſi*
25 proſcriptiones S T *perſcriptiones*
26 mulierculis S ς, χ *mulieribus*
— Tutor C H S *utor* ς, χ *auctor*
— rebus C H S *verbis*
27 Polemocratem S *Ptolemocratem* χ *Polemecratem*
28 Adductus C *Advectus*
33 proſcriptiones S T *perſcriptiones*
— Non H *Nun* S T ς, χ *Num*
— reſtituis S *d.* *(cum ſpatio)*
34 reciperent C *recipient* χ *recipiant*

p. l.
271 34 proſcriptiones H S *perſcriptiones* T *præſcriptiones*
272 1 At qui C H S T ς, χ *Atque*
3 aſſecutus H S T ς, χ *ſecutus*
6 At ne C H S *Anne*
— At ne —— poſſem recitare T *d.*
5 laudaret —— Pergamena χ *d.*
6 At ne ipſi ς *Anne ipſæ* χ *Anne ipſi*
7 habere C H S ς, χ *habere me*
1 Smyrnæorum C *Smynæorum*
— mortuum ς, χ *mortuum (hic deſunt ad p. 274. l. 21)*
9 primum — eſſe cætera C H S T *d.* *(p. 274. l. 21)*
274 21 L. C *Lelium*
22 a C H S ς *d.*
23 Et eum —— vicies T χ *d.*
— dicis C H S ς *dices*
24 voluiſſe H *noluiſſe*
— ſe χ *te*
25 cauſæ S *d.*
— daremus T *darem*
— enuntiares C *denuntiares*
27 Lælii χ *L.*
— poteſtate C *poteſtatem*
28 num C H S ς *non*
29 Nunc C *Num*
30 abs C H S χ *a*
— impetratum χ *imperatum*
31 Sextilio C *Sextullio*
32 inteſtato C ς *inteſtata*
33 Flaccus χ *d.*
275 1 intenderit? qui χ *oſtenderit, quid*
3 manum C H S ς, χ *manu*
— inquit C χ *inquam*
— convenerat C H S χ *convenerit*
4 an C *d.*
— coemptione H *emptione*
— nihil C *nil*
6 Coemptione χ *Contione*
— ergo T *d.*
— auctoribus S *auctoritatibus*
9 prætor χ *prætore*
10 de ς *de tuo*
12 tuos ς *tuas*
13 obtineres ς *obtinens*
— dixiſſet ς *dixiſſes*
— conceſſiſſes H S *conceſſiſſe*
14 venerit C χ *venit*
15 an C *aut*
— nulla avaritia χ *nullam avaritiam*
16 Globulo C H S χ *Globullo*
17 non occaſio C H S χ *non occiſio* T *d.*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.

275 19 impulerunt ς *intulerunt*
20 vir optimus —— M. Lurco T *d.*
22 provincia C S χ *provinciam*
23 Eripere C H S T ς, χ *d.*
26 rectum H *rectum (ſed in marg. al. ratum)* S ς, χ *ratum*
27 quod ego T *ego quoque*
28 provincia S *provinciam*
— non ſolum S *non ſolum non*
29 putas H S χ *putatis*
31 iſtorum H S ς, χ *Doti iſtorum*
— explicari ς *explicare*
32 in tutela H *tutelam* S χ *tutela*
— fuit H S T ς, χ *ſit*

276 2 neque C H S *nec*
— reticendam C S *reiciendam* χ *rejicienda*
— quæſtus —— damnatum ς *d.*
5 ſimultatum C χ *ſimulatum*
6 liberalitas —— pernicioſa T *d.*
— ingrata C *in gratia*
7 frons T *fraus*
10 prætermittendis H *omittendis*
13 videre potuiſtis. C *videte. potuiſtis*
17 vobis C H S ς, χ *d.*
18 nobis judicatis C S *vobis judicatis* ς *vocatis*
20 Andro C χ *audio*
21 Quid —— iſtos coegit? T *d.*
22 Cæcilius ς *Cælius*
23 Obſignator ς *obſignatos*
24 pudens C H S χ *prudens*
26 L. Flacco C χ *a L Flacco*
28 hujus C χ *d.*
— Seni χ *Soni*
29 non C H S T ς, χ *d.*
— liberalitatis ς *libertatis*
31 lege χ *d.*

277 4 eſt C H S ς, χ *d.*
6 dicit C H S T ς, χ *dicitur*
7 tantam C χ *tanquam* H *tantum*
— Flacco C *a Flacco*
8 Ergo χ *Ego*.
10 lautum χ *latum*
14 materculæ ſuæ χ *matercula ſua*
16 quacum trajecerat C χ *quam trajecerat* H S *quam contra legerat*
18 venierunt C H S ς, χ *venierant*
19 H-S C S *d. (cum ſpatio)* H T *d.*
— nongentis T *noningentis*
21 certe multo χ *certo multi*
32 iſtis ς *tuis*

p. l.

277 32 Mulieres — Ipſe T *mulieres ſe ſcire quis is ipſe*
— ſcire — igitur C H S χ *ſcire quis is eſt igitur?* ς *ſcire; quis is ipſe*
34 oratu H ς *hortatu*

278 1 et conſtantiſſimum C H S T χ *conſtantiſſimum*
— pudentiſſimum C H S T ς *prudentiſſimum*
3 Manilium H S χ *Manlium*
4 poſſet C χ *poſſent*
10 Androne Sextilio C *A. Seſtullio* S *Androne Seſtullio*
11 Sextilio χ *Sextullio*
— de Deciani χ *deditiani*
— cenſu C H S χ *ſenſu*
— diſputo, et expoſtulo ς, χ *diſputo? poſtulo*
12 reipublicæ C ς *rep.* S *r. p.*
— veſtris humeris C H S T ς, χ *d.*
15 motu C ς, χ *metu*
— perturbatione C S *perturbatione rerum*
20 converſam C H S χ *converſam eſſe*
21 cives C χ *d.*
— detruſerint T *detruſerunt*
22 eſt ς *d.*
24 damnatione ς *damnationem*
26 eſt C *d.*
31 nos C H S ς, χ *d.*
33 Litemus H χ *Litemur*

279 1 Nos H *non*
— jam T *autem*
— indicibus C T *judicibus*
7 atque T *ac*
8 ſpoliari ς *ſpoliati*
9 de C χ *e* H S T ς *d.*
— Etenim populi Romani ς *Et omni pop. Romano*
10 jam ς, χ *eam*
12 homines opiniones H *opiniones (in marg. al. homines)* S *omnes homines*
13 vocat ς *revocat*
15 operæ faceſſant ς *opere ea ceſſant*
16 ſi ς, χ *ſit*
21 judicio ς *periculo*
23 criminibus C *terminibns*
30 Januarii χ *Januariis*
32 eſt A. Thermus C *eſt. Termus (cum aſterico)* H S ς, χ *eſt Thermus*
34 judices χ *homines*

VARIÆ LECTIONES,

p.	l.	
280	1	quid reipublicæ ς *reipublicæ* χ *r. p. quid*
	3	ſolum: dabitur χ *d.*
	7	ac T *ac de*
	12	ejuſdem χ *veſtræ*
	13	deinde C H S χ *demum*
	—	provinciam Galliam ς *provincia Gallia*
	14	Ciliciam χ *Ciciliam*
	—	provinciam Hiſpaniam C H T ς *Hiſpaniam*
	16	Rhodii χ *Thodii*
	18	A. C S T χ *M.*
	20	annui C *anni*
	21	debet C H S χ *debent*
	25	veſtrum H *noſtrum*
	27	proſit C *proſint*
	31	flammam T *ad flammam*
	—	Flacce, χ *Flacce L.*
	32	obteſtabar ς *obteſtabor*
	33	et ſpectatiſſimæ ς *expectatiſſimi*
	34	tum H S *tu* T *tamen*
281	2	indicia ς *judicia*
	3	a χ *ad*
	—	ab C χ *a*
	4	Pontinio C *Tomptinio* χ *Prontinio*
	6	illæ T *d.*
	—	Decembres C *Decembris*
	8	ſalutarem χ *ſalutare*
	10	funeſta ς *functa*
	11	L. C *d.*
	—	quæ virtus T *qui jura ratus*
	12	ea C *eam*
	13	cum ς *quæ*
	15	modo non χ *modo*
	18	inquam T *d.*

p.	l.	
281	18	prodidero C H S χ *perdidero*
	22	ſperavi C *d.*
	24	At T ς *Ac*
	—	ſi H S T *ſi id*
	30	providete ς *d.*
	—	in republica C H S *reip.* χ *r. p.*
	31	vobis C *nobis*
	33	cum C H S ς, χ *d.*
	—	videant H S ς *vident* χ *videret*
	34	et ς *d.*
282	1	habeant ς *habebant*
	—	poteſtatem ς, χ *potentiam*
	—	hæc χ *d.*
	—	ipſis ς *ipſi*
	5	exitum ς *exitium* χ *exitus*
	6	rempublicam C T *rep.*
	9	ducebat H S ς, χ *dicebat*
	—	arbitretur C H S T χ *arbitraretur*
	10	tædet ς *d.*
	11	potuerint; conſtituent ς *potuerunt; conſtituerunt*
	13	animo ς *anno*
	14	quid —— hoc judicio T *d.*
	15	huic C *d.*
	18	ſin H S T *ſi*
	—	oſtendetis C H T *oſtenditis*
	19	Qui H S *quid*
	—	vos ς *nos*
	20	id ætatis ς *iteratis*
	—	percipere χ *præcipere*
	—	mœrore ς *more*
	—	patrio C χ *patris*
	24	implorat; ac C H S T ς, χ *imploratam*
	—	eam C χ *ea*
	26	fortiſſimi ς *viri Finis*

PRO

P. SYLLA

ORATIO XXV.

Edit. Olivet.

p. l.
283 4 Sylla C *Silla*
5 obtinere C H T χ *obtineret*
7 cum C *tum*
8 Autronii C ς, χ *Antonii* S *Antronii* T *Atitonii*
12 animo ς *animi* χ *ex animo*
— in cæteris ς *incertis*
15 ac H *atque*
— redomiti C *redempti* T *redomitique*
19 accuſatione ſua C *actione*
23 intereſſet C *intereret*
24 ſæpe C *ſemper* ς *ſpe*
25 ut H *d.*
26 deminuturum C H *diminuturum*
— ſperavit C S T ς, χ *d.* H *putat*
284 1 Sic C *Sed* H χ *ſi*
— ego H *d.*
4 Ac C H S *At*
5 ac H *a*
6 hoc ς, χ *d.*
— ſecernas C *ſecernis*
7 Hortenſii C χ *Hortenſi*
— atque ornatiſſimi civis C *d.*
12 eſſe C H ς *eſt*
— adjuvandus C *adjuvandis*
15 eum C *ut*
17 Quare χ *Quare ſi*
— tam C *cauſa*
20 qui H *d.*
— Hortenſio ς H*ortenſii*
21 Quæro —— eſſe C *d.*
23 de his exiſtimas χ *exiſtimes ex his*
24 judicium C T ς *judicio*
25 defendi H *defendendi*
— innocentiam C H S T ς, χ *innocentis*
— vides ς *judices*
— ratio ς *oratio*
26 ea C *d.*
— eſt ς *d.*
30 opera C S T ς, χ *d.* H *auxilio*
31 in locum C *locum*
— in hanc celſiſſimam T *hanc clariſſimam*

MSS. C H S T ς, χ 1, ψ

p. l.
284 32 ac magnis H T *d.*
— aſcendiſſem ς *aſcendiſſe*
34 qui χ *pro*
285 4 Vargunteio C *Organteio (ſed Vergunteo ſup. l. man. rec.)* χ *Vargunteo*
7 ille C *illo*
8 Lentulum ς, χ *d.*
11 deferendos C T *defendendos* H *non fendendos* S ς, χ *non defendendos*
13 contagio H *contagio eſt*
— defendas C *defendendas*
— eum C *eum eſſe*
14 eſſe C *ſe* χ *d.*
— parricidio S ς *d.*
— ſuſpicere H *d.* *(cum ſpatio)* T *ſuſpiceretur*
— Autronio C χ *Antonio* S ς *Antronio*
16 non hi ς *nonne his*
18 læſerunt ς *lexerunt*
— ſtatuerant C *ſtatuerunt*
— tantum C *tamen*
19 per ſe C *poſſe*
21 ſi cum iiſdem C *hiſdem*
22 cum C *ſi cum*
— abſuiſſe T *afuiſſe* ς *affuiſſe*
23 vero C *verum*
25 tu C *tum*
29 tum C *cum*
34 abſtrahas H *diſtrahas*
286 1 erit C T *eſt*
— admirere C *admirer* H S ς, χ *mirere*
2 in ea C *mea*
3 agendi C *agendum*
6 noluiſſent C χ *voluiſſent*
7 conſuli ς *conſului*
9 oneris C *Honoris*
10 impertio C χ *impartio* H *impartior*
11 In Autronium C *Jam Antronium* ς, χ *In Antronium*
— dixiſti χ *dixi*
12 ejuſmodi H *hujuſmodi*
— eſt C *eſſe*
— ſim C *ſum*
13 convenerit C *convenit*

VARIÆ LECTIONES.

p.	l.	
286	15	accuſator ϛ *accuſatio*
	16	teſtimonio C *teſtimonium*
	17	Autronium C ϛ, χ *Antronium*
	—	defendendas cauſas C *offendendas eas*
	19	ego C *d.*
	22	Volcatio, conſulibus C χ *Voltatio* ϛ *Volcatio conſule*
	—	patre tuo χ *d.*
	—	deſignato —— conſule T *d.*
	26	tamen illorum C *tum illorum me*
	27	nondum C *nundum*
	28	verſabar H *verſabatur*
	—	nondum C *nundum*
	29	me C H S T ϛ, χ *d.*
	30	abſtrahebat C *extrahebat*
	31	Quis H *Qui*
	—	ergo T *igitur*
	—	intererat H *intererant*
	—	veſtris χ *noſtris*
	—	hi C *d.*
	—	vides H *videtis*
	33	rempublicam C T *rep.*
	34	ſummam ϛ *ſententiam*
	—	familiaritatem χ *auctoritatem*
	—	amorem C ϛ, χ *honorem*
287	1	tum communibus C *cum communibus*
	2	commovebatur C *commonebatur*
	6	inerat C *erat*
	7	delata ad vos C *d.* χ *delata a vobis*
	8	nihil χ *non nihil*
	10	vobiſcum C H S ϛ, χ *vobis* T *nobis*
	—	vobiſcum T *nobiſcum*
	11	tum C *d.*
	—	Autronio C S χ *Antronio*
	12	adfuerunt χ *aſſuerunt*
	14	hominum C *homines*
	15	deterritos C *teterrimos*
	16	maximæ ϛ *d.*
	17	partitio χ *peritio*
	26	nullæ literæ χ *d.*
	28	veritate C *veritatem*
	—	magnitudine C *magnitudinem*
	—	vindicaſſet ϛ *judicaſſet*
	29	nihil ſuſpicatum H *vel ſuſpicatum*
	30	nondum C *nundum*
	—	hunc C *ipſum*
	32	Autronio C ϛ, χ *Antronio*
	—	abfuerim H *affuerim*
	33	Autronii C ϛ, χ *Antronii*
288	2	lapidatione C *lapidatore*
	3	auxilium C *conſilium*
	5	aſpectu C *conſpectu*
	7	ſibi ϛ *d.*
	10	ille ϛ *d.*
288	11	ullis χ *illis*
	13	Autronio C S ϛ, χ *Antronio*
	14	quod —— admiſit ϛ *d.*
	—	eodem H *d.*
	15	illis C *vel*
	—	ſolitudinemque ϛ *ſollicitudinemque*
	17	indices ϛ, χ *judices*
	19	nemo inſimulavit H *d.* T *ſimulavit*
	—	ejecto ϛ *erecto*
	21	falces ϛ *faſces*
	23	ſanitatem H *ſalutem*
	—	quievit H *quietus*
	25	eſt χ *eſſe*
	26	animos ϛ *animorum*
	—	conſolandos H S ϛ, χ *conſolationem*
	29	Autronius C S ϛ, χ *Antronius*
	—	lacrymis C *litteris*
	32	mea χ *me*
	—	etiam H *et*
	—	proferebat H *proferebantur*
	34	ipſi χ *ipſe*
289	4	lenitate ϛ *levitate*
	9	faces ϛ *faſces*
	10	cum cinis χ *cinis*
	12	hoſti χ *d.*
	13	illius H *illi*
	19	pro —— aſpicere C H S T ϛ, χ, ψ *d.*
	20	Meſſallæ C *Meſſalæ*
	21	adverſata ϛ *adverſatæ*
	22	meæ H *nunc meæ*
	23	veſtigium C ϛ *faſtigium*
	—	indicium C *judicium*
	—	nulla ſuſpicio C H S T ϛ, χ. ψ *d.*
	24	cauſam —— ſuſcepi χ *d.*
	25	conſtantem χ *conſtanter*
	27	meum ϛ *magnum*
	29	ſed C ϛ *et*
	—	contra ϛ *conſulibus*
	30	non —— permiſſum T *d.*
	31	non permiſſum H S ϛ, χ *promiſſum*
	—	tum T *tu*
	33	Quod χ *Quot*
290	1	hoc H *tantum* T *hoc ego*
	3	verum juratus C *vero juratos* H S χ *verum juratos* T *verum in iratos*
	5	expectare C *expectarem*
	6	reſtitiſſet ϛ *reſtituiſſet*
	9	dem H T ϛ, χ *idem*
	10	niſi C *quid niſi* T *niſi ut*
	11	reſiſtunt C *reſiſtant*
	15	illud H *illum*
	—	cur C *cum*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.

290 19 inquit ς *inquis*
— Fateor —— municipio H *d.*
20 imperioque χ *municipioque*
22 iſtuc ς *iſtum*
23 illi C *illo*
24 Curio C H T ς, χ *Curioni*
— Mario χ *Curioni*
25 ei C *enim*
28 conveniret H *pertineret*
30 eſſe C *d.*
33 peregrini χ *peregrini eſſe*
— et nomen H *nomen*
— et honos ς *d.*
291 1 competitores ς *competentiores*
2 et de T *et*
3 contendunt H ψ *certabant*
4 attulerint ς *attulerunt*
5 excutient ς *executi etiam*
6 ex C H *e*
8 Ac ς *At*
9 oporteret ψ *oporteat*
— ſileretur S *ſilerent*
11 Aſculani ψ *Æſculani*
— Picentes C *Picentos*
— ſolos χ *d.*
12 generi ψ *genere*
— meum H ψ *mentiri*
13 ne ς *nec*
14 regium C *regnum* ψ *regum*
16 non C *non uti*
17 indigere; in ſenatu C *indigne*
21 quin ς *quibus*
22 contumeliamque H *contumeliam*
23 a ς *ante*
25 haberent χ *habent*
26 ſibi provincias χ *d.*
27 præclaræ C ς *præclara*
32 modo ς *modo non*
33 vindicat H S T *vendicat*
292 1 ne C *d.*
4 inveniri χ *intueri*
— regni T *regem*
5 ſint ς *ſunt*
7 nimis ς *d.*
— ac C *at*
8 quos ψ *quo*
9 qui H *quia*
12 redundarit C H S T ς, χ, ψ *redundabit*
13 et C *d.*
— urbe T *urbem*
— verſer C H S T ς, χ, ψ *d.*
16 conari χ *coronari*
— aut C *ac*

p. l.

292 17 delere ς *debere*
18 potui ς *d.*
27 me C *d.*
— non C S T ς, χ *non modo*
28 repreſſi; ſed C *impreſſiſſem*
29 arbitrantur H T *arbitrarentur*
30 ſi C *ſed ſi*
31 primum C *primus*
32 deinde C *deinde filii (ſed a manu recentiori)*
34 immoderatione ς, χ *in moderatione*
293 4 queribunda C *querebunda*
5 illud H *d.*
6 leniter dixerat, vobis T *dixit vobis leviter* ς, χ *leviter dixerat vobis*
7 nolebat C *nolebant*
8 venditabat C H ς, χ *vindicabat* T ψ *vendicabat*
9 probabatis ς, χ, ψ *probatis*
12 videri H *videre*
14 conjuratos C *conjurationis*
— non C *neque hoc* H S *nec* T *d.*
— difficile eſt H *difficile*
15 quid ejuſmodi C *quidem hujuſmodi*
17 tamen H ψ *d.*
19 arbitrere C *arbitrare* ψ *arbitrari*
21 Ecquem tu ς *Et quem tum*
22 venditabas C H ς, χ *vendicabas*
23 miſerum C *miſeram*
— et ſe perire ς *experire*
24 clariſſimum ς *clariſſimi*
25 nemo H ς, χ *d.*
27 reprehendis χ *defendis*
— ab iis ψ *ad*
29 attende C *attendite*
30 poſſint χ *poſſent*
31 adeſtote H T *adeſſe*
32 corporibus, ς, χ, ψ *d.*
294 2 exitium patriæ χ *exitum Romæ*
3 Catilina H *Catilinam*
6 comprehenſis C T *apprehenſis*
7 confoſſis C *confeſſis*
— internecione C *interemptore* T ς *interemptione*
8 liberavi χ *gubernavi*
9 ſtatum urbis ς *ſtatu urbis* χ *ſtatum orbi*
12 An me H ψ *At ne*
— exiſtimaſti H *exiſtimavi* T *exiſtimatis*
— hæc injuratum C *hoc me injuriarum* H *hæc injuriarum*
— judicio C *judicium*

VARIÆ LECTIONES.

p.	l.	
294	14	ne qui T *ne quid*
	15	amare χ *amore*
	16	ut ς *d.*
	17	communi ς, χ, ψ *d.*
	—	ſuſcepi T *d.*
	18	et geſſi χ *d.*
	—	in conſulatu C *d.*
	19	atque —— cum auctor S T ς *d.*
	23	tamen ς *tum*
	27	et ς *d.*
	28	te, ς *te et* χ *et*
	31	impoſita χ *incompoſita*
	32	accuſaſſet ς *accuſaret*
	33	eum C *cum*
	34	illa C *ſua*
295	2	tamen C *cum*
	4	nominatum ς *Romanum*
	—	dicis S χ, ψ *d.*
	5	ſed lege C H S T ς, χ, ψ *Siilæ*
	—	vide ς *inde*
	—	nominatus C *nominatum*
	6	Autronium C S ς, χ *Antronium*
	7	Syllam H *de Sylla*
	—	nuſquam C H S T ς χ *nunquam*
	8	Seſe C *ſe ſe*
	9	hominum ψ *d.*
	10	ac H *d.*
	—	eſſe, quæſiverunt, eſſentne C H S T ς, χ *qui fuerant, eſſe in*
	12	ſecum H ψ *ſimul*
	13	id ψ *d.*
	14	debebat ς *debeat*
	15	illorum H *d.*
	—	eos H S χ *illos*
	16	una ς *d.*
	18	Syllæ C H T ς, χ, ψ *d.*
	20	afflicta C H T ς, χ *afflata*
	21	Autronii C χ *Antronii* ς *Antronium*
	25	Autronium C ς, χ *Antronium*
	27	Autronio C ς, χ *Antronio*
	29	hic χ *d.*
	30	Autronium C ς, χ *Antronium*
	—	hujus C T *hujus nomen*
	31	potuiſſe χ *potuiſſet*
	32	ſi C *ſe*
	33	argueret ς *argueretur*
	34	et in C H S ς, χ *et*
	—	quæſtionibus χ *quæſtioni*
296	1	purgetur χ *purget*
	—	aliquis C *aliquid* T *ars*
	—	ſed C S T ς, χ *et*
	—	num H *ne*
	4	indicent C *incident*
	—	Quid χ *Qui*

p.	l.	
296	4	ulli C H S T ς, χ *illi*
	5	Neſcivit H *Neſcit*
	7	pleraque ψ *plerique*
	9	falſum χ *d.*
	10	ſcierit H ψ *ſciret* T *ſcirent*
	11	negarit H *negavit*
	12	ſi C *cum*
	15	illud —— Syllam χ *d.*
	16	indicio C H ψ *judicio*
	18	irruit C T *ruit*
	—	tabulas publicas C *tabulis pu.*
	19	tribuo χ *tribuam*
	20	meo C T χ *d.*
	22	tempeſtate reip. χ *civitate R. P.*
	—	diſpexerim H *dixerim*
	24	cæteris C T *exteris*
	25	convertiſtis ς, χ *contuliſtis*
	26	lumen ψ *d.*
	—	prætuliſtis H *perfudiſtis*
	—	menti ς *d.*
	28	indicii C ψ *judicii* ς *indiciis*
	29	neque H *nec*
	32	quemque ψ *quenquam*
	33	aliquem C *quem*
	34	indicibus C ς *judicibus*
297	1	omnia indicum C *omnium judicum* ς *omnia judicum*
	—	perſcriberent C *præſcriberent*
	4	celeritate ς *celebritate*
	5	facillime C *facilime*
	—	Coſconium ς *Conſtumum* χ *Conſtonium*
	6	tunc C H ς, χ *tum*
	7	App. C *A.*
	—	neminem C T ς, χ *memorem*
	—	his T *is*
	8	hominibus C H ς, χ *omnibus* T *d.*
	—	ad C T *d.* H S ς, χ *aut*
	—	referendum C H S ς, χ *referendis* T *reficiendis*
	—	aut etiam ſcribendum C H T ς, χ *d.* S *aut etiam ſcribendis*
	—	aut fidem putet, aut C *non putet* H *aut memoriam putet aut* S *putet aut* T ς, χ *aut putet*
	10	indicium C *judicium*
	11	relatum C H S T ς, χ, ψ *d.*
	—	tabulæ H ψ *d.*
	12	continerentur ς *concinerentur*
	13	domi C *d.*
	—	ſed C *ſed juſſi (a manu recentiori)*
	14	toti Italiæ H *d.*
	15	emiſi C S T ς, χ, ψ *diviſi* H *d.*
	16	oblata C *oblatæ* χ *ablata*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.
297 18 populi Romani C H *rei* ψ *reip.*
— perſcriptum C *præſcriptum*
19 tam ς, χ *tum*
20 providi χ *d.*
21 reipublicæ ς *rerum*
23 indicium ψ *judicium*
29 ejus C *cujus*
30 meo H χ *modo*
— et H *d.*
31 indicium C H *indicium fuerint*
— codicem C *eodiem* H *codicem dicere* ς, χ *in eo dicere* ψ *codice dicere*
32 cum ς *tum*
— cur H S ς, χ *d.*
33 meo ς *d.*
298 1 expoſtulaſti ς *expoliaſti*
— indicio C *judicio*
2 divulgato ψ *vulgato*
3 enuntiare H *renuntiare*
— audeas S ς, χ, ψ *d.*
4 indicii C ς *judicii*
5 judicio S χ *indicio*
10 conſtitutas C H S T ς, χ, ψ *d.*
— Quod C *Qui*
12 poſſent C H ς *poſſint* χ *poſſunt*
15 te H *d.*
16 ulciſcendam C H *ulciſcendum*
17 tuæ C *d.*
18 cedo ς *credo*
19 tute C *in te* S ς, χ *vitæ*
21 præverterim C H T ψ *perverterim*
— hoc H *hæc*
— videor C *video*
24 nova ψ *nimia*
— lenitate ς, χ *levitate*
26 amiſſum C H S *omiſſum* T χ, ψ *obmiſſum*
27 conceſſum χ *commiſſum*
— valent C ς *valeant*
28 nondum C *non dum*
29 tecum H *tibi*
30 Quod H *quid*
34 cur C *quid*
299 1 ego C *d.*
3 in H *d.*
4 nihil eſt unquam C *nimis eſt* H S T ς, χ *nihil eſt*
5 is ψ *id*
6 in alios χ *d.*
— Quia χ *d.*
8 Immo —— velis. C S χ *d.*
— in quem T *quæ*
— quem T *quæ*
9 Ac C *At*

p. l.
299 10 iſtud C H S T ς, χ *d.*
12 At C H S T χ, ψ *An*
— agebatur ς *agebat*
— veſtræ ς *noſtræ*
13 familiariſſimis C *familiariſſimus*
15 Intelligebat C ς *Intelligebant*
— a ς *et*
18 afflicto χ *afflictio*
— pariebatur C *periebatur*
— ſicuti C *ſi certi*
19 ereptum H *d.*
— repetere χ *repente*
21 viri ψ *veſtri*
22 veſtro ς *noſtro*
— expectas S ς *expetas*
27 ornatus H *oneratus*
28 exuviis hujus C *eriminis* H ς, χ, ψ *erumnis* S T *ærumnis*
31 ne C H T ς, χ *neque*
33 judicem χ *indicem*
34 C. H S T χ, ψ *d.*
300 2 indicio C H ς, χ *judicio*
— turpitudinis C *turpitudini*
3 ſuſceperit C H S χ *ſuſcepit*
5 cum C *tamen*
— reſpondeat C H T χ *reſpondet*
6 tu C H T ς, ψ *ut*
— Autronii C ς, χ *Antronii*
8 Autronium C ς, χ *Antronium*
— et H *en*
9 tum ς, χ *d.*
— laborabatis C *laboratis* χ *laborabitis*
10 ſuſpicabamini χ *ſupplicabimini*
11 tum C ς *tunc*
— Autronii C ς, χ *Antronii*
12 Num C *Nam*
14 Antronio C ς, χ *Antronio*
15 in pari ψ *impari*
16 indicando C *judicando*
17 hoc C *hunc*
— indicium filii C *judicium filii* H ψ *d.* ς, χ *indicium filii*
19 poſterum diem ς *d.*
— nonarum C T *nonam* χ *nomen novum* ψ *non novit*
— Novembris χ, ψ *d.*
22 tum cæteris T *cum cæteris*
23 totam ς *tota*
24 id quod C *idque*
— tandem —— provinciam χ *d.*
25 depopoſcit χ *poſcit*
26 intromiſſus χ *introductus*
27 lectulo C H S T ς *lecto*
29 urbe ς *urbem*

p. l.

300 30 Autronio C χ *Antronio* ς *Antonius*
32 inſtituerentur C *inſtituerent et*
33 iis regionibus C S χ *his legionibus*
34 Camerti C *Carmeti*
301 1 morbus ς *moribus*
5 Quid C *Quod*
— ipſe C *ipſo*
8 teſtamento C *teſtimonio*
9 Arrepta T *Arepta*
11 invidiæ, ſed et C H T ς, χ, ψ *invidia eſſet*
— æquorum ς *e quorum*
12 Properatum C ς *præparant* χ *præparat*
19 in comparanda C *in imparanda* H ψ *in præparanda* S χ *imperanda* T *in paranda* χ *imparanda*
20 præfuit C T ς *profert* χ *præfert*
21 præfuit C *profuit*
22 Balbum C ς, χ *Bellum*
— libertum T *liberatum*
24 Cincius C *Sigius (c ſup. g)*
— ulteriorem χ *ultorem*
25 Cincius C *Sincius* T χ *Sicius (et ſic infra aliquando)*
26 Julio C *Publio*
— aliquanto χ *aliquando*
27 et ante H T ς, χ *et*
28 iiſdem C *hiſdem*
29 annos ψ *annis*
30 neceſſariam H *ob neceſſariam*
31 magna T *magiſtra*
— Tum H ς, χ *Tu*
32 profecto χ *profecta*
— et C *d.*
33 Cincii C T *Sicii*
— ejuſdem T *d.*
34 diſſolutum eſt C T *diſſolutum* H S ς, χ *diſſolviſti*
— cauſa H ψ *etiam*
302 1 Cincio C *Sicio*
4 eum C T *cum*
6 terras χ *partes*
— Utrum C H T ς, χ *virum*
12 hunc χ *hunc et*
13 et C *d.*
16 aut ς *ut*
— ac H ς *aut* χ *ut*
— eum χ *ut eum*
17 eum C T *cum* H *tum*
18 voluiſſe T *voluiſſem*
— cujus C *ejus*
19 ſingulari ς *ſinguli*
— extiterit C *extiterint*

p. l.

302 19 rempublicam noſtram T *republica noſtra*
21 videmus ς *vidimus*
24 ſui ς *ſi*
— oneris ς *honoris*
32 eſſe χ *d.*
34 armis ς *animo*
303 1 ſubjicit C *ſubicit* H ς, χ *objicit* S *objecit*
2 et χ *d.*
— hoc H *d.*
3 accederent ς *accenderent*
— cujuſmodi χ *ejuſmodi*
5 Disjunxit, inquit χ *inquam*
9 exagitata C H S T *excogitati* ς, χ *excogitata*
12 ſeſe T *a ſeſe*
— eſſe H *d.*
13 hoc χ *hæc*
16 omni C H T *in omni*
17 caſu χ *ea*
— conſervareque C H T χ *conſervarique* ς *conſervari*
19 ambulatione χ *ambitione*
20 idem C *iidem*
21 At ς *Ac*
— hæc C H T *hoc*
— eſſe ς *eſt*
24 dijunxerit C H S T ς, χ *diviſerit*
— eſt H *d.*
— atque jucundus C T *d.*
25 videatur ς *videantur*
26 enim T *d.*
— gladiatores C *gladiatoris*
27 Cæciliæ C *Cæcilii*
— comparabantur C *comparabatur*
28 pudentiſſimum H S T ς, χ *prudentiſſimum*
29 eſt χ *d.*
31 conſultum C S ς, χ *conſul*
32 voluerit H *noluerit*
— tamen C H T ς, ψ *d.*
33 promulgarit ς, χ *promulgavit*
34 deductus. ς *deductus* ;
304 1 re C *rep.* χ *re. p.*
2 Cæcilius C *Cæcilium*
— * C H *d.*
— promulgarit C S T ς, χ *promulgare* H ψ *promulgaret*
3 reſcindere, ut T *reſcindere. ut*
5 judicatis ς *indicatis*
6 dandum ς *laudandum*
7 Nihil de C H S ς, χ *Nihil* T *Inde*
— ſed —— ferebat H T *d.*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.

304 8 eam χ *ipſe*
9 ſententiam ς *ſententia*
11 damnatio ψ *damnato*
— judicum C χ *judicium*
12 levabatur H ψ *levabitur*
16 judicum T χ *judicium*
21 finis χ *ſinis*
— protuliſſet T *pertuliſſet*
25 ſenatu —— Cum C T *ſenatu. relaturi cum* H *ſenatum. r. lateri cum* S *ſenatu relateri, cum* ς, χ *ſenatu R. lateri cum*
27 prætor H *pater*
— rogationem C T *cognitionem* ς, χ *cognationem*
30 profeſſus C H ς, χ, ψ *perpeſſus*
32 onere C H T *honore*
305 2 omnis T *d.*
— Autronii C ς, χ *Antronii*
8 allevamento C *alleviamento*
10 et C *d.*
11 furorem incredibilem T *incredibile*
13 me H *de me*
— hoc —— conjuratione. H *d.*
15 Vargunteium, et Autronium C *Varganteium, et Antronium* ς, χ *Vargunteium, et Antronium*
16 P. C T *d.*
17 quod χ *d.*
— tu ς *d.*
18 Kalendis Januariis C T *Kalendas Januarias*
19 lictoribus C χ *littoribus*
22 cum C ς *tu*
24 cogitaviſſe χ *recogitaviſſe*
26 enim T *ego*
27 ſolet C *ſoleret*
29 criminis C *crimini*
30 ipſo C H S T ς, χ *de ipſo*
— eram C H T *erat* S *eſt*
31 cogit —— Omnibus C *aiut omnibus* H *cogit omnibus (cum ſpatio)* S ς, χ *cogit animis omnibus* ψ *cogit animus omnibus*
306 2 quiſquam H *cujuſquam*
5 ſceleri ς *ſceleris*
6 conatum C *contaminatum (ſup. lin.)*
7 uſque C H S T ς, χ *d.*
8 ſtudio χ *ſcelere*
— ſtupro C *et ſtupro et*
9 verſatum T *tum ſatum*
— eum C H T ς *enim*
— miratur χ *minatur*
11 indicibus T *judicibus*

p. l.

306 13 cogitaſſe, aut ſtulte ſperaſſe C H S T ς, χ *aut ſtulte cogitaſſe*
17 infinitum χ *in infinitum*
— tantum χ *tamen*
— taciti χ *tacite*
18 intelligetis C T ς, χ *intelligitis*
19 illorum H χ *eorum*
20 Autronium C *Antronium* ς, χ *Antonium*
21 non T *nam*
— hæc H *conſuetudine ac* S χ *hac* ς *ac*
— convincit ς *convivat*
25 e χ *et*
26 conatum C H T χ *conatu*
30 ipſius C *d.*
— convincerent C T *convinceret*
31 Agedum ς *Agendum*
— conferte S *d.*
— illius vita vitam C H S ς *illius vitam* T *illis vita*
33 proponite ς *ponite*
— Ecquod C H χ *Et quod*
307 1 ecquod C *et quod*
2 unde quiſquam ς *in quo* χ *in quiſquam*
3 victoria C *memoria (ſed ſup. l. a manu rec. vel victoria)*
4 quis —— quam C H S T ς, χ *d.*
— hic H *ds*
6 ornatiſſimi ς *honoratiſſimi*
— et equeſtris H T *equeſtris*
7 hic χ *huic*
8 ipſi H *d.*
— nolunt χ *volunt*
— et T *d.*
9 ideo C *non*
12 liberalitatem H *libertatem*
13 deformata H *d.*
14 inchoata χ *informata*
— compareant H *appareant*
15 familiaris C *familiariter*
16 Hæc C T *Hoc*
— multumque C H S T χ *multum*
— quæſita C *quæſitum*
17 hora ς *dies*
— Judices C T *inde*
18 vulnus T *nullus*
— ejuſmodi C T *hujuſmodi*
21 judicatus C *judicatum*
22 cæteri C *jam ceteri*
25 niſi H *noniſi* ς, χ *non*
28 haberet C *d.*
29 amicorum C *amiorum*
— reſtiterunt ς *reſtituerunt*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.
307 30 veſtris T *noſtris*
— ipſe χ *ipſæ*
— pene χ *pæne*
31 In —— creditis χ *d.*
— judicii ς *judices*
34 vitam, ab initio C H S T ς, χ *uſque*
— explicatam C H S T ς, χ *explicata*
— cum crimine T *tum crimen*
308 3 ornatæ C S T ς, χ *ordinatæ*
4 cum T *tum*
— et χ *d.*
5 ac C *et*
6 degeret ς *tegeret*
— Non cadit C H S T ς, χ, ψ *d.*
7 mores, non H *mores,*
10 tanta iſta C *iſtæ tantum* H *iſta*
12 ulla ς *illa*
14 unus tam ς *unius cauſa*
— belluæ C *beluæ*
17 poſſit H *poſſet*
18 Autronii C ς, χ *Antronii*
— Lentuli χ *d.*
21 indicia C *judicia*
22 et diuturnis H *diuturnis* T *et ex diuturnis*
23 morbis iſta C *morbis. Iſta*
26 hæc H *hoc*
28 nunc χ *hunc*
30 rejicietis C *reiciet's* χ, ψ *rejectis*
— numero χ *d.*
— ex H *et ex*
31 familiari χ *familiarum*
32 cœtum ς, χ *eadem*
— igitur C *quo (pro ergo ut videtur)*
34 partæ χ *per te*
309 2 deſeret C T *deſeruit* H S *deſerit* χ *deſeritur*
3 minitatur χ *minatur*
— regit T *reget*
— quæſitor H S T ς, χ *quæſtor*
7 loci ς *locus*
8 torqueatur C H S T ς, χ, ψ *Torquate*
— quæ T *quam* χ *quod*
9 quod χ *quæ*
10 nec H *neque*
14 tamen ς *tum*
— ſi χ *d.*
18 honeſtorum H T χ *honeſtiſſimorum*
21 arcem C *artem* ς *aurem*
22 perfugia T *profugia*
24 facillime H *facile*

p. l.
309 24 perſpici T *proſpici*
26 eſt C T *d.*
— modiceque C S T χ *modice* H *et modice*
— inquam H S ς, χ *d.*
27 noſtra H T ς *veſtra*
— qui C *quia*
29 eſt — Judices C H S T ς, χ, ψ *d.*
30 cæteri χ *cæteris*
— tacemus C *taceamus*
32 conceditis H S *concedetis*
310 2 tum C H ς, *tamen*
4 ſupplici H *ſupplices*
7 at ſupplici C H ς, χ *ac ſupplici*
— at χ *et* ψ *ut*
12 ſin T *ſed*
13 parens χ *pater*
— etiam C *eſſet*
14 ſui H ς, χ *tui*
15 ſuis C *ſui*
17 adfuerunt H *adfuerant*
18 iis ς *d.*
20 opis C *operis*
— ferri χ *ferre*
22 gravitas χ *gratia*
26 ſalute C *ſaluti*
— apertiſſime H *aptiſſime*
27 ſenſit H *ſentit*
28 diſputo H S ς, χ *dico ſeſe diſputo*
— hæc C *hoc*
— et ς *d.*
33 atteſtante memoria C H S ς, χ *atteſtantem memoriam* T *ateſtantem memoriam*
311 4 non C *d.*
— de conjuratione χ *conjurationis*
5 a ſanitate C T *d.*
8 conſervare C H S ς, χ *ſervare* T *ſervarem*
— inducam χ *deducam*
— nuper C *d.* H *nunc*
9 retuderim ς *recunderim* χ *recuderim*
— reſtinxerim ς *perſtriuxerim*
12 dignitate C *gravitate*
18 ſim H T *ſum*
— ea H *d.*
22 defenderis H *defendis*
23 nihil C *non nihil*
29 omnibus H *hominibus*
— ac C *et*
— ea C H *mea*
26 patria C H S T χ, ψ *patriæ*
27 ego C ς, χ *eo*
29 videretur H S T ς *videtur*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.
311 30 patefecerit C *patefecit*
— oppreſſerit C *oppreſſit*
33 in H *d.*
— non H *omnino*
— auctoritati —— conjurationis χ *d.*
312 3 multa —— caverem omnia T χ *d.*
4 caverem omnia H S ς *d.*
— indicio ς, χ *judicio*
5 nullis χ *nullius*
7 ac C T *et*
8 huic H ψ *d.*
12 nullum C *teſtum nullum*
15 eſſe H *d.*
18 leniſſimus ς, χ *leviſſimus*
24 deducor H *adducor*
26 nunc H T ψ *d.*
27 cauſa C *cauſæ*
— Judices ς *d.*
— generi C *genere*
32 ornatnm H *ornamentum*
— recuperabit C *recuperavit*
34 occiderunt H *caciderunt*
313 1 ne ς *nec*
2 familia C *familiam*
3 ne —— metuit C H S T ς, χ *d.*
7 parvus C H S T ς, χ, ψ *patruus*
— at C ς. χ *ut*
8 notiora ς *gratiora*
9 campi et C H S T ς, χ *d.*
12 eum H *d.*
15 anteferret ς *auferret*
18 lugere C H T ς, χ *jungere*
19 obteſtatur H ψ *obteſtamur*

p. l.
313 20 eſſe C H S T ς *d.*
— par erat C H S T ς, χ *pateat*
21 conſulatum ς, χ *conſulatus*
22 eo χ *eos*
23 deduxerunt T *duxerunt*
24 ſint χ *d.*
25 expetas C *expectat* H S T ς, χ *expectas*
26 uſuram ς *uſura*
27 in qua H ψ *quam*
— retinetur H ψ *retinet*
28 fædiſſimi ς *fideliſſimi*
30 majorem, quam C *majoremque*
314 1 et C *et ad* ψ *ad*
2 retineret ς *retinet*
— priſtinæ ς *d.*
3 fortunis ς *fortuna*
4 calamitati H ς *calamitatis*
5 Urget C *viget*
8 ne χ *nec*
11 nos C *vos*
12 conſediſtis χ *conſedetis*
13 Ut —— ſuſcepi C *d.*
14 in improbos ς *et improbus*
18 Hoc H *Hæc*
— cum ς, χ *tum*
— a vobis ς *d.*
— tum eſt C T *tamen eſt* H *tum et*
20 convenerit C *convenit*
22 quoniam C *quin*
— republica C S T *rebus*
23 nobis H ς, χ *vobis*

PRO

A. LICINIO ARCHIA POETA

ORATIO XXVI.

Edit. Olivet. MSS. C H S T ς, χ 1 ψ 1, 2

p. l.
315 1 ſit ς *d.*
3 hujuſce C *hujus* H *hujuſmodi* χ *hujuſcemodi* ψ 2 *hujuſcemodo*
4 diſciplina H *diſciplinæ*
— profecta ψ 2 *profecto*
— qua H ψ 2 *quo*
5 meæ ψ 1 *in eo*
— tempus ψ 2 *d.*
7 prope ſuo jure ς *pro ſuo jure* ψ 2 *prope ſuæ vitæ*
10 ad ingrediendam C *ad me ingrediendam*
— horum C *iſtorum*
12 conformata H S χ, ψ 1 *confirmata*
— aliquando ς *aliis*
— a quo C *d.*
13 cæteris ψ 2 *cæteros*
— poſſemus ψ 2 *poſſimus*
16 hoc ψ 2 *d.*
17 aut ς *ac*
18 ne C H S χ, ψ 1, 2 *nec*
— cuncti C *d.*
19 fuimus ς *ſumus*
20 cognatione ψ 2 *cogitatione*
316 1 eſſe C ψ 2 *d.*
3 lectiſſimum ς, ψ 2 *lætiſſimum*
4 ac H *et*
5 modo H *d.*
6 a forenſi C *forenſi*
— quæſo ψ 2 *quæro*
7 vobis ψ 2 *nobis*
9 homine ψ 2 *hanc*
— humanitate ψ 2 *humilitate*
17 aſciſcendum ς *aſſiſtendum*
19 Archias C *Archia*
21 Antiochiæ ς *Arthiochiæ*
22 et C *d.*
23 liberaliſſimiſque ψ 2 *liberatiſſimiſque*
24 ingenii χ *ingeniis*
— contigit C *contingit*

p. l.
316 25 ſic ejus C *ſit ejuſque*
— celebrabatur C H ς *celebratur*
26 famam C *fama*
27 admiraticque χ *admiratio*
28 ſtudiaque hæc ψ 2 *ſtudioque hoc*
— Latio C ς *Latino*
29 colebantur ψ 2 *celebratur*
— nunc ς *tunc*
— iiſdem C *hiſdem*
30 reipublicæ C ς *populi R.* ψ 2 *P.*
32 donarunt ψ 2 *donarent*
33 cognitione ψ 1 *et cognitione*
34 exiſtimarunt H *exiſtimabant*
317 1 abſentibus ς *adoleſcentibus*
4 cum C H χ *tum*
5 prætextatus ς, χ *præteſtatus*
— tum C *cum* ψ 2 *dum*
— eſſet ς *eſſe*
6 domum C *in domum*
— etiam H *d.*
— hoc non ſolum C *non ſolum nunc* ψ 2 *hoc non ſolus*
7 fuit C H T ς, ψ 2 *d.*
8 fuerit ς, ψ 2 *fuit*
9 Q. C ς *d.*
— Numidico ψ 2 *Mundico*
10 Pio C *pro*
— filio χ *filio, et a L. Craſſo colebatur*
15 qui ψ 2 *qui etiam*
18 Siciliam C *Ciciliam*
— ea ψ 2 *eadem*
19 Heracleam ς *Erachiam* χ *Heraclean*
20 idque C *idemque* ς *Itaque*
21 tum *C cum* ς, ψ 2 *tamen*
22 Heraclienſibus ς *Erachienſibus*
— Silvani C *Sillana* H χ *Syllani* S *Sillani* ψ 2 *Villani*
23 Carbonis C *Carbanis*
24 tum ψ 2 *tamen cum*
— Italia C *Italiam*
25 profeſſi χ *profexi*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.
317 26 prætorem H *d.* ς *Ro. Po.*
28 niſi ψ 2 *d.*
— dicimus χ *diximus*
29 Grati H *Gracci* S ς, ψ 2 *gratis* χ *Grachi*
30 Heracleæne C *Heracliæ non* S *Hæcliæne* ς *Erachiene*
— tum H *tu*
31 ſumma C *in ſumma*
— et fide H *ac fide*
33 Heraclienſes ς *Erachienſes*
34 et cum C ς *et*
318 1 hunc ς *d.*
— Heraclienſem ς *Erachienſem*
3 tabulas C H S χ, ψ 2 *tabellas*
— Heraclienſium ς *Erachienſium*
4 Eſt ridiculum ψ 2 *Et ridiculus*
5 nihil ς *d.*
8 ea quæ ς *eaque*
— depravari C *pravari*
9 repudiare ς *repudians*
— tabulas C *tabellas*
10 deſiderare H *deſiderari*
11 At C ς *Ac*
— ante C H ς, χ, ψ 2 *d.*
— ac ψ 2 *d.*
13 Immo vero ψ 2 *Imo nota*
— iis C H *hiis*
14 profeſſus C *d.*
— collegioque C *collegiorumque*
15 obtinent H *obtinet*
16 Appii C *Appi*
— aſſervatæ C *obſervare* ς *obſervatæ*
17 Gabinii C ς, χ, ψ 1 *Gabii* H *Glabrii* S *Grabrii* ψ 2 *Vabii*
18 omnem ς *omnium*
— reſignaſſet ψ 2 *reſignaſſe*
21 nominis C H ψ 1, 2 *hominis* ς *d.*
— litura —— nullam ψ 2 *d.*
— tabulis C *tabulas*
22 A. C *ni A.*
23 ſint ψ 1 *fuit*
— dubitetis χ, ψ 2 *dubitatis*
24 cum C *d.*
26 præditis χ *præditus*
— Græcia homines C *Græciam hominem*
— impertiebantur C *impartiebantur* H *impertiebant* χ, ψ 2 *impartiebant*
27 credo ψ 2 *credo, ad*
28 artificibus ς *artificiis*
29 cæteri C *ceteris*
30 Papiam ς *Appiam*
31 irrepſerint C *reſcripſerunt* S χ *irrepſerunt* ς *irrexerunt*
— qui ψ 2 *d.*

p. l.
318 32 ne H S χ, ψ 2 *nec*
33 Heraclienſem ς *Erachienſem*
— voluit ψ 2 *noluit*
— rejicietur ς *rejiceretur*
34 proximis C *ceteris proximis*
319 2 ſuperioribus —— fuiſſe H χ, ψ 1, 2 *d.*
— quæſtore ς *quæ ſcilicet*
3 primis C *in primis*
— cenſam H S χ *cenſitam*
4 jus ψ 2 *mee*
— ac ς, ψ 2 *at*
— quæ C *quem*
7 eum C H S ς, ψ 2 *d.*
— teſtamentum ψ 2 *teſtem*
8 hereditates H χ *hereditatem*
9 ad χ *et ad*
11 hic ψ 1 *d.*
12 neque amicorum C *nec amicorum*
— Quæres χ *Quære*
13 Grati C ς *Gracce* H χ *Gracci* S *Graeche* ψ 1 *a Gracchi*
— tantopere —— homine ς *d.* *(cum ſpatio)*
14 ubi et C H ς, χ *ubi*
— animus ex hoc ς *etenim lex hæc*
15 convicio ς *cum vitio*
— defeſſæ χ, ψ 2 *d.*
16 nobis ψ 2 *nolis*
18 contentionem C *extencionem (ſup. l. manu rec.)*
— relaxemus ς *relapſemus*
20 abdiderunt ψ 2 *abdicaverunt*
23 ab nullius C *a nullo* H χ, ψ 2 *nullius* ς *a nullis*
— commodum C H T ς, χ *commodo*
24 avocarit C *advocaverit*
— retardarit ψ 2 *retardat*
25 mihi ς *me*
26 quantum ς *quam*
27 feſtos dies χ *feſtum dierum*
— quantum C *quantumque*
28 et ψ 2 *d.*
— temporis ς, χ, ψ 2 *temporum*
29 denique C *d.*
31 recolenda χ *d.*
— hoc C *hæc*
— adeo C S ς *ideo*
— concedendum C *hoc concedendum*
32 quoque H χ, ψ 2 *d.*
— cenſetur C H S ς, χ, ψ 2 *creſcit*
33 quantacunque χ *quantamcunque*
— eſt ς, ψ 2 *d.*
34 cui ς *cuiquam*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.
319 34 levior H χ *lenior*
— certe ψ 2 *certa*
320 1 hauriam C *hauriamus*
2 multiſque ψ 2 *nulliſque*
— mihi ab adoleſcentia H χ *d.* ς *mihi ab adoleſcentia ſua*
3 eſſe C *eſt*
4 perſequenda ς, ψ *proſequenda*
— omnes C *omnis*
5 parvi ψ 2 *parvius*
— ducenda ψ 2 *dicenda*
6 veſtra ψ 2 *noſtra*
— tantas ψ 2 *tantas gentes*
10 accederet C S *accenderet*
11 virorum C *hominum*
— intuendum ψ 2 *retinendum*
12 expreſſas ς *oppreſſas*
— ſcriptores C H χ *ſcriptiones* ς *ſcripturas*
13 animum ψ 2 *animam*
14 meam H *in ea*
— excellentium χ *d.*
15 conformabam C H S *confirmabam*
19 quid ς *de quo*
— et C *d.*
— doctrina, naturæ χ *natura doctrinæ*
33 naturam ψ 2 *naturamque*
— doctrinam ς *naturam*
25 acceſſerit C *excreſcerit*
— ratio ς, ψ 2 *oratio*
27 hoc ς *hoc enim*
28 ex hoc ς *et*
— L. ψ 2 *vel*
29 moderatiſſimos C S *modeſtiſſimos*
— hoc H *hoc eſſe*
30 et H χ *in*
— M. C H S ς, χ, ψ 2 *d.*
31 ſi nihil C *niſi*
32 literis H *d.*
33 contuliſſent C *contuliſſet*
34 oſtenderetur χ *oſtendetur*
321 1 peteretur S *pateretur*
— ut ς *d.*
— animi remiſſionem C S ς, χ, ψ 2 *animadverſionem* H T *animi adverſionem*
2 ac liberaliſſimam ς *d.*
3 cæteræ C χ *certe* S *ceteræ res* ς *ceteræ rerum*
— neque locorum H *atque locorum*
4 alunt ς, χ, ψ 2 *agunt*
5 perfugium, ac C *hoc* H *profugium, ac*
6 domi, non χ *domi non*

p. l.
321 6 foris, pernoctant χ *foris pernoctant,*
7 hæc C ς *d.*
— neque attingere, neque H χ *attingere nequimus*
8 guſtare, poſſemus C *guſtare poſſumus* H *d.*
— tamen ψ 2 *cum*
9 in C *d.*
10 noſtrum H χ *veſtrum*
— agreſti C *agreſto*
12 ac H *et*
14 a nobis H *d.*
— animorum C *amicorum*
— incredibiles ς *moderabiles*
15 celeritatemque H *celeritatem* χ *celebritatemque*
— negligemus H S ς, χ, ψ 2 *negligimus*
16 ego C *d.*
17 novo C *d.*
18 attenditis ς *attendatis*
— ſcripſiſſet ς *ſuſcepiſſet*
20 tum ς *tamen*
— agerentur C H S χ *agebantur*
— quoties C *quoties ego*
22 vero χ *nec*
— probari χ *probare*
23 pervenirent χ *perveniret*
24 Atqui ς *Atque*
25 ſic S *ſic ea*
— a C ς *ea*
— eruditiſſimiſque C *eruditiſque* S *liberaliſſimiſque*
28 inflari ς *inflammari*
29 quod H *d.*
31 Sit ψ 2 *Sic*
32 poetæ ς *poeta*
— nulla unquam barbaria C *nunquam ullam barbariam*
33 voci C H S ς, χ, ψ 2 *voce*
322 2 Chii ψ 2 *Hii*
— vindicant H S *judicant*
— Salaminii C H χ *Salamini*
— Smyrnæi C *Simcerinii* H *Smyrni* χ *Smyrnii*
3 itaque etiam ς *idque eſſe*
— oppido χ *urbe*
6 etiam C *vero etiam* H *d.*
7 vivum ψ 2 *virum*
— legibus H χ *lege*
8 repudiabimus C S ς, ψ 2 *repudiamus* H χ *repudiemus*
10 et ψ 2 *et ſi*
— Cimbricas ψ 2 *Simbricas*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.
322 10 attigit C ψ 2 *attingit*
11 et C *d.*
12 jucundus ψ 2 *jucundius*
— eſt C χ *d.*
— averſus C *adverſus*
15 quod ϛ *d.*
— acroama C *ἀκροάματα (et ſup. l. i. auſcultatorem)* H. *d. (cum ſpatio)* χ *acroma*
17 item eximie C *eximie laudis* ϛ *eximie*
22 illuſtrant ϛ *iuſtrant*
23 Pontum ψ 2 *d.*
24 regiis C *regii*
— opibus C *operibus*
— ipſa H ϛ *d.*
— natura ϛ *nature*
27 Cyzicenorum C *Ciminerorum* ϛ *Agicenorum* ψ 1 *Cigitenorum*
— omni C *omni etiam*
28 ac totius H *a totius*
30 cum C *tum*
31 navalis C *navali*
32 Quare ϛ, χ, ψ 1 *Quia*
33 feruntur χ *ferentur*
— celebratur ψ 1 *celebrabatur*
34 ſuperiori ϛ *d.*
323 1 eſſe C *d.*
— e marmore. At iis laudibus C H S ϛ, χ, ψ 2 *et marmoratis laudibus*
2 ipſi C H χ *ipſe*
— qui S *d.*
— laudantur C H *laudatur*
— etiam ψ 2 *d.*
4 populi Romani rebus H *populo R.* χ, ψ 2 *populi Romani*
6 noſtrum H χ *d.*
— Ergo ψ 2 *Ego*
7 hæc C *hoc*
— Rudium C H S χ *rudem tum* ϛ *eundem tamen* ψ 2 *rudem tamen*
8 civitatem ϛ *civitate*
— nos ψ 2 *nunc*
— Heraclienſem ϛ *Erachienſem*
10 ejiciemus H *ejicimus*
11 ex Græcis C *e Græcis* ϛ *et Græcis*
13 ſane C *plane*
14 regionibus ψ *regionibus tibi deferuntur*
15 quo minus H χ *quo* S *quominus*
— pervenerint H *pervenerunt*
16 eodem ϛ *eo*
— cum H χ *tum*
17 tum ϛ, ψ 2 *tamen*
— iis C *is*

p. l.
323 18 vita gloriæ C *vitæ gloria*
— periculorum C *periculoſum*
19 eſt ϛ *d.*
23 inveneris H χ, ψ 2 *inveneras*
24 Ilias illa extitiſſet C *illi ars illa aſtitiſſet* H ϛ, χ *illi ars illa exſtitiſſet* S ψ 2 *illi ars extitiſſet*
26 adæquavit ϛ *æquavit*
— Mitylenæum C H S χ *Mitylenum*
— ſuarum ϛ *ſcriptorem*
— civitate C *civitatem*
29 gloriæ C *gloria*
31 legibus ψ 2 *d.*
32 civitate C *civitati*
33 Sylla S *Sulla vero*
34 repudiaſſet C *repudiaſſe*
324 2 longiuſculis, ſtatim ψ 2 *legiuſculis, ſtati*
3 tunc ψ 2 *tamen*
— jubere S *juſſit*
— ei C *eum*
— ſub H *ſed*
5 duxerit ϛ *duxerunt*
— præmio H *d.*
— hujus C *ejus* H S T ϛ, χ, ψ 2 *cujus*
— virtutem C *virtus*
6 in C *d.*
— copiam H *copia*
— expetiſſet C *appetiſſet* H χ *extitiſſet* ϛ *expetiſſent*
— Quid H S *Quod*
— a ψ 2 *niſi*
7 Pio C *d.*
— ſuo C *pio ſuo*
— civitate multos ψ 2 *civitates multas*
10 quiddam C ψ 2 *quidem*
— ſonantibus χ *ſomniantibus*
— peregrinum, tamen C *peregrinum haberi,*
11 dederet C *dederit* H *deberet*
12 eſt ψ 2 *d.*
— diſſimulandum ψ 2 *obſcurandum*
— obſcurari ψ 2 *diſſimulari*
15 illis S *in illis*
— ſcribunt H *inſcribunt*
16 inſcribunt C H *ſcribunt*
17 deſpiciunt ψ 2 *diſputant*
— ac C *et*
— Decimus C S ϛ *Decius*
18 ille C H ϛ, χ, ψ *d.*
— Accii χ *Acci*
19 monumentorum ϛ *munimentorum*
20 cum C *cum illis*
24 togati H *logati* ϛ *locari* χ *locati* ψ 2 *totati*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.
324 24 honore ϛ *amore*
28 confitebor ψ 2 *confiteor*
— nos H *non*
29 vobiſcum ψ 2 *nobiſcum*
— pro ϛ *in*
— hujus ϛ *hujuſce*
— urbis atque C H S *æque* ϛ *d.* χ *eque*
31 attigit ψ 2 *attinet*
32 jucunda C *jocunda*
— perficiendum ψ 2 *proficiendum*
— hortatus ſum C ϛ, ψ 2 *hortavi*
— Nullam S ϛ, ψ 2 *Nulla*
— aliam ψ 1 *d.*
325 2 brevi ψ 2 *brevis*
3 quibus H *quis his*
4 eſt H *iſte*
5 terminaret C *terminarent* H χ *determinaret*
6 neque C H S *nec*
7 quædam C *d.*
8 concitat H *agitat*
— admonet C *admovet*
10 adæquandam ϛ *æquanaam*
11 videamur H *videatur* ψ 2 *videantur*
12 in ϛ *hic*
15 arbitremur ϛ *arbitraremur*
— cum C ψ 2 *d.*
16 reliquerint ϛ, χ *reliquerunt*

p. l.
325 17 noſtrarum C *veſtrarum*
21 ſive ψ 2 *d.*
22 eſt C ϛ *ſunt*
23 pertinebit C S ϛ *pertinebunt*
25 conſervate ψ 2 *ſervate*
26 etiam C *d.*
— venuſtate ϛ *vetuſtate*
27 quantum C H S ϛ, χ, ψ 2 *quanto*
— exiſtimari C ϛ *æſtimari*
28 expetitum ϛ *expeditum*
30 comprobetur C *probetur*
31 ſint S *ſunt*
33 qui vos, qui veſtros ψ 2 *quos qui noſtros*
34 recentibus ϛ *decentibus*
— noſtris ψ 2 *d.*
— veſtriſque domeſticis H χ *veſtriſque* S *veſtris domeſticiſque*
326 1 laudum χ, ψ 2 *laudis*
— daturum ϛ *daturus*
2 quique C H S ϛ, χ *Iſque* ψ 2 *Is qui*
3 atque C H S ψ 2 *Itaque* ϛ *idque*
— ſic χ *ſi*
— ut C *de*
5 conſuetudine ϛ *neceſſitudine*
— ſimpliciterque ψ 1 *ſuppliciterque*
6 non fori neque judiciali C H S ϛ, χ, ψ 2 *firme a me judicialique*
9 eſſe ψ 2 *d.*

POST REDITUM

AD QUIRITES

ORATIO XXVII.

Edit. Olivet.

p. l.
327 1 precatus H *precatus ſum*
4 ut ψ 1 *ut vel*
— unquam C *nunquam*
6 et χ *d.*
7 gratia χ *cauſa*
8 homines et audaces in rempublicam C *ac audaces in rep.*
9 continerent H S *contineret.*

MSS. C H S T χ, ψ

p. l.
327 10 unum χ *imo*
— optimum quemque χ *optimo quoque*
— in univerſam rempublicam C H S χ *in univerſa civitate* T *univerſa civitate*
11 deflecteret C H S χ *deficeret* T *different*
— liberoſque veſtros C *liberos* χ *liberoſque*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.
327 12 patres conſcriptos H *populumque R.* T ψ *patreſque conſcriptos* χ *patres conſcripti*
13 miſericordia C H ψ *miſericordiaque*
— deſideriumque C *deſiderium*
14 convictum C H χ *conjunctum*
16 immortalique veſtro C *mortalique noſtro* χ *mortalique veſtro*
17 æquabilis χ *equabilique*
18 ſecundo vitæ H χ *ſecundus* T χ *ſecundæ vitæ*
— ſine ulla offenſione C *ſine defenſione* T *nullo modo offenſionis*
19 curſu H χ *curſus*
— ſi mihi C *ſi* T *d.*
— fuiſſent C *fuiſſet*
23 mihi H *modo*
— et C *d.*
— indulgentiam C *intelligentiam*
328 1 excellens C *vero et propter excellens* T *ingens*
2 ſunt C *d.*
3 unquam χ *d.*
4 cum χ *dum*
— non — carebam ; et C *Et incredibile eſt quantam animo voluptatem perceperim*
5 eum H *illum*
6 recuperatæ C *ſunt recuperatæ* H *recuperare*
7 tunc C S T χ *tum*
— incolumi C H S T χ *incolumitatis*
12 clariſſima χ *cariſſima*
14 autem C *hujus* H ψ *enim*
15 habet χ *habeat*
— ſpecies C χ *ſpes*
— quæ celebritas —— civium χ *d.*
19 ſed C H S T *ſed ſicut* χ *ſed ſic*
20 eis C H *his*
— e C *d.*
— qui C *qui diu*
21 ægro T *ægro capite*
— ea H *hæc*
24 poſſitis C *poſſimus (poteſtis ſup. l. a manu rec.)*
— tanta eloquentia C T *tantæ eloquentiæ (ſed in* T *a ſup. æ a manu rec.)*
25 veſtrorum C H S χ *veſtram*
26 quæ H χ *quam*
28 oratione C T *d.*
— ſed C *ſed nec quidem*
— poſſit χ *poſſet*

p. l.
328 31 vos C *vos et*
33 pene C *d.*
— eam C H S χ *jam*
34 opera T *opere (ope ſup. l. ab alia manu)*
329 2 optata χ *d.*
3 veſtros χ *noſtros*
— caruiſſemus H S *careremus* ψ *carueramus*
5 quantum χ *qui tum*
— quantum χ *qui tum*
— quantum Diis immortalibus C *d.*
6 quantum χ *qui tum*
— univerſim C *univerſum* H *d.* S χ *univerſa* T *univerſo ("is et" ſup. l.)*
7 cuncto S χ *cuncta*
— debeamus T *debemus (a ſup. l.)*
— cum in C *tum*
8 veſtra χ *veſtro*
— eam C *eam rem*
— oratione χ *actione*
10 detraxiſſe C *detraxiſtis*
11 videamini C *videamur*
12 reditu H T ψ *reatu*
— pro C T χ *d.*
15 L. S *non Lycius* T *non litius* χ *non L.*
— Diadematus C *Diadema* T *diademate* χ *Diademater*
16 Metellus C S T χ *Q. Metellus* H *C. Metellus*
— cenſorius H S *cenſorinus*
18 enim H *etiam* χ *enim tum* ψ *enim tamen*
19 Metellarum C S T *Metellorum*
20 ipſius χ *ipſius ſumma*
21 non ſatis χ *d.*
— valerent C H χ *valent*
— filii C χ, ψ *illi* H *illius*
22 natu C *d.* χ *jam*
— lacrymæ χ *lacrymas*
— populum Romanum C *populi R.*
24 Nam χ *Non*
25 veſtra C *hac veſtra* H χ *ac veſtra*
— ante me C χ *autem*
27 ille C T *d.*
— diſſenſu C H T χ *diſceſſu* S *diſceptu*
28 revocavit. H S *revocavit. Hoc autem majus eſt veſtrum in nos promeritum, quod non multitudini propinquorum ſed nobiſmet ipſis nos reddidiſtis* χ *revocabit. At me nondum*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.
329 28 *hoc autem magis eſt veſtrum in nos promeritum quod non multitudini propinquorum: ſed vobiſmet ipſis nos reddidiſtis.*
— me autem C T *At me* H *me enim*
29 nullo χ *ullo*
30 C. C *Cn.*
— generi C χ *generis*
— et inaudita C T χ *d.*
31 mei H T χ, ψ *d.*
— miſerrimi T *infimi* χ *miſerum*
34 mei C χ *d.*
330 1 vos C *d.*
2 et C χ *d.*
3 ſe C *ſi* H *d.*
5 eodem C S T χ *eo*
6 qui domi, qui C S T χ *quidem* H *qui demum*
7 mihi H *d.*
8 miſeræ χ *miſer*
10 parvi H S *parvuli* χ *parvi: vulgi ſingultus*
— deſiderium χ *deſiderii*
— aut χ *d.*
— aut C T *d.* H S *pietatem veſtram moverunt*
— itineribus C *itineribuſque*
11 aut C *d.* H S T *ut*
— partem C *in partem*
— tectis ac tenebris C *d.* H S *lectis ac tenebris* T *lectus ac tenebris* χ *lectis: actis tenebris*
12 veſtrum in nos C *in nos veſtrumque*
13 multitudini C *multitudinis*
— nobiſmetipſis C *vobiſmetipſis*
— nos ψ *d.*
15 meam C *d.*
— affuerunt C H S χ, ψ *fuerunt*
16 auctores C T χ *d.*
— hortatoreſque C H S T χ *d.*
19 Popillio C *Pupilio*
— atque C *ac* H *et*
— Q. C *d.*
20 et conſtantiſſimo χ *d.*
21 veſtri C χ, ψ *noſtri*
24 uon a C T χ *a*
25 etiam H *ab* T χ *d.*
26 ſed H *et ſi*
27 valeret C *valerem* H S *valerent*
28 perficeretur C *proficeretur* H S ψ *perficeret*
— licuit χ *valuit*
— frequentia H S *ſententia*

p. l.
330 29 perfecit C T χ *perfregit*
31 magna civium χ *magnatum*
— magna —— iis C *d.*
32 ejectus S *projectus*
— ſum C *d.*
— provincias χ *provinciam*
33 inimico T *inimicis (ſup. l. ab alia manu)* χ *in inimico*
— autem C H S T χ *hoc*
34 is C *his*
331 1 communibus χ *omnibus*
— ſpiritu C H χ *ſi ritu*
2 viveret H *vivere*
— re quidem C χ *requiem* H *requie*
— infra χ *inter*
— amandatus C H *mandatus*
4 Nunquam χ *Nam quod*
— Nunquam —— conſul H *Nam*
— P. C S T χ *d.*
— Popillio C *Popilio*
— Opimius C T *Optimus*
5 de H ψ *quidem de*
— modo χ *d.*
6 ſed H *et*
— eſt C S χ *d.*
7 aut populum C S χ *et populum* H *populumque*
8 referrent C *referentes* H *ne referrent*
9 efflagitati C H S T χ *flagitati*
10 alter mihi affinis erat C *aras affinis beatorum*
11 qui C *quam*
— fœdere χ *d.*
— irretiti C *irritaque* S *irruptoque* T *irritati* χ *irritataſque*
12 querelas χ *querela*
13 vero Januariis poſteaquam C *Januarii poſtquam*
14 conſulis C *conſ.l*
15 ſalus H χ *ſalutis*
16 ſollemni C χ, ψ *ſole de* H *d.*
18 eo C T *ea*
19 maximis C *maximus*
— quæſtorem conſul ornaveram C *conſuleram*
— ornaveram, χ *ornaveram noctem ſibi ad deliberandum poſtulaſſet*: χ *ornatam noctem ſibi ad deliberandum poſtulaſſet*
20 Oppius C H χ *Pompeius*
21 jaceret, noctem C *jacentem nocentemque* χ *jaceret, noctemque*
22 quæ deliberatio H *ſed deliberatio illa*
— reddenda C *re delenda*

p. l.

331 23 arbitrabantur C *arbitrentur* H S T *arbitrantur* χ *arbitrarentur*
24 augenda χ *agenda*
25 variis C *vanis*
26 perſpecta C S T *perfecta* H *profecta*
— cauſa ad vos C *tam apud vos* H *cauſa ad nos* χ, ↓ *cauſa apud vos*
29 centuriarique C *contaminarique (ſup. l. vel centuriari)*
31 revocatas C H *novatas*
— cujus partis C H χ *cui parti*
32 numerabamur C *mirabamur*
— partim quod χ *partimque*
33 partim quod χ *partimque*
34 deſertores C *deſertos*
332 1 ſe C *ſi*
2 expleri C *expelli*
3 me H S T χ *d.*
— conſtrictum C *conflictum*
4 equiteſque H *equites*
— vobis C *nobis*
5 edictis C *dictis*
— vetarentur C *uterentur*
— cum omnium —— ſancirentur C *cum ſaturarentur*
— omnium χ *omnes*
6 fœdera reconciliationes χ *fœderata conſtitutiones*
7 omnes χ *omnis*
8 recuſarent C *recuſarunt*
— quin C *quem*
— perirent χ *perire*
9 decertare ↓ *decertaret*
— quod et C *quod potui* H *quod potui, quando et* χ *quod potui quoniam*
15 abfui C *affui* H *abſum*
14 æque C *neque*
— autem C T *d.* H S *enim*
16 in foro χ *d.*
— verſarentur C H χ *verſaretur*
— cum C *d.*
— ſe parietum C *perjectis* H χ *parietum*
17 tribuni C *tribunus*
18 vulnerarentur C *vulneraretur* χ *obvulnerarentur*
19 iretur C *irent*
— Deorum H *et deorum*
21 exterminata χ *extenuata*
22 eſſe χ *d.*
— duxi C *dixi*
23 ipſa χ *d.*
— reduceret C *reſtitueretur*
25 periculoſiſſimis H *periculoſis*
26 ædilis curulis C *edile ſirrali* H χ *d.*

p. l.

332 26 me conſule C *qui me*
27 particeps C *princes* χ *princeps*
— periculorumque C *periculorum*
29 reduceret C *reduceretur*
— collega autem C T *et collega*
30 non H *d.*
31 etiam C *in*
333 1 ſenatus χ *ſe*
2 potuit C *potui*
3 coloniiſque C *et Coloniis* T *coloniis* χ, ↓ *colonis*
4 omnibus ↓ *omnibuſque*
5 Ita T *Itaque*
6 cuncta C *tota*
— ſemper H χ *d.*
8 honoribuſque C H χ *honoribus*
— ab eodem C *ab eadem* T χ *d.*
6 vos C *d.*
— cohortati H *hortati*
10 teſtes C T *d.*
— laudatores C S T χ *laudatoreſque*
11 princeps C *d.*
— vos C *nos*
— ad C *d.*
— rogandos χ *rogandos vos*
12 fuerunt H χ *qui fuerunt*
— erunt, C *et erunt, princeps* H *princeps* T ↓ *erunt principes*
13 princeps C H T ↓ *d.*
14 amico C *animo*
— eadem χ *eodem*
— ſalutem C *ſalutem dedit*
15 otium H *ec*
— fuit —— primum C H χ *ita primum*
17 ſervatam C *conſervatam*
— communi C *omni*
18 auctoritatem C χ *auctoritatè*
19 bene meriti C χ *emeriti*
— in perorando C H S T χ *me imperando* ↓ *me in oparando*
— poſuit χ *poſſint*
20 rogari T *rogari (al. rogati ab eq. rogari ab ytalia)*
— rogari ab —— Romanis χ *d.*
— Romanis C H S *d.*
21 denique ipſe C *deinde* H S *deinde ipſe*
23 Quirites C *d.*
— debeo C *debere*
— hominem C χ *d.* T *homines*
24 homini debere C *d.*
— vix H *d.*
— Lentuli C χ *Lentulus*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.
333 25 me C H S T χ *d.*
— quo C *d.*
26 fueram H S *quibus fueram*
— iiſdem C *idem*
— quibus collocaratis C *collocaretis*
27 ſummos C T *d.*
28 principes civitatis C *conjunctos* T *civitatis*
30 unum C H S T χ *d.*
33 traditam C *tradita* H *traditum*
34 eo H S *eodem*
334 1 Gellii C *Gelli* χ *Geli*
— quia χ *qr̄*
2 concione veſtra C *contentum veſtrum* H S χ *concione veſtrum*
3 cum H S *ſicut*
— interituram χ *interjectam*
5 Quirites, hac auctoritate C *quam remp. hac auctaritate*
9 vilitate C S χ *utilitate*
10 mihi C *ſe mihi*
13 ſolent H T χ *ſoleant*
— me C χ *d.*
— numenque veſtrum C *numen* χ *numen veſtrum*
15 deinde defuturum C T *d.*
21 id H S χ *id mihi*
22 municipem C *virum municipem*
— C. C T *d.*
— nobis C H T *vobis*
— quaſi T *d.*
23 hæc C χ *hoc* T *hoc imperium*
— delere χ *debere*
— voluiſſent T χ *voluiſſet*
24 belligerandum C *belligerendum*
25 modo non χ *modo*
— animo C *d.*
27 cum C *ſi*
— careret χ *caruiſſet*
31 ac miſericordia C T *d.*
— Minturnenſium χ *Miturnienſium*
32 conſervaſſet C H S T χ *conſervaret*
— navicula T *in navicula*
— Africam C *patriam*
33 ipſe C *ipſa*
34 recuperata χ *recte paravero par*
— cum χ *d.*
335 1 amiſerat χ *a miſeria*
— ſibi C χ *d.*
— eſſent C T χ *eſſet*
2 quam χ *qui*
— hoc C *d.*
3 quod ille T *d.*

p. l.
335 3 qua re C *quærere*
4 qua C *quæ* T *que (cum a ſup. l.)*
— utar S T χ *utar pietate*
— quoniam C χ *quomodo*
5 arti C T χ *ante*
— locus χ *locutus*
6 ille C H *illi*
7 mihi χ *d.*
8 permittet C H S χ *permittit*
9 quoniam C *quomodo*
— omnino C H *d.*
11 iuvitis H *victis* χ *conjunctus*
— conſervaram C *conſervatam*
12 ſimulationem C H *ſimilitudinem*
— prodiderunt C *perdiderunt* H χ *me prodiderunt*
13 eadem C *eandem*
14 inviderunt χ *inviderent*
15 debuerunt χ *debuiſſent*
— ſalutem H *ſalute*
16 ipſos C *d.*
17 facinorum H T χ *facinora*
— quibuſque C *quibus* χ *quibuſdam*
19 cavendo; χ *carendo*
21 iis C H *his*
— rationem repetendo C *ratione repetenda*
22 eſt, T *eſt, ut*
— quemadmodum —— quam C *d.*
— quidem H *d.*
24 crudelitatemque χ *crudelitate*
— perſequar C *proſequar*
25 Etenim C *Eſt enim*
— ulciſcendæ C *ulciſcendi*
— eſt C *d.*
27 bonis exæquari χ *bonos exequare*
— ne χ *nec*
28 eſt —— debeas H *male meritis referre quod debeas, quam ut bene meritos colas.*
— quam optime meritis C S *quam optime* χ *d.*
29 debeas χ *debeas: quam ut bene meritos colas*
31 ulciſcendi teneri C *utendi tueri*
— meritos H *meritos colas*
32 quin C *d.*
— nec id C H *neque id* χ *nec a*
— reipublicæ χ *r. p.*
— repetere C *petere* H *reputare*
33 utcunque C H χ *utrumque*
34 et die C *excidere*
336 1 qui C *quin mihi*
— remiſſior C *remiſſio*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.
336 1 fuit, C *fuerit* H *fuerit.*
— mox C *in eorum* H *in os*
— laudatur C *utetur*
2 vituperatur C *vituperantur*
3 ingratus C *in gravibus*
5 Atque —— diſſolvit C χ *d.*
10 non ſolum dum C H S ψ *cum* T *non*
— anima χ *ſempiterna cum anima*
— ſpirabo C *exuperabo* S T *expirabo* χ *eſuperabo*
— ſed χ *ac*

p. l.
336 11 me C *arce*
— In referenda χ *Jure ferenda*
12 ſemperque C *ſemper atque*
13 de H *pro*
— diligentiam H *d.*
16 voluntatibus C *voluptatibus*
— nec C H S *neque*
— perferendo C *patiendo* χ *partiendo*
17 nec C *neque*
21 cunctiſque H *omnibus*
23 judicavit χ *indicavit*

POST REDITUM

IN SENATU

ORATIO XXVIII.

Edit. Olivet. — MSS. C H S T ϛ, χ 1 ψ

p. l.
337 3 cumulate C *cumulare*
4 id ϛ *d.*
— tribuendum C *retribuendum*
5 ubertas ϛ, χ *libertas*
6 quod ϛ *quodque*
8 numerando H *enumerando*
9 fratri amantiſſimo ϛ *fratrem amantiſſimum*
12 nobis ϛ *d.*
15 et hæc ϛ *ex hoc*
18 omnium ϛ *omni*
20 quiddam C *quidem* ϛ *quod* χ *quidam*
21 ſingulari C *ſigloriari*
22 munera ϛ *nimia*
23 de me ϛ *deinde*
— nobis χ *vobis*
338 1 magna C χ *d.*
— innuumerabilia ϛ *d.*
2 quod C H S ϛ, χ *d.*
3 ſingula ϛ *ſingula debemus*
— recuperaverimus H S *recuperavimus* T χ *recuperarimus*
6 videmur C H T χ *eſſe videmur*
7 quo H *in quo* ϛ *ut cum*

p. l.
338 8 moriatur ϛ *moriantur*
9 vi ϛ *in*
— minis ϛ *unius*
— teneremini C *teneremur (ſup. l.)*
10 me χ *d.*
— revocaviſtis C *provocaviſtis*
— referente C *Referrem de* S *d.* T *referendo*
— L. Ninnio H *T. Annio* S *L. Mumio* T *Mumio* ϛ *L. Munio* χ *L. Mimmo*
14 permiſſa ϛ *d.*
15 per ϛ *d.*
16 nunquam C H S *nonnunquam*
— non χ *d.*
17 vendiderant C H χ *vendiderunt*
18 ut ille ipſe annus C H T χ *ipſo illo anno* ϛ *ut ipſe ille minus*
19 hos χ *cum*
20 hos C *cum*
— haberet C *nominaret*
21 vos χ *nos*
— modeſti H *moleſti*
22 impediebantur ϛ *impediebant*
23 ea C T ϛ, χ *d.*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.

338 23 quæ χ *d.*

24 revixiſſent ii C ς *reviſiſſent hi* S *revixiſſent*

— delerunt C *delerent*

— tum χ *cum*

26 in C *d.*

— futuram C T χ *futuram eſſe*

27 atque H S T *aut*

— reipublicæ C *R. populi*

28 revertiſſem C *revertiſſent*

— ipſo C T χ. ψ *tum ipſo* H *ipſo tantum* ς *ipſo tamen*

— ceſſiſſem H S *cecidiſſem*

— princeps autem C T χ *principes hujus* ς, ψ *princeps hujus*

29 parietum C ς *parentum*

30 tueretur C T χ *tuerentur*

— conſulibus ς *conſule*

31 annuis C *a meis*

— ſententias ς *ſed ſententias*

32 recitaretur C *recitare*

33 communi C *communis*

339 1 quam C *cum*

3 Kalendis Januariis ς *calendas Januarii*

— Januariis deſpicere C *Januarii reſpicere* T χ *Janu. reſpicere*

— cum Q. ς, χ *cumque*

— cum —— ſubveniſſet H S *d.*

5 plebis C T χ, ψ *d.*

6 ſubveniſſet C *d.*

8 tuto ſe in χ *tantum ſe*

— ſenatum χ *ſenatu*

— venire —— potuiſtis C *dignitas jam in patriam revertiſſet. Quo quidem menſe quid intra me et meos inimicos interfuerat venire arbitraretur. Tantus veſter conſenſus de ſalute mea fuit, ut corpus abeſſet meum, dignitas jam in patriam revertiſſet.*

— venire —— revertiſſet H S *arbitraretur, cum Q. Metelli nobiliſſimi hominis atque optimi viri ſumma dignitas, cum prætorum tribunorum pli pene omnium virtus et fides reip. ſubveniſſet, tantus veſter conſenſus de ſalute mea fuit, ut licet corpus abeſſet mecum dignitas jam in patriam revertiſſet (* S *venire arbitr.)*

10 revertiſſet ς *reverteretur*

14 ſuffragiis ς *ſuffragio*

— intercludendum χ *interducendum*

p. l.

339 16 regibus, reſpondiſtis nihil judices ſententiis ς *judicibus ſummis*

— judices χ *judicum*

17 populus χ *populi*

19 exceſſiſſet χ *exceſſiſſem*

20 vobis auctoribus H S *veſtra auctoritate*

— reſtiterat χ *reſtiterem*

— homines ς *omnes*

21 impugnata H S *oppugnata*

22 conſulis ς *cum hos*

23 plebis χ *plebis officii*

24 tactum C H S *ſolum tactum* T *ſolum tectum*

25 permoti C *permorti* χ *commoti*

26 paulum C H S ς *paullulum*

28 minæ C *mina* H *rapinæ*

29 faces C H T *faſces*

31 deus noſtræ ς *decus noſtræ* χ *noſter deus*

32 ſpecimen ς *ſpeculum*

— indicium C ς, χ *judicium*

33 mihi, ſi ς *d.*

340 1 mea ς *d.*

— ſe et C H S T χ *et de* ς *d.*

— republica ς *reipub. ſummam*

2 tribuno C T *d.* ψ *tribunis*

— vetaretur ς *vitaretur*

3 vos T *nos*

— decerneret T *decerneretur*

4 ſcribendo χ *ſcriberet*

5 clauſulam C H T ς, χ *d.* S *cauſam*

— proſcriptionem C ς *præſcriptionem*

6 putavit —— ereptus C *d.*

— qua civis ς *quia cujus*

— nominatim ς *nominatus*

7 vero C *non*

8 egerit H ς *egit*

— prius ς *plus*

— quid H *quod (ſup. l.)*

9 egit H ψ *nihil egit*

— niſi C T χ *quam*

— conſervato χ *conſervaret*

10 ſanciret χ *ſanciretur*

12 Lentulus C *Lentulum*

— conſul eſt? C *præfuit? quo* H *conſul præfuit?* S χ *conſul præfuit: quo* T *præfuit quo (cum r. p. ſup. l. ab. a. m.)* ς *conſul*

13 eguiſſem χ *egiſſem*

14 niſi conſulari ς *neque*

15 civi C H S *cive*

— ſæpe ς *d.*

16 poſt Romam conditam C H S T ς, χ *d.*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.

340 17 Cinnano C *Ceſonii* H S *Ceſonini* T *Ceſſonii* ς *Cenſurino* χ *Reſon:i*
18 ſemper C *de ſemper*
19 eſſet ς *d.*
22 unicus C H S T χ *non inimicus* ς *in quo fuit inimicus meus qui me exulavit*
23 aſcriptoremque ς *ſcriptoremque* χ *ad ſcriptoremque*
24 videatis C *videratis*
26 pravæ C T χ *parvæ*
28 intueri H ς *tueri*
30 amatorem ς *materterum*
31 repoſcebat ς *ſuum repoſcebant*
33 deſeruerunt ς *cenſuerunt*
34 conſulari C *conſularum*
— omni ς *omnino*
341 1 veſtro ς *noſtro*
2 neque C T *nec*
— neque C T *nec*
4 enim H S *d.*
— ullius C *illius*
5 omnium C H S T ς *omnes* χ *omnis*
7 intemperantiam C *intemperationem*
8 ſtrenue ς *ſi ſene*
— egeſtatem ς *egeſtate*
9 ſuſtentavit ς *ſuſtentatam*
— multitudinem ς *multitudine*
11 creditorum —— effugere C χ *effugere* T *creditorum (ſup. l.)*
12 Quo C H S T ς, χ, ψ *qui*
— rogationem C *rogatione*
13 egeſtate H S *et egeſtate*
— ipſe χ *ipſam*
14 cum C *d.*
15 intra C *in veſtra*
18 intercedere χ, ψ *intendere*
— Ælia ς, χ *Alia*
— et Fuſia C *ac Sufficia* χ *et Suffiana*
— ne C T *d.*
— valerent C ς, χ *valeret*
— quæ C T *quam*
19 certiſſima ſubſidia ς *tutiſſima præſidia*
— reipublicæ C T *d.*
21 veniſſet C *veſte veniſſent*
22 cunctique equites ς *civeſque Quirites*
23 impuriſſimi H S ς *impudiciſſimi*
— abjeciſſent C *objeciſſent*
— cincinnatus C S χ *incincinnatus*
25 Neque —— aſcendit H *d.*
26 revixiſſet ς *reviſiſſet*
27 Decembris C T χ *Decembrium*

p. l.

341. 27 fuiſſent C *fuiſſet*
28 clivique C H S T *clivi* ς *dividuum etiam* χ *divi*
— Capitolini C *Capitolii* ς *Capitolium*
30 L. χ *Lucium*
— vero H ς, χ *jam vero*
— Lamiam C T χ *d.*
— præſtanti C T *jam præſtanti*
32 ſuis ς *ſuum*
— conſul ς *conſulem*
— urbe ς *urbem*
33 juſſit C *vixit*
— cum C *eum*
342 2 abjecerant ς *abjicerent*
— irriſit ς *arſit*
3 quod C S *d.*
4 veſtrum ς *noſtrum*
— nihil ς *(Hic deſinit Oratio)*
6 vero C *d.*
8 ſomni C *ſoni*
10 temulenta C T *tumulenta* ψ *tremulenta*
12 nobis C T *vobis*
— cur in luſtris et helluationibus C *cum illuſtris et helii actionibus* χ *cum illuſtris et elii actionibus*
13 tam H S *d.*
14 Cæſoninus H S *Cæſonius* χ *Cenſonius*
16 verſutamque C H S T χ *irritamque*
— non juris —— liberalitas C T χ *d.*
— juris S *conſulis*
17 dicendi, non S *diſcendi vitia*
18 præteriens C *præterhiems*
20 putares C χ *putaſti* H S *putaſſes* T *putaſti (ſses ſup. l. ab al. m.)*
21 hoc homine, C *hæc hodie* χ *homine*
— an C T χ *et* S *aut*
— ſtipite Æthiope C χ *eſope* H *vel Æthiope* S *ſtipe Ethiope* T *æſopo*
23 negotium χ *negatum*
— conſtitiſſet χ *conſtitiſſe*
24 abreptum C *arreptum (ſup. l.)* χ *arreptum*
— venalium C *venantium* χ *venarium*
— quam libidinoſus χ *d.*
25 non —— intromiſſis C T *non manere ceptis ſed porro intermiſſis* H *non in avare ceptis ſed porro intermiſſis* S *non navare ceptis, ſed porro intermiſſis* χ *non manere ceptis porro intermiſſis*
26 etiam C H S T χ *d.*
27 literis χ *literas*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.

342 27 incipit C *incipis* χ *cœperit*
— helluo immanis C χ *d.*
28 Epicureus χ *Epicurus*
— differunt C χ *dixerunt*
32 adhortantur H *adhortentur* T *cohortantur*
— diſputent T *diſputant*
34 ſemper C *ſepe*
343 2 veſtigant C T χ *inveſtigant*
— odorantur H S *adorant* T
— inſtructoreſque H *ſtructoreſque*
3 iidem C *hidem*
— æſtimant C H S *extimant* T *extimant (cum æ ſup. l. ab al. m.)*
4 quantum cuique C *quantumque*
6 pudentiſſimam C H S χ *prudentiſſimam*
9 me quidem C S T *quidem* H χ, ♆ *equidem*
— enim C H S T χ, ♆ *cum*
10 Piſonum ♆ *Piſonis*
— hunc C H S T ♆ *hinc* χ *huic*
11 cognatio C χ *cognitio*
15 rebus C H S T χ, ♆ *d.*
16 A. Gabinio C T χ *Gabino* H S ♆ *Gabinio*
17 odor C *odorum*
— vini χ *vim*
— anhelitus C *hanelitus* χ *anelitus*
18 notata H *torta (in marg.)*
— cogitationem C H S ♆ *cognitionem*
19 re χ *rei*
— ſimilis C *ſimul*
23 fœdere C *fœdera*
25 ne χ *nec*
26 Capuæne te putabas χ *Capuæ ne reputabas*
28 an C ♆ *anne*
— civitate χ *urbe*
— vos χ *nos*
29 paruerunt C *paraverunt*
30 Flaminio C *Faminio*
32 tum —— depuliſſem C H S T χ *d.*
33 demonſtrabas C *demonſtrabis*
— quem χ *d.*
344 1 rogaras C χ ♆ *rogabas*
2 tradidiſti C *tradidiſtis*
3 et crudeliſſimis C *d.*
4 genibus C *gentibus*
— ac H *et dignitate ac*
8 conticeſceret χ *conſentiſceret*
9 gemitus C *gemitibus*
— urbis H S *d.*
10 occidiſſe H S *concidiſſe*

p. l.

344 10 arbitria C H χ *arbitraria*
12 ardebat; χ *ardebant*
— vicinum C *vicinium*
13 item C χ *d.*
— iiſdem C *hiſdem* χ *idem*
14 operis C H χ *operi*
15 etiam C χ *d.*
19 conſules χ *conſule*
20 fulſiſtis H *ſuſtuliſtis (in marg.)*
— ſumma C T χ *ſummaque*
— plebis C H S T χ *d.*
24 ſin C T χ *ne* H S *ni* ♆ *ne in*
25 ac χ *aut*
— fortitudine χ *fortitudinem*
26 vim T *d.*
27 Poſteaquam C T χ *poſtquam*
29 neque forum C *nec forum*
— neque C H T *nec*
30 opibus C *operibus*
31 poſſe C *poſſem*
— primus C *primum*
32 ſpem audacibus C T χ *d.* H S *et audacibus* ♆ *audacibus*
34 Quam T *Quem (ſup. lin. ab al. m.)*
345 2 vitæ C T χ *d.*
3 ſenatus C *ſenatu*
4 exagitatam χ *agitatam*
— concionibus C *conceptionibus* χ *contemptionibus*
— ſic C *ſicut*
5 veſtrum C *noſtri*
7 quibus C *d.*
9 clientibus χ *clientulis*
10 meæ calamitatis C *non ex calamitatibus*
12 cæterorum C H S T χ *cetera*
— officia χ *officii*
13 Ceſtillius χ *Teſtilius*
14 M. Ciſpius C S χ *Moſopius* H *M. Oſcpius* T *Moſopius (ſed M. opius ſup. lin. ab. al. m.)*
— cui C χ *cur*
15 a me C H S T *mihi*
16 beneficii C *officii*
17 obliteraverunt C T χ *obliteravit*
18 Curtius C χ, ♆ *Curius*
— fui χ *d.*
19 Multa —— promulgavit C T χ *d.*
20 Meſſius S *Meſſinius*
— ſeparatim H S *ſpeciatim*
21 Fabricius C *Fabius*
23 potuiſſet —— vis C *d.*
— noſtrum H ♆ *veſtrum*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.

345 23 recuperaſſemus H S T χ, ψ *recuperaſſem*
24 implevit χ *impulit*
25 veſtra C *noſtra*
26 in me fuerint χ *nunc fuerunt*
27 Cæcilius χ *Exilius*
29 autem C *aut*
30 fecerit C *fecerint*
— Calidius χ *Callidus* ψ *Cladius*
32 Septimii C S T χ *Septimi*
33 Cornuti χ *Cornicii*
34 conſtiterunt χ *aſtiterunt*
— libenter —— invitus C χ *memorata nominentur* H *libenter commemorem non ingratus. nemo enim gratiarum immemor eſt gratus inventus.*
346 2 ego, etiam ſi C *ſi ego* χ *ego ſi*
3 ut C *ut ut*
4 amicitias —— tuear C H S T χ *d.*
6 proditoribus meis C H S T χ, ψ *proditores*
— indicem C T ψ *judicem* χ *vindicem*
7 defenſores C H T χ *d.*
— dignitate C *dignitatem*
8 aliud C T χ *d.*
— reliquum C *reliqua*
10 judicarer C *judicare* χ *recuſarer*
13 gratiam referent C *grati referrent* χ *gratia referent*
16 conſularem H *conſulares*
18 revocavit C T χ, ψ *vocavit*
— qui tanto C H S T χ, ψ *quanto*
21 mihi χ *d.*
— illo H *nullo*
23 et χ *vel*
24 ter omnino C H S T χ *te Romule*
27 oppidis H S *oppidis vicis*
30 judicaſſe χ *indicaſſe*
— eum C T χ *cum*
31 veſtra χ *noſtra*
32 eximia χ *eximii*
— dedecus et C *omne* H S T *omne* χ *omnis*
33 quis C S T χ *qui*
— veniret S *venirent*
34 Italia H *Italiam*
347 3 et inimicus C *inimicus*
4 perſpecta C H *proſpecta*
5 cum C χ *tum*
6 et auctoritatis C *et amantiſſimus auctoritas*
9 mearum C χ *noſtrarum*
— omnes H S *omnis*
10 Numidicum C χ *Numiticum*
11 illum C H S χ *illum Metellum*

p. l.

347 11 diſceſſus C T χ *deceſſus*
— honeſtus ipſi C H S T χ *honeſtis*
— bonis χ *d.*
12 tamen χ *tandem*
— ext tit C H S T χ *dimittit*
14 Quo —— quem P. Lentulus C *Quo quidem die quo P. Lentulus* T χ *quo quidem die quem P. Lentulus*
15 CCCCXVII ex ſenatu H *quadringenti decem ſenatores* S *CCCC X S.*
— magiſtratus autem hi H *magiſtratuſque* S *magiſtratus qui*
16 is H S *d.*
17 quo H *quod*
19 ut H *ne*
20 quidem ψ *quibus*
24 adjumenta H S ψ *adjumentum*
29 de eo H *ea*
— referretur H *referrentur*
— meque H *neque*
31 Quid H S ψ *qui*
— rediſſent H *reddidiſſent*
34 ſempiterni C H T χ *ſempiternam*
348 1 quo die C T χ *d.*
— quæ —— voluerunt C T χ *d.*
2 comitia H S χ *d.*
3 eædem C *cedem*
— conſulem fecerant C *conſule feceram*
5 fuit ψ *fuerit*
— fas C χ *non nefas*
7 in χ *d.*
8 illa H *ulla*
— rogatores, diribitores C T χ *tutores* H *tot rogatores dirivatores* S *rogatores dirivatores*
10 non C H S T χ *non ſolum*
— in patriam T *d.*
— ſicut —— cives C T χ *d.*
11 cives H S *viri*
— eqnis T *equis equius*
— aurato C T χ *aureato*
13 in χ *d.*
— Pompeium ψ *Pompeio*
— unquam C T χ, ψ *quam*
14 omnes C S T χ *d.*
15 Romanum C H S T *d.*
— reipublicæ C H S T χ *populi R.*
17 commendarit C *commendavit*
18 eodemque C *eodem*
— compreſſerit C *compreſſit*
21 obſecrarit H *obſecravit*
— qui —— putavit C T χ *d.*
— cum H *d.*
22 teneret H *tenere*

p. l.
348 22 etiam H *et*
25 interceſſor H S *interceſſorum*
29 ut χ *et*
— elaboravit H *elaborarit* S *laboravit*
31 remunerabor C H S T χ *remunerabo communerabo*
32 actio C H S T χ *d.*
34 Sextio C *Seſtio*
349 1 animi χ *cum*
— dolore C *dolorem*
3 egi ψ *ego*
— ab C χ *in* H S ψ *d.*
4 nullo modo S *non*
5 ſunt ψ *fuit*
— præcipua ψ *præcipue*
8 aliquem C T χ, ψ *aliquod*
11 hominibus C χ, ψ *honoribus*
12 erga C *in* χ *d.*
— me χ *d.*
13 recolenda χ *reddenda*
15 eſſe C *ſtatim eſſe*
16 adiſſet C *adeſſet* χ *adiſſent*
— populum Romanum C χ *populumque* H S ψ *populum*
22 edicta ψ *dicta*
26 ſuperaram C H χ, ψ *ſuperatum*
27 clivi C χ *Divi* ψ *clivii*
28 repetiturum χ *repetiturus*
29 alii relegabantur C T χ *d.*
31 rempublicam C *Ro. populum*
— deſererent C H S T χ *deſereret*
32 reipublicæ S *remp.*
— proderent C H S T χ *proderet*
33 obligarat χ *obligaret* ψ *obligarent*
34 in C χ *inde*
— ego C χ *d.*
350 1 mihi χ *d.*
— tacuiſſe H *tacuiſſet*
— cum χ *non*
3 Duæ —— Quare C T χ *d.*
9 ſervos —— revocatas C T χ *d.*
12 municipia C H S T χ *d.*
— vaſtitatis χ *vaſtationis*
13 omnes C S T χ *d.*
14 vi C χ *in vi*
15 animus χ *Arrius* .
18 poſt me C T χ *d.*
19 tribunitiique C *tribuniciiſque*
— præſentes C H T χ *præſentis*
20 reſervari H T *reſervare volui*
21 Nolui C H T *d.* χ, ψ *Volui*
— communem C *omnem*
— defendiſſem C *defendiſſet (ſup. lin.)*
22 defendere C H T χ, ψ *defendere nolui*

p. l.
350 23 Ac C H χ *at*
25 fore C *eſſe*
28 ex H *in*
— exterminata χ *exterminatione*
29 mihi C T χ *d.*
— amplius C H S T χ *d.*
— ſimul atque C T χ *ſimulac*
31 mecum χ *d.*
33 abſuerunt C H T χ *affuerunt*
351 3 teſtis χ *ſenſus*
6 Qui ψ *Quin*
7 in filii —— fuiſſet χ *d.*
— erit C χ *erat*
9 rempublicam C *rep.*
11 libertate mea C *liberalitate me*
— adaugebo C χ *augebo*
12 mihi C H S T χ *d.*
14 debeo C H S T χ *debeam*
16 rempublicam C *rep.*
— beneficiorum C T *beneficiorum divinorum*
17 et C H S T χ *d.*
18 et —— eſt C χ *in ea voluptate eſt*
— voluntate ψ *voluptate*
— reſpublica C *republica*
19 extremum C *extraneum*
20 Pro χ *Per*
— pro P. Popillio C *P. Pupilio*
21 non —— Metellarum filii C T χ *d.*
23 ſpectata jam adoleſcentia H S *ſpectatæ jam adoleſcentiæ*
28 et lacrymis H *lacrymis*
— et χ *d.*
29 renovari C *revocari*
30 memoriam C T χ *d.*
— uſurpari C *uſurpare*
31 idem C H T χ *eidem*
— ſibi H T ψ *ſibi idem* χ *ſit idem*
32 nec C *me*
33 nec C *ne*
— ſolitudinem C H S T *ſolicitudinem*
352 2 minas C T χ *inimicitias*
3 mei C *d.*
— ſui C *mei*
4 conſulis C *conſulis ſui*
5 unquam C *nunquam*
— Popillio C *Pupilio*
6 Q. C *Qui*
7 interfectis inimicis, denique C T χ *d.*
8 reſtituti χ *reſtitui*
— cum —— Nam C T χ *d.*
9 quidem C T χ *d.*
11 non eſt reſtitutus C *reſtitutus non*
12 pene C *pæna*
13 nulla C *nullam*

PRO DOMO SUA

AD PONTIFICES

ORATIO XXIX.

Edit. Olivet. — MSS. C H S T χ 1 ψ

p. l.
353 3 Deorum —— religiones T *d.*
4 clariſſimi H S *cariſſimi*
5 rempublicam ψ *reipub.*
— ſapienter C χ *religionibus* S *religionibus ſapienter*
7 in χ, ψ *d.*
— ſacerdotum T *ſacerdotis*
11 hodierno die T *hodie*
15 et C *ac*
17 nobis C χ *d.*
19 ſapientiaque χ *ſapientia atque*
21 cur C H χ *qua*
22 deligendis C H S χ *eligendis*
354 1 vituperaſſet H *vituperaſſent*
2 aliquem C H χ, ψ *aliquando*
7 Ac χ *At*
10 in C χ *cum*
12 hoc tempore T *d.*
13 abſente C H χ *præſente*
— arbitrere C H S T χ *arbitrare*
14 ſuperior C χ *ſuperiores*
— jam C H S T χ, ψ *etiam*
16 in T *d.*
20 auctoritas χ *auctores*
23 putabamus χ, ψ *putamus*
28 delectu χ *deletu*
30 ferro C H S χ *d.*
32 revocatum χ *renovatum*
355 1 debuiſti χ *debuiſtis*
2 rapinam T *rapinas*
4 etiam χ, ψ *d.*
14 tuus H *ejus*
17 vocarent χ *vocaret*
23 de qua agebatur C H S T χ *d.*
— repudiare H *repudiarem* S *repudiaret*
24 et T *aut*
26 cum χ *eum*
27 ipſi C H S T χ *ut ipſi*
— venire C S T χ *venirent*
28 vehementer C H S χ *d.*
— iis C *his*
30 tuto C *tutos*
31 reprehendo χ *reprehendendo*
32 arbitratu C H S T χ *arbitrio*

p. l.
355 34 tuto C *tutos*
— ſe H *d.*
356 1 ego non —— non poſſe S T *d.*
— me H *mei*
4 vicem C χ *cedem*
5 duo C χ *duos*
8 pœnas χ, ψ *pœnam*
12 conſilio C *meo conſilio* T *me conſilio*
— meo C T *d.*
14 noſtris C H S T χ, ψ *veſtris*
— deinde C *inde*
16 allata χ *ablata*
18 magis C H S ψ *majus*
22 abſuerunt C H S χ *affuerunt*
23 inducendo C H S χ *indicendo*
28 Quæ vis, quæ C H χ, ψ *vis quæ* S *viſque* T *juſque*
29 eſſe C T *d.*
— potuit C T *eſſe potuit*
— quam conſilia T *quoniam conſilia*
30 imperitorum χ *imperatorum*
31 renovaturum C χ *renovantur*
— illa C χ *illis*
32 ob annonæ T *d.*
— putarunt C χ *putavit* H *putaviſtis* (*ſed in marg. ab al. m. al. putarunt*)
35 gratius ψ *gratus*
357 3 præſenti C H S T χ *præſentia*
6 concurſus C *concurſum*
7 illuc χ *illic*
— verus H S *vetus*
8 ex H S *et*
— et χ *ex*
9 Sin T *ſin autem*
10 inſtimulator H S *ſtimulator*
13 et ut χ, ψ *ut et*
14 tu H S χ *d.*
— unguis C H S *unguem* χ *unguentum*
15 delatum C H S χ *delectum*
17 Non eſt ſatis C H S χ *inde ſatis* T *Inde*
— plebeio C χ *plebis* T *plebe* ψ *plebi*
19 et C H S T χ *d.*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.
357 22 Atqui C H S *Atque*
25 Hanc C H S χ, ψ *hunc*
26 cædem C H S χ, ψ *cædes*
26 videritis χ *videtis*
30 etiam H S χ *et*
33 Sergius T *iſte Sergius*
358 2 curiæ C S T χ *patriæ*
— hujuſmodi C T χ *ejuſmodi*
5 imperitorum C H S T χ *peregrinorum*
6 ac H *et*
10 pene C H S T χ *d.*
11 tum H S *tu quoque*
15 rei χ *d.*
18 operis C H S χ *operariis*
21 die C *d.*
— nec-opinata C χ *inopinata*
26 meo C *meu*
28 annonam S *d.*
31 operis C H S χ *operariis*
34 vocabar T *revocabar*
359 2 mihi C H S χ *ac*
3 aliquid T *aliud*
6 me T *d.*
8 polliceremnr C χ *pollicemur*
10 perfecturum T *profecturum*
21 quo C H S T χ, ψ *quod*
24 reprehenditur S *reprehendatur*
26 accederet C H S χ, ψ *accedit et* T *accedat et*
31 eſſe C H S T χ *ſunt*
32 pœnitere C H S T χ *neceſſe eſt pœnitere*
34 a me C H S χ *d.*
— oratio C S χ *ratio*
360 1 ſe C T χ *ſed*
— deferenda ψ *deferendum*
3 ſit χ *ſi*
— ac C H S *et*
5 triumphis H *triumphos*
17 jus χ *d.*
21 verum χ *virum*
21 ulli H *ulli negotio*
22 præfici H *præficiendum* χ *præfeci*
24 non H S *non modo* T *d.*
— produxeras C *perduxeras* χ *prædixeras*
25 Titiis C H S T χ *d.*
34 Proconſule C T χ *Proconſuli* S *proconſoli*
361 1 quod —— removiſſes, et T *d.*
— tribunatu C *tribunato*
2 idem ψ *d.*
— noluit χ *voluit*

p. l.
361 8 videntur C H S χ *videretur*
— et H *d.*
10 Quis provinciam C T χ, ψ *Quod* H *Qui* S *Quid*
11 contaminatiſſimo T *d.*
— opimam C χ *optimam*
13 vi ex χ *ex vi*
15 dediſſes C *dediſſet* χ *dediſſem*
17 fallaciſſimo C H S T χ *d.*
22 pretiumque C *pretium*
26 conſtitui T *conſtare*
27 decreta T *decretas*
— lege Sempronia C H *lege Sempronias* S χ, ψ *leges Sempronias* T *leges Sempronia*
— decretas C χ *decreta*
30 rei C H S T ψ *reip.*
— diſcrimina χ *ſubſidia*
31 reprehendemur χ *reprehenderemur*
33 quæ tum H *tu quas* χ, ψ *quæ tu*
— illis C H S T χ, ψ *in illis*
362 2 navigares χ, ψ *navigaſſes*
4 in orbe C H S T χ, ψ *orbi*
6 Cn. —— nimium diu T *Gn. Pom.*
— dicam —— auditurus eſt S *d.*
7 me C H χ, ψ *modo*
— excitatus C H χ *vi excitatus*
9 reipublicæ C *remp.*
— mutam C H S T χ *mutatam ac*
12 tu T *d.*
15 abalienavit C χ *alienavit*
19 tuus C χ *civis*
22 rempublicam C *reip.*
— a C H S T χ, ψ *d.*
— ſæpe T *d.*
— et T *d.*
23 ferri C H *d.* T *fieri*
24 patricida C *paricida* χ *patricidia*
— fratricida, ſororicida χ *fratricidia, ſororicidia*
363 4 deſinant S T *d.*
5 perculerunt ψ *pertulerunt*
6 conſularis C H S T *d.*
8 induſtrius C S χ *illuſtrius*
15 diremerunt C *dirimerint*
16 metueret χ *metuerent* ψ *metuerunt*
17 illum χ *illum idem*
19 ſcelere exulceratus C χ *ſceleratus.*
20 meum C χ *mecum*
27 ut χ *aut*
29 inflammare C H S χ *inflare*
32 reipublicæ C *rep.*
364 2 hoc H *iis (ſup. lin.)*
5 ut C H S T χ, ψ *d.*
11 municipia C *municipias*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.
364 12 imploravit χ C *adoravit*
15 es C S T χ *eſt*
16 quam dixeram C χ *qui dixeram* H *qua dixeram* T. *d.* ψ *quam qui dixeram*
17 perinde S T χ *proinde*
— quaſi χ *quas*
— de χ *pro*
21 pontificis H S *pontifices*
— certo C *certe*
22 conſtituturus C S χ *conſti utus*
— pontificum T χ *pontificis*
23 republica, quam eum C *reip. cujuſquam* H *reip. jure quam eum* S χ *r. p. cujuſquam meum* T *rep. cujuſque metum*
24 ſalus χ *d.*
26 aut opinio C H S ψ *ut opinio*
33 divinis χ *divinis dicere?*
365 1 quid H S T χ *quod*
— libris χ *liberis*
— id C *d.*
4 iis C H *his*
5 quemquam χ *quemque*
13 parricidium C *paricidium*
15 Quod C *Quid*
20 ſenatorem C *ſenatorum* χ *ſe natorum*
— Liberorumne χ *liberorum*
21 At C *Ac*
22 Exheredabit igitur C χ *exhereditavit* H S T *exheredavit* ψ *exheredabit*
23 quod H *quo*
— quæ C H *quia*
— notio H T χ *natio*
24 adoptarere C *adoptant* H T χ *adoptaret*
25 perturbare C H T χ, ψ *perturbari*
27 ut H S *d.*
28 te C χ *d.*
30 in C H S T ψ *d.*
— Pupio C H S T ψ *Puppio*
33 ſacrorum χ *d.*
366 1 veniſti χ *veniſtis*
4 pater T *pater ejus*
7 eſſe C H S χ *d.*
8 filii C H χ *ille*
9 quo C H S χ *quod*
— cauſa H *ea*
— ſoleat C H S T ψ *ſolet*
10 et C H S T χ, ψ *d.*
— et C H S T χ, ψ *d.*
14 adoptio T *adoptatio*
15 illam H *illa*

p. l.
366 16 venire T *invenire*
— adoleſcentulum T *adoleſcentem*
17 maritum C H S T χ, ψ *meritum*
18 populi Romani C *equeſtrem r.* χ *equi. r.*
19 et C H χ *d.*
22 Cur —— relinquetur T *d.*
— adoptatur χ *adoptat*
— jam H *nam*
23 interierint C H S χ *interierunt*
24 patricius S *patrius*
— tribunum plebis T *tri. pl.*
25 non licere; T *d.*
— petitionem T *peticionem in*
26 quia H *qua*
27 is H S *d.*
28 adoptabitur χ *adoptabit*
29 populus Romanus brevi tempore T *po. Ro.*
30 ex ψ *ex ea*
31 curiatorum C *curatorum*
32 comitiorum C H S T χ *et comitiorum*
33 interrex χ *interim*
367 6 curioſus ψ *curioſius*
7 didici H S *dici*
8 cum de C T *de*
10 cælo eſſe ſervatum? χ *Cælio eſſe negatum:*
12 ſententia χ *d.*
13 ſententia, acta C *facta* H S T *acta*
17 Tu H *te*
— et C H S χ *d.*
19 concionem C H T χ *concione*
22 Appio C χ *Opinio* H *Oppio optimo* S *Opimio*
23 plebis C H S χ, ψ *d.*
25 quod χ *quæ*
28 ubi C H T χ *ut*
— per χ *d.*
— illigatus C H S χ *alligatus*
30 evertunt C H T χ, ψ *vertunt*
368 1 a χ *d.*
5 ſi χ, ψ *d.*
10 Atque T *At*
— non H S χ, ψ *d.*
12 me χ, ψ *meo*
13 dicerent H S χ, ψ *dicerem*
15 republica C *reip.*
16 tuliſſes C S χ, ψ *tuliſſe*
— funeſtum H S T χ, ψ *funeſte*
— indixiſſe χ *induxiſſe*
18 eas C H S T χ *ejus*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.
368 18 non T *d.*
20 jure H *mihi jure* S T χ, ψ *in jure*
— lege T *in lege*
— Rullus C H S χ *Rullius*
21 clariſſimus χ *clariſſimis*
— atque ampliſſimus T *d.*
— quo jure C χ *qui jure*
25 hominibus C H S T χ, ψ *in hominibus*
— irrogari H *abrogari (ſup. lin.)*
33 Quæro ψ *quære*
— quid χ *qui*
34 civitate H *civitatis*
— ut mea H χ, ψ *mea* S *d.*
369 2 hoc χ *hæc*
— ferre C *ferret*
14 niſi prodicta C H S χ *pro indicta*
16 prodicta χ *pro dicta*
— qua die C *quo die* H S *d.*
18 ſunt H χ *ſint*
25 conductos χ, ψ *conductos et*
26 At C H S χ, ψ *Ac*
— hoc H S T χ, ψ *hæc*
30 iis C *his*
32 ſumptuoſi χ *ſuſpitioſi*
370 2 firmato quæ χ *firmatoque*
5 At quid C S χ, ψ *Atqui* H *Atque* T *Aut quid*
— et callidus C H S χ, ψ *callidus* T *d.*
6 ignis H *igni*
7 ne χ *ut*
— cive ψ *civi*
10 ſpurciorem H T *ſpureitiorem*
— cui T *cum*
11 noſter T *noſtra*
12 es χ, ψ *d.*
— ut χ *quod*
14 ſcriptore H S *proſcriptore*
16 perdidiſti T *prodidiſti*
— Neque T *nec*
18 alios H *et alios*
22 ne C H S χ *neque*
23 prædæ C H S T χ *prædonem*
24 numerum S *d. (cum ſpatio)*
— latorem χ *latronem*
25 reperire χ *d.*
27 tu T *d.*
— forum C S χ *ſcortum* H *ſortitum (ſupra lin.)* T *forum ſcrociis*
28 popularis C S T χ *popuiare* H *populum (ſup. lin.)*
30 tuam H S *tum* ψ *tuam (cum puncto infra notato quod ſignificat a tollendum eſſe)*

p. l.
370 31 damnabantur χ *te damnabantur*
— etiam ille C S T χ *illi* H *ille*
32 Ligur T *Ligitur*
34 Propertii C *Properti*
371 1 damnationis C S χ *dominationis*
8 tum χ *tamen*
9 me non ψ *ne*
11 etiam C H S χ *d.*
14 tamenne χ *tamen non*
— ſuis C S T χ *tuis*
15 bonus C H S T χ *in bonis*
— Scaurus C H S χ *Scauro*
— Craſſus, conſularis H *Craſſo conſulibus*
16 obtinuerint H S T χ, ψ *obtinuerit*
— ſtuprorum omnium C *ſtuprorum*
18 ne S *neque*
— reciperer T *reciperem*
— exirem T *exirer*
22 nuſquam C S χ *nunquam*
28 eaque ψ *ea quæ*
29 et idem ψ *et diem*
31 Tam' —— tuliſti T *d.*
— tu C χ *te*
32 Cyprius ψ *Cyprinus*
33 ſubjiceretur C *ſubjicerentur*
372 1 dedi C T *dediſſe* H S χ, ψ *dediſſes*
— Sed C H S T ψ *d.*
— eidem C H S T χ, ψ *idem*
— dediſſes C H S χ, ψ *dediſſet*
2 ut C H S T *uti* χ, ψ *ut ſi*
— ciſtophorum C χ, ψ *ciſtophorium*
3 Roma C S ψ *Romæ*
4 de C χ *d.*
— ſcriberes C H S T χ, ψ *ſcriberet*
8 Cyprio χ *Cypro*
— Byzantinis H S *Byzantiis*
10 et H S *d.*
19 tum C H S χ *tuam*
20 non H χ, ψ *num*
23 machinabare C χ *imaginabare*
— ac removiſti T *d.*
24 tum H *tu*
25 in C H S T χ, ψ *d.*
30 bonorum vel χ *bonorum*
33 manum C *manuum*
— ſuos H *ſocios*
34 pecunias C S χ *pecuniam*
373 4 viris χ *jam viris*
5 complerent C *compulerent* H *compellerent*
7 pugnare C H S T χ *propugnare*
— plorare H *implorare*
10 me H S *me equidem*

VARIÆ LECTIONES.

p.	l.	
373	11	noſtri C H S T χ *illi*
	—	quid T *qui*
	12	flentes χ *flentem*
	18	is C H S χ *d.*
	—	ſum C H S χ *d.*
	—	etiam ſi cauſa C H S χ *eam ſi jam*
	19	eam C H S χ *quia*
	22	ii T *is*
	25	expetitum χ *expectatum*
	28	nemo C T χ, ψ *nemo non*
	29	ego C H S χ *d.*
	31	ullo C χ *illo*
	32	fuiſſem χ *d.*
	34	nova H *novas*
374	1	ſcelerique χ *d.*
	2	quidem χ *quid*
	4	raptaviſtis C *ractaviſtis*
	7	quem χ *qui*
	10	vivendum C *vivere*
	12	videretur C H S T χ *videbatur*
	13	eſt elapſus χ *lapſus*
	14	expromo T *exprimo*
	16	poſtibus T *peſtibus*
	—	omni T *omnium*
	19	fructus T *d.*
	—	tetrarcharum C H S χ *et tetrarcharum*
	21	ſaltatore ψ *pſaltatore*
	22	Bœotiam C H *Bœtiam*
	25	diripiendam χ *diripiendum*
	27	cæmentis T *amentis*
	—	teſtis C H S T χ, ψ *tectis*
	28	expleturas C χ *expleturos*
	29	quibuſcum T *quibuſcam*
	31	ſed H S ψ *ſed id*
	—	in quos S χ, ψ *iniquos*
	33	ac C H S χ, ψ *d.*
	—	videtur * * * C H S T χ, ψ *videretur (ſine ulla lacunæ nota)*
375	2	abfueram C H S T χ *affueram*
	3	altera C *alter*
	4	ſenatum conſules C H S χ *ſenatus conſules* T *ſenatus conſulem*
	—	vetabant C H *volabant* S χ *vocabant vorabat*
	5	ſocrum χ *ſocerum*
	7	modo χ *d.*
	—	villæ H S T χ *aulæ*
	8	erat prædæ ? χ *prædæ cupiditate*
	13	fuiſſe χ *eſſe*
	18	nacta C H S T χ *in actum*
	—	tam T *jam*
	—	audaces C *audacis*
	—	in —— tribunitiis C *d.*
375	20	ego χ *d.*
	21	viris H S T χ, ψ *d.*
	22	maxima χ, ψ *magna*
	24	erat C H S T *d.*
	32	dubitarem χ *dubitaveram*
	—	eſſe C H S T χ, ψ *d.*
	—	illi H T χ *ille*
	33	auditores C H T χ *auditor*
376	4	proximus C *proximum*
	5	niſi χ *d.*
	—	mihi dux omnibus in rebus χ *modus moribus*
	6	ſocius χ, ψ *d.*
	—	poſſes ψ *poſſet*
	7	perierit C χ, ψ *petierit*
	—	hunc C H T χ *hanc*
	—	amandandum C H χ *mandatam*
	8	Cato C S *d.*
	—	inviſus C *inviſus Cato*
	15	Pompeium C H S χ *Pompeius* T *Pom.*
	16	daturum C S T χ *daturus*
	17	filium C H S χ, ψ *filius*
	18	captivum C χ *captivos*
	22	Piſo χ *poſito*
	—	manſit H χ *remanſit*
	23	quam C H S χ, ψ *qui*
	25	curiaque ψ *curiamque*
	—	privarit C H S T χ, ψ *privaret*
	28	diſtracta C H S T χ *diſtricta*
	—	extincta T *diſtincta*
	30	et cum —— amiciſſimus T *d.*
	31	ferendam C *d.*
	32	ceſſiſſe C χ *geſſiſſe*
	—	tempeſtati C H χ *tempeſtati morem*
	33	amiciorem C χ *d.* H S *amicitiorem*
	—	quam C χ *qui*
	—	ac meis C χ *acta eſt* H S *acta*
	34	extitiſſe C H S χ *expetiſſe*
	—	ad C H χ *et*
	—	inſtituta C H S χ *inſtitutam*
377	1	pulſum C S χ, ψ *pulſam*
	2	potuiſſe χ, ψ *potuiſſet*
	—	valere C S χ *valeri*
	5	ſententiam C *ſententia*
	6	utrumque ψ *utrum*
	7	ne χ *nec*
	8	utilior C H S χ, ψ *d.*
	—	melior T *d.*
	—	nulla H *nulla eſſet*
	9	hominis H T χ *homini*
	10	demovebatur C H S T *dimovebatur*
	14	flammam C T χ *flamma*
	—	vocem furoris χ *d.*

VARIÆ LECTIONES.

p.	l.	
377	16	Eodemque χ *cædemque*
	20	eſſet χ *eſſe*
	24	vetabatur C H S *videbatur*
	—	Atque ψ *At*
	25	par χ *pari*
	28	impediri. Erat hoc C H S χ, ψ *impediti erant. Hoc*
	34	retuliſti χ *retuliſtis*
378	3	alieniſſimi a C χ, ψ *alieniſſimam*
	—	judicarant C H S T χ, ψ *judicarent*
	5	retulit C *retulerit*
	6	Sed C S T χ *Sed vero* H *Sed vere*
	11	ut —— ſed T *d.*
	13	quam χ *jam*
	15	portentoſa H S *pernitioſa (ſed in marg. H "portentoſa")*
	16	eſſes et factis C χ *factis eſſes* ψ *factis eſſe*
	18	Quando T *Quod*
	19	re χ *eſt re*
	—	quando C T χ *cum*
	—	opinione C *opinionem*
	20	etiam C H S χ *d.*
	21	exulis C H S T χ, ψ *d.*
	23	ſolebant ψ *ſoleant*
	—	Non modo T *d.*
	24	jam χ *d.*
	—	tam C *d.*
	—	qui C H S T ψ *quin*
	25	eſſe dicat S *d.*
	30	populorumque T *populorum*
	—	et gentium S *d.*
	—	ac H S T χ, ψ *d.*
	33	potuiſſe rempublicam C *potuiſſet reſp.*
379	1	publicanorum χ *publicorum*
	4	obſcurum χ *obſcuris*
	—	rempublicam C *rep.*
	7	plebi χ, ψ *plebei*
	—	urbanæ C S χ, ψ *urbani* H *urbanique*
	—	majores noſtri C H S χ, ψ *mores inde*
	9	decreverint H S χ *decreverunt*
	12	ſolum C χ *modo*
	13	quis C *qui*
	14	de ψ *ad*
	—	ipſe C H S T χ *d.*
	15	ſenſitque C *ſentitque*
	—	eſſes C H S T χ *eſſem*
	22	ſalutemque C *ſalutem*
	24	unus T *d.*
	—	die C H S T χ, ψ *d.*
	28	emenda χ *emendanda*
	30	jam χ *d.*
379	32	ſi C H S T χ *d.*
380	2	concedis C χ *concedas*
	5	propter C H S χ, ψ *preter*
	8	at fuit C T χ, ψ *Aſſuit*
	9	me χ *mei*
	11	populare H S *populare eſt*
	12	pro C T χ *d.*
	—	Scilicet C H S χ *Sed*
	14	libertatem C T χ *impietatem (ſed C habet aſteriſcum)*
	—	aut civitatem χ *d.*
	—	ipſe auctor factus ſit T *ſenatus auctoritate factum ſit* ψ *ſe auctor factus ſit*
	18	ut C *d.*
	19	Curiæ C H S χ, ψ *decuriæ*
	20	juſſum H S *injuſſum*
	—	non. Quid C S χ, ψ *numquid* H *non nunquid*
	23	poſſit H χ *poſſet*
	—	ſi C H χ *d.*
	25	ſolo rem C H S χ *ſe rem* T *ſororem*
	26	unquam C *nemo* T *d.*
	—	populi T *populari*
	29	non erant C H S T χ, ψ *erant*
	31	eam C *ea*
	33	ademptione H *adoptione* S *adeptione*
	—	aquæ T *d. (cum ſpatio)*
381	2	ademit iiſdem χ, ψ *ademit : iſdem*
	8	ſed etiam optimi cives H *d.*
	—	nobiſcum H *vobiſcum*
	10	operis C H S χ *operibus*
	11	Sedulio T *Sydulio*
	13	in C H S χ, ψ *d.*
	14	ne H *te non*
	15	is ψ *iis*
	16	potuit C H χ *fuit*
	17	Gadibus C χ *Gadilius*
	—	Interamnæ C *Interamnem* ψ *inter amnem*
	19	eſſe C H S χ, ψ *d.*
	20	Sedulii C H *Sidulii* χ, ψ *ſidulii*
	—	velle C χ *vellet*
	21	et C H χ, ψ *ei et*
	—	dixerint H T *dixerunt*
	—	poſſit C *poſſi*
	—	civitatem T *d.*
	24	tum C H S T χ *d.*
	27	legem —— tu hujus T *d.*
	28	Anagnino neſcio C S χ, ψ *an agnitione ſcio*
	—	Menulæ χ, ψ *me nullæ*
	30	inſcriptionem C H S χ *ſcriptionem*
	31	Anagninis C χ, ψ *an agnitiis*

VARIÆ LECTIONES.

p.	l.	
381	31	ornatiſſimis ψ *ornati*
	32	Anagniæ C H χ *Anagni*
	—	fecerat χ *effecerat*
	33	Quid C *Qui*
	34	Sedulius C S *Sidulius* χ, ψ *fidulius*
382	1	cohoneſtes H S T χ *honeſtes*
	—	auctoritatem C H S χ *auctcrem*
	2	tametſi C H S *tamen ſi*
	4	tamenne C *tamenn*
	5	quem χ *quæ*
	7	tum C *tu*
	8	igni C S T ψ *ignis*
	9	Popillio C *Popilio*
	11	ferri C H *fieri* T *ferre*
	—	poterat T *poterant*
	13	quibus χ *quibuſdam*
	14	ſcriptum eſt χ *d.*
	15	Quære S *Quæro*
	—	e Sex. C H S T χ, ψ *ex*
	—	jube H T *jubet*
	17	demiſſe ψ *demiſſo*
	18	diſſimilemque C H S T χ, ψ *diſſimilem*
	—	veſtri T *noſtri*
	21	noluit ψ *voluit*
	—	eique C *æque* χ *et eque* ψ *et æquæ*
	23	nunquam C H S T χ, ψ *non*
	25	perſcripta S T χ, ψ *præſcripta*
	27	At C H S T χ, ψ *Ac*
	—	vide ψ *inde*
	—	iniquiſſimum H *iniquiſſimam (ſupra lin.)*
	28	caſum H *cauſam*
	32	erant C χ *eſſent*
	—	ea T *d.*
383	1	ego C H S T χ *d.*
	4	qui H S T *quis*
	5	et C χ, ψ *d.*
	8	iis, quæ H S *his* T *d.*
	11	ejectum C χ *electum*
	14	Cæſo C H S T χ *Cenſor*
	—	M. H *conſularis M.*
	15	Ahala C H S T χ *d.*
	16	vim C H S χ, ψ *in*
	—	iracundiamque C *irricundiamque* H S χ, ψ *iracundiam quæ*
	—	damnatique T *damnatiſque*
	19	modo non χ *modo*
	20	nam H *tam*
	—	etſi C χ *ſi*
	24	tum C H χ *cum*
	26	conſtans H S *conſtantis*
	—	P. Popillius H *Popilius Publius* ψ *Pompilius*

p.	l.	
383	27	ad H S T χ, ψ *tam ad*
	32	memoriam C H S χ *gloriam ſive memoriam*
	34	et C χ *ex*
384	1	interfectis C H T χ, ψ *interjectis*
	5	redii χ *dicam*
	—	cum C H S T χ *d.*
	—	te H S T χ *d.*
	—	conſule H S T χ, ψ *conſulari*
	6	altero T *altro*
	—	petente C S χ *petenti* T *d.*
	8	Ac T *At*
	9	idemque —— collegiſſet T *d.*
	—	rempublicam C *rep.*
	10	injuriam H *incuriam*
	15	ſim χ *fuerim*
	—	expulſus C H S χ *pulſus*
	16	ut C H S χ, ψ *ne*
	—	ſi T *ſi ne*
	17	populo Romano ψ *rep.*
	21	iis C *his*
	23	niſi C H S χ *in his*
	24	Lentidios T *Lentulos*
	25	Lollios C *Lillios* T *lilis*
	—	Plaguleios C H S T χ *d.*
	—	Sergios T *Sirgios*
	27	multitudinem C H S T χ *multitudine*
	31	ille C H S T χ *d.*
	34	ordinum χ *ordines*
385	1	ferre C S χ *fore*
	3	venerunt C *venerant*
	4	Hoc ψ *Hæc*
	6	quo C H S χ, ψ *quod*
	—	vis T *d.*
	9	ſed χ *ſed ſi*
	10	quam χ *d.*
	14	eo χ *et*
	20	eundemque χ *eum denique*
	—	dictitare H *dictare*
	21	tam C χ *ita*
	—	dico C H S χ, ψ *dicam*
	—	quam C H S χ *non tam*
	22	ſororem C H S χ *me ſororem*
	—	exiſtimo C H S χ *exiſtimem*
	24	ſiviſti C *ſiſti*
	—	te C T χ *d.*
	—	dicere C *d.*
	—	laboribus —— exiſtimandus χ *d.*
	31	objectis χ *objectis rebus*
386	2	etiam C H S χ, ψ *d.*
	4	verbis C *urbis*
	9	parentem, χ *patrem*
	14	At C T χ, ψ *aut*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.
386 14 crimini ψ *crimen*
— modo H *mihi*
16 At C χ, ψ *Aut*
— ullum H *illud* S *illum*
25 afflicto C H S T χ *et afflicto*
— perterritis C χ *præteritis*
26 ſollicita ψ *ſolicitata*
28 ſi χ *d.*
30 ſolitudinem C S χ *ſolicitudinem*
— amantiſſimi C *amatiſſimi*
32 remque publicam C H S T *rempublicam*
33 concidere C H S χ *condere* T *concedere*
— unius C H S T χ *meo*
— vivis T *d.*
387 1 ſi —— recreari χ *d.*
— modo χ *modo cum bonis*
10 rempublicam C T *rep.*
11 profectum T *confectum*
17 diſturbari C H S χ *diſturbare*
— fortunas —— ſpoliari T *d.*
18 cauſa C H S χ *eam*
20 prætextatos H S T χ, ψ *prætextos*
21 petentes C H S χ *parentes*
22 ut C *tu* H S χ *tum*
— abſis C *adſis* χ *aſſis*
23 ii χ *ſi*
24 poſtulat ψ *poſtulabat*
27 rempublicam C *rep.*
29 caritati C χ *caritatem*
30 rempublicam C H S T *d.*
— diſrumpatur S χ *dirumpatur* T *dirumpitur*
— atque χ *at*
32 conſulibus ψ *conſul*
388 4 veſtro χ *non*
6 conſiliis C H S χ, ψ *d.*
8 præbet C *probet*
16 duritiem C H T *duritiam*
20 eodem ædem extructam C H S χ *eodem extructam* T *eo deſtructam*
21 unquam χ *nunquam*
— Melii C χ *Malii*
22 Ecquid C H S *et quid*
23 Melio populus Romanus C χ, ψ *populus R. Mallio*
24 Æquimelii C *Æque mallii* H S *æquo melii* χ, ψ *æquo Mallii*
25 eandem C H S χ *eam*
— ædes T *ædis*
26 Vacci χ *Vacti*
— pratis C *patris*
— Vacci C χ, ψ *Vacti*

p. l.
388 28 Manlius C T χ *Manilius*
30 lucis C H T χ *locis*
34 videar C *videatur*
389 2 vobis T *nobis* χ *vivis*
4 publice ψ *publicæ*
5 Graccho χ *C. Gracco*
7 ejus χ *cujus*
9 ducibus χ *conſulibus*
18 indicium C χ *judicium*
22 deterret T *deterreret*
23 ſoluti C H S *a cura liberati* T χ, ψ *ſoluti a cura*
— deſinant H S χ, ψ *deſinunt*
24 poſſint H ψ *poſſunt*
26 Hunccin' vos C T χ *hunc inquam in vos* H S *hunc inquam vos*
— cæremoniarum C H *cærimoniarum*
30 horum C *eorum*
390 1 aſpicite T *d.*
5 Quæ T *An quæ*
6 te C H S T χ *d.*
— tanta T *tantæ*
7 muliebribus T *vulneribus*
10 quidem H *d.*
12 viderat C H S T χ, ψ *videret*
20 quod C *quiem (cum aſteriſco)* H χ, ψ *quem* T *quis*
— jus T *d.*
21 rogatum H *rogatus*
— Jus C χ *Lis*
22 ſubjectos χ *ſublatos*
23 impetu C H S *impetum*
24 perculerit H S T χ *pertulerit*
29 niſi C χ *ſi*
— de χ *et de*
31 atque C T *aut* H *ac*
— arbitrere C S χ, ψ *arbitrare* H *arbitrari*
32 ædes C *ſedes*
33 ipſe C H S χ, ψ *d.*
— cum ædium C H S χ *tum ædium*
391 1 ſua C H S χ, ψ *d.*
— eſſe C *d.*
— voluiſſet H S *voluit*
2 ſuo χ *d.*
7 Civis χ *Cujus*
9 illa tempeſtate C H S T χ *illam tempeſtatem*
— defenderit H S *defenderet* ψ *defenderim*
16 ipſa T *ipſo*
— captivis C *capitis*
18 ſacra C H S T χ *ſacræ*
20 abripi C T ψ *arripi*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.
391 21 veſtris C χ *noſtris*
25 quandoquidem χ *quoniam quidem*
— eſt C H χ *d.*
26 eſt C H S T χ *d.*
27 Tu, cum collegas χ *tecum colligas*
28 negares C χ *negaret*
31 bonitate χ *bonitate eidem*
32 audiente χ *audire*
33 indemnatum H *in dominatus* T *indamnatum*
34 tyrannicis C *tyramnicis*
392 1 forum C *d.*
3 ea H S *hac*
5 pellere C T χ *depellere*
6 poteſtatem C χ *poteſtate*
7 inventa S *d.*
— diligenter C *diligentes*
9 Tanagris C S *Tanagras*
11 ſacerdote C *ſacertote*
12 omnes χ *omnis*
— ſuperiores C χ *ſuperioris*
13 tabulas H S *tabularum*
— in fanis T *infamibus*
14 locis S χ *d.*
— tota e C T χ *in tota* H S *tota*
16 ædilitate χ *utilitate*
17 a L. Piſone C H S χ, ψ *Alpis ſe*
— conſule H S *conſule poſſe*
— prætorem S *d. (cum ſpatio)*
— renuntiari C T χ *renuntiare*
18 aliquem C H S T χ *aliquam*
22 imaginem C H S T χ *et imaginem*
25 indicium C S χ *judicium*
27 recentior C H S T χ *recentior enim*
30 eſſe H *d.*
34 inſpectantibus C H S T χ *ſpectantibus*
393 2 ſuas H S *tuas*
— in C H S χ *d.*
— comportari juberent C H S T χ *comportarent*
3 Tu χ *tuum*
4 monumentum χ *monumentorum*
— tuarum manubiarum C *tuorum manubiorum*
11 diſturbaret, everteret C S T χ *diſturbare, evertere*
15 intolerabilem χ *intollerabilis*
16 nunquam C S T χ, ψ *unquam*
17 laxe C *luxe (ſupra lin.)* T *late*
20 a Q. Seio C H S χ *atque ſevere* T *ut quæ ſint*
— Q. Poſtumius C H *Vectius* S *Q. Veſteius*

p. l.
393 21 ejus ψ *d.*
23 nunquam C χ *unquam*
25 licitatoribus C H S T χ *litigatoribus*
26 æſtimabat χ *exiſtimabat*
29 iſta χ *ita*
31 proſpectu C χ *proſpectum* H *proſpectam*
— cum C χ *d.*
32 periſtylum H *periſtylium*
394 2 Statonem C H S T χ *catonem*
3 quo C H S T χ *quod*
6 Fonteiæ C *Fontoiæ*
9 tam novam T *quam novam*
10 voluntatem T *voluptatem*
11 comprobabitis C *improbatis* H S χ, ψ *comprobatis*
12 non C H S χ, ψ *te non*
13 cum C *d.*
14 adhibuiſti. Quid? χ *adhibuiſti? Quis*
16 in uno C H S χ *d.*
17 etiam C *et*
18 etſi C χ, ψ *ſi*
20 nondum H *non ſolum*
25 fratrem C *fratris*
26 videbat H χ *videbit*
33 Verbone T *Ergone*
— putatis, ſi T *putatiſne*
— poſtem χ, ψ *peſtem*
34 conſecrari S *conſecrare*
395 1 et templorum —— ſine ulla S *d.*
3 ſunt C S χ *ſint (et* H *ſupra lin.)*
11 Dicetis C H S χ *Dicis*
— reperiet C H S T χ *reperit*
12 poteſt C *d.*
— pontifex H S T χ, ψ *d.*
14 poſtem χ *peſtem*
18 moleſtus C *moleſtiis*
19 veſtra H *noſtra*
20 teneri ψ *tenere*
22 et C H S T χ, ψ *d.*
24 dicere C *dicet* H S *diceret*
25 tibi H S *ibi*
— licebit C *liceret*
— tenuiſſe χ *poſtem tenuiſſe*
26 dedicatione S χ *dicatione*
29 priſcis C H χ *præditis* T *prædictis*
— reipublicæ ψ *reſp.*
30 defenderem ψ *defenderet (al. reprehenderet)*
31 civitatem C χ *d.*
— toties ψ *totius*
32 teterrimo χ *termino*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.
395 33 teneres C H S T χ *tenere*
34 noluiſſet χ *voluiſſet*
396 1 reſpublica C *rep.*
— Date T *d.*
— huic religioni C H S T χ *de hac religione*
5 ad injuriam C H S T χ *injuria*
6 minus χ *nimis*
9 ejecerat C H S T χ, ψ *rejecerat*
— Metelle χ *Metelli*
— Servili S χ *Servilii*
10 conſecravit H *conſervavit*
12 nonnullis T *nonnullorum*
— veterum C H S χ *perveterum*
— exemplis T *exemplum*
15 Numquid χ *Numquam*
— religioni obligavit C H S T χ *religionibus religavit (ſed in* T *relegavit ſup. lin.)*
18 donaras C *dona* H S χ, ψ *donas*
19 eſt actum C *extractum* χ *eſt ratum*
20 ſanguinem C H S χ *ſanguine*
21 extruxit C χ *extruit*
24 exemplo tuo bona tua C H S ψ *exemplo. tua bona* χ *exemplo tua bona*
25 omnium C H S χ, ψ *d.*
29 poſſit H S *poſſet*
— An T *An ſi*
30 nullum —— religioſa T *vim non habet vel nullum habet vis dedicacio*
— jus C H S χ, ψ *d.*
31 tum C χ *tam*
32 verba C H S χ, ψ *d.*
33 ad hominum timorem ψ *ab hominis timore*
— voluiſti C χ *quidem voluiſti* H S T ψ *quid voluiſti*
397 1 Sin T *ſi*
— tibi C H S T χ, ψ *d.*
2 pollueris ψ *pollíceris*
7 impudicitiam C *impudentiæ* H S χ *impudicitiæ*
8 libidines H S *libidinis*
9 ipſa C H S T χ, ψ *d.*
11 teſte C H S T χ, ψ *d.*
12 feciſti H S T χ, ψ *effeciſti*
15 tuo C H S χ *ambitu at tu* T *at tu (ac ſup. lin.)*
16 religionum H *d.*
17 et quid C S *d.* H χ, ψ *quid*
19 poſſit C H χ *poſſet*
21 quo T *d.*

p. l.
397 21 ubi —— conſecrare T *d.*
— rei H S *reip.*
22 veterum χ *veterem*
23 ædes C H S *ædis*
— tum C H S χ, ψ *tamen*
24 ille C H S χ, ψ *d.*
25 periculum χ *d.*
28 deterrere H *deterreret*
— videretur C H S χ, ψ *d.* T *videatur*
— admonere H *admoneret*
32 afferrent T *afferent*
33 ipſo C H T *ipſi*
34 agris χ *aris*
398 4 noſtrum C *noſtrum diſputo*
— nec de C H S T χ *nec*
— diſputo C H S T *d.*
7 eſt χ *d.*
10 cum C χ *et cum*
11 regiis C H S T χ *rogatis*
13 at χ *aut*
15 ſervorum C H S T χ *ſermones*
16 celebrabatur ψ *celebrabantur*
17 novæ juventuti T *nova juventute*
18 propugnatore χ *procuratore*
19 inibantur C *iniebantur*
20 reſpublica C *republica*
— conſulum C χ *conſilium*
24 plenam H *pœnam*
29 dedicaret H S *dicaret*
30 cum homine ψ *d.*
33 erat χ *erat et*
34 et C *et in*
— porro χ *vero*
399 1 Romani C *reſp.* χ *r. p.*
— deleta χ *delata*
3 tu ψ *cum tu*
5 dedicare C H S χ *dicare*
6 arbitrabatur C H S T ψ *arbitrabantur*
8 Tu C *Tum*
9 edictis H S *additis* T *audaciis*
14 dedicabat C H S T χ *dedicari*
19 vetere C H χ, ψ *uterere* T *d.*
20 novum C H S χ, ψ *non novum*
31 cui C χ *tui* T *eſt*
— ordines C χ *ordinis*
34 ades T *d.*
400 1 præeatis C H S T χ *pareatis*
2 cum H *tum*
3 cecidiſſent χ *occidiſſent*
6 parricidio χ *periculo*
7 tum H *cum*
— affinem χ *finem*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.
400 7 delectum C χ *dejectum*
9 proditum χ *proprium*
10 didiciſſe C H S T χ, ψ *dediſſe*
11 caput buſtum C H S T χ *capitibus tum (in* T *cum ſup. lin.)*
12 ſi C H S T χ *d.*
13 pœnam C H S T χ *pœnamque*
— mutam C H χ *mutuam*
19 ex C H S χ *ab*
— iterum χ *iterumque*
22 religionem χ *religione*
23 vocemque C χ *voceque*
28 dedicandi C H S χ *judicandi* T *judicandum*
30 accommodaverunt ψ *accommodaverint*
34 ejus ψ *e*
401 1 Licinia C H S χ *Lucinia* T *d.*
2 Flaminino C H S T χ *Flaminio*
4 ſacro χ *d.*
— non C T χ *nonne*
5 cum C *cui*
6 pontifex maximus ψ *pontifice maximo*
7 Licinia C H χ *Lucixia*
— Caii filia, injuſſu T *caſtiſſima femina in juſſu* χ *C. F. injuſſu*
— videri χ *videri eſſe.*
10 Recita. Senatus-conſultum. H S T χ *d.*
13 cenſorem χ *cenſores*
18 turbo C χ *turba*
19 offuſis C H S T *effuſis*
21 reipublicæ H *d.* S T χ, ψ *rei*
— tamen H *tantæ*
22 civis hujuſce ædibus, et C H S χ *hiſce rebus ut*
23 conſervaſſet χ *conſecraſſet* ψ *conſecraſſes*
24 ad dolorem C χ *doloris*
27 At C H S χ *Ac*
— ſi H S T *ſic*
— neque is C S T χ *ne quis* H ψ *ne quid*
— neque id C H S T χ, ψ *ne qnid*
30 poſtulant, dedicaſſe C H χ *poſtulandæ dicaſſe*
32 pontificum χ, ψ *pontificii*
— dicturum C *jure dicturum*
402 2 dici χ *dicere*
3 præcipere C *percipere*
— ex Coruncanii C χ *e Corruncanis* H *Corruncani* S *Coruncani* ψ *e Corrunchani*

p. l.
402 4 pontifex χ *d.*
6 dedicationem C H S T χ, ψ *d.*
7 et χ *ex*
9 dum C H S T χ *d.*
11 fictore T *victore*
14 inter C H S T χ, ψ *et inter*
— et T *d.*
— fuiſſet C T *eſſet*
17 Delatum tum eſt C χ *Delata tum ſunt* T *Delata tamen ſunt*
18 celebratum C χ *celebrata*
19 ominibus H S T χ *omnibus*
24 fana ſpoliaſſet χ *fama expoliaſſet*
25 ſomniis H S *ſomnis*
26 conſecraret C χ *conſecraſſet*
22 totiuſque C T *totius*
31 potuit C H S χ, ψ *poterat*
32 animos χ *animo*
33 ſæpe C χ *ſe* H S *d.*
34 docere H *dicere*
403 1 cum in C H S T χ *cum*
6 obverſabatur C T ψ *obſervabatur*
7 ignito C H S T χ, ψ *inito*
8 ſeque T *d.*
— metu, ſi χ *metus*
10 ullum C H S χ, ψ *unum*
— effari C *affari*
16 præfuiſtis χ *fuiſtis*
19 re H *revera*
20 omne vobis C H S T χ *omnes tum*
22 arbitrantur C H S T χ *arbitrabantur*
27 eſt C *d.*
33 erunt H S χ, ψ *erant*
404 1 Capitoline H *Capitoline Jupiter*
— populus Romanus C T *populi R.*
5 me H S T χ *d.*
— repetiſtis atque H S *recepiſtis ac*
7 præſidetis C S T χ, ψ *præſides eſtis*
8 ego S *d.*
9 flammam χ, ψ *ſedem*
13 commiſceri C *commiſerit*
— ſi C *d.*
15 civium χ *hominum*
18 et eo C H S T *de eo* χ *de ipſo eo*
— et in C H S T χ, ψ *in*
24 devotionem C T χ *devolutionem*
25 convictam C H χ, ψ *conjunctam*
26 non χ *d.*
— ſolum C *ſum de* χ *ſolum de*
27 cognoſcitis C H χ *cognoſtis* S *cognoſcis*
— videor C *video*

404 31 videatis C H S χ, ψ *videatur*
33 privatum χ *privatam*
405 5 expetendam C H T χ *extendendam* S *extrudendam*
405 5 in utendo C H χ *utendo*
16 intelligitis χ *intelligetis*
17 reſtituiſtis ψ *reſtituitis*

DE

HARUSPICUM RESPONSIS

IN SENATU

ORATIO XXX.

Edit. Olivet. — **MSS. C H S T U χ 1 ψ**

p. l.
406 1 Heſterno T *Poſtremo*
2 et C *et quod*
3 reprimendam χ *reprimendum*
4 impudentiam H U *impudicitiam* T *d.* χ *impudicam impudicitiam*
— cauſam H *cauſas*
5 et C H T U χ *d.*
— Syro C *Sico*
6 etiam C *et*
— inſpectantibus χ *ſpectantibus*
8 judicii H χ, ψ *judici*
11 ſe χ *ſi*
14 et χ, ψ *d.*
17 reſpexit T *inſpexit*
— ac C H S T U χ *ad*
19 ego χ *d.*
20 haud S χ *aut*
407 1 a graviſſimo ψ *in ſanctiſſimo*
2 ſi etiam C H S U χ, ψ *ſi jam* T *etſi jam*
6 emiſit C H T U *amiſit*
7 prope ψ *d.*
— digreſſum C *perdigreſſum* ψ *progreſſum*
9 poſtularet U χ *poſtulaſſet*
11 me C *d.*
12 rempublicam C H S T U χ *rem meam*
13 ad C *a*

p. l.
407 15 deinde H *d.*
— prodiderunt C U *perdiderunt* H *d.*
16 pactionis C H S T U χ *factionis*
17 una χ *d.*
21 eam C H *d.* S U *mea* T *meam*
— cum T *tamen*
23 his C *iis*
25 meus —— quantum C H S T χ *d.*
26 veſter C H *videtur*
29 ex inceſto C H χ *et inceſto*
408 8 etiam H S χ *d.* U *eciam*
— ejus C *ſuus* H S U χ *meus*
11 Quid enim hunc T *d.*
— hunc C *hanc (ſup. lin.)*
12 glande C *Gladiatorem (cum aſteriſco)*
13 ſi ψ *d.*
— ſeſe C H S T U *ſe*
15 Accedit T *Accedat*
19 eſt C *et*
21 exitiumque C H *excidiumque*
22 labefactatam T U *labefactam*
23 eventu H U *adventu*
26 ille C *d.*
27 totam, qui C *totamque*
28 templa χ *templum*
29 vincere C *lenire* H U χ *vinci* S *d.* T *ne inimici*
— vincire C H S T U χ *vincere*
30 ac de H *ac*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.
408 32 ſuſcepit C H *ſuſceperit*
409 2 reſiſtam H *reſiſtamque*
4 ſtanti tacens C *ſancitacens (cum aſteriſco)*
5 judicii ψ *judici*
— conticuit H S T U χ *conticui*
8 ſe eſſe C H ψ *eſſe* S T U χ *d.*
9 intenderit H *intorſit* S T U χ *intorſerit*
11 Atqui C H S T U *Atque*
12 ad C H *a*
15 Patres —— Clodius χ *d.*
16 Clodius C H *P. Clodius* U *C. Clodius*
— P. T *d.*
— Clodius T *d.*
17 ſi —— ridiculum χ *d.*
18 etiam χ *et*
19 confixum χ, ψ *confixum ſe*
20 religionibus C T *legionibus*
22 imprudentis C *impudentis*
23 flagitio C *flagio*
27 conqueratur χ *queratur*
— ſororum H χ *ſucrum*
30 id C *d.*
33 haud ψ *aut*
— an χ *d.*
34 datam χ *datum*
410 2 de C H χ *ex*
3 ac de C H *ab* χ, ψ *ac*
— prope jam χ *propriam*
4 præmoneri C H S T U χ *promoveri*
8 religionique C H *religionibuſque*
10 veſtræ χ *noſtræ*
11 Patres conſcripti —— judiciis χ *vitiis*
15 referretis C T *referetis*
19 Sex. T *P.*
23 juſſit C *dixit*
26 interdiceretur C *interdiceret* χ *intercideretur*
28 noſtris C T *veſtris*
34 ſemper C *per* H *idem per* U *item per* χ *idem pec.* ψ *idem p̄*
— populo Romano C H U *populum R.*
411 3 pontifex H *pontifices*
— Lucullus C *Luculus*
4 M'. Glabrio C H T U χ *Glabrio*
5 P. Galba C *L. Galba*
— Q. Scipio C H S T U χ *Scipio*
— M. Lepidus U *ac Lepidus*
6 M. Craſſus T *Q. Craſſus*
8 Albinovanus χ *Albinovianus*

p. l.
411 9 dicta C *eam* H *ea*
13 quæ C *d.*
— ne C H U *neque*
14 tam χ *tamen*
15 facinoris C H *facinorum*
16 iidem χ *inde*
17 expiatio C H S T U *explanatio* χ *explanatione*
— vel H *ne (ſup. lin.)* S χ *d.*
18 recte fieri C H S χ *referri*
26 iidem C H S T U ψ *idem*
29 hoc U *hujus*
30 juris H T U χ *jus*
— ipſis C *his*
— judicatus C *judicatum*
412 3 ſacra C H *d.*
4 hi C *ii*
— aliud C *aliter*
7 mancipi S T *mancipii*
8 æque H T χ *d.*
— privato χ *privatam*
— jure atque C *eodem quo* H T χ *eodem quoque*
9 jure C H ψ *eſſe*
11 ſenatus-conſultis H ψ *ſenati conſultis*
12 eſt C *ſit*
13 iiſdem C H *quidem hiſdem*
14 curarent C H *curaret*
16 ſedibus T *ædibus*
19 O C T *d.*
23 ſenatus C *ſententiæ (ſup. lin.)*
— conſulta C *conſultum*
— quot —— conſtituta χ *d.*
27 rempublicam χ *rep.*
— villa H *villa (ſed ll punctis ſubnotantur ac ſi via ſit legendum)*
28 etiam χ, ψ *d.*
29 ipſe C *ipſi*
413 4 Quanquam —— admoneri χ *d.*
— pro communi ſalute C H S T U χ *d.*
— perfunctum χ *functum*
5 efferret C *hæc afferret* H *hæc efferret* T *hoc feret* U χ *hec ferret*
— refutandis χ *reputandis*
8 cum H *tum*
11 igitur reſponderem C *ergo reſponderam*
12 me χ *d.*
13 Tacuiſſem C H T U χ *an tacuiſſem*
14 vir —— ſine χ *d.*
15 contra H U *d.*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.

413 16 non modo C H ψ *non modo non*
— reſpondet C *reſponderet* ψ *reſpondere*
— quidquid C *quicquam*
22 vehementer C H T χ *d.*
— commotum C H S T U χ *permotum*
23 ſunt C *ſum*
24 delecter C *delector*
30 ſtatas ſollemneſque χ *ſtatuas ſolempniſque*
— pontificatu C *pontificatus*
31 prædictiones H S T U χ *prædicationes*
34 illa H S T U χ *d.*
414 1 poſt Syllani C T *poſt Sillani* U *d.*
— Cinnanique C *Cillanique* U *Cunnanique*
3 vobis χ *nobis*
5 et dixiſſe T *dixiſſe*
10 ordinem U *ordine*
— neceſſitudinem H *viciſſitudinem*
13 Quam C H *Quantum* χ *Quanquam*
20 ſuperavimus T *ſuperamus*
23 Quod H *Quid*
— Latinienſi C H *Latinenſi* S U χ *Latienſi* T *Laterenſi*
25 datam χ *traditam*
26 nos χ *d.*
27 quidam C *quidem*
29 hoc χ *hæc*
34 quæ ob H S T U *ob quæ*
— delicta U *delecta*
— quæro ψ *quem*
415 1 minus ψ *invitis*
2 ſacerdotii χ *ſacerdoti*
— præcentio C H χ, ψ *prætenſio*
8 immiſſa χ *d.*
12 igitur C H *ergo*
14 avia T *avia vel avo*
15 Megaleſia C *Megabeſia*
19 immiſſa χ *d.*
20 fuit C *d.*
21 quondam χ *quodam*
— imperium C H *imperii*
23 ludiorum C H S T U χ *ludentium*
24 ſenatum populumque Romanum H *ſenatui populoque R.*
25 confeſſu χ *conſenſu*
27 An C H χ *Aut*
— ludius T χ *ludus*
28 aut lorum T *ſillorum* U *ſi lorum*
29 omiſit C *ammiſit* H *admiſit* S *emiſit* ψ *amiſit*

p. l.

415 29 ſimpulo C H S χ *ſi nutu* T U *ſi muto*
— aberravit T *oberravit*
30 eaque χ *eque*
34 feſti C *feſtis* H *profeſtis* S U χ *profeſti* T *perfecti*
416 4 inquam C *nunquam*
7 igitur C *ergo*
— populo Romano ψ *populi Ro.*
8 patefecit C *patefacit*
12 conceſſum C *conſenſum*
14 quo H T U χ *quod*
— quis liber C *quilibet* χ *qui liber*
15 ſpectandi C *aſpectandi* T *conſpectandi*
— afferebantur H *efferebantur (ſup. lin.)*
16 nulla C *illa*
— conſeſſumque χ *conſenſuſque*
17 Ita C *d.*
18 conſederit C *conſederet*
— uni C H S T U χ *d.*
— verbo quidem C H χ *uno quidem verbo*
19 appetita χ *appetitu*
20 declaretur C H *declararetur*
21 hoc H χ *hæc*
— ædile C H χ *ædiles*
24 verſareminique C *verſaremini*
— ſignificatis χ, ψ *ſignificaſtis*
27 permiſſu ψ *permiſſi*
— liberatum C χ *liberatus*
28 conſeſſus C *confeſſus*
29 apum χ *apinm*
— ludis C H *repente ludis*
33 Atque C H *At*
— apum χ *apium*
— ex C *et ex*
417 1 Quod C H T *Quid*
— igitur C *ergo*
— disjuncto χ, ψ *dijuncto*
— monſtro T *monſtroque*
2 ipſum C *d.*
4 pertimeſcemus C H T *pertimeſcimus*
6 Athenionis C *Athemonis*
8 cavea ψ *cauta*
— tu ψ *tum*
— alteram ψ *altera*
11 Ne χ *Nec*
14 igitur C *ergo*
15 ab C H T U χ *d.*
17 is H *ipſe*
— populi Romani H T *a populo R.*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.

417 20 mirifice C H S T U χ, ψ *mirifica*
— imitata C *mutuata* U *mutata*
— igitur C *ergo*
26 admiror χ *amiror*
— Peſſinuntem C *Peſſimuntem*
28 cujus —— ſolebant C H S T U χ *d.*
31 omina H S ψ *omnia*
32 Syri C H U χ, ψ *ſecuri*
34 duxerunt C *dixerunt* H *dilexerunt*
418 3 Peſſinunte C *Peſſimunte*
4 perſolverent T *perſolverunt* χ *perſolveret*
8 tamen χ *d.*
9 clariſſimorum C *d.*
11 Sed χ *Si*
— nos H *jus*
— pecunia χ *d.*
13 ſyngrapham H S χ *ſyngraphum (ſed in* H *ſup. lin.)*
— credidiſti H *tradidiſti (in marg.)*
15 nummum χ *d.*
17 Peſſinuntem C *Peſſimuntem*
20 finit C H U *ſivit*
22 redeam C H ψ *redeamus*
27 Ac C *At*
28 liberata χ *libera eſt*
— Seio C H χ *Syro*
30 et C H T χ *d.*
— tabulis C T χ *tabulas*
— cenſorum C H χ *cenſores*
32 vos C H U ψ *nos*
419 3 ad me C *d.*
5 privato C *private*
8 judicatam H T U χ, ψ *judicatum*
9 ſterilitate χ *ſterilitatem* ψ *ſterilitates*
15 etiamne ea negligemus C *d.*
16 cum C H S T U χ *d.*
18 in Cœliculo C H *incendiculo*
19 etiam C *d.*
— gentilia H ψ *gentilitia*
20 loco T *d.*
— anniverſaria C H U *anniverſarii* S χ, ψ *anniverſari* T *animadverſari*
— factitarint C T *factitarunt*
— conquirimus C H T U χ *quid primum*
21 deſiderent C *ſi deſiderent* H *ſi deſiderant* T U χ ψ *deſiderant*
— quid C *d.*
25 Ecqua C H S T U *Et qua*
27 Qua lege —— ſcripſeras H *d.*
— quam χ *qua*

p. l.

419 27 illa C *illam*
28 quod H S T U χ *quo*
— ſtupraras χ *ſtupratas*
29 ereptum χ *ceptum*
— in S U *d.*
— imperatoris C T *patris*
30 collocaras χ *collocatas*
32 tua χ *d.*
420 1 Oratores —— interfectos S *d.*
2 quæ χ *d.*
5 vallatum S U *velatum* T *bellatum*
— omnes H *omnibus* χ *omnis*
6 tribunus C H S T U χ *tribunos*
7 nunc C H *d.*
— Hermacho Chio C *Hermachoro* χ *Hermachoichio*
8 ecquid C H *et qui* χ *et quis*
— unum χ *vinum*
9 Hermachi ψ *Hermarchi*
11 certo C H S T U χ *certe*
12 nunc C *d.*
14 tibi χ *mihi*
— Platorem C T χ *Platonem*
15 Oreſtide C *Horeſtide* T *Oriſtite*
— libera χ *libera eſt*
17 ſe χ, ψ *ſæpe*
20 incideret S T U χ *inciderit*
24 necem C *pernitiem*
25 ſequatur C *ſequitur (et* H *ſup. lin.)*
— et jusjurandum C *juſquejurandum* T *noſtis juſque jurandum* χ *jusjurandum*
30 ſic ſtatuo C H *ſi ſtatuto tuo* χ *ſic ſtatuto*
31 in perjurii pœnam *(in perjurium impune* χ *in perjurium imprime*
33 ſubjuncta C *ſubjecta*
421 3 dicitur C *dicit*
— ſint C S T χ *ſunt*
8 vetuſtum H S T χ *vetus*
— huic urbi C H S T χ *hujus urbis*
10 quo χ *quæ*
11 intrare C *jurare*
12 ante H S χ *niſi* T *mihi vel niſi*
— P. T *quod*
— Clodium H S T χ *Clodius*
— omni C *omnium*
14 horruit C *abhorruit*
18 ignoverit C *ignoraverit*
19 tibi χ *d.*
— ignotum C H *eſſe ignotum*
20 putas T *putes*
— emiſerunt C *omiſerint* H S U χ *omiſerunt* T *obmiſerunt*

VARIÆ LECTIONES.

p.	l.	
421	21	ſuo χ *d.*
	22	ut opinio —— eſt χ *d.*
	23	te C H T χ, ψ *d.*
	—	quiſquam C *quis* H *d.*
	24	illud C H T U χ *id*
	—	ſcire —— plus, quam T *d.*
	—	poſſet C *poſſe*
	25	conniventes χ *conniventis*
	26	hos H ψ *os*
	—	flagrantes C H χ *flagrantis*
	27	attenderis C H U χ *attendes* T *attendis*
	28	re C *d.*
	30	prope C H χ *quippe*
	—	confitentem C H *quippe confitentem* S T U *prope*
	31	dolori C *deleri*
	33	ac U χ, ψ *at*
422	2	furore C *fuore*
	4	furentes χ *furentis*
	6	ſunt χ *ſint*
	7	ſomnium C χ *ſenſium* H *ſenum*
	8	concionibus χ, ψ *concionis*
	9	ardentes χ *ardentis*
	13	ſolæ χ *d.*
	—	haruſpices —— iidem T *d.*
	—	commiſſa C *omina* H U χ, ψ *omiſſa*
	21	a —— immortalibus χ *d.*
	—	jam T U *d.*
	—	Monent T *monet*
	23	diminuti C S *divinitus*
	24	provinciæ C H U χ *pecuniæ*
	26	igitur C S *ergo*
	31	adverſis C *et adverſis*
	—	cadere C H S T U χ *homines cedere* ψ *homines cædere*
	—	videatur χ *videantur*
	33	a χ *d.*
423	4	L. C *d.*
	—	Saturninus S *Saturnius*
	5	et χ *d.*
	12	ea C *d.*
	—	tamen C H S *tum*
	13	ego χ, ψ *d.*
	15	obruant C *avertant*
	—	a U χ, ψ *d.*
	—	confecta C H S T U χ *tali confecta*
	17	quorum χ, ψ *horum*
	18	eſt C *et in*
	29	perpeſſus C H *perpeſſus eſt*
	—	etiam C *d.*
	21	ſatiavit C *ſatiarunt*
	—	L. C T U *d.*
	23	ne C *ut*
423	28	quæſtum illum C H T U χ *quæſturam illam*
	—	fœcundum C H *fæcundam*
	—	campeſtrem C H χ *ea tempeſtate in*
	30	clemens C H *demens*
	31	mactaret C H *mactavit*
	32	reipublicæ C *reſp.*
	34	pudicitiam C H *pudicitiamque*
424	7	iſtaque T *itaque*
	9	magnitudo χ *magnitudine*
	10	quod χ *que*
	13	Sulpicium C *Sulpicius*
	—	profectum H *d.*
	—	Caioque Julio C *C. Tuſcio* H *Caioque Tuſcio* S *C. que Tuſcio* T *Gayoque Lucio* U *Gaioque tucio* χ *C. q. tutio*
	14	petenti H *potenti*
	16	his omnibus χ *hominibus*
	17	cuiquam C S *unquam*
	—	merendi C H T U *merenti*
	—	gravis C H S *gravius*
	18	virili C H U χ *viri*
	19	a crocota, a mitra C S *a cicronia amicia* H *a croma a mitra* T *ancronia amithra* χ *a chroma a mitria* ψ *a croma a Cicronia a Micia, a mitra*
	—	muliebribus C T χ *mulieribus*
	20	pſaltrio C *ſalirio*
	—	a flagitio, a ſtupro C *a ſtrupro* H S *a ſtupro* χ *flagitio, a ſtupro*
	22	erat χ, ψ *fuerat*
	26	admonemur H *commonemur* χ *amoneremur*
	—	ex C *d. (cum ſpatio)*
	27	tribuno C *tribunus*
	28	Quod U *Quid*
	29	excluſerat T *concluſerat*
	30	diſſidium C H S *diſcidium*
	32	eſt χ *d.*
	33	qui χ *quin*
	—	laudarat C T *laudaret*
	34	in C S *et in*
425	1	et χ, ψ *d.*
	2	pœnitere C *pœniteret*
	7	et χ *etiam*
	9	videretis C *videret*
	10	creſcebat C *creſcebant*
	11	nos H T U χ, ψ *d.*
	—	defendi C *defenſi*
	13	flagitantes χ *flagitantis*
	—	ſolum C *d.*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.
425 16 eas habet C H χ *ea facit*
17 ac χ *ea*
— ut ſe modo his C H S U χ *ut* T *non*
18 ita T U χ *d.*
— laudatiorem C χ, ψ *laudationem*
20 quid —— miror T U χ *d.*
— quid C *quod*
— aliud ? illos C H *at illos*
21 quemquam T *d.*
22 ſæpe C H T U χ *d.*
23 quod C H U χ, ψ *ſi*
26 tamen ψ *tam*
27 furentes C H S U χ *furentis*
— violentos C S *violentis* U *volaticos* χ *violati eos*
— impetus C H *conſulis impetus*
30 republica H *remp.*
33 arbitrabatur C H S T U χ *arbitrabamur*
34 exercitum χ *exercitu*
— C. χ *d.*
426 1 eum χ *d.*
8 e χ, ψ *a*
9 fallaciſſime C S *d.*
10 venditare C *vendicare*
11 in quibus ψ *quibus*
14 Cæſare H *Cæſa*
16 vitio C H *jure*
17 quidam C *qaidem*
18 illius C H U χ *illi*
24 Tum χ, ψ *Tunc*
27 clauſa χ *cauſa*
— qui omnes χ *quin omnis*
31 miſerum C H S T U χ *miſerimum*
34 diceret χ *duceret*
427 1 mihi χ *d.*
— mea χ *d.*
4 igitur C S *ergo*
8 etiam C χ, ψ *et*
9 reipublicæ C H S T χ *a.*
10 reſtiterunt C *reſtituerunt*
— cauſam H U χ *meam cauſam*
— ſinu C H T U χ, ψ *ſenatu*
— quidam C *quidem*
14 ſic C χ *ſi*
— hoc χ, ψ *hæc*
16 quidem C H T U χ, ψ *d.*
— quod ſentio U *quid ſencio*
17 cum χ, ψ *cum illum*
18 efferebat χ, ψ *efferre*
19 tandem χ *tum*
— C. Glaucia χ *Gaius Glauciæ* ψ *Graius Glauciæ*

p. l.
427 22 quam in C H S *quam*
24 eſſe C *eſſet*
— civibus ψ *omnibus*
27 unum χ *virum*
28 hujus C H *ejus*
— gloria C H S T U χ *d.*
30 quid H U χ *quis*
— hoc χ *hæc*
— Pompeio H *Pompeius*
32 illi C H *illi certe*
— ejus χ *eam*
33 Cn. C T U χ *d.*
428 1 connivebant C *continebant* H *continebantur* χ *contuebantur*
2 effrenatos C *renatos*
— proſequebantur C H *perſequebantur*
6 irrepat C H T U χ, ψ *increpat*
7 alias T *d.*
14 diſcordiis C H S χ *diſcordia*
18 O T *d.*
— clariſſimi χ *cariſſimi*
19 proſpiciendum C *perſpiciendum*
20 id —— eſt χ *d.*
21 unius T *hujus*
— recidat H S χ *decidat* T *recidat recidat*
— Ad —— duceremur C *d.*
23 ullus χ *ullius*
24 et potentes χ *potentis*
30 tum χ *Tamen*
32 odium χ *d.*
— id χ *d.*
33 diffident χ *aſſident*
429 1 expectant χ *expectent*
3 hæc H S T U χ *d.*
6 illiſa χ *illic*
7 iidem T U χ *eidem*
— reſpublica H χ *populus*
8 occultiora H *exculptiora*
9 juriſdictionem C *juriſdictionis*
12 venire χ *evenire*
14 temeritatis C *civitatis*
— etiam C H *et*
15 coitione H χ *contione*
17 veſtras C χ, ψ *noſtras*
21 in eum C *meum*
— unus χ *d.*
23 ſunt C *ſint*
— non ut —— Repulſi χ *d.*
27 gladiatoria parantes ψ *gladiatorias parentes*
29 hi C *Ii*
30 prædicunt H U *prædicant*

p.	l.	
429	32	proſpexit C S χ *perſpexit*
	34	tamen C *d.*
430	1	hominem ψ *hominum*
	6	et C H S *d.*
	9	ignes C H *ignis*
	—	ſollemnes T U *ſolia*
	10	abditos T U *abditas (ſed in* U "*abditos*" *ſup. lin.)*
	—	penetrales U *penetrabiles (ſup. lin.)*
	14	vi, ferro T U *in ferro*
	15	præſidiis χ *periculis*
	16	judicaveratis C *judicantis* H *judicaſtis* χ, ψ *judicaretis*
	—	everſo C *everſos*
	17	ſenatus C H U χ *ſenatu*
	23	vi C T U χ *d.*
	—	domum U *d.*
	26	Quid, quæ C H S U χ, ψ *quæque*
	29	ea H *et*
	—	ſe ψ *d.*
	34	volutatus H S χ *eſt volutatus*
431	2	poſſet C H χ, ψ *poſſit*
	—	quantas χ *quantus*
	—	Byzantiorum Brogitarorumque T *Bizanticorum Hermachochiorumque* U *Bitantigorum brogitatorumque*
	4	Gelliis C S χ, ψ *Gellis*
	—	Clodiis, Titiis C U *Clæliis Titiis* T *clocliiſticis*
	5	mandentem H *madentem* T χ, ψ *mandantem*
	6	quod C *quidem*
	8	labefacta ψ *labefactata*
	—	inquam C H S ψ *unquam*
	—	innixa C H S T U χ, ψ *nixa*
431	10	et C *ut*
	11	negligentiam χ *negligentia*
	14	deſcripta C H S *diſtricta (ſed* H *in marg.* "*deſcripta*"*)*
	15	expeditus C S *d.*
	17	requiretis H *requiritis*
	18	qualiſcunque eſt C *d.*
	20	ſimus χ *ſumus*
	22	trudamur C *detrudamur*
	24	orationem χ *d.*
	25	partes χ *partis*
	26	honoribus ψ *d.*
	29	mea χ *meæ* ψ *d.*
	30	quidem C *idem*
	—	omnes χ *omnis*
	33	ſi χ *d.*
	34	omnium C H S *hominum*
432	2	ſæpe χ *d.*
	—	videtis χ, ψ *videretis*
	—	delapſus C H S *elapſus* T U χ, ψ *lapſus*
	—	e C H S *de*
	4	quem C *que*
	6	factus H χ, ψ *factum*
	8	futura C H S T U χ, ψ *d.*
	—	proſpicimus C H S *perſpicimus* T χ *proſpiciamus*
	—	impendentia χ, ψ *impudentia*
	10	aer C H S T U *agri* χ, ψ *igitur agri*
	11	contremiſcunt C T *contremeſcunt*
	13	obſecratio H ψ *obſecrationes*
	14	faciles ψ *facile*
	—	nobis C H χ, ψ *vobis*
	15	inter C ψ *intra*

PRO CN. PLANCIO

ORATIO XXXI.

Edit. Olivet. MSS. C H S T ȣ, ϛ, χ 1, 3 ψ

p. l.
433 1 Cn. ψ *Cn. Pompeii*
2 mea χ 3 *ea*
— cuſtodienda χ 1 *conſtituenda*
3 honori χ 3 *honore*
— fautores C *fauturos*
5 videbam ϛ *videbat*
6 partim ȣ *d.*
7 fautores χ 1 *fauturos*
8 in judicio H ϛ *d.*
— quæ χ 3 *quem*
— dolebam C *debebam*
9 hujus ȣ, χ 3 *hæc*
— ipſam ȣ *d.*
10 quod χ 3 *quam*
12 veſter ȣ *videtur*
13 et recreat ϛ *d.*
15 cara non χ 3 *non cura*
— ſummum ȣ, ϛ, χ 1, ψ *ſuum*
16 obſtrictus ȣ, χ 3 *aſtrictus*
— beneficii H *beneficiorum*
17 ne C *nec modo*
20 et dignitatis et C H S ȣ, ϛ, χ 1 ψ *et diligentiſſimum* T χ 3 *et digniſſimum*
21 quam χ 3 *quem*
22 vobis ȣ *nobis*
— ratione C *re*
23 ſumo tantum χ 1 *ſummo tantum* χ 3 *ſummo unde*
26 fidem χ 1 *fidem, patientiam*
434 1 de ϛ *d.*
2 a bonis C *ab omnibus*
— expetenda C ȣ, χ 3 *expectanda*
3 cuſtodita H *conſecuta*
4 Equidem ψ *Et quidem*
5 hac χ 3 *d.*
— ſuſcipio χ 3 *ſuſpicio*
6 etiam C *et* χ 1 *d.*
8 pro χ 3 *de*
9 re ψ *d.*
11 id C *hic*
— ab ϛ *ad*
— ſejunctum C ψ *dictum* S *alienum* T χ 1 *d.*
— non me id T *ne me* ψ *non id*
— conturbet H ψ *conturbat*
12 ne, quia C χ 3 *neque* ϛ *quia*

p. l.
434 13 illi ȣ *d.*
15 dicerent ψ *dicant*
16 ipſo χ 3 *d.*
18 quid C *d.*
19 et tum C H ϛ, χ 1, 3 ψ *cetum* ȣ *tecum*
— cnm C ψ *tum*
— reſpondero ȣ *reſpondere*
— ne ϛ *me*
21 videatur χ 1 *videar*
23 defenſionis ratio ϛ *defenſio*
25 eſſet C *d.*
— noſtro ϛ *veſtro*
27 jam C *d.*
29 modo C H S T ȣ, ϛ, χ 1, 3 ψ *d.*
— moleſtiſſimum ψ *modeſtiſſimum*
30 quod χ 3 *quam*
33 Quærit χ 3 *Quæritur*
— enim C *d.*
— Laterenſis T *Lateranenſis*
435 2 recipienda ψ *reſpicienda*
3 Sin ψ *Si*
4 oratio ϛ *ratio*
— id H *d.*
5 Laterenſem C *Latarenſem*
6 offendenda χ 3 *offerenda*
7 deferenda ȣ, χ 3 *deſideranda* ϛ *dicenda* ψ *deferenda*
8 cœcum H ȣ *tecum*
— ferri χ 3 *fieri*
9 ullo ϛ *illo*
10 diſcedam ϛ *diſcendam*
12 tu non C T *tu* H S *tune* ȣ *tu inanem* ϛ *tu inane* χ 1 *tune inanem* ψ *tu me inanem*
— populum ȣ *populum Rom.*
13 vero ψ *non*
— eſt C *d.*
16 paritur C *partitur* ȣ, ϛ *patitur*
— te C *re*
18 favet χ 3 *faciet*
19 potes C *d.* H S T ȣ, ϛ, ψ *poteſt*
— quod ȣ *quid* χ 3 *quin*
21 tantum ȣ *autem*
22 qui et H T χ 3 *qui*
— dignos H *indignos*
23 a populo ȣ *appello*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.
435 27 etiam ȣ *d.*
— ferendum C *referendum*
— Tum ϛ *Tuum*
28 gerebat χ 3 *ferebat*
28 erant χ 3 *eſſent*
29 poſtulatur χ 3 *enim poſtulatus*
— exilio H ψ *auxilio*
30 Itaque ȣ *Ita*
31 nolui C H χ *volui* ϛ *d.*
— tantum ȣ, ψ *tamen*
— abſuturam C χ 3 *aſſuturum*
32 minima ȣ *nimia*
33 ut χ 3 *d.*
— objurgem C χ 1 *objurgere* H ȣ, ψ *objurgare*
— quod χ 3 ψ *quam*
— iniquum χ 1 *in inimicum*
34 eam ȣ *d.* ϛ *ea*
436 3 quod ψ *quum*
4 tandem ȣ *tamen*
6 graves ȣ *d.*
— judicaviſſent C *judicarent*
7 quam ȣ *quanquam*
— tu ψ *te*
8 a C *d.*
9 cedit ψ *cedit populus*
10 facit ψ *favet*
11 aut χ 3 *ut*
12 nonnunquam χ *nonunquam*
— etiam T *d.*
14 diligentia χ 3 *diligentia: non opportunitas*
— ſemperque χ 1 *ſemper*
15 duxerunt C H T ȣ, ϛ, χ 1, 3 ψ *dixerunt*
— Quare —— accuſas ȣ *d.*
16 accuſas C *accuſa* ϛ *cauſam accuſas*
17 ipſo C H S T ȣ, ϛ, χ 1, 3 ψ *d.*
19 es χ 3 *eſt*
21 eſſe ȣ *eſt*
22 eſſe H *d.*
— eos H ψ *eoſque*
23 ſerant χ *ferunt*
— debeant ϛ *debent* χ 3 *habeant*
— conſiderare T χ 3 *deliberare*
24 cuique ȣ *tibi*
— deberi χ 1 *d.*
— Sin C *Sed*
25 mavis eſſe C *magis eſt* ȣ, ϛ, χ 3 ψ *majus eſt*
— reſcindendum C *reſtinguendum* χ 3 *reſtituendum*
26 ferendum ψ *referendum*
28 tulerunt ϛ *non tulerunt*

p. l.
436 29 hæc C H S T ȣ, ϛ, ψ *d.*
— præcipueqne ϛ *præcipue*
30 et omnium —— tempeſtate populi T *d.*
— domini χ 1 *domi*
31 vel dare C *dare*
32 cuique C *cujuſque*
— jactemur ψ *jactamur*
34 partas ȣ *paratas*
— ſi ȣ *d.*
— magni ϛ *magnos*
437 1 expetamus C H ȣ, ϛ, χ 1 *expectamus*
3 Venio —— diſputem ȣ *d.*
— nunc C H S T ϛ, χ 1, 3 ψ *jam*
4 congrediatur C T *congrediar*
5 una ψ *viva*
6 Plancium χ 3 *Plancius*
— eſſetis ȣ *cæteris*
7 a ȣ *d.*
— me χ 1 *me non*
10 vero ȣ *d.*
— ille H *d.*
11 rogari ȣ, ϛ, χ 1, 3 ψ *rogari voluiſſe*
— ſibi C H S T ȣ, ϛ, χ 1, 3 ψ *d.*
12 ſupplicari ȣ, ϛ, χ 1, 3 ψ *placuiſſe*
— Seium ψ *ſecum*
16 C. χ 3 *Q.*
— Seranum C S T ȣ, ϛ, χ 1, 3 ψ *Serenum* H *Seremnium*
— non C H S T *d.*
17 enim ȣ *enim homo*
— et animi H *animi*
18 ſed C *ſed et*
— C. Manlium C ψ *Cn. Manilium* T χ 1 *Cn. Maulium*
20 Deſiderarunt C *Deſiderant*
21 et quo ȣ *qua*
— quo H ϛ, χ 1, 3, ψ *d.*
— plus C H ȣ, ψ *populus*
22 intererat ψ *intereat*
— aberas ȣ *aberat*
23 ſitientem C *ſitiente*
24 tribunatum χ 3 *tribus* ψ *tribunatum*
— iis, quæ C *his, quo*
27 ſi χ S *ſed*
— quod C *quidem*
28 inquam C *nunquam*
29 reſpublica C ψ *reip.*
30 ſervaras χ 1 *reſervas*
31 utilitati C ϛ, χ *utilitatis*
— quicunque H *quinque*
32 aut H *at*
— mea C *in mea*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.

438 1 conſequare C *conſequar*
— paulo H T ȣ, ς, χ 1, 3 ψ *paullo ante*
3 eſt χ 1 *d.*
— mea C *mea mea*
— Laterenſis T *Laterenenſis*
4 Quare —— victus ȣ *d.*
5 erit is χ *is eſt*
6 præteriri χ 1 *præteriti*
7 jam C *d.*
— populo C *jam populo* H ȣ, ς, χ 1, 3 *a populo*
8 diribitio ȣ *directio* ς, χ 1, 3 ψ *direptio*
— magiſtratuum T *magiſtratus*
9 expectetur C *ſpectetur*
— ſimul C *ſimiliter*
— qui ψ *quid*
— ut ȣ *et*
— quid ȣ, χ 3 *d.*
10 Hic ȣ *d.*
— ille H *is*
— eſſe ψ *d.*
11 loco ȣ *d.*
14 extinctæ C *extinctæque*
15 populi χ 3 *populis*
17 hoc perſæpe ψ *hæc ſæpe*
— accidet C *accidit*
19 ſi χ 1 *ſin*
20 effervefcunt χ 3 *efreneſcunt*
— ut ς *et*
21 in C T ȣ, χ 3 *d.*
— tanto ς *toto*
24 contentionem χ 3 *condicionem*
— revocare T χ 1, 3, ψ *vocare*
— Laterenſis T *Laterenenſis*
25 tabella C *tabula*
26 eam ȣ, χ 3 *d.*
27 autem C *at*
29 perquam ȣ, χ 3, ψ *et quam* ς *per quem*
— æquum χ 3 *equus*
— Sic ψ *ſi*
30 judici χ 3 *judicii*
— iſte C *ipſe*
31 vel denique H *ut denique*
32 mihi χ 1 *nihil*
— deberem ς *debere*
33 Nam ς, χ 3 ψ *Nunc*
439 1 Laterenſis T *Laterenenſis*
3 patuerit χ 3 *patuit*
— hominibus ortis C *hominibus At (ſup. lin. "ex")* H S T ȣ, ς, χ 1, 3 ψ *hominibus*

p. l.

439 3 hoc χ 3 *hæc*
4 veſtrum C χ 3 *veſtram*
6 aliquando C H S T ȣ, ς, χ 1, 3 ψ *d.*
— Romani χ 1 *racioni*
7 Romanorum χ 3 *terrarum* ψ *Romani*
8 tamen ȣ *tantum*
9 iraſcare C T *iraſcere*
— abfuit χ 3 *affuit*
— Equidem H *Et quidem*
10 fit C *fiat*
— jactor in χ 3 *jactatorum*
— eſt H *a.*
11 ego ȣ *d.*
12 in ȣ *d.*
13 Pedio χ 3 *Podio*
14 dimovit ȣ *domuit*
15 te χ 3 *d.*
16 tamen H *d.*
17 vincitur C *vicitur*
18 hic C *hæc*
19 alias ς *aliis*
— in C T ȣ, χ 3 *etiam in*
— vincebar C *vincebat*
20 hæc T *d.*
— ſuffragata T ȣ, χ 3 *ſuffragia*
21 utraque ȣ *utrum* ς *tuaque*
22 Num C H ς, χ 1 ψ *Non*
— dubitas H *dubites*
— omnes ȣ *eos*
25 noſtra C T *veſtra*
26 Etenim ς *Etenim et*
— et ad H *et*
29 Juventia, quot e C *in vegintina tot e* H *in ventitia quot et* ȣ, ς, χ 1 ψ *Jnven·itia tot*
31 Atinati C *Arpinati*
32 intereſſe χ 1 *intereſt*
— jus χ 1 ψ *vis*
— petendi χ 1 *attendi*
33 Atinates χ 3 *Attinatos*
34 facile poſſum H *et facere poſſunt* χ 1 *facile poſſunt*
440 2 viderunt χ 3 *viderent*
— ille ȣ *d.*
3 illam H S ς *d.* ȣ *illa*
4 lætati χ 3 *delectati*
5 refertum ȣ *interfectum*
— municipium C *municipum*
— nam χ 3 *num*
6 certo H T χ 3 *certe* [1]
— hoſpitum ȣ, χ 1, ψ *hoſpitium*
8 Habemus C *Haberemus* ς *habeamus*
— noſtra ȣ *veſtra*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.
440 10 Num C *nunc*
— quando H S ϛ, χ *aliquando*
11 illo ψ *illum*
12 Coruncanio C H S *Coruncano*
— municipe ſuo ϛ *d.*
— num χ 3 *d.*
— Fulviis ȣ, ϛ, χ 1, 3 *Fabiis*
14 nolis χ 3 *nobis*
— etiam ȣ, ϛ, χ 1 *d.*
15 aliquid certe C H S T ȣ, ϛ, χ 3 *et*
— habuit ȣ *habuerit*
16 hominibus C *omnibus*
18 Deinde ȣ *Denique*
19 Atinatibus C *Attinatibus*
20 hujus ψ *hujuſmodi*
22 vobis χ 3 *Nobis*
23 ærarii C *Attinatinii* H *Atinatini* T *Actinatini* ȣ, χ 3 *aretini* ϛ *anetini*
24 adfuit χ 1 *abſuit*
25 attulerunt C *attulerit*
— tribum C *tribunum* χ 1 *tribuni*
— Terentinam ϛ, χ 1 *Teretinam*
26 dignitatem χ *veritatem*
28 præbuerunt χ 1, 3 *tribuerunt*
— conjunctione χ 1 *conventione*
29 moventur C *monentur* ψ *movetur*
31 enim H *omnes* χ 3 *d.*
— amanda χ 1 *d.*
32 illum H ψ *illius*
— morem C *amorem*
— non ψ *in non*
— infuſcata C *offuſcata*
441 1 Soranus C ϛ, χ 1 ψ *Sopanus* T *Yelpanus*
— Caſinas C *Caſſinas*
2 tractus C H S T ȣ, ϛ, χ 1, 3 ψ *d.*
— Venafranus C *Venefranus*
3 Allifanus C *Alifanus* ψ *Allifranus*
— montuoſa H *montoſa* χ 3 *modioſa*
5 arbitrabatur H ψ *arbitrabantur*
— iiſdemque ψ *iis denique*
— a C H ψ *ex* ȣ, ϛ, χ 1 *e* χ 3 *et*
6 Romani ȣ, ϛ, χ 1, 3 *r.*
— publice H *plurimi* ȣ, ϛ, χ 1, 3 *p.*
— legationis C H S ȣ, ϛ, χ 1, 3 *legatione*
7 nunc C *nec*
— ſunt ȣ, χ 3 *d.*
— quam tum C *quantum* H *quam tunc* χ 3 *d.*
— etenim —— dignitate χ 3 *d.*
8 dignitate ϛ *dignitatem*
9 Laterenſis T *Laterenenſis* χ 3 *leterenſi*
— reliquerant H *reliquerunt*

p. l.
441 10 etiam ȣ *d.*
11 Lavicana C *Lavitana* ȣ, ϛ, χ 1 *Lavicana, an Gabina*
— Bovillana C *Bajulana*
12 Gabina ȣ *Gabinas* ϛ, ψ *Sabina*
— civitas C H S *aut Sabina civitas* ϛ, χ 1 ψ *vicinitas*
— e ȣ *eſt*
— jam χ 1 *tam*
13 carnem ψ *carmen*
14 etiam χ 3 *d.*
— obeſſe χ 3 *abeſſe*
16 Flos C *qui Flos*
— Romanorum C *d.*
17 continetur ψ *continentur*
18 igitur H S ϛ, χ 1 *ergo*
19 honore ȣ *honorem*
19 Plancii C *P. Plancii* ψ *Planciis*
— pater is χ 3 *patris*
20 eſt C *erat*
22 ſumma —— ordinem C T *d.*
24 ordinem ſe ψ *d.*
— arbitrabantur C *arbitrabatur*
26 Aliquid χ 1, 3 *Aliud*
— eſt H ϛ, χ *d.*
27 non ϛ *ſed*
29 etiam C *et*
— nos χ 3 ψ *vos*
— tribubus T *tribulus* χ 3 *tribunus*
30 ſubmiſi χ 3 *ſummiſſime* ψ *ſummis*
— mehercules —— ultro C *d.*
31 Valuit —— roganti C *d.*
32 concedi ϛ *d.*
34 illud, ψ *illud, rogans*
442 1 ego χ 3 *d.*
— ſeſe H *ſe*
2 ipſa C *d.*
— gratioſiſſima ψ *gratiſſima*
— neceſſitudinis —— eſſet C *ne*
3 enim H S T χ 1, 3 ψ *d.*
5 meo χ 3 *d.*
6 gratioſa χ 3 ψ *glorioſa*
— mea χ 1 *in ea*
8 fuerit C *d.*
9 Etenim C *Et*
— ſe ψ *ſi*
10 nomen T *non*
11 abſentis C H S T ϛ, χ 1, 3 ψ *d.*
— ei C *et*
— præſentis C H χ 1, 3 ψ *præſentes*
12 Minturnenſes C χ 3 *Miturnenſes*
— ex C H S T ϛ, χ 1, 3 ψ *d.*
13 ex T ψ *d.*
— eripuerunt χ 3 *arripuerunt*
— quod tecto receperunt H S ϛ, χ 1 *d.*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.
442 14 inedia ψ *media*
— fluctibuſque C χ 3 *fluctibus*
15 congeſſerunt C *conceſſerunt*
— eum χ 3 *cum*
16 votiſque χ 3 *vociſque*
18 vi pulſum H T ϛ, χ 3 *impulſum* χ 1 *vel impulſu*
— vel ratione C *vel Romæ* T *d.*
— juverit χ 1 *vicerit*
19 his C T *is*
— haberent χ 3 *haberet*
— quod C *quem*
20 miſericordiam, virtutem, fuiſſe χ 3 *miſericordia, virtute eſſe*
22 res hæ H *hujus* χ 3 *res hæc*
— tegere ψ *me tegere*
23 tu in ea χ 3 *tamen ea*
24 mirere H *d.* ϛ *merere*
25 A. C *Allo*
26 illo —— honore ϛ *d.*
27 et ϛ *d.*
28 modeſtiſſimi χ 1 *honeſtiſſimi*
— poſtulabat H *poſtulat*
— Quod ψ *Qui*
29 minus C *d.*
— frater χ 1 *pater*
30 Torquatus ϛ *d.*
— virtute C χ 3 *et virtute*
— quidem χ 3 *quid*
32 magni C *cauſæ (a manu recentiori)* χ 3 *magis*
— ut ψ *cauſæ ut*
— neceſſitudinis C χ 1, 3 *neceſſitudines*
34 fui, miles ψ *ſimiles*
— quibus C S ϛ, χ 1, 3 *qui* H *cui* ψ *cui qui*
443 1 ſe χ *d.*
— probatum χ 3 *ſperatum*
6 indicant hi C *judicantur ii*
7 cum C *tum*
— ſint C χ 1 3 *ſunt*
— ob χ 3 *ad*
8 huic aſſident χ 3 *d.*
9 huic —— putant C *d.*
— ſe χ 1 *d.*
10 quam ſi C *quaſi*
— confecerint C *conceſſerint*
11 facit ϛ, χ 1, 3 *fecit*
13 officiis χ 1 *officio*
— ſuperarit C *ſuperaret*
14 vehemens ϛ *vehemens eſſet tribunus*
15 quales ſi omnes χ 3 *qualis ſi omnis*
— ſemper χ 3 *d.*
16 eſſet C *d.* χ 3 *eſſe*

p. l.
443 17 in ſcena H S χ 1 *neceſſaria*
18 ſunt H *ſint*
19 eſt omnium C *omniumque*
— virtutum) quem C *virtutumque*
20 quem χ 3 ψ *quam*
— enim H *vero*
21 amat ψ *amant*
— ut fratrem χ 1 *fratrem*
23 Cn. ψ *Gaio*
25 in χ *d.*
26 his χ *d.*
27 indicia C S χ 1 *judicia*
— ſolida χ 3 *ſolita*
28 ſpecie χ 3 *ſpe*
— inuſta notis χ 3 *injuſta votis*
29 occurſatio H *concurſatio*
30 attrectatur C *attractatur*
32 tam C H T χ 3 *quem* S *qua* χ 1 *quam*
— quam C H T χ 3 *quem* S *qua*
34 municipum χ 1 ψ *municipium* χ 3 *municipiis*
— ſocietatum ψ *ſocietatem*
444 1 meorum ϛ, χ 1 ψ *d.*
— parem C H S T ϛ, χ 1, 3 *patris*
2 miraris C *mireris*
5 Bimaritum C H S T ϛ, χ 1 *maritum* χ 3 *meritum*
— verba C S T ϛ, χ 1, 3 *verba etiam*
— Ductum C *Ductam* χ 1 *Dictum*
6 provinciam ϛ *provincia*
— aliquem C χ 3 *aliquam*
— dicis χ 1, 3 ψ *dicas*
7 non ψ *d.*
— in C *etiam*
8 Raptam H *Raptum*
— mimulam C χ 3 *mimolam* H *in molam* χ 1 *numolam*
— Atinæ C *Attinæ* χ 3 *Anne*
— juvene C *vivere*
9 quodam H *quondam* ψ *quoddam*
— jure, maximeque ψ *jureque, maxime*
— oppidano χ 3 *oppidacio*
— adoleſcentiam χ 1 *adoleſcentulam*
10 quod H *d.*
11 id C χ 3 *ad*
— reperiatur H *objiciatur*
12 e H *a* ϛ *eſt e* χ 1 *d.*
— et quidem C ψ *equidem*
— per imprudentiam ϛ, χ *d.*
13 cognoſtis C H ϛ, χ 1 *cognoſcis* T *cognoſcitis*
14 prætoris mandatu C H S T χ 1 ψ *præmandatis* ϛ *prætoris mandatis*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.

444 14 nec C *ne*
15 ulla χ 3 *multa*
16 dubitetis H *non dubitetis*
17 etiam χ 3 *et*
— debet C *debebat*
18 tua probitate χ 3 *tu probitatem*
— Laterenſis T *Laterenenſis*
19 pater —— fortunarum T χ 3 *d.*
— fortunarum ψ *formarum*
— ut H *d.*
— dimicatione fortunarum C *judicio fortunarum ſuarum*
20 debeat C *debebat* χ 3 *debeant*
22 communi ſenſu χ 1 *conſenſu*
23 commendatione S χ 1 *commemoratione*
26 fuerint ς, χ 3 *fuerunt*
27 tenuerint ς, χ 3 ψ *tenuerunt*
28 Craſſi ψ *Claſſi*
29 princeps χ 1 *principes*
31 maximarum χ 3 *maximarum civitatum*
445 1 Aſperius ς *Aperius*
3 queruntur χ 1 *querunt*
4 Ubinam T *ubi*
5 civilibus ς *civibus*
6 debebat C H *debeat*
— ego C *vero* χ 1, 3 *ergo*
7 etiam H ς *d.*
8 in C *M.*
9 aſpere ς *aſpere et*
11 Naſicæ ψ 1 *Naſcitæ*
— Granius C H χ 1, 3 *gravius*
12 edicto H *indicto*
— deſcendens H *diſcendens*
— Granium C *Graminium* ψ 1 *Gravium*
13 auctiones ς *auctores*
— eſſent χ 3 *d.*
— quod ψ 1 *quot*
14 legiones ς, χ 1 *religiones*
— tribuno C *tribunus*
— M. C *d.*
16 dixiſſetque C *dixitque*
— Quid agis Grani? χ 3 *agis eram*
— Grani C H χ 1 *Gravi*
— Immo C *d.*
18 aſperioribus χ 3 *a ſuperioribus*
— perſtrinxit χ 1 *praſtrinxit*
19 eo χ 3 *d.*
— veſtra χ 3 *noſtra*
— ut ς *et*
20 in ridendo C H T *irridendo*
— in plorando H T ψ *implorando*
23 autem C *d.*

p. l.

445 23 cum χ 3 *quod*
26 dolori χ 3 *d.*
27 apertius C *aſperius*
28 Communis C H T ς, χ 1 *cum minus*
— in aliis C *male* H ς *malus*
— cum χ *d.*
29 animo H *ante* ψ *ante animo*
— vultu ς *multum* χ 3 *multi*
30 lingua C ψ *linguam*
31 ex χ 3 *et*
33 adductus χ 3 *d.*
34 laceſſitus H *laceſſendi*
— exit C χ 3 *erit*
446 1 ſi C *ſed ſi*
3 quid C H T χ 1, 3 *quod*
— homine C *hominem*
— ingenuo χ 1 ψ *ingenio*
4 Stomachor χ 3 *Stomachorum*
— aliorum χ 3 *alios*
5 non C *non modo* χ 3 *nec non*
— in C *d.*
6 tum H χ 1 *tamen*
8 quia H *quod* ς *qui*
— quis non tulit χ 3 *d.*
9 publicanus χ 3 *publicanis*
— Si ψ *Sed*
— primus C ψ *primum*
— eſſe C *eſſet*
10 illam C χ 1 *eam*
— fortis χ 1 *fortis*
13 nomine C *nomen (ſed "nomine" ſup. lin. a man. rec.)* χ 1 *omne*
14 legis —— leges T *d.*
— ſodalitiis ς *ſolidariis*
— omnes C *omnis*
15 edititios χ 1 *editios* χ 3 *ediatios*
17 nulla T ς, χ 1, 3 *ulla*
— tribuaria C S T χ 1, 3 ψ *tributaria* ς *tributarii*
21 prætermitteret χ 3 *prætermittere*
22 putarit ψ *putavit*
23 et C *etiam*
— iſta C *ita*
24 copioſius H *d.*
25 tum χ 1 *tamen*
— igitur χ 1 *agitur*
26 cujuſcunque χ 1 *cujuſque*
— et H *d.*
— conſenſionem C *confeſſionom* H χ 1 *conſenſionemque*
27 quæ honeſte C *honeſtaque* H ς, ψ *honeſteque* χ 3 *honeſte*
— nominaretur χ 1 *nominatur*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.
446 27 tribum C *tribuni*
28 eum C χ 3 ψ *cum*
29 reo ϛ *eo*
30 ederentur ψ *ederent*
— eæ C χ 3 *hæc*
— is C *ii* ψ *his*
— devinctas C *devictas*
— eoſdem ϛ, χ 3 *eodem*
32 eſſet ψ *eſſent*
— cuique ϛ *d.* χ 3 *quicunque*
34 Terentinam, credo. Fuit T *Terentianam? crede fuit* χ *Terenciana, credo id certe fuit*
447 1 id C H S T ϛ, χ 1 *certe id*
3 tribum C *tribuni*
4 debuiſti C *voluiſti*
5 Voltiniam χ 1 *Volitiniam*
6 ediſdiſti C ϛ, χ 1 *ediſti*
7 cum Lemonia χ 3 *eſt elemonia*
— quid cum Veientina? C H χ 3 *cum Vientina* S T χ 1 *cum mentina?* ϛ *cum Veientina*
— Cruſtumina C H *Cluſtamina* T *Clauſtamina* χ 3 *illuſtamia*
8 Metiam C *tertiam eam (ſed ſup. lin. a manu rec. "Terentinam")* H *tres etiam* S ϛ *M. etiam* T *m eciam* χ 1, 3 *vi eciam*
— judicaret ϛ *vendicaret* ψ *judicaretur*
— rejiceretur H S χ 1 *rejicerentur*
9 Judices C *inde*
— vos C χ 3 *nos*
10 non ad C *non*
13 ab χ 3 *ad*
— Quid S ϛ, χ *Quidni* χ 3 *Quin*
— enim H *metiam* ψ *etiam*
14 cur H ψ *cum*
— habeat C H T ϛ, χ 1, 3 ψ *habet*
15 ſecuti χ 3 *ſi uti*
16 deligas C S T χ 1 *deligis* ϛ *delegis* χ 3 *diligis*
18 exiſtimes χ 1 *exiſtimas*
— inſcio H S T ϛ, χ 1 *in ſicco*
19 notes χ 3 *notos*
— inimicos ϛ, χ 1, 3 *iniquos vel*
— meos C H S T *vel meos*
20 eodemque C H *eoſdemque*
21 deinde χ 3 *deuique*
22 confeſſum ψ *conſenſum*
— judicum C χ 1 ψ *judicium*
23 me H *d.*
— quinque ψ *quique*
26 aut C *autem*
— vixit H ψ *vixerit*
27 tu ita C *ita ut tu*
29 editio C *conditio*

p. l.
447 30 editi S χ 1 *edicti*
— judicis χ 3 *judices*
32 reus ϛ *rem*
— referret H ψ *refert*
— omniaque ψ *omnia quæ*
33 permiſcuerunt ϛ *permiſerunt*
34 neque ex χ 1 *denique*
— delectis C *dilectis*
— neque H *d.*
448 1 rejiciendum C H ϛ, χ 3 *reficiendum*
2 ego C *enim*
5 in C H T ϛ, χ 1, 3 *d.*
— ſuam C *ſuos*
6 obſervatas C H S T ϛ, χ 1, 3 *ſervatas* ψ *ſervatos*
— tribus ederes C *ederunt* H S T ϛ, χ 1 ψ *ederent* χ 3 *ederet*
7 iidem C *iiſdem* χ 3 *idem*
9 indicaviſti C S χ 1, 3 *judicaviſti*
— fugiſti —— maluiſti χ 3 *d.*
11 luce ϛ *lucem*
— cauſam χ *d.*
12 Voltinia H ϛ, ψ *Volitinia* χ 1 *Volitania*
— ab χ 1 *ad*
13 Quid ψ *Qui*
— Quid —— diceres C *d.*
— Voltinienſes ϛ *Volitinienſes*
14 tu χ 3 *tu verſari*
— tacitum χ 3 *tantum*
16 Voltiniam ϛ *Volitiniam*
— propter χ 3 *per*
— vicinitatem ac neceſſitudinem ϛ *neceſſitatem ac viſſitudinem*
17 non edidiſſet C *vero ediſſet* ϛ, χ 1, 3 *vero edidiſſet*
— quæſitor C H ϛ, χ 1 *quæſtor (ſed in C "vel quæſitor" ſup. lin. a manu rec.)*
18 Alſium C *Alſenum* H *Alſium* ϛ *Alfrum* χ 1 *Alfrus*
20 hominem χ *hominem eſſe tribuiſti*
— edidiſſet χ 3 *edidiſti*
21 meæ ſimilis C T ϛ, χ 1, 3 *mea* H *ſua*
— Plancii ϛ, χ 3 *Plancium*
22 præ ϛ *per*
23 judices ϛ, χ 1, 3 *judicem*
24 exoptandum χ 3 *explorandum*
26 non ϛ, χ 1 ψ *d.*
— hic χ 1 *nunc*
— notus χ 3 *motus*
— edideris ψ *non edideris*
27 tum C ϛ *cum* χ 3 *non*
29 An C *aut*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.
448 30 nos χ 3 *d.*
31 Laterenſis T *Laterenenſis*
— ſancire χ 3 *ſentire*
32 ſuffragatio C *ſuffragio*
34 gratioſi eſſe vellent. χ 1 *gratioſiſſimi eſſe debent*
449 1 durus ψ *dirus*
2 modica H ς, χ 1 *a modo*
— liberalitate T ς, χ 3 *libertate*
— noluerit C χ 3 *voluerit*
— hoc C *d.*
3 eſt ψ *eſſe*
— ne χ 1 *nec*
5 munus C *minus* χ 3 *mirans*
— reſpectent T *reſpicerent*
— enim χ 1 *cum*
— officii χ *officiis*
6 Iſto H *Hoc*
7 et fuimus H *fuimus*
— noſtræ C H χ 1, 3 ψ *noſtra*
8 videmus C H ς, χ 1 *volumus* χ 3 *nolumus*
9 tribulium H *tribuum*
11 Hæc C *hoc*
— hæc C *hoc*
— huc χ 1, 3 *hunc*
12 Laterenſis T *Laterenenſis*
13 pronuntiaſſe ψ *provincias ſe*
— diviſiſſe C *dividiſſe* ψ *dimiſiſſe*
— te H *et*
14 tibi χ 3 *d.*
— noluiſſe χ 1 *diviſiſſe*
— enim χ 3 *cum*
15 ſed ne χ 3 *ſe ve*
16 vultus ψ *vultu*
— tu rationem C *curationem*.
17 eos C H S T χ 1, 3 *hos* ς *hoc*
— judices ς *judicium*
— nolueris C ς, χ 1, 3 *volueris*
18 cum ſcientia C ψ *tum ſententia* H ς *conſcientia* χ 3 *tu ſententia*
— tum H ς, χ 1 *tamen*
19 dices χ 1 *duces*
— taciti ψ *tacite*
— hoc χ 3 *hec*
20 cur χ 3 *cum*
— ſe divinare T *divinare (et in* H "*ſe*" *punctis ſubnotatur)* χ 3 *ſe divina re*
22 Laterenſis T *Laterenenſis*
24 criminoſo χ 3 *vitioſo*
25 mirari H ς, χ 1 *me*
28 tribulibus C H S T *tribu (ſed* C *habet aſteriſcum in marg.)* ς *tribui* χ 1, 3 *tribu*

p. l.
449 28 benigne χ 1 *denique*
29 ſpoponderit ς *ſpopondit*
— plurimos C *plurimorum* ς, χ 1 *plurimas*
31 Atinatem C *Attinatem* χ 1 *Attinitatem*
— præfecturam ς *profecturam*
32 doce χ 3 *doces*
— tribules χ 3 ψ *tribulos*
34 liberalitatem C T χ 3 *libertatem*
— noli χ 1 *d.*
450 1 pœna H *pænam*
— hæſitantem H ς, χ 1 ψ *hæſitante*
2 tribuario C *tribunariis* H *tributario*
— crimine C *crimen*
— contuliſti H *detuliſti*
4 declamatione χ 1 *declinatione*
— Sic χ 1 *Sin*
5 Quam χ 3 *Quid*
7 ego C *ergo*
— potueris χ 3 *poteris*
8 Eſtne χ 3 *Et ne*
— hæc vera χ *vera iſta*
9 agi C *agere*
10 propius C *proprius*
11 atque T χ 3 *d.*
— urgeo C T *urgeor* H *rogo*
13 inquam χ 1 *in qua* ψ *unquam*
14 nec χ 1 *ne*
— hæc C χ 3 *d.*
15 Laterenſi T *Laterenenſi*
— ut C S T χ 1, 3 *in*
16 ſi jam C H *ſententiam ſuam* ς *ſuas* χ 1, 3 *ſuam*
— quorum ſtudio C *ſtudiorum quorum*
— tuleris χ 1 *d.*
17 hoc H *d.* ψ *hæc*
— ipſi C T *d.*
— cujuſcunque χ 3 *cujuſque*
21 cum C H ς, χ 1 *tum*
— auctoritate H *conſtantia* ψ *auctoritate, conſtantia*
22 harum C *earum*
— legum χ 3 *d.*
23 omnium H ψ *hominum*
— quidem χ 3 *quidam*
24 daretur χ 1 *dedit*
25 deſcriptæ C T χ 3 *reſcriptæ*
— valuit ς *voluit* χ 1 *noluit*
27 prærogativa ψ *prærogata*
29 tu C H ς, χ 1, 3 ψ *d.*
— his C *d.*
— ipſis ς *d.*
— conſularibus C H ς, χ 1 *conſul*
— annum χ 1 *animum*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.
450 30 Plancium C χ 1, 3 ψ *tu Plancium*
— factum ϛ, χ 1, 3 ψ *factum eſſe*
32 unius H *minus*
33 fuerint C ψ *fuerunt* H S ϛ, χ 1 *fuerit*
— prærogata H S ϛ, χ 1 *prærogativa (ſic et* C *ſup. lin.)*
34 ſi χ 3 *at ſi*
— Laterenſis T *Laterenenſis*
451 1 eſſe χ 3 *d.*
2 valuiſſent χ 3 *maluiſſent*
3 prolatis H *collatis*
— et H *d.*
5 converſura ſe C *cenſura* H S *converſura*
— ſe ϛ, χ 1, 3 *d.*
6 innocens H *nocens*
8 noli ψ *nolis*
11 exiſtimarer χ 1 *exiſtimer* ψ *exiſtimaret*
— quod C *ut*
12 iis χ 1 *is*
— debet C *debuit*
13 dignitati ψ *dignitatem*
15 etiam ϛ *enim*
— Laterenſis T *Laterenenſis*
17 querela ϛ *querenda*
18 nimius χ 3 *minus*
19 Claudium χ 3 *Clodium*
20 cive χ 1, 3 *civi*
22 hominem —— vidit χ 1 *d.*
23 Volcatium C *Voltacium*
24 offenſiuncula C *offenſiuncula una*
25 adeptos χ 3 *adepto*
— P. χ 1 *pater*
— prædicaret ϛ *prædicare*
26 cive χ 3 *civem*
27 repulſis ϛ *d.*
28 eſt C *d.* χ 3 *eſſè*
— Octavii C *Optavii*
29 M. Tullii χ 3 *d.*
31 repulſas χ 3 *repulſas eſſe*
32 factum χ 3 *factum eſſe*
34 C. C H S T χ, 1, 3 *Q.*
— Cælius χ 1 *Cecilius*
452 1 tribuni ψ *tribunus*
— P. C H T ϛ, χ 1, 3 ψ *a.*
— Rufus C *Ruffus*
3 pater χ 1, 3 *patres*
4 dicerent C H χ 1, 3 *dicent*
5 quam C *qua*
7 enim C *d.*
— Laterenſis T *Laterenenſis*

p. l.
452 8 detractum dico C H S T χ 1, 3 ψ *dico*
— mehercules χ 3 *me hercule* ψ *mehercule*
11 exiſtimare C *exiſtimari*
12 jurares C *juvare*
13 reipublicæ C T ψ *rep.*
16 noli ϛ *nulli*
17 incautum C *in cunctum*
18 providentem ante C *d.* H *prævidentem ante* χ 1 *providentem autem*
20 An te χ 1 *Ante*
— duxerunt ϛ, χ 1 *dixerunt*
— Dubitabitis C H T ϛ, χ 1, 3 *Dubitatis*
21 coitio C *contio (ſupra lin. a man. rec. "coecio")* H ϛ *tortio* χ 1 *tertio* χ 3 *concio*
— Plotio χ 3 *Plancio*
22 An una C ϛ, χ 1 *Anima* H *An vere* χ 3 *An*
— ſi ϛ, χ 1 *ſed*
— tuliſſent H *tuliſſet*
— At C H T ϛ, χ 1, 3 *An*
23 nonnullas T *vero nullis* χ 3 *nonnullis*
— punctis H *puncti*
— pene χ 1 *vero*
— facti C H ϛ, χ 1, 3 ψ *factis*
— prope ϛ *pro ſe*
24 declaratique C *declaratiſque*
— id χ 3 *d.*
25 coitionis C *contionis (ſup. lin. a man. rec. "coecionis")* H ϛ *tortionis* χ 1 *tertionis*
26 fortitionem H χ 1 *ſortionem*
28 Anienſem a Plotio ϛ *Anienſem A. potius Plodio* χ 1 *Amenſem A. Potius Plodio* χ 3 *Anenſem a Plotio Plodio* ψ *Amenſem a plotius plodio*
— Terentinam C *Tarantinam*
— a H *d.*
29 ne C *non*
30 convenit, nondum cognita C *cognitam nundum convenit*
32 quo C *qua* ψ *quos*
— vos C H *nos*
— adjuvaremini χ 1 *adjuvarem ni* ψ *juvare admiremini*
— feciſſe ψ *infeciſſe*
34 quaſi res χ 3 *d.*
— contentionem C H *contionem*
453 1 poſſet venire χ 3 *d.* ψ *poſſe evenire*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.
453 1 tamen ς, χ 1 *tum* χ 3 *d.*
3 an dicis C H T ς, χ 1, 3 *d.*
— quod queſtus C *conqueſtus*
4 te χ 3 *d.*
— Voltinia C χ 3 *Volitinia*
— quot χ 3 *quod*
5 indicas C χ 1 *judicas*
6 nummos ς *nummo*
— acceperint C *acceperunt*
— te χ 3 *d.*
— ne ψ *non*
9 re H *d.* ψ *te*
— in cauſa χ 3 *vicum*
10 neque C *nec*
— qui C *d.*
— fuerint C *fuerunt*
11 Atque χ 3 *At*
12 jactatum C ς, χ 3 *jacturam*
13 diviſor C *diverſor*
14 abs te H *ab iſto*
— non C *in*
15 neque tu χ 3 *utique*
16 eis H ψ *tu eis*
— re ς χ 1, 3 *te*
21 etiam C *enim*
— reorum C ς, χ 1, 3 *rerum*
22 judicum C H S T ς, χ 1, 3 *d.*
23 aut χ 3 *cur*
25 Judices χ 3 *Judicibus*
— pugnantem C *pugnare*
26 quo S χ 1 *quod*
— defugere C H T ς, χ 1, 3 *effugere*
27 quia ς *qua*
— neque C *meque*
28 quod vos χ 3 *quod ipſi quos vos*
29 ut χ 3 *et*
30 remittere ψ *reiterare*
32 cum C χ 3 *tum*
— communis H *hujus*
33 fictis χ 3 *factis*
— auditionibus ψ *auditoribus*
34 ſubjiciendas C *ſubiciendas*
454 1 nonnulli C *non multi*
2 atque C *ac* H *at*
3 autem C ς *enim*
— tam volucre ς *cauſa voluere*
4 emittitur H *enotatur*
— nihil latius C H S T ς, χ 1, 3 *latius*
5 ego C *ſi ego*
— maledicti C H *d.*
— aut C H T ς, χ 1, 3 *d.*
6 unquam C T χ 3 *nunquam*
7 manabit C ς *manebit*
— ſi C H T ς, χ 1 *d.*

p. l.
454 7 quid χ 3 *qui*
8 ita C H T ς, χ 1, 3 ψ *illa*
— ut ψ *aut*
10 vulgaris χ 3 *vulgaris judicii*
— audivi C T ς, χ 1, 3 *auditu*
— reo χ 3 *re*
11 innocenti χ 1 *nocenti*
12 familiarem C T ς, χ 1, 3 ψ *ad familiarem*
13 ex ς *et*
— ne C *d.*
— Juventium C H *inventum* χ 3 *juventum*
16 ita C ς, χ 3 *illa* χ 1 *iſta*
— id H ψ *d.*
17 fuiſſe χ 1 *fuiſſet*
— qui C *quid*
— narraret C *narret*
18 admirere ψ *admirer*
19 hic C χ 3 *hoc* H *hæc*
— id H *ideo*
— confitear ς *confiteri*
21 vel pudore χ 3 *d.*
— quoniamque H *quoniam*
— es auditus C *exauditus*
22 tribueretur C *tribuetur*
— reſpondebo —— acciderunt C *d.*
23 quæ pleraque ψ *pluraque*
— ipſo ς, χ 1 ψ *ipſo fine*
— fuerunt T *fuerint*
24 reprehendendo χ 3 *reprehendo*
— tamen χ 3 *tam*
26 putarem C *putaverim*
27 ad adipiſcendos χ 1 *adipiſcendo*
28 qui C H S T ψ *quia*
30 ne χ 3 *d.*
32 ſoleo C *ſoli*
— ad C *d.*
33 gnati C *gravis* H *d.* *(cum ſpatio)* ς *a Jove gnatus* χ 1 *gnatus* ψ *gnata*
— quæ H ς, χ 1 *quare*
— a Jove ς *d.*
— præcipit C H S T χ, 1, 3 ψ *præcepit*
34 eſt ψ *eſſe*
455 1 Noſtis cætera C *noſtris et cetera que* S *ceteraque* ς, χ 1 *noſtris, cæteraque* χ 3 *noſtris. Cæteraque*
2 te C S T *ne* H *d.*
— invideant C H S T ς, χ 1, 3 *videant*
3 Quæ C *quia*
— ille C *ædilis* ς, χ 1, 3 ψ *d.*
4 erant C *erat*
5 potuerit χ 3 *poterit*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.
455 6 Cn. χ 3 *gnei*
7 hoc ς *d.*
— præſtare ψ *præſtare potuiſſet*
8 gradus C *graccus*
— hominibus χ 1 *honoribus*
9 infimis C *in ſummis*
— diſpares C *diſparties*
10 C. ψ *Q.*
11 quis Atilio —— Scipionibus ? T *d.*
— Atilio Calatino C *Attilio* χ 3 *Attillio Callacio*
12 maximo C *d.*
— tamen C H S T ς, χ 1, 3 ψ *d.*
13 ſumus ς *ſummos* χ 1, 3 ψ *ſummus*
— aſſecuti C *aſſequuntur*
— enim C *d.*
— in virtute T *d.*
14 is T *his*
— maxime χ 3 *magis*
16 conſecuti ψ *ſecuti*
17 reperias C *reperieris* H *reperies* S T χ 1, 3 ψ *reperis* ς *reppereris*
18 ſit ς, ψ *fit*
21 quæſtor ς *conſul*
22 hæc ψ *hoc*
24 Tib. ψ *Titi*
— Gracchi C H S T ς, χ 3, ψ *d.*
26 magis —— quod C *magiſque* H S ς, χ 1, 3 *magis quod* (*ſed eſt ſpatium in* H)
— fuerint ψ *fuerunt*
— triumpharunt C *triumpharent* χ 1, 3 *triumpharant*
— et H *an*
— et non —— triumpharent C *d.*
— quia χ 1 *qua*
27 re ς *res*
28 et miles C *miles* T *nullus*
— Metello C H S T ς, χ 1, 3 ψ
29 imperatore C *in parte* T ς *in patre* χ 3 *d.*
30 ex re militari χ 3 *d.*
— temporis χ 3 *d.*
— in χ 1 *d.*
31 maluerit χ 3 *maluerunt*
32 num ψ *non*
— diſertus C H *diſertui*
33 quiſquam ψ *quiſpiam*
34 falſum H *falſo*
456 1 iſtiuſmodi C *iſtius mundi* χ 1 *hujuſmodi.*
— in iis ψ *nihil*
— reprehenduntur —— iis χ 3 *d.*
— fuerint C *ſunt*

p. l.
456 2 non ψ *niſi*
— in ς *d.*
— his C H χ 3 ψ *iſtis* S T *iſtius*
3 confitentur χ 3 *profitentur*
— integritas χ 3 *d.*
4 volubilitas χ 1, 3 *nobilitas*
— non ars χ 3 *d.*
6 textore C *tectore*
— emimus χ 3 *eminus* ψ (*al.*) *accepimus*
7 neſciverit C *neſcierint* χ 1 *reſciverit*
— ſin C *ſi*
— autem T *d.*
— emimus χ 3 *e minus*
8 pecori χ 3 *pectori*
9 curamus χ 1 *curaremus*
10 deligit H ψ *delegit*
11 qua χ 3 *que*
— ſin C χ 3 *ſi*
13 numeres C *numeros*
14 præterea H *propterea*
— nemo C ς, χ 1, 3 *d.* ψ *nemo eſt*
— quidnam tot C *quid jam*
15 eſt C *eſſe*
16 Laterenſis T *Laterenenſis*
17 eum H S χ 1, 3 *cum*
— nimis S χ 1 *mimis*
— in ſe C *eſſe*
— putabis fuiſſe S χ 1 *putabit eſſe*
18 Laterenſem C *Laterenſe* T *Laterenenſe*
19 quod χ 3 *quo*
— ad χ 1 *d.*
20 dicere ς *dicerer*
— poſſim C *poſſum*
21 Laterenſe T *Laterenenſe*
— te ς *d.*
22 etiam χ 3 *eciam non neque*
23 Præneſte ς *Præneſtre* χ 3 *pernoſce*
24 liberalem χ 1 *liberalis* ψ *libertatem*
— ſocios ς *ſociis*
28 floruerit, tamen eum χ 3 *floruit cauſam cum*
— eum ψ *cum*
29 rebus C H T ς, χ 1, 3 ψ *d.*
31 ullius χ 1 *illius*
32 mehercules C H T ς, χ 1, 3 *mehercule*
— ſic tum C *ſi* χ 3 *ſic cum*
33 nihil C *tunc nihil*
34 Frumenti ψ *Frumentum*
457 1 miſeram ς *miſericordiam* ψ *miſerum*
— negotiatoribus C *d.*
— municipibus ψ *municipiis*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.
457 3 quidam χ 3 *quidem*
— Siculis C *Siculo*
5 decedebam C *docebam* ϛ *decebam*
6 ultro χ 3 *ultra*
— putarem χ 3 *putavi*
7 decedens ϛ *dicens*
— e C χ 1 *ex*
— Puteolos ψ *Puteolis*
8 et C *etiam*
— lautiſſimi χ 3 *laudaciſſimi*
10 exiſſem χ 3 *exiſſet*
— reſpondiſſem χ 3 *reſpondiſſet*
11 me a χ 1, ψ *mea e*
— mehercules C T ϛ, χ 3 *mehercule*
13 jam H *d.*
— Immo ψ *nemo (al. imo)*
14 Tum quidam χ 3 *cum quidem*
— qui C *qui jam*
15 neſcis ψ *ſciſne*
— inquit, hunc C *cum* ψ *inquit? Nunc*
— Syracuſis χ *Syracuſi*
— quæſtorem χ 3 *quæſtore*
18 omnes ψ *d.*
19 acres C *acros* χ 3 *d.*
— atque acutos H *d.* χ 3 *acutos*
20 deſtiti ϛ *dediſti* χ 3 *deſtitiſti*
21 feci —— viderent H *d.*
22 forum C H ϛ, χ 1, 3 ψ *eorum*
23 janitor meus C *jam iter meum*
— ſomnus C χ 3 *ſonus*
— abſterruit ϛ *abſternit*
— Ecquid C *Et quid*
24 cui C *cum*
— ne otium C H ϛ, χ 1, 3 ψ *negotium*
— unquam C *nunquam*
26 otioſus ψ *occiſus*
— ludis et feriis C ϛ, χ 1, 3 *rudis et ferus* ψ *rudis et feriis*
27 otioſus ψ *occiſus*
28 ſuarum H *d.*
29 putavi ϛ *putavit*
— atque T *at*
30 rationem C *ratione*
— Ita χ 3 *Jam*
32 meaque χ 3 *mea*
— quoque H *que*
33 reſpublica C *reip.*
458 1 Laterenſi C H ϛ, χ 3, ψ *Laterenſis* T *Laterenenſis*
3 nixus χ 3 *juſſus*
— iſtius χ 3 *juſtius*
— adjuvabitur χ 3 *adjuvabatur*
5 neceſſitate ψ *neceſſitatis*

p. l.
458 6 iiſdem C *his* χ 3 *hiis*
7 at H *d.*
— obſervandis C H S T ϛ, χ 1, 3 ψ *ſervandis*
— valuit H *at valuit* χ 1 *valuit in*
— in χ 3 *mihi*
8 ea C H T ϛ, χ 1, 3 ψ *d.*
— uſus ratione T *viſus Rome*
9 plurimi C *plurimos*
— conſecuti ſunt C *conſecutos*
11 omnibus C *hominibus*
— quod —— omnibus ϛ, χ 1 *d.*
12 omnibus χ 3 *hominibus*
— etiam C *d.*
13 aliquid C H *d.*
15 conturbare H *contribuere* ϛ *turbare*
— oportet χ 3 *d.*
— cæteris χ 1 *cæteri*
16 venerit ψ *venerit ſatisfacere*
— nomen H χ 3 *nomine* ψ *nomen debitoris*
— quod C H T χ 1, 3 ψ *quo*
— cum petitur C H χ 1, 3 ψ *competitor*
18 habet ϛ *haberet*
19 æs T ϛ *is* χ 3 *d.*
21 ego χ 3 *enim*
22 ei H ψ *et ei* ϛ *d.* χ 3 *et*
— moleſtiæ C χ 1 *moleſte*
24 eſſe S ϛ, χ 1, 3 ψ *mihi eſſe* T *mihi*
— jucundius T *jocundius*
25 facio χ 1 *d.*
— poſſim χ 3 *d.* ψ *poſſem*
26 caritate C *caritatem* ψ *temporum caritas*
— defendendam χ 3 *defendam*
27 me, atque C *meque, atque* H *meque*
— illis ϛ *illius*
28 defenſam C *offenſam*
— eſt χ 3 *eſſe*
29 per ϛ *d.*
30 hujuſque C H S ϛ, χ 1, 3 ψ *hujus*
— meriti S T ϛ, χ 1, 3 *meritum*
— recorder C *recordare* χ 3 *recordor*
31 Opimium χ 3 *Opinium*
— ipſum ψ *ipſius*
32 Calidium χ 1 *Callidum*
— Metellus C *Metello*
— civitatem C χ 3 ψ *civitate*
34 nec C *neque*
— Opimius χ 3 *Opinius*
— nomine χ 3 *d.*
459 1 tantum C χ 3 *non*
— vidi ψ *Jud.*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.
459 3 populo Romano C *populum R.*
5 num χ 3 *non*
6 Plancii C ψ *Plancio* χ 3 *Plancium*
8 fuiſſe ϛ *fuiſſet*
11 eſt C *d.*
— et H *d.*
12 patriæ χ 3 *d.*
13 infligere C *infringere*
— quam H ϛ, χ 1 *d.*
— illum C *d.*
— qui——liberarat T *d.*
15 facio ϛ, χ 1. 3 ψ *d.*
16 exaggero C *exagrego* ϛ *aggero*
18 jugulavit C T *vigilavit*
— jugulari C *vigilari*
19 tu χ 3 *in*
20 meæque C *neque* ψ *meque*
21 Laterenſis T *Laterenenſis*
— plura H *d.*
22 odium——putes C T χ 1, 3 *d.*
24 tam χ 3 *atque*
25 iis C *his*
26 illo H ψ *fere*
27 forte C H S T ϛ, χ 1, 3 ψ *d.*
28 de ϛ *d.*
29 quemquam T *quanquam*
— his C *d.*
30 et C *d.*
— rediturum C ψ *redditurum*
31 debet C H ϛ, χ 1 *debes*
32 modeſtia ψ *moleſtia* ϛ *modeſtiam* χ 1 *moleſtiam*
34 Reſpondebo ψ *Reſpondeo*
— Laterenſis T *Laterenenſis*
460 3 dicerem ψ *dicere*
4 viderer C χ 3 *viderem*
5 beneficii χ 3 *beneficiis*
6 parum multæ χ 3 *d.*
7 erant C *eſſent*
— vicinitatis C *in civitatis*
— patris——vererer T *d.*
8 vererer, credo ϛ, χ 3 *vereor, credo* χ 1 *vereor*
9 hoc——dignitate C *d.*
10 videlicet χ 1 ψ *judices*
12 gregarii ψ *egregii*
— civicam C *cui eam* χ 3 *cuneam*
13 fateantur C *fateamur*
— quo C *quod*
14 eripi χ 3 *arripi*
15 viro C *d.*
— pugnanti ϛ *oppugnanti* χ 1 *compugnanti*

p. l.
460 15 cominus C ψ *quo minus*
16 idem χ 3 *id*
18 vera H *viri* χ 1 *d.*
— etiam C H *et*
19 obſtrictum C *inſtructum*
— ementiar C *amentior* H *mentior* ϛ, χ 1, 3 *ementior*
20 cui C *cujus*
— ne ψ *me*
— referri ϛ *referre*
— videatur χ 1 *videant*
21 ignoras C *d.*
24 corpore χ 3 *corde*
27 meum χ 1 *d.*
— honorem C H χ 3 ψ *honore*
28 in me meritum C *immeritum*
— ipſi ϛ, χ 1, 3 *d.*
— eſſe C *etiam eſſe*
29 nihil temporis H ψ *vel temporis* χ 3 *temporis*
30 teſtis ϛ *triſtis*
31 perpaucis C *pro paucis*
— egiſſem C *egiſſe* H ψ *egiſſemus*
— omnes C *eas*
32 enumerari ϛ *enumerare*
33 præteriri C χ 3 *præteriti*
— ſolum H *d.*
— nominare ψ *nominari*
— cauſæ noſtræ C *eſſe noſtros*
461 1 Recitetur C H S T ϛ, χ 1, 3 ψ *Reciteturque*
— dicta de ſcripto C ψ *dictu deſcripta*
2 dedebam C S T ϛ, χ 1 ψ *debeam* H *debebam*
3 aſtringebam ϛ, χ 1, 3 ψ *aſtringam*
4 mandata H *dicta*
5 illa C H T ϛ, χ 1, 3 ψ *d.*
6 eo C *ego*
— aptius C *apertius*
8 clamitas ϛ, χ 3 *calamitas*
— Laterenſis T *Laterenenſis*
9 in Ciſpio C H S T χ 1, 3 ψ *Sciprio*
— Ciſpio C H T ψ *Sciprio*
12 Ciſpio C H T ϛ, χ 1, 3 ψ *Sciprio*
— contenderit ϛ, χ 1, 3 ψ *contenderim*
13 Quouſque C *d.*
14 condonatus ψ *condemnatus eſt*
15 et C ϛ, χ 3 *d.*
16 id C T χ 3 *d.*
17 ita C *iſta*
18 et cum H ϛ *cum*

Hhhh

p. l.
461 18 hos C *eos*
— is C ϛ, ψ *His*
20 a χ 3 *in judicio et a*
21 Ciſpiani C *Sciprianum* ϛ, χ 1, 3 ψ *Criſpiani*
23 modo χ 3 *d.*
24 ſingultu C *ſingluctu*
25 mecum C *d.*
— habebat χ 3 *habebam*
26 meæque H ϛ, χ 1 *meæ*
— ſalutis H *ſalutis et*
— non oppugnator C χ 3 *ut* ψ *oppugnator*
27 putarant C H T χ 1, 3 *putarent*
— in H *d.*
28 non χ 3 *Nam*
— Laterenſis T *Laterenenſis*
33 Racilii T *Lacullei*
34 ſicut χ 3 *ſic*
462 1 præ me T *d.*
2 neque inimicitias C *inimicitias*
— inimicitias—dimicationes nec T *d.*
3 nec C *neque*
— nec pro me defugiendas putavit C *diffugiendas putavi*
4 utinam χ 3 *uter*
— gratus χ 1 *ingratus*
5 vim χ 3 *vita*
7 exiſtimare C *æſtimare*
8 jam C *d.*
9 idcirco H *non* ψ *idcirco non*
— mea ϛ, χ 3 *in ea*
10 gratum χ 3 *gratus*
— populus Romanus H *populi R.*
12 omnium ϛ, χ 1, 3 ψ *omnibus*
— eſt H ψ *eſſet*
13 enim χ 3 *ei*
— fuit H *d.*
— magiſtratibus χ 3 *magiſtratibus aut pro magiſtratibus*
15 a me H ψ *nunc*
— eum cum H *tum* ϛ, χ 1, 3 *atque cum*
16 putas C *putes*
— Laterenſis T *Laterenenſis*
17 ullum H χ 1 ψ *nullum*
19 defugerem C *difugerem*
— miſer ϛ, χ 1, 3 *miſer natura*
20 nam hoc C H S ψ *natura* T *nam*
— verbum C H S T ϛ, χ 1 *verbi*
21 leve ϛ *lene*
22 me χ 3 *d.*
23 ipſos χ 3 ψ *ipſas*
— in omnes H *d.*
24 ego H *d.*

p. l.
462 24 hoc ψ *d.*
25 etiam χ 3 *d.*
— quid C *quod*
— cujuſque ϛ, χ 1 *cumque*
27 exiſtimatio C *extimatio*
28 ædilitas——ſalus T *d.*
— fortunæ T *fortuna*
29 hic C *hoc*
— Diſtineor C *diſtrahor (in marg. "vel diſtineor")*
31 citius ϛ *cujus*
33 cum χ 3 *d.*
— cupiam T ϛ, χ 3 *cupio*
34 tamen C T ψ *tum*
— malim χ 3 *mali*
463 1 enim C *d.*
— una T *d.*
2 voluntas χ 3 *voluptas*
4 qui χ 3 *d.*
5 meritam C *merita*
6 et C *d.*
— mente C *mentem*
9 eſt ϛ *enim*
— noſtrum χ 3 *veſtrum*
10 cui non locus C *cujus locus non*
11 cum C *d.*
12 verſetur C *verſatur*
— tantæ C *tanto*
— aut unquam fuerunt χ 3 *d.*
13 quæ——poſſunt C χ 3 *d.*
15 hominis χ 3 *homini*
16 ſignificatione ψ *omni ſignificatione*
17 ferum C *ferreum*
— committere χ 3 *omittere*
18 dicam χ 3 *dico*
19 jam C *d.*
— Laterenſis T *Laterenenſis*
— tuæ orationi C H S T ϛ, χ 1, 3 ψ *tuo ori*
20 in eo C S ψ *nimioque in eo* H *nimio in eo*
— quoniam——nimium me C *d.*
21 tu χ 3 *ut*
— me χ 3 *d.*
— a χ 3 *d.*
23 in eo reprehendit C *d.*
— gratum C *gratiam*
24 ad negligendam H ϛ, ψ *id ad negligentiam*
25 litigioſos χ 1 *religioſos*
30 meque ϛ *neque*
33 quomodo χ 3 *quo*
34 in ludos C *in locis* H *deficit illuſos* S T ϛ, χ 1, 3 ψ *illuſos*
— cauſam T *tum*

VARIÆ LECTIONES.

p. l.
464 1 conjicere H S ψ *convincere* T *conficere*
— noluiſſe T *noluiſti*
— mea H *in mea*
4 Deridebor H *derideor*
— thenſarum C *thenſeum* χ 3 ψ *theſaurum*
5 ſine C *ſed ſine*
— thenſis χ 3 *tenſis*
— autem C *d.*
6 mea χ 1 *ea*
— iſto C H S χ 1, 3 ψ *illo*
7 miſerabiliores H ψ *miſerabiles*
8 cum C T χ 3 ψ *cauſa*
— diſcipulo C H S T ς, χ 1, 3 ψ *d.*
9 inquit H S ς, χ 1 *d.*
10 fui T *fuit*
— putabam χ 1 *d.*
— Vaccæis C ψ *vaccis* H *niceis* T χ 3 *vacreis* χ 1 *vacciis*
— Bithynia C *Bithimiam* T *Bithimia*
11 anſam C ς, χ 3 ψ *cauſam*
12 Nicæam C *in terra* ψ *Viceam* ς *Vaccæam*
— ſpectanda H *expetenda*
15 Nam, quod χ 3 *Namque*
16 defenderim H *defenderem*
— qui potes ψ *quid potes*
17 vellent χ 3 *vellet*
— hoc H *iſto*
— diligentia ψ *negligentia*
19 qui C *qui nos*
— negare χ 1 ψ *denegare*
21 aliquod in H S χ 1, 3 *aliquid in* T *aut*
22 tua H *d.*
— me id perdidiſſe T χ 3 *d.*
— Uter C *Utinam*
— noſtrum C T *noſter*
24 Te C H T ς, ψ *Tu*
25 nullas χ 3 *ullas*
26 mihi T *inde*
28 ſunt H *d.*
29 meum χ 1 *in eum*
— ſæpe C *ſemper*
30 ſubaccuſare C χ 3 *accuſare*
31 me C *mehercule*
— mehercule H S T ς, χ 3 *me*
32 me T χ 3 *d.*
33 Qui T χ 3 *quis*
34 neſcit C *neſcis*
— me χ 1 *ne*
465 2 ego C *d.*
4 ſicut C *ſic*
6 a republica χ 3 *r. p.*
7 exercitibus H *exercitu*

p. l.
465 7 plurimum χ 3 *pluribus*
9 et conſules C H S T ς, χ 1, 3 *conſules*
10 acerbiſſime S *acerbiſſimos*
— in locupletes ψ *illocupletes*
12 hominum χ 3 *d.*
13 publico H *jam publico*
15 parere ψ *d.*
16 patribus conſcriptis ψ *patres conſcripſit*
— indicia C T *judicia*
— ademerint H *ademerunt*
17 cunctus χ 3 *cunctus ſenatus*
— concionibus C T ς, χ 3 *contentionibus*
18 proſcriptionis ς *perſcriptionis* ψ *præſcriptionis*
19 terrebat ψ 3 *terrebatur*
22 Laterenſis T *Laterenenſis*
24 nunquam C *nuſquam*
— quo C *que*
— abundarunt ψ *abundare*
— ipſi C *d.* H ς, χ 1, 3 ψ *ipſum*
25 meum H *d.*
28 eum C χ 3 *tum*
30 fuiſſet ψ *fuiſſent*
32 vicit ς *vidit*
466 1 cum χ 3 *ut*
2 amplius C ψ *aliud*
4 nolui C *volui*
5 fatebor T χ 3 *fateor*
7 hoc χ 3 *hujus*
9 potes χ 3 *putes*
10 invitiſſimis ς, χ 1, 3 ψ *invictiſſimis*
12 non cum C *non*
— ſenatus χ 3 *d.*
13 cum χ 3 *et*
14 tamen H *d.*
— quod C H S T χ 1 ψ *quo*
15 accepit C *acceperit*
— juſtiſſimos χ 1 *juſtiſſimus* ψ *juſtiſſimis*
16 laude C *et laude*
— illos χ 3 *d.*
17 noluit C ς *voluit*
— quis ψ *aliquis*
18 ego——dicis ς *d.*
19 ſi viciſſem C *et ſi viciſſem*
20 idem C *ipſe*
21 nominarer C *nominarem* H *nominaretur*
24 pro republica H *porro reip.*
25 dediderunt C S ψ *dederunt*
— dicatis ς *dicitis*
26 aſſecutos H ψ *conſecutos*
27 putavi χ 3 *putavit*

VARIÆ LECTIONES.

p.	l.	
466	27	tum C *cum* χ 3 *tam*
	—	ac ψ *aut*
	29	me χ 3 *d.*
	30	imminuta C *immunita* ψ *immutata*
	31	eſſet H *eſſe* χ 3 *d.*
	—	in C *d.*
	32	ſi C *ſi me*
	33	menſe C *menſi*
467	1	jugulum χ 1, 3 ψ *vigiliam*
	—	recidiſſent χ 3 *recidiſſet*
	2	turpis C *turpe*
	4	republica ψ *remp.*
	—	te C T ς, χ 1 *eſſe te*
	—	eſſe C *d.*
	5	in hoc C *d.*
	—	gratulor ψ *congratulor*
	7	libertate mea deminutum C ψ *dignitate mea diminutum*
	8	a C *d.*
	—	antea ψ *ante*
	9	primum C *primus*
	—	ſi χ 3 *ſibi*
	10	in H ψ *etiam*
	11	memoris χ 3 *meroris*
	12	etiam H *d.*
	14	ne χ 1 *non*
	16	fructus χ 3 *d.*
	—	autem H *d.*
	18	permixtos C *permixtos fuiſſet*
	—	conſulerem C *conſulem*
	19	ſe χ 3 *ſed*
	20	tum H *d.* S ς, χ 1 *cum*
	—	a me T χ 3 *d.*
	21	Quid H T *Quod*
	—	ego χ 3 *d.*
	22	tu C H S T ς, χ 1, 3 *d.*
	—	requires H *requiras*
	26	deligere C H *diligere*
	28	Pompeium H *Pompeio*
	29	ducem ς *d.*
	30	quærunt H *quærit*
	31	pertinet——republica χ 3 *d.*
	32	republica ψ *remp.*
	33	deſim C *deſum*
	—	quas C χ 3 *qui*
	—	populi Romani H *populus Romanus*
	—	nunc——ſemper C *non me cui ſemper ſenatus*
	34	addixi χ 3 *addi*
468	1	celebratas C *celebratum*
	2	hominibus χ 3 *omnibus*
	5	eum ς, χ 1 *ea cum*
468	7	ſalute C *ſalutem*
	8	propoſita C *propoſitam*
	—	paream C *pereat*
	—	Neque——moderari. C H S T ς, χ 1, 3 ψ *d.*
	10	hæc C *hoc*
	—	didici χ 3 *dici*
	—	hæc C *hoc*
	11	hæc ſcripta legi C *d.*
	12	aliis C *aliis multis*
	13	eaſdem ψ *per eaſdem*
	—	iiſdem C H *eiſdem*
	14	inclinatio C H T ς, χ 1, 3 ψ *indignatio*
	—	temporum T *temporis*
	16	libertatemque C H *libertatem*
	17	ego ς *d.*
	—	unquam χ 3 *d.*
	19	dixiſti C *dixi*
	20	meritum C *meritis*
	—	me χ 3 *d.*
	21	lapidemque H ς, χ 1 ψ *lapidem*
	22	ullum χ 3 *nullum*
	25	mea C H ς, χ 1 ψ *mea celebratione (in C "is" ſup. "e")*
	—	celebratum H S *commemoratum* χ 3 *celebratur*
	26	Laterenſis T *Laterenenſis*
	27	cum C *tum*
	28	urbi C *urbis*
	29	quieviſſem χ 1 *quæſiſſem*
	—	ipſa C *d.*
	—	erat ς *d.*
	30	obtinebatur T *obtinebam* ψ *opprimebatur*
	31	quocum C H *quo tum*
	—	cum vetuſta C S ς, χ 1, 3 ψ *tum vetuſtatum* H *cum vetuſtatum*
	32	collegia χ 3 *collega*
	—	ſociarat C *ſociaret* χ 3 *d.*
	33	Vide χ 3 *Vidi*
	34	prætor C H T ς, χ 1 *pater*
	—	ejuſdem C *ejus de*
	—	tribuni χ 1 *tribus*
469	1	eandem χ 1 *eam*
	2	niſi H *d.*
	—	in χ 1 *d.*
	4	pietatem C *d.*
	5	Judices H S T ς, χ 1, 3 ψ *videlicet*
	6	nos χ 3 *vos*
	—	vobiſcum C ψ *nobiſcum*
	—	ut C *utique (ſup. lin. a man. rec.)*
	—	ipſe C *ipſam* H *ipſe non*

p. l.
469 7 poſſet ς, χ 1, 3 ↓ *non poſſet*
8 Vibone C S *Dibone* χ *Lubone*
— terra——maritimos χ 3 *d.*
— petere C *patere*
9 præcludebat H *præcluſerat*
10 ViboneC *Dibone*
11 Judices H *d.*
— iter mihi C χ 1 ↓ *Tum iter* H S *tunc iter* T χ 3 *tunc michi*
14 quam e ς *quæ eſt*
15 Lenii C *Leni*
16 proponeretur C *præponeretur*
17 ſi χ 3 *ſi hæc*
18 ego, et χ 3 *ergo ut*
21 Dyrrachium C χ 3 *Durachium*
23 Græciam C *Graciam*
— hominum ↓ *virorum*
25 extorſerat H *extorſerit*
26 tum C *tamen*
— abeſſent ↓ *abeſſet*
28 aliquot ς, χ 1, 3 *aliquorum*
— Laterenſis T *Laterenenſis*
29 quid χ 1 *qui*
— confiteareque C *conſideraque* T *confiteare*
30 quod C T *quid*
31 ſint C *eſſent* ς *ſunt*
33 lictoribus C *litoribus*
— abjectis ↓ *adjectis*
— profectus T *profecta*
470 1 O χ 3 *d.*
— Judices C *d.*
2 hic ↓ *mihi*
— complexus C H S T ↓ *cum complexus*
3 nec χ 3 *ne*
— O——nefariam χ 3 *d.*
— cum C H *tum*
4 reliquos χ 1 *reliquas*
— omnes ↓ *d.*
5 in H *d.*
— quæſtoriumque C *quæſtorium*
6 perduxit T *perduxi* ↓ *produxit*
— Macedoniæ χ 3 *Macedone*
8 fuiſſe H *d.*
— ſed——fuiſſeT χ 3 *d.*
9 non χ 1 *d.*
10 ſubire C *ſubiret* χ *ſentire*
11 ad me C *a me et*
12 quas χ 1 *d.*
13 conjuratis audierat H *conjurationis* ↓ *conjurationis auderet*

p. l.
470 14 mecum C H S T *me tum* ς, χ 1, 3 *metum*
— et T *d.*
17 abjecta ς *abjecit*
— quæſtoria C *d.*
18 comitiſque ς *comitiiſque*
19 tuas C *d.*
20 etiam C T χ 3 *d.*
21 ego——mortuus C *d.*
— vivus χ 3 *minus*
22 profuiſſem H ↓ *defuiſſem* T *fuiſſem*
— oblivifcar H ς, χ 1 *oblivifcor*
23 noctis ς, χ 1 ↓ *tuæ noctis* χ 3 *meæ noctis*
— vigilanti C *vigilatim*
— mœrenti ↓ *meriti*
— vana H *varia*
24 miſer C ↓ *miſera*
— inania C H *inani*
25 patriam χ 1 ↓ *patria*
— ſin T *ſi*
26 autem C *mihi*
— vitam ς *d.*
— mihi C *d.*
— fors ς, χ 1, 3 ↓ *ſors*
27 enim H *d.*
— alios C T χ 3 *aliquos* H *alio*
28 omnia H *et omnia*
— pro me C χ 1 *per me*
29 mea promiſſa χ 3 *me in fidem*
30 tibi H *d.*
31 horum C H T ς, χ 1 *eorum*
32 hos gemere ς, χ 1 *d.*
33 vitæ ↓ *jure*
— deſiderio C *conſidero*
471 1 præter ↓ *propter*
3 aliud χ 3 *aliquid*
5 mihi C *me*
— Huc χ 3 *Nec*
6 tuarum C *d.* χ 1 *mearum*
7 ut ↓ *d.*
8 nec H *neque*
— tam ς *d.*
— immemor H *memor*
10 capitis H *d.*
11 Judices χ 3 *Judicibus*
13 mecumque C H *mecum*
14 hic ς, χ 1, 3 ↓ *d.*
15 duo χ 3 *duos*
17 vos ς, χ 1 *d.*
18 ſalutiſque C H S T χ 3 *ſalutis*
20 etiam metu C *veſte*

VARIÆ LECTIONES.

p.	l.	
471	20	metu ⸸ *d.*
	—	veſtræ C *metu*
	—	voluntatis ⸸ *voluntates*
	23	conſulatu χ 1 *ſenatu*
	26	hos C *eos*
	—	et C *d.*
	—	conſervatum ς *conſulatum* ⸸ *ſervatum*
471	27	vides C *eſſe vides*
	—	tuæ me etiam C *tuæ me et*
	29	eoſdem C *in eoſdem*
	30	fueritis C *futuris*
	31	et C *d.*
	32	profudiſtis χ 1 *profudiſti* χ 3 *profugiſtis*

CORRIGENDA.

118 24 apparitoribus 135 18 venderet 172 19 ominibus
227 15 Calpurnia 422 34 præterquam

4095

THE INSTITUTE OF MEDIAEVAL STUDIES
10 ELMSLEY PLACE
TORONTO 5, CANADA.
4095.